

940.542

AGG

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΑΓΓΕΛΑΚΙ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

ΗΤΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β'. ΤΕΥΧΟΣ Β'.

ΑΘΗΝΑΙ
1949

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Σ. ΑΓΓΕΛΑΚΙ
ΔΙΚΗΓΟΡΟΥ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΑΝΙΩΝ
Αρ. βιβλ. 6406
Χρον. Εισαγ. 9-10-1958
Είδος...
Αριθ. ....

ΣΗΤΕΙΑΚΑ

ΔΩΡΕΑ

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΤΟΥΔΕΡΟΥ
1954

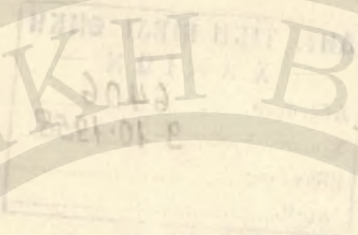
ΗΤΟΙ

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β'. ΤΕΥΧΟΣ Β'.

ΑΘΗΝΑΙ
1949

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΑΓΓΕΛΑΚΙ
ΔΙΚΗΤΟΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΕΠΕΡΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΑΓΓΕΛΑΚΙ
1966

ΤΟΜΟΣ Β'

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΙΩΝ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΤΟΜΟΣ Β'. ΤΕΥΧΟΣ Β'.

ΧΑΝΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ
1966

ΣΗΤΕΙΑ Κ Α

ΜΕΡΟΣ Β'.

Η ΚΡΗΤΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΚΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'

Η ΚΡΗΤΗ ΥΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΝ ΤΗΣ ΑΙΓΥΠΤΟΥ

ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ Κρήτη παραδίδεται εἰς τὸν Μεχμέτ—Ἀλῆν.—Ὁ ἀπεκλεισμός τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Μεγ. Δυνάμεων καὶ τοῦ Σουλτάνου.—Ἡ Μουσταφᾶς Πασᾶς Γενικὸς Διοικητής.—Ἡ ὀργάνωσις τῆς Κρήτης. Ἡ ἐπαχθὴς φορολογία.—Ἡ συνάθροισις τῶν Μουρσιῶν καὶ τὰ σκληρὰ μέτρα τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ κατὰ τῶν συναθροισθέντων.

Εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια ἐξετέθη τὸ θλιβερὸν τέλος τῆς Κρητικῆς Ἐποποιίας τοῦ 1821. Οἱ Κρητῆς ἐπολέμησαν γενναίως καὶ καρτερικῶς καὶ ὑπέστησαν μεγίστας θυσίας εἰς αἷμα καὶ εἰς περιουσίας ἐπὶ δέκα ἔτη, πλὴν ὀλίγων χρονικῶν διαλειμμάτων, ἄνευ τινὸς ἔξωθεν βοηθείας. Καὶ μολονότι ἡ νίκη ἔσπευε τὰ ὄπλα αὐτῶν, μολονότι κατέλαβον ὀλόκληρον τὴν ὑπαιθρον χώραν καὶ ἀπέκλεισαν τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς τὰς τρεῖς πόλεις καὶ εἰς τινὰ μικρὰ φρουρία, αἱ τρεῖς Μεγάλαι Δυνάμεις, ἡ Ἀγγλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ῥωσία, ἐκάστη δι' ἰδίους λόγους καὶ σκοποὺς, παρὰ τὰς σφοδρὰς διαμαρτυρίας, ὡς εἶδομεν, τῶν Κρητῶν καὶ φιλελευθέρων ἀνδρῶν ἐκ τῶν ὡς ἄνω κρατῶν, ἀπέκλεισαν τὴν Κρήτην ἀπὸ τοῦ ν' ἀποτελέσει μέρος τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου ⁽¹⁾ καὶ ἀπεδέχθησαν μεθ' ἱκανοποιήσεως τὴν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου

(1) Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Μεγάλων Δυνάμεων συνέβαλον καὶ οἱ ἰθύνοντες τότε τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου Ἕλληνες πολιτικοὶ συναινέσαντες εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῆς Κρήτης πρὸς τὴν νῆσον Εὐβοίαν καὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος τὴν Φθιώτιδα, ὀρμηθέντες ἐκ τῆς ἀντιλήψεως ὅτι ἡ Κρήτη μίαν ἡμέραν θ' ἀποτελέσει τμῆμα τῆς Ἐλευθέρου Ἑλλάδος. Ἐπίσης εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸν ἀγῶνα τῶν Κρητῶν ἐδυσφήμησαν πολλοὶ ξένοι τε καὶ μὴ, ἐπίσημοι, ἢ ἀνεπίσημοι, ὅστε ὁ ἔξω, μακρὰν τῆς Κρήτης, κόσμος νὰ πιστεύσῃ ὅτι

παράδοσιν τῆς Κρήτης εἰς τὸν Ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου Μεχμέτ Ἄλῃν διὰ τὴν παρασχεθεῖσαν εἰς αὐτὸν βοήθειαν πρὸς καταστολήν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Αἱ Δυνάμεις εὗρισκον τὴν λύσιν ταύτην λίαν εὐνοϊκὴν διὰ τὴν Κρήτην, τὸ μὲν, διότι ὁ Ἀντιβασιλεὺς ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἐφαρμόσῃ ἰσοπολιτείαν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμαχομένων, τὸ δέ, διότι διὰ τῆς παρεμβάσεως νέου κυρίου, θ' ἀπετρέπετο ἡ ἀλληλοεξόντωσις τούτων, λυσσασθῶς ἀλληλομισουμένων.

Οἱ Κρήτες δὲν εἶχον τὴν διάθεσιν, θεωροῦντες ἑαυτοὺς νικητὰς ν' ἀποδεχθῶν τὴν ἄδικον ταύτην λύσιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τίνων μέσων ἠδύναντο νὰ τὴν ἀποτρέψουν; Ἡ ἐλευθέρᾳ πλέον Ἑλλάς ὡς προειρηται, τοὺς ἐγκατέλιπεν. Αἱ σύμμαχοι Δυνάμεις ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Τούρκων ἐκήρυξαν ἐν ἀποκλεισμῷ τὴν νῆσον, εἰς τρόπον ὅστε οὔτε μικρὸν πλοιάριον νὰ δύναται νὰ προσεγγίῃ φέρον πολεμοφόδια, ἢ ἄλλα εἶδη ἀναγκαιοῦντα εἰς τοὺς κατοίκους· στρατὸς δὲ νέος Αἰγυπτιακὸς ἀπεβιάζετο ὑπὸ τὸν Νουρεντὴν Βέην, ἵνα ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν.

Ὁ Μεχμέτ Ἄλῃς ἀναλαβὼν τὴν διοίκησιν τῆς νήσου προσέβη εἰς τὴν ὀργάνωσιν αὐτῆς διορίσας Σερασκέρην καὶ Γενικὸν Διοικητὴν τὸν γνωστὸν ἤδη καὶ περίφημον Ἀλβανὸν Μουσταφᾶν Ναῆλ Βέην καὶ σύμβουλον αὐτοῦ τὸν Νουρεντὴν Βέην, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ διέταξε τὸν στρατὸν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὸν Ἀποκόρωνα, ἐξέδωκε τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν, τῆς ὁποίας ἀντίγραφα ἐκυκλοφόρησαν καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον.

« Γραικοὶ τῆς Κρήτης. Ἴδου τώρα κινῶ με ὅλα μου τὰ στρατεύματα διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς, ὁ δὲ σκοπὸς μου δὲν ἀποβλέπει νὰ κακοποιήσω κανένα, ἀλλὰ νὰ ἐπαναφέρω τὴν ἡσυχίαν εἰς τὸν τόπον σας.

Ὅσοι λοιπὸν εἰσθε εἰρηνικοὶ ἄνθρωποι προσέλθετε κρατοῦντες κλάδους ἐλαίας διὰ νὰ παρουσιασθῆτε ἀφόβως ἐνώπιόν μας, καὶ ἀπο-

εἰς τὴν Κρήτην δὲν ὑφίστατο ἀγὼν ἐθνικός, ἀλλὰ μία ἀναρχία, σκοποὺς συμφεροντολογικὰ ἐξυπηρετοῦσα. Εἰς τὴν δυσφήμισιν αὐτὴν μεγάλως συνέβαλε καὶ ὁ κατὰ κακὴν μοῖραν τῆς Κρήτης πρῶτος αὐτῆς Διοικητῆς Ἀφεντουλιέφ διὰ τῶν πολλῶν καὶ μακρῶν αὐτοῦ ἀναφορῶν πρὸς τὸν Μινίστρον τοῦ πολέμου Κωλέτην, ὃν βεβαίως ἐλάμβανον γνῶσιν καὶ οἱ ξένοι. Οὕτως ὁ Ἄγγλος Ναύαρχος Μαλκώλμ, ὅτε οἱ Σφακιανοὶ ἀπερριπτον τὴν πρότασιν περὶ αὐτονομίσεως τῶν Σφακίων, χάριν τῶν λοιπῶν Κρητῶν, εἶπεν αὐτοῖς ὅτι μόνον οἱ Σφακιανοὶ δικαιοῦνται τοιοῦτου εὐεργετήματος, διότι ἡ λοιπὴ Κρήτη δὲν ἦτο ἐπαναστατημένη (Βλ. Γ ρ η γ Π α π α δ ο π ε τ ρ ά κ ι, Ἱστορία Σφακίων σελ. 433-434), ὅτε ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις ὑπὸ τῶν Μεγ. Δυνάμεων περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης ἀπὸ τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου.

θέτοντες τὰ ὄπλα, νὰ ἡσυχάσητε εἰς τὰς οἰκίας σας, ἐνασχολούμενοι ἕκαστος εἰς τὸ ἴδιόν του ἔργον. Ὅσοι δ' ἐπιμένετε νὰ εἰσθε φιλοτάραχοι, κατ' ἐκείνων ἔχω σκοπὸν νὰ παρουσιασθῶ μὲ τὸν κρότον τῶν τυμπάνων διὰ νὰ ταπεινώσω τὴν ἀσυλλόγιστον αὐτῶν ἀπείθειαν. Εἶμαι φιλόανθρωπος καὶ δίκαιος, κατ' ὅσον πρέπει, εἶμαι ὅμως καὶ αὐστηρὸς τιμωρὸς, ὅπου πρέπει».

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εὐρεθέντες οἱ Κρηῖτες, ἄλλοι μὲν υπετάσσοντο καὶ ἄλλοι ἀνεχώρουν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα, εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους (βλ. ἀνωτέρω κεφ. ΙΖ' σελ. 118 - 119).

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς τὰς μέχρι τότε τρεῖς διοικήσεις ἤνωσεν εἰς μίαν καὶ ἔδραν τῆς νήσου ὥρισεν τὸ Ἡράκλειον. Ἐν τῇ ἀποκαταστάσει τῆς τάξεως, ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς συνέστησε τρία συμβούλια ἐξ Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν, τὰ δύο πρωτοβάθμια εἰς Ἡράκλειον καὶ Χανιά καὶ ἓν ἕτερον ὑποδεέστερον εἰς Ρέθυμνον.

Διὰ τὸν καταρτισμὸν τῶν συμβουλίων τῶν τριῶν πόλεων διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ 30 μέλη ἐκ τοῦ τμήματος Ἡρακλείου, 17 ἐκ Χανίων καὶ 12 ἐκ Ρεθύμνης. Ἐκ τῶν 30 μελῶν τοῦ Ἡρακλείου 19 μέλη ἦσαν Ὀθωμανοὶ καὶ 11 Χριστιανοί, ἐκ Χανίων 12 Ὀθωμανοὶ καὶ 5 Χριστιανοὶ καὶ ἐκ Ρεθύμνης 8 Ὀθωμανοὶ καὶ 4 Χριστιανοί. Δηλαδή ἐκ τῶν πόλεων διωρίζοντο μόνον περισσότεροι Ὀθωμανοί, ὡς πλειονοψηφοῦντες ἔναντι τῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν ὅμως, ὅσον καὶ ἂν ἐπλειονοπήσουν οἱ Χριστιανοὶ διωρίζετο καὶ εἰς Ὀθωμανός. Μόνον ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν Αλασηθίου καὶ Σφακίων διωρίζετο εἰς Χριστιανός, διότι δὲν ὑπῆρχον Ὀθωμανοὶ εἰς τὰς Ἐπαρχίας ταύτας.

Τὰ συμβούλια ταῦτα, προεδρευόμενα ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ἢ ὑπὸ τῶν υἱῶν του, ἐλάμβανον ἀποφάσεις φύσεως διοικητικῆς, οικονομικῆς καὶ ἐκτὸς τούτων ἐδίκασον καὶ πολιτικὰς καὶ ποινικὰς υποθέσεις· προσέτι δ' ἐλάμβανον καὶ νομοθετικὰ μέτρα. Αἱ ἐμπορικαὶ υποθέσεις παρεπέμποντο εἰς τὸν ἀρχιτελώνην προεδρευόντα δικαστηρίου (ἐμποροδικεῖον) ἀποτελουμένον ἐξ ἐγγχωρίων ἐμπόρων καὶ ἀλλοδαπῶν. Αἱ ἀναψηλαφήσεις καὶ ἐφέσεις τῶν διαφόρου εἴδους δικῶν ὡς καὶ αὐταὶ αἱ θανατικαὶ καὶ ἀναιρέσεις, ἀνήγοντο πάλιν εἰς τὸν Πασᾶν, ὡς εἰς Ἄρειον Πάγον. Αἱ περὶ τῶν διαζυγίων δίκαι τῶν Χριστιανῶν παρεπέμποντο εἰς τὸν Ἐπίσκοπον. Αἱ δὲ τῶν Ὀθωμανῶν κληρονομικαὶ καὶ οἰκογενειακαὶ ὑπήγοντο εἰς τὰ ἱεροδικεῖα.

Δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ὁποίου εἴδους ἀποφάσεις ἐξέδιδον τὰ συμβούλια ταῦτα, ὡσὰς ἐπρόκειτο περὶ υποθέσεων μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν. Οἱ τελευταῖοι πλειοψηφοῦντες εἰς τὰ συμβούλια, ἔχοντες δὲ καὶ τὴν νοοτροπίαν ὅτι ὁ Ὀθωμανὸς πάντοτε ἔχει ὑπερ

ἑαυτοῦ τὸ δίκαιον, ἔδιδον τὴν ψῆφον των κατὰ τοῦ Χριστιανοῦ⁽¹⁾. Οὕτως οἱ Χριστιανοὶ σύμβουλοι ἦσαν βωβὰ πρόσωπα κατὰ τὴν ἀσκησιν τῶν καθηκόντων των, μὴ δυνάμενοι νὰ φέρουν ἀντίρρησιν τινα κατ' ἀδίκου ἀποφάσεως κατὰ τὴν γενομένην σύσκεψιν, ἄνευ ἀδείας τοῦ προεδρεύοντος! Αὐτὴ ἦτο ἡ ἰσοπολιτεία τὴν ὁποίαν ὑπέσχετο ὁ Ἀντιβασιλεὺς εἰς τὰς Μεγ. Δυνάμεις!

Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς, παρὰ τὰ τόσα σφάλματα, ἂν ὑποθέσωμεν ταῦτα ὡς ἀκούσια καὶ τὰς ἀδικίας ἃς διέπραξε, κατώρθωσεν ἐν τούτοις νὰ ἐπιτύχῃ τὸ σπουδαιότερον ὅλων τὴν ἐπιβολὴν τῆς τάξεως καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν Χριστιανῶν. Θέλων νὰ κολακεύσῃ τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον καὶ νὰ δεῖξῃ ὅτι ἐφαρμόζει τὴν περὶ ἰσοπολιτείας ὑπόσχεσιν τοῦ Αὐθέντου του, διώρισεν εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν, πλὴν τοῦ Ὁθωμανοῦ διοικητοῦ καὶ ἓνα Χριστιανὸν ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ «Καπετάνιου», τὸν ὁποῖον ὑπεδείκνυεν αὐτὸς ὁ Ὁθωμανὸς διοικητής. Οὗτος ἦτο τρόπος τινα βοηθὸς τοῦ διοικητοῦ, ὁ ὁποῖος ἀνέθετεν εἰς αὐτὸν ὠρισμένας ὑπηρεσίας, συνήθως δὲ τὴν εἰσπραξίαν τῶν φόρων ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ ἕκαστον δὲ χωρίον ἐξέλεγεν ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον πρόσωπόν τι ἐκ τῶν προκρίτων, ὅπερ συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ Γεν. Καπετάνιου ἐπὶ διαφόρων ὑποθέσεων τοῦ χωρίου. Συγχρόνως δὲ προέβη καὶ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς χωροφυλακῆς, ἀποτελεσθεῖσης ἀπὸ Ἀλβανοῦς ἐκλεχθέντας ἐκ τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατόν.

Οἱ Τούρκοι, οἱ καταφυγόντες εἰς τὰ φρούρια καὶ παραμείναντες εἰς αὐτὰ ἐπὶ τσαῦτα ἔτη, ἐξῆλθον εἰς τὰ χωρία των, ἔνθα εὗρον τὰς

(1) Αὐτὴ ἡ νοστροπία τῶν Τούρκων ἐξηκολούθησε καὶ κατόπιν ὅτε ἡ πολιτικὴ κατάστασις τοῦ τόπου μετεβλήθη ἐπὶ τὰ βελτίω. Κατὰ τὸν Ὁργανικὸν νόμον τοῦ 1868 εἰς τὰ μικτὰ Ἐπαρχιακὰ καὶ Διοικητικὰ δικαστήρια τῆς Κρήτης ἐλάμβανον μέρος τέσσαρες δικασταὶ πλὴν τοῦ Προέδρου, δύο Χριστιανοὶ καὶ δύο Ὁθωμανοὶ κατὰ τὴν διαδικασίαν καὶ τὴν σύσκεψιν. Εἰς δίκας μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Ὁθωμανῶν διεξήγετο σφοδρὸς ἀγὼν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ Ὁθωμανῶν δικαστῶν περὶ τοῦ τίς τῶν διαδίκων εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δίκαιον. Οὗτοι παρίσταντο αὐτοπροσώπως ἄνευ μεσολαβήσεως δικηγόρου, μὴ ἀπαιτουμένου καὶ μὴ ὑπάρχοντος τοιούτου. Οἱ δικασταὶ ἐξετέλουν, οὕτως εἰπεῖν, τὰ καθήκοντα δικηγόρου. Ἔχω ὑπ' ὄψιν μου στιχομυθίαν δύο δικαστῶν, Χριστιανοῦ καὶ Ὁθωμανοῦ, λαμβάνουσάν ἐκάστοτε χώραν ἐν τῇ μικτῇ δικαστηρίῳ τῆς Ἐπαρχίας Σητείας. Ὁ τελευταῖος, ὀνόματι Μουσταφᾶς Βρουβάκις, ἵνα ἐπιρρᾷσῃ τὸν συνάδελφόν του χριστιανὸν Γεώργιον Στεφανίδην καὶ ἀποτελεσθῆ ὑπὲρ τοῦ Ὁθωμανοῦ ἔλεγεν εἰς κάθε τοιαύτην δίκην: « Ἐ γ ὡ λ έ ω ' δ ά, Κ α π ε τ ά ν Γ ι ω ρ γ ά κ ι, ὅ τ ι ὁ Ἄ λ η ἄ γ ἄ ς ἔ χ ε ι τ ὸ δ ί κ α ι ο ν κ α ι π ρ έ π ε ι ν ἄ τ ο ῦ δ ὶ ὡ σ ω μ ε ν ! ». Πολλάκις ὁ Γεώργιος Στεφανίδης μοῦ ἀφηγήθη τὴν κωμικὴν ταύτην στιχομυθίαν τοῦ Τούρκου.

οικίας των κατεστραμμένας και τοὺς ἀγρούς των ἐρήμους ἄνευ τῶν πρώην ὑπαρχόντων δένδρων. Ἡ κατάσταση αὕτη και ὅσα ἄλλα εἶχον ὑποστῆ κατὰ τοὺς πολέμους ἦτο φυσικὸν νὰ ξεαγριώσουν αὐτούς, τοὺς ἄλλως τε ἀγρίους.

Ἡ πρόληψις ἀπειλουμένων ἢ και ἀρξαμένων βιαιοπραγιῶν κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀπῆτει ἐνέργειαν δραστηρίαν και ἀποφασιστικὴν. Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς ἐδείχθη ἄξιος τῆς φήμης του ὡς ἐξύπνου ἀνθρώπου. Ἐχων δ' ἀπόλυτον τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ Ἀντιβασιλέως και γνώστης ἄλλως τε τῶν κρητικῶν πραγμάτων και προσώπων προέβη τάχιστα εἰς τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν δύο στοιχείων και εἶτα ἔλαβε σκληρὰ μέτρα κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐκείνων, οἵτινες εἰδείκνυον ἀπειθειαν και ἀνθίσταντο εἰς τὰς ἀποφάσεις του. Πλείστους ἐκ τούτων ἀπεκεφάλισεν, ἢ ἀπηγχόνισεν ἑκατοντάδας ἄλλους ἐνέκλεισεν εἰς τὰς φυλακὰς τῆς Γραμβούσης. Οὕτω δὲ οἱ λοιποὶ τρομοκρατηθέντες διὰ τῶν μέτρων τούτων μετέβαλον στάσιν.

Ἀποκατασταθίσης τελείως τῆς τάξεως, ὁ μεγαλεπήβολος Μεχμέτ Ἀλῆς δὲν ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ τὴν Κρήτην, ὡς τὴν ἔλαβε παρὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες, μετὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς, δὲν ἔθεσαν λίθον εἰς τὰ μεγάλα ἔργα, τὰ ὅποια εἶχον ἐκτελέσει οἱ Ἐνετοὶ πρὸ τῆς ἀποχωρήσεώς των. Οὕτω προέβη εἰς τὴν κατασκευὴν ὁδῶν, τὴν ἐπισκευὴν τῶν φρουρίων, τῶν λιμένων και γεφυρῶν και εἰς τὴν ἀνέγερσιν δημοσίων κτηρίων.

Τὰ ἔργα ὅμως ταῦτα ἀπῆτουν μεγάλας δαπάνας, δι' ὧν δὲν ἦτο διατεθειμένος ὁ Σατράπης νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸν προϋπολογισμὸν τῆς Αἰγύπτου. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἐπέβαλε βαρυστάτην φορολογίαν ἐπὶ πάντων τῶν προϊόντων τῆς Κρήτης και ἀκόμη εἰς τὰς μὴ παραγωγικὰς περιουσίας τῶν τε Χριστιανῶν και Ὀθωμανῶν τὰς κατεστραμμένας και ἐρημωμένας ἐκ τῆς πολυχρονίου Ἐπαναστάσεως. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλ' ἐπέβαλεν ἔτι χεῖρα και εἰς τὰ τιμάρια (μουκατάδες) τῶν ἀγᾶδων, ἐδήμεισε δὲ και περιουσίας τῶν ἐν Ἑλλάδι Κρητῶν και ἀπηγόρευσε ἢ ἔφερε πολλὰς δυσκολίας εἰς τοὺς θέλοντας νὰ πωλήσουν τὰ ὑπάρχοντά των και νὰ μεταναστεύσουν. Ἐν τέλει ἠθέλησε νὰ ἰδρῶσῃ μονοπώλιον τοῦ ἐλαίου και τοῦ σάπωνος και κατέλαβεν ὅλα τὰ ἐλαιοτριβεῖα τῆς Κρήτης, τὰ ὅποια ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς ἔθεσεν εἰς λειτουργίαν δι' ἰδίων ἀνθρώπων, ἐχόντων ἐντολὴν νὰ ἐνεργοῦν πίεσιν ἐλαχίστην, ἵνα ἢ ἀπομένουσα πυρήνα, τὴν ὁποίαν κατεκράτει ὁ ἴδιος, ἀποδίδῃ ἔλαιον ἐκ νέας πίεσεως πρὸς ἴδιον ὄφελος!

Τὰ μέτρα ταῦτα ἐδημιούργησαν κατὰ μικρὸν σοβαρὰς δυσαρκεσίας παρὰ τῷ Κρητικῷ λαῷ, ἀνεξαρτήτως θρησκευματος, αἵτινες ἐξεδηλώθησαν διὰ συναθροίσεως 7 χιλιάδων Χριστιανῶν ἀόπλων παρὰ

τὸ χωρίον Μουριῆς ἐκτὸς τῶν Χανίων. Ἡ συνάθροισις δὲν ἔφερεν ἐπαναστατικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἐζήτει δι' ἀναφορᾶς τὴν ἀνακούφισιν ἐκ τῶν φορολογικῶν βαρῶν καὶ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Μεγ. Δυνάμεων, συμφώνως τῷ πρωτοκόλλῳ, ὅπερ ὑπέσχετο τὴν καλὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης.

Ὁ Σατράπης λαβὼν γνῶσιν τῶν συμβαινόντων ἀπέστειλε στρατὸν καὶ στόλον ὑπὸ τὸν Ὅσμάν Πασᾶν μὲ τὴν διαταγὴν νὰ καταστείλῃ τὸ κίνημα καὶ νὰ τιμωρήσῃ αὐστηρῶς τοὺς πρωταίτιους. Ὁ Ὅσμάν Πασᾶς ἐπιτεθείς κατὰ τῶν συνηθροισμένων ἀόπλων διεσκόρπισεν αὐτοὺς καὶ συλλαβὼν περὶ τοὺς 40 ἐκ τῶν προκοίτων ἀπηγγόνισεν αὐτοὺς ἀμέσως. Κατόπιν συνέλαβε καὶ ἄλλους εἰς ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης καὶ τοὺς ἐθανάτωσεν. Ἐτιμώρησε δὲ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν προκοίτων Ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι ἦσαν σύμφωνοι εἰς τὸ κίνημα, ὅπερ κατεστάλη καὶ ἡ διοίκησις ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ 1841 κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅτε ἐπανῆλθεν ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου καὶ περὶ τῆς ὁποίας πραγματευόμεθα εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'

Τὰ κατὰ τὴν Σητείναν. — Ὁ Σαλῆ Ἀγᾶς καὶ ἡ διείκησις του. — Ὁ Παναγιώτης Γαλανάκης καπετάνιος. — Ἡ δίκη τοῦ Ξομπλάρου καὶ τοῦ Γκεγκαλῆ. — Ἡ Ἀλβανικὴ Χωροφυλακὴ.

Ἡ Σητεία εὐρισκομένη, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως, μακρὰν τοῦ κέντρου τῆς διοικήσεως δὲν ἐτύγγανε τῆς δεούσης μερίμνης ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε κυβερνήσεων, ὡς συμβαίνει καὶ σήμερον, παρὰ τὴν ὅπωςδὴποτε εὐρωστον οἰκονομικὴν αὐτῆς κατάστασιν. Ὡτ'ως ἐνῶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἠσθάνετο μὲν τὸ βάρος τῆς ἐπαχθοῦς φορολογίας ἐπὶ τῶν πολλαπλῶν αὐτῆς προϊόντων, δὲν ἠσθάνετο ὅμως καθ' ὅλα καὶ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῶν διαφόρων δημοσίας ὠφελείας ἔργων. Οὔτε δρόμους, οὔτε γεφύρας, οὔτε λιμένας, οὔτε ἄλλο τι κτήριον δημόσιον εἶδεν αὐτὴ νὰ κατασκευάζεται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς. Τὸ μόνον εὐεργέτημα τοῦ ὁποίου ἀπήλαυσεν ἡ Ἐπαρχία τῆς Σητείας ὑπῆρξεν ἡ ἀσφάλεια τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς.

Οἱ Τοῦρκοι τῆς Σητείας μετὰ τὴν λῆξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπανῆλθον εἰς τὰ χωρία των, ὅπου εὗρον τὰς οἰκίας των κατεστραμμένας, καὶ τὴν λοιπὴν περιουσίαν των ἔρημον· ἀναμνησκόμενοι οὗτοι καὶ τὴν τραγικὴν των θέσιν, ὅτε οἱ ἐπαναστάται εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἐπαρχίαν καὶ ὅτι κατανίκησαντες αὐτούς, τοὺς ἐξεδίωξαν ἀπ' αὐτῆς κακῶς (Βλ. ἄνω κεφ. ΙΔ' σελ. 100 - 106) ἐπέστρεψαν μὲ ἀγρίας καὶ ἐκδικητικὰς διαθέσεις, λησμονήσαντες τὰ ὑπ' αὐτῶν διαπραχθέντα

παντοῖα καινοεργήματα κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐπιδρομὴν. Εὐτυχῶς παρὰ τὰς προθέσεις τῶν ταύτας δὲν προέλαβον νὰ τὰς πραγματοποιήσουν εἰς εὐρεΐαν κλίμακα, χάρις εἰς τὴν καλὴν τακτικὴν τοῦ διοικητοῦ τῆς Ἐπαρχίας. Ὑπῆρξε πράγματι εὐτύχημα διὰ τὰς Ἐπαρχίας Σητείας καὶ Ἱεραπέτρου ἡ ἐκλογή τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν, τοῦ Σαλῆ Ἀγᾶ. Οὗτος Ἀλβανὸς τὴν καταγωγὴν, προήρχετο ἐκ τῆς πόλεως τῆς Ἀλβανίας Βεράτιον (1). Ἡ φήμη αὐτοῦ ὡς δικαίου καὶ ἀμερολήπτου διτηρήθη εἰς τὸν λαὸν καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Οἱ ἐπιζῶντες Χριστιανοί, μέχρι καὶ πρὸ πεντηκονταετίας, ἔλεγον: «*σὰν τοῦ Σαλῆ Ἀγᾶ τὸ βᾶκτι δὲν θὰ ἰδοῦμε πλέον*». Καὶ ἔλεγον ταῦτα μετὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ 1867, ὅποτε εἶδεν ὁ τόπος μίαν ὀπωσθήποτε ὀργανωμένην δικαιοσύνην. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν καλὴν διοίκησιν συνέβαλε καὶ ὁ ἐν Σητεΐᾳ βοηθὸς αὐτοῦ **Παναγιώτης Γαλανάκις**, ὅστις εἶχε διορισθῆ Καπετάνιος τῆς Ἐπαρχίας Σητείας. Οὗτος καταγόμενος ἐκ τοῦ χωρίου Κρουῶν ἐκέκτητο μόρφωσίν τινα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Δι' ὃ καὶ ὁ διατελὼν ἱοπάρχης τῆς Σητείας **Ἰμβραῆμ Ἀφεντακάκης** προσέλαβεν αὐτὸν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ Κεχαγιᾶ (2) χρησιμοποιοῦν αὐτὸν καὶ ὡς γραμματέα του, ὁσάκις ἤθελε ν' ἀλληλογραφῆσῃ ἑλληνιστί.

(1) Ὁ Σαλῆ Ἀγᾶς ἐνυμφεύθη χριστιανὴν ἐκ τοῦ χωρίου Κεντρὶ τῆς ἐπαρχίας Ἱεραπέτρου, ἐν ἣ εἶχε τὴν ἑδραν του. Ἐκ τῆς γυναικὸς ταύτης ἀπέκτησεν ἓνα υἱόν, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς Σαλῆς καὶ τὸ ἐπίθετον Μπεράτης. Οὗτος ἐκληρονόμησε τὸν πατέρα του, ὅστις εἶχε μεγάλην περιουσίαν, ἀποκτήσας αὐτήν, καθ' ὃν τρόπον ἀπέκτησε καὶ ὁ αὐθέντης του Μουσταφᾶς Πασᾶς τὴν ἰδικήν του, Ὁ Σαλῆς Μπεράτης εἶχεν υἱούς, οἱ ὁποῖοι ἐπώλησαν τὴν μεγάλην αὐτὴν περιουσίαν εἰς χριστιανούς πρὸ τοῦ νόμου περὶ ἀνταλλαγῆς. Ὁ Σαλῆ Ἀγᾶς ἐξηκολούθησε διοικῶν τὸ διαμερίσμα του καὶ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου (βλ. Μύσωνα τ. Α' (1932) σελ. 163-164).

(2) Κεχαγιᾶς, λέξις τουρκικὴ προερχομένη ἐκ τοῦ Κεχαγιᾶ καὶ τούτου πάλιν ἐκ τοῦ περσικοῦ Κετχοουντᾶ. Σημαίνει δὲ τὸν οἰκονόμον, τὸν φροντιστὴν, ἢ τὸν Ἐπίτροπον, ἐνεργοῦντα ὑποθέσεις τοῦ Σουλτάνου, τοῦ βεζύρου, ἢ ἄλλων μεγιστάνων. Ὁ Γαλανάκις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἀφεντακάκι ἐνήργει τὴν εἰσπραξίν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, τοῦ καταβαλλομένου ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Λέγεται ὅτι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ ἐξυψηρέτησε μεγάλως τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον, ἔχων τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τοῦ Ἀγᾶ. Εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι τὸν διορισμὸν του ὡς Καπετάνιου ὄφαιλεν εἰς τὰς πρὸς τὸν Μουσταφᾶν Πασᾶν συστάσεις αὐτοῦ (τοῦ Ἀφεντακάκι), διατελοῦντος ὑπὸ τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ διορισμοῦ του ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς ἀναχωχῆς (βλ. ἄνω κεφ. ΙΓ' σελ. 96). Εἰς τὸ ἀξίωμα, τοῦτο διτηρήθη,

Ἐκ τῆς διευθετήσεως τῶν ἀναφερομένων ἐνταῦθα (σημ. 1) ἐπεισοδίων δύναται τις νὰ συμπεράνη ὅτι ὁ εἰρημένος διοικητὴς δὲν ἦτο κοινός τις ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὅτι ἦτο ἔτι καὶ ἀρκετὰ ἐπιτήδειος εἰς τὸ χρηματίζεσθαι, ὡς ὑπῆρξε καὶ ὁ προϋστάμενός του Μουσταφῆς Πασᾶς, μεγάλην ἀποκτήσας περιουσίαν. Οὕτω ὁ ἵππος τοῦ Ξομπλάρου, μεγάλης

ὡς φαίνεται, ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ Γαλανάκις, δι' ὃ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης ἔφερε μέχρι σχεδὸν τοῦ θανάτου του τὸ ἐπίθετον Κ α π ε τ α ν ἄ κ ι ς. Οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ ὅμως δὲν διετήρησαν τὸ ἐπίθετον τοῦτο, ἀλλ' ἐπανήλθον εἰς τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν ἐπίθετον, ἐνῶ πολλαὶ οἰκογένειαι ἐν Σητεῖᾳ φέρουν τὸ ἐπίθετον Κ α π ε τ α ν ἄ κ ι ς καὶ σήμερον ἐκ τοῦ ἐν τοῖς χωρίοις προγόνου των Κ α π ε τ ἄ ν ι ο υ π. χ. εἰς Μέσα Μουλιανᾶ, Καραῦδι, Σταυροχώρι, Λάστρον καὶ ἀλλαχοῦ.

Θέλων νὰ εὔρω δικαιολογίαν τῆς φήμης ταύτης τοῦ Σαλῆ Ἀγᾶ προσεπάθησα νὰ εὔρω πλείοτερα στοιχεῖα, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσα τοῦτο διότι ἡ παράδοσις ἐφάνη πολὺ φειδωλή, ἢ καὶ ἡ πάροδος τοῦ χρόνου ἐξηφάνισε ταῦτα καὶ δὲν διέσωσεν ἡμῖν ἢ τὰ ἀκόλουθα :

Α') Τὰ δημοσιευθέντα ἀνωτέρω ἐν σελίδι 119-120 σχετικῶς πρὸς τὸν Χατζῆν Παπᾶν ἐκ Ζύρου. (Καὶ ὑπὸ τοῦ Καταπότη ἐν τῷ Μύσῳ).

Β') Τὰ συμβάντα εἰς τὸν ἐξ Ἀρμένων Ἐμμ. Ξομπλάρου, τὰ ὅποια ἀφηγήθη ἡμῖν ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὡς ἤκουσεν αὐτὰ παρὰ τοῦ πατρὸς του.

1) Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἐπάνοδοσιν τῶν Τούρκων εἰς τὰ χωρία των, ὁ Ξομπλάρος συνηντήθη ἔξωθεν τοῦ χωρίου Ἀρμένων μὲ τὸν ἐκ Βόϊλας γενίτσαρον Μπεντρῆν καὶ τοὺς ἐκ Ζύρου Τουσοῦνην καὶ Τουνουσώτην (οἱ δύο πρῶτοι ἐκ τῶν γενιτσαρῶν τούτων ἦσαν μεταξὺ τῶν συμμοριτῶν τοῦ Πιλαβά, εἰς τὸ Κουφονήσι, οἵτινες μετὰ τοῦ Κούκκη ἐκ Κρυῶν κατώρθωσαν νὰ κρυβῶν καὶ νὰ σωθῶν μόνον ἐκ τῶν 30 συμμοριτῶν) (βλ. ἀνωτ. σελ. 72-78). ἵππεύων τὸν μεγαλοπρεπῆ ἵππον του. Οἱ γενίτσαροι ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς προσβεβλημένους ἀπὸ τοῦ νὰ διέλθῃ πρὸ αὐτῶν Ῥομιὸς βαβαλλάρης ὡς συνέβαινε εἰς τὸ παρελθόν, καὶ ἤξίωσαν παρ' αὐτοῦ νὰ πεξεύσῃ, ἄλλως ἠπειλήσαν ὅτι θὰ τὸν φονεύσουν. Ὁ Ξομπλάρος, καίτοι γενναῖος, ἐνόμισεν ὅτι ἦτο φρόνιμον νὰ ὑπακούσῃ καὶ ἐπέξευσε. Παρὰ τοῦτο ὅμως οἱ γενίτσαροι ἀπῆλθον βαρυτάτας ὕβρεις κατ' αὐτοῦ, προσθέσαντες ὅτι θὰ τοῖς δοθῇ εὐκαιρία νὰ τὸν διορθώσουν. Τὴν ἐπομένην ὁ Ξομπλάρος μετέβη εἰς Ἱερᾶπετρον καὶ παρουσιάσθεις εἰς τὸν Σαλῆν Ἀγᾶν κατήγγειλε τὴν πράξιν. Οὗτος τῷ ἀπήντησεν ὅτι θὰ τὸν ἰκανοποιήσῃ καὶ νὰ μείνῃ ἡσυχος ἔχων ὀλίγην ὑπομονήν. Μετὰ τινος ἡμέρας ἐλάμβανε πρόσκλησιν, ἵνα μεταβῇ εἰς Ζύρον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Χατζῆ Παπᾶ. Ὁ Ξομπλάρος συμφώνως πρὸς τὴν πρόσκλησιν μετέβη εἰς τὴν Ζύρον καὶ παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ Σαλῆ Ἀγᾶ, ὅστις προσεκάλεσε τοὺς καταγγελθέντας, οἱ ὅποιοι, θρασέως φερόμενοι, δὲν ἠρνήθησαν τὴν πράξιν μεθ' ὃ ὁ Σαλῆς Ἀγᾶς διέταξε τοὺς συνοδεύοντας αὐτὸν χωροφύλακας νὰ ρίψουν αὐτοὺς χαμαὶ καὶ νὰ τοὺς δείρουν ἀνηλεῶς, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Νομίζω ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπεισοδίου τοῦ Χατζῆ Παπᾶ, τὸν ὅποιον πιθανῶς οἱ ἐν λόγῳ γενίτσαροι μετ' ἄλλων ὁμοχωρίων των

ἀξίας, ἠγοράσθη ἀπὸ τοῦτον, διατελοῦνται ὑπὸ κατηγορίαν σοβαρᾶς ὁποσδήποτε ἐγκληματικῆς πράξεως, ἀντὶ εὐτελεστοτάτης τιμῆς.

Ὁ Σομπλάρος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ κίζομεν κατωτέρω ἐκτενέστερον λόγον, ὑπῆρξε τὸ πρῶτον Χριστιανικὸν μέλος ἐκ Σητείας εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ Συμβούλιον. Δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ὀφείλεται ἡ ἐκλογή του εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Σαλῆ Ἀγᾶ πρὸς τὸν Μουσταφᾶν Πασᾶν, κατόπιν τῆς γνωριμίας αὐτῶν ἐκ τῶν ἀναφερομένων ὑποθέσεων. Δέον

παρηγόχουν, ὡς καὶ πολλοὺς ἄλλους καὶ αὐτὸν τὸν Σομπλάρον, χάριν τῶν ὁποίων ὁ Χατζῆ Παπᾶς ἔκαμε τὴν καταγγελίαν πρὸς τὸν Μουσταφᾶν Πασᾶν διὰ νὰ καταστήσῃ ταύτην σοβαρωτέραν. Τὴν γνώμην μου ταύτην στηρίζω εἰς τὸ ὅτι, μεθ' ὅσα οἱ καταγγελλόμενοι ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Παπᾶ ὑπέστησαν καὶ μετὰ τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας τότε ἔδωσαν οὗτοι, δὲν θὰ ἐτόλμων καὶ πάλιν νὰ ἐνοχλήσουν Χριστιανόν. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὅτι ὁ ὄδηγῶν τότε τοὺς 40 χωροφύλακας νὰ ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Σαλῆ Ἀγᾶς, διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ.

2) Ἡμέραν τινὰ δύο νέοι πλανόδιοι ἔμποροι ἐκ Σφρακίων, καλούμενοι Εὐθύμιος καὶ Ἰωσήφ Γιαπιτζάκιδες φθάσαντες εἰς χωρίον Ἀρμένους ἐσταμάτησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γνωστοῦ αὐτοῖς Ἐμμ. Σομπλάρου· μὴ εὐρόντες δ' αὐτὸν ἀφήκαν τὰ ζῶα των εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας καὶ μετέβησαν εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ χωρίου, τὸ ὅποιον διηύθυνεν ὁ Γκεκαλῆς (Ἄλῆς Γκέκας) ἄλβανός, πρῶην χωροφύλαξ. Μεθυσθέντες οἱ νέοι ἐκεῖ παρελήφθησαν ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Σομπλάρου, ἐπανελθόντος ἐκ τῆς ἐργασίας του, καὶ μεταβάντες εἰς τὴν οἰκίαν του ἐκοιμήθησαν. Περὶ τὸ μεσονύκτιον ὁ Γκεκαλῆς μετέβη εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην καὶ προσεπάθει ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν διὰ τῆς βίας, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ἰδιοκτήτην, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν θρασύτητα αὐτοῦ ἤνοιξε τὴν θύραν, λαβῶν δὲ ρόπαλον κατήνεγκε σφοδρὸν κτύπημα κατὰ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ προξενήσας αὐτῷ σοβαρὸν τραῦμα, ὡς καὶ μὴ ὀλωπας καθ' ὅλον τὸ σῶμα. Τὴν ἐπομένην ὁ Γκεκαλῆς, αἱματόφυρτος ἔσπευσε νὰ μεταβῇ εἰς Ἱεράπετρον, ἵνα καταγγεῖλῃ τὸν Σομπλάρον εἰς τὸν Σαλῆ Ἀγᾶν διὰ τὴν κατ' αὐτοῦ ἄδικον ἐπίθεσιν καὶ τραυματισμόν. Συγχρόνως ὅμως μετ' αὐτοῦ ἐφθανε καὶ ὁ Σομπλάρος. Ἀμφότεροι ἐνεφανίσθησαν εἰς τὸν διοικητήν, ὁ ὁποῖος ἀκούσας τὰ δικαιολογήματα αὐτῶν, ἠρώτησε τὸν Σομπλάρον, πόσους ραβδισμοὺς κατέφερε κατὰ τοῦ Γκεκαλῆ, τοῦτον δέ, τὴν ἡμέραν ὅσπερ νὰ μεταβῇ κατὰ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἀντιδίκου του. Μετὰ τὰς ἀπαντήσεις ἀμφοτέρων ἐξέδωκε τὴν ἀπόφασίν του, τὴν ὁποίαν ἀκούων τις δὲν θὰ τὴν εὕρη καὶ παράδοξον. Τὸν μὲν Γκεκαλῆν ἀπέπεμψε ὡς διαταράξαντα τὴν οἰκιακὴν εἰρήνην τοῦ Σομπλάρου, παρ' οὗ καὶ ἔλαβε τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν, τὸν δὲ τελευταῖον ἠρώτησε πόσον θέλει νὰ τῷ παλήσῃ τὸν ἵππον του, προσθέσας ὅτι ἀρκετὴ τιμωρία θὰ εἶναι δι' αὐτὸν ἢ στέρησις τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτοῦ ἵππου, διαπράξαντος αὐτοδικίαν κατὰ τοῦ ἀνοήτως ἐνοχλήσαντος αὐτόν. Ἀμφότεροι ἀπῆλθον, οὐχὶ φαίνεται καὶ πολὺν δυσαρεστημένοι, ἰδίᾳ ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος ἐστερηθῆ μὲν τοῦ ἵππου του, ἀλλ' ἔλαβεν ἀντ' αὐτοῦ ὀκτώ εἰκοσόφραγκα χρυσᾶ, τιμὴν τὴν ὁποίαν προσδιώρισεν ὁ ἴδιος ὁ ἀγοραστής, τῇ ἰδίᾳ θελήσει τοῦ πωλητοῦ.

νά σημειωθῆ ἔνταῦθα ὅτι τὰ μέλη τῶν συμβουλιῶν διαωρίζοντο ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καθ' ὑπόδειξιν τῶν ὀργάνων του καὶ οὐχὶ κατόπιν ἐκλογῆς αὐτῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς θὰ ὑπέθετέ τις, καὶ ἐπαύοντο ὑπὸ τοῦ ἰδίου, ὡσάκις οὗτος ἐνόμιζε τοῦτο σκόπιον.

Ἡ ἐπικρατήσασα τάξις ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Σητείας, ὡς καὶ ἐν ὅλῃ τῇ Κρήτῃ, ὀφείλεται βεβαίως οὐ μόνον εἰς τὰ αὐστηρὰ μέτρα τὰ ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ ἐφαρμοσθέντα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν καλὴν ὀργάνωσιν τῆς χωροφυλακῆς, ἀποτελουμένης ἀπὸ ἐκλεκτοῦς ἁλβανῶν ἀνδρας. Οὗτοι ἔχοντες διάφορον νοοτροπίαν ἀπὸ τοὺς ἐγχωρίους Τούρκους, μὴ ἐμπνεόμενοι δὲ ὑπὸ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἐφέροντο μετὰ τσαύτης οἰκειότητος καὶ εὐνοίας πρὸς τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον, ὥστε νὰ ἔχουν τὴν τόλμην οἱ Χριστιανοί, ὅτε διετέλουν ἐν εὐθυμίᾳ νὰ πειράζον αὐτοὺς τραγουδοῦντες τοὺς ἀκολούθους σατιρικοὺς στίχους :

« Ἄρβανίτικο χορὸ »
« κολοκύθι μὲ τ' ἄβγό »
« Ἄρβανίτης πέρασε »
« δὲν μᾶς ἔχαρέτησε »,
« Μύξα στὸ σαρίκι του »
« κουτσουλιὰ στὴ μύτη του »

Πολλοὶ ἐκ τῶν Ἄλβανῶν χωροφυλάκων παρέμειναν καὶ ἀποκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν των ἐκ τοῦ σώματος τῆς χωροφυλακῆς. Ἐν Σητεία, καθ' ὅσον γνωρίζω, παρέμειναν ἄρκετοί, ὧν τὰ ὀνόματα περιεσώθησαν καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μιν. Οὕτω εἰς τοὺς Ἀρμένους ἀποκατεστάθησαν ὁ Γκέκα Ἄλῃς, ὁ Πίτσαρης (ἴσως συγγενῆς τοῦ ὑπάσπιστοῦ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ Τσέλιου Πίτσαρη), ἐν Ζύρφ οἱ δύο ἀδελφοὶ Ἀντίληδες, οἵτινες ἐφουστανελλοφόρουν μέχρι τοῦ θανάτου των. Ὁ ἐν Ἐτιᾷ πλούσιος ἀξιωματικὸς Ἀχμέτ Βέης Ἄρναουτάκις καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γιακούπ Ἄρναουτάκις (φονευθεὶς εἰς τὴν θέσιν Ἀγλιᾷ κατὰ τὸ 1867 ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν), ὁ ἐν τῇ κωμοπόλει Σητείας Ἄλῃς Τσαούσης καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ἐν Δάφνῃ ὁ Ἀρήφ Δεμάκις καὶ ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματα διαφεύγουν τὴν μνήμην μου.

Ἡ Κρήτῃ διετέλεσεν, ὡς προεῖρηται, ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Μεχμέτ Ἄλῃ μέχρι τοῦ 1841. Ἡ διοίκησίς του ὑπῆρξε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, παραβαλλομένη πρὸς τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν, προοδευτικὴ καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον παρὰ τὰ ἀτυχεῖς γεγονότα τῶν Μουρηνῶν, τὰ ὁποῖα ἐμείωσαν ὡποσδήποτε τὴν ἀξίαν τῶν εὐεργετημάτων τούτων. Δέον νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς διοικήσεως ἡ ἀνέγερσις ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων καὶ ἡ ἐπισκευὴ αὐτῶν ἐπετράπη ἄνευ τινὸς ἐμποδίου.

Κατὰ τὸ ἔτος 1839 ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς περιεπλέχθη εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Σουλτάνον Μαχμουτ τὸν Β' ἐν Συρίᾳ, ὅπου τὰ Αἰγυπτιακὰ στρατεύματα κατενίκησαν τὰ Σουλτανικὰ κατὰ κράτος. Ἐπεμβᾶσαι αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐξηνάγκασαν τὸν Αἰγύπτιον Σατράπην ν' ἀποσυρθῆ ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν Κρήτην εἰς τὸν πρόην αὐτῆς κυρίαρχον, τὸν Σουλτάνον, ἀπειλοῦσαι ἐν ἔναντίᾳ περιπτώσει ὅτι θὰ ἀφαιρέσουν παρ' αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου κυριαρχίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'

Ἡ ἘΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΧΑΙΡΕΤΗ ΚΑΙ ΒΑΣΙΛΑΚΟΓΕΩΡΓΗ.— Ἡ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΑΥΤΗΣ.

Περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1841 δὲν προειθέμεθα νὰ ἐνδιατρίψωμεν ἐν λεπτομερείᾳ ὡς καὶ ἐπὶ τῶν γεγονότων ταύτης, περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἐξιστόρησιν αὐτῶν, κινδύουν τὰ γεγονότα ταύτης δὲν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν Ἐπαρχίαν Σητείας, ἥτις δὲν μετέσχε τοῦ ἀγῶνος τούτου μετ' ἄλλον πολλῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης.

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἠκούετο καὶ ἀκούεται ἔτι εἰς μὲν τὰς δυτικὰς Ἐπαρχίας *Ἐπανάστασις τοῦ Χαιρέτη* ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀριστείδου Χαιρέτη, Προέδρου τῆς Ἐκτελεστικῆς Ἐπιτροπῆς, τῆς διευθυνούσης τὸν ἀγῶνα τοῦτον, εἰς δὲ τὰς ἀνατολικὰς καὶ μέσας Ἐπαρχίας *Ἐπανάστασις τοῦ Βασιλακογεώργη*, ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρωτοστατοῦντος εἰς τὰ μέρη ταῦτα γενναίου μαχητοῦ Γεωργίου Βασιλείου ἢ Βασιλακογεώργη ἐκ Λασηθίου, φονευθέντος ἀργότερα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλίας, εἰς τὴν ὁποίαν οὗτος μετέσχε μετὰ σώματος Κρητῶν.

Προτοῦ κηρυχθῆ ἡ ἐπίσημος μεταβίβασις τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν εἰς τὸν Σουλτάνον, οἱ ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι πολυπληθεῖς πρόσφυγες καὶ ἀρχηγοὶ Κρητῆς ἐθεώρησαν εὐκαιρον τὴν περίστασιν ν' ἀνακινήσουν τὸ ζήτημα τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου. Ἡ κίνησις αὕτη ἤρχισε καθ' ὃν χρόνον ὁ Σουλτάνος ἐξέδιδε (12 Ἰανουαρίου 1841) τὸ φερμάνιον Χάττι Σερίφ, διὰ τοῦ ὁποίου κατηγοεῖτο ἡ κυριαρχία ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ καὶ ἐπανήρχετο αὕτη ὑπὸ τόν Σουλτάνον. Ἐκ τῶν συνεννοήσεων τούτων προέκυψεν ἡ συγκρότησις διαφόρων ἐπαναστατικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα ὑπὸ Κρητῆς καὶ μὴ ἀρχηγούς κατελθόντα εἰς τὴν Κρήτην ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ παράλια αὐτῆς. Καὶ τινὰ μὲν

τούτων ἔδρων ἐν Σελίνῳ, τὰ δὲ πλείστα εἰς Ἀποκόρωνα, ἐνθα ἐξελέγη καὶ ἡ διευθύνουσα τὸν ἀγῶνα Ἐκτελεστικὴ Ἀρχή, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Ἀριστείδη Χαιρέτη ὡς Προέδρου, τοῦ Χατζῆ Ρούσου Βουρδουμπᾶ ὡς ἀντιπροέδρου καὶ ἐκ τῶν μελῶν Δημητρίου Χρυσάφοπούλου ἐκ τῶν τεσσάρων Ἐπαρχιῶν τῶν Χανίων καὶ Νικ. Μπιτσάκι ἐκ μέρους τῶν 4 Ἐπαρχιῶν τῆς Ῥεθύμνης καὶ ἐκ τοῦ γραμματέως Θεοφράστου Χαιρέτη, ἀδελφοῦ τοῦ Προέδρου. Αἱ ἔνδεκα Ἐπαρχίαι τοῦ Ἡρακλείου, ἐν αἷς περιλαμβάνετο καὶ ἡ Ἐπαρχία Σητείας, ἐλλείπει ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων, δὲν μετέσχον τοῦ ἀγῶνος. Κατώρθωσεν ὅμως ὁ ἀρχηγὸς Βασιλακογεώργης νὰ εἰσδύσῃ μετὰ τοῦ σώματός του εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πεδιάδος μετὰ τοῦ χωρίου Ξειδᾶ καὶ Κασταμονίτης ἐνθα συνεκροτήθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, μάχῃ ἀτυχῆς, πρὸς τὸν Τουρκικὸν στρατόν.

Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς λαβὼν γνῶσιν τῆς καθόδου τῶν ἐπαναστατῶν δὲν ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἔλθῃ εἰς σύγκρουσιν πρὸς αὐτούς, συγκρατούμενος ἴσως ὑπὸ τῶν Προξένων τῶν Μεγ. Δυνάμεων προσπαθούτων νὰ ἐπιτύχουν τὴν διάλυσιν αὐτῶν, ἢ καὶ ἐλπίζων ὅτι θὰ πείσῃ τοὺς Σφακιανούς, μετὰ τῶν ὁποίων διετέλει εἰς ὁμαλὰς σχέσεις, νὰ μὴ συμπράξουν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Οἱ Σφακιανοὶ πράγματι, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζωνται ἐκ τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, εἶχον δικαίας ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ὡς ἀκαίρου καὶ ἔβαιον βραδέως, ἀναμένοντες σαφεστέραν ἐκκαθάρσιν τῆς καταστάσεως, καὶ πρὸς τὸν σχολὸν τοῦτον προέβιλον παρεκτυστικὰς προφάσεις καὶ ἀξιώσεις, λίαν παραλόγους, τὰς ὁποίας ἐν τούτοις οἱ ἐπαναστάται εὐρισκόμενοι ἐκτεθειμένοι καὶ πρὸ σοβαρῶν κινδύνων ἠναγκάσθησαν νὰ ἀποδεχθῶν ὑπογράψαντες πρὸς τοῦτο ἔγγραφον δήλωσιν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως, ἐνῶ διεξήγοντο αἱ διαπραγματεύσεις τῶν Σφακιανῶν καὶ ἐπαναστατῶν, ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς συγκεντρώσας στρατόν περὶ τὰς 15 χιλιάδας ἐπετέθη κατὰ τῶν ἐν τῇ θέσει Πρόβαγμα τοῦ Ἀποκορώνου εὐρισκομένων 250 περίπου ἐπαναστατῶν καὶ μετὰ τριῶρον πεισματώδη μάχην διεσκόρπισεν αὐτούς τὴν 14ην Μαΐου 1841.

Οἱ ἐπαναστάται μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τῆς μάχης ταύτης συνεκτροῦθησαν εἰς Βαφῆ περὶ τοὺς 500, καθ' ὃν ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς ἐπῆλθε τὴν 17 Μαΐου, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ἐπανειλημμένως. Ἐν τέλει μετὰ πολύωρον μάχην, ἔξαντληθέντων τῶν πολεμοφοδίων των, οἱ ἐπαναστάται διεσκορπίσθησαν τραπέντες πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις, ὅπου κατὰ μικρὰς ομάδας συνεκρούοντο πρὸς τὰς ὀρδᾶς τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ, ἀλλ' ἄνευ εὐνοϊκοῦ ἀποτελέσματος, φονευθέντων μάλιστα ἱκανῶν ἀνδρῶν καὶ ἀρχηγῶν.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον εἰς τὰς δυτικὰς Ἐπαρχίας, οἱ περὶ τὸν ἀρχηγὸν Βασιλακογεώργην ἐθελονταὶ καὶ λοιποὶ συρρεύσαντες ἐγγώριοι ἀνερχόμενοι εἰς 1000 περίπου συνεκρούοντο πρὸς πολυάριθμον Τουρκικὸν στρατὸν εἰς τὰς κλιτῦς τῆς Δίκτης.

Ἡ μάχη διήρκεσεν ἐπὶ πεντάωρον, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς εἴκοσι καὶ ἑτραυματίσθησιν πλείοτεροι, ἐν οἷς καὶ τινες ἀρχηγοὶ ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν πολλοὶ περισσότεροι· ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται δὲν ἰδυνήθησαν νὰ κρατήσουν τὰς θέσεις των, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τὴν ἔλλειψιν πολεμοφοδίων καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἐκτοπίσαντες τοὺς ἐπαναστάτας διεσκόρπισαν καὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς, διαλυθέντος οὕτω τοῦ στρατοπέδου.

Ἡ ἐπανάστασις στηριχθεῖσα ἐπὶ ψευδῶν ὑποσχέσεων τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ κενῶν ἐλπίδων περὶ τῆς εὐνοίας ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος Ὁθωνος, ὡς διεφήμιζον οἱ πρωτοურγοὶ αὐτῆς, ἔχουσα δὲ τὴν ἀνιδρᾶσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν τῶν Σφακιανῶν ἀδιαφορίαν, παρὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς ζητούμενην ἱκανοποίησιν καὶ τὴν ἀδυναμίαν τέλος τῶν πλείστων Ἐπαρχιῶν νὰ μετᾶσχουν ταύτης, δι' ἔλλειψιν πολεμοφοδίων, ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Οἱ δὲ πρωτοστατήσαντες αὐτῆς πατριῶται ἀπῆλθον τῆς Κρήτης κακῆν κακῶς, ἀφήσαντες εἰς τὴν ἐκδίκησιν τοῦ Μουσταφᾶ πολλοὺς ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔσχον τὴν προθυμίαν νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀγῶνα των.

Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς πολλὰς παρασχὼν ὑπηρεσίας εἰς τὴν Τουρκίαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, διορίσθη καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Γενικὸς Διοικητὴς λαβὼν πλήρη ἐξουσιοδότησιν διὰ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου. Οὗτος ἄμα τῇ ἀναλήψει τῶν νέων του καθηκόντων συλλαβὼν πολλοὺς ἐκ τῶν μετασχόντων εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἄλλους μὲν ἀπηγχόνισεν, ἄλλους δ' ἐφυλάκισεν.

Κατόπιν προέβη εἰς τροποποιήσεις τινὰς τοῦ πρώην πολιτικοῦ συστήματος. Διῆρσε τὴν Κρήτην εἰς τρεῖς ὑποδιοικήσεις (Λιβᾶ), εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλείου, τῆς Ῥεθύμνης καὶ τῶν Χανίων καὶ εἰς 23 Ἐπαρχιακὰς περιφερείας (Καζάδες). Εἰς τὰς δύο ὑποδιοικήσεις, εἰς τὴν τοῦ Ἡρακλείου διώρισεν τὸν υἱὸν τοῦ Βελῆν ὑποδιοικητὴν (καϊμακάμην), εἰς δὲ τῆς Ῥεθύμνης τὸν ἕτερον υἱὸν τοῦ Κερίμ. Εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν Ἐπαρχιῶν διώριζεν ἀνὰ ἓνα Ὁθωμανὸν διοικητὴν (Μουδρίην) καὶ ἓνα Χριστιανὸν Καπετάνιον (Καστελλικιαγίασὴν) καὶ ἓνα ἀρχηγὸν τῆς ἀστυνομίας (Μπουλούμπασην). Εἰς τὴν Σητεῖαν καὶ Ἱεράπετραν ἀφήκε τὸ πρώην καθεστῶς. Κατὰ τὰ λοιπὰ ἔμεινε τὸ παλαιὸν σύστημα, ὡς εἶχε.

Διῶκσε δὲ τὴν Κρήτην ὡς ἀπόλυτος κύριος καὶ Ἀντιβασιλεὺς μέχρι τοῦ 1850, ὁπότε ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου διορισθεὶς ἀρ-

χικῶς Βουκελάς (γεροϋσιαστής) καὶ εἶτα Μέγας Βεζύρης. Εἰς ἀντι-κατάστασιν αὐτοῦ διορίσθη ὁ Μεχμέτ Ἐμὶν Πασᾶς, ὅστις διοικήσας τὴν νῆσον μετὰ δικαιοσύνης καὶ ἀμεροληψίας ἀνεκλήθη μετὰ τριετίαν ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑποδιοικητοῦ τοῦ Ἡρακλείου Βελῆ Βέη, περὶ οὗ θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ΄

Τὸ κίνημα τοῦ Μαυρογένη καὶ τὰ ἀποτελέσματ᾽ αὐτοῦ.

Ὡς εἶδομεν προηγουμένως, ἀνακληθέντος τοῦ Γενικοῦ Διοικη- τοῦ Κρήτης Μεχμέτ Ἐμὶν Πασᾶ, διορίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὁ Βελῆς Ἐμὶν Ῥιφαὰτ Πασᾶς, τέως καϊμακάμης Ἡρακλείου. Ὁ διορισμὸς οὗτος τοῦ Βελῆ ἐπροξένησεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν παρὰ τῷ Χριστιανικῷ λαῷ τῆς νήσου, ἔχοντι ὑπ' ὄψιν του τὰς φιλελευθέρους ἀρχάς, τὰς ὁποίας διεκήρυττεν οὗτος καὶ ὅτε ἔτι διατέλει ἐν τῇ κατωτέρᾳ θέσει τοῦ καϊμακάμη. Δυστυχῶς ἀναλαβὼν τὴν θέσιν τοῦ ἀνωτάτου ἀρχοντος δὲν ἐβράδυνε ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο χεῖρων τοῦ γεννήτορός του (1).

Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατὰ τὴν 18 Φεβρουαρίου 1856 ἐξεδόθη Σουλτανικὸν Διάγγελμα (Χάτι Χουμαγιούν), κατὰ τὸν Κοιμαϊκὸν πό- λεμον, κατόπιν πολιτικῆς πίεσεως ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, δι' οὗ ἀνεκηρύσσεται ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία τῶν ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ μειονοτήτων.

Ἐν Κρήτῃ τὸ διάγγελμα τοῦτο ἐπέφερεν ἀληθῆ ἀναστάσιον εἰς τοὺς ἐν τῷ φανερῷ μὲν Ὀθωμανούς, ἐν τῷ κρυπτῷ δὲ Χριστια- νούς. Ἰδίᾳ δὲ ἐν τῷ τμήματι Ἡρακλείου ἀπεκήρυξαν τὸν ἰσλαμισμὸν περὶ τὰ 600 ἄτομα· τὸ δὲ μέγαλον χωρίον Ἐπισκοπὴ τῆς Ἐπαρχίας Πεδιάδος προσῆλθεν ὀλόκληρον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν ἐν διαδηλώσει καὶ κωδονοκρουσίαις. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀνησυχήσασα διέταξε τὸν τότε Γενικὸν Διοικητὴν Κρήτης νὰ λάβῃ τὰ προσήγοντα μέτρα πρὸς περιστολὴν τῆς κινήσεως. Ὁ Βελῆς Πασᾶς μετέβη ἐπὶ τόπου καὶ προσεπάθησεν, ἀρχικῶς μὲν δι' ἡπίου τρόπου, εἶτα δὲ καὶ δι'

(1) Ὁ Βελῆς Πασᾶς, ὡς προεῖρηται, ἦτο υἱὸς πρεσβύτερος τοῦ γνω- στοῦ ἤδη Μουσταφᾶ Πασᾶ, γεννηθεὶς ἐν Κρήτῃ ὑπὸ μητρὸς Χριστιανῆς. Κρήσιος, αἰχμαλώτου. Ἐκπαιδευθεὶς ἐν Γαλλίᾳ κατήλθεν εἰς Κρήτην με ἀκρας φιλελευθέρους ἀρχάς, τὰς ὁποίας διεκήρυττεν οὗτος ἐπίσημος καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν του ὡς γενικοῦ διοικητοῦ. Βραδύτερον ὅμως, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἀντάξιος υἱὸς τοῦ αὐταρχικοῦ καὶ δεσποτικοῦ πατρός του, ἐξεγείρας τὸν Χριστιανικὸν λαὸν τῆς Κρήτης

ἀπειλῶν, ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν, ἐπανελθὼν ἄπρακτος εἰς τὴν ἔδραν του.

Μετὰ τὴν ἐπανοδὸν του προέβη εἰς μέτρα αὐστηρὰ κατὰ τῶν δῆθεν ἀποστατῶν ἐξορίζων καὶ φυλακίζων τοὺς μὴ ὑπακούσαντας καὶ μὴ ἀποδειλιάσαντας πρὸς τὰ μέτρα του. Καὶ περιοστάλησαν μὲν αἱ ὀμαδικαὶ καὶ φανεραὶ θρησκευτικαὶ ἀποστασίαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ αἱ μυστικαὶ τοιαῦται καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Τὰ ἄνομα ὁμῶς ταῦτα μέτρα τοῦ Βελῆ Πασᾶ καὶ αἱ καταθλιπτικαὶ φορολογίαι, ἃς ἐπέβαλεν αὐτός κατὰ τῶν Κρητῶν, ἐπέφεραν μεγάλην δυσφορίαν εἰς τὸν κρητικὸν λαὸν καὶ τὴν δυσφορίαν ταύτην ἐπικρολούθησε τὸ κίνημα τοῦ 1858, τὸ ἀκουόμενον καὶ σήμερον ἔτι «ἡ Ἐπανάστασις τοῦ **Μαυρογένη**».

Τὸ κίνημα τοῦτο δὲν εἶχε *ἐθνικὸν χαρακτῆρα*, διότι ἐστρέφετο κατὰ τοῦ Βελῆ Πασᾶ καὶ τῶν αὐθαιρεσιῶν του. Ἡ ἀφορμὴ τούτου ἐδόθη ἐκ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ. Ὁ εἰσπράττων τὸν στρατιωτικὸν φόρον ὑπάλληλος μετέβη μετὰ τινων στρατιωτῶν εἰς τὸ χωρίον Λάγκους τῆς Κυδωνίας κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1858 καὶ ἤρχισε τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων παρὰ τῶν κατοίκων. Κατὰ τὴν ἐνέργειάν του ταύτην ὁ ἀνόητος εἰσπράκτωρ μετεχειρίσθη βίαια καὶ ὕβριστικά μέτρα κατὰ φορολογουμένων κατοίκων. Τοῦτο προεκάλεσε σφοδρὸν ἔρεθισμὸν καὶ ἀγανάκτησιν τῶν Λακκιωτῶν κατὰ τῶν εἰσπραττόντων τὸν φόρον.

Καθ' ὃν χρόνον συνέβαινον ταῦτα ἐν τῷ χωρίῳ, ὁ **Ἐμμανουὴλ Μαυρογένης**, νέος ἐκ τῆς προκρίτου καὶ μεγάλης οἰκογενείας τῶν Μαυρογένηδων, συνεννοηθεὶς μετ' ἄλλων τινῶν νέων ὁμοχωρίων του μετέβησαν ἔνοπλοι ἐκεῖ, ἔνθα ὁ εἰσπράκτωρ ἐνήργει τὴν εἰσπραξίν. Ἄπευθυνόμενοι πρὸς αὐτὸν οἱ νέοι ἔνοπλοι ἠξίωσαν ἀπειλητικῶς τὴν ἄμεσον ἐπιστροφὴν τῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων εἰς τοὺς πληρώσαντας αὐτὰ καὶ τὴν ἐκ τοῦ χωρίου ἀναχώρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῶν στρατιωτῶν. Οἱ Τούρκοι τρομοκρατηθέντες ἐπέστρεψαν τὰ χρήματα καὶ ἀνεχώρησαν παραχρῆμα.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἀπετέλει βεβαίως προᾶξιν ἐπαναστατικὴν, ἢ ὁποῖα θὰ εἶχε σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὸ χωρίον Λάγκους. Οἱ Λακκιῶται ἤρχισαν συνεννοούμενοι περὶ τοῦ πρακτέου καὶ ἀπεφάσισαν τὴν συνεννόησίν των νὰ τὴν ἐπεκτείνουν καὶ πέραν τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου των. Εὗρον πρὸς τοῦτο προθύμους καὶ τοὺς πέριξ γείτονάς των, μετὰ τῶν ὁποίων ἀρχικῶς συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ χωρίον Ἀγίαν Κυριακὴν, ἵνα διαμαρτυρηθοῦν κατὰ τῶν αὐθαιρεσιῶν τοῦ Βελῆ Πασᾶ. Ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου οἱ συγκεντρωθέντες, πληθυνόμενοι καθ' ἡμέραν, μετέβησαν εἰς τὴν τοποθεσίαν **Μπουτσουνάγια** πλησίον τῶν Χανίων, ἔνθα οἱ συνελθόντες ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης περὶ τὰς ἑξὶ χιλιάδας ἐξέλεξαν πολυμελῆ Ἐπιτροπὴν, ἢ ὁποῖα συνέταξεν ὀπομνήματα, ἅτινα

ὑπέβαλον εἰς τοὺς Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον.

Ὁ Βελής Πασᾶς διαμένων ἐν Ἡρακλείῳ καὶ πληροφορηθεὶς τὰς ἐνεργείας ταύτας ἔσπευσεν εἰς Χανιά μετὰ δυνάμεως στρατοῦ, ἵνα προσβάλλῃ τοὺς συγκεντρωθέντας εἰς τὴν ὡς ἄνω θέσιν. Ὁ στρατιωτικὸς ὁμῶς διοικητὴς Μεχμέτ Πασᾶς, ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γνωρίζων τὰς εἰρηνικὰς προθέσεις τῶν Χριστιανῶν, ἠρνεῖτο νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Βελή, ἔχων πρὸς τοῦτο συμφώνους καὶ τοὺς προξένους τῶν Μ. Δυνάμεων, οἱ ὅποιοι μάλιστα τὸν κατέστησαν ὑπεύθυνον, καθ' ἣν περίπτωσιν ὑπήκουεν εἰς τὸν Βελῆν Πασᾶν.

Ὁ τελευταῖος οὗτος ἵνα παραστήσῃ τὴν Κρήτην ἐπανεστατημένην, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς ἐν τοῖς χωρίοις Ὀθωμανοὺς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ φρούρια ὡς δῆθεν κινδυνεύοντας, παρὰ τὰς ἐναντίας διαβεβαιώσεις τῶν Χριστιανῶν. Ἡ Πύλη κατὰ τὴν συνήθη αὐτῆς τακτικὴν, ἐβράδυνε τὴν ἀπάντησίν της εἰς τὰ ὑπομνήματα τῶν Κρητῶν, οἵτινες, παρὰ τοῦτο, δὲν διελύοντο μὲν, ἐτήρουν ὁμῶς αὐστηρῶς τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν τουρκικῶν περιουσιῶν.

Ἡ Πύλη ἐπὶ τέλους πεισθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἀπέστειλεν Ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Κρήτην, ἡ ὁποία συναντηθεῖσα μετὰ τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Χριστιανῶν συνεζήτησε μετ' αὐτῆς τὰ ζητήματα τούτων. Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Πύλης ἐδέχθη τὰ πλεῖστα τούτων, ἀλλ' ἠξίωσε νὰ διαλύσουν τὴν συνάθροισιν οἱ Χριστιανοί. Οὗτοι ἠρνήθησαν νὰ διαλυθοῦν, ἐφ' ὅσον ἡ ἔγκρισις τοῦ Σουλτάνου δὲν ἦρχετο. Ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Πύλης, ἵνα πείσῃ τοὺς Κρητας περὶ τῆς εἰλικρινείας τῆς Κυβερνήσεώς της ἀπηύθυνε προκήρυξιν ὑπὸ χρονολογίαν 26 Μαΐου 1858 πρὸς τὸν Χριστιανικὸν λαόν, δι' ἧς ἐδήλου πρὸς αὐτὸν ὅτι τὰ ζητήματα αὐτοῦ γίνονται δεκτά, -εἰσὶ δὲ τὰ ἑξῆς :

- 1) Χορήγησις γενικῆς ἀμνηστίας.
- 2) Ἡ κατοχὴ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τῶν ὄπλων των, χωρὶς οἱ κάτοχοι νὰ περιφέρωνται ἔνοπλοι.
- 3) Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν περὶ θρησκείας διατάξεων τοῦ **Χάττι Χου-μαγιούν**.
- 4) Ἡ μὴ ἐπέμβασις τοῦ **Μουλᾶ Ἐφένδη** (Καδῆ) εἰς τὰς ὀρφανικὰς καὶ κληρονομικὰς ὑποθέσεις τῶν Χριστιανῶν.
- 5) Ἡ μὴ ἐπιβολὴ νέου φόρου εἰς τὰ αἰγοπρόβατα, τὰ μελίσσια κλπ.
- 6) Ἡ κατάργησις τοῦ φόρου τῶν ἀχύρων.
- 7) Ἡ μὴ ἐπιβολὴ φόρου ἐπὶ τῆς ἀκινήτου ἰδιοκτησίας.
- 8) Ἡ ἐκλογὴ τῶν συμβουλίων ὑπὸ τοῦ λαοῦ.

Τὰ ζητήματα ταῦτα, ἐγκριθέντα ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἀνεκοινώθησαν πρὸς τὸν κρητικὸν λαόν δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος, φέ-

ροντος χρονολογίαν 7 Ἰουλίου 1858, δι' οὗ διορίζετο καὶ Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης ὁ Σαμὴ Πασᾶς, ἀνακληθέντος τοῦ τέως τοιοῦτου Βελῆ Πασᾶ, καθ' οὗ κυρίως ἐστρέφετο καὶ τὸ κίνημα.

Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἐπιτυχία τοῦ ἀναιμάκτου κινήματος ἐνέπλησε χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ τὸν Χριστιανικὸν λαὸν τῆς Κρήτης.

Παρὰ τὴν χαρὰν καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης διὰ τὰ δοθέντα εὐεργετήματα εἰς τοὺς Κρήτας, ἀντιθέτως οἱ Ὄθωμανοὶ οἱ εἰσελθόντες εἰς τὰ φρούρια καὶ τὰς πόλεις ἐξεδήλωσαν μεγάλην δυσφορίαν, ὅπως ἀδικαιολογήτως, ἐφ' ὅσον τὰ εὐεργετήματα ταῦτα ἦσαν ἐξ ἴσου ἐπωφελεῖ δι' ἀμφοτέρωτα τὰ στοιχεῖα. Ῥαδιουργούμενοι οἱ Ὄθωμανοὶ ὑπὸ φανατικῶν ἀγάδων καὶ ὀπαδῶν τοῦ Βελῆ Πασᾶ προέβαινον εἰς βιαιοπραγίας κατὰ τῶν ἐν ταῖς πόλεσι Χριστιανῶν, ἐλπίζοντες οὕτω νὰ προκαλέσουν ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν ἀντίποινα καὶ χαρακτηρισθῶν οὗτοι ὡς ἐπαναστάται, ὡς ἐπεθύμει ὁ Βελῆς.

Καὶ οἱ ἐν Σητεῖα Τοῦρκοι οἵτινες εἶχον ταπεινωθῆ ἐκ τῶν ἀσθηρῶν μέτρων τὰ ὁλοῖα, ὡς εἶδομεν, ἐφήρμοσεν ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς κατ' αὐτῶν μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 (βλ. ἀνωτέρω σελ. 119—121), ὑποκινούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Βελῆ καὶ τῶν ἀγάδων, οἱ ὁποῖοι ἐπίστευσαν ὅτι ἐπέστη καὶ πάλιν νέα ἐποχή, καθ' ἣν θὰ εὗρισκον τὴν παλαιὰν αἴγλην τῶν καὶ θὰ ἐγίνοντο οἱ Ῥωμοὶ ραγιδῶς τῶν, ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλίπουν τὰς οἰκίας τῶν καὶ τὰς περιουσίας τῶν μεταβαίνοντες, ἄλλοι μὲν εἰς Ἡράκλειον, ἄλλοι εἰς Σπιναλόγγαν καὶ ἄλλοι εἰς Ἱεράπετρον. Εἰς τὰς παρακελεύσεις δὲ τῶν ὁμοχωρίων τῶν Χριστιανῶν τὰς καὶ διαβεβαιώσεις αὐτῶν ὅτι οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον, ἂν ἔμενον ἡσυχοὶ εἰς τὰς οἰκίας τῶν, οὐδεμίαν ἔδωσαν προσοχήν.

Οἱ δὲ Χριστιανοὶ τῆς Ἐπαρχίας ἀναμνησκόμενοι τὰ ὅσα ὑπέστησαν πρὸ εἰκοσιπενταετίας ἀπὸ τοὺς εἰσβαλόντας ἐπαναστάτας πρὸς ἀπελευθέρωσιν δῆθεν αὐτῶν καὶ ὅτι εἶτα ἐγκατελείφθησαν ἄοπλοι, διετέλουν ἐν ἀνησυχίᾳ καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ἀποκρύπτοντες αὐτὰ εἰς τὰ σπήλαια καὶ ἄλλας κρύπτας.

Εὐτυχῶς μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ νέου Διοικητοῦ καὶ τὴν προκήρυξιν αὐτοῦ οἱ δυσηρεστημένοι Τοῦρκοι ἐξηναγκάσθησαν καὶ ἄκοντες νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὰ χωρία τῶν, ὅπου εὔρον τὰς οἰκίας τῶν ἀθίκτους καὶ τὰ ζῶα τῶν σῶα. Τοῦτο ἐπέφερε τὸν κατευνασμόν αὐτῶν, ἐκφρασάντων τὰς εὐχαριστίας τῶν, διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἔντιμον καὶ πατριωτικὴν συμπεριφορὰν τῶν ὁμοχωρίων τῶν Χριστιανῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ' ἱστορικὸν ἔργον

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1866.—Ποία τὰ αἷτια τῆς ἐπανάστασεως ταύτης.—Αἱ προσπάθειαι τῆς Πύλης πρὸς κατάργησιν τῶν χορηγηθέντων προνομίων τοῦ 1858.—Οἱ διορισθέντες Βαλλῆδες.—Ἡ ἐναρξίς τῆς ἐπανάστασεως.—Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ.—Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐντύπωσις.—Αἱ πιέσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Σεβέρ Ἐφέντη.—Ἡ πρόσκλησις καὶ μετάβασις πληρεξουσίων εἰς Κωνσταντινούπολιν.—Οἱ ἐκ τοῦ Νομοῦ Λασηθίου πληρεξούσιοι.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τοῦ τελευταίου κινήματος καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Χριστιανῶν διὰ τὴν ἀνάμακτον αὐτῶν ἀπόκτησιν. Δυστυχῶς ἡ Πύλη δὲν ἐφάνη ποτὲ εἰλικρινῆς εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν εὐμενεῖς χειρονομίας της. Ὅτε εὐρίσκετο εἰς στενόχωρον θέσιν δὲν ἐδυσκολεύετο νὰ προβαίῃ εἰς παραχωρήσεις, ἱκανοποιούσας τοὺς Χριστιανούς, ὅτε ὅμως παρήρχετο ἡ ἀνάγκη, εὐθύς κατέβαλλε πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς κατάργησιν αὐτῶν. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει.

Διὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν χορηγηθέντων προνομίων, ἀνακληθέντος τοῦ Βελῆ Πασᾶ, διορίσθη Γενικὸς Διοικητὴς ὁ Ἀβδουραζμὰν Σαμιῆ Πασᾶς ἄνθρωπος μορφωμένος καὶ ἑλληνομαθῆς⁽¹⁾. Αἱ σπουδαιότεραι ἐκ τῶν παραχωρήσεων ἐθεωρήθησαν, ἡ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν κατοχῇ τῶν ὄπλων καὶ ἡ μὴ ἐπέμβασις τοῦ Μουλᾶ (Καδῆ) εἰς τὰς ὄρφανικὰς καὶ κληρονομικὰς τῶν Χριστιανῶν ὑποθέσεις. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ταύτης διατάξεως ἐστηρίχθη ἡ ἴδρυσις τῶν Δημογεροντιῶν εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν τριῶν Διοικήσεων. Ἐκάστη Ἐπαρχία ἐξέλεγεν ἓνα δημογέροντα, ὁ ὁποῖος μετέβαινεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελεῖτο ἡ ἀρχὴ αὕτη, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου⁽²⁾. Τὴν ἴδρυσιν τῶν δημογεροντιῶν προσεπάθησεν ἀμέσως ὁ πονη-

(1) Περὶ τούτου ἐλέγετο ὅτι ἦτο καὶ ποιητής.

(2) Ἐκτοτε ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ, κατὰ τὴν σχετικὴν διάταξιν, καὶ τὰ μέλη τῶν διοικητικῶν συμβουλίων. Ἐκάστη Ἐπαρχία ἐξέλεγεν ἓνα Χριστιανὸν καὶ ἓνα Ὀθωμανόν, πλὴν τῶν Ἐπαρχιῶν Σφακιῶν καὶ Λασηθίου, αἱ ὁποῖαι ἐξέλεγον μόνον ἓνα Χριστιανόν. Τῶν συμβουλίων τούτων προήδρευεν ὁ ὑποδιοικητὴς (Καϊμακάμης), ἐλάμβανον ὅμως μέρος καὶ ὁ δεφθεδάρης (λογιστής) καὶ ὁ γραμματεὺς, ἀμφότεροι Ὀθωμανοί, ὥστε ἡ πλειονοψηφία νὰ εἶναι Ὀθωμανικὴ. Ἐν τῷ Γενικῷ δὲ Διοικητικῷ Συμβουλίῳ τῶν Χανίων προσετέθησαν ἤδη καὶ ἀνά δύο μέλη ἐκ τῶν δύο διοικητικῶν τμημάτων, εἰς Ὀθωμανὸς καὶ εἰς Χριστιανὸς, ἐκλεγόμενα ἐκ τῶν ἐκεῖ Συμβουλίων.

ρὸς Σαμῆς νὰ ματαιώσῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσεν. Εἶχεν ὁμῶς τὴν πονηρίαν νὰ φαίνεται ὅτι ὑποστηρίζει τὴν παιδείαν ἐπιτρέψας τὴν ἴδρυσιν σχολείων καὶ τὸν διορισμὸν διδασκάλων, ἔστω καὶ Ἑλλήνων ὑπηκόων. Εἰς τὰ ἐγειρόμενα παράπονα διὰ ζήτημά τι, ἀφορῶν εἰς τὰ Χριστιανικὰ δικαίωματα, δὲν ἠρνεῖτο μὲν τὴν διόρθωσίν του, ἀλλ' ἔλεγε πάντοτε καθησυχαστικῶς ἔννοια σας, παιδιὰ μου, θὰ τὰ τειριώσωμεν, ἐξ ἧς φράσεως ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν **ὁ Σαμῆς Πασᾶς ὁ τέτοιος.**

Ὅπως δὴποτε ἡ διοίκησις Σαμῆ Πασᾶ, παρὰ τὰς ἐνδομύχους διαθέσεις του, ὑπῆρξε προοδευτικὴ, καὶ ἴσως διὰ τοῦτο ἀνεκλήθη οὗτος ὑπὸ τῆς Πύλης, ὡς μὴ δυνάμενος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ ὀλέθριον πρόγραμμα αὐτῆς, τὸ ἀποβλέπον εἰς τὴν κατάργησιν τῶν παραχωρηθέντων προνομίων. Εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ ἐστάλη ὁ Χουσνῆ Πασᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχε χρηματίσει καὶ ἄλλοτε Κεχαγιαβέης τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ Μεχμέτ Ἐμὶν Πασᾶ, καὶ ὁποῖος ἦτο γνωστὸς διὰ τὴν σκληρότητά του εἰς τοὺς Κρητας· δι' αὐτὸ ὁ διορισμὸς του ἐπροξένησε κατάπληξιν εἰς τὸν Κρητικὸν λαὸν διδόντα ἐν τῷ προσώπῳ του τὴν κακοβουλίαν τῆς Πύλης.

Δὲν θὰ ἐνδιατριψόμεν εἰς λεπτομερείας ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ παράφρονος τούτου, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Κρήτης εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν διὰ τῶν αὐθαιρέτων αὐτοῦ πράξεων, τῶν ἐξοριῶν, τῶν φυλακίσεων, τῶν ἀκατονομάστων φορολογιῶν, ὥστε ν' ἀναγκασθοῦν πολλοὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὴν προστασίαν τοῦ ἐν Χανίοις Γάλλου καπουτσίνου Σεραφεῖνου. Οὗτος παρουσιάσθη προσφέρων τὴν προστασίαν τῆς Γαλλίας εἰς ἐκείνους ἐκ τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνεγράφοντο εἰς εἰδικὸν βιβλίον ὡς ὑπήκοοι Γάλλοι, ἀναγνωρίζοντες τὸν Πάπαν τῆς Ρώμης, ἀντὶ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ διάδοσις μετεδόθη εἰς ὅλην τὴν Κρήτην καὶ ἔσπευδον ἀπὸ τὰς Ἐπαρχίας εἰς τὰ Χανιά ἐγγραφόμενοι εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Σεραφεῖνου.

Πολλοὶ Κρητες πατριῶται βλέποντες τὸ ἐπικίνδυνον ρεῦμα τῶν ἀπλοϊκῶν χωρικῶν ἔσπευσαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν πρὸς τοὺς προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν καὶ εἰς τὰ πατριαρχεῖα καὶ νὰ δημοσιεύσουν προκηρῦξεις πρὸς τὸν λαὸν προτρέποντες αὐτὸν ν' ἀπέχη ἀπὸ τῶν ἐνεργειῶν τούτων. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβερνήσις, ἵνα ἐξαναγκάσῃ τὴν Πύλην νὰ λάβῃ μέτρα κατὰ τοῦ ἀχρείου προπαγανδιστοῦ, παρεσκεύασεν ἐπαναστατικὸν κίνημα, ὅπερ μαθόντες οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν Μ. Δυνάμεων ὑπεβόηθησαν τὰ Πατριαρχεῖα, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν ἀποστολὴν ἀντιπροσώπου τῆς Πύλης πρὸς ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος.

Ἡ Πύλη πράγματι ἐξαπέστειλεν ἀντιπρόσωπόν της τὸν *Καβουλήν* *Ἐφένδην*, μέλος τοῦ Συμβουλίου τοῦ Κράτους μετὰ τὴν ἐντολήν, ὅπως ἐξετάσῃ τὰ ἀληθῆ αἷτια τῆς ἐν λόγῳ κινήσεως καὶ ὑποβάλλῃ σχετικὴν ἔκθεσιν. Ὁ εἰρημένος ἀντιπρόσωπος, ἅμα τῇ ἀφίξει του εἰς Χανιά, προέβη εἰς ἐρεῦνας καὶ ἐπληροφορήθη ὅτι τὴν κίνησιν ταύτην ἐπροκάλεσεν ἡ κακοδιοίκησις τοῦ Χουσνῆ Πασᾶ· συγχρόνως ὅμως ἐπληροφορεῖτο ὅτι ἡ κίνησις ἐτεροματίσθη, διότι ὁ Χριστιανικὸς λαὸς ἀντελήφθη τοὺς καταχθονίους σκοποὺς τοῦ προταγανδιστοῦ καὶ ἐφρόντισεν ὁ ἴδιος νὰ ἐξαλείψῃ τὸ αἷσχος, εἰς τὸ ὅποιον θὰ ἐνέπιπτεν, ἂν ἐξηκολούθει νὰ προβαίῃ εἰς τὸ ἀνόητον κίνημά του (*).

Ὁ ἀντιπρόσωπος ἐν τούτοις τῆς Πύλης ὑπέβαλεν ἔκθεσιν, διὰ τῆς ὁποίας συνίστα τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ Χουσνῆ Πασᾶ, εἰς τὰς καταπέσεις τοῦ ὁποίου ὠφείλετο τὸ ἐν λόγῳ κίνημα, ὅπερ κατὰ τὰς ἀντιλήψεις τῶν Χριστιανῶν δὲν εἶχε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλὰ μᾶλλον πολιτικόν, εἰς τὸ ὅποιον ἦτο ἀναμειγμένος καὶ ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας, δι' ὃ καὶ ἀνεκλήθη ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως ἀποδοκιμασάσης τὴν ἄσκοπον ἐνέργειάν του.

Ἡ Πύλη ἀνεκάλεσε τὸν Χουσνῆ, ἀλλὰ ὁ ἀντικαταστάτης αὐτοῦ Ἰσμαήλ Ραχμῆ Πασᾶς δὲν ὑπῆρξε καλύτερος τοῦ προηγουμένου. Οὗτος ἦτο Ἀλβανὸς ἐκ Τεπελενίου, ἕγγονος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων. Κατελθὼν εἰς Κρήτην καὶ ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντά του προέβη ἀμέσως εἰς τὴν ἀπόλυσιν τῶν ἐν Χανίοις καὶ Ἡρακλείῳ καθηγητῶν καὶ διδασκάλων ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἦσαν ὑπήκοοι Ἕλληνες· εἶτα συνέλαβε πολλοὺς ἐν τῶν μετασχόντων εἰς τὸ κίνημα τοῦ 1858 καὶ ἐν γένει ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ προκατόχου του. Ἐκ

(*) Πῶς συνέβη τὸ ναυάγιον τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ καπουτσίνου θ' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα διὰ τὸ κωμικὸν τέγμα αὐτῆς. Ὁ Σεραφεῖνος διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ὑπογραφὴν ἐκ μέρους τῶν χωρικῶν μετέβη καὶ εἰς τὰς ἄλλας πόλεις τῆς Κρήτης. Ὅτε δ' εὐρίσκετο εἰς Ρέθυμνον παρουσιάσθη χωρικὸς τις ζητῶν τὸ βιβλίον νὰ ἐγγραφῇ καὶ ὁ ἴδιος. Μόλις ἔλαβε τὸ βιβλίον εἰς χεῖρας του, ἐξῆλθεν τρέχων εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ καπουτσίνου. Ἀλλ' ὁ ταχύς χωρικὸς κατώρθωσε νὰ εἰσελθῆμεις ἔργαστάσιον σαπωνοποιίας, ὅπου ἔβραζεν ἔλαιον εἰς τὸ καζάνι ἐν τῷ ὁποίῳ ἔρριψε τὸ βιβλίον καταστραφὲν ἐκ τοῦ ζέοντος ἐλαίου. Ὁ χωρικὸς βεβαίως ἐνήργησε καθ' ὑπόδειξιν πατριωτῶν Ρεθυμνίων, οἱ ὅποιοι ἐπροστάτευσαν αὐτὸν κατόπιν ἀπὸ τὴν δίωξιν τοῦ καπουτσίνου. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο μετεδόθη ἀστραπιαίως εἰς ὅλην τὴν Κρήτην καὶ ὄχι μόνον ἐσταμάτησε πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ καπουτσίνου, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐνεγράφησαν ἐδήλωσαν ὅτι ἐξηπατήθησαν, χωρὶς νὰ γνωρίζουν τί ὑπέγραψαν. (Βλ. Ἱστορίαν τῶν Σφακιῶν ὑπὸ Γρηγ. Παπαδοπετράκη, μέρος Ζ' κεφ. Β' σελ. 472—474).

τῆς διαγωγῆς του ταύτης προεκλήθησαν μεγάλοι δυσαρέσκεια καὶ κατακραυγαί, ὅτι προβαίνει εἰς ἐκδικήσεις διὰ πράξεις, αἵτινες εἶχον ἀμνηστευθῆ.

Τινὲς ἐκ τῶν ἐν Ἰστανβουλῶν πατριωτῶν μανθάνοντες τὴν ταραχώδη ταύτην κατάστασιν ἐνόμισαν ὅτι ἦτο εὐνοϊκὴ ἢ περιστάσις πρὸς ἐνέργειαν ἐπαναστατικοῦ κινήματος, καὶ κατελθόντες εἰς Κρήτην ἤρχισαν τὰς ἐνεργείας τῶν. Παρατηρήσαντες ὅμως τὴν ἀπροθυμίαν τῶν καπεταναίων καὶ ὀπλαρχηγῶν παρητήθησαν τῶν σκοπῶν τῶν. Καίτοι δὲ αἱ ἐνέργειαι αὗται τῶν νέων περιήλθον εἰς γνῶσιν τοῦ Ἰσμαήλ δὲν προέβη οὗτος εἰς δίωξιν αὐτῶν, θέλων πάντως νὰ ἐκδηλωθῆ τὸ κίνημα, ἵνα δοθῆ αὐτῷ ἡ εὐκαιρία νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματος τῆς Πύλης, δηλ. εἰς τὴν κατάργησιν τῶν παραχωρήσεων τοῦ 1858 καὶ ἰδίᾳ εἰς τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν Χριστιανῶν. Ἐκ τῆς ἀδιαφορίας ταύτης τῆς διοικήσεως ἐνθαρρυνθέντα τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ἐπέφερον μεγάλην χαλάρωσιν τῆς τάξεως, οὕτως ὥστε νὰ εἶναι δύσκολος ἡ μετάβασις ἀπὸ ἓν μέρος τῆς νήσου εἰς ἄλλο. Ἐνόησεν ἐν τέλει ἡ Πύλη ὅτι ὁ ἀντιπρόσωπός της δὲν εἶχε τὴν ἐπιτηδειότητα τοῦ πάππου του πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν της καὶ ἀνεκάλεσεν αὐτὸν διορίσασα ἕτερον συνεπώνυμον τοῦ προηγουμένου τὸν Ἰ σ μ α ἤ λ Χ α κ ἤ μ (ιατρον) Π α σ ᾶ ν.

Οὗτος ἦτο χριστιανόπαις αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Χίου τὸ 1822. Παραληφθεὶς παρὰ τινος Πασᾶ ἐξισλαμίσθη δωδεκαετῆς ὢν. Εἶτα ἐξεπαιδεύθη λαβὼν δίπλωμα χειρουργοῦ ἱατροῦ καὶ ἀποσταλεὶς εἰς Εὐρώπην δι' ἀνωτέρας σπουδὰς ἐπανήλθεν οὗτος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐνυμφεύθη τὴν κόρην τοῦ περιφήμου Μουσταφᾶ Πασᾶ τοῦ Κιριτλή. Ὁ γάμος του καὶ ἡ μόρφωσίς του προσεπόρισαν εἰς αὐτὸν ὑψηλά ἀξιώματα, ἐν οἷς καὶ τὴν θέσιν τοῦ Βαλῆ τῆς Κρήτης.

Ὁ Ἰσμαήλ Πασᾶς ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντά του ἐν Κρήτῃ εὗρεν αὐτὴν ἐν πλήρει ἀναστατώσει ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως τῶν προκατόχων του· δεῖξας μεγάλην δραστηριότητα ἐπαγίωσε τὴν τάξιν, διέταξε τὴν ἴδρυσιν σχολείων, ἐπανεσυνέστησε τὸ ἡμιγυμνάσιον τῶν Χανίων, ὑπεστήριξε τὴν γεωργίαν καὶ ἐπεδίωξε τὴν ἀναδάσωσιν διαφόρων μερῶν. Ἡ δρασις αὕτη τοῦ νέου διοικητοῦ ἐφείλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου, καθ' ὅσον μάλιστα διέδιδεν ὅτι ἦτο κρυπτοχριστιανός, φέρων ὡς ἀπόδειξιν καὶ τὴν κόρην του, ἣτις ἐγνωρίζε ἄριστα τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν.

Ἡ πρὸς βελτίωσιν τοῦ τόπου προσπάθεια τοῦ Ἰσμαήλ Πασᾶ διήρκεσε μόλις δύο ἔτη, καθ' ἃ ὁ Χριστιανικὸς λαὸς ἠσθάνθη μίαν ἀνθρωπιστικὴν διοίκησιν, ἐξ ἧς ἔμενε λίαν εὐχαριστημένος. Φαίνεται

ὅμως ὅτι εἰς τὴν Πύλιν δὲν ἤρθεσκεν ὁ τρόπας οὗτος τῆς διοικήσεως, διότι αὕτη μεταμεληθεῖσα διὰ τὴν παραχώρησιν τῶν προνομίων τοῦ 1858, ὡς προεῖρηται, ἤθελε νὰ δοθῇ ἀφορμὴ τις ἐκ μέρους τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ, ἵνα προβῇ αὕτη εἰς τὴν κατάργησιν τῶν προνομίων τούτων καὶ δὴ τῆς διατάξεως ἐκείνης, καθ' ἣν ἐπειτρέπετο εἰς τὸν Χριστιανικὸν λαὸν νὰ κατέχη ὅπλα. Τούτου ἕνεκα ἀνεκλήθη οὗτος εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς μαθὼν τὴν ἀνάκλησιν τούτου προέβη εἰς διαδηλώσεις καὶ διαμαρτυρίας ὑποβαλὼν ἀναφορὰς καὶ ζητῶν τὸν ἐπαναδιορισμὸν αὐτοῦ. Ἡ Πύλη παραδόξως ἀπεδέχθη τὰς αἰτήσεις τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀναδιώρισεν αὐτὸν ἐπανελθόντα εἰς Κρήτην.

Ἄλλ' ὁ ἐπανελθὼν Ἰσμαὴλ δὲν ἦτο ὁ ἀναχωρήσας ἤτο τελείως μεταμορφωμένος. Τί συνέβη; Ἡ Πύλη κατὰ τὸν ἀναδιορισμὸν του ἔδωκεν αὐτῷ πρόγραμμα πρὸς ἐφαρμογὴν κατὰ Χριστιανικοῦ λαοῦ. Ἴσως ἔλαβεν ὁδηγίαις καὶ παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του Βελῆ Πασᾶ, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς Κρητὰς διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν συμπεριφορὰν των.

Ὁ Ἰσμαὴλ ἐφαρμόζων τὰς ὁδηγίας τῆς Πύλης κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς κατάργησιν τῶν παραχωρηθέντων προνομίων διὰ τοῦ φερμανίου τοῦ 1858. Κατ' ἀρχὴν προέβη εἰς τὸν σχηματισμὸν Συμβουλίου τῆς ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης του. Καὶ ἔπειτα ἀνemiχθη σκανδαλωδῶς εἰς τὸ ἀναφνὲν Μοναστηριακὸν ζήτημα ⁽¹⁾ ἀκυρώσας τὰς νομίμως ἐνεργηθείσας ἐκλογὰς τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες θὰ συνεζήτουν αὐτό· διέλυσε τὴν τοπικὴν συνέλευσιν καὶ ἐφυλάκισε τοὺς μέλλοντας νὰ μεταβοῦν εἰς Κωνσταντινούπολιν δι' ὑποθέσεις τοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐξώρισε τοὺς θερμοὺς νέους πατριώτας **Στυλιανὸν Παπαδάκιν** ἐκ Βραχασίου Μεραμβέλλου, τὸν **Μ. Βιστάκιν**, **Χριστόφορον Ἀργυράκιν** καὶ **Δεωνίδα**ν **Δόκιον** ἐξ Ἡρακλείου.

Ὁ Ἰσμαὴλ δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰς παρανομίας ταύτας, ἀλλ' ἐπέβαλε καὶ βαρυντάτην φορολογίαν, παρὰ τὰς παραχωρήσεις τοῦ 1858,

(1) Τί ἦτο αὐτὸ τὸ μοναστηριακὸν ζήτημα; Συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν προνομίων τοῦ 1858 τὰ εἰσοδήματα τῶν μοναστηριακῶν περιουσιῶν ἔπρεπε νὰ διατεθοῦν κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν σχολείων τοῦ Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου. Ὁ Μητροπολίτης ὅμως καὶ οἱ καλόγηροι ἠρνοῦντο νὰ συμμορφωθοῦν πρὸς τοῦτο. Ὁ λαὸς τῶν διαμερισμάτων τούτων διετέλει ἐν ἐξάψει. Ὁ Ἰσμαὴλ μετέβη εἰς Ἡράκλειον, ἵνα διακανονίσῃ τὸ ζήτημα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τῶν δημογερόντων **Σ τ ε φ. Ν ι κ ο λ α ἰ δ ο υ** καὶ **Ἄ ν τ. Ξ α ν θ ο υ δ ἰ δ ο υ** καὶ ἐξώρισε τοὺς ἐνταῦθα ἀναφερομένους νέους, ὅπερ προεκάλεσε μέγαν ἀναβρασμὸν παρὰ τῷ λαῷ τῶν ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν.

εις ἄφορα ἔτη καὶ ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων τούτων ἐγένετο διὰ σκληρῶν μέσων, διὰ φυλακίσεων τῶν φορολογουμένων, καὶ ἐκείνων ἔτι, οἱ ὅποιοι εἶχον πληρώσει τοὺς ἐνοικιαστὰς τῆς δεκάτης. Αὐτοὶ δὲ οἱ ἐνοικιασταὶ τῶν φόρων τούτων μὴ δυνάμενοι νὰ ἐκπληρώσουν τὰς ὑποχρεώσεις των κατεδιώκοντο μετὰ τῶν ἐγγυητῶν των καὶ διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν φυλάκισιν κατέφευγον εἰς τὰ βουνά· ἐξ ὧν τούτων προέκυψαν δυσαρέσκαιαι καὶ ἤρχισαν συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν ἐν Κρήτῃ προκρίτων καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρόσφυγας καὶ τέλος ἐγένοντο συναθροίσεις ἔνοπλοι εἰς διάφορα μέρη τῆς Κρήτης κατὰ τὸν Ἀπρίλιον καὶ Μάιον τοῦ 1866. Συνεπεία τούτων οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἐπαρχιῶν καταφεύγουν εἰς τὰ φρούρια. Συνέλευσις δὲ ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης (1) συνέρχεται εἰς τὴν παρὰ τὰ Χανιά Μονὴν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς, ἡ ὁποία ὑποβάλλει ἀναφορὰν εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ τοὺς Προξένους, εἰς ἣν ἀνέγραφε τὰ παράπονα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διὰ τὴν φορολογίαν καὶ τὸν τρόπον τῆς εἰσπράξεως αὐτῆς, διὰ τὴν ἔλλειψιν δημοσίων ἔργων, τὸν καταρτισμὸν τῶν δικαστηρίων, τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, τὴν παραβίασιν τῆς ἀνεξιθρησκείας καὶ ἄλλων πολλῶν προνομίων καὶ ἐξήτει τὴν θεραπείαν τούτων. Μετὰ ταῦτα διαλύεται ἡ Συνέλευσις, διορίζει δὲ Ἐπιτροπὴν πρὸς παρακολούθησιν τοῦ ζητήματος. Ἡ Πύλη κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1866 ἀπαντᾷ ἀρνητικῶς εἰς τὰ αἰτήματα τῶν Κρητῶν. Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις συνέρχεται εἰς Ἀσκύφου τῶν Σφακιῶν καὶ κηρύσσει τὴν Ἐνωσιν, τὴν 21 Αὐγούστου καὶ προσκαλεῖται ὁ λαὸς νὰ ὑποστηρίξῃ διὰ τῶν ὅπλων τὸ Ἐθνικὸν πρόγραμμα.

Μετὰ τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῆς Πύλης καὶ πρὸ τοῦ ψηφίσματος τῆς Συνελεύσεως ἐπαναστατικὰ σώματα (κολόνες) εἶχον σχηματισθῆ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς νήσου καὶ οἱ καταφυγόντες εἰς τὰς πόλεις Τοῦρκοι εἶχον προβῆ εἰς κακώσεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐντὸς τῶν πόλεων. Αἰγυπτιακὸς στρατὸς περὶ τὰς 5 χιλιάδας ἀποβιβάζεται εἰς Σούδαν καὶ προχωρεῖ εἰς Ἀποκόρωνα. Ἐκεῖ συγκρούεται μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἠττηθεὶς συνθηκολογεῖ καὶ ἀφήσας τὰς ἀποσκευὰς του ἀναχωρεῖ εἰς Χανιά τὴν 31 Αὐγούστου 1866.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου ἔρχεται εἰς Κρήτην ὁ γνωστὸς ἡμῖν Μ ο υ σ τ α φ ᾶ ς Π α σ ᾶ ς ὡς Αὐτοκρατορικὸς Ἐπίτροπος, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῶν παλαιῶν γνωριμιῶν του ἐτήρησεν ἐν ἀρχῇ πολιτικὴν συνδιαλλακτικὴν δημοσιεύσας προκήρυξιν πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν προτρέπων αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ὅ, τι ἠθέλε. Συγ-

(1) Πληρεξούσιοι τῆς Σητείας ἐν τῇ Συνελεύσει ταύτῃ ἦσαν ὁ ἐκ Χανδρᾶ *Νικόλαος Χατζηδάκης* καὶ ὁ ἐκ Μετοχιῶν Τουρλωπῆς (νῦν Μυρσίνης) *Γεώργιος Ζερβάκης* (πάππος τοῦ ἱατροῦ Γεωργίου Ζερβάκι).

χρόνος όμως και η Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις δι' ἄλλης προκηρύξεως ὑπενθύμιζε τὴν τριακονταπενταετη τυραννίαν τοῦ Μουσταφᾶ προτρέπουσα τὸν λαὸν νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὸ Ἐθνικὸν πρόγραμμα.

Ὁ Μουσταφᾶς ἀρχίζει τὰς ἐχθροπραξίας καὶ διευθύνων πολυάριθμον στρατὸν περιτρέχει τὰς δυτικὰς Ἐπαρχίας, ὅπου παντοῦ σχεδὸν ἠτιτᾶται καὶ ἐπανερχεται εἰς Χανιά. Ἐκστρατεύσας εἶτα κατὰ τῆς Ρεθύμνης προσβάλλει τὴν **Μονὴν Ἀρκαδίου**, ὅπου εἶχον καταφύγει 900 περίπου ἄτομα, ἐξ ὧν 300 ὀπλοφόροι ὑπὸ τὸν ἀξιωματικὸν φρούραρχον **Δημακόπουλον**. Προτείνει εἰς αὐτοὺς νὰ παραδοθῶν καί, ἐπειδὴ δὲν δέχονται, ἀρχίζει τὴν ἐπίθεσιν τὴν 8 Νοεμβρίου, ἣτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν τῇ Μονῇ καὶ πολλῶν Τούρκων φονευθέντων καὶ καταπλακωθέντων ἐκ τῆς ἀνατινάξεως τῆς Μονῆς συνεπεῖα ἐκρήξεως τῆς πυριτιδαποθήκης, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ πολιορκούμενοι ἔθεσαν πῦρ. (Βλ. Β. Ψιλᾶκι, Ἱστορία τῆς Κρήτης τ. 3 σελ. 942—947. Καὶ Ἰλαρίωνος Σκίγγερ, Σκληραγωγία ἐν Κρήτῃ κατὰ τὸ 1867 κεφ. Ζ' σελ. 57).

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀρκαδίου ὁ Μουσταφᾶς ἐπιστρέφει εἰς Χανιά καὶ ἐντεῦθεν εἰσβάλλει εἰς Σέλινον, ὁπόθεν κατορθώνει νὰ καταλάβῃ τὸ πεδινὸν μέρος τῶν Σφακιῶν. Προσπαθῶν δὲ νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν Ἁγίαν Ρούμελην ἀποκρούεται καὶ παραιτεῖται τοῦ σχεδίου του καί, ἀρκεσθεὶς εἰς δήλωσιν τῶν Σφακιανῶν περὶ ὑποταγῆς ἀναχωρεῖ, ἀλλὰ προσβάλλεται ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς εὐφάραγμα τοῦ Κατρέα, ὅπου χάνει 500 ἄνδρας καὶ ἐπανερχεται εἰς Χανιά.

Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις βλέπουσα ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μουσταφᾶ ἀπέτυχε, πιεζομένη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Μεγ. Δυνάμεων, ἵνα λάβῃ μέτρα βελτιώσεως ὑπὲρ τῶν Κρητῶν ἀνήγγειλε περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἰανουαρίου 1867 ὅτι ἐπεξεργάσθη σχέδιον φιλελευθέρας διοικήσεως τῆς νήσου καὶ ὅτι ἀποστέλλει εἰς Κρήτην ἀνώτατον ὑπάλληλον, τὸν **Σερβέρ Ἐφένδην**, κομίζοντα εἰς τὸν ἐκεῖ ἀντιπρόσωπον Μουσταφᾶν Πασᾶν αὐτοκρατορικὸν φερμάνιον διατάσσον τὴν ἐκλογὴν Ἐπιτροπῆς ἐκ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, οἵτινες θὰ μεταβοῦν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως γνωματεύσουν περὶ τῶν χορηγηθησομένων διοικητικῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν νῆσον (1).

Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς μετὰ ἐξάμηνον ἀνωφελῆ ἀγῶνα ἐπέισθη πλέον, ὅτι ἡ καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι ἀδύνατος, ἐπεζήτησε δὲ καὶ ἐπέτυχε τὴν στρατολογίαν τριάκοντα τριῶν Χριστιανῶν πληρεξουσίων, τοὺς ὁποίους καὶ ἀπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκ τῶν 33 τούτων πληρεξουσίων ἕξ ἦσαν ἐκ τοῦ τμήματος Λασηθίου,

(1) Βλ. Κυάνης Βίβλον Νο 197.

ἦτοι δύο ἐκ Μεραμβέλλου ὁ *Ἰωάνν. Μουρελάκις* καὶ ὁ *Ἰωάν. Αν-
ροάκις*, δύο ἐκ Σητείας ὁ *Γεώργ. Παπαδάκις* ἢ *Διακογεώργης* καὶ ὁ
Ἰωάν. Βατσάκις καὶ δύο ἐξ Ἱεραπέτρας ὁ *Ἀνδρέας Φαφουτάκις*
ἢ *Φαφουτανδρουλῆς* (1) καὶ ὁ *Ἰωάνν. Περακάκις*.

Ἡ Ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις τῆς νήσου διεμαρτυρήθη πρὸς τὰς
Μεγ. Δυνάμεις, ἀρνούμενη ν' ἀναγνωρίσῃ τοὺς ἐκλεγέντας, ὡς γνησίους
ἀντιπροσώπους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἐξακολουθοῦσα νὰ ἐπιμένῃ εἰς τὸ
σύνθημα «*Ἐνωσις ἢ Θάνατος*», ἡ δὲ Γενικὴ Συνέλευσις διὰ ψηφί-
σματός της ἀπεκήρυξε τούτους. Ἡ ὑποδοχὴ τῶν πληρεξουσίων τούτων,
ἧς ἔτυχον παρὰ τῇ Ὑψ. Πύλῃ καὶ ἡ ἀκρόασις παρὰ τῷ Σουλτάνῳ (2)
ὑπῆρξεν ἀνοφελής, διότι καὶ ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπέισθη ὅτι οἱ δῆ-
θεν ἀντιπρόσωποι, οὓς ἐστρατολόγησεν ὁ ἐν Κρήτῃ ἀντιπρόσωπός της
πολὺ ὀλίγον ἐξεπροσώπουν τὸ φρόνημα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Καὶ αὐτοὶ
δὲ οἱ ἐν Χανίοις πρόξενοι τῶν Μεγ. Δυνάμεων ἐβεβαίουν τοῦτο πρὸς
τὰς κυβερνήσεις των (3). Πολλοὶ ἐκ τῶν 33 πληρεξουσίων διεμαρτυρή-
θησαν πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις τῶν Μεγ. Δυνάμεων,
ὅτι ἡσκήθη πίεσις ἐπ' αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἐν Κρήτῃ Διοικήσεως καὶ ἀπεχώρη-
σαν. Εἷς ἐκ τούτων ἦτο καὶ ὁ ἐκ Μεραμβέλλου *Ἰωάνν. Μουρελάκις*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1866 ἐν Σητεία καὶ ἐν τῷ τμήματι Λασηθίου.—
Ἡ ἐπιτυχ. εἰσις τῶν ἀνδρῶν καὶ ὁ ὅπλισμός αὐτῶν.— Τὸ Στρα-
τόπεδον τῆς Βαχίαια. — Αἱ πρῶται ἀψιμαχίαι.

Εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον ἐξετέθησαν συντομώτατα τὰ γε-
νικὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866. Ἐν τῷ πα-
ρόντι κεφαλαίῳ θὰ περιορίσωμεν τὴν ἔρευναν καὶ ἐκθεσίμ μιν ἐπὶ
τῶν γεγονότων τῶν λαβόντων χώραν ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ Σητείας καὶ ἐν
συντομίᾳ τῶν σχετιζομένων πρὸς τὰ γεγονότα ταῦτα ἐν τῷ τμήματι
τοῦ Λασηθίου.

(1) Ὁ Ἀνδρέας Φαφουτάκις δὲν ἐξῆλθε ποσῶς ἐκ τῆς πόλεως Ἱε-
ραπέτρας, οὐδ' ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν, μετὰ τὸ τέλος τῆς
ὁποίας διωρίσθη βοηθὸς (μοναβίνης) τοῦ Ἐπαρχοῦ Ἱεραπέτρας.

(2) Ὁ Διακογεώργης πολλάκις μοῦ ἐξιστόρησε τὰς τιμὰς, ὧν ἔτυχον
ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τε τῆς Ὑψ. Πύλης καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ
Σουλτάνου, ὁ ὁποῖος ἐκάλεσεν αὐτοὺς εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ αἴθουσαν
τοῦ θρόνου προσφωνήσας αὐτούς. Ἄλλ' ὑπεβλήθησαν καὶ εἰς ταπεινω-
τικὰς ἐκδηλώσεις ὑποχρεωθέντες νὰ ὀπισθοχωροῦν μὲ ἐστραμμένον τὸ
πρόσωπον πρὸς τὸν Σουλτανικὸν θρόνον κύπτοντες συνεχῶς καὶ ποιούν-
τες τὸν συνῆθη εἰς τοὺς Τούρκους χαιρετισμὸν (τεχμενά).

(3) Βλ. Κυανῆς Βίβλον Νο 49.

Ἐνεκα τῶν ἐνόπλων συγκεντρώσεων, ὡς εἶδομεν, οἱ Τούρκοι δλοκλήρου τῆς Κρήτης, τῇ προτροπῇ τοῦ Ἰσμαὶλ Πασᾶ ἀκολουθοῦντος τὰς μεθόδους, τοῦ κατὰ τὸ 1858, γυναικαδέλφου του Βελῆ Πασᾶ, εἰσηλθόντες εἰς τὰ φρούρια, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Χριστιανῶν περὶ τοῦ ὅτι οὐδένα οὗτοι διέτρεχον κίνδυνον. Καὶ αὐτοὶ οἱ Τούρκοι τῆς Σητείας, ὡς καὶ δλοκλήρου τοῦ τμήματος Λασηθίου ἐγκατέλιπον τὰ χωρία των μεταβάντες ἄλλοι μὲν εἰς Ἡράκλειον, ἄλλοι εἰς Σπιναλόγαν καὶ ἄλλοι εἰς Ἱεράπετραν παραλαμβάνοντες ἐκ τῆς κινήτης περιουσίας των τὰ ἀναγκαζοῦντα εἰς αὐτοὺς πράγματα. Μετὰ τῶν χωρικῶν Τούρκων ἀνεχώρησαν ἐπίσης καὶ αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαί.

Πρὸς διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ πρὸς καθοδήγησιν τοῦ ἀγῶνος ἐν Σητεία ἐξελέγη Ἐπαναστατικὴ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τῶν ἐξῆς προκρίτων τῆς Ἐπαρχίας, **Ἀναγνώστου Φουνταλίδου** ἐκ Γραῦς, ὡς Προέδρου, καὶ ἐκ τῶν μελῶν **Μελετίου Μιχελιδάκη** Ἡγουμένου μονῆς Τοπλοῦ, **Ἀνθίμου Μαρκαντωνάκη** ἱεροδικόνου ἐκ Καρυδίου, **Ἀναγνώστου Ψαρουδάκη** ἐκ Στραβοδοξαρίου, **Νικολάου Καρκαβάτσου** ἐξ Ἀρμένων, **Γεωργίου Κολυβάκη** ἐκ Πισκοκεφάλου καὶ **Κωνστ. Παπαδάκη** ἐκ Μαγκασᾶς.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ὄρισεν ὡς ἔδραν τῆς τὸ χωρίον Ρουκίαν, ὃ του συνῆλθεν αὕτη καὶ διηύθυνε τὰ ἐπαναστατικὰ πράγματα τῆς Ἐπαρχίας. Πρῶτη αὐτῆς πράξις ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογή καὶ διορισμὸς τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Σητείας. Τοιοῦτοι ἐξελέγησαν ὁ ἐκ Μαρωσιάς **Ἰωσήφ Δερμιτζάκης**, περὶ οὗ γράφομεν ἔκτενῶς ἀνωτέρω (βλ. κεφ. ΙΕ' σελ. 126—127) καὶ ὁ ἐξ Ἀρμένων **Ἐμμανουὴλ Σομπλάρος** (1). Τῇ προτάσει τούτων διορίσθησαν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἐκάστου χωρίου, ὧν τὰ ὀνόματα, ἔκτος ὀλίγων, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ συγκεντρώσω.

(1) Ὁ Ἐμμ. Σομπλάρος ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Ἀρμένιοις Σητείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος. Τὸ 1818 ἀπέθανον οἱ γονεῖς του ἐκ τῆς ἐνσηπμάσης τότε ἐν Κρήτῃ πανώλους. Δεκαπενταετῆς τότε προσελήφθη ὑπηρετῆς ὑπὸ τινος Ὀθωμανοῦ ἐκ Βαβέλων, Δ η γ α λ ῆ καλουμένου. Ἐπειδὴ ἐτύγγανε κακῆς μεταχειρίσεως ὑπὸ τούτου ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Σητείας καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἡράκλειον, ὅπου προσελήφθη πάλιν ὡς ὑπηρετῆς παρὰ τινι Ὀθωμανῷ παραμεινας παρ' αὐτῷ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον. Ἐπελθούσης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ὁ Ἀγάς, πολεμάρχης ὢν, ὅτε ἐξήρχετο τοῦ Ἡρακλείου πρὸς μάχην παρελάμβανε καὶ τὸν ὑπηρετὴν του ἐξοπλίζων αὐτὸν διὰ πιστόλας, ἴσως πρὸς ἀσφάλειάν του. Μίαν ἡμέραν κατὰ τὴν ἐξοδὸν των ὁ Σομπλάρος, εἴτε φοβηθεὶς μὴ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ φονευθῇ, εἴτε ἀφυπνισθέντος τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πατριωτικοῦ του αἰσθήματος, ἐδραπέτευσε πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, μετὰ τῶν ὁποίων παρέμεινε πολέμων μέχρι τοῦ τέλους αὐτῆς, ὁπότε ἀκολοθήσας τοὺς Κρητας ἀρχηγούς

Ἡ ἐπανάστασις καθ' ὅλην τὴν Κρήτην ὡς καὶ ἐν Σητεία ἔβαιναν αἰσιῶς· οἱ ὀπλίται ἀνεχώρουν ἐνθουσιώδεις καθ' ὀμάδας διὰ τὴν παλιορχίαν τῆς Ἱεραπέτρας, προπεμπόμενοι ὑπὸ τῶν γερόντων καὶ γυναικῶν μετ' ἐνθουσιωδῶν ἐκδηλώσεων καὶ εὐχῶν, ζητωκραυγάζοντες ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ μεταβαίνοντες εἰς τὴν πλησίον τῆς Ἱεραπέτρας ὄχυρὰν τοποθεσίαν Βαϊνιὰν καλου-

μετέβη εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα καὶ ταχθεὶς ὑπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀρχηγοὺς ἐπολέμησε γενναίως εἰκοσαέτης πλέον νέος. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως εὐρέθη εἰς Ναύπλιον. Ἐκεῖ φοιτήσας εἰς τὰ ὑπάρχοντα σχολεῖα ἔλαβε τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν. Μεθ' ὃ κατήλθεν εἰς Κρήτην καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ χωρίον του. Διὰ τὴν ἐξαιρετικὴν του δὲ ταύτην μάθην ἠκούετο καὶ Δάσκαλος, παρ' ὅτι δὲν ἐχηματίσε ποτὲ τοιοῦτος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Αἰγυπτιακῆς κυριαρχίας ἐν Κρήτῃ καὶ ἐπὶ τῆς διοικήσεως ὑπὸ τοῦ Σαλῆ Ἀγᾶ τῶν ἐπαρχιῶν Σητείας καὶ Ἱεραπέτρας συνέβησαν εἰς τὸν Ἐομπλάρου ἐπεισόδιά τινα, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω (βλ. κεφ. ΙΘ' σελ. 38-39). Ὁ Ἐομπλάρου ὑπῆρξε τὸ πρῶτον Χριστιανικὸν μέλος ἐκ Σητείας τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Συμβουλίου κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον (βλ. ὡς ἄνω ὑποσημείωσιν) διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ. Λέγεται ὅτι ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ ταύτῃ ἐπέδειξεν ἰκανότητα εὐεργετήσας πολὺ τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον.

Ὁ Ἐομπλάρου διετέλεσεν ἀντιπρόσωπος τῆς Ἐπαρχίας Σητείας εἰς τὴν συνέλευσιν, τὴν ὁποίαν συνεκάλεσεν ὁ Χουσνῆ Πασᾶς ὡς Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης κατὰ τὸ 1860 καὶ ἡ ὁποία ἀπετελέσθη ἐκ 277 μελῶν, πρὸς λύσιν δῆθεν διαφόρων ζητημάτων. Ὅτε οὗτοι συνῆλθον εἰς τὸ διοικητήριον ἐν Χανίοις παρουσιάσθη ὁ Πασᾶς καὶ μετ' ἀγόρευσιν ἐξαντλητικὴν τῆς ὁποίας τὸ τέλος ὑπῆρξε κοιμικόν. ἐζήτησε νὰ ὑπογράψουν οἱ ἀντιπρόσωποι ἀπόφασιν περὶ τοῦ ἀφοπλισμοῦ τῶν Σφακιανῶν, ὡς δῆθεν διαταραττόντων τὴν ἡσυχίαν τῶν Κρητῶν. Οἱ ἀντιπρόσωποι μεθ' ὧν καὶ ὁ Ἐομπλάρου ἠρνήθησαν καὶ ἀπελθόντες ἐκ τοῦ διοικητηρίου ἐξῆλθον νύκτωρ διὰ θαλάσσης ἐκ τῶν Χανίων φοβηθέντες μὴ συλληφθοῦν (βλ. Γ ρ. Π α π α δ ο π ε τ ρ ᾶ κ ι, Ἱστορία τῶν Σφακιῶν, σελ. 467-471).

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 ὁ Ἐομπλάρου, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Σητείας καὶ διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τῆς ἐν τῷ τμήματι παύσεως τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅποτε μετέβη εἰς Κάραπιθον, ἔνθα διέμενεν ἡ οἰκογένειά του, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κρήτην μετὰ τὴν δοθεῖσαν ἀμνηστίαν. Μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου ἐξελέγη μέλος τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου Σητείας. Μετὰ δὲ τὴν λήξιν τῆς θητείας του ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἐξελέγη μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Διοικήσεως Λασηθίου κατὰ τὸ 1871, ὅπου παρέμεινε μέχρι τῆς λήξεως τοῦ ὀριζομένου ὑπὸ τοῦ νόμου χρόνου. Ἐκτοτε ἰδιωτεύον ἐπεδόθη εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς περιουσίας του. Ὁ Ἐομπλάρου ὑπῆρξε θερμὸς πατριώτης ἐκπληρώσας μετ' ἐντιμότητος τὰς ἀναθεθείσας αὐτῷ δημοσίας ὑπηρεσίας. Ἀπέθανε κατὰ τὸ 1902 εἰς ἡλικίαν 98 ἐτῶν.

μένην, άνωθεν του χωρίου Γιαννίτσι (1), ήν οι άρχηγοί των δύο Έπαρχιών κοινή συνεννόηση έωρισαν ως στρατότεδον συγκεντρώσεως δια την πολιορκίαν της Ίεραπέτρας.

Δυστυχώς παρά τον ένθουσιασμόν των άνδρών, ό όπλισμός αυτών ήτο άθλιέστατος αποτελούμενος κατά τό πλείστον εκ παλαιοτάτων μετά πυρολίθων όπλων. Πυρίτις δέν υπήρχεν ή έλαχίστη ποσότης, έπίσης και μόλυβδος προς κατασκευήν σφαιρών. Κατ' ευτυχίαν πλοίον τι με φορτίον διαφόρων πολεμοφοδίων, ήτοι όλίγων όπλων εκ των λεγομένων «καραμίνες», 100 βαρελίων πυρίτιδος, ίκανής ποσότητος μόλυβδου, καυσυλλίων, πυρολίθων και χάρτου δια την κατασκευήν φυσηγγίων, απέπλευσεν εκ Σύρου υπό την διεύθυνσιν του **Ηρακλέους Δογγυράκι** κατευθυνόμενον εις Άγίαν Πελαγίαν δια τους έπαναστάτας του Μαλεβιζίου. Έναντίος όμως άνεμος και άγνοια του πλοίαρχου **Χαραλάμπους Κωνσταντίνου** ώθησεν αυτό και απέπλευσεν εις Παλαίκαστρον Σητείας την 6 Σεπτεμβρίου 1866, όπου έξεφορτώθη τό έν λόγω φορτίον και μετεφέρθη εις την Μονήν Τοπλου (2). Έπί του πλοίου τούτου επέβαινον ό **Θεόδωρος Λιμπρίτης** άνθυπολοχαγός (3) μεθ' έτέρου αξιωματικού του **Γ. Βογγιουκλάκι**, ένός λοχίου και ένός σαλπικτού. Οι έν λόγω αξιωματικοί

(1) Το χωρίον Γιαννίτσι μετονομάσθη Βαϊνιά εις ανάμνησιν της ιστορικής αυτής θέσεως.

(2) Το πλοίον κατελήφθη υπό πολεμικού Τουρκικού πλοίου μετά την εκφόρτωσιν και έξασφάλισιν του πολυτίμου φορτίου και την διάσωσιν του πληρώματος. Έσφαλμένος ό Β. Ψιλάκις αναγράφει έν τη ιστορία του τ. 3 σελ. 907 ότι απέβιβάσθησαν εις Μόχλον και εκείθεν εις Σφακάν.

(3) Ο Θεόδωρος Λιμπρίτης έγεννήθη κατά τό 1846 έν τη νήσω Ίω, ένθα είχεν έγκατασταθή ό πατήρ αυτου Φραγγιός μετά την επανάστασιν του 1821 καταγόμενος έξ Άγίου Θωμά Μονοφατισίου. Έξελθών εκ της σχολής των Ευελπίδων κατά τό 1865 κατετάχθη εις τό σώμα του μηχανικού ως άνθυπολοχαγός. Κατά τό 1866 κατήλθεν εις Κρήτην, και παρέμεινε καθ' όλην την επανάστασιν μετασχών εις πολλάς μάχας έν τη ανατολική και δυτική Κρήτη. Μετά τό πέρας του αγώνος απέστάλη εις Γαλλίαν προς ευρύτερας σπουδάς. Μετά την επάνοδόν του εις Ελλάδα διωρίσθη καθηγητής της σχολής των Ευελπίδων και είτα έπιτελάρχης του στρατου. Το 1897 έλαβε μέρος εις την εκστρατείαν της Κρήτης ως έπιτελάρχης του άρχηγου Βάσου. Κατά τό 1898 έξελέγη βουλευτής, τό πρώτον άναμιχθείς εις την πολιτικήν. Το 1902 διωρίσθη Ύπουργός των Στρατιωτικών παραιτηθείς όμως ως διαφωνήσας εις τό ζήτημα της Γενικής Διοικήσεως του στρατου. Κατά τό 1912 μετέσχε της έν Κρήτη Έπαναστατικής Διοικήσεως Έπιτροπής ως Έπίτροπος της Δημ. Ασφαλείας και Δημοσίων έργων από της 25 Ιουνίου μέχρι της 12 Οκτωβρίου. Απέθανεν έν Αθήναις τό 1928.

διερχόμενοι ἀπὸ τὰ διάφορα χωρία τῆς Σητείας ἐνεθουσίαζον τὰ πλήθη διὰ τῶν πατριωτικῶν ἀγορευσέων των συντελέσαντες εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ αἰσθήματος καὶ εἰς τὴν πρόθυμον μετάβασιν τῶν ἀνδρῶν εἰς τὸ ρηθὲν στρατόπεδον, ἐξ οὗ ὁρμώμενοι ἐπολιόρησαν στενῶς τὴν Ἱεραπέτραν, εἰς ἣν, ὡς ἐλέχθη, εἶχον καταφύγει οἱ Τούρκοι τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας, τὸ πλεῖστον μέρος ἐκ τῆς Σητείας καὶ τῆς Βιάννου. Οἱ πολιορκούμενοι ἐν τῷ μικρῷ τούτῳ φρουρίῳ ἤρξαντο δυσφοροῦντες μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξέλθουν πέραν μικρᾶς ἀκτίδος ἐκ τοῦ φρουρίου. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀναγνωρίσασα τὴν δύσκολον θέσιν τούτων ἐνίσχυσε τὴν μικρὰν φρουρὰν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ ἐξώπλισε τοὺς ἀτάκτους Τούρκους δι' ὅπλων, καλουμένων «Σιχιανές», πολὺ ἀνωτέρων κατὰ τε ποσότητα καὶ ποιότητα τῶν ὅπλων τῶν ἐπαναστατῶν.

Ἡ ἐπανάστασις ἐν Σητεία, ὡς προείρηται, εὐωδοῦτο κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἀνωτέρω ἀρχηγῶν καὶ ἡ πολιορκία τῶν Ὀθωμανῶν ἐξηκολούθει νὰ διατηρῆται στενή, ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ Ὀκτωβρίου 1866 ἀπόσπασμα ἐπαναστατῶν ἄνευ διαταγῆς ἀρχηγοῦ τινος κατελθὼν εἰς τὴν πεδιάδα ἐπροχώρησε πρὸς τὸν ἐγγὺς τοῦ φρουρίου καὶ πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος αὐτοῦ εὐρισκόμενον ἐρημόμυλον. Ἐκεῖθεν ἐπυροβόλησε κατὰ τινων Ὀθωμανῶν ἐκτὸς τοῦ φρουρίου εὐρισκομένων. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν τουρκικὸν στρατὸν νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἀτάκτων καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἀποσπάσματος τῶν Ἐπαναστατῶν, ὅπερ εὐάριθμον, ὑπεχώρησε πρὸς τὸ κύριον σῶμα ἀκολουθούμενον ὑπὸ τε τῶν προπορευομένων ἀτάκτων Τούρκων καὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ.

Ἡ μάχη ἐγενικεύθη μόλις ἐπλησίασαν οἱ Τούρκοι. Οἱ ἐπαναστάται ἀντέστησαν γενναίως κατ' ἀρχὰς ἐπωφελοῦμενοι καὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως. Ἀλλὰ τὸ πλήθος τῶν Τούρκων καὶ ὁ ἄρτιος αὐτῶν ὀπλισμὸς δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ κρατήσουν ἐπὶ πολὺ τὰς θέσεις των. Πλὴν τούτου οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν—κατὰ τύχην—ἀπουσίαζον μεταβάλλοντες εἰς Σητείαν πρὸς στρατολόγησιν καὶ οὕτω στερούμενοι οἱ ὀπλίται γενικῆς διευθύνσεως ἀπώλεσαν τὴν συνοχὴν των καὶ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν. Οἱ τούρκοι εἰσελθόντες εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπυροβόλησαν πᾶν ὅ,τι ἐν αὐτῷ εὔρον. Συνεχίσαντες δὲ τὴν καταδίωξιν τῶν εἰς τὰ ὄρη ὑποχωρούντων ἐπαναστατῶν ἔφθασαν εἰς τὰ ὑπὲρ τὸ Κάτω Χωρίον βουνά. Φοβηθέντες ὁμῶς στρατήγημα τῶν Χριστιανῶν ἔπαυσαν τὴν καταδίωξιν καὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸ Κάτω χωρίον, ἵνα καταλάβουν καὶ πυρπολήσουν αὐτό, ἔρημον κατοίκων, ἀναχωρησάντων τούτων ἅμα ἐπληροφορήθησαν τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἐπαναστατῶν.

Προτοῦ εἰσέλθουν εἰς τὸ χωρίον ἐφάνη δυτικῶς τούτου ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα ἐπαναστατῶν Κριτσωτῶν, οἵτινες ἤρξαντο πυροβολοῦντες κατὰ τῶν κατερχομένων Τούρκων. Οὗτοι φοβηθέντες ὑπερφαλάγγισιν ἐστράφησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, βαδίζοντες ταχέως πρὸς τὸ φρούριον, καὶ οὕτω τὸ χωρίον ἐσώθη ἀπὸ βεβαίαν καταστροφῆν.

Οἱ ἐπαναστάται μετὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν Τούρκων εἰς τὸ φρούριον, οὐ μόνον δὲν ἐπανῆλθον εἰς τὸ ὄχυρὸν στρατοπέδον των, ἀλλὰ διελύθησαν, καὶ ἄλλοι μὲν μετέβαινον εἰς ἄλλας ἐπαρχίας μετὰ τινος τῶν ἀρχηγῶν των (1) ὅπου ἠνοῦντο μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν μετασχόντες εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Σπιναλόγγας, ἢ ἐνεφανίζοντο πρὸ τῆς Ἱεραπέτρας, ἵνα ἐκφοβίσουν τοὺς ἐν αὐτῇ Τούρκους ὥστε νὰ μὴ ἐξέρχονται εἰς τὰ χωρία των (2), ἄλλοι δὲ τέλος ἐπανῆλθον εἰς τὰ χωρία των, ἵνα φροντίσουν περὶ τῆς τροφῆς ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν των.

Τὴν εὐθύνην τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως ἔφερον ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἐπροκάλεσαν τὴν ἔξοδον τῶν Τούρκων ἐκ τοῦ φρουρίου, ἐνῶ ἐγνώριζον ὅτι ἀπουσίαζον οἱ ἀρχηγοὶ μεταβάντες πρὸς στρατολογίαν τῶν μὴ προσελθόντων ἔτι ὀπλιτῶν, καὶ ἐκείνων οἵτινες εἶχον προσέλθει ἀλλὰ διέρρευσαν πρὸς προμήθειαν τῶν ἀναγκαιούτων καθημερινῶς εἰς αὐτοὺς τροφίμων (3), καὶ ὅτι τέλος οἱ Τούρκοι εἶχον ἐνισχυθῆ πρὸ ὀλίγου χρόνου διὰ τακτικοῦ στρατοῦ. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἔτι νὰ ἐγνώ-

(1) Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν συγκέντρωσιν εἰς τὸ εἰρημένον ὄχυρὸν κατήγοντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Σητείας καὶ Ἱεραπέτρας.

(2) Κατὰ τὴν διάρκειαν καὶ πρὸ τῆς καταστολῆς τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Σητεία τρεῖς Ὀθωμανοὶ ἀπετόλμησαν νὰ εἰσέλθουν κρυφὰ εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ὃ εἰς ἐκ τοῦ χωρίου Ἐτιᾶς ὁ Γιακούπ Ἀρναουτάκις καὶ οἱ δύο ἄλλοι ἐκ τοῦ χωρίου Συκιάς (ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἐνθυμοῦμαι) καὶ οἱ τρεῖς ὁμως ἐφονεύθησαν, ὃ πρῶτος περιπεσὼν εἰς ἐνέδραν ἐν τῷ ποταμῷ Ἀχλιᾷ παρὰ τὴν Ἀγίαν Φωτιάν, οἱ δ' ἄλλοι ἐν τῷ χωρίῳ των, ὡς ἐκθέτομεν κατωτέρω.

(3) Ἡ ἐν Ρουκάκι ἐδρεύουσα Ἐπιτροπὴ ἐλλείψει ὀργανωμένης ἐπιμελητείας ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, δι' ἧς ὑπεχρέωνε τοὺς κατοίκους ἐκάστου χωρίου νὰ φροντίζουσιν περὶ τῆς τροφοδοσίας τῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὀπλιτῶν τοῦ χωρίου των πέμποντες αὐτοῖς καθ' ἑβδομάδα τὰ ἀναγκαιούτα τροφίμα. Καὶ μέχρι μὲν τινος καὶ ἔφ' ὅσον τὰ Ὀθωμανικὰ λάφυρα ἐπέρχον, ἢ ἐφαρμογὴ τοῦ μέτρου τούτου ἐπραγματοποιεῖτο, ἀλλ' εἴτα παρουσιάσθησαν πολλαὶ δυσχέρειαι, ἀρνούμενων πολλῶν ἐκ τῶν κατοχῶν νὰ προσφέρουσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὰ λάφυρά των, εἰς ἐπίμετρον δὲ ἐφονεύθησαν οἱ ἐκ τοῦ χωρίου Ζύρου Παπὰ Γιάννης καὶ Δημήτριος Καλοποδάκις, οἱ ὅποιοι ἐπιφορισθέντες νὰ μεταφέρουσιν τὰ τροφίμα εἰς τοὺς ἐν τῷ στρατοπέδῳ ὁμοχωρίους των ὀπλίτας ἐνέπεσαν εἰς ἐνέδραν τῶν Τούρκων ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Περιστερεᾶς, κατασχεθέντων καὶ τῶν τροφίμων καὶ τῶν μεταφορικῶν ζώων.

ρίζον οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τούρκοι καὶ τὴν τοιαύτην κατάστασιν τοῦ στρατοπέδου, καθ' ὅσον ἐνῶ οὗτοι πρότερον εἶχον ἐνοχληθῆ ἔπανειλημμένως ὑπὸ ἄλλων ὁμάδων ἐπαναστατῶν ἐν τούτοις δὲν ἐκινήθησαν.

Τὴν ἐπομένην τῆς μάχης προσῆλθον εἰς τὸν τόπον τοῦ στρατοπέδου ὁ ὄπλαρχηγός *Ἐμμανουὴλ Σομπλάρος* μετὰ 100 περίπου ἀνδρῶν, οὓς ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν διαφόρων χωρίων τοῦ διαμερισματος περὶ τὸ ὄροπέδιον τῶν Ἀρμενοχανδράδων, ἀλλὰ καὶ οὗτοι διελύθησαν θεωρήσαντες τὴν ἐν τῷ πυρποληθέντι στρατοπέδῳ παραμονὴν των ἄσκοπον καὶ οὐχὶ ἀπηλλαγμένην κινδύνων.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ὡς ἄνω στρατοπέδου, ἡ Σητεία, μακρὰν τῶν κέντρων τῶν Τούρκων, διετέλει ἐν ἡσυχίᾳ. Σώματα μόνον τινὰ ὑπὸ τὸν ὄπλαρχηγὸν ἐκ Σητείας Ἰωσήφ Δερμιτζάκιν περιεφέροντο εἰς ἄλλας Ἐπαρχίας, ἅτινα μετ' ἄλλων ὀπλιτῶν ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐν Σπιναλόγγᾳ καὶ Ἱεραπέτρα συγκεντρωμένων Τούρκων, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ἡ Σητεία ἄλλως τε ἦτο τελείως ἄοπλος, διότι ἀπομονωμένη γεωγραφικῶς καὶ μακρὰν τῶν μερῶν ἐκείνων, εἰς ἃ προσήγγιζον τὰ κομιζοντα τὰ ὄπλα καὶ λοιπὰ ἐφόδια πλοῖα, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐφοδιασθῆ διὰ τούτων. Τὸ προσεγγίσαν δὲ εἰς Παλαίκαstron πλοῖον, περὶ οὗ ἐκάμαμεν ἀνωτέρω λόγον, μετέφερον ἐλάχιστον ἀριθμὸν ὄπλων, δι' ὧν ὀπλίσθησαν δύο ἢ τρεῖς δεκάδες ἀτόμων, οἵτινες καὶ ἠκολούθουν τὸν ὄπλαρχηγὸν Ἰωσήφ Δερμιτζάκιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'

Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ. — Ἡ κατὰ τοῦ Λασηθίου ἐκστρατεία. — Αἱ ἐν αὐτῷ μάχαι. — Ἡ κατάληψις τοῦ ὄροπέδιου καὶ αἱ καταστροφαι αὐτοῦ.

Ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ ἄλλῃ Κρήτῃ καὶ ἐν τῷ τμήματι Λασηθίου ἐσυνεχίζετο καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀρκαδίου κρατερᾶ. Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας του δὲν κατώρθωσεν, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον νὰ μειώσῃ τὴν ὄρμην τῶν ἐπαναστατῶν. Διὸ ὁ Σουλτάνος ἀνεκάλεσεν αὐτὸν καὶ ἀποστέλλει ὡς ἀρχηγὸν τὸν Ὁ μ ἔ ρ Π α σ ᾶ ν, ἔξωμότην Κροάτην, καλούμενον πρότερον Μιχαὴλ Λάτταν⁽¹⁾. Οὗτος κατελθὼν εἰς Κρήτην κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1867 ἐπεχείρησε κατὰ πρῶτον νὰ εἰσβάλῃ μετ' ἄλλων πασάδων εἰς Σφακιά, ἀλλ' ἀποκρου-

(1) Βλ. εἰς Σ κ α ρ λ ᾶ τ ο υ Δ. Β υ ζ α ν τ ῖ ο υ, Κωνσταντινουπόλις τ. 3 σελ. 204—206 ἐκτενὴ περιγραφὴν τῆς δράσεως τοῦ ἀρησιθρήσκου τούτου Πασᾶ.

σθεις ἐκεῖθεν ἐστράφη πρὸς τὰ ἀνατολικά νομίζων ὅτι ἐκεῖ θὰ ἦτο εὐκολώτερον νὰ ἐπιτύχη τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ οὕτω θὰ διέσωζε τὸ πληγὲν στρατιωτικὸν του γόητρον. Ἐπίστευσε δὲ ὅτι, ὅταν πατηθῆ καὶ λείψῃ τὸ Λασηθιον, τὸ καταφύγιον τοῦτο καὶ ὁ σιτοβολῶν τῶν ἐπαναστατῶν ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς Ἐπαρχίαις, ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν θὰ κατεπνίγετο καὶ θὰ ἔμεινε ἀπερίσπαστος διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἐκ νέου κατὰ τῶν Σφακίων. Ἐς σημειωθῆ ὅτι ἐθεώρει τὸ Λασηθιον, οὐχὶ ὀλιγώτερον ὄχυρον τῶν Σφακίων (1).

Ἐν τῷ Ὄμῳ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του περὶ τὰς 25 χιλιάδας τακτικοῦ στρατοῦ καὶ ἰσχυρὸν σῶμα Τουρκοκορητῶν, μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του κατὰ τῶν Σφακίων, ἦλθε καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Καστέλλι Πεδιάδος τὴν 17 Μαΐου 1867. Μετὰ τοῦ Ὄμῳ συνεξεστράτευσαν καὶ ὁ Πασῶς τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὁ Ἰσμαήλ Φερὴ καὶ Πασῶς ἀρχηγὸς τῶν αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων (2).

Τὰ ἐπαναστατικά σώματα πληροφορηθέντα ὅτι ὁ Ὄμῳ ἠτοίμαζε ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ Λασηθίου, κατέλαβον ἐπικαίρους θέσεις, δι' ὧν ὑπελόγιζον ὅτι θὰ διήρχετο ὁ Τουρκικὸς στρατὸς καὶ κατεῖχον αὐτὰς ἰσχυρῶς ἀπὸ Κασταμονίτης μέχρι τοῦ χωρίου Κράσι. Δὲν προτιθέμεθα νὰ ἱστορήσωμεν ἐνταῦθα τὴν ἐποποιίαν ταύτην μεθ' ὅλων τῶν λεπτομερειῶν, καίτοι ἔχομεν τὴν ἐπίσημον περὶ αὐτῆς ἔκθεσιν τοῦ Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐξ ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν Κ. Σφα-

(1) Ἐπὶ τῆς Ἐνετοκρατίας τὸ Λασηθιον ὑπῆρξε πολλάκις κέντρον ἐπαναστατικόν, ἰδίᾳ δὲ ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τῶν ἐπαναστάσεων. τοῦ 1282—1299, ἧς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ ἄρχων Ἀλέξιος Καλλέργης καὶ τοῦ 1365—1367, ἧς ἀρχηγοὶ ἦσαν ὁ Ἰωάννης, Γεώργιος καὶ Ἀλέξιος (ὁ νεώτερος) Καλλέργαι, οἵτινες ἠττηθέντες συνελήφθησαν καὶ ἐκαρτομήθησαν. Ἀπηγορεύθη δ' ἔκτοτε ἐπὶ ποινῇ θανάτου ἡ καλλιέργεια ἐν τῷ Ὄροπέδιῳ τοῦ Λασηθίου ὡς καὶ εἰς δύο ἄλλας περιοχάς, τῶν Μαργαριτῶν Μυλοποτάμου καὶ Ἀνωπόλεως Σφακίων, καθ' ὅσον ἐχρησίμευσαν ὡς κέντροι τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ 100 ἔτη (βλ. Σητειακὰ τ. Α' σελ. 110).

(2) Ὁ Ἰσμαήλ Φερὴ Πασῶς ἦτο ἐξωμότης αἰχμαλωτισθεὶς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ἐν τῷ χωρίῳ Ψυχρῷ μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἀντωνίου καὶ Ἰωάννου. Οὗτος ὀνομάζετο Ἐμμανουὴλ 12ετής τότε ὢν. Παραληφθεὶς ὑπὸ τινος ἀξιωματικοῦ αἰγυπτίου μετεφέρθη εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου ἐσπούδασεν εἰς τὰ στρατιωτικά προαχθεὶς εἰς Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν. Ὡς λέγεται διετήρησεν ἐν τῷ κρυπτῷ τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων του καὶ εἶχεν ἐκκλησιδίον ἐν ὑπογείῳ τῆς οἰκίας του ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὅπερ ἐγνώριζε μόνον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀντώνιος καὶ ἡ χριστιανὴ ὑπηρέτρια αὐτοῦ καταγομένη ἐκ τοῦ χωρίου Ψυχροῦ Λασηθίου. (βλ. τὰ περὶ αὐτοῦ ἐν λεπτομερείᾳ εἰς τὸ μικρὸν δημοσίευσμά μου: «Ἀγνώστοι ἱστορικαὶ σελίδες» σελ. 6—28).

κιανάκι ἐν πάσῃ τῇ λεπτομερείᾳ της. Θὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς αὐτῆς καὶ ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν ὑπερβαίνει τὰ ὄρια τοῦ σκοποῦ μας. Πράττομεν δὲ τοῦτο, διότι εἰς τὰς μάχας τοῦ Λασηθίου ἐπολέμησαν καὶ σώματα ἐκ Σητείας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ γενναίου καὶ θερμοῦ πατριώτου *Ἰωσήφ Δερμιτζάνι*.

Ὁ Ὁμὲρ Πασᾶς ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ Καστελλίου ἄγων περὶ τὰς 30 χιλιάδας στρατοῦ καὶ προσεγγίσας πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν φυλαττόμενα μέρη ἀπεπειράθη νὰ εἰσβάλλῃ εἰς Λασηθιον ἐκ τῶν μερῶν τούτων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη. Τότε ἐνεφανίσθη εἰς τὸ μέσον νέος ἐφιάλτης (1), ὁ ὁποῖος προσεφέρθη νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ὑπὸ τὸν Ἐρεῖτ Πασᾶν στρατὸν ἀνερχόμενον εἰς 15 χιλιάδας, ἵνα εἰσέλθῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸ ὄροπέδιον διὰ τῆς ὄχυρᾶς θέσεως Γερακιανῆς Λαγκάδας, μὴ φυλαττομένης εἰμὴ ὑπὸ μόνων 100 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ὄπλαρχηγὸν *Ρίζου Ἐμμανουὴλ Χατζάνιν*. Ὁ Ἐρεῖτ Πασᾶς παρὰ τὴν γενναίαν ἀντίστασιν τῆς μικρᾶς φρουρᾶς ἀπόθησεν αὐτὴν καὶ ἐφθασε ραγδαίως εἰς τὰ χωρία τοῦ ὄροπέδιου Πλάτην, Γεροντομουρὶ καὶ Ψυχρὸν καταλαβὼν αὐτά. Ἐνταῦθα ἐσταμάτησε τὸ πεζικόν, τὸ δὲ ἵππικὸν προχωροῦν πρὸς τὴν πεδιάδα ἐβάδιζε πρὸς τὴν Μονὴν Κρουσταλλένιας, ἔνθα ἐσταθμύευσεν ἡ Ἐπαναστατικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀλλὰ προσβληθὲν ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ *Μιχαὴλ Κόρακα*, εὐαρίθμου σχετικῶς ἵππικοῦ, ἠτήθη καὶ ἐτράπη εἰς φυγὴν, διωκόμενον δὲ παρῆσσε καὶ τὸ πεζικόν, ὅπερ, ὡς ἐλέχθη, εἶχε σταματήσει εἰς τὰ ἄνω χωρία. Ὑποχωρήσαντα δ' ἐκεῖθεν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἀποῦ ἐπυροπόλησαν τὰ χωρία, ἔλαβον τὴν πρὸς τὸν Ἀφέντην ἄγουσαν ὁδόν. Ἀποῦ ἐφθασαν ἐκεῖ ὠχυρώθησαν καὶ ἤρξαντο σφοδροτάτου πυρὸς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες σπεύδοντες ἐξ ὅλων τῶν κατευθύνσεων ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς *Κωνσταντῖνον Σφακιανάκιν* καὶ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὄπλαρχηγοὺς *Ἐμμανουὴλ Κοκκινάκιν*, *Κωνσταντῖνον Κοζυράκιν*, *Ἰωάννην Μουσελάκιν*, Μεραμβελιώτας, ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν *Ἀντώνιον Ζωγράφον*, τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὄπλαρχηγοὺς *Ἀντώνιον Τριφῆτσον*, *Γεώργιον Μανουσάκιν*, *Νικόλαον Τυλιανάκιν* Πεδιαδίτας, τοὺς ὄπλαρχηγοὺς *Ρίζου Ἐμμανουὴλ Χατζάνιν*, *Γεώργιον Μιχαλοδημητράκιν*, τοὺς *Ἐμμανουὴλ Καζανάκιν*, *Ἐμμανουὴλ Μηλιαρᾶν* ὄπλαρχηγοὺς Λασηθίου, τὸν *Ἰωσήφ Δερμιτζάνιν* ὄπλαρχη-

(1) Οὗτος ὀνομάζετο *Δημήτριος Γαλυφῆς*, ὁ ὁποῖος καταγελθεὶς εἰς τὴν Ἐπαναστατικὴν Ἐπιτροπὴν κατεδικάσθη ὑπ' αὐτῆς εἰς θάνατον καὶ παρεδόθη εἰς τοὺς ὄπλαρχηγοὺς Τριφῆτσον καὶ Καζάνην, ἵνα ἐκτελέσουν τὴν ἀπόφασιν. Οὗτοι ὅμως ἀντὶ νὰ τουφεκίσουν αὐτὸν, ἔκοψαν τὴν γλῶσσαν του, ἵνα ζῶν, γίνῃ παραδειγμα εἰς ἄλλους. (Βλ. Ἐ μ μ. Ἀ γ γ ε λ ἄ κ ι, Ἄγνωστοι ἱστορικαὶ σελίδες, σελ. 16—20).

γὸν Σητείας καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐθελοντῶν *Δημήτριον Πετροπούλακιν* καὶ *Κ. Δημητρακαράκον* καὶ τὸν Γενικὸν ἀρχηγὸν *Μιχ. Κόρακαν* μετὰ τοῦ ἱππικοῦ του, περιεκύκλωσαν τὸν ἐχθρὸν τόσον στενωῶς, ὥστε ἠναγκάσθη οὗτος νὰ ζητήσῃ ἐπειγόντως ἐπικουρίαν, ἣ ὁποία ἔφθασε κατὰ τὴν 5 καὶ 7 μ. μ. Αἱ ἐπικουρίαι αὐταὶ κατώρθωσαν νὰ διασπάσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑποστάντος ἐν τῷ μεταξὺ μεγάλας ἀπωλείας.

Ἐπελθούσης τῆς νυκτός, οἱ ἐπαναστάται ἐξαντλήσαντες τὰ πολεμοφόδια τῶν καὶ κατακεκμηκότες ἐκ τοῦ κόπου τῆς ἡμέρας ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ χωρία τοῦ Λασηθίου. Ἡ μάχη αὕτη διήρκεσε 17 ὥρας καὶ ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν περὶ τοὺς 700. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 40, ἐν οἷς καὶ ὁ αἰμίμηστος *Δημ. Πετροπούλακис* καὶ ὁ *Achille De Grandi*, γενναῖος Ἰταλὸς ἀξιωματικός, ὅστις πληγωθεὶς καὶ μὴ δυνηθεὶς νὰ διαφύγῃ ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων (Βλ. Σκληραγωγία ἐν Κρήτῃ ὑπὸ Ἰ λ α ρ ί ω ν ο ς Σ κ ί ν ν ε ρ κεφ. ΙΔ' σελ. 103). Ἡ μάχη αὕτη ὑπῆρξε μία ἐκ τῶν σημαντικωτέρων καὶ ἐνδοξοτέρων ἐξ ὅλων τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην διεξαχθεισῶν.

Τὴν ἐπομένην, 22 τοῦ μηνός, ὁ ἐχθρὸς δὲν ἐκινήθη ἐκ τῶν ὠχυρωμένων θέσεών του, παρὰ τὰς ἀφικθείσας μεγάλας ἐπικουρίας. Οἱ δὲ ἐπαναστάται κατέλοβον καταλλήλους θέσεις ἀναμένοντες τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ἐπομένην, 23 τοῦ μηνός, λίαν πρωτὶ ὁ ἐχθρὸς λαβὼν νέας ἐπικουρίας ἐκ Καστελλίου ἐκινήθη ὁδεύων πρὸς τὰς διαφόρους θέσεις τὰς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κατεχομένας. Οἱ ἐπαναστάται βλέποντες τὸν ἐχθρὸν ὀλονὲν ἐλαύνοντα κατ' αὐτῶν ἐκινήθησαν καὶ οὗτοι κατὰ τὴν 9ην π. μ. καὶ συνεπλάκησαν μετ' αὐτοῦ εἰς Καμινάκι. Ἡ μάχη ἤρξατο ζωηρὰ καὶ ὁ ἐχθρὸς μὴ δυνηθεὶς νὰ κρατηθῇ εἰς τὴν θέσιν του ὀπισθοχώρησεν εἰς τὸ χωρίον Μαγουλαῖς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν θέσιν ταύτην ὀρμήσαντες οἱ ἐπαναστάται ἐξετόπισαν αὐτόν, τραπέντα πρὸς τὸ χωρίον Ψυχρόν, κατὰ τοῦ ὁποίου τοῦ ἱππικὸν τῶν ἐπαναστατῶν ἐπιτεθὲν δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν ἐκδιώξῃ διατηρήσαντα τὴν θέσιν του. Ἡ μάχη αὕτη διήρκεσε λυσσώδης μέχρι τῆς νυκτός, καθὼς καὶ ἡ διεξαγομένη εἰς τὰ ἄλλα μέτωπα, ἔπαυσε δὲ κατὰ τὴν 8 μ. μ. Ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη ἔμειναν εἰς τὰς θέσεις, ἅς κατεῖχον. Εἰς τὰς μάχας ταύτας ἐφονεύθησαν ἄνευ ὑπερβολῆς ἐκ τῶν Τούρκων περὶ τοὺς 350, ἐν οἷς καὶ ἐκ τῶν ἐντοπίων ὁ ἐξακουστὸς *Μπραζεράκισ Μπαῖρσκαγασῆς*.

Ὁ Ὅμορ βλέπων ὅτι αἱ τριάκοντα χιλιάδες τοῦ στρατοῦ του δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπικρατήσουν κατὰ τῶν πέντε χιλιάδων τῶν ἐπαναστατῶν

διέκοψε τὴν μάχην ἀναμένων νέας ἐπικουρίας ἐκ Ρεθύμνης, αἱ ὁποῖαι ἔφθασαν τὴν 28 Μαΐου. Κατὰ τὴν 29ην λίαν πρωΐ ἔθεσεν εἰς κίνησιν ὀλόκληρον τὸν πολυάριθμον στρατόν του, ὅστις κατέκλυσε τὸν κάμπου τοῦ ὄροπεδίου. Ἡ μάχη ἤρξατο ἐφ' ὄλων τῶν μετώπων, εἰς τινα δ' ἐξ αὐτῶν συνήφθη ἐκ τοῦ συστάδην. Οἱ ἐπαναστάται ἐπολέμησαν μετ' ἀπαραμίλλου ἀνδρείας, ἀλλ' ἡ μεγάλη ὑπεροπλία τῶν Τούρκων δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτοὺς τὴν τελικὴν νίκην, οἷτινες καμφοθέντες τελευταῖον διεσκορπίσθησαν τῆδε κάκεισε. Ὁ δὲ Ὀμέρ ἐπικρατήσας κατέλαβεν ὀλόκληρον τὸ ὄροπέδιον, ἔνθα παρέμεινεν ἡμέρας τινάς, καθ' ἃς διέπραξε παντὸς εἶδους κακουργήματα. Ἐπειτα μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀπέστειλεν εἰς Μεραμβέλλον, τὸν δὲ λοιπὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Πεδιάδος στρατοπεδεύσας καὶ πάλιν εἰς Καστέλλιον (1).

Ὁ ἀγὼν οὗτος θὰ εἶχεν εὐνοϊκώτερον ἀποτέλεσμα μετὰ τὴν ἀνδρείαν, ἣν ἐπεδείξαντο πάντες οἱ λαβόντες μέρος εἰς αὐτόν, ἂν ὑπῆρχεν ἐνιαῖα διοικήσεις, καὶ οὐχὶ ἡ πολυαρχία ἐν τῇ ὁποίᾳ μοιραίως ἔλειπεν ἡ ἀναγκαῖα συνεννόησις ἐν τῇ διεξαγωγῇ αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

Ὁ Ὀμέρ εἰς Σφακιά.— Ἀποτυχία καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν.— Ὁ Ἀκλῆ Πασᾶς ἐν Κρήτῃ.— Ἐκλεγὴ πληρεξουσίων.— Ὄνόματα τῶν ἐξ Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου.— Ὑποσχέσεις τοῦ Ἀκλῆ Πασᾶ.— Μάχι ἐν τῷ τμήματι Λασηθίου.— Εἰσβολὴ ἐπαναστατῶν εἰς Σητεῖαν.— Ὑποταγὴ τῆς Σητείας.— Ὁ Διακογεώργης.— Εἰσβολὴ Τούρκων εἰς Σητεῖαν.— Ἐκθεσίς περὶ Σητείας τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Σφακιανάκι.— Κάθοδος τοῦ Χουσεΐν Ἀβνῆ Πασᾶ.— Ἡ πυρροποιεῖα αὐτοῦ.— Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Μουτεσαρίφη Κωστή Πασᾶ ἐν Σητείᾳ.— Ἡ λήξις τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ Ὀμέρ Πασᾶς, μετὰ τὴν εἰκονικὴν καθυπόταξιν τοῦ Λασηθίου, ἐπῆλθεν ἐκ νέου κατὰ τῶν Σφακίων καὶ κατέλαβε μὲν αὐτά, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιτύχη τοῦ σκοποῦ του, ἀφοῦ ἡ ἐπανάστασις ἐξηκολούθει καθ' ὅλην τὴν Κρήτην ζωηρά.

(1) Καὶ μετὰ τὸν περιλάμπρον τούτον ἀγῶνα, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐπλειοψήφουν οἱ πολεμισταὶ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ὁ ἱστορικὸς Γρηγ. Παπαδοπετράκις δὲν παρέλειψεν ἀπὸ τοῦ νὰ δυσφημήσῃ τοὺς πολεμιστάς τούτους γράφων ἐν τῷ γνωστῷ συγγράμματί του Ἱστορία τῶν Σφακίων ὀλόκληρον λιβελλὸν κακίζων αὐτοὺς καὶ ἰδίᾳ τοὺς Λασηθιώτας, οἱ ὁποῖοι ἐπολέμησαν γενναίως ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ συναγωνιστῶν καὶ οἱ ὁποῖοι ὑπέστησαν ἀνυπολογίστους καταστροφὰς εἰς τὰς περιουσίας των, οἱ δὲ καιδιαρπαγὰς καὶ ἀπερίγραπτα δεινοπαθήματα. Τὴν ἀπάντησιν ἐπὶ τούτων δίδει ἕτερος εὐσυνείδητος συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος

Ὁ Σουλτάνος βλέπων ὅτι ἡ ἀποστολὴ τοῦ στρατάρχου, ἐφ' οὗ ἐστήριξε πολλὰς ἐλπίδας, ἀπέτυχε τόσοσιν οἰκτρῶς, ἔστειλεν εἰς Κρήτην τὸν μεγαλόνυμον Βεζύρην Ἄ α λ ἦ Π α σ ἄ ν κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1867 συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ *Κωστῆ Ἀδοσίδου*, τέως γραμματέως τῆς διοικήσεως Σμύρνης καὶ τοῦ *Σάββα* ἱατροῦ καὶ ὑπὸ ἐπιτελείου ἐξ ἄλλων. Οὗτος ἐκόμισε τὸν Ὅργανικὸν Νόμον, τὸν ὁποῖον προεκήρυξε καὶ ἐκάλεσε τὸν λαὸν νὰ ἐκλέξῃ πληρεξουσίους πρὸς μελέτην καὶ ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, ὑποσχόμενος πᾶν εἶδος πολιτεύματος, πλήν τῆς Ἐνώσεως, ἔπαυσε δὲ καὶ τὸν Ὅμηρ θέλων οὕτως νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον, κατὰ τοῦ ὁποῖου ὁ αἰμοδιψῆς στρατάρχης εἶχε διαπράξει φρικώδη ἀνοσιουργήματα κατὰ τῆς τιμῆς καὶ τῆς περιουσίας αὐτοῦ.

Ἡ ἐκλογὴ τῶν πληρεξουσίων ἐγένετο, ἀφοῦ ἡ Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Ἄαλῆ καὶ ἡ ταχθεῖσα προθεσμία ἐξέπνευσε, χωρὶς οὐδεὶς νὰ ὑποταχθῆ· ἐξελέγησαν δὲ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς Τουρκικῆς ἐξουσίας εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰς Ἐπαρχίας τὰ τὰ πρόσωπα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ὑπέδειξε τὸ ἐν Χανίοις σ κ υ λ λ ο λ ὀ γ ι ο ν, (ὡς γράφουν οἱ τότε ἱστορικοί), ἀποτελούμενον ἐκ διαφόρων τυχοδιωκτῶν προερχομένων ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς αὐτοκρατορίας. Μόνον οἱ Σφακιανοὶ ἀπέσχον νὰ ἐκλέξουν πληρεξουσίους, ἀρνηθέντος καὶ αὐτοῦ τοῦ *Τσιριντάνη*, ἐναντίου τῆς Ἐπαναστάσεως, νὰ δεχθῆ ἑκλογὴν παρὰ τὴν ἀσκηθεῖσαν κατ' αὐτοῦ πίεσιν (1).

δὲν ἠδυνήθη νὰ παρέλθῃ τὸν λίβελλον τοῦτον ἀπαρτήρητον (βλ. *Β. Ψιλάκι* Ἱστορία τῆς Κρήτης τ. 3 σελ. 528).

Καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἔγραψαν πολλὰ περὶ τοῦ ἐπικού τούτου ἀγῶνος, ἀλλ' οὐχὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ ἄνω συγγραφέως. Καὶ ἡ μουσα δὲν παρέλειψε νὰ ὑμνήσῃ τὴν μεγάλην ταύτην ἐποποιίαν. Ὁ *Ἰωάννης Κωνσταντινίδης* ἢ *Στειακάκις* δόκιμος ποιητής, ἔγραψεν ὀλόκληρον ἔπος εἰς 2100 δεκαπεντασυλλάβους στίχους ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐκστρατεία τοῦ Ὁμηρ Πασᾶ κατὰ τοῦ Λασηθίου».

(1) Ἐκ τῶν Ἐπαρχιῶν τῶν τμημάτων Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου ἐξελέγησαν τὰ ἐξῆς πρόσωπα, ἐκ τῆς πόλεως Ἡρακλείου ὁ *Νικ. Τουτουνητζάκις*, ὁ *Μαλαγαρδῆς*, ὁ *Γεώργ. Καπνιστός*, ὁ *Ἰωάν. Δρακάκις*, ὁ *Ἰωάν. Οἰκονομίδης* καὶ ὁ *Ἰωάν. Μουρελάκις*· ὁ *Φ. Ζαχαρίας (Ζαρχηρός)* καὶ ὁ *Ἐμμ. Χατζάκις*, ἐκ Μαλεβιζίου, ὁ *Ν.κ. Φραγκάκης* ἢ *Δάσκαλος* καὶ ὁ *Ἰωάν. Κασαβέτης* ἐκ Πεδιάδος· ὁ *Ζαχ. Μαργέλλος* καὶ ὁ *Ἐλευθ. Μαριδάκις* ἐκ Τεμένους· ὁ *Ἰωαν. Λυράκις* καὶ ὁ *Ἐμμ. Καλλιωτάκις* ἐκ Μεραμβέλλου, Λασηθίου· ὁ *Γερομόναχος Νεόφυτος Κορδελιός*, ἐξ Ἱεραπέτρας, ὁ *Γεώργ. Καραντινός* καὶ ὁ *Ἀνδρέας Φαφουτάκις*, ἐκ Σητείας δὲ οἱ ἄλλοτε ἐκλεχθέντες *Γεώργ. Παπαδάκης* ἢ *Διακογεώργης* καὶ ὁ *Ἰωαν. Βατοάκις* (βλ. Π. Κριάρι η Ἱστορία Κρήτης τ. 3 σελ. 500—501).

Τὰ ὀνόματα τῶν ἐκλεχθέντων Ὀθωμανῶν τῆς Κρήτης, ὡς καὶ τῶν

Ἡ Ἐπαναστατικὴ Συνέλευσις ἀπέρριψε τὰς προτάσεις τοῦ Ἀλῆ καὶ διεμαρτυρήθη πρὸς τοὺς Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων κατὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ Μεγάλου Βεζύρου, ἡ Ἐπανάστασις δὲ συνεχίζεται ἐν ὅλῃ τῇ Κρήτῃ. Παρὰ ταῦτα οἱ δῆθεν ἐκλεγέντες πληρεξούσιοι συνήρχοντο τὴν 11 Νοεμβρίου εἰς Χανιά ἀποτελοῦντες τὴν ἀντιεπαναστατικὴν Γενικὴν Συνέλευσιν, τῆς ὁποίας τὰς ἐργασίας ἐκήρυξεν αὐτοπροσώπως ὁ Μέγας Βεζύρης, ὀλίγον δὲ βραδύτερον τὴν 3 Δεκεμβρίου ἐδημοσιεύετο αὐτοκρατορικὸς ἰσραδὲς περὶ ἐγκαταστάσεως ὀριστικῆς κυβερνήσεως τῆς νήσου δι' οὗ ἀνηγγέλλετο ὁ διορισμὸς τῶν τριῶν διοικητῶν τῆς Κρήτης, ἦτοι τοῦ Ἡρακλείου τοῦ Πετριῆ Παοῦ, τῆς Ρεθύμνης τοῦ Μουσταφᾶ Πισᾶ, τῶν Σφακιῶν τοῦ Σάββα Πασᾶ

Χριστιανῶν τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης δὲν κατορθώσαμεν νὰ ἐξακριβώσωμεν. Ὁ Π. Κριάρης, ὁ ὁποῖος ἀνέγραψεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τοὺς ἐκ τῶν δύο ἀνατολικῶν τμημάτων ἐκλεχθέντας πληρεξουσίου, παρέλειψε ν' ἀναγράψῃ καὶ τοὺς ἐκ τῶν δυτικῶν τμημάτων, οὓς πάντως θὰ ἐγνώριζεν.

Ὡς ἐκ τῶν ἄνω φαίνεται, οἱ Κρήτες διηρέθησαν εἰς δύο στρατόπεδα καὶ δύο Συνελεύσεις ἀντιτιθεμένας, τὴν ἐπαναστατικὴν καὶ τὴν φιλειρηνικὴν. Πόθεν προήλθεν ἡ διαίρεσις αὕτη; Δυστυχῶς, ἀφ' ἐνός ἀπὸ τούτων ἐν Ἀθήναις ἰθύνοντας, οἱ ὁποῖοι, ἐνφ' ἐγνώριζον τὰς κατὰ τῆς Ἐπανάστασεως δυσμενεῖς διαθέσεις τῶν Μεγ. Δυνάμεων, συνίστων εἰς τοὺς ἐπαναστάτας νὰ ἐγκαρτερήσουν ὀλίγον ἔτι, εὐρισκομένων τῶν πραγμάτων ἐν τῷ τελειοῦσθαι κατὰ τοὺς ἐθνικοὺς πόθους, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τοὺς ἡγέτας τοῦ φιλειρηνικοῦ κόμματος, οὗ ἀρχηγὸς ἐτύγχανεν ὁ ἐκ Σφακιῶν, *N. Τσιριντάνης*, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο μὲν κακὸς πατριώτης κατὰ τὸν Γρηγ. Παπαδοπετράκιον ἀλλ' ἐφρόνει ὅτι αἱ περιστάσεις δὲν ἦσαν εὐνοϊκαὶ διὰ τοιοῦτον ἐγχείρημα. Τὰς ἰδέας δὲ τοῦ Τσιριντάνη ἠσπάζοντο καὶ πολλοὶ ἄλλοι καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Εἰς τοῦτους προστέθησαν καὶ οἱ ἐπηρεασθέντες ἐκ τῆς προκηρξέως τοῦ Μεγάλου Βεζύρου Ἀλῆ, δι' ἧς ὑπέσχετο οὗτος ὅτι θὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Κρήτας ὅ,τι θελήσουν, ἂν τὸν ἀκούσουν, ἔτι δὲ καὶ θέσεις καὶ χρηματικὰ δῶρα καὶ ἐν γένει «λαγούς με πετραχήλια». Πράγματι, μᾶς ἐχάρισε τὸν Ὁργανικὸν νόμον, θέσεις δὲ ἔδωκεν εἰς ὅλους τοὺς ἀποτελέσαντας τὴν Συνέλευσίν του, παρὰ τὴν ἀποκήρυξιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως (Βλ. Γ ρ η γ. Π α π α δ ο π ε τ ρ ᾶ κ ι, Ἱστορία τῶν Σφακιῶν Κεφ. Ζ' σελ. 542—550).

Θὰ ἦσαν δὲ δικαιολογημένοι οἱ φιλειρηνικοὶ, ἂν ἐγνώριζον, τί συνέβαιναν εἰς τὰ διπλωματικά παρασκήνια τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Μόνον ἡ Ρωσία ὑπεστήριζε τὴν ριζικὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Κατ' ἀρχὰς συνεφώνει πρὸς τὴν Ρωσίαν καὶ ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γαλλίας Λουδοβικὸς Ναπολέων, ἀλλ' αἰφνης ἐφάνη, ὡς συνήθως ἔπραττεν ἡ Γαλλία, ἡ ἄλλοπρόσαλλος αὐτῆς πολιτικῆ (τίς οἶδε τί κοκκαλάκι εἰς αὐτὴν προσέφερον ἡ Τουρκία). Ὁ Παπαδοπετράκις, παρ' ὅτι ἀναγωνιάζει τὸν Τσιριντάνην ὡς καλὸν πατριώτην, ἐξηγεῖ τοὺς ἀληθεῖς λόγους τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ (Βλ. Ἱστορίαν τῶν Σφακιῶν Κεφ. Δ' σελ. 497.

καὶ τοῦ Λασηθίου τοῦ Κωστάκη Πασᾶ. Τὴν 15 Φεβρουαρίου 1868 ἐγένετο ἡ τελευταία συνεδρίασις τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, καθ' ἣν ἀνεγνώσθη σουλτανικὸν φιρμάνιον περιλαμβάνον τὸν Ὅργανικὸν νόμον, καὶ δι' οὗ διωρίζετο Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης ὁ Χουσεΐν Ὁβνη Πασᾶς. ὁ καὶ στρατιωτικὸς Διοικητὴς αὐτῆς (1),

Ἐν τῷ μεταξὺ διετάσσοντο τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ὅπως προχωρήσουν εἰς τὰ ἐσωτερικὰ διαμερίσματα τῆς νήσου, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον εἰσέτι καταθέσει τὰ ὅπλα, καὶ ὅπου ἔδρων ἐπαναστατικὰ σώματα.

Ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ Τμήματος Λασηθίου μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ὄροπεδίου καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποχώρησιν τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ τουρκικὸς στρατός, ὡς προελέχθη, διηρέθη εἰς δύο, καὶ τὸ μὲν ἐν μέρος μετὰ τοῦ Ὁμέρ κατηυθύνθη εἰς Καστέλλι Πεδιάδος, τὸ δ' ἕτερον διὰ τοῦ χωρίου Ποτάμοι εἰς Μεραμβέλλον ὑπὸ τὸν Ρεσίτ Πασᾶν, κατασκηνῶσαν εἰς τὸ χωρίον Βρύσες καὶ τὴν Μοῆν Κρεμαστῶν. Οἱ ἐκ τοῦ τμήματος τούτου ἐπαναστάται διασκορπισθέντες συνεκεντρώθησαν ἐκ νέου καὶ προσέβαλον τὸν τουρκικὸν στρατὸν παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο. Οἱ Τοῦρκοι αἰφνιδιασθέντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατηθοῦν εἰς τὰ ἄνω μέρη καὶ κατέφυγον εἰς τὸ Νεοχώριον (σημερινὴν Νεάπολιν), εἰς θέσιν ὄχυράν, ἔνθα παρέμειναν ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας, καθ' ἃς διέπραξαν κατὰ τῶν ἀόπλων κατοίκων ἀνεκδιήγητα κακουργήματα. Ἐπειδὴ ὅμως παρετήρησαν οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὅτι τὸ Νεοχώριον δὲν παρεῖχεν ἀσφαλεῖς ἀμυντικὰς θέσεις, φοβηθέντες δὲ νέαν προσβολὴν τῶν ἐπαναστατῶν κατέφυγον εἰς τὴν θέσιν Καλαρείτης, ὅπου ὄχυρωθέντες ἀνέμενον ἐπικουρίας.

Τὴν αὐτὴν ὡς ἄνω ἡμέραν τὸ εὐάριθμον τῶν ἐπαναστατῶν ἱππικὸν διευθυνόμενον ὑπὸ τῶν ἡπλαρχηγῶν *Κ. Κοζυράκι*, *Ἐμμ. Κρανιωτάκι* καὶ τῶν Σφρακιωτῶν πατριωτῶν *Ρούσου* καὶ *Γεωργίου Κουνδουράκι* κατήλθον εἰς τὸν κάμπον τοῦ Μεραμβέλλου καὶ προσέβαλον τοὺς ἐν Χουμεργιάκῳ ἐντοπίους Ὀθωμανούς, οἵτινες εἶχον ἐξέλθει ἐκ Σπιναλόγγας, νομίζοντες ὅτι διὰ τῆς ἐν Λασηθίῳ νίκης τοῦ Ὁμέρ κατεπνίγη ἡ Ἐπανάστασις. Ὅτε οὗτοι εἶδον τὸ ἱππικόν, ἀρχικῶς ἠθέλησαν νὰ ἀντιτάξουν ἀμυναν ἐντὸς τοῦ χωρίου, φονευθέντων ὅμως τριῶν ἐξ αὐτῶν, οἱ ἄλλοι ἔτράπησαν εἰς φυγὴν καταδιωκόμενοι μέχρι τῆς Φουρνῆς, ὁπόθεν κατόρθωσαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ φρούριον τῆς Σπιναλόγγας.

Κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου ἀποσπάσματα τινα τῶν ἐπαναστατῶν ἐπετέθησαν κατὰ τὴν 19 Ἰουλίου 1867 προκαλοῦντα τοὺς ἐν

(1) Βλ. ἐν Κρητικῷ Κώδικι τεύχος Α' σελ. 25—96 πάντα τὰ ἀνωτέρω φιρμάνια ὡς καὶ τὸν Ὅργανικὸν Νόμον.

αὐτῷ Τούρκους εἰς μάχην, οὗτοι ὅμως φοβούμενοι νὰ ἐξέλθουν ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐκ τοῦ φρουρίου. Τότε οἱ Ἐπαναστάται περιφρονοῦντες τὰς βολὰς τῶν Τούρκων διεπεραιώθησαν εἰς τὸ παρὰ τὸ φρούριον κείμενον νησίδιον διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ συνδέοντος τοῦτο μετὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ἤρπασαν ὑπὲρ τὰ 800 αἰγοπρόβατα, ἅτινα ἀπαγαγόντες ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια ἀσφαλῶς.

Ὁ ἐν Καλαρεῖτι ὄχρωθεις τουρκικὸς στρατὸς λαβὼν ἐπικουρίας ἐξ Ἡρακλείου προήλασε καὶ ἔφθασεν εἰς Κριτσῶν ἐκ διαφόρων κατευθύνσεων. Ἐκεῖ παρέμεινεν ἐπὶ ἡμέρας τινὰς διαπράξας ἀκατονόμαστα ἐγκλήματα (1).

Τὰ ἐπαναστατικὰ σώματα ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς νήσου ἐπέδειξαν ἔξοχον δραστηριότητα καὶ ἀπαράμιλλον ἡρωϊσμόν ἔχοντα ἐκ νέου ὀρηγήτιόν των τὸ ὄροπέδιον τοῦ Λασηθίου, μόλις τοῦτο ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Ὁμέρ. Πολυάριθμος ὅμως Τουρκικὸς στρατὸς κατέκλυσε τὰ πλεῖστα χωρία τοῦ τμήματος, καὶ ἄλλος μὲν προσερχόμενος διὰ τῆς ἐπαρχίας Ρίζου, καταλαβὼν τὰ χωρία ταύτης, ἐπροχώρησε μέχρις Ἱεραπέτρας ὑπὸ τὸν Ἄριφ Πασάν τοῦ Ἡρακλείου, ἄλλος δὲ ἐκ τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐκ Σπιναλόγγας προχωρήσας κατέλαβε τὰ χωρία τοῦ Μεραμβέλλου. Τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ τελευταίου κατεσκήνωσεν εἰς τὸ Νεοχώριον καὶ εἰς τὴν Φουρνὴν, τὰ δ' ἐπαναστατικὰ σώματα τοῦ διαμερίσματος τούτου παρηνώχλουν ἀδιαλείπτως καὶ ἀποτελεσματικῶς τὰ στρατεύματα ταῦτα καὶ πολλαχοῦ κατήγαγον νίκας κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ τὰς ἐπιτυχίας ταύτας ἐπλήρωνον οἱ ὑποταχθέντες (μουτῆδες) τῶν χωρίων Χριστιανοί. Μόνον ἡ Σητεία

(1) Παρ' ἐμοὶ εὐρίσκονται σχέδια δύο πολυσελίδων ἐκθέσεων τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν ἐξ ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν *Κ. Σφακιανάκι* καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Τμήματος, τῆς μὲν πρώτης ὑπὸ ἡμερομηνίαν 8 Αὐγούστου 1867, τῆς δὲ δευτέρας ὑπὸ ἡμερ. 27 ἰδίου μηνὸς πρὸς τὴν προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Κρήτης, ἐν αἷς διεκτραγωδοῦνται αἱ φρικώδεις ὁμότητες αἱ διαπραχθεῖσαι εἰς τὰ διάφορα χωρία τῶν ἐπαρχιῶν, δι' ὧν διήλθεν ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ οἱ ἐπίκουροι τούτων ἐντόπιοι Τούρκοι.

Τὰς πολυσελίδους ταύτας ἐκθέσεις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα, διότι θὰ ἐπεκτείνουν τὰς σελίδας τοῦ βιβλίου ὑπερμέτρως. Μόνον ἡ περὶ Σητείας ἐκθεσις κατ' ἀνάγκην θὰ καταχωρισθῆ. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως ταύτης θὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅποιον εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν ἄλλων. Ὡς ἱστορικὸς ἐν τούτοις λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν ἱστορούμενα διατίθεμαι ἐν ἀμφιβολίᾳ, ἂν αἱ ἀναφερόμενα φρικαλεότητες ὑπῆρξαν πράγματι ὅλαι καὶ ἂν ὑπῆρξαν ἀνθρωποι μὲ τοιαῦτα θηριώδη ἐνστικτὰ ὥστε νὰ διαπράξουν παρόμοια κακουργήματα. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγομαι ἰδίως ἐκ τῆς περὶ Σητείας ἐκθέσεως ἥτις φέρει χρονολογίαν προγενεστέραν τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων εἰς αὐτήν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

ἔμενε κατὰ τὰ χρονικά ταῦτα διαστήματα μακρὰν τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν, λόγῳ τῆς θέσεώς της, διετέλει ὅμως ἐν ἐπαναστάσει διὰ τῶν ἀγωνιζομένων ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐπαρχίαις ἐνόπλων σωμάτων της ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πατριώτου **Σήφη Δερμιτζάκι**. Ἴσως δὲ οἱ Τούρκοι δὲν ἔσπευδον νὰ καταλάβουν αὐτὴν ἀναμνησκομένοι τὴν συμφορὰν, τὴν ὅποιαν υπέστησαν κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828. Παρὰ τοῦτο ὅμως δὲν ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ καὶ ἡ ἰδική της σειρά.

Ἡ Ἐπαναστατικὴ Ἐπιτροπὴ ἐν τῷ Τριήματι ἐθεώρησεν ὅτι διὰ λόγους γενικωτέρας πολιτικῆς θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ φαίνεται ὅτι καὶ ἡ Σητεία εὐρίσκετο ἀγωνιζομένη, καίτοι, ὡς εἶπομεν, ἡ Ἐπαρχία ἐξεπροσωπεῖτο ἐν τῇ ἐπαναστάσει διὰ πολλῶν ἐνόπλων ἀνδρῶν καὶ δι' ἀρχηγοῦ παλαιμάχου. Οὕτω κατὰ τὴν 15 Νοεμβρίου 1867 σῶμα ἐπαναστατῶν ἐκ 200 ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν **Ἰωσήφ Δερμιτζάκι, Κωνστ. Κοζυράκι, Ἐμμ. Μουρελάκι** καὶ ἄλλων εἰσβάλλει εἰς Σητείαν διὰ τῆς στενωποῦ τοῦ Πέμπονα· ἵνα ὅμως εἶναι ἐν ἀσφαλείᾳ οἱ εἰσβαλόντες, ἕτερον σῶμα ἐπαναστατῶν κατέλαβε τὸ ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Παχειάς Ἄμμου χωρίον Κεντρί, πλησίον τῆς Ἱεραπέτρας, ὅπως ἐπιτηρῇ οὕτω τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ τούτῳ Τούρκους ἵνα μὴ ἐπέλθουν κατὰ τῶν ἐπιδραμόντων εἰς Σητείαν (1).

Ἀφοῦ οἱ Ἐπαναστάται ἔφθασαν εἰς Ῥουκάκαν διηρέθησαν εἰς δύο ὁμάδας. Οὕτως ὁμάς ἐκ τεσσαράκοντα ἐνόπλων μὲ τὸν ἀρχηγὸν Ἰωσήφ Δερμιτζάκι ἐτράπη τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουςαν εἰς Μαρωσιάν, χωρίον τοῦ ἀρχηγοῦ. Ἐκεῖθεν δὲ μεταβάντες οὗτοι εἰς τὸ χωρίον Ἐπάνω Πισκοπήν, ἔδραν τοῦ διαβοήτου γενιτσάρου Ἰμβραῖμ Γιαλιᾶ κατέστρεψαν καὶ ἐπυροπόλησαν τὴν μεγάλην αὐτοῦ οἰκίαν καὶ τὰ ἐλαιοτριβεῖα πρὸς ἐκδίκησιν τῶν κακουργημάτων, ἅτινα οὗτος εἶχε διαπράξει κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατὰ τὸ παρελθόν (2). Ἡ ὁμάς ἐκ τῶν λοιπῶν ἐνόπλων διήλθε τὰ χωρία Γράς, Πεύκουσ, Λιθίνες, Συκιὰν καὶ ἄλλα, φθάσασα εἰς Ἀρμένους, ὅπου εἶχε προετοιμασθῆ εἰς τοὺς ἀνδρας γεῦμα. Κατὰ τὸ ἔσπερας διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ πλησίον τρία μεγάλα χωρία, ἦτοι εἰς Χανδρᾶν, Ζύρον καὶ Ἀρμένους πρὸς διανυκτέρευσιν.

Κατὰ τὴν διέλευσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ χωρίου Συκιὰ ἀνεκάλυψαν δύο Τούρκους, οἵτινες εἶχον εἰσέλθει κρυφίως εἰς τὸ χωρίον ἀναχωρήσαντες ἐξ Ἱεραπέτρας. Ὁ ἐκ τοῦ χωρίου Κατσιδῶνι ἐπαναστάτης Φραγκιᾶς θέλων ὁ ἴδιος νὰ φονεύσῃ τοὺς Τούρκους συνεπλάκη μετ' αὐτῶν ἀνθισταμένων. Ἄλλοι ἐπαναστάται ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐφόνευσαν μὲν αὐτούς, ἀλλ' ἐφόνευσαν κατὰ λάθος καὶ

(1) Βλ. Β α σ. Ψ ι λ ἄ κ η, Ἱστορία τῆς Κρήτης τ. 3 σελ. 1055.

(2) Βλ. ἀνωτ. Κεφ. ΙΒ' σελ. 82—87.

τὸν Φραγκιᾶν (τὸ ἐπίθετον τούτου διαφεύγει τὴν μνήμην μου).

Κατὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὰ εἰρημένα χωρία, οὗτοι διηρέθησαν εἰς ομάδας καὶ περιήλθον τὰ χωρία, ἀπο τὰ ὁποῖα ἤλπιζον ὅτι θὰ ἀπεκόμίζον τουρκικὰ λάφυρα. Περισυλλέξαντες ὅσα ζῶα εὗρον ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἐγκαταλείψαντας αὐτὰ τούρκους, οἷον βοῦς, ἡμίονους, ὄνους κλπ. ἀπῆλθον ἐκ τῆς Σητείας, χωρὶς νὰ ἐκπληρώσουν τὸν σκοπὸν, δι' ὃν εἰσέβαλον εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἦτοι τὴν ἀναζωπύρωσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἔλεγον. Συνέβη δηλαδὴ καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὅ,τι συνέβη καὶ κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828 (Βλ. ἄνω κεφ. 1Δ' σελ. 97—106). Ἄλλὰ τότε ὑπῆρχε κάποια δικαιολογία, διότι τότε καὶ ἡ Ἐπαρχία δὲν ἦτο ἐπαναστατημένη, δι' οὓς λόγους ἀνεφέραμεν, παρέμενον δὲ ἐν αὐτῇ οἱ Τούρκοι καταδυναστεύοντες τοὺς ὑπολειφθέντας μετὰ τὴν σφαγὴν Χριστιανούς. Τὸ θλιβερώτερον δὲ πάντων ἦτο ὅτι ἤρπασαν καὶ ζῶα ἀνήκοντα εἰς τοὺς Χριστιανούς διΰσχυριζόμενοι ὅτι ἦσαν τουρκικά. Ἰδίως διήρπασαν τοὺς ἀροτῆρας βοῦς καὶ τὴν φορβάδα τοῦ ἐκ Λέθης Κωνσταντίνου Σταυρακάκι ἢ Τζιρβελλῆ ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οὗτος ἦτο φιλότουρκος! Σημειωτέον ὅτι οὗτος ἦτο στενὸς συγγενὴς τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ τῆς Σητείας Καπετὰν **Καραντώνη**, ἀνῆκεν δ' ἐπομένως εἰς πολεμικὴν καὶ πατριωτικὴν οἰκογένειαν.

Ἡ διαγωγή αὕτη τῶν εἰσβολέων ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν κατοίκων τῆς Ἐπαρχίας, διότι οὗτοι ἐφρόνουν ὅτι καὶ τῆς ἐπαναστάσεως μετεῖχον καὶ περισσότερα δικαιώματα εἶχον ἐπὶ τῶν τουρκικῶν λαφύρων, ἐφ' ὅσον μάλιστα οὐδὲν ἔλαβεν ἡ Ἐπαρχία ἐκ τῶν διαφορῶν ἐφοδίων, τὰ ὁποῖα ἀπεστέλλοντο ἐξ Ἑλλάδος ὑπὲρ τῆς ἐξαγωγῆς τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡπειλήθη δὲ ἐμφύλιος σπαραγμὸς, ὃ ὁποῖος ἀπεσοβήθη τῇ ἐπεμβάσει τοῦ ἀρχηγοῦ Ἰωσήφ Δερμιτζάκι (1).

Μολονότι δὲ μέχρι τοῦ χρόνου τούτου οὐδεὶς ἐκ Σητείας ἐδήλωσεν ὑποταγὴν, παρὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς ἄλλας Ἐπαρχίας, καίτοι ὑπῆρχον καὶ ἐν ταύτῃ ὁπαδοὶ τοῦ Τσιριντάνη ἀποδοκιμάζοντες τὴν Ἐπανάστασιν, τότε ἡ συμπεριφορὰ τῶν εἰσβαλόντων εἰς τὴν Ἐπαρχίαν, ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς αὐτοὺς νὰ δηλώσουν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβερνήσιν περὶ τῆς νομιμοφροσύνης τῶν κατοίκων τῆς Σητείας. Πρὸς τοῦτο ἀνέλαβεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς μερίδος ταύτης **Γεώργιος Παπαδάκης ἢ Διακογεώργης** (2) νὰ μεταβῆ εἰς Ἱεράπετραν καὶ νὰ δηλώσῃ εἰς τὸν διο-

(1) Βλ. Β α σ. Ψ ι λ ά κ η, ἐνθ' ἄν.

(2) Ὁ Διακογεώργης κατήγετο ἐκ τοῦ χωρίου Πισσοκεφάλου Σητείας ἦτο υἱὸς ἱερέως. Διετέλεσε δὲ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐμποροπλοίαρχος, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ἐπώνυμον Διακογεώργης, ἐκ τοῦ δ ι ά κ ι (πηδάλιον). Ἡ συν-

κητὴν αὐτῆς τὴν ὑποταγὴν (νὰ δώσῃ ραΐ, ὡς ἔλεγον τότε), τῶν κατοίκων τῆς Ἐπαρχίας.

Ἡ Διοικητὴς τῆς Ἱεραπέτρας γνωρίζων τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Διακογεώργη καὶ τὰς πολιτικὰς αὐτοῦ ἀντιλήψεις, ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ φοβούμενος, ὡς ἔλεγε, μὴ γίνῃ ἐπίθεσις ἐκ μέρους τῶν Ἐπαναστατῶν κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν, ἠξίωσε παρὰ τοῦ Διακογεώργη νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν τέως Πρόεδρον τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας **Νικόλαον Φουνταλίδην** (1), ἐφ' ὅσον καὶ οὗτος ἦτο σύμφωνος πρὸς τὴν αἴτησιν αὐτοῦ, ὡς ἐβεβαίουν ὁ Διακογεώργης.

Οὗτος συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Φουνταλίδου μετέβησαν εἰς Ἱεραπέτραν περὶ τὰ μέσα τοῦ Δεκεμβρίου 1867 καὶ κατὰ τὴν 18ην τοῦ ἰδίου μηνὸς συνώδευσαν τὸν τουρκικὸν στρατὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀκολουθοῦντας ἀτάκτους (βασιβουζούκους) μέχρι τοῦ χωρίου Λιθινῶν, ἔνθα κατεσκήνωσαν καὶ διενυκτέρευσαν. Ἀρχηγοὶ τῶν ἀτάκτων Τούρ-

ῆθαι αὕτη ἐκράτει εἰς τὴν ναυτικὴν νῆσον Κάσον, (οὗτω δ' ὠνομάζετο ὁ Μᾶρκος Μαλλιαράκις, Διακομᾶρκος καὶ ἄλλοι), μετὰ τῆς ὁποίας εἶχε συγχρὴν ἐπικοινωνίαν ἢ Σητεία. Κατὰ τὴν ἐπαγνάστασιν τοῦ 1866 οὗτος ἦτο σημαίνουσα προσωπικότης εἰς τὴν Σητείαν. Ἀσπασθεὶς τὰς πολιτικὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἐκ Σφαζίων προὔχοντος Τσιριντάνη περὶ τοῦ ἀκαίρου τῆς Ἐπαναστάσεως ἐδέχθη τὴν ἐκλογὴν του ὡς πληρεξουσίου δῆθεν τῆς Σητείας καὶ μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν μετ' ἄλλαν ὁμοφρόνων του, ἵνα συζητήσουν τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης. Ἐπίσης ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν καταρτισθεῖσαν Συνέλευσιν κατὰ τὸ 1867 ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Βεζίρου Ἀλὴ Πασᾶ. Διὰ τὰς ὑπηρεσίας ταύτας πρὸς τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν διωρίσθη μετὰ τὴν λήξιν τῆς Ἐπαναστάσεως βοηθὸς (μουαβίνης) τοῦ Ἐπαρχοῦ Σητείας, εἰς ἣν θέσιν διετέλεσε χρόνον τινὰ, ἀπολυθεὶς εἴτα κατηγορηθεὶς, ὡς λέγεται, ἐπὶ καταχρήσει κατὰ τὴν ἀνοιχτόμηνον τοῦ Ἐπαρχείου καὶ Κουλέ εἰς ἣν ἐπεστάτει. Κατὰ τὸ 1883 ἐξελέγη δήμαρχος τοῦ δήμου Λιμένος Σητείας, ἥτις θέσις ἐπέφερεν εἰς αὐτὸν τραγικὸν θάνατον. Ὡς δήμαρχος ἐξέδωκε ἀστυνομικὴν διαταγὴν ἀπαγορεύουσαν νὰ δένουν ἐντὸς τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως ζῶα παντὸς εἴδους ἐπὶ ποιγῆ προσίμου. Ὁ χωρικός Κωστής Καρπαθάκις κατελθὼν εἰς τὴν πόλιν καὶ μὴ γνωρίζων ἴσως τὴν διαταγὴν, ἔδεσε τὸν ὄνον του εἰς ἓν μέρος ὁδοῦ τινος τῆς πόλεως. Διερχόμενος ἐκεῖθεν κατὰ τύχην ὁ δήμαρχος, ἀντὶ νὰ διατάξῃ ὄργανόν τι δημόσιον νὰ λύσῃ τὸν ὄνον προσεπάθει ὁ ἴδιος νὰ πράξῃ τοῦτο, ὅτε προφθάσας ὁ Καρπαθάκις ἀπήνθυνε παρατηρήσεις πρὸς τὸν Δήμαρχον. Ἐκ τούτου ἐπῆλθε φιλονικία ζωηρά, καθ' ἣν ὁ δήμαρχος ὕβρισε σκαιῶς τὸν χωρικόν, ὅστις ἀνασπᾶσας μάχαιραν ἐπληξε τὸν Δήμαρχον θανασίμως. Συλληφθεὶς ὁ φονεὺς κατεδικάσθη εἰς δεκαπενταετῆ δεσμὰ.

(1) Ἡ Ἐπαναστατικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχε διαλυθῆ συνεπείᾳ ἀποφάσεως τῆς Γεν. Συνελεύσεως, καθ' ἣν αἱ Ἐπιτροπαὶ αὐτὰ ἐπρεπε νὰ εἶναι τμηματικά.

κων ἦσαν ὁ ἐκ Βιάνου Μπετροῦ Ἀγᾶς καὶ ὁ ἐκ Σκλάβων τῆς Σητείας Λεοβίς Ἀγᾶς Χατζαοφάκις.

Γινέσ τῶν Σητειακῶν Τούρκων ἐπεδίωξαν νὰ φονεύσουν τὸν Φουνταλίδην, ὡς ὑποκινητὴν τῆς ἐν Σητεία Ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ Μπετροῦ Ἀγᾶς παρέλαβεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Ἐπειδὴ ὅμως, ὡς διεδόθη τότε, ὁ γνωστὸς *Γεροντογιάννης* διαμένων κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς Λιθίνες, ἐχθρευόμενος δὲ τὸν Φουνταλίδην, ὡς ἀντιδρῶντα κατ' αὐτοῦ, ἐρραδιούργει ἐναντίον του πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ οὗτοι ἐπεζήτησαν νὰ τὸν φονεύσουν, πρὸς διάσωσιν αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης Χατζῆ Κώστας, ὁ κατόπιν Γιάννης Τσαούσης ἐκ Λιθινῶν, διηυκόλυε τὴν φυγάδευσιν αὐτοῦ μεταμφιέσας αὐτὸν εἰς βοσκόν. Διαφυγὼν οὕτω ὁ Φουνταλίδης διεπεραιώθη εἰς Κάσον, ὁπόθεν ἐπανῆλθε μετὰ τὴν δοθεῖσαν ἀμνηστειάν (¹) μετὰ τῆς ἐκεῖ οἰκογενείας του.

Δίκαιον θεωρῶ νὰ καταχωρίσω ἐνταῦθα μικρὸν βιογραφικὸν σημείωμα περὶ τοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος πολυειδῶς ἔδρασεν ἐν Σητεία.

Ὁ Ἀναγνώστης Φουνταλίδης ἢ Παπαδάκις, ἦτο υἱὸς τοῦ Παπα Ἐμμανουὴλ Σκορδίλη ἐκ Τουρλωτῆς Σητείας (ἐσφαλμένως ἀναφέρεται ἐν τῷ Ι τεύχει σελ. 113 ὑποσημ. ὅτι ἦτο υἱὸς τοῦ Γεωργίου Σκορδίλη, ὅστις ἦτο θεῖος αὐτοῦ καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἄνω πατρός του, διαδεχθέντος ἐκεῖνον ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ χωρίου Τουρλωτῆς). Ὁ Ἀναγνώστης Φουνταλίδης ἐγεννήθη κατὰ τὸ ἔτος 1821. Ἐλαβε παρὰ τοῦ πατρός του τὴν τότε ἐκκλησιαστικὴν μόρφωσιν καὶ ἐχειροτονήθη Ἀναγνώστης δι' οὗ καὶ ὑπεγράφετο. Τὸ κύριον ὄνομα αὐτοῦ ἦτο Νικόλαος. Ἀνθρωπος δραστήριος καὶ εὐφρῆς ἐπεδόθη νεώτατος εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς χεῖρας του τὸ ἐμπόριον τῆς Ἐπαρχίας. Ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου ἠκούετο ὁ π ρ α μ α τ ε υ τ ῆ ς. Νυμφευθεὶς ἐν τῷ χωρίῳ Γραῖς (νῦν Ἅγιος Στέφανος) κατώκησεν ἐν αὐτῷ καὶ ἀπέκτησε πολυμελῆ οἰκογένειαν. Τὰς θυγατέρας αὐτοῦ ὑπάνδρυσεν εἰς διάφορα χωρία μὲ πλουσίους ἐπίσης γαμβροὺς καὶ οὕτως ἀπέκτησε μέγα κύρος ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1866 ἐξελέγη μέλος καὶ Πρόεδρος τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας. Τὸ κύριον ἐπίθετον αὐτοῦ, καθ' ὃ υἱὸς ἱερέως, ἦτο Παπαδάκις, μὴ ἐπικρατήσαντος, κατὰ τὸ σῆνηδες, τοῦ οἰκογενειακοῦ ἐπιθέτου Σκορδίλης (²). Διὰ τὸ ὅμως ὠνομάσθη Φουνταλίδης ; Εἶναι γνωστὸν ἱστορι-

(¹) Τὰς ἄνω πληροφορίας ἔλαβον παρὰ τοῦ Μιχ. Κολυβάκι συζύγου τῆς ἐγγονῆς αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἀνεκοίνωσε ταῦτα ὁ ἴδιος κατὰ τινα συνομιλίαν των ἐπὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐπαναστάσεως.

(²) Το ἐπίθετον Σκορδίλης εἶχον παλαιότερον πολλαὶ οἰκογένειαι ἐν Σητεία προσερχόμενον πάντως ἐκ τῆς πολυκλάδου οἰκογενείας τοῦ ἀρχον-

κῶς ὅτι ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς Ρωμοὺς νὰ φέρουν κάλυμμα τῆς κεφαλῆς φέσιον μὲ φούντα. Τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην παρεβίασε πρῶτος οὗτος ἐν Σητεῖα φορέσας φέσιον μὲ μακρὰν φούνταν, ἕξ οὗ ἐδόθη αὐτῷ τὸ ἐπίθετον Φουνταλίδης, ὅπερ ἐνεκολπώθη οὗτος ὑπερηφάνως καὶ διτηρήθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του.

Ὁ Φουνταλίδης συνεχίσας τὸ ἐμπόριόν του καὶ μετὰ τὴν ἐπαναστασίαν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ μεγαλεμπόρου Στεργιάδη, βοηθούμενος δὲ καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν του κατέστη ὁ κυριώτερος ἐμπορικὸς παράγων τῆς Σητείας. Ἀπέθανε τὸ 1905.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ βασιβουζοῦκοι ἀνῆλθον τὴν ἐπομένην εἰς τὸ χωρίον Χανδρᾶν, ἐνθα ἐγκατέστησαν τὸ ἀρχηγεῖον τῶν καὶ ἐξέδωσαν προκήρυξιν καλοῦντες τὸν λαὸν τῆς Σητείας νὰ παραδώσῃ τὰ ὅπλα του εἰς ἔνδειξιν τῆς ὑποταγῆς. Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Σητείας ἦτο σχεδὸν ἄοπλος, ὡς προεμνημονεύσαμεν.

Τὰ μόνα πολεμικὰ ὅπλα, τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον ἐν Σητεῖα κατεῖχοντο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα εὗρισκοντο ἐκτὸς τῆς Σητείας περιφερόμενα εἰς τὰ βουνὰ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὀπλαρχηγοῦ ἐκ Σητείας Ἰωσήφ Δερμιτζάκι. Ὑπῆρχον δὲ μόνον κυνηγετικὰ τινὰ ὅπλα παλαιά, τὰ λεγόμενα καρεφίλλια, τὰ ὁποῖα προσερχόμενοι οἱ κάτοχοι παρέδιδον.

Πολλοὶ ἐπαναστάται μὴ θελήσαντες νὰ ὑποταχθοῦν καὶ παραδώσουν τὰ ὅπλα τῶν, ἀλλὰ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ συνεχίσουν ἐν Σητεῖα τὴν δρᾶσιν τῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν ἄλλην Κρήτην ἢ εἰς τὰς νήσους.

Μεταξὺ τούτων ἀναφέρομεν τὸν ἀπὸ τὸ Κασιδῶνι Κωνστ. Παπᾶ Μιχαὴλ Παπαδάκη (1) ὅστις, καταζητούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς μὴ παραδῶσας τὸ ὄπλον του, τὸ ὁποῖον ἀπεκάλει ὁ ἴδιος «Μπροσῆμ Πασᾶ», κατόρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς Σύρον, ὅπου καὶ παρέμεινε μέχρι τῆς χορηγηθείσης γενικῆς ἀμνηστίας.

Οἱ ἐντόπιοι Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι σημειωτέον διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ἐγκαταλειμμένα χωρία τῶν, βλέποντες τὰς γενομένας εἰς αὐτὰ καταστροφὰς καὶ ἀγανακτοῦντες δι' αὐτὰς παρεσκευάζον ραδιουργίας

τολογίου τοῦ κατελθόντος εἰς Κρήτην ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀλεξίου τοῦ Β' τοῦ Κομνηνοῦ τῷ 1182. Ἐξ αὐτῆς προήλθε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου Σκορδίλω. Σὺν τῷ χρόνῳ τὸ ἐπίθετον τοῦτο ἀπωλέσθη καὶ μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη νέοι τινὲς ἀνήκοντες εἰς τὰς ἐν λόγῳ οἰκογενεῖας ἐθεώρησαν ὅτι ὄφειλον νὰ ἐπαναλάβουν τὸ τιμητικὸν τοῦτο ἐπίθετον. (Βλ. Σητεϊακὰ τ. Α' Κεφ. ΣΤ' σελ. 85—87).

(1) Παπποῦς ἐκ μητρὸς τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη.

πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ στρατοῦ λέγοντες ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ἀπέκρου-
πτον τὰ ὄπλα τῶν καὶ δὲν τὰ παρέδιδον. Συνεπεία τῶν ψευδῶν
τούτων καταγγελιῶν οἱ ἐντεταλμένοι πρὸς παραλαβὴν τῶν ὄπλων
προέβαινον εἰς καταπιέσεις καὶ ἐκβιασμοὺς κατὰ τῶν καταγγελλομένων
προσώπων. Ὁ διοικητὴς ἐν τούτοις τοῦ στρατοῦ, οὗ τὸ ὄνομα δὲν κα-
τέχομεν, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀτάκτων, ἐφαίνοντο μᾶλλον ἐπεικεῖς,
καθ' ἣν εἶχον ἐντολὴν τῶν ἀνωτέρων τῶν καὶ δὴ τοῦ Μεγάλου Βεζύ-
ρου Ἀλῆ Πασᾶ, προσπαθοῦντος νὰ εἰρηνεύσῃ τὸν τόπον, καὶ ἀπέκρου-
πτον τὰς κατὰ πολλῶν καταγγελίας.

Ἀφοῦ ἐγένετο ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων, οἱ ἐντόπιοι Τούρκοι ἤρχι-
σαν τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἐγκαταλειφθέντων ὑπ' αὐτῶν διαφόρων ζῶων,
πληροφροῦμενοι ὅτι εἶχον παραλάβει ταῦτα οἱ Χριστιανοὶ μετὰ τὴν
ἀναχώρησιν ἐκ τῶν χωρίων τῶν. Σημειωτέον ὅτι πολλὰ τού-
των, ὡς ἤδη ἐλέγχθη, εἶχον διαρπάσει πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν οἱ εἰσβαλόν-
τες ἐπαναστάται, ἄλλα δὲ εἶχον ἀποθάνει ἐξ ἐνσκηψάσης ἐπιδημίας.

Ἐπὶ τῶν ὑποθέσεων τούτων πολλαὶ ἠγέρθησαν συζητήσεις καὶ
ἔριδες, μέχρις οὗ ἀποδειχθῆ ὅτι τὸ ἀναζητούμενον ὑπὸ τοῦ Τούρκου
ζῶον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἕνεκα τῶν δύο τούτων λόγων (1).

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς παρέμεινε εἰς Χανδρᾶν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας,
μεθ' ἧς τὸ πλείστον αὐτοῦ μέρος κατήλθεν εἰς Πισκοκέφαλον, κεντρι-
κὸν χωρίον τῆς Ἐπαρχίας, καὶ ὅπου ἐμελετᾶτο νὰ ἐγκατασταθῆ ἡ
πρωτεύουσα τῆς Σητείας. Μικρὸν μόνον ἀπόσπασμα παρέμεινε εἰς
Χανδρᾶν διὰ τὴν τάξιν.

Μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐπανήρχοντο καὶ οἱ εἰς Σπιναλόγγαν καὶ
Ἡράκλειον καταφυγόντες Τούρκοι, οἵτινες μεταβαίνοντες εἰς τὰ χω-
ρία τῶν ἐπεσκειάζον τὰς οἰκίας διὰ νὰ μεταφέρουν ἀργότερα καὶ τὰς
οἰκογενεῖς τῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ πρὶν ἐγκατασταθοῦν αἱ
πολιτικαὶ ἀρχαὶ συνέβησαν βεβαίως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἐκτροπαί-
τινες κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἐπαρχίας. Τὰς ἐκτροπὰς ταύτας περι-
γράφει μὲ τὰ ζοφερώτερα χρώματα ἡ ἔκθεσις τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγείου

(1) Καὶ ἡ ἡμετέρα οἰκογένεια δὲν διέφυγε τὴν τουρκικὴν αὐτὴν εὐγενῆ
συμπεριφορὰν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Τούρκων παρελάβομεν ἐκ τοῦ
χωρίου Ζακάθου ἕνα βόδι, τὸ ὁποῖον ἐψόφησεν ἐκ τῆς ἐνσκηψάσης ἐπι-
δημίας. Ὁ κύριος τοῦ βοῦς πληροφορηθεὶς ὅτι ἡμεῖς παρελάβομεν τὸ
βόδι του παρουσιάσθη εἰς τὴν οἰκίαν μας καὶ δι' ἀπειλῶν μεθ' ὕβρεων
ἀπῆτει νὰ τοῦ παραδώσωμεν τὸ βόδι, ἢ νὰ τὸ πληρώσωμεν φωνάζων
ἀ λ ι ἄ δ α θ ἔ λ ε τ ε (δηλ. Ἑλλάδα) ἔ !!, τ ὀ β ὀ δ ι μ ο υ θ ἔ λ ω. Τὴν
φράσιν ταύτην ἔλεγε πρὸς περιφρόνησιν τῆς Ἑλλάδος. Εὐτυχῶς ὁ Δερ-
βις ἀγῆς γνωρίζων τὴν οἰκογένειάν μας ἐξεδίωξε τὸν ἀχρεῖτον Τούρκον
κακὴν κακῶς.

τῶν ἕξ ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς, περὶ ἧς κάμνομεν ἀνωτέρω λόγον, καὶ ἦν καταχωρίζωμεν ἐνταῦθα μὲ τὰ ἐπ' αὐτῆς σχόλιά μας χάριν τῆς ἱστορίας:

Ἐκθεσις τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν ἕξ ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν Κρήτης καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς:

Πρὸς

τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν Κρήτης

Οὐδεμιᾶς ἄλλης Ἐπαρχίας νομίζομεν οἱ κάτοικοι ὑπέστησαν ἐπιτοσοῦτον τὴν βάρβαρον θρησκομανίαν τῶν Τούρκων ὥς οἱ κάτοικοι τῆς Σητείας. Ὁ γιαντισσαρισμός, ὁ πρὸ πολλῶν ἐτῶν καταστραφεὶς καὶ μόνον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀναφερόμενος, ἀκμᾶζει σήμερον ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ καὶ οἱ ἀπεχθεῖς νόμοι του ἐφαρμόζονται κατὰ γράμμα εἰς τοὺς δυστυχεῖς Χριστιανοὺς Σητειακοὺς, ἡ ζωὴ αὐτῶν θεωρεῖται μηδὲν ἀρκεῖ μόνον ὁ Τούρκος νὰ θέλῃ νὰ φονεῦσῃ τινά· τοῦτο πράττει ἀταράχως χωρὶς νὰ γίνῃ εἰς αὐτὸν παρατήρησις τις. Τὴν 16 Ἰουλίου 1867 ὀθωμανός τις εἰσῆλθεν εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ χωρίου Λάστρου. Ἐπῆρεν ἀταράχως τὸ πιστόλι του καὶ ἐφόνευσε τὸν Ἐμμανουὴλ Παπαδημητρίου· μετὰ τὸν φόνον ἐκάθισεν ἡσύχως καὶ ἔπινε τὸν καφέ του.

Ἄλλος Τούρκος εἰσῆλθεν εἰς οἰκίαν τινὰ τοῦ χωρίου Σφάκα, ἐν ἣ εὔρεν ὑφαίνουσαν τὴν Μαρίαν Καμινογιάννη ἀπὸ Παπαδιανά. ἔβίαζεν αὐτὴν πρὸς ἀτιμίαν· ἡ νεᾶνις ἀπόθησεν ὑπερηφάνως τὸν βάρβαρον καὶ ὤρμησε νὰ φύγῃ. Ἄλλ' ἐνῶ ἐξήρχετο τῆς οἰκίας ἐπυροβολήθη καὶ ἔμεινε νεκρά. Τοιαῦτα θύματα ἀριθμεῖ δυστυχῶς πλεῖστα καὶ ἡ ἐπαρχία αὕτη, τὰ ὁποῖα ἀγνοοῦμεν, διότι οἱ κάτοικοι φοβοῦνται νὰ τὰ διακοινώσουν.

Ἡ τιμὴ τῶν κατοίκων τῆς Ἐπαρχίας ταύτης λογίζεται ὁμοίως μηδὲν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οὐδεὶς ἐξουσιάζει τὴν σύζυγόν του ἢ τὴν θυγατέρα του, ἥτις, κατὰ δυστυχίαν, ἠθέλων ἐπισύρει τὴν ἀσέλγειαν τοῦ Τούρκου, αἱ παρθέναι καὶ αἱ σύζυγοι ἀτιμᾶζονται ἀνενοχλήτως ἐνώπιον τῶν πατέρων καὶ τῶν συζύγων, ὁ Τούρκος εἰσέρχεται εἰς οἰκίαν τινός, ὁ δυστυχὴς οἰκοδεσπότης ἕνεκα τοῦ φόβου του φιλοξενεῖ αὐτὸν περιποιητικώτατα· ἀφ' οὗ καταμεθύσῃ λαμβάνει τὴν σύζυγον, ἢ τὴν θυγατέρα τοῦ φιλοξενουῦντος καὶ ἀφ' οὗ κορέσῃ τὴν ἀσέλγειάν του ἀναχωρεῖ. Ὡς μᾶς διεβεβαίωσαν, ὀλίγοι παρθέναι μένουσιν εἰς τὴν Σητείαν (;) ἑκατὸν δὲ νέαι καὶ ἐπέκεινα εὐρίσκονται σήμερον ἔγκυοι (;).

Ὅσον δὲ περὶ τῆς περιοσίαις τῶν κατοίκων αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων. Ἐφέτος ἡ κυβέρνησις ἐφήρμοσε καινοφανῆ τινα νόμον ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ ταύτῃ, τὸν ὁποῖον θὰ δυσκολευθῇ

τις νὰ πιστεύσῃ. Ἀπὸ ὅλους τοὺς κατοίκους [ἐσύναξε πέντε ἐτῶν δεκάτην (1)]. Ἐκτὸς τούτων πέντε κιλὰ (μουζούρια) καρποῦ ἀπὸ ἕκαστον πρὸς διατροφήν, ὡς ἔλεγον, τοῦ στρατοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τῶν πλείστων ἡ ἐσοδεία καρποῦ δὲν ἐπῆρκει πρὸς ἀπότισιν τοιαύτης ἐπαχθοῦς φορολογίας, ἠρπάζοντο τὰ ζῳά των, ἂν δὲ καὶ ταῦτα δὲν ἐξήρκουν, ἠναγκάζοντο νὰ δώσουν ὁμόλογα ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν κτημάτων των.

Αἱ ἀγγραφεῖαι εἶναι κοινόταται. Οἱ Χριστιανοὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ νὰ θερίσουν καὶ νὰ ἀλωνίσουν τὰ σπαρτὰ τῶν ἀγαδῶν. Σὺν τούτοις δὲ καὶ νὰ μεταφέρουν τοὺς καρποὺς εἰς Ἱεράπετρον. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὄλων τῶν Ἐπαναστατῶν τῶν ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν ἡ κατάστασις κινήτῃ καὶ ἀκίνητος ἐδημιεύθη. Πράκτορες τῆς κυβερνήσεως ἐξῆλθον εἰς ὅλα τὰ χωρία καὶ ἐξήταζον μετ' ἀκριβείας τοὺς ἐπαναστάτας ὅπου δὲ ἀνεκάλυπτόν τινα οἰκογένειάν του ἐρρίπτετο εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἡ οἰκία ἐσφραγίζετο ἢ ἐνοικιάζετο καὶ οἱ καρποὶ του ἐδημιεύοντο. Ἄν δὲ ἡ οἰκογένεια τοῦ ἐπαναστάτου εἶχε καταναλώσει πρὸς διατροφήν μέρος τι, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, ἐκ τῆς ἐφετινῆς ἐσοδείας τοῦ καρποῦ ἠναγκάζετο νὰ τὸ πληρώσῃ.

Τοῦ Παπαῦ Γεωργίου Γιαμαλάκι ἡ οἰκογένεια ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ δύο ὀκάδες φακὴν, τὴν ὁποίαν εἶχε μαγειρεύσει. Τὰ δὲ καρποφόρα δένδρα του ἐνοικιάσθησαν ἐν δημοπρασίᾳ.

Ἐν Λασηθίῳ τῇ 27 Αὐγούστου 1867.

Ὁ Γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν ἐξ ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν

Κωνστ. Σφακιανικς

Ἡ Ἐπιτροπὴ

Ὁ Πρόεδρος

Παπαῦ Γεώργ. Γιαμαλάκις

(1) Δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ τοῦτο ἀκριβές, διότι τὸ Σουλτανικὸν φερμάνιον ὑπὸ χρονολογίαν 8 Ἰανουαρίου 1868, τὸ περιλαμβάνον τὸν Ὀργανικὸν Νόμον καὶ διὰ τοῦ ὁποίου τίθεται εἰς ἐφαρμογὴν οὗτος ἀναφέρει τὰ ἐξῆς: «ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐτυχία ὄλων τῶν κατοίκων τῆς νήσου, ἐνεκρίθη καὶ ἀπεφασίσθη νὰ χαρισθῇ ὄλον τὸ δέκατον ἐπὶ πάντων τῶν προϊόντων ἀπὸ τῆς 1ης Μαρτίου 1868 ἐπὶ δύο ἔτη, ὡς καὶ τὸ ἡμισυ δέκατον διὰ ἕτερα δύο ἔτη, ὅπως τὸ ποσὸν τοῦτο ἀφειδῇ εἰς τὸν τόπον πρὸς σύστασιν Τραπεζῆς δανειζούσης εἰς ἔχοντας ἀνάγκην Κρήτας. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνερχόμενον εἰς Λ. Τουρκίας 79,681 ἀπετέλεσε τὸ κεφάλαιον τοῦ συσταθέντος Κοινοφελοῦς Ταμείου. Ἡ Πύλη θέλουσα νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Κρήτην ὅπως ὅπως, προέβη οὐ μόνον εἰς τὸ ἄνω εὐεργέτημα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προμήθειαν μεγάλου ἀριθμοῦ ἀροτῆρων βοῶν καὶ κριθῆς, τὰ ὅποια παρεχώρησεν εἰς τοὺς στερουμένους τοιοῦτων ἐπὶ πιστώσει καὶ μακροχρονίῳ προθεσίᾳ. (Βλ. καὶ Κρητ. Κώδικα τ. Α' σελ. 29—30).

Περὶ τῆς ἀκριβείας τοῦ περιεχομένου τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἐξακολουθοῦμεν νὰ ἔχωμεν ἀμφιβολίας, διότι, καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη αὕτη, ἡ Ἐπαρχία τῆς Σητείας δὲν εἶχεν ὑποταγῇ καὶ οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον εἰσέτι εἰσέλθει εἰς αὐτήν. Ἡ ἔκθεσις φέρει ἡμερομηνίαν 27 Αὐγούστου 1867, ἐνῶ οἱ Ἐπαναστάται εἰσέβαλον τὴν 15 Νοεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους καὶ συνήντησαν μόνον δύο Τούρκους λαθραίως εἰσελθόντας εἰς τὸ χωρίον των, οὓς καὶ ἐφόνευσαν, ὁ δὲ τουρκικὸς στρατὸς εἰσέβαλε εἰς Σητείαν περὶ τὰ μέσα τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη.

Ἄλλὰ καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἔκθεσις τυγχάνει προχρονολογημένη πάλιν αἱ ἀμφιβολία δὲν αἴρονται, διότι τὰ ἐν αὐτῇ ἀναφερόμενα ἐγκλήματα παρίστανται τοσοῦτον τραγικῶς, ὥστε νὰ μὴ παρέλθουν ἀπὸ τοὺς πάσχοντας ἀδιαμαρτυρητῶς. Πιθανὸν νὰ συνέβησάν τινα ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ὅμως εἰς τόσον εὐρείαν κλίμακα. Τὸ ὅτι ἐθέριζαν τὰ σπαρτὰ τῶν Τούρκων, τοῦτο εἶναι ἐν μέρει ἀληθές, ἀλλὰ δικαιολογεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Χριστιανοὶ εἶχον σπεῖρει τοὺς ἀγρούς τῶν Τούρκων ὡς «σημισάτορες» τούτων μὴ ἐχόντων τὰ μέσα διὰ τὴν σποράν, ὡς ἀπολεσάντων τοὺς ἀροτῆρας καὶ τὰ φορητὰ ζῶα των. Εἶναι πιθανόν, ἂν μὴ βέβαιον, ὅτι, καὶ τὰ ἐν τῇ ἐκθέσει ἀναφερόμενα γεγονότα ἐν Λάστρω καὶ Σφίρα ἔλαβον χώραν, καὶ πιθανῶς αὐτὰ ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὸν γενναῖον ἀρχηγὸν τῆς Σητείας Ἰωσήφ Δερμιτζάκιν νὰ παραλάβῃ τὰ ἀποσπάσματα του (τὰ ἐκ Σητείας βεβαίως ἐπαναστατικὰ σώματα, περιφερόμενα εἰσέτι εἰς τὰ βουνά) καὶ νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ἐν Θερσιτῇ τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Τουρλωτῆς ἐν Σητεία Τούρκων καὶ νὰ τρέψῃ αὐτοὺς εἰς φυγὴν φονεύσας καὶ τραυματίσας τινὰς ἐξ αὐτῶν, κυριεύσας ἔτι ζῶα καὶ ὅπλα ἐχθρικά, ὡς ἀναφέρει δελτίον τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς δημοσιευθὲν τὴν 24 Μαΐου 1868 εἰς τὴν Ἀθήναις ἐκδιδόμενην ἐφημερίδα «Μέλλον» (1).

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ συμβαίνοντα εἰς τὰς ἄλλας Ἐπαρχίας

(1) Δὲν πιστεύω νὰ μὲ κατηγορήσῃ τις ὅτι ἀνέλαβον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Τούρκων, διότι ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ οὗτος ὅτι ὁ ἱστορικὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐλέγχῃ τὴν ἀκριβείαν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἐπειτα διὰ νὰ εἴμεθα δίκαιοι, δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, οἱ ὅποιοι ἐπανεληθόντες εἰς τὰς οἰκίας των εὗρον αὐτὰς ἄνευ θύρας, ἄνευ παραθύρου καὶ πολλαχοῦ ἄνευ στέγης, δὲν ἠμπόρουν νὰ μείνουν ἀπαθεῖς καὶ νὰ μὴ ἐξεγερθῇ ἡ ψυχὴ των κατὰ τῶν ἐνεργησάντων τὰ ἐν λόγῳ ἐκτροπα καὶ ἐν τῇ ἀγανακτήσει των νὰ προβοῦν εἰς ὕβρεις καὶ ἀντίποινα, προκειμένου μάλιστα περὶ Τούρκων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες εἶχον τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἦσαν ἡ ἀρχουσα φυλὴ καὶ οἱ χριστιανοὶ οἱ πάντοτε ρ α γ ι ἄ δ ε ς.

τοῦ Τμήματος, ὅπου ἐπίσης πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων χωρίων εἶχον ὑποταγῇ συνεπειὰ τῶν μεγάλων στερήσεων, τοῦ βαρέος χειμῶνος καὶ λόγῳ τῆς κατακλύσεως αὐτῶν ὑπὸ διαρκῶς διερχομένου πολυπληθοῦς τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ νέου Γενικοῦ Διοικητοῦ Χουσεῖν Αβν ἠ Πασᾶ κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1867, ἡ πολεμικὴ κατάστασις τοῦ τόπου μετεβλήθη. Θελήσας οὗτος νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν νῆσον δι' ἠπιωτέρων μέσων, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀκολουθουμένην τακτικὴν τοῦ Ὁμερ Πασᾶ, διήρσε τὴν νῆσον εἰς 6 στρατόπεδα, καὶ ταῦτα εἰς περισσότερα διὰ τῶν στρατοπέδων τούτων κατελάμβανε τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα ὄχυρώνων αὐτά, κτίζων πύργους, εἰς τρόπον ὥστε νὰ παρεμποδίξῃ τὴν ἐπαφὴν τῶν ἐπαναστατικῶν ἀποσπασμάτων.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφήρμοσεν καὶ εἰς τὸ τμήμα τοῦ Λασηθίου ἰδρύσας μεγάλους στρατῶνας εἰς τὸ Νεοχώριον (Νεάπολιν), ὅπερ προορίσθη ὡς πρωτεύουσα τοῦ Τμήματος, εἰς τὰ χωρία Κεντρί, Ἐπισκοπὴν, Βασιλικήν, Παχεῖαν Ἄμμον καὶ εἰς τὸν Λιμένα τῆς Σητείας.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπέφερε μεγάλην δυσχέριαν εἰς τὰς κινήσεις τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων. Διὸ ἐδέησε ν' ἀλλάξουν καὶ οἱ ἐπαναστάται σύστημα. Οἱ γέροντες, οἱ ἀνίκανοι, τὰ γυναικόπαιδα ἐδήλουν ὑποταγὴν (ἐμουτίζον). Οἱ δὲ θέλοντες καὶ δυνάμενοι ἀπετέλουν διάφορα ἀποσπάσματα, τρεφόμενοι δὲ ἀπὸ τοὺς μουτηδες ἐκράτουν τὴν ἐπανάστασιν ἐπιτιθέμενοι καὶ ἐνοχλοῦντες διαρκῶς τοὺς Τούρκους.

Τὴν ἐν τῷ τμήματι τούτῳ κατάστασιν τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παριστᾶ ἡ ὑπὸ χρονολογίαν 27 Ἰανουαρίου 1868 ἐπίσημος ἔκθεσις τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν ἕξ ἀνατολικῶν Ἐπαρχιῶν **Κωνστ. Σφακιανάκι** πρὸς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Κρήτης, τὴν ὁποίαν δημοσιεύομεν ἐνταῦθα, ὡς ἀκριβῶς ἔχει :

Ἀριθ. ἐγγρ. 517.

Τὸ Ἀρχηγεῖον τῶν ἕξ Ἀνατολικωτέρων τῆς Κρήτης Ἐπαρχιῶν

Πρὸς

τὴν Σεβαστὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν Κρήτης

Ἐντιμοὶ Κύριοι,

Διὰ τῆς τελευταίας ἀπὸ Βιάνον ἐπιστολῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξέθετον, εἰς ποῖον σημεῖον εὐρίσκετο τότε ἡ Ἐπανάστασις ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις μας καὶ τὴν θέσιν, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα τότε. Ἐκτοτε, ἂν καὶ ἐβλέπομεν, ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ κοινοποιήσωμεν πρὸς ὑμᾶς τὰ μετὰ ταῦτα, ὃ διαρκ-

κῆς ὅμως χειμῶν καὶ ἄλλα αἷτια ἐκώλνον τὴν ἐκκίνησιν πεζοδρομοῦ, ἤδη δὲ ἐπιτυχόντες τῆς εὐκαιρίας σπεύδομεν ν^ο ἀναγγεῖλωμεν πρὸς ὑμᾶς ἐν συντόμῳ τὰς λαβούσας χώραν ἐσχάτως ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις μας μάχας, τῶν ὁποίων ἐκθέσεις λεπτομερεῖς ἀπεστάλησαν πρὸς δημοσίευσιν καὶ τὰς ὁποίας βεβαίως θὰ ἀνέγνωτε εἰς τὸν τύπον. Μετὰ τὰ ἐν τῇ ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου ἐπιστολῇ μου ἀναφερόμενα, στρατὸς τουρκικὸς ἐκ πέντε ταγματῶν ὑπὸ τὸν Ἄριφ Πασᾶν ἐκκινήσας ἀπὸ Καστέλλιον Πεδιάδος διὰ νὰ περιέλθῃ τὰς Ἐπαρχίας μας, εὔρε παντοῦ τὴν ἀντίστασιν καὶ τὸν θάνατον, συγχρόνως δὲ στρατὸς 4 χιλιάδων μετέβαινεν ἀπὸ Ἡράκλειον εἰς Μεραμβέλλον (ὁ νῦν ἐν Φουρνῇ διαμένων ὑπὸ τὸν Κοσῆ Ἀδοσίδη). Ἀμφότερα τὰ σώματα ταῦτα προσέβαλον οἱ ἡμέτεροι εἰς διαφόρους θέσεις προξενήσαντες εἰς τὸν ἐχθρὸν μεγάλας ζημίας. Αἱ περιφανέστεραι ὅμως καὶ ἐνδοξότεραι μάχαι, αἷτινες θὰ μείνωσι μνημεῖον δόξης καὶ τιμῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ διὰ τὰς ἐπαρχίας μας εἶναι: α) ἡ κατὰ τὴν 30 Δεκεμβρίου μάχη καὶ καταδίωξις ἀπὸ Κριτσᾶν μέχρι Νεοχωρίου τοῦ Ἄριφ Πασᾶ διαρκέσασα ἀπὸ τῆς πρωΐας μέχρι τῆς δευτέρας ὥρας τῆς νυκτός, μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας ὁ ἐχθρὸς ἐρεθισμένος ὢν παρέδωκεν εἰς τὴν διαρπαγὴν καὶ τὸν ὄλεθρον τὴν περίφημον κομώπολιν Νεοχώριον διαπράξας μυρίας βεβηλώσεις καὶ φόνους, βιασμοὺς κλπ. β) ἡ κατὰ τὴν 1 τομηνὸς ἐν Νεοχωρίῳ δωδεκάωρος μάχη κατὰ 6 χιλιάδων ἐχθρικοῦ στρατοῦ καὶ γ) ἡ κατὰ τὴν 2 ἰδίου μάχη καὶ καταδίωξις ἐπὶ 17 ὥρας ὀλοκλήρους ἀπὸ Νεοχωρίου Μεραμβέλλου μέχρι Γουῖβες τοῦ Ἄριφ Πασᾶ μεταβαίνοντος εἰς Ἡράκλειον.

Δυστυχῶς αἱ ἐκθέσεις τῶν μαχῶν τούτων σταλεῖσαι ἐγκαίρως δὲν ἔφθασαν πρὸς ὑμᾶς, μὴ δυνηθέντος τοῦ πεζοῦ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ἡράκλειον, ἔνεκα τῆς συμβάσης ἐν τῇ πόλει κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ὀχλαγωγίας, σήμερον δὲ μόνον εὔρομεν μέσον, ὅπως ἀποστείλωμεν αὐτάς.

Μετὰ τὰς μάχας ταύτας συνέβησαν μία, 6 τομ., κατὰ συνοδείας ζωοτροφιῶν κλπ. ἀπὸ Σπιναλόγγας εἰς Φουρνὴν μεταφερομένης, ἣτις ἐμποδίσθη μὲ ζημίαν τῆς. Ἐτέρα, 8 ἰδίου, κατὰ τοῦ ἐν Φουρνῇ διαμένοντος στρατοῦ διαρκέσασα ὀλόκληρον νύκτα ὑπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς Μεραμβέλλου καὶ τελευταία τὴν 23 ὑπὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Πεδιάδος Ἄντ. Τριφοποῦλου κατὰ τοῦ Καστελλίου Πεδιάδος νυκτερινὴ ἐπίθεσις, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν πολλοὶ τακτικοὶ καὶ ἐντόπιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ ἔξακουστός Καραβάνος.

Ἐν ὀλίγοις μετὰ τὴν εἰς Ἱεροσητεῖαν γνωστὴν ἐκστρατεῖαν (1)

(1) Βλ. ἀνωτέρω σελ. 170—171.

περὶ τὰ τέλη Νοεμβρίου μέχρι σήμερον δὲν ἔπαυσε σχεδὸν καθημερινῶς ὁ κρότος τῶν ὄπλων, ἡ τρανοτέρα ἀπόδειξις τῆς ἐπαναστάσεως, νὰ ἦχῃ εἰς τὰς ἡμετέρας Ἐπαρχίας, διότι κατὰ τὸ ὀλιγοχρόνιον τοῦτο διάστημα συνέβησαν ὑπὲρ τὰς 30 μάχας, ἐκτὸς μικρῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐνεδρῶν. Λέν δύναμαι δὲ νὰ παραλείψω καὶ τοῦτο ὅτι οὐδέποτε ἄλλοτε ὑπῆρξε τόσον ἀκμαῖον καὶ ζωηρὸν τὸ αἶσθημα τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν μας Ἐπαρχιῶν, πλείστοι ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων χωριῶν τῆς Πεδιάδος ἐγκαταλείπουσι τὰ πάντα καὶ προσέρχονται πρὸς ἡμᾶς. Καὶ ἂν ὑπῆρχον ὄπλα καὶ ὕλικὰ μέσα, δὲν δυσκολευόμεθα νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἤθελον ἐπαναστατήσῃ ἅπαντες σχεδόν.

Ἐν τοῦτοις ὁ ἐχθρὸς εὐρίσκεται καταζαρωμένος, μὴ τολμῶν ἕνεκα τῶν καθημερινῶν παρενοχλήσεών μας νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν τοὺς καταχθονίους σκοπούς του καὶ νὰ σαγηνεύσῃ τοὺς ἀπλουτέρους μὲν ὅλα τὰ δόλια μέσα, ἅτινα μετέρχεται (1). Καὶ ἐν μὲν τῇ Φουρνῇ στρατοπεδεύουν 4 χιλιάδες τακτικοὶ ὑπὸ τὸν Κωστῆ Ἀδοσίδην, ἐν τοῖς Κάτω Χωρίφ Ἰεραπέτρας 2 χιλιάδες καὶ εἰς Καστέλλιον Πεδιάδος 2 χιλιάδες. Δὲν ἐκτείνεται δὲ παρὰ μόνον εἰς τὰ μέρη τὰ ὁποῖα κατέχουν οἱ φρουροὶ του, διότι καθημερινῶς ἐνεδρεύουν οἱ ἡμέτεροι.

Αἱ ἀδιάκοποι αὐτὰι μάχαι καὶ ἡ καθημερινὴ κίνησις ἐξήντηλσαν τὰς Ἐπαρχίας μας ὀλοτελῶς τῶν ὕλικῶν μέσων καὶ σχεδὸν εὐρισκόμεθα ἐν ἀπογνώσει, ὅτε εὐτυχῶς ἔφθασεν εἰς Σεῖσι τὴν νύκτα τῆς 14 φθίνοντος ἡ «Ἐνωσις» κομίζουσα ἡμῖν ὕλικὰ μέσα. Τὸ μέρος ὅμως τοῦτο τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ φορτίου ἀντὶ τοῦ ὑφ' ἡμῶν προσδιορισθέντος «Μάλλια», δύο ὥρας ἀπέχον τοῦ ἐν Φουρνῇ στρατοῦ, ἦτο ἀδύνατον, μὲν ὅλα τὰ προφυλακτικὰ μέτρα, ἅτινα ἐλάβομεν, νὰ μὴ εἰδοποιηθῇ περὶ τούτου ὁ ἐχθρὸς καὶ ἐκινήθῃ δις πρὸς διαρπαγὴν τοῦ φορτίου. Εὐτυχῶς προλαβόντες διενείμαμεν τὸ φορτίον εἰς τὰς τρεῖς πλησιαζούσας Ἐπαρχίας Πεδιάδος, Λασηθίου καὶ Μεραμβέλλου, χωρὶς ὁ ἐχθρὸς νὰ κατορθώσῃ νὰ λάβῃ οὔτε μίαν βελόναν. Δυστυχῶς ὅμως τὸ κομισθὲν φορτίον, ἀπέναντι τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς κενώσεως τῶν Ἐπαρχιῶν μας (διότι ἐπὶ τέσσαρας ὀλοκλήρους μῆνας δὲν ἐφωδιάσθησαν αὐταὶ) δὲν θὰ ἐπαρκέσῃ ἀναλόγως, οὔτε εἰς τὰς τρεῖς ρηθείσας

(1) Κατὰ τὰ τέλη Φεβρουαρίου 1868 ὁ γηραιὸς ἀρχηγὸς Σητείας Ἰωσήφ Δερμιτζάκης ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Ἐπάρχου (Καϊμαζάμη) Σητείας, δι' ἧς οὗτος τῷ ὑπέσχετο τιμὰς καὶ βαθμὸν λοχαγοῦ, ἂν προσήρχετο εἰς ὑποταγὴν, ἀλλ' οὗτος ἀντὶ ἀπαντήσεως εἰσέβαλεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Τουρλωτῆς καὶ συνεπλάκη μετ' ἐντοπίων Τούρκων, ἐξ ὧν ἐφόνηυσέ τινα λαβῶν καὶ πολλὰ λάφυρα (Βλ. καὶ ἀνωτέρω, καὶ Π. Κ ρ ι ἄ ρ η Ἱστορία τῆς Κρήτης τ. 3 κεφ. Δ' σελ. 560).

Ἐπαρχίας, αἱ δὲ λοιπαὶ τρεῖς Ῥίζου, Ἱεροπέτρας, καὶ Σητείας δὲν ἔλαβον τίποτε καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ φθορὰ καὶ ἡ καταστροφὴ, ἣν ὑπέστησαν αἱ ἐπαρχίαι αὗται ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ.

Θεωροῦντες λοιπὸν τὸ ἐπ'ἀνάγκης τῆς ταχείας ἐφοδιάσεως καὶ τῶν Ἐπαρχιῶν τούτων ἐγράψαμεν ἐκτεταμένως εἰς τὰς Ἐπιτροπὰς Σύρου καὶ Ἀθηνῶν, μὴ λείψητε δὲ καὶ ὑμεῖς, παρακαλοῦντες νὰ συστήσητε τὴν ταχείαν ἀποστολὴν ἐφοδίων εἰς τὰ νότια παράλια τῶν Ἐπαρχιῶν μας. Ἐνεκα τοῦ ἀδιακόπου χειμῶνος δὲν προέβημεν εἰς γενικὴν τινα μάχην, σκοπεύομεν ὅμως, ἅμα ὁ καιρὸς τὸ ἐπιτρέψῃ, νὰ δώσωμεν νέον μάθημα τοῦ ἐχθροῦ.

Βέβαιοι ὅτι καὶ ὑμεῖς συναισθανόμενοι τὴν ἀνάγκην ἐφοδιάσεως τῶν Ἐπαρχιῶν, ἃς προεγράψαμεν, θέλετε ἐνεργῆσαι τὰ δέοντα, διατελοῦμεν

Ἐν Βούσαις τῇ 27 Ἰανουαρίου 1868

Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῶν ἐξ ἀνατολικωτέρων Ἐπαρχιῶν

Κ. Σφακιανᾶκης

Ὁ Γραμματεὺς

Δρ. Σφακιανᾶκης

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἐξάγεται ὅτι, παρ' ὅλας τὰς παρουσιάζομενας δυσχερείας ἐκ τῶν παντοίων στερήσεων καὶ καιρικῶν συνθηκῶν, ἡ δραστηριότης τῶν ἐν τῷ τμήματι στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπαναστατῶν ὑπῆρξεν ἀξία τῶν περιστάσεων. Ἀλλὰ καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δὲν παρέλιπε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν δραστηριότητα τῶν ἐπαναστατῶν μὲ ὅλα τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα διέθετεν ἐκμεταλλευομένη καὶ τὴν διαίρεσιν τῶν Χριστιανῶν Κρητῶν.

Κατὰ τὴν 30 Δεκεμβρίου 1867 κατέφθασε διὰ θαλάσσης εἰς Σπιναλόγγαν ὁ Γενικὸς Διοικητὴς καὶ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Κρήτῃ τουρκικῶν στρατευμάτων Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασᾶς μετὰ τοῦ μουτσαρίφη Λασηθίου Κωστῆ Ἀδοσίδου Πασᾶ, συνοδευομένων καὶ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἀντεπαναστατικῇ Συνελεύσει πληρεξουσίων Ἰωάννου Δρακάκη Ἡρακλείου καὶ τῶν ἐκ τῶν περιφερειῶν Πέτρος καὶ Ἀρκαδίας, προτιθεμένων νὰ ἐγκαταστήσουν τὰς ἐν τῷ τμήματι δημοσίας ὑπηρεσίας, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ ὑπὸ χρονολογίαν 23 Ἰανουαρίου 1868 ἐκθέσει τῶν ἐν τῇ Ἐπαναστατικῇ Συνελεύσει πληρεξουσίων **Στυλιανοῦ Παπαδάκη** καὶ **Μαρθαίου Σφακιανᾶκη**, τῇ δημοσιευθείσῃ εἰς τὸ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 2 Φεβρουαρίου 1868 φύλλον τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένης ἐφημερίδος τὸ «Μέλλον».

Ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασᾶ δὲν ἐπέτυχε, διότι συνήντησε σοβαρὰν ἀντίδρασιν ἐκ μέρους τῶν ἐν τῷ μέρει τούτῳ δρώντων ἐπαναστατῶν, καὶ οὕτως ἀνεχώρησαν πάντες, πλὴν τοῦ μουτσαρίφη

Κωστή Πασᾶ, ὁ ὁποῖος μετέβη εἰς Ἱερἀπετραν πρὸς τακτοποίησιν τῶν ἐκεῖ ὑπηρεσιῶν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Σητεῖαν, ὅπου ἡ τάξις, ὡς ἐλέχθη ἂνωτέρω, εἶχεν ἀποκατασταθῆ.

Ὁ εἰσβαλὼν εἰς Σητεῖαν στρατὸς μετὰ τὸν ἀφοπλισμὸν τῶν κατοίκων ἐστάθμευσεν ἐν Πισκοκεφάλῳ. Ἐκεῖ ἐγκατεστάθησαν αἱ διοικητικαὶ καὶ δικαστικαὶ ἀρχαί, θεωρηθέντος τοῦ χωρίου ὡς καταλλήλου διὰ πρωτεύουσαν, λόγῳ τῶν πολλῶν πλεονεκτημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσίαζε ταῦτο, καὶ ἰδίᾳ, διότι ἐκεῖτο πλησίον τῆς θαλάσσης, ἐξ ἧς ἠδύνατο εὐκόλως νὰ προστατευθῆ. Παρέμεινε δὲ ἡ πρωτεύουσα ἐνταῦθα μέχρι τοῦ 1871. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπῆρχον πολλὰ καὶ κατάλληλα οἰκήματα πρὸς ἄνετον στέγασιν ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν, ὁ Κωστῆς Πασᾶς, ἠθέλησε νὰ ἀνεγείρῃ καὶ δημόσια καταστήματα καὶ στρατῶνας, ὡς συνέβαινε τοῦτο καὶ εἰς Μεραμβέλλον καὶ Ἱερἀπετραν. Λέγεται δ' ὅτι ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ἀναγνώστην Θωμαδάκιν ἐκ Μέσα Μουλιανῶν νὰ πωλήσῃ εἰς τὸ δημόσιον τὰ οἰκόπεδά του, ἐν οἷς σήμερον εὐρίσκονται τὰ καφενεῖα τοῦ Κολυδάκι καὶ Θεοδ. Δρακάκι καὶ ἡ οἰκία τῶν κληρονόμων τοῦ Λαμπίρη, τὰ ὁποῖα οὗτος εἶχεν ἀγοράσει πρὸ τινος χρόνου ἀντὶ ἑξ ἑξακτῶν τουρκικῶν γροσίων. Ὁ Θωμαδάκις καθ' ὑπόδειξιν τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἐζήτησε τὴν ὑπερβολικὴν τιμὴν τῶν ἑβδομήκοντα χιλιάδων γροσίων (¹).

Ὁ Κωστῆς Πασᾶς ἠρνήθη νὰ προσφέρῃ τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ ἐκάλεσε τὸν Δημήτριον Κολυδάκιν καὶ Ἐμμανουὴλ Ἀναγνωστάκιν καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτῶν νὰ δωρήσουν εἰς τὸν Δῆμον Σητείας τὰ ἀνήγοντα εἰς αὐτοὺς ἐρεῖπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Σητείας (²), ὁ ὁποῖος κατόπιν θὰ ἐπώλει αὐτὰ πρὸς 15 παρᾶδες τὸν πῆχυν, ὑπέσχετο δὲ εἰς αὐτοὺς ὅτι, πλὴν τοῦ Ἐπαρχείου, τῶν δικαστηρίων καὶ τοῦ στρατῶνος, θὰ ἐκτίζε καὶ ἐκκλησίαν καὶ νοσοκομεῖον. Ἐκ τούτου δὲ ἡ πλησίον λοιπὴ περιουσία των θὰ ὑπερετιμᾶτο καὶ θὰ εἶχον μεγάλην ὠφέλειαν. Οἱ ἐν λόγῳ ἰδιοκτῆται ἀποδεξάμενοι τὴν πρότασιν τοῦ διοικητοῦ παρεχώρησαν εἰς τὸν συνιστάμενον ἤδη δῆμον ὅλην τὴν ἑκτασιν δωρεάν, ἣν κατεῖχεν ἡ παλαιὰ πόλις, ὅπου καὶ ἀνηγέρθησαν ὅλα τὰ δημόσια καταστήματα, ἦτοι τὸ Ἐπαρχεῖον, ἐν ᾧ ἐστεγάσθησαν καὶ τὰ δικαστήρια καὶ ὁ στρατῶν (βλ. περιοδικὸν

(¹) Φαίνεται ὅτι οἱ χριστιανοὶ τοῦ Πισκοκεφάλου προέβησαν εἰς τὴν ὑπόδειξιν ταύτην πρὸς τὸν Θωμαδάκιν, διότι ὁ σταθμῆσεν ἐν τῷ χωρίῳ στρατὸς προέβαιναν εἰς διαφόρους ἐκτροπὰς, ἐνεθάρρυνε δὲ καὶ τοὺς ὁμοχωρίους Ὀθωμανοὺς, ὥστε νὰ φέρωνται πρὸς αὐτοὺς ἀγερῶχος καὶ νὰ προκαλοῦν συχνὰ ἐπεισόδια. Ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ἡ ἐνέργεια αὕτη.

(²) Περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως κάμνω ἐκτενῆ λόγον εἰς τὸν Α' τόμον τῶν Σητεϊακῶν ἐν Κεφ. Γ' σελ. 35—36 καὶ IB' σελ. 122—125.

«Μύσων» τ. ΣΤ' σελ. 45). Ἀμέσως ἔσπευσαν πολλοὶ ἐκ τῆς Ἐπαρχίας, προβλέποντες τὸ μέλλον τῆς πρωτεύουσας, νὰ ἀγοράσουν παρὰ τοῦ δήμου οἰκόπεδα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἀνήγειρον οἰκίας καὶ ἐμπορικὰ καταστήματα, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ἐντὸς 70 ἐτῶν ἢ νῦν ἀνθοῦσα κωμόπολις, ἣτις ἐπετέλεσεν ἐντὸς τῶν ἐτῶν τούτων μεγάλας προόδους, ὥστε νὰ θεωρῆται σήμερον ἡ τετάρτη πόλις τῆς Κρήτης (1). Σήμερον ἡ Σητεία περιλαμβάνει τὰ ἐξῆς δημόσια καταστήματα μετὰς οἰκίας ὑπηρεσίας, ἣτοι τὸ Εἰρηνοδικεῖον, τὸ Τηλεγραφεῖον, τὸ Ταχυδρομεῖον, τὸ Τελωνεῖον, τὴν Διοίκησιν τῆς Χωροφυλακῆς, τὸ Δημαρχεῖον, τὸ Γυμνάσιον, τὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα, τὸ Ταμεῖον, τὴν Ἐφορίαν καὶ ἰδιωτικὰ τοιαῦτα, τὸ Οἰνοποιεῖον, τὸν Σταφιδικὸν Ὀργανισμόν, Ἐποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, τὴν Ἡλεκτρικὴν Ἐταιρίαν καὶ παντὸς εἶδους ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ τρία ξενοδοχεῖα ἀρκούντως εὐπρόσωπα καὶ δευτερεύοντα πανδοχεῖα. Ὁ δὲ πληθυσμὸς αὐτῆς κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1928 ἀνήρχετο εἰς 2178.

Διὰ τὴν συνέχισιν τῆς προόδου τῆς πόλεως ὑπῆρχε σημαντικὴ ἔλλειψις μέχρι τοῦ ἔτους 1911, ὁπότε καὶ αὕτη συνεπληρώθη ὑπελείπετο δηλαδὴ ἡ ὕδρευσις τῆς πόλεως διὰ ποσίμου ὕδατος, ἣτις ἐγίνετο μέχρι τοῦ ὡς ἄνω χρόνου ἐκ τοῦ φρέατος τοῦ ἀκουομένου **Χαντακίτου** (2). Ἡ τοιαύτη ὕδρευσις λόγφ τῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ ἀνωφεροῦς τῶν πλείστων κατοικιῶν παρουσίαζε πολλὰς δυσκολίας εἰς τοὺς κατοίκους.

Τούτου ἕνεκα ἐπεβάλλετο ἡ ἀνεύρεσις ὕδατος πρὸς ἄρσιν τῶν δυσκολιῶν τούτων. Εὐτυχῶς τοιοῦτον ὕδωρ εὕρισκετο ἀφθονον καὶ ἀριστον πρὸς πόσιν εἰς τὸ χωρίον Ζοῦ, τέως ὑπὸ Τούρκων οἰκούμενον, ἀπέχον ἀπὸ τῆς πόλεως περὶ τὰ ὀκτὼ χιλιόμετρα. Πρὸς μεταφορὰν ὅμως τοῦ ὕδατος τούτου ἀπητεῖτο ἀξιόλογος δαπάνη, τὴν ὁποίαν ὁ

(1) Ἀρχικῶς ὠνομάσθη ἡ πρωτεύουσα Ἀβνιὲ πρὸς τιμὴν τοῦ τότε Γενικοῦ Διοικητοῦ Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασά κατ' ἀπαίτησιν τῶν ἐγκατασταθέντων ἐν αὐτῇ Ὀθωμανῶν. Δὲν ἐπεκράτησεν ὅμως ἡ ὀνομασία αὕτη, ἀλλ' ἠκούετο καὶ ἐγράφετο *Λιμὴν Σητείας*. Μετὰ δὲ τὴν αὐτονομίαν τοῦ 1898 τὸ δημοτικὸν Συμβούλιον τοῦ Δήμου, οὗ ἔδρα ἦτο ἡ πρωτεύουσα, δι' ἐπίσημον πράξεώς του ἀπέδωκεν αὐτῇ τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν *Σητεία*, ἡ ὁποία ὡς *Στεία* ἐσώζετο καὶ σώζεται εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν πρὸς δῆλωσιν τῆς ὅλης ἐπαρχίας.

(2) Βλ. Περὶ τοῦ φρέατος τούτου εἰς Σητειακὰ τόμ. Α' σελ. 124—26 ὑπόσημ. Ἐνταῦθα προσθέτομεν ὅτι οἰκογένεια Χαντακίτου ὑπάρχει ἐν Ἀθήναις, προερχομένη ἐκ Ζακύνθου, ὡς δ' ἐλληροφορήθη παρ' αὐτῆς, ἔλκει πιθανότατα τὴν καταγωγὴν της ἐκ τῆς ἐκ Σητείας οἰκογενείας τοῦ Χαντακίτου.

Δῆμος δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ καὶ ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἡ ἐπικουρία τοῦ Δημοσίου.

Πρὸς τοῦτο οἱ βουλευταὶ τῆς Ἐπαρχίας κατὰ τὰς συνόδους τοῦ 1906 καὶ 1907 τῆς Βουλῆς ὑπέβαλον προτάσεις σχετικὰς καὶ ἡ βουλὴ ἀναγνωρίσασα τὴν προσγενησομένην ὀφείλειαν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σητείας ἐνέγραψε πίστωσιν εἰς τὸν προϋπολογισμὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου συντελεσθέντος ἐν συνεχείᾳ μέχρι τοῦ 1911, ὁπότε διωχετεύθη ἄφθονον ὕδωρ εἰς τὴν ἐν τῇ ἄνω συνοικίᾳ τῆς πόλεως ἀνεγερθεῖσαν δεξαμενὴν ἐξ ἧς ἀρχικῶς διωχετεύθη ὕδωρ εἰς τινὰ σημεῖα τῆς πόλεως, βραδύτερον δὲ ἡ Κοινότης κατεσκεύασεν εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα ἱκανὸν ἀριθμὸν κρηνῶν, ἐξ ὧν οἱ κάτοικοι διευκολύνοντο εἰς τὴν ὕδρευσιν (1).

Ὁ Κωστῆς Πασᾶς παρέμεινεν ἡμέρας τινὰς ἐν Σητεία, καθ' ἃς ἔθεσε τὰς βάσεις, οὕτως εἰπεῖν, τῶν διοικητικῶν ὑπηρεσιῶν ἐν Πισκοκεφάλῳ. Ἐγκατέστησε πρῶτον Ἐπαρχον (καϊμακάμην) ἀνεψιὸν του τινὰ καὶ βοηθὸν αὐτοῦ τὸν γνωστὸν ἤδη ἡμῖν **Διακογεώργην** ὡς ἀντεπαναστάτην. Ἐπρεπε ν' ἀνταμειφθῇ οὗτος διὰ τὰς ὑπηρεσίας του, συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἀνετέθη δὲ εἰς αὐτὸν καὶ ἡ ἐποπτεία ἐπὶ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Ἐπαρχείου καὶ τοῦ στρατῶνος. Ἡ ἀνεγερσις τῶν ἐν λόγῳ οἰκοδομημάτων ἐγένετο δι' ἀγγαρειῶν τῶν κατοίκων τῆς Ἐπαρχίας, διὰ νὰ μὴ φαίνεται ὅμως ἡ ἐργασία αὕτη ὡς ἀγγαρεία ἐπλήρωνον εἰς τοὺς ἐργαζομένους 60 παράδες ἡμερησίως (2). Κατὰ τὰ ἴδια ἔτη ἀνηγέρθη καὶ τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον διὰ χρημάτων τῆς Δημογεροντίας Λασηθίου τῆς διαχειριζομένης τὴν μοναστηριακὴν περιουσίαν, ὡς καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, κοινῶ ἐράνῳ τῆς νεαρᾶς κοινότητος.

Ὁ Κωστῆς Πασᾶς ἀνθρώπος δραστήριος καὶ ἐπιθυμῶν νὰ εἰσηνεύσῃ ὁ τόπος τὸ ταχύτερον ἐπανῆλθεν εἰς Ἱεράπετραν, ἔνθα παρέμεινεν ἐν ἀσφαλείᾳ ἐπ' ἀρκετὸν χρόνον. Μετέβη δὲ εἰς τὸ Νεοχώριον, (Νεάπολιν) ὅτε κατωρθώθη νὰ ἐγκατασταθῇ ἐκεῖ πολυπληθὴς στρατός. Ἄμα ἔφθασεν ἐκεῖ ἐπελήφθη τῆς τακτοποιήσεως τῶν δημοσίων

(1) Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ πιθανῶς κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἂν μὴ καὶ πρὸ τούτων, ἡ πόλις ὕδρευετο ἐκ τῶν ὑδάτων τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Σκοπῆ πηγῶν, διότι φαίνονται ἴχνη ὑδραγωγείου εἰς τινὰ σημεῖα μεταξὺ τῆς πόλεως Σητείας καὶ τοῦ ἄνω χωρίου.

(2) Ὁ Διακογεώργης κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τούτων περιήρχετο τὰ χωρία καθορίζων τοὺς ἐξ ἐκάστου χωρίου ἐργάτας. Ἐνθυμοῦμαι, δωδεκαετῆς τότε ὢν, ὅτι διηλθε καὶ ἐξ Ἀρμένων ἐπιβαίνων λευκοῦ μεγαλοπρεποῦς ἵππου παρακρατούμενος ὑπὸ δύο χοροφυλάκων.

ὕπηρεσιῶν (1). Φαίνεται ὅμως ὅτι εἶχεν ὁδηγίαν παρὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ νὰ κάμῃ ἐπιλογὴν τοῦ προσωπικοῦ τῆς Διοικήσεώς του ἐκ τῶν προσώπων ἐκείνων τὰ ὁποῖα συνέβαλον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ πάτρωνός του καὶ περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

Καὶ μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς καταλήψεως τῶν ἐπικαίρων σημεῖων ἐν ὅλῃ τῇ Κρήτῃ ὑπὸ τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων ἐξηκολούθησεν καὶ καθ' ὄλον τὸ ἔτος τοῦ 1868 ἡ ἐπαναστατικὴ δραῖσις καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀρχαὶ ὑφίσταντο ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ διπλωματία τῆς Εὐρώπης θ' ἀπεφάριζε νὰ ἐλέμβῃ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν. Δυστυχῶς αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις δὲν συνεφώνουν, οὔτε εἰς τὰς ἰδέας, οὔτε ὡς πρὸς τὰ ληφθησόμενα ὑπ' αὐτῶν μέτρα καὶ οὕτως οὐδὲν ἔπραττον, τὸναντίον μάλιστα ὑπεχρέωσαν τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν ὁποίαν εἶχε διακόψει τὰς σχέσεις ἡ Τουρκία, νὰ παραιτηθῇ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ ἐμποδίξῃ τὴν συγκρότησιν ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν ἀποστολὴν πολεμοφοδίων εἰς Κρήτην.

Οἱ Τούρκοι κατὰ μικρὸν προχωροῦντες κατέλαβον τὰς Ἐπαρχίας τῆς νήσου καὶ περιόριζον τὴν δραῖσιν τῶν ἐπαναστατῶν, κατεῖχον δὲ καὶ ὅλας σχεδὸν τὰς παριλίαις, εἰς τρόπον ὥστε μόλις εὐρῆκε τόπον τὸ ἀτιμώτερον «Ἐνωσις» κατὰ τὸ τελευταῖον ταξιδίον του ν' ἀποβιβάσῃ τὸν Δ. Πετροπουλάκιν μὲ χιλίους ἐθελοντάς τὴν 23 Νοεμβρίου 1868. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ νῆσος κατεῖχτο ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ δὲ περὶ τὸν Πετροπουλάκιν ἐθελονταὶ κατεδιώχθησαν κατὰ πόδας καὶ ἀπώλεσαν τὸ τρίτον τῆς δυνάμεώς των, ἠναγκάσθησαν δ' οἱ ἄλλοι νὰ καταφύγουν εἰς τὰ Σφακιά καὶ ν' ἀποχωρήσουν ἐκ τῆς νήσου συνθηκολογήσαντες.

Οὕτως ἔληξεν ὁ τριετής ἡρωϊκὸς καὶ ἀνισὸς ἀγὼν τῶν Κρητῶν, ἐκ

(1) Περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Κωστῆ Πασᾶ καὶ περὶ τῆς ἐν γένει δράσεώς του ἐν Κρήτῃ ἐδημοσιεύθη μακρὰ πραγματεία ἐν τῷ περιοδικῷ «Δρῆρος» ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ αὐτῆς Ἐμμ. Πυτινάκι, εἰς ἣν ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ Νεάπολις (ὡς ὀνόμασε τὸ Καινούργιο χωρίον) ὀφείλει νὰ τιμῆσῃ τὴν μνήμην αὐτοῦ διὰ προτομῆς τοποθετουμένης ἐν τινι περιόπτῳ θέσει αὐτῆς, λόγῳ τῶν πολλῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα παρέσχεν εἰς αὐτὴν κατὰ τὴν διοίκησίν του. Ὁ Κωστῆς Πασᾶς ὑπῆρξε πράγματι ἐξαιρετικὸς ὑπάλληλος τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ ὡς χριστιανὸς μοναδικός, ἀλλὰ τὰ προσόντα ταῦτα δὲν θεωροῦμεν ἡμεῖς καὶ πολλοὶ ἄλλοι μεθ' ἡμῶν ἀξια τοιαύτης τιμῆς ὑπὲρ ὑπαλλήλου, ἔστω καὶ ἐξαιρετικοῦ, τοῦ ξένου κατακτητοῦ. καθ' οὗ πολλάκις ὁ τόπος ἐξηγέρθη. Τὰς ἀντιρροήσεις μας ταύτας διευτύπωσαμεν καὶ ἐδημοσιεύσαμεν εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικὸν καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀγίῳ Νικολάῳ ἐκδιδομένην ἑφημερίδα «Ἀνατολήν» (Βλ. Δρῆρος ἔτ. 1937—1938 σελ. 33—35 καὶ Ἐφημ. «Ἀνατολή» φύλλον τῆς 16 Ὀκτωβρίου 1940).

τοῦ ὁποίου αἱ καταστροφαὶ εἰς ἔμφυχον καὶ ἄφυχον ὕλακὸν ὑπῆρξαν ἀνυπολόγιστοι καὶ τὸ μόνον δὲ κέρδος ἦτο ὁ Ὅργανικὸς νόμος τοῦ Ἐαλῆ Πασᾶ, τὸν ὁποῖον ὅμως, ἐκλιπόντος τοῦ κινδύνου, οἱ Τοῦρκοι Πασάδες οὐδέποτε ἐσκέφθησαν σοβαρῶς νὰ ἐφαρμόσουν. Ἀλλὰ καὶ αἱ ζημίαι καὶ τὸ γόητρον τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας μαχομένης ἐπὶ τριετίαν πρὸς ὑποταγὴν τῆς νήσου δὲν ὑπῆρξαν ἀσήμαντοι· αἱ δὲ κολοσσιαῖαι δαπάναι αἱ γινόμεναι κατὰ τὸν τριετῆ πόλεμον ἤνοιξαν βαθεῖαν πληγὴν εἰς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Τουρκικοῦ Κράτους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΣΤ'

Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1878.—Τὰ αἷτια αὐτῆς.—Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης Κωστῆς Ἀδοσίδης καὶ Σελὴμ Ἐφένδης.—Νευράγιον συνεννοήσεων.—Ἀλλαγὴ προγραμμάτων.—Τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου.—Ἐπανάστασις τοῦ Γμήματος Ἀσκηθίου.—Τουρκικὸς στρατὸς εἰς Σητεῖαν καὶ κατάληψις πύργου Πηχσίας Ἄμρου Ἰεραπέτρας.—Ἀπερόνωσις τῆς Σητείας.—Μάχη Ἰεραπέτρας.—Κάθεδος Ἀχμέτ Μουκτάρ Πασᾶ.—Σύμβουσις τῆς Χαλέπας.

Αἱ ἐπιτευχθεῖσαι ὠφέλεια διὰ τοῦ Ὅργανικοῦ Νόμου δὲν ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τὰς μεγάλας θυσίας καὶ τὰς καταστροφάς, ἃς ὑπέστη ὁ Κρητικὸς λαός, ἐν τούτοις ἂν οὗτος ἐφηροῦζετο μετ' εὐλικρινείας καὶ σοβαρότητος ὑπὸ τῆς Πύλης, ἢ κατάστασις τοῦ τόπου θὰ ἐβελτιοῦτο ἐπαρκῶς καὶ ἡ ἀνακούφισις τοῦ λαοῦ θὰ ἐπήρζετο βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς.

Δυστυχῶς ὅμως ἡ Πύλη δὲν ἐσκέφθη ποτὲ νὰ σεβασθῇ τὰς γενομένας παραχωρήσεις, ἀλλ' ἔστειλεν ἀλληλοδιαδόχως στρατιωτικοὺς ἐκπροσώπους αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι συνηγωνίζοντο, τίς νὰ διαπραῖξῃ πλείονας παραβάσεις τοῦ καταστατικοῦ χάρτου, τὸν ὁποῖον ὁ Σουλτάνος ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν νήσον κατόπιν τριετῶς αἱματηροῦ ἀγῶνος. Ταῦτα δ' ἐπραττον μὲ τὴν ἰδέαν ὅτι τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον ἐξηντλημένον καὶ αἱμάσσον ἐτι δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτεθῇ εἰς νέαν ἐπαναστατικὴν περιπέτειαν.

Οἱ Χριστιανοὶ ἔβλεπον πράγματι τὰς πονηρὰς ταύτας τάσεις τῆς Πύλης καὶ ἤρχισαν νὰ δυσφοροῦν, ἀλλὰ συνεκρατοῦντο ἀπὸ πάσης ἐκδηλώσεως ἀναμένοντες τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν. Ἀπὸ τοῦ 1870 τεσσαράκοντα δύο Χριστιανικὰ μέλη τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐξεδήλωσαν τὴν δυσφορίαν αὐτῶν ἐπιδώσαντα διαμαρτυρίαν πρὸς τοὺς Προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, ἢ ὁποία ὅμως οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀπαντήσεως, διότι ἡ Εὐρώπη εἶχε στρέψει τότε τὴν προσοχὴν της εἰς ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ ζητήματα, ἐνδιαφέροντα ἀμέσως αὐτήν.

Οὕτω παρήρχοντο τὰ ἔτη χωρὶς νὰ ἐμφαίνεται ἐλπίς περὶ βελτιώσεως τῆς θλιβεραῆς καταστάσεως τῶν Κρητῶν. Κατὰ τὸ 1877 ἐπῆλθεν, ὡς ἀπὸ μηχανῆς θεός, ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς ἡ ἀναμενομένη εὐκαιρία καὶ οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι τῆς Συνελεύσεως ὑπέβαλον εἰς τὸν Σουλτάνον ὑπόμνημα, εἰς τὸ ὁποῖον περιέλαβον τὰ σπουδαιότερα τῶν παραπόνων τοῦ λαοῦ. Ὁ Σουλτάνος ἀπαντᾷ κατὰ τὴν 21 Ἰουνίου 1877 καλῶν τοὺς Κρητας νὰ στείλουν πληρεξουσίους εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς συζήτησιν τῶν αἰτημάτων των. Οὗτοι ὁμως ἀρνοῦνται καὶ τὴν 5 Ἰουλίου ὑποβάλλουν νέαν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Πύλιν ἀναφέροντες, ὅτι κατήρτισαν Ἐπιτροπὴν ἐν Ἀποκορώνῳ καὶ ζητοῦν τὴν ἀποστολὴν δύο Ἐπιτρόπων τῆς Πύλης πρὸς ἐξέτασιν τῶν αἰτημάτων τῶν Κρητῶν.

Δὲν θὰ ἐνδιατριψόμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν κατόπιν συμβάντων. Θὰ περιορισθῶμεν ἀπλῶς εἰς κεφαλαϊώδη τούτων ἐκθεσιν καὶ εἰς τὰ ἀποτελέσματα αὐτῶν.

Κατὰ τὸν Αὐγούστον κατῆλθον εἰς Κρήτην ὁ *Κωστῆς Ἀδοσίδης Πασᾶς* καὶ ὁ *Σελὴμ Ἐφένδης*, ὡς ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης διὰ νὰ διαπραγματευθοῦν μετὰ τοὺς ἐπαναστάτας ἐπὶ τῶν ὅρων τῆς συνθηκολογήσεως. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν εἶχεν ἔτι καταρτισθῆ τὸ σῶμα τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐκ τῶν πληρεξουσίων ὅλης τῆς Κρήτης, ἡ συνάντησις ἀνεβάλλετο μέχρι τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1878, ὅτε οἱ ἐν λόγῳ ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης μετέβησαν εἰς Φρὸν τοῦ Ἀποκορώνου, ἔδραν τῆς Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως, ὅπου ἦλθον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Ἐπαναστατῶν. Μετὰ τὰς ἀνταλλαγείσας προσφωνήσεις, ὁ Πρόεδρος ὑπέβαλε τὰς προτάσεις τῆς Συνελεύσεως, ἐφ' ὧν στηρίζει αὐτὴ τὰς ἐλπίδας της περὶ δυνατῆς βελτιώσεως τῆς καταστάσεως ἐν τῷ μέλλοντι, αἵτινες κεφαλαϊωδῶς ἔχουν ὡς ἑξῆς : « *Ἡγεμονία φόρου ὑποτελής, ἡγεμῶν ὀρθόδοξος, ψιλὴ ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐγγύησις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν αἰτουμένων* ».

Ὁ Κωστῆς Πασᾶς ἐφάνη ὅτι ἐταράχθη, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ κρύψῃ τὴν ταραχὴν του, ἠρώτησε δέ, ἂν ἡ Συνέλευσις ἅπαντα εἶναι σύμφωνος πρὸς τὰς προτάσεις ταύτας. Λαβὼν καταφατικὴν ἀπάντησιν ἐδήλωσεν, ὅτι εἰς τὴν τῆς αὔριον συνεδρίασιν αἱ προτάσεις θὰ συζητηθοῦν καὶ ἀπεχώρησε. Τὴν ἐπομένην, μετὰ τὴν πρὸς συνεδρίασιν κωδωνοκρουσίαν, συνοδευόμενος παρὰ τοῦ Προεδρείου εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ἀφοῦ ἔστη παρὰ τὴν ἔδραν, εἶπεν ὅτι : « Περὶ τὸ μεσονύκτιον ταχυδρομὸς ἐκ Χανίων μοι ἐκόμισε φερμάνιον διορισμοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τῆς Νήσου· τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο γεγονός, τὸ ὁποῖον

ανακόπτει τὴν περὶ διαπραγματεύσεων ἐντολὴν. δέον νὰ θεωρήσῃ ἡ Συνέλευσις ὡς οἰωνὸν ἄριστα προοιωνιζόμενον διὰ τὴν Πατρίδα τῆς, δι' ὃ σᾶς ἀποχαιρετῶ εὐχόμενος, ὅπως ταχέως σᾶς ἴδω ὑπὸ τὴν ιδιότητα ἐπίσης ἀντιπροσώπου ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Νήσου» (βλ. Β α σ. Ψ ι λ ἄ κ ι, Ἱστορία τῆς Κρήτης τ. 3 σελ. 121 - 122).

Ἡ Συνέλευσις ἤκουσε ἡρέμῳ τὰς ἀνακοινώσεις τοῦ Κωστῆ Πασᾶ. ἀλλ' ἐνόησε τὴν κακὴν διάθεσιν τῆς Πύλης. Πολλοὶ τῶν πληρεξουσίων ἐπρότειναν τὴν ἀλλαγὴν προγράμματος. Ἐπὶ τῆς προτάσεως ταύτης ἐγένετο σφοδρὰ συζήτησις, καθ' ἣν οἱ μᾶλλον συντηρητικοὶ διαφώνουν ἐπικαλούμενοι τὴν γνώμην τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ἦτο ἀντίθετος τῆς ἀλλαγῆς τοῦ προγράμματος. Πρὸ τῆς λήψεως ἀποφάσεως ἐπὶ τῆς προτάσεως ἡ Συνέλευσις, πρὸς ἀποφυγὴν ἐπιδηρᾶσεων τοῦ Κωστῆ Πασᾶ καὶ τοῦ Ἀγγλοῦ Προξένου Σά ν δ ο υ ἴ θ , ἀπεφάσισε τὴν μετατόπισιν τῆς Συνελεύσεως ἀπὸ τοῦ Φρεῖ εἰς Ἀργυρούπολιν.

Οἱ ὑποβαλόντες τὴν πρότασιν πληρεξούσιοι συνέταξαν ὑπόμνημα πρὸς τὰς Μεγάλαις Δυνάμεις καθ' ὅ: *1) καταργεῖται ἡ ἐπὶ τῆς Κρήτης κυριαρχία τοῦ Σουλτάνου 2) ἐκηρύσσεται ἡ ἐνωσις μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ 3) ἀνετίθεντο αἱ ἐλπίδες τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἰς τε τὰς Χριστιανικὰς τῆς Εὐρώπης Δυνάμεις καὶ εἰς τὸν πατριωτισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.* Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐγκριθὲν καὶ ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς μεγάλῃς πλειονοψηφίας τῆς Συνελεύσεως ὑπέβαλον εἰς τοὺς προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων τὴν 2αν Φεβρουαρίου τοῦ 1878.

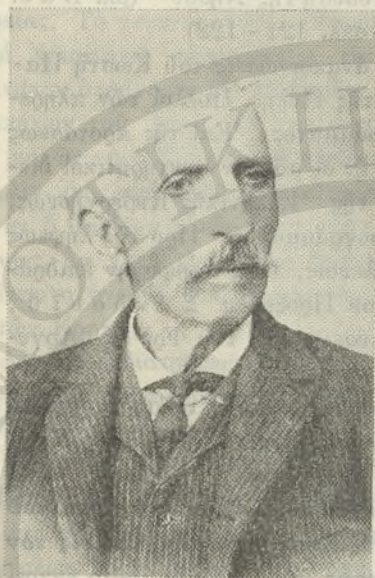
Οὕτω διακοπίσθη τελείως τῆς μετὰ τοῦ Κωστῆ Ἀδοσίδου σχέσεως τῆς Συνελεύσεως, οἱ κατ' Ἐπαρχίας ἀρχηγοὶ ἤρξαντο καταλαμβάνοντες τὰς ἐπικαίρους θέσεις σχηματίζοντες τὰς συνήθεις «κολόνας».

Ἀλλὰ καὶ ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διαθέτουσα μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις, πλὴν τῶν πολυπληθῶν Ἀλβανῶν χωροφυλάκων καὶ τῶν ἀτάκτων Τουρκοκρητῶν, κατελάμβανε τοὺς διαφόρους πύργους, οὓς εἶχεν ἀνεγείρει ὁ Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασᾶς κατὰ τὸ 1867, καὶ οὕτω διέσπα τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀφήρει τὰς καταλλήλους θέσεις πρὸς σύστασιν στρατοπέδων ὑπ' αὐτῶν.

Ἐν τῷ τμήματι Λασηθίου ἡ διάταξις τοῦ τουρκοῦ στρατοῦ ἐγένετο ὡς ἐξῆς. Ὁ ἐν Νεαπόλει, πρωτευούσῃ τοῦ τμήματος, σταθμεύων στρατὸς μὴ θεωρῶν ἑαυτὸν ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀπεχώρησε μεθ' ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς Διοικήσεως μεταβάς εἰς Σητεῖαν. Ἄλλος στρατὸς κατέλαβε τοὺς πύργους τῆς Παχείας Ἀμμου, τῆς Βασιλικῆς, τῆς Ἐπισκοπῆς, τοῦ Κεντρὸ ὡς καὶ τὰ φρούρια τῆς Ἱεραπέτρας καὶ Σπιναλόγας.

Ἐκ τῆς διατάξεως ταύτης τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων οἱ Τούρκοι τῆς Σητείας, ὡς καὶ οἱ ἐν τῷ ἰσθμῷ τῆς Παχυσίας Ἄμμου Ἰεραιέτρας κατοικοῦντες δὲν ἐγκατέλιπον τὰ χωρία των διατελοῦντες ὑπὸ τὴν

Ἰωάννης Ζεμπλάρος.

προστασίαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, εὐρισκόμενοι ἄλλως καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀφοῦ οἱ Χριστιανοὶ τῶν μερῶν τούτων δὲν ἠδυνήθησαν ὄντες ἄοπλοι, καὶ διακοπείσης πάσης ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς λοιπῆς Κρήτης, νὰ μετώσχουν τῶν ἐπαναστατικῶν κινήματων, ἐκτός τινων ἀτόμων διαφυγόντων τὴν προσοχὴν τοῦ ἐν τῷ ἰσθμῷ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐκ Σητείας ἐκλεγέντων πληρεξουσίων Ἰωάννου Ζομπλάρου καὶ Εὐθύμιου Γιαπιτζάνι, οἵτινες πρὸ τῆς ἐπισήμου κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον μεταβῆ εἰς τὴν ἔδραν τῆς Συνελεύσεως (1).

Εἰς τὴν λοιπὴν Κρήτην ἅπαντες οἱ Τούρκοι τῶν χωρίων εἰσῆλθον εἰς τὰ φρούρια· ἐξερχόμενοι ἐκ τούτων συχνά, ἰδίως εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰς τῆς

Ρεθύμνης, ἤρχοντο εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ἐπικου-

(1) Ὁ Ἰωάννης Ζομπλάρος ἐγεννήθη ἐν Ἀρμένιοις Σητείας κατὰ τὸ ἔτος 1839 ἦτο υἱὸς τοῦ κατὰ τὴν ἐανάστασιν τοῦ 1866 ὄπλαρχηγοῦ Σητείας Ἐμμ. Ζομπλάρου. Κληρονομῆσας τὰς παραδόσεις τοῦ θερμοῦ πατριώτου πατρὸς του ὑπηρετήσας τὴν πατρίδα καὶ ὡς Δήμαρχος καὶ ὡς δικαστῆς καὶ ὡς πληρεξούσιος τῆς Σητείας ἐν τῇ ἐπαναστατικῇ Συνελεύσει τοῦ 1878. Κατὰ δὲ τὴν ἐανάστασιν τοῦ 1897 διωρίσθη ὄπλαρχηγὸς τοῦ Δήμου Χανδρᾶ καὶ εἰτὰ διωρίσθη μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς κατατάξεως τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Νομοῦ Λαθυσίου. Ἀπέθανε τὴν 17 Ἰανουαρίου 1923 ταφεὶς δημοσίᾳ δαπάνῃ.

Ὁ Εὐθύμιος Γιαπιτζάνις ὑπῆρξε χιλιάρχος τῆς Ἐπαρχίας Σφακιῶν, ἐξ ἧς κατήγαστο, κατὰ τὴν ἐανάστασιν τοῦ 1866, πληρεξούσιος Σητείας ἐν τῇ ἐπαναστατικῇ Συνελεύσει τοῦ 1878 καὶ Δήμαρχος τοῦ Δήμου Χανδρᾶ κατὰ τὸ ἔτος 1885. Ἀπέθανε τὸ 1897 (βλ. τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τὸν πατέρα του ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν τ. Β' σελ. 115—122).

ρούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἐπανήρχοντο δὲ εἰς τὰ φρούρια κατὰ τὸ πλεῖστον ἠττημένοι.

Ὑπὸ τοιαύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων, ἐν Κρήτῃ, ἠγγέλθη ὅτι συνέρχεται ἐν Βερολίνῳ τὴν 1 Ἰουνίου συνέδριον πρὸς διακανονισμόν τῶν ἐκ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου προκύψαντων ζητημάτων. Ἡ Πύλη ἐπωφελήθεισα τῆς περιστάσεως ἐκείνης κατώρθωσε νὰ συνολογήσῃ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἀνακωχὴν συνεργήσαντος εἰς τοῦτο καὶ τοῦ ἐν Χανίοις Ἄγγλου Προξένου Σάνδουϊθ. Κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἀνακωχῆς οἱ ἐπαναστάται ἤθελον κατέχει τὰ μέρη, ὧν ἐγένοντο κύριοι, καὶ θὰ διώκουν τὴν ἔκτασιν αὐτῶν μέχρι τῆς ὁριστικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος εἰς δὲ τοὺς Τούρκους θὰ ἐπετρέπετο νὰ ἐπισκέπτονται τὰ κτήματα αὐτῶν.

Ἐγὼ οἱ ἐπαναστάται ἐφρούρουν τὰ ὁρισθέντα τμήματα κατὰ τοὺς ὅρους τῆς ἀνακωχῆς ἀναμένοντες νὰ κριθῇ ἡ τύχη τῆς πατρίδος αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Συνεδρίου, ἡ Πύλη ἔσπευδε νὰ ἐνισχύσῃ τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς δυνάμεις ἐν τῇ νήσῳ, διὰ τῶν ὁποίων τὴν 4 Μαΐου ἐπετίθετο αἰφνιδιαστικῶς κατὰ τῶν ἐν Πλατανιᾷ θέσεων τῶν Ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἐρωμένως ἀπέκρουον τὰ τουρκικὰ στρατεύματα μαχόμενοι ἐπὶ ὀλόκληρον ἡμέραν. Μετὰ τὴν τοιαύτην αἰσχρὰν τῶν Τούρκων παρασπονδίαν καὶ ἀπιστίαν ἀνίπτει πάλιν ὁ πόλεμος καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὸ Ρέθυμον καὶ τὸ Ἡράκλειον αἱ συγκρούσεις ἐπανελήφθησαν μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ Τούρκων, ἀποβαίνουσαι κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὲρ τῶν πρώτων. Ἐν τῷ τμήματι τοῦ Λασηθίου μέχρι τοῦ χρόνου τούτου ἐπεκράτει ἡρεμία, παρὰ τὴν πρὸ πολλοῦ ἀναχώρησιν τῶν ἀρχῶν ἐκ Νεαπόλεως εἰς Σητείαν. Ἡ εἶδησις ὅμως περὶ τῆς παρασπονδίας τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς ἀνακωχῆς καὶ προσέτι ὅτι ἐν Βερολίνῳ συνήλθεν Εὐρωπαϊκὸν Συνέδριον, ἵνα διακανονίσῃ τὰ ἐκ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου προκύψαντα προβλήματα παρώρμησαν τοὺς ἀρχηγούς τοῦ τμήματος νὰ κινηθοῦν καὶ νὰ παρασκευάσουν ἐπίθεσιν κατὰ τὸ φρούριον τῆς Ἱεραπέτρας, ἵνα οὕτω φαίνεται ὅτι ἅπανα ἡ Κρήτη διατελεῖ ἐν ἐπαναστάσει. Οἱ Τούρκοι τῶν χωρίων τῆς Ἱεραπέτρας πληροφορηθέντες τὰς προετοιμασίας ταύτας ἀφ' οὐ ἐγκατέλειψαν τὰς οἰκίας των, εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν συνεννοηθέντες κατήρτισαν τὸ κάτωθι πολεμικὸν σχέδιον: Μία ὁμὰς ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν **Κ. Κοζυράκιν** ἀνελάμβανε νὰ παρεμποδίσῃ ἀπασχολοῦσα τὸν εἰς τοὺς πύργους τοῦ στενοῦ τῆς Παχείας Ἄμμου—Ἱεραπέτρας τουρκικὸν στρατόν, ἵνα μὴ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ Ἱεραπέτρας Τούρκων. Ἐτέρα δὲ ὁμὰς ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς **Ἐμμ. Χατζάκιν, Ἐμμ.**

Λακέρδαν και **Κωνστ. Κουνδουράκιν** ὄφειλε νὰ προσβάλλῃ τὸ φρούριον ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέρους καὶ ἡ τρίτη δμάς ὑπὸ τὸν Γενικὸν ἀρχηγὸν **Κ. Σφακιανάκιν** καὶ ἄλλους ὀπλαρχηγούς ἀνελάμβανε νὰ προσβάλλῃ τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον. Ὁρίσθη δ' ἡμέρα πρὸς τοῦτο ἡ 17 Ἰουνίου τοῦ 1878.

Ἡ μάχη ἤρχισε περὶ τὴν ἐνάτην πρωϊνὴν ὥραν. Ὁ Ἐμμ. Χατζάκας, μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, παρὰ τὰ συμφωνηθέντα, προσέβαλε τὸ φρούριον ἐνωρίτερον τῆς ὁρισθείσης ὥρας πλησιάζας ἀρκετὰ πρὸς τοῦτο, πρὸς τὸ μέρος, ὅπερ καλεῖται Πόλες, ἤτοι πλησίον τῶν ἔρειπῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἱεροσολύμης, ἀπεχόντων περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα τοῦ φρουρίου.

Οἱ Τούρκοι τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι ἐξεληθόντες τῆς πόλεως ἐφόρμησαν ἀκάθεκτοι, οἱ δ' ἐπαναστάται ὀλιγάριθμοι ὄντες, ὑπεχώρησαν. Τὸ αὐτὸ δ' ἔπραξαν καὶ οἱ ἐξ ἄλλου σημείου προσδραμόντες ὑπὸ τὸν Λακέρδαν καὶ ἄλλους ἀρχηγούς πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ Χατζάκι. Οὗτοι μὴ ἀναμένοντες τοὺς κατὰ μέτωπον ἐρχομένους, οἵτινες ἐν τῷ μεταξύ ἀνασυνετάσσοντο, διελύθησαν.

Πληροφορηθέντες οἱ ἐν τῷ Καλῷ Χωρίῳ συγκεντρωμένοι ὑπὸ τὸν Σφακιανάκιν τὴν γενομένην μάχην ἔσπευδον πρὸς τὰ ἐκεῖ. Προοραμῶν δὲ ὁ **Ἰωάννης Παπαμαστοράκας**, ἀληθ. γενναῖος καὶ τολμηρὸς μετὰ τῶν περὶ αὐτόν, πρὶν προφθάσῃ οἱ ἄλλοι, ὑπέστη τὴν πρώτην ἐπίθεσιν ἐπὶ τῶν λόφων τῶν πρὸς τὸν νότον τοῦ χωρίου Μακρυλιάς καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου Κεντρί κειμένων ὑπὸ πολυαριθμῶν Τούρκων. Τραυματισθεὶς δὲ βαρέως ἔπεσεν. Ἐπειδὴ δ' ἦτο πληρεξούσιος τῆς Βιάννου καὶ ταμίης τῆς Ἐπαναστατικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ τμήματος ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἑνὶ εἰκοσόφραγμα. Ἐξαγαγὼν ἐκ τῆς ὀσφύος του τὸ περιέχον αὐτὰ χρηματοφυλάκιον (σενακλίκι) παρεκάλει τοὺς περὶ αὐτὸν τρέχοντας καὶ ὑποχωροῦντας νὰ παραλάβουν τὰ χρήματα, ἵνα μὴ περιέλθουν ταῦτα εἰς τοὺς ἐχθρούς. Σπεύσας ὁ **Ἐμμ. Βογιατζῆς** καὶ πυροβοληθεὶς ἔπεσε παρὰ τῷ Παπαμαστοράκι φονευθεὶς. Ἀπολειτουργοῦντες νὰ παραλάβουν τὰ χρήματα καὶ οἱ ὀπλίται Γρομπόλας, Κλόντζας καὶ Παπαδάκας ἐτραυματίσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀπομακρυνθοῦν. Ἐν τέλει κατώρθωσεν ὁ Νικ. Ἀλέξης ἐκ Κριτσῆς νὰ παραλάβῃ τὰ χρήματα, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν Παπαμαστοράκιν, βαρέως τραυματισμένον, τῶν ἐχθρῶν τάχιστα καταφθανόντων. Τὸ κύριον σῶμα τῶν ἐπαναστατῶν σπεῦδον πρὸς τὸ πεδίον τῆς μάχης εὐρέθη πρὸ μίας ἀτάκτου ὑποχωρήσεως τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἡ ὁποία παρέσυρε καὶ τοῦτο.

Φθίσαντες οἱ Τούρκοι εἰς τὸν τόπον, ὅπου ἔκειτο ὁ αἰίδιμος Παπαμαστοράκας, ἐνῶ ἔζη ἔτι, ἀπέκοψαν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ ἐπι-

δεικνύοντες αὐτὴν εἰς τοὺς συμπολεμιστάς των ἔρριψαν μακρὰν τοῦ σώματος. Εἷς δὲ φανατικὸς Τοῦρκος, ὀνομαζόμενος Κοπανᾶς (1) περιτριμμά τῆς Ἱεραπέτρας, ἀπέκοψε τὰ ὄτα του, παραλαβὼν δὲ καὶ τὸ σημειωματάριόν του, εἰς ὃ ὑπῆρχον σημειώσεις καὶ ἀποδείξεις τῆς διαχειρίσεώς του, ὡς ταμίου τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπεδείκνυεν αὐτὰ εἰς τοὺς Χριστιανούς μετὰ κυνικῆς θρασύτητος.

Τὴν ἐπομένην τῆς μάχης ὁ ἑφημέριος τῆς Ἱεραπέτρας **Τιμόθεος Δινέρης** μετὰ τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν, ἵνα μεταβοῦν καὶ ἐνταφιάσουν τοὺς φονευθέντας. Λοθείσης τῆς ἀδείας, μετέβησαν οὗτοι καὶ μετ' ἄλλων πολιτῶν καὶ ἐνταφίασαν τοὺς πεσόντας, ἀφοῦ μετὰ πολλὰς ἐρεῦνας κατώρθωσαν ν' ἀνεύρουν τὴν κεφαλὴν τοῦ Παπαμυστορά.

Ἡ μάχη αὕτη ἀπέτυχεν ἔνεκα κακῆς συνεννοήσεως τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῆς ἀπειθαρχίας τῶν ὀπλιτῶν. Τὸ σχέδιον ἦτο θαυμάσιον, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις αὐτοῦ ὑπῆρξε κακὴ. Ἐκτὸς τῆς ὑπὸ τὸν Κοζυράκιν ὀμάδος, ἣτις συνεμορφώθη πλήρως μετὰ τὸ σχέδιον καὶ ἐπέτυχε τοῦ ὀρισθέντος σκοποῦ, αἱ δύο ἄλλαι ἔβαινον ἢ μὲν ἐκ δυσμῶν σπεύδουσα, παρὰ τὰ συμφωνηθέντα, ἢ δὲ ἀπὸ βορρᾶν καθυστεροῦσα καὶ τρωγοπίνουσα ἐν Καλῶ Χωρίῳ, ἀπέχοντι δίωρον ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Καὶ ὁμως τοσαύτη δυνάμις ἔπρπε ν' ἀποβῆ νικηφόρος.

Παρὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ταύτην ἐστρατείαν, οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Ἱεραπέτρας Τοῦρκοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐνοχλήσουν τοὺς παραμένοντας ἐν τῇ πόλει Χριστιανούς, ἐξ ὧν ἐλάχιστα πρόσωπα εἶχον ἐξέλθει εἰς τὴν ἐκτὸς αὐτῆς ἐπαναστατημένην περιοχὴν. Δὲν ἀπεδοκίμαζον ὁμως τὴν ἐπανάστασιν, τοῦναντίον εἶχον ἐκλέξει ἀντιπροσώπους εἰς τε τὴν Γενικὴν ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν καὶ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν Ἐπιτροπὴν τὸν **Χριστόδουλον Ἐλευθεριάδην** (2), ὡς ἐγένετο καὶ ἐν Σητεία.

(1) Οὗτος λέγεται ὅτι ἦτο ἀπόγονος τοῦ διαβοήτου γενιτσάρου Κοπανᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε φονεύσει πλῆθος χριστιανῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ γενιτσαρισμοῦ καὶ τὸν ὅποιον ἐφόνευσεν ὁ ἐκ Κριτσῆς γενναῖος ἀρχηγὸς Ἐμμανουὴλ Ἀλέξης εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Γιαννίτσι ἐλαιόφυτόν του καθ' ὃν χρόνον συνέλεγε τὰς ἐλαίας του διὰ χριστιανῶν ἐν ἀγγραφείᾳ. (Βλ. Σητειακὰ τόμ. Β', σελ. 75 ὑποσ.).

(2) Ὁ Χριστόδουλος Ἐλευθεριάδης ἐγεννήθη ἐν Ἱεραπέτρᾳ κατὰ τὸ 1845. Ἐξέπαιδευθῆ εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ ὑπάρχουσαν ἀστικὴν σχολὴν. Μετὰ τὸ πέρασ τῶν σπουδῶν του διωρίσθη εἰς τὸ ἐν Ἱεραπέτρᾳ λειτουργοῦν ἀλληλοδιδασκατικὸν σχολεῖον, καταστάς διακεκριμένος παιδαγωγὸς καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάξας ἐν αὐτῇ. Κατὰ τὸ 1872 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κωστῆ Ἀδο-

Ἡ Κρήτη λοιπὸν ἅπασα διετέλει ἐν ἐπαναστάσει, ὅτε δυστυχῶς, τὸ ἐν Βερολίῳ Εὐρωπαϊκὸν Συνέδριον, συνήλθε, τὸ ὅποιον τῇ ἀντιδράσει ἰδίως τῆς Ἀγγλίας, ἔδειξε τελείαν ἀδιαφορίαν εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα, παρέργως δὲ μόνον ἐθίχθη τοῦτο ἐν τῷ ἄρθρῳ 23 τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, δι' οὗ καθωρίζετο, «ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐφαρμόσῃ πλήρως ἐν τῇ νήσῳ Κρήτῃ τὸν Ὁργανικὸν Κανονισμὸν τοῦ 1868, ἐπιφερομένων ἐν αὐτῷ τῶν τροποποιήσεων, αἱ ὁποῖαι ἤθελον κριθῆναι δίκαιαι».

Ἡ ἀπόφασις αὐτῆ τοῦ συνεδρίου ἀπεγοήτευσε τοὺς Κρητὰς καὶ ἡ προσωρινὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη ν' ἀπευθύνῃ ἐκκλησίαν πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ἐξαιτουμένη τὴν μεσολάβησιν αὐτῆς παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Πύλῃ πρὸς ἱκανοποιητικὴν λύσιν τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως. Ἡ Ἀγγλία ἀπέκρουσε μὲν τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, δι' ἰδίου σκοπούς, ἀλλὰ δὲν ἠθέλε νὰ χάσῃ καὶ τὴν συμπάθειαν τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Οὕτω μεσολαβησάσης τῆς Ἀγγλίας, ἡ Πύλη ἀπέστειλεν εἰς Κρήτην τὸν Γ α ζ ἦ Ἀ χ μ ἐ τ Μ ο υ κ τ ἄ ρ Π α σ ἄ ν, ὁ ὁποῖος, ἅμα τῇ καθόδῳ του εἰς Χανιά, ἐκάλεσε τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους, ὅπως ἐπιληφθοῦν τῶν σχετικῶν συνεννοήσεων. Ἡ Συνέλευσις ἀποδεχθεῖσα τὴν ὑπὸ τοῦ τότε Γεν. Διοικητοῦ Κωστῆ Ἀδοσίδου Πασᾶ γενομένην πρόσκλησιν ἐξέλεξεν ἕνδεκα πληρεξουσίους⁽¹⁾ καὶ ἐζήτησε νὰ ὁρισθῇ ἡμέρα τῆς συνεντεύξεως καὶ τόπος ἐκτὸς τῆς πόλεως τῶν Χανίων. Τοιαύτη ἡμέρα ὠρίσθη ἡ 28 Αὐγού-

ρίδου Πασᾶ ζαμπιτὰν μεῖμυροῦς (ἀστυνομικὸς διευθυντής) ἐν Ἁγίῳ Νικολάῳ Μεραμβέλλου.

Κατὰ τὸ 1878 ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας καὶ ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐν Ἀργυρουπόλει συνελθούσαν ἐπαναστατικὴν Γενικὴν τῶν Κρητῶν Συνέλευσιν, ἡ ὁποία ὑπέβαλεν εἰς τὰς Μεγ. Δυνάμεις τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 3 Φεβρουαρίου 1878 ὑπόμνημα διαδηλοῦσα τὰ κατὰ τῆς Πύλης παράπονα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐξελέγη δὲ καὶ βουλευτὴς κατὰ τὸ 1888, καθ' ὃ ἔτος ἐξελέγη καὶ Γενικὸς Διοικητικὸς Σύμβουλος ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως διὰ τὸν Νομὸν Λασηθίου, παραιτηθεὶς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1889 μετὰ δύο ἄλλων ἐκ τῶν συναδέλφων του, δι' οὓς λόγους παρητήθησαν καὶ πολλοὶ δικαστικοί. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ὑπῆρξε σύμβουλος τῶν ἀειμνήστων ἀρχηγῶν Ἱεραπέτρας **Μπαριτάκι** καὶ **Γιαμαλάκι**. Ἐν γένει ὁ ἀνὴρ καὶ ὡς διδάσκαλος καὶ ὡς ὑπάλληλος ὑπῆρξε τὴν πατρίδα μετὰ θερμοῦ ζήλου ἀπέθανε δὲ τὸ 1917 εἰς ἡλικίαν 72 ἐτῶν.

(1) Ἀντιπρόσωποι τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως ἐξελέγησαν οἱ ἐξῆς: **Γρηγόριος Παπαδοπετράκις**, **Κωσταρὸς Βολουδάκης**, **Ι. Κ. Σφακιανάκις**, **Χ. Ἀσκούτσης**, **Κ. Κ. Μητσοτάκις**, **Ἀντ. Μιχελιδάκις**, **Λ. Μαθιουδάκις**, **Ζ. Θειακάκις**, **Κυριάκος Χατζιδάκις**, **Στυλ. Σταυροῦδης**, **Ἀντ. Σήφμακας**. Γραμματεὺς δὲ διωρίσθη ὁ **Α. Μενεγίδης**.

στου 1878 καὶ τόπος τὸ ἔκτος τῶν Χανίων προάστειον **Χαλέπα**, ὅπου συνήλθον οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀπεσταλμένοι Γαζή Ἀχμέτ Μουκτάρ Πασᾶς, Σελήμ Ἐφένδης, ὁ Γεν. Διοικητὴς Κωστῆς Ἀδοσίδης Πασᾶς καὶ οἱ ἐκλεχθέντες πληρεξούσιοι ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ Ἄγγλου Προξένου Σάνδουϊθ.

Αἱ συζητήσεις διήρκεσαν ἐπὶ τριακονθήμερον, μεθ' ὃ συνυπεγράφη Π ρ ᾱ ξ ι ς, ἣτις ὀνομάσθη «**Σύμβασις τῆς Χαλέπας**» ἐκ τοῦ τόπου τῶν συνεδριάσεων. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ 16 ἀρθρῶν καὶ ἀπὸ 6 ἰδιαίτερας διατάξεις (Βλ. Κρητικούς Κώδικας, τεῦχος Α' σελ. 137—148).

Καὶ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης δὲν ἐπραγματοποιήθησαν μὲν οἱ ἐθνικοὶ πόθοι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐπλήθον ὅμως λύσεις σπουδαῖαι εἰς τὰ ζητήματα τῶν Χριστιανῶν τῆς Κρήτης, διὰ τῶν ὁποίων λύσεων κατορθώθη ἡ ἔξασθένεισι τῆς ἔξουσίας τοῦ κατακτητοῦ τῆς νήσου. Οὕτως ἐπεκτείνεται ἡ δικαιοδοσία τῆς Γεν. Συνελεύσεως, τῆς ὁποίας τὰ 2)β περιῖπου ἀποτελοῦντο ἐκ Χριστιανῶν, ἐδημιουργήθη χωροφυλακὴ ἐξ ἐγγωρίων ἀξιωματικῶν καὶ χωροφυλάκων κατὰ τὸ πλεῖστον Χριστιανῶν πολεμιστῶν, ἀνεγνωρίσθη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῶν δικαστηρίων καὶ τῆς Βουλῆς· ἀνεγνωρίσθη τὸ διπλοῦν τῆς ὑπηρεσίας καὶ διωρίσθη Χριστιανὸς Διοικητὴς ὁ **Ἰωάννης Φωτιάδης** ἐπὶ μίαν πενταετίαν (1). Κατόπιν διὰ τῆς Συνελεύσεως καὶ τοῦ Γεν. Διοικητοῦ ἐλύθησαν τὰ σπουδαῖα ζητήματα, τὸ βακουφικὸν καὶ τὸ τελωνειακὸν πρὸς ὠφέλειαν τοῦ Χριστιανικοῦ στοιχείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'

Ἡ Διοίκησις τοῦ Φωτιάδου Πασᾶ. — Ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις. — Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1885 καὶ ἡ ἐπικράτησις κατ' αὐτὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως. — Αἱ ἐν Σητεῖᾳ ἐκλογαί. — Ἡ ἀπόλυσις τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Διοικήσεως Νικολάου Σταυράκι. — Ἡ ἀποδοκιμασία τοῦ Φωτιάδου ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ ἡ παραίτησις αὐτοῦ. — Ὁ Σάββας Πασᾶς ἀντικαταστάτης τοῦ Φωτιάδου. — Ἡ ὀξύτης τῶν Κορμάτων. — Οἱ παραβανάδες καὶ οἱ ξυπόλυτοι. — Ἡ πολιτικὴ τοῦ Σάββα Πασᾶ καὶ ἡ παραίτησις του. — Ὁ Σαρτίνκης Πασᾶς. — Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1889.

(1) Πρῶτος Χριστιανὸς Γεν. Διοικητὴς διωρίσθη, ὡς εἶδομεν ἄνω, ὁ Κωστῆς Ἀδοσίδης Πασᾶς, ἀλλ' ἀνεκλήθη μετὰ ὑπηρεσίαν 10 περιῖπου μηνῶν, κατηγορηθεὶς ὅτι συνειργάζετο μετὰ τοῦ Ἄγγλου Προξένου· διεβουκολεῖτο ἔτι περὶ αὐτοῦ ὅτι ἤθελε νὰ γίνῃ ἡγεμὼν ὑπὸ τὴν Ἀγγλίαν. (Βλ. Β α σ. Ψ ι λ ᾱ κ η, Ἱστορία τῆς Κρήτης, τ. 3 σελ. 1248).

Ὁ Ἰωάννης Φωτιάδης πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις διωρίσθη, ὡς προελέχθη, Γενικὸς Διοικητὴς Κρήτης μετὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ **Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ**, διορισθέντος Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν. Ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Φωτιάδου ἡ Κρήτη ἀπήλαυσεν ἡμέρας ἐλευθερίας ἐπὶ πέντε ἔτη, καθ' ἃ διήρκεσεν ἡ πρώτη αὐτοῦ θητεία. Ἡ Σύμβασις τῆς Χαλέπας παρέσχεν αὐτῷ εὐρείαν δικαιοδοσίαν, ἵνα ἐρμηνεύσῃ καὶ ἐφαρμόσῃ τὸ νέον τοῦτο πολίτευμα λίαν ἐλευθερίως καὶ ἐν εὐρυτάτῳ πνεύματι. Ἐπὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ διωργανώθησαν τὰ δικαστήρια, μετακληθέντος πρὸς τοῦτο τοῦ σοφοῦ νομομαθοῦς **Ἰωάννου Σκαλτσούνη**, ὠργανώθη ἡ χωροφυλακὴ ἐξ ἐντοπίων ἀξιωματικῶν, προτιμωμένων τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπαναστάσεων, καὶ χωροφυλάκων, ἀνεγνωρίσθη ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τῶν δικαστηρίων καὶ τῆς βουλῆς, ἣτις συνεδρίαζε πλέον δημοσίᾳ, ἐλύθησαν τὰ σπουδαιότατα ζητήματα, ὡς τὸ βακουφικὸν καὶ τὸ τελωνειακόν, ἐπροστατεύθη ἡ παιδεία καὶ ἐξετελέσθησαν πολλὰ δημόσια ἔργα. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο ἐντὸς τῆς πρώτης πενταετίας τῆς διοικήσεώς του, ἣτις ἀνενοώθη διὰ δευτέραν πενταετίαν.

Κατὰ τὴν πρώτην πενταετίαν ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις ὑπῆρξεν ἀσθενὴς καὶ ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντίδρασις ὄλως ἀσήμαντος. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ὅμως τῆς δευτέρας ἤρχισεν αὕτη ἐκδηλουμένη ζωηρότερον, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς Βουλῆς τοῦ 1884. εἰς ἣν τὰ κόμματα ἦσαν περίπου ἰσόπαλα, καὶ ὅτε συνέπιπτεν ὁ χρόνος τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γενικοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου. Σφοδρὸς ἀγὼν διεξήχθη ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ μετὰξὺ τῶν κομμάτων, ἢ νὰ εἰπωμεν καλύτερον τῶν **φατριῶν**, μὴ ὑπαρχόντων ἔτι κομμάτων ἀρχῶν. Ἀμφοτέραι αἱ φατρίαι ἔκαμαν χοῆσιν ὄλων τῶν μέσων καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς δωροδοκίας πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν φίλων των. Ἐν τέλει ἡ μία τῶν παρατάξεων, ἵνα ἐξασφαλισθῇ, ἐπέδιδξε καὶ ἐπέτυχε τὴν ὑπογραφήν ἐγγράφου, (ὄλερ ἐκλήθη *l a i x a s*) ἀπὸ τὴν πλειονοψηφίαν ἐκτὸς τοῦ βουλευτηρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ὄριζοντο τὰ πρόσωπα τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, ἀντὶ νὰ γίνῃ ἡ ἐκλογὴ ἐν κοινῇ συνεδριάσει τῆς Βουλῆς, ὡς ὄριζεν ὁ Ὄργανικὸς Νόμος. Τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ, ὡς Προέδρου τῆς Βουλῆς, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν μὴ ὑπογραψάντων. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Φωτιάδου Πασᾶ ἐκρίθη, ὡς μεροληπτικὴ ὀφειλομένη, ὡς ἐλέγετο τότε, εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἀρχιγραμματέως Νικολάου Σταυράκι.

Γενομένων τῶν ἐκλογῶν τοῦ 1885, ἡ ἀντιπολίτευσις ἐπεκράτησε καθ' ὅλην τὴν Κρήτην. Καὶ ἡ ἐκλογὴ τῆς Σητείας, παρὰ τὴν προηγουμένην ἐκλογὴν τοῦ 1884, εἰς ἣν ἐγὼ ἐπέτυχον ἄνευ τινὸς ἀνταγωνισμοῦ, ὑπῆρξε πεισματώδης μετὰξὺ τοῦ **Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδου**

Ἐμμανουὴλ Διλυμπάκι (1). Παρὰ τὸν συνασπισμὸν τῶν παλαιῶν πολιτευομένων ἐν Σητεῖα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδου, ἡ ἐκλογή ἀπέβη ὑπὲρ τοῦ Ἐμμανουὴλ Διλυμπάκι (2). Ἐκτοτε ὅμως οἱ ἐν Σητεῖα ἐκλογικοὶ ἀγῶνες τῶν νέων κατέστησαν δύσκολοι, διότι τὸ πνεῦμα συνεκρούετο πρὸς τὴν ὕλην, ἡ ὁποία εὗρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν παλαιῶν καὶ ἡ ὁποία ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις ἦτο δύναμις δυσκόλως καταπολεμουμένη.

Συνελθούσης τῆς ἐκλεγείσης ταύτης Συνελεύσεως, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι πληρεξούσιοι ἤξιωσαν παρὰ τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ τὴν ἀπόλυσιν τοῦ Γεν. Γραμματέως. Ὁ Φωτιάδης Πασῶς ἐφαρμοζὼν τὰς ἀρχὰς τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ὑπέδειξεν εἰς τὸν Νικόλαον Σταυράκιν νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, ἵνα μὴ οὔτε ἀναγκασθῇ νὰ ἀπολύσῃ αὐτόν, τοῦθ' ὅπερ ὁ Σταυράκις ἔπραξεν.

Ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ κομματικὴ διαμάχη, ἡ ὁποία πολλὰ δεινὰ ἐπροξένησεν εἰς τὴν Κρήτην. Ἡ ἀντιπολίτευσις δὲν ἱκανοποιήθη διὰ τῆς ἀπολύσεως τοῦ Γεν. Γραμματέως, ἀλλ' ἤξιωσε καὶ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ ἰδίου Γεν. Διοικητοῦ συμφωνούντων εἰς τοῦτο καὶ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπίστευον ὅτι τὸν Χριστιανὸν Διοικητὴν θὰ ἀντικαθίστα Ὁθωμανός. Ἀρχικῶς ὑπῆρξε μεγάλη διαφωνία τῶν Χριστιανικῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἄλλ' εἰς τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν ἀποκίρυξιν καὶ ἐκδίωξιν τοῦ Φωτιάδου ἦλθεν ἐπίκουρος καὶ ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννης Δρακόπουλος, ὁ ὁποῖος ἐκ προσωπικῶν λόγων ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς ὄλης κατὰ τοῦ Φωτιάδου κινήσεως λέγων εἰς τοὺς Χριστιανοὺς πληρεξούσιους ὅτι ἡ παραμονὴ τούτου ἐν Κρήτῃ ἀπετέλει ἐθνικὸν κίνδυνον καὶ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπεθύμει νὰ ἐκδιωχθῇ οὗτος ἐκ τῆς νήσου. Οὕτω παρέπεισε πολλοὺς ἐκ τῶν μὴ συμφωνούντων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Φωτιάδου κίνησιν πληρεξούσιους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρξε δυστυχῶς καὶ ὁ χαράσσων τὰς γραμμὰς ταύτας, καὶ ὁ μετ' ἐμοῦ συνεργαζόμενος Ἐμμ. Διλυμπάκις, οἵτινες κληθέντες δῆθεν εἰς σύσκεψιν ἐν τινὶ οἰκίᾳ τῶν Χανίων εὐρέθησαν πρὸ τῶν

(1) Τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ τελευταίου ὑπεστήριξα καὶ ἐγὼ λόγῳ τῶν προσόντων, τὰ ὁποῖα οὗτος ἐπέκτειτο, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς ὑποχρεώσεως ἣν ὤφειλον πρὸς αὐτόν διὰ τὴν παρασχεθεῖσάν μοι ὑπηρεσίαν. Οὗτος ἐδέχθη νὰ μὲ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὴν θέσιν τοῦ σχολάρχου, ἣν κατείχον τότε, μέχρι τῆς λήξεως τῆς βουλευτικῆς συνόδου.

(2) Ὁ Ἐμμανουὴλ Διλυμπάκις ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Σιτάνῳ Σητείας κατὰ τὸ ἔτος 1856 καὶ ἀπέθανε κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1888. (Βλ. λεπτομερὲς βιογραφικὸν σημεῖωμα, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῷ περιοδικῷ Μύσῳνι τοῦ μακαρίτου Μιχ. Καταπότη, τ. Α' (1932), σελ. 48—52)

πρωτοστατούντων συνωμοτῶν καὶ ἐξηναγκάσθησαν νὰ ὑπογράψουν τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο ἔγγραφον τῆς ἀποκηρύξεως. Ἐνταῦθα ἐγγνώσθη ἡ ὑπογραφή τοῦ ἔγγραφου ὑπὸ τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας τῆς Συνελεύσεως, ἀποσχόντων μόνον 12 Χριστιανῶν, ὁ Γενικὸς Διοικητὴς ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, μολοντί ἐκ τῆς πενταετοῦς θητείας του εἶχε παρέλθει μόνον ἓν καὶ ἡμῖς περίπου ἔτος (1).

Ἡ Πύλη ἐδέχθη τὴν παραίτησιν τοῦ Φωτιάδου καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνηγγέλθη εἰς τοὺς πληρεξουσίους ὁ διορισμὸς τοῦ **Σάββα Πασᾶ**, ὡς ἀντικαταστάτου τοῦ Φωτιάδου, ἡ εἶδησις αὕτη ἔπεσεν ὡς βόμβα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν Χριστιανῶν πληρεξουσίων, οἵτινες ὑπέβαλον διαμαρτυρίας εἰς τὴν Πύλην διὰ τὸν διορισμὸν αὐτόν. Ἄλλ' ἡ Πύλη οὐδεμίαν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὰς διαμαρτυρίας ταύτας. Ὁ Σάββας Πασᾶς ἀπεβιβάσθη εἰς Χανιά τὴν 24 Μαΐου 1885. Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῶν Χανίων καὶ τῶν περιχώρων κατὰ τὴν ἀποβίβασιν αὐτοῦ ἐν διαδηλώσει ἠκολούθησεν αὐτὸν μέχρι τοῦ διοικητηρίου μὲ φωνὰς ἀποδοκιμασίας καὶ μὲ φράσεις οὐχὶ πολὺ εὐπρεπεῖς. Εἶναι δὲ παράδοξον, πῶς ἡ δημοσία δύναμις, ἀποτελουμένη ἐκ χωροφυλάκων καὶ τακτικῶν στρατοῦ, συνοδεύουσα αὐτὸν μέχρι τοῦ διοικητηρίου, ἐπέτρεψε τὴν λαϊκὴν ταύτην ἐκτροπὴν, ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς στάσιν. Μετὰ τὴν

(1) Ἡ ἀποτομή (οὕτω πρέπει νὰ ὀνομασθῇ ἡ παραίτησις) τοῦ Φωτιάδου ὑπῆρξε διὰ τὴν Κρητικὴν πολιτικὴν ἔγκλημα, τοῦ ὁποῦ τοὺς συνεπειὰς ἐπλήρωσε κατόπιν ὁ Κρητικὸς λαὸς. Ὁ κύριος δ' ἔνοχος τοῦ ἐγκλήματος τούτου ὑπῆρξεν ὁ ἀνάξιος καὶ μοχθηρὸς Παρόξενος, ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν ἀπέφυγε τὴν τιμωρίαν τῆς ἀσυνειδήτου ἐνεργείας του ἀπολυθεὶς τῆς θέσεώς του ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, πρὸς τὴν ὁποίαν οἱ μεταμεληθέντες πληρεξούσιοι ἀνεφέρθησαν ἀξιοῦντες τὴν τιμωρίαν του, ὡς ἔξαπατήσαντος αὐτούς, λέγοντος ψευδῶς ὅτι ἐνήργει κατ' ἐντολήν αὐτῆς. Ἐγὼ αὐτὸς δημοσιογραφῶν τότε ἐν τῇ ἐν Ἡρακλείῳ ἐκδιδομένῃ ἡφμερίδι «Μίνως» ἐκαυτηρίασα αὐτὸν ἀποδίδων ὅλην τὴν εὐθύνην εἰς τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ.

Ὁ Φωτιάδης ἦτο Διοικητὴς φιλελεύθερος καὶ φιλόκρης, ἐν τούτοις ὑπῆρχον πολλοί, οἵτινες κατηγοροῦν αὐτὸν ὅτι δῆθεν ἐδολεῖετο τὰς ἐλευθερίας τοῦ κρητικῶν λαοῦ, ἐφαρμόζον τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀκράτου κοινοβουλευτισμοῦ. Ἰδίως ὁ ἱστορικὸς Ψιλάνης, ἐπιρραξόμενος, ἴσως ἐκ τῶν μεμψιμοιριῶν τῶν ἀντιπολιτευομένων τὸν διοικητὴν, ὑπεστήριξε γράφων ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τ. Γ' σελ. 1254—1256 ὅτι ἐνήργει π ρ ο β ε β ο υ λ ε υ μ ἔ ν ω ς κ α τ ἄ τ ῶ ν π ρ ο ν ο μ ί ω ν τ ῆ ς Κ ρ ῆ τ η ς, τὰ ὁποῖα, ὡς προελέχθη, ἐφήρμοζεν ἐν εὐρυτάτῳ πνεύματι. Ἴσως ὁ ἀνὴρ ἐκ τῆς μακρᾶς ἐν Ἑλλάδι διαμονῆς του νὰ ἐπηρεάσθη ἐκ τῶν ἰσχυρότων ἐκεῖ θεσμῶν, νὰ ὑπέπεσεν εἰς τὸ σφάλμα νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν νῆσον τὸν ἀκρατον κοινοβουλευτισμὸν, ὅπου ὁ λαὸς δὲν ἦτο ἔτι ὄριμος διὰ τοιοῦτον πολιτεύμα.

λαϊκὴν ταύτην ἀποδοκιμασίαν οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι καλούμενοι νὰ προσέλθουν εἰς τὴν βουλὴν ἠρνήθησαν, σκεπτόμενοι νὰ συστήσουν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ὑπαλλήλους νὰ παραιτηθοῦν καὶ τὸν Χριστιανικὸν λαὸν ν' ἄρνηθῇ τὴν πληρωμὴν φόρων. Ταῦτα πληροφορηθέντες οἱ Πρόξενοι τῶν Μεγ. Δυνάμεων ἐπενέβησαν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν τὴν συμβιβαστικὴν λύσιν. Νὰ προσέλθουν οἱ πληρεξούσιοι εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπου ὁ Γενικὸς Διοικητὴς προεδρεύων τῆς Συνελεύσεως νὰ δηλώσῃ ἐπισημῶς ὅτι θὰ σεβασθῇ τὰ προνόμια καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς νήσου καὶ ὅτι θὰ διοικήσῃ ἀμερολήπτως. Τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην ἔκαμεν ὁ Σάββας Πασᾶς ἐν δημοσίᾳ συνεδριάσει τὴν 2αν Ἰουνίου 1885 καὶ οὕτως ἀποκατεστάθησαν αἱ σχέσεις τούτου μετὰ τοῦ τόπου (1).

Περὶ τῆς Διοικήσεως τοῦ νέου Διοικητοῦ καὶ περὶ τοῦ ἂν οὗτος ἐτήρησε τὴν τόσον ἐπισημῶς δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν του θ' ἀσχοληθῶ δι' ὀλίγων, ἄλλωστε ἢ μικρὰ αὐτοῦ παραμονὴ ἐν Κρήτῃ ἀποδεικνύει τὴν ἐν γένει ἀποτυχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ διοικήσει τῆς νήσου.

Ἐπὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν κατόπιν Γενικῶν Διοικητῶν **Ἀνθοπούλου** καὶ **Σαρτίνσκη** ὁ κομματικὸς ἐκτραγηλισμὸς ὑπερέβη πᾶν ὄριον. Ὁ Νικόλαος Σταυράκις, ἄνθρωπος ὑπερήφανος καὶ μὴ εὐπόρος, ἔφερε βαρέως τὴν ἀπὸ τῆς θέσεώς του ἀπομάκρυνσιν. Λέγεται δ' ὅτι ἐκδικούμενος διὰ τοῦτο τὸν Φωτιάδην, ὁ ὁποῖος δὲν ἠδυνήθη ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἀξίωσιν τῶν πληρεξουσίων διὰ τὴν ἀπόλυσίν του, συνήργησε μετὰ τῶν ἐν τῇ Βουλῇ φίλων του καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐχθρῶν του εἰς τὴν ἐπιδιωκομένην ἀποκέρυξιν αὐτοῦ. Εἶτα τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἡττηθείσης μεριδος διεξήγαγεν ἀγῶνα σφοδρὸν κατὰ τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως. Ἀνὴρ εὐφυῆς, πολυμαθὴς καὶ δεινὸς χειριστῆς

(1) Ὁ **Σάββας Πασᾶς** κατήγετο ἐξ Ἰωαννίνων, ἐτύγχανεν ἰατρός, κἀτοχὸς δὲ τῆς τουρκικῆς καὶ τοῦ θερησκευτικοῦ πολιτικοῦ μουσουλμανικοῦ δικαίου συνέγραψε πραγματείαν γαλλιστὶ «*Theorie de droit Musulman*». Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 διορίσθη μουτσαρίφης Σφακίων. Λέγεται ὅτι ἡ διοίκησις αὐτοῦ ὑπῆρξεν αὐτόχρημα τυραννικὴ, διὸ καὶ ὁ διορισμὸς αὐτοῦ ὡς Γενικοῦ Διοικητοῦ προσκάλεσε τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Χριστιανικοῦ κρητικοῦ λαοῦ λόγῳ προκαταλήψεως κατ' αὐτοῦ ἐκ τῆς προηγουμένης κακοδιοικήσεως αὐτοῦ ἐν τῷ ἄνω τμήματι. Εὐγλωττος δὲ καὶ λεπτεπίλεπτος εἰς τοὺς τρόπους καὶ ἐπιτήδεις εἰς τὰς σκολιάς ὁδοὺς τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν του ὅμως εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Κρήτης καὶ τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἀπόψεις τῆς Τουρκίας ἐν τοῖς προνομίοις τῶν Πατριαρχείων καὶ τῷ διωγμῷ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ 1890 φοβηθεὶς ἐδραπέτευσεν εἰς Παρίσιους, ὅπου καὶ ἀπέθανε.

τοῦ δημοσιογραφικοῦ καλάμου ἀνέλαβε τὴν σύνταξιν τῆς ὑπὸ τοῦ ὁμόφρονός του Σ τ υ λ. Ἀ λ ε ξ ί ο υ ἐκδιδομένης ἐν Ἡρακλείῳ ἑφημερίδος «Νέα Ἑβδομάς» καὶ δι' αὐτῆς ἐξετόξευε καθ' ἑβδομάδα μύδρους κατὰ τῆς ἀντιθέτου μερίδος καὶ ἴδια κατὰ τοῦ *Ἀντωνίου Μιχελιδάκι* γυμνασιάρχου καὶ πολιτενομένου, ὡς θεωρουμένου ἐκπροσώπου τῆς μερίδος ταύτης. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μιχελιδάκις δὲν καθυστέρει εἰς τὸν διεξαγόμενον τοῦτον δημοσιογραφικὸν ἀγῶνα, ἔχων ὄργανόν του τὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει ἐκδιδομένην ἑφημερίδα «Μί ν ω ς» ὑπὸ τοῦ Χ. Πέ τ ρ ο υ Λ υ δ ά κ ι. Εἰς τὴν πρώτην ἀπάντησίν του ἔγραψε τὸ πεπίπυστον ἐκεῖνο ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον «Πό θ ε ν ἄ ρ ξ ο μ α ί σ ε κ ε ί ρ ε ι ν», εἰς τὸ ὁποῖον ἀπηρίθμει τὰς ἐπιμέμπτους πράξεις τοῦ Σταυράκι, ὁ ὁποῖος πάλιν ἀπήντα μὲ τὸ αὐτὸ αὐστηρὸν ὕφος. Οὗτοι διὰ τοῦ ἑφημεριδοπολέμου ἐδημιούργησαν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν πολιτικῶν ἐν Κρήτῃ κοιμμάτων «τῶν *Ευπολύτων* καὶ τῶν *Καραβανάδων*».

Ὁ Νικόλαος Σταυράκις, γαμβρὸς τῆς ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας τῶν ἐν Ἡρακλείῳ Δρακάκιδων, ἐκानῆτο ὅτι αὐτὸς ἐξεπροσώπει τὴν ἀριστοκρατίαν τῆς Κρήτης, ἐνῶ ὁ Μιχελιδάκις ἐξεπροσώπει τοὺς *εὐπολύτους*, τὸν ἀ γ ρ ο ῖ κ ο ν τ ο υ τ ῆ σ τ ι λ α ὄ ν. Τοῦτο ἦρκει διὰ νὰ γίνῃ τὸ βάπτισμα τῶν κοιμμάτων. Ὁ Μιχελιδάκις μὴ καθυστερῶν καὶ οὗτος εἰς τὴν δύναμιν τοῦ λόγου, ἀνθρωπος δὲ πνευματώδης καὶ εἰρων ἀπεδέχθη ὅτι αὐτὸς πράγματι ἀντιπροσωπεύει τοὺς *εὐπολύτους*, ἦτοι τὸν ἐργαζόμενον λαόν, ὁ δὲ Σταυράκις τοὺς *καραβανάδες*, ἦτοι τοὺς ψωμιζομένους ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου.

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τῶν δύο ἀλληλομαχομένων ἔλαβον τὰ ὀνόματα τὰ δύο κόμματα, ἅτινα μέχρι τοῦδε δὲν εἶχον διακεκριμένα γνωρίσματα, οὔτε καὶ διακεκριμένους ἀρχηγούς· ἦσαν μᾶλλον τοπικαὶ φατριαὶ συνδεόμεναι διὰ τοπικῶν συμφερόντων. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἀπὸ τοῦ διεξαγομένου ὑπὸ τῶν δύο ἀνδρῶν ἀγῶνος, ὁ μὲν Μιχελιδάκις ἀνεγνωρίσθη ὑπὸ τῶν τοπικῶν φατριῶν ἀρχηγὸς τῶν *Ευπολύτων* ἢ *Φιλελευθέρων*, ὡς ἐνησμενίζετο τὸ κόμμα τοῦτο νὰ ὀνομάζεται ἐπισήμως, ὁ δὲ Σταυράκις ἀρχηγὸς τῶν *Καραβανάδων* ἢ *Συντηρητικῶν* (1).

Τὰ πύρινα ταῦτα ἄρθρα τῶν ἐν λόγῳ Ἑφημερίδων μετέδιδον τὸν φανατισμὸν καὶ εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τοῦ λαοῦ. Συνεπέειξ

(1) Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ οἱ ἀντιμαχομένοι δὲν προβάλλουν ὀρισμένους πολιτικὰς ἀρχάς, ἢ δόγματα πολιτικὰ· ὁ ἀγὼν διεξάγεται περὶ προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ συμφερόντων. Αἱ προσωπικαὶ *Καραβανάδες* καὶ *Ευπόλυτοι* δὲν ἦσαν βεβαίως ὕβριστικά, ἐν τούτοις περιείχον τι τὸ περιφρονητικόν.

τούτου ἡ κατάστασις ἀπέβη ἀφόρητος. Φόνοι πολιτικοὶ διεπράττοντο, δένδρα καὶ ἄμπελοι τῶν ἀντιπάλων ἐξερριζώνοντο, ἀκρωτηριασμοὶ ζώων ἐξετελοῦντο, καὶ ποίμνια ὅλα ἐσφάζοντο πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἀντιπάλων. Πλειστάκις δὲ ὁ κομματισμὸς εἰσεχώρησε καὶ μεταξὺ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν συγγενῶν καὶ φόνοι καὶ διαπληκτισμοὶ συνέβησαν μεταξὺ τῶν. Ἡ κατάστασις αὕτη ἐδημιούργησεν αὐτόχρομα ἀναρχίαν ἐν Κρήτῃ. Καὶ δὲν ἦρχον τὰ ἀποτελέσματα ταῦτα τοῦ κομματισμοῦ, ἀλλ' ἦλθεν εἰς τὸ μέσον καὶ ἡ φυλετικὴ διαμάχη. Ἡ Πύλη θέλουσα νὰ καταργήσῃ τὰ προνόμια, τὰ ὁποῖα παρεχώρησεν εἰς τὸν τόπον διὰ τῆς Συμβάσεως τῆς Χαλέπας, ἐξαναγκασθεῖσα ὑπὸ τῶν τότε περιστάσεων, ὑπεδαύλιζε τὴν ἀναρχίαν καὶ ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν καὶ προστασίαν τοῦ Ἀλβανοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς Ἐμὶν Βέη ἐδολοφονοῦντο πρόκριτοι Χριστιανοί, χωρὶς ν' ἀνακαλύπτωνται οἱ δολοφόνοι. Ἐπὶ τέλους καὶ οἱ Χριστιανοὶ προέβησαν εἰς ἀντεκδικήσεις δολοφονοῦντες Ὀθωμανοὺς σημαίνοντας.

Ἡ κατάστασις ἐπεδεινοῦτο ἡμέρα ἢ ἡμέρα, διότι ἐκτὸς τῶν γεγονότων τούτων, ἐπέφερε μεγάλην διαταραχὴν εἰς τὸν τόπον καὶ τὸ γεγονός τῆς διὰ πραξικοπήματος καταλήψεως τῆς Ἀνατολικῆς Ῥωμυλίας ὑπὸ τῆς Βουλγαρίας τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1885. Οἱ τότε μετέχοντες τοῦ Γενικοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου Χριστιανοὶ ἐκ τῶν κορυφαίων πολιτικῶν τῆς Κρήτης *Κωνστ. Μητσοτάκις, Χαράλ. Πωλογεώργης, Χαρίλ. Ἀγγελάκις, Ἡρσκλ. Γερωνυμάκις* καὶ *Στυλ. Παπαδάκις* νομίσαντες εὐκαιρὸν τὴν περίστασιν, ἵνα δ' ὁμοίου τρόπου καὶ ἡ Κρήτη ἐπιτύχῃ τὴν Ἐνωσίαν τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος προέβησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν, νὰ ζητήσουν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὴν διὰ πραξικοπήματος κατάληψιν τῆς Κρήτης ὑπὸ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην διεβίβασαν πρὸς τὸν τότε Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας *Ἀντώνιον Ζυγομαλάν*, ἀδελφὸν τοῦ εἰς τὸ ἐν Χανίοις Γενικὸν Προξενεῖον Γραμματέως Γεωργίου, ὅστις διετέλει σύνδ:σμος τῆς Κρήτης πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Ὁ ἐν λόγῳ Ὑπουργὸς λαβὼν τὸ ἔγγραφον τῶν Συμβούλων (1) ὑπέβαλε τοῦτο εἰς τὸν Πρωθυπουργὸν *Δεληγιάννην*, ὅστις εὐρέθῃ σύμφωνος μετὰ τὴν ἔγκρισιν τούτου καὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως.

(1) Ἡ ἐν λόγῳ ἀπόφασις τοῦ Συμβουλίου παρεδόθη εἰς ἐμέ, βουλευτὴν ὄντα, διερχόμενον ἐκ Χανίων καὶ μεταβαίνοντα εἰς Ἀθήνας, χάριν τῶν σπουδῶν μου. Μετὰ τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς εἰς τὸν Ὑπουργὸν ἐκλήθην καὶ ἐγὼ ἵνα μετάρχω εἰς τὴν σύσκεψιν τῶν ἀρχηγῶν, καθ' ἣν μοι ἀνετέθη νὰ ὀδηγήσω τὸν προορισθέντα διὰ Σητείας στρατὸν ἐκ 1000 ἀνδρῶν εἰς τὴν νοτίαν παραλίαν τῆς Σητείας κατὰ τὴν θέσιν Ἀθερῶν.

Πρὸς καθορισμὸν τῶν λεπτομερειῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος ἐκλήθη-
θαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ὑπουργοῦ οἱ ἐν Ἀθήναις παρεπιδημοῦντες
Κρηῖτες ἀρχηγοὶ *Χ. Μιχ. Γιάνναρης, Γεώργιος Κορκίδης, Νικο-
λούδης, Σκαλίδης*, οἱ ἰατροὶ *Ἀντώνιος καὶ Χαράλαμπος Παπα-
δάκις* καὶ τινες ἄλλοι, ὧν τὰ ὀνόματα διαφεύγουν τὴν μνήμην μου.
Εἰς τούτους ἀνεκοινώθη ἡ ἀπόφασις τῆς Κυβερνήσεως, ἐζήτησε δὲ ὁ
Ὑπουργὸς παρ' αὐτῶν νὰ ὀρίσουν τὰ μέρη τῆς ἀποβάσεως τοῦ στρα-
τοῦ τῆς κατοχῆς, ὡς καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν. Μετὰ τὸ πέρασ
τῆς ἐργασίας ταύτης ὁ Ὑπουργὸς συνέστησεν εἰς τοὺς ἀρχηγούς νὰ
εἶναι ἔτοιμοι, ὅταν κληθοῦν πρὸς ἀναχώρησιν.

Διατελοῦντες ἐν ἀναμονῇ ἐπὶ τινος ἡμέρας ἀνηγγέλθη εἰς ἡμᾶς
ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἐματαιώθη, διότι, γνωσθέντος τοῦ σχεδίου, ἡ Ἀγ-
γλία ἀπέστειλε πολεμικὸν στόλον εἰς Σούδαν καὶ εἰδοποίησε τὴν Ἐλ-
ληνικὴν Κυβέρνησιν, ὅτι δὲν θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀπόβασιν στρατοῦ εἰς
τὴν νῆσον. Καίτοι ἀπέτυχεν ἡ ἐνέργεια αὕτη, ὁ Κρητικὸς λαός,
παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Σάββα Πασᾶ, προέβη εἰς δημοψηφίσματα
διαδηλῶν τὸν πόθον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς
μητρὸς Ἑλλάδος, ὑπὲρ ἧς εἶχε χύσει ποταμοὺς αἱμάτων, συγχρόνως δὲ
καὶ διεμαρτύρητο διὰ τὴν ἄδικον καὶ μεροληπτικὴν ἀπόφασιν τῶν Με-
γάλων Δυνάμεων δεξαμένων ὡς τετελεσμένον γεγονός τὴν παρὰ τὰς
συνθήκας κατάληψιν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας ὑπὸ τῶν Βουλγάρων,
λαοῦ οὐδέποτε ἀγωνισαμένου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του.

Ὁ Σάββας Πασᾶς πληροφορηθεὶς, φαίνεται, τὴν ἐνέργειαν ταύ-
την τῶν εἰρημέων Συμβούλων ἐζήτηε ἀφορμὴν, ἵνα ἔλθῃ εἰς ρίξιν
πρὸς αὐτούς. Τοιαύτην δ' εὔρε τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν νὰ ἐλέγχουν τὰς
πράξεις ὅλων ἐν γένει τῶν ὀργάνων τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ νὰ
ἐκφέρουν γνώμην κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς Ὑψ. Πύλης ἐπὶ τῶν ἐψη-
φισμένων ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως κατὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτῆς, ὡς
ἐκπρόσωποι αὐτῆς. Ἐνῶ οὗτος ἀντιτίθετο σφοδρῶς κατὰ τῶν ἰδεῶν
τούτων, διὰ μακρᾶς ἐγκυκλίου αὐτοῦ πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν ἐδικαιο-
λόγει καὶ ἠρμήνευε τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Συμβουλίου ἀντιθέσεις.
Συνεπεία τῶν διαφωνιῶν τούτων τὰ Χριστιανικὰ μέλη τοῦ Συμβου-
λίου ἠναγκάσθησαν νὰ παραιτηθοῦν. Δυστυχῶς εὐρέθησάν τινες τῶν
ἀναπληρωτῶν ν' ἀντικαταστήσουν τοὺς παραιτηθέντας.

Ὁ Σάββας Πασᾶς δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν του ἀπὸ τῶν
ὀχληρῶν πρὸς αὐτὸν Συμβούλων, ἀλλὰ πρὸς ἐκδίκησιν αὐτῶν, λησμο-
νήσας τὰς ἐπισήμους δηλώσεις του, ἀνέλαβε τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἀντι-
θέτου πρὸς αὐτοὺς μερίδος, ἧτις κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1886 ἐμειοψή-
φησε καταπληκτικῶς. Συνελθούσης τῆς Συνελεύσεως κατώρθωσε νὰ
πέισῃ τοὺς Ὀθωμανοὺς πληρεξουσίους τοὺς συνεργαζομένους μετὰ τῶν

πλειοψηφούντων Χριστιανῶν νὰ συμπράξουν μετὰ τῶν λοιπῶν Ὀθωμανῶν πρὸς τοὺς μειοψηφοῦντας Χριστιανοὺς παραστήσας εἰς αὐτοὺς ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν πλειοψηφίαν Χριστιανοὶ εἶναι ἐπικίνδunami διὰ τὴν Τουρκίαν. Ἐνωθέντες οὕτως οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπετέλεσαν πλειοψηφίαν μετὰ τῶν μειονοψηφούντων Χριστιανῶν καὶ προέβησαν εἰς τὴν ἀκύρωσιν πολλῶν νομίμων ἐκλογῶν τῶν πλειοψηφησάντων Χριστιανῶν, ἐν αἷς καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ διακεκριμένου πληρεξουσίου Ἡρακλείου *Ζαχαρίου Θειακάκι*.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Σάββα Πασᾶ, παραβάντος τὴν περὶ ἀμερολήπτου διοικήσεως ἐπίσημον ὑπόσχεσίν του, ἤγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῆς μεγάλης πλειοψηφίας τῶν πληρεξουσίων τοῦ κρητικῆς λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἤρξατο σφοδρῶς ἀντιδρῶν εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ κατὰ τὸ 1887 καὶ ἐπὶ τῆς πατριαρχίας *Διονυσίου τοῦ Ε'* (διατελέσαντος ἄλλοτε Μητροπολίτου Κρήτης) ἐπεχείρησεν ἡ Πύλη νὰ καταργήσῃ τὴν προνόμια τοῦ Πατριαρχείου. Καὶ τότε ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Κρήτης ὅπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, ὡς εἰς ἄνθρωπος, ἔλαβεν ἀπειλητικὴν στάσιν καὶ οὕτως ἐσώθη ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἐκ τῆς ἐπιδιωκομένης ταπεινώσεως. Συνεπεία τῶν διαταραχῶν τούτων τοῦ κρητικῆς λαοῦ διέγνωσεν ἡ Πύλη, ὅτι ὁ Σάββας Πασᾶς δὲν ἦτο ὁ κατάλληλος διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοὺς ἐπιδιωκομένους ὑπ' αὐτῆς σκοποὺς καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν εἰς παραίτησιν τὴν 1 Φεβρουαρίου 1887.

Τὸν παραιτηθέντα Σάββαν Πασᾶν διεδέχθη τὴν 2 Φεβρουαρίου 1887 ὁ *Κωνσταντῖνος Ἀνθόπουλος*, ἕλλην τὴν καταγωγὴν καὶ ἀνώτερος ὑπάλληλος τῆς Πύλης. Ὁ Κων. Ἀνθόπουλος ἦτο διακεκριμένος νομομαθὴς, ἐνάρετος καὶ εὐθύς ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅμως ἀκατάλληλος διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Κρήτης, καὶ μάλιστα εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ Νῆσος συνεταράσσετο οὐ μόνον ὑπὸ προσωπικῶν καὶ κομματικῶν παθῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ φυλετικῶν τοιοῦτων. Ὑπὸ τοιούτους ὄρους ὁ Ἀνθόπουλος μὴ δυνάμενος, λόγῳ τοῦ ἀσθενοῦς χαρακτῆρος του, νὰ συγκρατήσῃ τὴν ὁσημέραι κλονιζομένην τάξιν ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του τὴν 5 Μαΐου 1888, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ *Νικολάου Σαρτίνσκη*, ἔκγοντος τὴν καταγωγὴν ἐκ πατρὸς Πολωνοῦ καὶ μητρὸς Ἑλληνίδος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ *Νικόλαος Σαρτίνσκη Πασᾶς* ἐ χρημάτισε μουτεσαρίφης (νομάρχης) τῆς Διοικήσεως Σφακίων μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866.

Ἡ διοίκησις αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡπία καὶ ἀμερόληπτος, ἀντιθέτως πρὸς τὴν διοίκησιν τοῦ Σάββα Πασᾶ, ὃν οὗτος διεδέχθη. Ἐνεκα τῆς διασωζομένης ἔτι φήμης του ταύτης ὁ διορισμὸς του ὡς Γενικοῦ Διοικητοῦ ἀρχικῶς ἀπήχησεν εὐνοικῶς παρὰ τῷ Χριστιανικῷ λαῷ τῆς

Κρήτης. Δὲν ἐβράδυνε ὁμως νὰ γίνῃ καὶ οὗτος ὁ στόχος τῶν προσω-
πικῶν κομμάτων, ἔνεκεν τοῦ διορισμοῦ προσώπων τινῶν ἀνηκόντων
εἰς τὸ κόμμα τῶν Ἐυπολύτων, οἵτινες, κατὰ τὴν περιοδείαν, ἦν ἐπε-
χείρησε καθ' ὅλην τὴν Κρήτην πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν πρωτευουσῶν τῶν
Ἐπαρχιῶν, περιεστοίχισον αὐτὸν παρασκευάζοντες ἐπιδεικτικὰς λαϊκὰς
ὑποδοχάς, ἐνῶ οἱ τοῦ ἀντιθέτου κόμματος τῶν Καραβανάδων ἐπεδεί-
κνουν τελείαν ἀδιαφορίαν, ἐξικνουμένην μέχρι περιφρονήσεως.

Ἐπὶ τῆς Διοικήσεως τοῦ Σαρτίνσκη Πασᾶ διεξήχθησαν αἱ βου-
λευτικαὶ ἐκλογαὶ τοῦ 1888 καὶ 1889, αἵτινες ὑπῆρξαν αἱ αἰτίαι αἱ
προκαλέσασαι τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1889, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Α'.) Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1888.

Αἱ ἐκλογαὶ αὗται ὡς καὶ αἱ πρὸ αὐτῶν διεξήχθησαν καθ' ἅπασαν
τὴν Κρήτην μετὰ σφοδροῦ πείσματος, τόσον τῶν Χριστιανῶν ὅσον καὶ
τῶν Τούρκων (1) κατὰ τὸ ἔμμεσον ἐκλογικὸν σύστημα, ἥτοι δι' ἐκλε-
κτῶρων (δημογερόντων καλουμένων), οἵτινες ἐξελέγντο ἐν ἐκάστῳ
χωρίῳ ὑπὸ τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ 2, 3, 4, 5,
6, πλὴν τῶν πόλεων, εἰς ἃς ἐξελέγτο μεγαλύτερος ἀριθμὸς. Οὗτοι ἀπε-
τέλουν τὴν κατωτέραν διοικητικὴν μονάδα ἔχοντες δικαιοδοσίαν συμ-
βιβαστικὴν καὶ διοικητικὴν. Ἐν ταῦτῳ εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφί-
ζειν καὶ τοὺς ἐν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει πληρεξουσίου.

Ἡ Γενικὴ Συνέλευσις, μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς εἰς σῶμα,
προέβη εἰς τὴν ψήφισιν διαφόρων νομοθετημάτων, μεταξύ δὲ αὐτῶν
καὶ εἰς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ ἔμμεσου ἐκλογικοῦ συστήματος διὰ τῆς διὰ σφαι-
ριδίων καθολικῆς ψηφοφορίας, τοῦ ἰσχύοντος τότε ἐν Ἑλλάδι, φρονοῦ-
σα ὅτι τὸ ἔμμεσον σύστημα τῆς ἐκλογῆς δὲν ἀπέδιδε πλήρως τὴν γνη-
σίαν θέλησιν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Πράγματι ἢ διὰ τῶν δημογερόν-

(1) Καὶ ἐν Σητεῖα ἡ ἐκλογὴ τῆς περιόδου ταύτης ὑπῆρξε λίαν πει-
σματώδης καὶ ἀνώμαλος συνετεία ἐπεμβάσεως τοῦ Εἰσαγγελέως τῶν
Πρωτοδικῶν Λασηθίου **Σαπουντζάκι**, ὅστις μεταβὰς εἰς Σητεῖαν, ἵνα δη-
θεν προλάβῃ συγκρούσεις τῶν Ὀθωμανῶν, ὧν τὰ δύο κόμματα ἴσταντο
ἀντιμέτωπα, ἐλησμόνησε τὴν ἀποστολὴν του καὶ ἔστρεψε τὴν προσοχὴν
του κατὰ τῶν φίλων τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν ὑποψηφίων Χριστιανῶν προσωπο-
κρατήσας δύο ἐκ τῶν προκριωτέρων τῆς Ἐπαρχίας τοὺς Γεώργιον Στε-
φανίδην καὶ Κωνστ. Τερζάκιν, ὡς δηθεν ἐπικινδύνους εἰς τὴν δημοσίαν
τάξιν, κυρίως ὁμως, ἵνα τρομοκρατήσῃ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν παράτα-
ξιν αὐτῶν. Ἐνεκεν δὲ τῆς ἐνεργείας ταύτης τοῦ μεροληπτοῦντος δικα-
στικοῦ ἢ Γενικῆ Συνελεύσεως ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπιτυχόντος δι'
ὀλίγων ψήφων καὶ διέταξε τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς, καθ' ἣν ἐπέτυχεν ὁ
κατὰ τὴν πρώτην ἀποτυχῶν.

των ἐκλογῆ παρουσίασε πολλάκις ἀφορμὰς νὰ κατακριθῆ τὸ σύστημα τοῦτο. Ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν δημογερόντων ἦτο εὐκόλον νὰ ἐπηρεασθῆ, εἴτε διὰ βίας, εἴτε δι' ἐξαγορᾶς τῆς ψήφου τῶν ἐχόντων ἐλαστικὴν τὴν συνεῖδησιν. Ἀλλὰ καὶ τὸ σύστημα τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας δὲν στερεῖται ὅλως ἐλαττωμάτων, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὅτε ἐφηρομένη τοῦτο.

Τὸ σύστημα τοῦτο κατὰ τοὺς πλειοτέρους συνταγματολόγους ἐξασφαλίζει τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος καὶ ἐκπροσωπεῖ πλήρως τὴν λαϊκὴν θέλησιν, ἀλλὰ προϋποθέτει λαὸν μὲ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, μὲ κοσμιότητα ἡθους, καὶ συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ δημοσίου συμφέροντος ὑπεράνω τοῦ ἰδίου, ἀρετάς, ὧν ἔστρεφίτο δυστυχῶς τότε ὁ κρητικὸς λαός, ὁ μόνις πρὸ ὀλίγου χρόνου ἀπαλλαγίς ἐν μέρει τῆς βαρεῖας δουλείας.

Β'.) Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1889.

Αἱ ἐκλογαὶ αὗται διεξήχθησαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην μετὰ ἐξαιρετικοῦ πείσματος. Κατὰ τὸν νέον νόμον αἱ ἐκλογαὶ ὅλων τῶν πληρεξουσίων, θὰ ἐγίνοντο συγχρόνως ἀλλ' ἐκ τῶν ἐκλεχθησομένων οἱ ἡμίσεις, οἱ πλειονοψηφῆσαντες, θὰ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Βουλὴν καὶ θὰ ἀπετέλουν αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων πληρεξουσίων, τῶν ἐκλεχθέντων κατὰ τὴν προηγουμένην ἐκλογίην, διὰ δύο ἔτη. Οὕτως ἐν Σητεῖα θὰ ἐξελέγοντο δύο Χριστιανοὶ καὶ δύο Ὀθωμανοί, ἐξ ὧν ὁ εἷς Χριστιανὸς καὶ ὁ εἷς Ὀθωμανός, οἱ πλείονας ψήφους λαβόντες, θὰ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Βουλὴν, οἱ δ' ἐπιλαχόντες δύο ἄλλοι θὰ εἰσῆρχοντο κατὰ τὴν ἐπομένην σύνοδον.

Κατὰ τὴν ἐκλογίην ταύτην ἐν Σητεῖα ἔθεσαν ὑποψηφιότητα ἐκ τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐκ τῆς μερίδος τῶν ξυπολύτων ὁ **Μιχαὴλ Γ. Κολυβάκις** καὶ ὁ **Κωνσταντῖνος Φραγκοῦλης**, ἐκ τῆς μερίδος δὲ τῶν καραβανάδων ὁ **Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδης** καὶ ὁ **Ἰωάννης Χατζαντιωνάκις**. Αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο μετὰ μεγάλου φανατισμοῦ, ὥστε οἱ ἐπικρατοῦντες εἰς τοὺς δύο Δήμους **Ρουκάκας** καὶ **Τουρλωτῆς** ἐκ τῆς μερίδος τῶν Καραβανάδων νὰ μὴ ἐπιτρέψουν εἰς τοὺς ψηφοφόρους τῆς ἐτέρας μερίδος προσελθόντας νὰ ψηφίσουν. Ἐνεκα τῶν ἀποκλεισμῶν τούτων οἱ ἐκ τῆς μερίδος τῶν Ξυπολύτων ὑποψήφιοι ἀπέτυχον διὰ ψήφων 130 μόνον.

Οἱ ἀποκλεισθέντες ἐκ τοῦ Δήμου **Ρουκάκας** βαρέως φέροντες τὴν προσβολὴν τοῦ ἀποκλεισμοῦ συγκεντρωθέντες περὶ τοὺς 200 κατῆλθον ἔνοπλοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἐπαρχίας καὶ συγκροτήσαντες ἔνοπλον συλλαλητήριον διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν ἀρχῶν, εἰς τὴν

ἀδιαφορίαν τῶν ὁποίων ἀπέδιδον τὸν ἀποκλεισμόν, μολονότι ἦσαν ἐν γνώσει τοῦ σχεδιαζομένου πραξικοπήματος. Συγχρόνως ἀπηύθυναν τηλεγραφικὴν διαμαρτυρίαν πρὸς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν διὰ τὴν ἀμέλειαν ἢ τὴν μεροληψίαν τῶν ἀρμοδίων ἀρχῶν.

Πλὴν τούτων οἱ ἀποτυχόντες ὑποψήφιοι ὑπέβαλον ἐνστάσεις κατὰ τῆς ἐκλογῆς ἐνώπιον τῆς Συνελεύσεως ζητοῦντες τὴν ἀκύρωσιν τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῆς εἰς τοὺς ἄνω ἀναφερομένους δύο Δήμους. Γενομένης συζητήσεως ἐν τῇ Συνελεύσει ἐπὶ τῶν ἐνστάσεων, αἱ ἐκλογαὶ ἠκυρώθησαν εἰς τοὺς ἐν λόγῳ δήμους καὶ διετάχθη ἡ ἐπανάληψις αὐτῶν, τοῦ μὲν Δήμου Ρουκάκας ἐν τῷ χωρίῳ Στραβοδοξάρι, τοῦ δὲ Δήμου Τουρλωτῆς ἐν τῷ χωρίῳ Μέσα Μουλιανά, ἵνα ἀποφευχθῇ νέος ἀποκλεισμός, ὃν ἠπέλουν οἱ διαφερόμενοι.

Κατὰ τὰς ἐπαναληπτικὰς ἐκλογὰς οἱ κατὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχόντες ἀπέσχον τῆς ψηφοφορίας μετὰ τῶν φίλων των. Οὕτως αἱ ἐκλογαὶ διεξήχθησαν μετὰ μεγάλης τάξεως καὶ οἱ κατὰ τὰς πρώτας ἀποτυχόντες, ἐπέτυχον ἤδη μετὰ μεγάλης πλειονοψηφίας, ἐλθόντος πρώτου τοῦ *Μιχαὴλ Κολυβάκι*, ὅστις εἰσηλθεν εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐπιλαχόντος δὲ τοῦ *Κωνσταντίνου Φραγκούλη*, ὅτις θὰ εἰσῆρχετο τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Παρόμοια πραξικοπήματα ἔλαβον χώραν καὶ εἰς ἄλλας τῆς Κρήτης περιφερείας, ἐν αἷς ἀνετράπησαν αἱ κάλπαι ὑπὸ τῶν ἀποτυγχανόντων ὑποψηφίων. Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ἐπεισοδίων ἀντιλαμβάνεται τις, ὅτι τὸ σύστημα τοῦτο τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας δὲν ἦτο τὸ ἐνδεδειγμένον νὰ εἰσαχθῇ εἰς τὴν τότε ἀκόμη αἰμάσσουσαν ἐκ τοῦ ξένου ζυγοῦ Κρήτην. Εἰς τὸ σύστημα δὲ τοῦτο ἀποδίδομεν κατὰ μέγα μέρος καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1889, διότι ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν κομμάτων μεταδοθεὶς καὶ εἰς τὰ κατώτερα λαϊκὰ στρώματα παρέσυρεν αὐτὰ εἰς ἐκτρόπους ἐνεργείας (*).

(*) Ἴδου τί γράφει ὁ ἐπιφανὴς Ἀμερικανὸς ἱστοριογράφος Πίρκειαν ἐν ἐιδικῇ αὐτοῦ πραγματείᾳ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. «Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ὑπῆρξεν ἡ γάργραινα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν ἢ ὁποία τότε μόνον εὐδοκμεῖ, ὅταν ἡ βελτίων μερὶς τοῦ ἔθνους ὑπερισχῆ τῆς φανλοτέρας μερίδος. Ἄλλ' ὅταν ἡ πλειονοψηφία τῶν πολιτῶν ἀδυνατῇ νὰ διακρίνῃ τὸν τίμιον ἀπὸ τοῦ ἀτίμου, φέρεται δὲ καὶ ἀγῆται ὑπὸ ἀγυρῶν καὶ ἀσυνειδήτων δημαγωγῶν, ἐτοίμου ὄντος τοῦ ἐκλογέως νὰ πωλήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψήφον ἀντὶ ἐλαχίστης ἀμοιβῆς εἰς εὐφραδῆ δημοκόπον, ἀποστρέφοντος δὲ τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς τιμιότητος, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ἐναντίου, πάσης κακίας δοχεῖον καὶ λύμη ἀληθῆς τοῦ πολιτικοῦ σώματος.

Ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, ἐξακολουθεῖ οὕτος, ἀναγκάζει τὸν ἄμβω-
να, τὸ βῆμα, τὴν δημοσιογραφίαν νὰ θωπεύωσι τὰς κακίας τοῦ συρφετοῦ

Ἡ ἀλλαγὴ λοιπὸν τοῦ παλαιοῦ συστήματος, τοῦ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἰσχύσαντος, ὑπῆρξε μέγιστον σφάλμα τῆς Συνελεύσεως τοῦ ἔτους 1888, ἣτις ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὰ μειονεκτήματα τοῦ συστήματος τούτου ἐνόμισεν ὅτι διὰ τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας θὰ ἐθεράπευε ταῦτα καὶ θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἐκλογῶν.

Ἡττηθὲν κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1889 τὸ κόμμα τῶν λεγομένων *κα ρ α β α ν ἄ δ ω ν* δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῆ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἥτταν του. Μὴ δυνάμενον ὅμως ἄλλως νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ὄφειλετο τὸ ἀντίπαλον κόμμα πρὸς ζημίαν αὐτοῦ, κατέφυγεν εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 6 Μαΐου οἱ ἐκ τοῦ ἠττηθέντος κόμματος *Ἀριστείδης Κριάρης, Νικόλαος Ζουρίδης, Ἰωάννης Μυριάμης, Ἀνδρέας Κακούρης καὶ Ἰωάννης Ἀναστασάμης* πληρεξούσιοι ἐν τῇ Γενικῇ Συνελεύσει ἀνέγνωσαν ψήφισμα Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἀπεδοκίμασαν οἱ Τοῦρκοι πληρεξούσιοι διὰ φωνῶν διαμαρτυρόμενοι. Ὁ δὲ Γενικὸς Διοικητῆς *Νικόλαος Σαρτίνσκης*, πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, προσεπάθει διὰ κωδωνοκρουσιῶν νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος ὅπερ ὅμως δὲν κατώρθωσε, διότι ὁ ἀναγνώσας αὐτὸ *Ἀριστείδης Κριάρης* διὰ φωνῆς ἰσχυρᾶς καὶ ταχείας ἀναγνώσεως ἐπεράτωσεν αὐτήν. Οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι, καίτοι ἦσαν ἐν γνώσει τοῦ σκοποῦ τῶν ὑποβαλόντων τὸ ψήφισμα, ἐπεδοκίμασαν αὐτὸ φωνάζοντες *δ ε κ τ ὀ ν δ ε κ τ ὀ ν*. Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως, ἵνα ἀποφύγῃ συζήτησιν ἐπὶ τοῦ ψηφίσματος ἔλυσε τὴν συνεδρίασιν, διατάξας τοὺς πρακτικογράφους νὰ μὴ καταχωρίσουν τι εἰς τὰ πρακτικά.

Ἡ ἐνέργεια τῶν ἄνω πληρεξουσίων, τῶν ὁποίων ὁ πατριωτισμὸς δὲν ἠδύνατο ν' ἀμφισβητηθῆ, ἐγένετο παρὰ τὰς συμβουλὰς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ὠθευμένων τούτων δυστυχῶς μόνον ὑπὸ κομματικοῦ φανατισμοῦ ἐπροξένησε δ' αὐτῇ πολλὰ δεινὰ εἰς τὸν τόπον, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω. Οὗτοι μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος ἀπεχώρησαν ἀπὸ τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων, κρυπτόμενοι δὲ ἐξῆλθον τῶν Χανίων μαθόντες ὅτι κατεζητοῦντο. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐκ τῆς μερίδος ταύτης προσήρχοντο εἰς τὰς ἐπαναληφθείσας συνεδριάσεις τῆς Συνελεύσεως, καθ' ἃς ἐψηφίσθησαν διάφορα νομοθετήματα, ἐν οἷς καὶ τροποποιήσεις τινὲς τοῦ Ὁργανικοῦ Νόμου, ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἐκλογὴν

καὶ καταπατῶσι πᾶν αἶσθημα ἠθικὸν καὶ τὸ δὴ χεῖριστον κωλύει τὴν τιμωρίαν τῶν ἀδικημάτων» (Βλ. Φ λ ο γ α ἴ τ ο υ, Συνταγμ. Δίκαιον σελ. 207 ὑποσ.).

τῶν Πρωτοδικῶν καὶ Ἐφετῶν, ὧν ἡ ἐκλογή ἀνετίθετο εἰς τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν.

Ἡ γενομένη αὕτη τροποποίησις παραδίδουσα τὴν δικαιοσύνην τοῦ τόπου εἰς τὴν πολιτικὴν ἤτοι εἰς αὐτὰ τὰ κόμματα, ὑπῆρξε μέγα σφάλμα τοῦ νέου νομοθετικοῦ σώματος· τὸ δὲ σπουδαιότερον, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη ἐφηροῦζετο πάραυτα, ἐκλεγέντων καὶ τῶν προσώπων, τὰ ὅποια θὰ ἀντικαθίστων τοὺς ὑπάρχοντας δικαστάς, ὧν ἡ θητεία ἔληγεν ἤδη, παραταθεῖσα διὰ ψηφίσματος μέχρι τῆς ἐπικυρώσεως ὑπὸ τῆς Πύλης τῆς ἐν λόγῳ τροποποιήσεως.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη τῆς πλειοψηφίας τῆς Συνελεύσεως ἠνάγκασε τοὺς μειονοψηφοῦντας, ὧν ἐκπρόσωποι ἦσαν οἱ ὑποβαλόντες τὸ ψήφισμα, νὰ ὤθησον τὰ πράγματα μέχρις ἐπαναστάσεως, ἐνῶ ἂν δὲν συνέβαινε τοῦτο, εἰς τὸ ὅποιον ἀπέδιδον οὗτοι μεγίστην σημασίαν, πιστεύοντες ὅτι παρεδίδοτο ἡ δικαιοσύνη εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων, ἂν καὶ πρὸ τούτου δὲν ἴστατο αὕτη εἰς τὸ ὕψος τῆς, ἐκλεγομένων καὶ πάλιν τῶν δικαστῶν κατ' ἄλλο σύστημα ὑπὸ τῶν κομμάτων (1), πιθανώτατα δὲν θὰ προέβαινον πέραν τῶν μέχρι τοῦδε γεγονότων.

Εὐτυχῶς ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν ἐκύρωσε τὸ νομοθέτημα καὶ οὕτω τὰ πράγματα ἔμειναν ὡς εἶχον. Τὸ προκληθὲν ὅμως κακὸν δὲν ἀπεσοβήθη, διότι οἱ προβάντες εἰς τὸ πραξικόπημα καὶ μετὰ τὸ ἄνω νομοθέτημα, ἐνισχυθέντες ὑπὸ τῶν παραμεινάντων ἐν τῇ Συνελεύσει ὁμοφρόνων των, οἵτινες ἀντέδρασαν ἀνεπιτυχῶς κατὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἐν λόγῳ νόμου, ἐνήργησαν συγκεντρώσεις ἢ εἰρηνικὰ συλλαλητήρια εἰς διάφορα μέρη. Διωκόμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἤρξαντο λαμβάνοντες σοβαρότερα μέτρα ἀντιστάσεως.

Αἱ συγκεντρώσεις αὗται μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐπληθύνοντο καὶ ἐπέξετείνοντο, ὥστε παρὰ τὴν ὀξύτητα τῆς διαμάχης τῶν κομμάτων, νὰ ἐπέλθῃ συμφωνία καὶ ἡ κίνησις νὰ λάβῃ πλέον ἐπαναστατικὸν χαρακτῆρα γενικώτερον.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς Συνελεύσεως ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ ὑπῆρξε λίαν ἀνώμαλος καὶ ἐπικίνδυνος. Συχναὶ δολοφονίαι καὶ ἀταξίαι διεπράττοντο, τὰς ὁποίας ἡ Πύλη δὲν περιτέλλει, ἀλλὰ τοῦναντίον

(1) Κατὰ τὸν τότε ἰσχύοντα Ὁργανισμόν τῶν δικαστηρίων ἡ ἐκλογή τῶν ἡγετῶν τῶν Πρωτοδικείων διεξήγετο κατὰ πᾶν δευτέρον ἔτος ὑπὸ ἐκλεκτόρων 4 Χριστιανῶν καὶ 4 Ὀθωμανῶν ἐξ ἐκάστης Ἐπαρχίας τῆς οἰκείας Διοικήσεως ἐκλεγομένων ὑπὸ τῶν δημογερόντων τῆς Ἐπαρχίας, οἵτινες μεταβαίνοντες εἰς τὴν ἔδραν τῆς διοικήσεως ἐξέλεγον, οἱ μὲν Χριστιανοὶ δύο μέλη Χριστιανικά, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἰσάριθμα Ὀθωμανικά. Τοὺς δὲ δικαστάς τοῦ Ἐφετείου ἐξέλεγε κατὰ πᾶσαν τριετίαν ἡ Γενικὴ Συνέλευσις.

λαμβάνει μέτρα προκαλοῦντα τὴν ἀναρχίαν καὶ τὰς ἀταξίας. Τὴν κατὰστασιν ταύτην παρουσιάζει ὁ ἐν Χανίοις Γεν. Πρόξενος τῆς Αγγλίας Billioti διὰ τῆς ἀπὸ 8 Ἰουλίου 1889 ἐκθέσεώς του πρὸς τὴν κυβέρνησιν του «ὡς παράδοξον φαινόμενον ἀρχῆς ἐν πλήρει ἀναρχίᾳ, προσπαθούσης νὰ καταπολεμήσῃ τὴν ἀναρχίαν.

Συνελεία τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Σαρτίνσκης Πασᾶς ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του τὴν 16 Ἰουλίου, ἣν ἐδέχετο ἡ Πύλη καὶ διόριζε τοποτηρητὴν τοῦ Γεν. Διοικητοῦ τὴν 23 Ἰουλίου τὸν ἐν Ἡρακλείῳ μουτεσαρίφην *Χασᾶν Ριζᾶν Πασᾶν* καὶ μετὰ 8 ἡμέρας ἔστειλεν ἄλλον τοποτηρητὴν καὶ συνάμα ἔκτακτον στρατιωτικὸν Διοικητὴν τὸν γνωστὸν *Σακῆρ Πασᾶν*, ὁ ὁποῖος ἐκίρτυεν ἐν τῇ νήσῳ τὸν στρατιωτικὸν νόμον καὶ συγχρόνως διέτασσε τὴν εἰσβολὴν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῆς πρὸς κατάληψιν τῶν ἐπικαίρων σημείων, παρὰ τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις ὑπὸ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς τὴν κυβέρνησιν Τρικούπη διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου της εἰς Ἀθήνας Ἀρμενίου *Γαβδὰν Ἐφένδη*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'

Ἡ Ἐπανάστασις ἐν Σητεία.

Ἐνεκα τῆς δημιουργηθείσης ταύτης καταστάσεως οἱ Ὄθωμανοὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας ἐγκατέλιπον τὰ χωρία των καὶ εἰσῆρχοντο εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς ἄλλα κέντρα, ὡς συνήθιζον πάντοτε εἰς ὁμοίας περιστάσεις. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν Σητεία. Οἱ Ὄθωμανοὶ τῶν χωρίων μεθ' ὅλων τῶν οἰκογενειῶν των καὶ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων πραγμάτων των κατήρχοντο εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἐπαρχίας, οἱ δὲ ἐν ταύτῃ Χριστιανοὶ κάτοικοι ἐκ δικαιολογουμένου φόβου ἐξήρχοντο εἰς τὰ χωρία ἐγκαταλείποντες τὰς οἰκίας των μεθ' ὅλων τῶν πραγμάτων των, παραλαμβάνοντες καὶ οὗτοι τὰ ἀπολύτως ἀπαραίτητα.

Πρὸ τῆς ἐξόδου ὅμως τούτων ἐκ τῆς πόλεως οἱ πρόκριτοι ἐκ ταύτης καὶ πολλοὶ ἐκ τῆς Ἐπαρχίας συνῆλθον κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου εἰς τὴν ἐν Σητεία οἰκίαν τοῦ *Ἀναγνώστου Δεσποτάκι*, ἵνα συσκεφθοῦν περὶ τῆς τηρητέας πορείας. Ἐν τῇ μυστικῇ ταύτῃ συνλεύσει ἔλαβον μέρος πολλὰ πρόσωπα ἕξ ἀμφοτέρων τῶν παρατάξεων, ἐν οἷς ὁ *Ἐμμ. Φουνταλίδης*, ὁ *Ἀναγν. Δεσποτάκις*, ὁ *Μιχ. Κολυβάκις*, ὁ *Γεώρ. Στεφανίδης*, ὁ *Ἄνδρ. Ἀντύπας* καὶ ὁ *Ἐμμ. Ἀγγελάκις*.

Μετὰ μακρὰν συζήτησιν κατέληξαν εἰς τὰς ἐξῆς σοβαρὰς καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐπικινδύνους ἀποφάσεις. Εἰς τὸν Ἐμμ. Φουντα-

λίδην ἀνετέθη νὰ μεταβῆ εἰς Παχεΐαν Ἄμμον, ἀφοῦ παραλάβῃ ἐκ τῆς περιφερείας του, τῆς ἐγγιζούσης εἰς τὰς ἐν λόγῳ τοποθεσίας, ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν πύργων πρὸ τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἵνα μὴ οὕτως ἔχων ὠχρωσμένα μέρη εἰς τὸν τόπον τοῦτον, ἀπομονώσῃ τὴν Σητεΐαν ἀπὸ τῆς λοιπῆς Κρήτης, ὡς συνέβη εἰς προηγουμένας ἐπαναστάσεις. Οἱ λοιποὶ ἀνελάμβανον νὰ καταρτίσουν ἐν ἐκάστῳ δήμῳ πολιτοφυλακὴν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ προστασίαν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν Ὀθωμανικῶν περιουσιῶν μέχρις οὗ ἐκκαθαρισθῆ ἡ κατάστασις. Τὸ τελευταῖον τοῦτο μέτρον ἐλήφθη ἐν τῷ δήμῳ Χανδρᾶ (εἶτα Πραισοῦ). Ἐπειδὴ ὁμως πρὸς συντήρησιν τοῦ σώματος δὲν ὑπῆρχον χρήματα οἱ ἰθύνοντες ἐν τῷ δήμῳ Ἄνδρέας Ἀντύπας καὶ Ἐμμ. Ἀγγελάνης κατέλαβον τὰς ἀποθήκας τῶν ἐνοικιαστῶν τῆς δεκάτης, τῇ συναινέσει καὶ τούτων, αἵτινες ἦσαν πλήρεις δημοτριακῶν καρπῶν καὶ ἄλλων προϊόντων καὶ δι' αὐτῶν ἐμισθοδότην τοὺς πολιτοφύλακας ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας.

Ἡ καταστροφή τῶν ἐν Παχεΐᾳ Ἄμμῳ τουρκικῶν πύργων δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι ὁ Ἐμμ. Φουνταλίδης, ἀνθρωπος συντηρητικὸς, ὡς εἶναι ὅλοι οἱ ἔμποροι, καὶ προβλέπων ἴσως μετὰ δέους τὰς συνεπείας, λόγῳ τῆς ἀμφιβόλου καταστάσεως, ἀνέβαλλε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως, μέχρις οὗ ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατέλαβε τοὺς ἐν λόγῳ πύργους καὶ οὕτως ἡ Σητεΐα ἀπεμονώθη καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς λοιπῆς Κρήτης.

Ὁ ἐν τοῖς λοιποῖς δήμοις καταρτισμὸς τῆς πολιτοφυλακῆς δὲν συνετελέσθη, διότι ὁ ἐν Νεαπόλει Διοικητῆς (μουτσαρλίφης) Κ. Ἀξελῶς καὶ ὁ ἐκεῖ ὑπάρχων τουρκικὸς στρατὸς μὴ θεωρούμενος ἐν ἀσφαλείᾳ ἐν μέσῳ πολυπληθῶν Χριστιανικῶν συνοικισμῶν, κατέφυγον εἰς Σητεΐαν, ἀπομενονωμένην ἤδη διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ ἀπὸ Παχεΐας Ἄμμου μέχρις Ἱεραπέτρας στενοῦ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ.

Διὰ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς Διοικήσεως Λασηθίου καὶ τοῦ μετ' αὐτῆς ἐλθόντος στρατοῦ εἰς Σητεΐαν, αἱ ἐν αὐτῇ πρότερον ἀνίσχυροὶ ἀρχαὶ ἐνισχύθησαν σημαντικῶς, ὁ δὲ Διοικητῆς Ἀξελῶς διεμήνυσεν εἰς τοὺς διαμένοντας ἐν Πισκοκεφάλῳ ἀρχηγούς ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἡ κυβέρνησις θὰ ἀναλάβῃ καὶ πάλιν τὴν τήρησιν τῆς τάξεως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ, ἐπανερχομένων τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ ὅτι δέον νὰ διαλυθῇ πᾶσα συγκέντρωσις καὶ νὰ παύσῃ ἡ καταβαλλομένη φροντίς περὶ μέτρων ὑπὲρ τῆς τάξεως. Τὸ μήνυμα, ὡς ἐγένετο, καίτοι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἐπαρχίας ἐτήρησαν ἀπέναντι τῶν Ὀθωμανῶν καὶ τῶν περιουσιῶν των νόμιμον στάσιν, ἀπετέλει οὐχ ἥττον ἀπειλήν. Τὴν ἀπειλητικὴν ταύτην τῆς Διοικήσεως στάσιν ἀποδίδω εἰς ὅτι ἔλαβε

γνώσιν τῆς περὶ καταστροφῆς τῶν πύργων ληφθείσης ἀποφάσεως ἐξ ἀκριτομυθίας τινὸς τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὴν μυστικὴν συνεδρίασιν καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἐπεσευσθη καὶ ἡ καιάληψις τοῦ στενοῦ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ.

Εἰς ἐπίμετρον δ' ἠξίου καὶ παρὰ τῶν ἐνοικιαστῶν τοὺς φόρους τῆς δεκάτης ἀπειλουμένων δι' ἐξαναγκαστικῶν μέτρων. Ἐνεκα τούτου οἱ ἐνοικιασταὶ Χανδρᾶ, ὧν τὰς ἀποθήκας κατέλαβον οἱ ἄνω μνημονευθέντες **Ἀνδρέας Ἀντύπας** καὶ **Ἐμμ. Ἀγγελάκις** ἐστράφησαν κατ' αὐτῶν, ὡς ὑπογραψάντων τὰς ἀποδείξεις τῆς παραλαβῆς τῶν προϊόντων ζητοῦντες τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν. Εὐτυχῶς οἱ ἄνδρες τῆς πολιτοφυλακῆς φιλότιμοι καὶ ἐντιμοί, ἵνα μὴ ὑποχρεωθοῦν εἰς ἀποζημιώσεις οἱ μὴ ὀφελθέντες οὐδὲ ἄλλως ἐκ τῆς ἐνεργείας ταύτης, ἀπέδωσαν εἰς τοὺς δικαιοῦχοις τὰ παρ' αὐτῶν παραληφθέντα καὶ οὕτως ἀπηλλάγησαν οἱ ὑπεύθυνοι.

Μετ' ὀλίγον ποάγματι οἱ Ὀθωμανοὶ καθ' ὅλην τὴν Κρήτην ἀποκαταστήσας τῆς τάξεως, ἐπανήρχοντο εἰς τὰ χωρία των, κατελιμμένον ἤδη, ὡς ἐλέχθη, τῶν ἐπικαίρων σημείων ὑπὸ τοῦ στρατοῦ. Τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα κατεπνίγη ἐν τῇ γενέσει του, ἔνεκεν τῆς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Τρικοῦπῃ ἀσκηθείσης πίεσεως, θεωρούσης τὰς περιστάσεις ἀκαταλλήλους. Μολονότι ὁμοῦ τὸ κίνημα δὲν ἔλαβεν εὐρείαν ἐπέκτασιν καὶ μάχαι σοβαραὶ δὲν ἔλαβον χώραν καὶ εἰς τὰ πλείστα μέρη τῆς νήσου μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν δύο στοιχείων ἡ τάξις ἐτηρήθη καὶ ἡ περιουσία τῶν Ὀθωμανῶν κινητῆ καὶ ἀκίνητος ἔμεινεν ἀπείρακτος, ὡς μάλιστα συνέβη καὶ ἐν Σητεῖα, ἐν τούτοις μετὰ τὴν διείσδυσιν τοῦ στρατοῦ εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Κρήτης, οἱ Κρητῆς Χριστιανοὶ ὑπέστησαν τοσοῦτους ἐξεντελισμοὺς καὶ τοιαύτας καταπιέσεις καὶ τυραννίας, ὅσας δὲν ὑπέστησαν οὔτε κατὰ τὴν περίλαμπρον ἐπανάστασιν τοῦ 1866.

Μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου πολλὰ πρόσωπα μετασχόντα τοῦ κινήματος ἐδιώχθησαν καὶ συλληφθέντα ἐδικάσθησαν καὶ κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατοδικείου, ἄλλα μὲν εἰς θάνατον, ἄλλα δὲ εἰς πολυχρόνιον ἐξορίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μ. Ἀσίας καὶ ἄλλαχού, ἐσώθησαν δὲ μόνον οἱ εἰς Ἑλλάδα καταφυγόντες, ἐν οἷς καὶ οἱ πρωτοῦργοι τοῦ κινήματος, πλὴν τοῦ **Ἰωάνν. Ἀναστασάκι** συλληφθέντος καὶ καταδικασθέντος εἰς ὑπερορίαν εἰς Μοσούλην, καθ' ὃδὸν δὲ δραπετεύσαντος καὶ σωθέντος.

Ἐν Σητεῖα εὐτυχῶς δὲν ἐγένοντο πολλὰ διώξεις, τὸ μὲν, διότι οὐδὲν ἔκτροπον συνέβη, ἀφοῦ ἄλλωστε δὲν ἐπραγματοποιήθη καὶ ἡ ἀποφασισθεῖσα καταστροφή τῶν ἐν Παχεία Ἄμμω πύργων, τὸ δέ, διότι καὶ αἱ ὑπάρχουσαι ἀρχαὶ τότε δὲν ἔδειξαν ζῆλον καὶ αὐστηράν

στάσιν, μολονότι είχαν προηγουμένους λόγους να δείξουν διάφορον συμπεριφοράν.

Μόνον ὁ Ἑμμ. Οἰκονομάκις, μάγειρος, κατεδιώχθη καὶ κατεδικάσθη κατηγορούμενος διὰ κοινὰ ἐγκλήματα, τὰ ὅποια ὁ δυστυχῆς δὲν διέπραξεν, ἀλλὰ τὰ ἀπέδιδον εἰς αὐτὸν κινούμενοι οἱ κατήγοροί του ἐκ κομματικῶν μᾶλλον λόγων καὶ πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τὴν εἰς τὰ κόμματα ἐπιδεικνυομένην ὑπ' αὐτοῦ ζωηρότητα. Ἐπίσης συνελήφθη καὶ ὁ **Στέφανος Ξενικάκις** δι' ὁμοίους περίπου λόγους κατηγορηθείς, ὡς δῆθεν κατακρίνων τὰ μέτρα τῆς κυβερνήσεως. Μεταφερθεὶς οὗτος εἰς Χανιά, γενομένης ἀνακρίσεως καὶ ἀποδειχθείσης ἀβασίμου τῆς κατηγορίας, ἀπελύθη μετὰ ἓνα περίπου μῆνα. Καὶ ὁ γράφων ταῦτα ὑπέστη δίωξιν, τὴν αἰτίαν τῆς ὁποίας ἐκθέτω λεπτομερῶς ἐν πραγματείᾳ μου συγγραφείσῃ καὶ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ Μύσωνι, ἐν τόμῳ Α' τεύχει Ι σελ. 166—174 τῇ παρακλήσει τοῦ ἐκδότου τοῦ Περιοδικοῦ Μιχαὴλ Καταπότη. Εὐτυχῶς ἐσώθη, ταλαιπωρηθεὶς μόνον ἐπ' ὀλίγον χρόνον, τῇ παρεμβάσει πολλῶν καὶ καλῶν πατριωτῶν παρὰ τὰ κοχλάζοντα εἰσέτι πολιτικά πάθη, ὧν τινες δὲν διέκειντο εὐμενῶς πρὸς ἐμὲ διὰ λόγους κομματικούς, ἄνευ δὲ τῆς παρεμβάσεως ταύτης ἡ καταδίκη μου ἦτο βεβαία.

Νομίζομεν σκόπιμον πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ μέρους τούτου τῆς ἱστορίας μας νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ ἐξῆς σχετικά. Ἡ Πύλη, ὡς προείπομεν, εἶχεν ὑποσχεθῆ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὅτι θὰ σεβασθῆ τὰ προνόμια τῆς νήσου καὶ ὅτι πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως θὰ ἐπιδείξῃ μεγάλην ἐπιείκειαν. Ὁ Σακῆρ Πασᾶς ὅμως πᾶν ἄλλο ἔπραξεν, ἢ νὰ τηρήσῃ τὴν ὑπόσχεσιν τῆς Πύλης. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπέδωκεν διακοίνωσιν εἰς τὰς Μεγ. Δυνάμεις ἐπικαλουμένη τὴν ἐπέμβασιν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Πύλη ἐπέδωκεν ἐπίσης διακοίνωσιν δικαιολογοῦσα τὰς ἐνεργείας αὐτῆς. Αἱ Μεγ. Δυνάμεις δὲν συνεφώνησαν περὶ κοινῆς ἐνεργείας, ἀλλ' ἐκάστη προέβαινεν εἰς χλιαρὰς συστάσεις, αἵτινες ἐλάχιστα, ἢ καὶ οὐδαμῶς ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν.

Οἱ Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι, βλέποντες τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς νήσου ὑπὸ τε τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ ὑπὸ τῶν Μεγ. Δυνάμεων, ὑπέβαλον ἀναφορὰν ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν Σουλτάνον τὴν 31 Ἰουλίου 1889, τὴν ὁποίαν ἀνεκοίνωσαν καὶ εἰς τοὺς Προξένους καὶ διὰ τῆς ὁποίας καθόριζον τὰ αἰτήματα τῆς Κρήτης. Ἡ Πύλη εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀναφορᾶς τῶν πληρεξουσίων ἀπέστειλε τὸν ναύαρχον **Ραῖπ Πασᾶν** κομίζοντα τὴν 25 Νοεμβρίου 1889 φερμάνιον, τὸ ὅποιον εἶχεν ἐκπονήσει ἐν πάσῃ μυστικότητι. Διὰ τοῦ φερμανίου τούτου ἡ Πύλη κατήργει τὰ πλεῖστα καὶ οὐδιώδη τῶν χορηγηθέντων προνομίων διὰ τῆς Συμβάσεως τῆς Χαλέπας.

Οἱ Κρητες λαβόντες γνῶσιν τοῦ ἐν τῷ φερμανίῳ περιεχομένου κατελήφθησαν ὑπὸ σφοδρᾶς ἀγανακτικῆσεως, ἀλλὰ τι ἠδύνατο νὰ πράξουν; Ἐξῶθεν δὲν ἀνέμενον βοήθειαν. Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς εἶχεν ἤδη καταλάβει ὅλα τὰ ἐπικαιρα σημεῖα τοῦ τόπου καὶ τὰ στρατοδικεῖα ἐδίκαζον καὶ κατεδίκαζον. Ἐνομίσθη πρὸς στιγμήν ὅτι μία παθητικὴ ἀμυνα ἠδύνατο ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν Πύλῃν ἀπὸ τὴν πορείαν ἣν εἶχε λάβει ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τοῦ ἀπαισίου φερμανίου. Οἱ ἐν Ἑλλάδι ὑπέδειξαν ὡς μέτρον ἀμύνης τὴν παραίτησιν τῶν Χριστιανῶν δικαστῶν καὶ τὴν ἄρρησιν τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ νὰ προσέλθῃ εἰς ἐκλογὰς πληρεξουσίων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ φερμανίου. Ἀμφότεραι αἱ ὑποδείξεις αὐταὶ ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν, ἀλλὰ καὶ αἱ δύο δὲν ἔφεραν τὸ ἐπιδικωκόμενον ἀποτέλεσμα, διότι ἄλλοι μὲν τῶν δικαστῶν παρητήθησαν, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ γράφων ταῦτα, ἀλλ' εὐρέθησαν οἱ πρόθυμοι νὰ τοὺς ἀντικαταστήσουν (¹) ἄλλοι δὲ δὲν παρητήθησαν. Εἰς τὰς προκηρυχθείσας ἐκλογὰς τῶν ἐκλεκτῶρων κατὰ τὴν 28 Φεβρουαρίου 1890 ὁ Χριστιανικὸς λαὸς δὲν προσῆλθε καὶ ἐπομένως ἐκλογὴ πληρεξουσίων δὲν ἐγένετο κατὰ τὴν 16 Ἀπριλίου ἰδίου ἔτους, ἣτις εἶχεν ὀρισθῆ ὡς ἡμέρα ἐκλογῶν.

Ἡ Πύλη ἐκ τῶν μέτρων τούτων οὐδαμῶς ἐπτοήθη, ἀλλ' ἐν ἀνέσει ἐφήρμοσε τὸ φερμανιον διορίσασα, ἀντὶ Χριστιανῶν Γενικῶν Διοικητῶν Ὀθωμανοὺς τοὺς ἐξῆς κατὰ σειρᾶν, τὸν *Σακὴ Πασᾶν* κατ' Αὐγυστον τοῦ 1889, τὸν *Τζεβὰτ Πασᾶν* κατὰ Μάιον τοῦ 1890, τὸν *Μαχμουτ Δζελαλεδίν* κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1891 καὶ τὸν *Τουρχὰν* τὸ 1894. Ἐπιτιφοροῦντο δὲ Τοποτηρηταὶ τῆς Γενικῆς Διοικήσεως. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα οἱ ἐν λόγῳ Διοικηταὶ ἐκυβέρνησαν τὴν νῆσον δικτατορικῶς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου. Ἐκάλεσαν ἔξωθεν χωροφύλακας Ὀθωμανοὺς, ἰδίᾳ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Προύσης (προσαλῆδες), οἱ ὅποιοι ἀγνοοῦντες τελείως τὸν τόπον καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν κατοίκων ἐπροκάλουν πολλάκις ἐπεισόδια εἰς βάρος τῶν Χριστιανῶν, κινούμενοι ἐκ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ (²).

Ἐπέβαλαν καταθλιπτικὴν φορολογίαν ἐπὶ τῶν ἐλαιοδένδρων, εἴτε παρῆγον ταῦτα εἰσόδημα, εἴτε μή, διαιρέσαντες αὐτὰ εἰς κατηγορίας.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἐφηρμόσθη ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Μαχμουτ Πασᾶ, ὁ ὅποιος παρέμεινε πλείοτερον χρόνον ἐν Κρῆτῃ.

(¹) Ὁφείλω νὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὅτι ἐκ τῶν κληθέντων ἐπιστημόνων οὐδεὶς ἐδέχθη, πλὴν ἑνός, τοῦ δικηγόρου Δευκαλίωνος Μαρκοπούλου, ὁ ὅποιος ἀπέτελεσεν ἐξαίρεσιν εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσῃ τοὺς παραιτηθέντας δικαστάς. Πάντες οἱ δεχθέντες ἦσαν ἐκ τῶν προσώπων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἠγνόουν τὴν ἰδέαν τῆς πατρίδος. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τοὺς μὴ παραιτηθέντας.

(²) Βλ. Κεφ. 12 σελ. 84 ὑποσ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1895.— Ὁ πρὸ ταύτης διορισμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ Πασᾶ ὡς Γεν. Διοικητοῦ Κρήτης.— Αἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν δολοφονίαι.— Ἡ συνελευθεύσα Βουλὴ.— Ἡ ὑπὸ τὸν Μανουῆσον Κούνδουρον μεγάλη συγκέντρωσις εἰς Κλημα Ἀποκοράνου καὶ ἡ ἐν Ἀσκύφου Κεντριῇ Ἐπιτροπῇ τῆς Μεταπολιτεύσεως.— Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Καραθεοδωρῆ Πασᾶ.— Αἱ ἐν Χανίοις σφαγὴ κατὰ τῶν Χριστιανῶν.— Ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐπανάστασεως καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς.—

ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ ἐπανάστασις αὕτη ὑπῆρξεν ἀπόρροια τῆς ἀτυχοῦς ἐπαναστάσεως τοῦ 1889, ἐξ ἧς πολλὰ δεινὰ ὑπέστη ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Κρήτης, ὡς ἐκθέτομεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Κατὰ τὸ 1895 ὁ Σουλτάνος φοβηθεὶς νέαν ἐπανάστασιν ἐν Κρήτῃ, λόγῳ τῆς δυσμενοῦς κοινῆς γνώμης ἐν Εὐρώπῃ, ἐξεγερθείσης ἐκ τῶν γενομένων τῇ παρορμήσει αὐτοῦ Ἀρμενικῶν σφαγῶν καὶ τοῦ ἐρεθισμοῦ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ ἔνεκεν τῆς ἀφορήτου δεσποτίας τῶν Τούρκων Διοικητῶν, οἵτινες, ἐπωφελοῦμενοι τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως ἐκ τῆς ἐπανάστασεως τοῦ 1889, κατεπάτησαν πάντα τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια τῆς νήσου, τὰ ἀποκτηθέντα διὰ πολυχρονίων σκληρῶν καὶ αἱματηρῶν ἀγώνων, ἀνεκάλεσε τὸν Τούρκον Διοικητὴν Μαχμούτ Πασᾶν, καὶ οὐ ἐγένετο ἀπόπειρα δολοφονίας, καὶ διώρισε κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ ἔτους τούτου Χριστιανὸν Διοικητὴν τὸν Ἀλέξανδρον Καραθεοδωρῆν Πασᾶν.

Ὁ διορισμὸς τοῦ νέου τούτου Διοικητοῦ, γνωστοῦ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Κρήτης ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ αὐτοῦ ὡς Γεν. Διοικητοῦ, (Νοέμβριος 1878), ἀνακληθέντος δὲ μετὰ 14 ἡμέρας, ὡς διορισθέντος Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, ἔκαμεν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον τῆς Κρήτης. Δι' ὃ ἅμα ἔφθασεν ὁ Καραθεοδωρῆς ἐπροκήρυξεν ἐκλογὰς πληρεξουσίων τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ κατώρθωσε νὰ πείσῃ τοὺς Χριστιανοὺς πολλὰ καὶ διάφορα ὑποσχόμενος, νὰ προσέλθουν εἰς τὰς ἐκλογὰς, ἔστω καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ φερμανίου τοῦ 1889.

Εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ὅμως στοιχεῖον ἤχησε κακῶς ὁ διορισμὸς οὗτος, τὸ ὁποῖον διέβλεπεν ἐν τῇ προσώπῳ τούτου τὴν ἐπάνοδον τῆς Χριστιανικῆς Διοικήσεως καὶ τὴν ἐπαναφορὰν τῶν καταπατηθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων Διοικητῶν προνομίων καὶ φιλελευθέρων νομοθετημάτων, ὧν ἀπήλαυε καὶ τοῦτο.

ἵνα ἐμποδίσουν τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν πρὸς Χριστιανικὴν Διοίκησιν, ἐν αὐτῇ τῆς ἀρχῆς τῆς, οἱ Τοῦρκοι τῶν Χανίων ἴδρυσαν δολοφονικὸν κομιτᾶτον, ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις, ὡς λέγεται, τοῦ ἀνακληθέντος Μαχμούτ Πασᾶ. Τὸ κομιτᾶτον τοῦτο ἐνεργοῦν διὰ τὴν σύστασιν παρομοίων τοιούτων καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Ἐπαρχίας τῆς νήσου ἐπεδίωκε τὴν διατάραξιν τῆς δημοσίας τάξεως διὰ δολοφονιών κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἵνα οὕτως ἀποτύχουν αἱ προσπάθειαι τοῦ νέου Χριστιανοῦ Διοικητοῦ.

Πρῶτα θύματα τῆς κακούργου ταύτης Ὄργανώσεως ὑπῆρξαν οἱ ἠρωϊκοὶ ἐκ Σφακιῶν ἀδελφοὶ **Νικόλαος καὶ Ροῦσος Χριστοδουλάκις**, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος ταγματάρχης τῆς Χωροφυλακῆς, ἐτραυματίσθη εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐτυφλώθη ἐν τῷ χωρίῳ Τσικαλαριά, ὁ δὲ δεύτερος, ἀρχηγὸς Σφακιῶν, ἐφονεύθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐν τῷ χωρίῳ Ἀλικιανοῦ Κυθωνίας καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς Κρήτης ἔτεσαν ὑπὸ τὸ φάσγανον τῆς σπείρας ταύτης.

Συνελθούσης τῆς Βουλῆς ἤρχισαν αἱ ἐργασίαι αὐτῆς κανονικῶς. Οἱ Χριστιανοὶ Πληρεξούσιοι ἐλπίζοντες ὅτι ὁ Γεν. Διοικητὴς, καθ' ἃ ὑπέσχετο αὐτοῖς εἰς τὰς κατ' ἴδιαν συνδιαλέξεις, θὰ συντελέσει εἰς τὴν ἐπάνοδον τοῦ πρώην καθεστῶτος τῆς Συμβάσεως τῆς Χαλέπας, δὲν ἤγειραν διαμαρτυρίαν τιὰ κατὰ τῶν γενομένων παραβάσεων τῶν πολιτειακῶν δικαιωμάτων τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ διὰ τοῦ φριμανίου τοῦ 1889.

Ἄλλ' ἐνῶ ταῦτα ἤλπιζον καὶ ἠσχολοῦντο εἰς τὴν νομοθετικὴν ἐργασίαν των, ὁ Γεν. Διοικητὴς, πρὶν ἐκπνεύσει ἡ νόμιμος προθεσμία τῆς Συνόδου τῆς Βουλῆς, ἐκήρυξε τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς κατὰ τὴν 26 ἡμέραν, καὶ τοῦτο, διότι ἐπληροφορήθη ὅτι κατὰ συμβουλίην τῶν ἐν Ἀθήναις πατριωτῶν πρὸς τὴν Συνέλευσιν ὑπεγράφετο ὑπόμνημα διαμαρτυρίας, ἵνα ἀναγνωσθῇ ἐντὸς τῆς Βουλῆς, συνεδριαζούσης (!).

(1) Δυστυχῶς τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ Γεν. Διοικητοῦ λέγεται ὅτι ἐνίσχυσαν καὶ πολλοὶ πληρεξούσιοι ἐκ τῶν μᾶλλον συντηρητικῶν, οἵτινες φοβούμενοι μὴ ἐπιδεινωθῇ ἡ κατάστασις, ἢ ἄλλως πολὺ ἀνόματος κατ' ἐκείνην τὴν περίστασιν, παρώτρυναν τὸν Γεν. Διοικητὴν νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀπόφασιν του ταύτην, λέγοντες ὅτι δὲν ὑπῆρχε νομοθετικὴ ἐργασία. Πλὴν τούτου ὑπῆρχε φόβος, κατὰ τοὺς ἐν λόγῳ πληρεξουσίους, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν πληρεξουσίων θὰ ὑπέβαλον καὶ θὰ ὑπεστήριζον προτάσεις αἵτινες ψηφίζομεναι θὰ ἐπεβάρυνον τὸν προϋπολογισμόν διὰ δύο περίπου ἑκατομμυρίων γροσίων. Ἰδίως ὑπεστήριζον οὗτοι ὅτι πολλοὶ πληρεξούσιοι ὄντες οἱ ἴδιοι ἐνοικιασταὶ δημοσίων φόρων, ἢ ἔχοντες συγγενεῖς ἢ φίλους τοιούτων θὰ ἐπεδίωκον νὰ ψηφισθῇ νόμος χαριστικὸς τῶν φόρων τούτων εἰς τοὺς ὀφειλέτας. Οὕτως ὁ Γεν. Διοικητὴς ἐπερειδόμενος

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Γεν. Διοικητοῦ ἐθεωρήθη ὡς πραξικοματικὴ καὶ ἐπροξέειχε μεγάλην δυσαρέσκειαν παρὰ τῶ Χριστιανικῷ λαῷ τῆς Κρήτης. Διὰ τῆ πρωτοβουλία τοῦ **Μανούσου Κουνδούρου**, δικαστοῦ ἐν Βάμῳ, νέου φιλοδόξου καὶ θερμοῦ πατριώτου, ἐγένετο μεγάλη συγκέντρωσις τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1895 εἰς θεῖον Κλῆμα Ἀποκορώνου.

Οἱ συνεληθόντες ὑπέγραψαν ὑπόμνημα, ὅπερ ὑπέβαλαν εἰς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις διὰ τῶν ἐν Χανίοις Προξένων αὐτῶν, δι' οὗ διεμαρτύροντο κατὰ τῆς αὐθαιρέτου πολιτείας τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ καθόριζον τὰ αἰτήματα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, δι' ὧν ἐφρόνουν ὅτι θὰ ἐπύρρατο ἡ βελτίωσις τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως τῆς νήσου.

Κατὰ τὴν 7 Ὀκτωβρίου 1895 συνήλθον οἱ ἄνω ἐν Ἀσκύφῳ Σφακιῶν καὶ ἐξέλεξαν Ἐπιτροπὴν ἣν ὠνόμασαν «**Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Μεταπολιτεύσεως Κρήτης**», ἣτις θὰ διηύθυνε τὸν ἀγῶνα καὶ ἣτις ἀπετελέσθη ἐκ πολλῶν προσώπων.

Οἱ ἐπίσημοι πληρεξούσιοι τῆς Κρήτης, ἀκολουθοῦντες τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, προεδρευομένης ὑπὸ τοῦ **Τρικούπη**, ἀντέδρων κατὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Μεταπολιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς. Τοῦτου ἕνεκα καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν Κρήτην, πλὴν μικρᾶς ἀκτίνος, περιλαμβανούσης τὴν Ἐπαρχίαν Σφακιῶν καὶ μέρος τῆς ἐπαρχ. Ἀποκορώνου, ἐπεκράτει πλήρης τάξις. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐπιρροῆς τῆς Ἐπιτροπῆς διειρηθῆσαν αἱ ἐπίσημοι ἀρχαί, μὴ ἐνοχλούμεναι ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐλπίζόντων εἰς τὴν αἰσίαν λύσιν τῶν αἰτημάτων των.

Ἀλλὰ καίτοι οἱ Χριστιανοὶ ἐτήρουν νομιμόφρονά τινα στάσιν, δὲν συνέβαινε τὸ αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Θέλοντες οὗτοι ν' ἀντιδράσουν κατὰ τοῦ Χριστιανοῦ Γεν. Διοικητοῦ ἐξηκολούθουν τὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν δολοφονικὰς ἐνεργείας των.

Ὁ Καραθεοδωρῆς Πασᾶς κατέβαλε πᾶσαν προσπάθειαν, ὅπως συνδιαλλάξῃ τὰ δύο στοιχεῖα, ἀλλ' ἀπετύγχανεν εἰς τοῦτο ἕνεκεν τῆς ἀδιαλλαξίας τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐλάμβανον τὰς ὁδηγίας των ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ ἐπέλθῃ ὁ ἀντίκτυπος καὶ ἐκ μέρους τῶν δολοφονουμένων Χριστιανῶν, οἵτινες ἤρξαντο νὰ προβαίνουν εἰς ἀντεκδικήσεις, ἐξαντληθείσης τῆς ὑπομονῆς των. Οὗτω δὲ ἐδημουργήθη κατάστασις ἀνυπόφορος.

Ἡ στάσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ἀντίδρασις τῶν πληρεξουσίων καὶ πάντων τῶν Προξένων πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς Μεταπο-

ἐπὶ τῶν φημῶν τούτων προέβη εἰς τὴν κήρυξιν τῆς λήξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως.

λιτευτικῆς Ἐπιτροπῆς ἐξηγήθησαν ὑπὸ τῆς Πύλης ὡς ἐνδειξεις προθέσεων διατηρήσεως τῆς εἰρήνης ἐν τῇ νήσῳ καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅτι ἠδύνατο αὐτὴ νὰ μεταχειρισθῇ πᾶν μέσον πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἀρξαμένης ἑπαναστάσεως.

Ἐν ἓκ τῶν μέσων τούτων ὑπῆρξεν ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Γεν. Διοικητοῦ *Καραθεοδωρῆ Πασᾶ* διὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ *Τουρχάν Πασᾶ* (1), ὅστις νομίσας ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ κατὰ τὸ 1889 γεγνημένα, ἐπροκάλεσε Σουλτανικὸν διάταγμα, δι' οὗ ἀνεβάλλετο προσωρινῶς ἡ σύγκλησις τῆς Γεν. Συνελεύσεως.

Διὰ τὴν αὐθαίρετον καὶ παράνομον ταύτην πράξιν οἱ Χριστιανοὶ Διοικητικοὶ Σύμβουλοι καὶ οἱ Πληρεξούσιοι διεμαρτυρήθησαν, οἱ δὲ Πρόξενοι καὶ οἱ Πρεσβευταὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων προέβησαν εἰς παραστάσεις πρὸς τὴν Πύλην, ἡ ὁποία ἀνεκάλεσε μὲν τὸν Τουρχάν Πασᾶν, ἀλλ' ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ *Ἀβδουλάχ Πασᾶ* ἐξουσιοδοτηθέντος νὰ συγκλήσῃ τὴν Συνέλευσιν.

Ἡ Μεταπολιτευτικὴ Ἐπιτροπὴ ἔκ τῶν ἐνεργειῶν τούτων τῆς Πύλης ἐνισχυθεῖσα καὶ διὰ τῆς προσελεύσεως πολλῶν ὀπλιτῶν ἐνθαρρυνθεῖσα ἐπολιόρκησε τὸν ἐν Βάμῳ Τουρκικὸν στρατὸν. Τοῦτο ἐπέφερε τὴν ἔξαρσιν τοῦ μωαμεθανικοῦ φανατισμοῦ, συνεπεῖρὰ τοῦ ὁποίου ὁ τακτικὸς στρατὸς μετὰ τοῦ ὄχλου καὶ τῶν ὀργάνων τῆς χωροφυλακῆς προέβησαν κατὰ τὴν 12 Μαΐου 1896 εἰς σφαγὰς τῶν ἐν Χανίοις ἀόπλων Χριστιανῶν καὶ εἰς διαρπαγὰς καὶ λεηλασίας τῶν χριστιανικῶν καταστημάτων.

Αἱ σφαγαὶ καὶ διαρπαγαὶ ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀλλ' οἱ ὀπλισμένοι Χριστιανοὶ ἠμύνοντο ἔκ τῶν οἰκιῶν τῶν γενναίως ἀποκρούοντες τὰς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, μέχρι τοῦ κατάπλου πρὸ τοῦ λιμένος τῶν Χανίων τῶν Εὐρωπαϊκῶν στόλων, ὅτε οὗτοι ἀνεχώρησαν εἰς Ἑλλάδα.

Τὴν 16 Μαΐου κατῆλθεν εἰς Κρήτην ὁ *Ἀβδουλάχ Πασᾶς*, ὁ ὁποῖος ἄγων πολυάριθμον στρατὸν ἔσπευσεν εἰς Βάμον πρὸς διάλυσιν τῆς ὑπὸ τῶν ἑπαναστατῶν πολιορκίας τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Κατὰ τὴν γενομένην συμπλοκὴν ἐφονεύθησαν πλείστοι Τοῦρκοι καὶ 18 Χριστιανοί. Διαλυθείσης δὲ τῆς πολιορκίας τοῦ Βάμου καὶ ἀποχωρήσαντος ἐκεῖθεν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν μεγάλῃ ἀταξίᾳ, καταδιωκόμενου, ὁ *Ἀβδουλάχ* ἐστράφη πρὸς ἄλλα μέρη τῆς περιφερείας Χα-

(1) Ὁ Τουρχάν Πασᾶς, Ἀλβανὸς, μεγιστάν τῆς Τουρκίας, ἦτο γνῶστης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης σπουδᾶς καὶ λαβῶν μάλιστα καὶ ἀπολυτῆριον τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις Ζαλείου Γυμνασίου, ὅπερ προσὸν ἐνόμισεν ἡ Πύλη ὅτι θὰ ἱκανοποιεῖ τὸν Κρητικὸν λαόν.

νίων, ἵνα ἐκεῖ ἄρῃ νίκας πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ θιγέντος γοήτρου τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Κατευθυνόμενος ὅμως εἰς Βουκουλιές προσεβλήθη ὑπὸ σώματος ἐνόπλων Χριστιανῶν καὶ ἠττηθεὶς ἐπανήλθε κατησχυμμένος εἰς Χανιά.

Οἱ πρεσβευταὶ τῶν Μεγ. Δυνάμεων ἐν Κωνσταντινουπόλει προέβησαν εἰς ἐντόνους παραστάσεις πρὸς τὸν Σουλτάνον, ὁ ὁποῖος ὑπέσχεθη ὅτι θ' ἀνακαλέσῃ τὸν Ἀβδουλάχ καὶ τὸν Χασάν Πασάν καὶ θὰ ἐξετάσῃ μετ' ἐπεικειάς τὰ αἰτήματα τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης.

Μεθ' ὅλας ὅμως τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Σουλτάνου ὁ Ἀβδουλάχ ἐξηκολούθει τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐκπέμψας στρατιωτικὰ σώματα καὶ εἰς τὰ μέρη τοῦ Ἡρακλείου, ὅπου διέπραξαν παρομοίους πρὸς τοὺς τῶν Χανίων βανδαλισμούς καὶ οὕτως ἀνεροίπισε τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἡ ἘΝ ΣΗΤΕΙΑ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1896

Οἱ Ὀθωμνοὶ τῆς Σητείας συνεπέα τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως ἤρξαντο κινούμενοι. — Συνεννοήσεις μετὰ τῶν προκρίτων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμνῶν. — Δολιότης τῶν τελευταίων. — Ἡ στάσις τοῦ Ἐπαρχοῦ Ἀντωνίου Βολανη. — Ἡ κάθοδος τῶν Τούρκων εἰς τὴν πρωτεύουσαν Σητείαν καὶ ἡ ἔξοδος τῶν Χριστιανῶν ἐκ ταύτης. — Ἡ διχογνωμία τῶν Χριστιανῶν ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν στάσιν τῶν ἐναντι τῶν Ὀθωμανῶν. — Ἡ ἐπελθοῦσα συμφωνία. — Αἱ ἐπανειλημμέναι κάθοδοι τῶν Χριστιανῶν εἰς Πισκοκέφαλον ἐκ παρεξηγήσεων. — Αἱ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συνεννοήσεις. — Ἡ ματαίωσις τῆς συμφωνίας καὶ τὰ μετ' αὐτήν.

Ἡ ἀπῆχησις τῶν ὡς ἄνω γεγονότων ταχέως ἔφθασε καὶ μέχρι τῆς Ἐπαρχίας Σητείας, ἔνθα οἱ Ὀθωμανοί, εἴτε μεμνημένοι ὄντες εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ κομιτάτου, εἴτε φοβούμενοι, ἤρχισαν κινούμενοι καὶ μεταφέροντες εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν. Οἱ προύχοντες τῶν Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἵνα καθησυχάσουν τὴν ἀνησυχίαν τῶν ἐκατέρωθεν πνευμάτων, συνήλθον καὶ ἀπὸ κοινοῦ συνεννοηθέντες ἐξέλεξαν μικτὴν Ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν Χριστιανῶν *Γεωρ. Στεφανίδου, Κωνστ. Ἀρχατζικάκι, Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκι, Ἄνδρ. Ἀντύπα, Νικ. Χλουβεράκι* καὶ ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν *Ἀχμέτ Δεβεντάκι, Ἰμβραῖμ Δεβεντάκι* (υἱοῦ τοῦ καθῆ), *Ἰμβραῖμ Ἰσμετ* (γραμματέως τοῦ Ἐπαρχείου) καὶ τινῶν ἄλλων, ἵνα περιέλθουν τὰ χωρία τουρκικὰ καὶ μικτὰ καὶ συστήσουν εἰς μὲν τοὺς Ὀθωμανοὺς

νά ἡσυχάσουν καὶ παραμείνουν εἰς τὰ χωρία τῶν, ὡς μὴ διατρέχοντα οὐδένα κίνδυνόν ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν, εἰς δὲ τοὺς Χριστιανούς νά ἐξακολουθήσουν νά διάγουν μετὰ τῶν συμπολιτῶν τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ὁμοιοῖα, διότι τὰ ζητήματα τῆς Κρήτης θά λυθοῦν πολὺ ταχέως κατὰ τοὺς πόθους ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων.

Κατ' ἀρχὰς ἡ Ἐπιτροπὴ μετέβη εἰς τὸν δῆμον Χανδρᾶ (εἶτα Πραισιῶ), ὅπου τὸ Ὀθωμανικὸν στοιχεῖον ἦτο πολυπληθέστερον. Ἐκεῖ οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ Χριστιανοὶ ἤκουον μετὰ πολλῆς εὐχαριστήσεως τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλὰς· ἐνῶ ὅμως ἐλέγοντο ταῦτα ἐπὶ παρουσίᾳ ὅλων τῶν μελῶν, παρατηρήθη ὅτι τὰ Ὀθωμανικὰ μέλη, τὰ ὁποῖα πάντως θά ἦσαν μεμνημένα εἰς τὰ σχέδια τοῦ ἐν Χανίοις Τουρκικοῦ κοιμητάτου καθυστεροῦν κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐξ ἐκάστου χωρίου καὶ συνωμίλουν κατ' ἰδίαν μὲ τοὺς ὁμοθρήσκους τῶν.

Τοῦτο ἐνέβαλεν εἰς ὑπονοίας τὰ Χριστιανικὰ μέλη, ὅτι αἱ ἰδιαιτέραι συνομιλίαι ἐγένοντο πρὸς σύστασιν ἀντιθέτων πρὸς τὰς κοινὰς συστάσεις καὶ ἔκαμαν παραστάσεις εἰς τὰ Ὀθωμανικὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, ἅτινα διεμαρτύροντο, λέγοντα ὅτι παρεξηγοῦντο. Δὲν ἐβράδυνεν ἐν τούτοις νά φανῇ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἰδιαιτέρων συνομιλιῶν. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐξ ἐνὸς χωρίου καὶ τὴν μετάβασιν εἰς ἄλλο τὰ Χριστιανικὰ μέλη ἐπληροφοροῦτο ὅτι ἀπὸ τὸ πρῶτον χωρίον, οὐ μόνον δὲν ἔπαυσεν ἡ κίνησις, ἀλλ' ἐπετάθη αὐτή. Τούτου ἔνεκα οἱ Χριστιανοὶ διέκοψαν τὴν περιοδείαν, θεωρήσαντες αὐτὴν πλέον ἄσκοπον.

Οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἐπαρχίας γενόμενοι πλέον ἐνήμεροι τῶν σχεδίων τοῦ κακούργου κοιμητάτου ἔσπευδον μεταφέροντες ἀρχικῶς τὰ μᾶλλον χρήσιμα εἰς αὐτοὺς πράγματα εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ εἶτα τὰς οικογενεῖας τῶν καὶ τὰ ζῶα τῶν. Τοῦτ' αὐτὸ ἠναγκάσθησαν νά πράξουν καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει Χριστιανοὶ ἐξεληθόντες εἰς τὰ χωρία καὶ παραλαβόντες ὅ,τι ἦτο αὐτοῖς μᾶλλον χρήσιμον καὶ εὐμετακόμιστον, παραδώσαντες δὲ τὰς οἰκίας τῶν εἰς τὰς σχετικὰς πρὸς αὐτοὺς Ὀθωμανικὰς οικογενεῖας μετὰ τῶν λοιπῶν πραγμάτων τῶν. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐπέσπευσε καὶ ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν ὑπῆρξεν ἡ στάσις τοῦ Χριστιανοῦ Ἐπαρχοῦ Σητείας *Ἀντωνίου Βολάνη* (1). Οὗτος, χωρὶς νά ἔλθῃ εἰς

(1) Ὁ Ἀντώνιος Βολάνης κατήγετο ἐκ τοῦ ἠρωϊκοῦ χωρίου Λάκκων τῆς Κυδωνίας, ἀνήκεν δὲ εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην καὶ μεγάλην οικογένειαν τῶν Βολάνηδων, ἧτις κατελθοῦσα εἰς Κρήτην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, μετὰ τὴν πτώσιν αὐτῆς τὸ 1453 παρέσχε μεγάλας ὑπηρεσίας κατὰ τοὺς Κρητικούς ἀπελευθερωτικούς ἀγῶνας μὲ ἀρκετὰ θύματα ἐξ αὐτῆς. Ὁ εἰρημένος Ἀντώνιος ἠκολούθησε τὰς παραδόσεις τῆς οικογενεῖας, δι' αὐτὸ δ' αἰδίδμος Βενιζέλος, οὐτινος ἐτύγχανε φίλος, ὑπεστήριξε αὐτὸν ὥστε ν' ἀνέλθῃ εἰς διάφορα ἀξιώματα. Στεροῦμενος ὅμως μορφώσεώς τινος

καμμίαν συνεννόησιν με πρόσωπά τινα εκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως Σητείας παρέλαβε τὴν οἰκογένειάν του καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν Ρούσαν Ἐκκλησιάν, χωρίον κείμενον εἰς θέσιν ὀχυρὰν καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως 4—5 χιλιομέτρων. Καίτοι δὲ ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του δὲν ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ παραιτηθῆ, ἀλλ' ἔκαμνε τὸν Ἐπαρχον καὶ τὸν ἐπαναστάτην, διατάσσων καὶ ὑπὸ τὰς δύο ιδιότητες. Ἐκ τῆς στάσεως του δὲ ταύτης ἠκολούθησαν αὐτὸν πρόσωπά τινα, ἄλλα μὲν τῶν ὁποίων ἀνεγνώριζον αὐτὸν ὡς Ἐπαρχον ἄλλα δὲ ὡς ἀρχηγὸν ἐπαναστάσεως. Ὁ σκοπὸς δ' αὐτοῦ ἦτο, ἂν μὲν ἡ κατάστασις ἐξομαλυνθῆ, ὡς ἠλπίζετο, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν θέσιν του, ἂν δὲ τοῦναντίον, νὰ ἀναγνωρισθῆ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ τῆς Σητείας.

Ὁ τελευταῖος αὐτὸς σκοπὸς του ἦτο ὁ πλέον ἀπερίσκεπτος, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθῆ, ὑπαρχόντων καὶ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ προσώπων, τὰ ὁποῖα θὰ διεξέκικουν τὸ ἀξίωμα τοῦτο· ἀλλ' ἀνεξαρτήτως τούτου ὁ ἄνθρωπος ἠγνόει τὸν τόπον καὶ τὰ πρόσωπα, μόλις πρὸ ὀλίγου ἐλθὼν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Σητείας.

Ὁπωσδήποτε ἡ στάσις του δὲν ἦτο ἀκίνδυνος, παρ' ὅτι ἠκολούθειτο ὑπὸ ὀλίγων, διότι ἤξιον νὰ συσταθῆ στρατόπεδον (κολόνα ὡς ἔλεγεν εἶτε ἐν Ρούσᾳ Ἐκκλησιᾷ, εἶτε ἐν Πισκοκεφάλῳ. Ἄν τοιαύτη ἀξίωσις ἐπραγματοποιεῖτο ἢ σύγκρουσις θὰ ἦτο ἀναπόφευκτος, διότι τὸ στρατόπεδον θ' ἀπετελεῖτο ἀπὸ πολλὰ πρόσωπα διαφόρου νοοτροπίας, τὰ ὁποῖα θὰ ἐνήργουν πράξεις προκαλούσας συγκρούσεις, αἵτινες θ' ἀπέβαινον εἰς βάρος τῶν Χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, ἦσαν σχεδὸν ἄοπλοι, ἐνῶ οἱ πλεῖστοι Τοῦρκοι ἦσαν ὀπλισμένοι καὶ με ὅπλα τελειότερα καὶ θὰ ἠδύναντο εἰσεῖν νὰ ὀπλισθοῦν ἀπὸ τὰς κυβερνητικὰς ἀποθήκας, εἶχον δὲ ἐξ ἄλλου ἐπικούρους τοῦ στρατιώτου τοῦ ἐδρεύοντος ἐκεῖ τάγματος.

Εὐτυχῶς τὰ δύο στοιχεῖα ἐχωρίσθησαν μὲν, ἀλλ' ἐτήρουν ἀπέναντι ἀλλήλων φιλικὴν στάσιν, καὶ οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἠδύναντο νὰ ἐξέρχωνται ἀκινδύνως εἰς τὰ χωρία των, νὰ ἐπιβλέπουν τὰς οἰκίας των καὶ νὰ περιποιεῦνται τοὺς κήπους των συλλέγοντες τὰ λαχανικὰ, οἱ δὲ Χριστιανοὶ κατήρχοντο εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐπεσκέπτοντο τὰ κλεισμένα καταστήματά των καὶ τὰς οἰκίας των.

Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ χωρισμοῦ τούτου τῶν δύο στοιχείων, διαρκέσαντος ἐπὶ τρίμηνον περίπου, ἦτοι ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου 1896, οἱ Χριστιανοὶ καὶ Ὀθωμανοὶ ἐτήρουν ἐφεκτικὴν στάσιν.

καὶ ἄσκῶν τὰ καθήκοντά του ὡς Ἐπαρχος Σητείας ἐνόμοεν ὅτι ὅλαι αἱ ἀρμοδιότητες περιλαμβάνοντο εἰς τὸ ἀξίωμά του.

Καὶ εἰς μὲν τοὺς Χριστιανούς ἐπεβάλλετο ἐκ τῆς ἀνάγκης ἡ στάσις αὕτη, διότι ἐστεροῦντο, ὡς ἐλέχθη, πολεμικῶν ὄπλων, εἰς δὲ τοὺς Ὀθωμανούς, διότι δὲν ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ ἐν πόλει ἀνωχυρῶτι καὶ μὴ προστατευομένη ὑπὸ ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, καὶ διότι ἠγνόουν ἔτι καὶ τὴν εἰς ὄπλισμὸν γυμνότητα τῶν Χριστιανῶν.

Τὴν κατάστασιν ὁμως ταύτην ἐφαίνοντο ἀγνοοῦντες οἱ, ἔστω καὶ ὀλίγοι, ἐν Ρούσᾳ Ἐκκλησιᾷ, οἵτινες ἐπέμενον ἀγενδότης καὶ ἀδιαλλάκτως, ὅτι πρέπει νὰ προκληθῇ σύγκρουσις πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς. Οἱ ἀντίθετοι πρὸς τὴν γνώμην ταύτην, καὶ ἦσαν οὗτοι τὰ 9)10 περίπου, ἐφρόνουν ἀντιθέτως ὅτι πρέπει ν' ἀποφειχθῇ πᾶσα σύγκρουσις, ἡ ὁποία θὰ εἶχεν ὀλεθρίας συνεπειὰς διὰ τὴν Ἐπαρχίαν. Οἱ ἠγούμενοι τούτων ἔγραψαν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς ἐν Ρούσᾳ Ἐκκλησιᾷ, παριστῶντες αὐτοῖς τὸ ἐπικίνδυνον τῆς πολιτικῆς τῶν οὗτοι ὁμως ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἐπάρχου δὲν συνεφώνουν πρὸς τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἐπιστολογράφων καὶ ἐπέμενον ἐπὶ τῶν ἰδίων τῶν γνωμῶν.

Ἐγένετο καὶ πάλιν σύσκεψις ἐν Πισκοκεφάλῳ καὶ ἀνετέθη εἰς τὸν γράφοντα τὰς γραμμὰς ταύτας νὰ μεταβῇ προσωπικῶς εἰς Ρούσαν Ἐκκλησιᾶν καὶ νὰ συζητήσῃ μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων. Παραλαβὸν οὗτος καὶ τινα ἔτι πρόσωπα μετέβησαν ἐκεῖ, ὅπου συναντήσαντες τὸν Ἐπαρχον Βολάνην παρέστησαν εἰς αὐτὸν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, ἣν οὗτος ἐφαίνετο ἀγνοῶν, καὶ τὴν ἐπικίνδυνον θέσιν τῶν Χριστιανῶν. Ὁμίλησαν προσέτι καὶ πρὸς ἀκολουθοῦντας τὴν πολιτικὴν τοῦ Ἐπάρχου καὶ κατώρθωσαν νὰ πείσουν αὐτοὺς ὅτι ἡ πολιτικὴ τῶν δὲν ἦτο ὀρθή. Συνεφωνήθη, ἐπειδὴ οἱ ἐν Πισκοκεφάλῳ καὶ οἱ πλησιόχωροι ἐφοβοῦντο αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν, νὰ στέλλονται 25 ἄνδρες ἔνοπλοι, λαμβανόμενοι ἐκ περιτροπῆς ἐκ τῶν διαφόρων χωρίων ὡς φρουροὶ εἰς τὰ χωρία Πισκοκέφαλον καὶ Ρούσαν Ἐκκλησιᾶν, ἵνα μένουν εἰς αὐτὰ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ εἶτα ν' ἀντικαθιστοῦν αὐτοὺς ἄλλοι. Ἴνα μὴ φαίνεται ὁμως ἡ ἄοπλος κατάστασις τῶν Χριστιανῶν εἰς τοὺς ἐξερχομένους εἰς τὰ χωρία τῶν Ὀθωμανούς, οἱ ἐναλλασσόμενοι φρουροὶ ἐλάμβανον τὰ ὅπλα τῶν ἀντικαθισταμένων καὶ οὕτως ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν ὅλοι ὄπλισμένοι, ἐνῶ εἰς μίαν συνάθροισιν ἐξ ὅλης τῆς Ἐπαρχίας κατεμετρήθησαν τὰ πολεμικὰ ὅπλα καὶ δὲν ἦσαν πλεϊότερα τῶν 93 (σασεπὼ) καὶ ταῦτα μὲ ἐλάχιστα φυσίγγια κατασκευασθέντα ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν κατόχων, καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων ἠφλογίστου (1).

(1) Ὅφειλομεν νὰ ἐξηγήσωμεν ἐνταῦθα, διατι ἡ ἐπαρχία Σητείας εὐρέθῃ ἄοπλος κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἐνῶ ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι τῆς

Τὸ σύστημα τοῦτο τῶν μικρῶν φρουρῶν ἀπεδείχθη ὄντως λίαν συντελεστικὸν εἰς τὴν διατήρησιν ὁμαλῶν σχέσεων μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν. ἐπειδὴ ὅμως τινὲς ἐκ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίᾳ ἐκεῖνοι, οἵτινες δὲν εἶχον νὰ χάσουν τίποτε ἐκ μιᾶς ἐκρῦθμου καταστάσεως, ἐξηκολούθουν νὰ διαφωνοῦν εἰς τὴν τηρουμένην τακτικὴν, μὲ τὴν παρὰ μικρὰν κίνησιν τῶν Ὀθωμανῶν ὀλίγον περαιτέρω τῆς ἀκτίνος κινήσεως ἔνεκεν τῶν λιμοκτονούντων ζώων τῶν, διέδιδον σκοπίμως εἰς τοὺς εἰς τὸ ἔσω-τερικὸν τῆς Ἐπαρχίας οἰκούντας ὅτι ἐξῆλθον οἱ Τοῦρκοι καὶ κατέλαβον τὸ Πισκοκέφαλον, βαίνουν δὲ καὶ πρὸς τὴν Ρούσαν Ἐκκλησιάν.

Αἱ διαδόσεις αὗται ἐπροκάλουν τὴν κρούσιν τῶν κωδῶνων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν βιαίαν συγκέντρωσιν τῶν εἰς ἕκαστον χωρίον ἱκανῶν πρὸς πόλεμον ἀνδρῶν, ἔστω καὶ ἀόπλων. Σπεύδοντες δὲ κατήρχοντο εἰς **Πισκοκέφαλον**, ὅπου ἐπληροφοροῦντο ὅτι οὐδεμία κίνησις τῶν Τοῦρκων ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι τινὲς τούτων ὀδηγοῦντες τὰ ζῶα τῶν πρὸς βοσκήν εἰς τὴν κάτωθεν τοῦ Πισκοκεφάλου κοιλάδα ἐθεωρήθησαν ὡς ἀποσπάσματα στρατιωτικὰ πρὸς κατάληψιν τοῦ Πισκοκεφάλου, ἢ καὶ τῆς Ρούσας Ἐκκλησιᾶς.

Τοῦτο ἐπανελήφθη τρίς. Κατὰ τὴν τρίτην φορὰν αἱ διαδόσεις ἐφθασαν μέχρι τῶν ἄκρων τῆς Ἐπαρχίας, βεβαιοῦσαι καὶ τὴν κατάληψιν τοῦ Πισκοκεφάλου. Φθάσαντες οἱ ἄνδρες εἰς Πισκοκέφαλον ἐξ ὅλων τῶν χωρίων τῆς Ἐπαρχίας παρετήρησαν καὶ πάλιν ὅτι οὐδὲν συνέβαινε, ὡς καὶ εἰς τὰς δύο πρότερον φορὰς, ἀλλ' ἦτο ἄπλοῦν τέχνασμα τῶν φιλοπολέμων πατριωτῶν.

Ἐν τούτοις ἐθεωρήθη σκόπιμον, ἵνα καταληφθῶσιν οἱ κείμενοι λόφοι μετὰ τὸ χωρίον Πισκοκεφάλου καὶ τῆς πόλεως Σητείας, οἱ ὀνομαζόμενοι **Ἀνεμομύλια** ὑπὸ τῶν κατερχομένων ἀνδρῶν ἐκ τῶν δήμων Χανδρᾶ καὶ Ρουκάκας. Οἱ κατελθόντες ἐκ τῶν χωρίων τῶν δήμων Τουρλωτῆς καὶ Σητείας ἀπεφασίσθη νὰ καταλάβουν τὴν θέσιν **Γκέλλαν** πρὸς τὰ Ἀνεμομύλια, οἱ δὲ ἐκ τοῦ δήμου Καρυδίου νὰ καταλάβουν τοὺς περὶ τὸν Πετρᾶν λόφους· οὕτως ἡ πόλις τῆς Σητείας ἐκυκλῶνετο ὑπὸ μεγάλης δυνάμεως ἀνδρῶν, ἀνερχομένης εἰς τρεῖς πε-

Κρήτης διετέλου ἐν πλήρει ἐξοπλισμῷ. Τοῦτο συνέβη διότι αὐταὶ μετασχοῦσαι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1878 ὀπλίσθησαν δι' ὅπλων, τὰ ὅποια τὰ ἐν Ἀθήναις πατριωτικὰ κομιτάτα ἐπρομήθευσαν εἰς αὐτάς· κατὰ δὲ τὴν σύμβασιν τῆς Χαλέπας ὁ ὄπλισμός τῶν κατοίκων ἀφέθη εἰς αὐτούς. Ἡ Σητεία ὅμως ἀποτελοῦσα χερσόνησον, ἀπεμονώθη τότε ἀπὸ τῆς λοιπῆς Κρήτης διὰ τῆς καταλήψεως τοῦ ἰσθμοῦ ἀπὸ τῆς Παχείας Ἄμμου μέχρις Ἱεραπέτρας ὑπὸ πολυαριθμοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ οὕτω δὲν ἠδυνήθη νὰ μετάρχη τοῦ ἀγῶνος ἐκεῖνον καὶ συνεπῶς δὲν ὀπλίσθη, πλὴν ἐλαχίστων προσώπων διαφυγόντων τὸν ἀποκλεισμόν τοῦτον. (Βλ. ἄνωτ. Κεφ. ΚΣΤ').

ρίπου χιλιάδας. Σκοπὸς δὲ τῆς οὕτω διαθέσεως τῶν ἀνδρῶν ἦτο ἡ ἐπίδειξις τῆς δυνάμεώς μας πρὸς τοὺς Τούρκους. Περὶ τὴν μεσημβριάν κατὰ σύμπτωσιν ἐνεφάνη πλοῖον πολεμικὸν καταπλέον εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας. Κατ' ἄρχαζ ἐνομίσθη ὅτι ἦτο τουρκικὸν πολεμικόν, ὅτε ὅμως ἐπλησίασεν εἰς τὸν λιμένα διεκρίθη ἡ Ἀγγλικὴ ἐπ' αὐτοῦ σημαία.

Ἦτο ἀτμόπλοιον μικρόν, τὸ ὁποῖον λόγῳ τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως ἤρχετο νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του τὸ Ἀγγλικὸν τηλεγραφεῖον.

Οἱ περὶ τῆς πόλεως ἄνδρες, παρὰ τὴν γενομένην εἰς αὐτοὺς σύστασιν γὰ μὴ πυροβολήσουν ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ, ὡς ἐκ συνθήματος, ἐπυροβολήσαν πρὸς χαιρετισμὸν τοῦ πλοίου. Μολονότι τὰ πολεμικὰ ὄπλα ἦσαν ἐλάχιστα, πολλοὶ ἔφερον καὶ κυνηγετικὰ καὶ πιστόλια, οἱ πυροβολισμοὶ ἠκούσθησαν ζωηρῶς. Οἱ ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ νεκροταφείῳ Ὀθωμανοὶ φρουροὶ νομίσαντες ὅτι ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις ἐπυροβολήσαν κατὰ τῶν ἐν τοῖς Ἀνεμομύλοις εὐρισκομένων ἀνδρῶν, ἀνευ ὅμως ἀποτελέσματος. Ἡ κατάστασις ὑπῆρξε κρίσιμος καὶ ἀπρητέϊτο μεγάλη δραστηριότης πρὸς πρόληψιν τῆς συγκρούσεως. Τούτου ἕνεκα οἱ ἰθύνοντες ἔδραμον πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις συνιστῶντες ψυχραῖμον στάσιν. Εὐτυχῶς εἰς τοὺς πυροβολισμοὺς ἐκ τοῦ νεκροταφείου οἱ ἡμέτεροι πειθαρχήσαντες δὲν ἀπήντησαν. Παρατηρήθη δὲ καὶ περὶ τὸ νεκροταφεῖον κίνησις τις τῶν Ὀθωμανῶν, ἣτις, ὡς ἐφαίνετο, ἐγένετο πρὸς ὅμοιον σκοπὸν, διότι οἱ πυροβολισμοὶ δὲν ἐπανελήφθησαν.

Μετ' ὀλίγην ὥραν ἀπὸ τοῦ ὡς ἄνω ἐπεισοδίου παρατηρήθησαν ἱππεῖς τινες καὶ πεζοὶ περὶ τοὺς πέντε ἕως ἕξ Ὀθωμανοί, ἐρχόμενοι εἰς τὰ Ἀνεμομύλια. Ὅτε ἐπλησίασαν διεκρίναμεν μεταξὺ αὐτῶν τὸν Χελμὴν ἢ ν Ἐφένδην, πρόκριτον, ἐκ τοῦ χωρίου Ζύροῦ καταγόμενον, χρηματίσαντα πολλάκις βουλευτὴν καὶ εἰς ἄλλας διοικητικὰς ὑπηρεσίας ὑπηρετήσαντα καὶ τὸν βοηθὸν τοῦ ἐπάρχου Ἀχμέτ Λεβεντάκι. Οὗτοι ἐδήλωσαν πρὸς τοὺς ἡγέτας τῶν Χριστιανῶν ὅτι ἐπεθύμουν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν τινα πρὸς πρόληψιν μιᾶς ἐνδεχομένης καταστροφῆς τῶν δύο στοιχείων τῆς Ἐπαρχίας. Φαίνεται ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς πόλεως κατεπλάγησαν ἐκ τῆς ἐμφανισθείσης μεγάλης δυνάμεως καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς παρατάξεως αὐτῆς, ἀποκλεισάσης πανταχόθεν τὴν πόλιν, ἐκτὸς ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ δι' αὐτὸ ἔσπευσαν ζητοῦντες τὴν συνεννόησιν ἀγνοοῦντες τὴν γυμνότητα τῶν Χριστιανῶν ἐν τοῖς ὄπλοις. Οἱ Χριστιανοὶ ἐδήλωσαν εἰς αὐτοὺς ὅτι καὶ αὐτοὶ ἐνεπνέοντο ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πόθου καὶ ὅτι ἡ κάθοδος αὐτῶν δὲν ἀπέβλεπεν εἰς πολεμικοὺς σκοπούς, ἀλλ' εἰς τὴν πρόληψιν τούτων. Προσετέθη ὅμως εἰς αὐτοὺς ὅτι διὰ νὰ ἐπέλθῃ πλήρης συνεννόησις ἦτο ἀνάγκη νὰ εἰδοποιηθοῦν καὶ οἱ ἐν Ρούσα Ἐκκλησιᾷ εὐρισκόμενοι χριστιανοὶ καὶ ὅτι θὰ καταβληθῇ φροντίς πρὸς τοῦτο.

Πράγματι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ὡς ἄνω Τούρκων ἀνεκοινώθη εἰς τὸν ἐν Ρούσα Ἐκκλησιᾷ μένοντα ἔπαρχον Βολάνην ἢ ἄνω συνάντησις μετὰ τῶν Τούρκων καὶ παρεκαλεῖτο νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ὄσους ἐγκρίνη καὶ νὰ κατέλθῃ τὸ ταχύτερον εἰς Πισκοκέφαλον. Ἐπίσης ἐκλήθη καὶ ὁ ἐν Μαρωνειᾷ διατροῖβων Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας **Ἀμβρόσιος**.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἐνῶ κατεῖχοντο αἱ εἰρημένα θέσεις, ἀνηγγέλθη ὅτι ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος τοῦ καταπλεύσαντος τὴν πρωίαν ἀτμοπλοίου ἐπεθύμει νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς ἡγέτας τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτῆς παρατάξεως. Οὗτοι ἐθεώρησαν καλὸν νὰ ὀργανώσουν ὑποδοχὴν εἰς τὸν πλοίαρχον, παρατάσσοντες τοὺς ὀπλοφόρους ἄνδρας εἰς τὴν ὁδόν, δι' ἧς οὗτος θὰ διήρχετο παρὰ τὸ Πισκοκέφαλον. — Τότε ἐμετρήθησαν τὰ πολεμικὰ ὄπλα (σασεπό) καὶ εὗρέθησαν 93. — Ὁ πλοίαρχος ὠδηγήθη εἰς τὴν ἐν Πισκοκεφάλῳ οἰκίαν τοῦ μακαρίτου **Δαμπίση**, ὅπου ἐξήτησε παρὰ τῶν ἡγετῶν διαφόρους πληροφορίας σχετικῶς πρὸς τὴν κατάστασιν.

Κατὰ τὴν τρίτην περίπου μετὰ μεσημβριαν ἀφίκοντο οἱ ἐκ Ρούσας Ἐκκλησιᾶς καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος. Συνεκροτήθη συμβούλιον εἰς τὸ ὁποῖον παρέστησαν πολλοὶ ἐκ τῶν προκρίτων. Ἐγένετο μακρὰ συζήτησις ἐπὶ τίνων ὄρων ἔπρεπε νὰ στηριχθῇ ἡ συνεννόησις. Ἐν τέλει τὸ Συμβούλιον κατέληξεν εἰς τὸ ὁμόφωνον συμπέρασμα ὅτι τὸ συμφέρον τῶν Χριστιανῶν ἦτο ν' ἀποκατασταθῇ ἡ τάξις ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ, ἐπανερχομένων τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὰ χωρία τῶν καὶ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως εἰς τὰς οἰκίας τῶν. ἐφ' ὅσον ἡ λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος εὐρίσκεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ δὲν ἀπέχει πολὺ ὁ χρόνος, καθ' ὃν θὰ πραγματοποιηθοῦν οἱ πόθοι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐξελέγη πολυμελής Ἐπιτροπὴ ἢ ὁποῖα ἔλαβε ἐντολὴν νὰ κατέλθῃ εἰς Σητεῖαν καὶ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν προκρίτων Ὀθωμανῶν ἐπὶ τῆς ἄνω τεθείσης βάσεως. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπον Ἱεροσητείας **Ἀμβρόσιον**, ἀπὸ τοὺς **Δημάρχους Σητείας Γεώργ. Στεφανίδην, Χ. Μιχ. Παπαδάκιν, Ματθ. Παπαδάκιν** καὶ **Ἰωάνν. Ἀβρονιδάκιν**, ἀπὸ ἄλλους προκρίτους **Θεόδ. Ξενικάκιν, Ἐμμ. Ἀγγελάκιν, Νικ. Χλουβεράκιν, Ἰωσήφ Κουνδουράκιν, Νικ. Γερεμιάν** καὶ ἄλλους τινάς, ὧν τὰ ὀνόματα διαφεύγουν τὴν μνήμην μου. Ἡ ἀπόφασις αὕτη διεμηνύθη εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ ἐκλήθησαν οὗτοι νὰ εὗρεθοῦν συγκεντρωμένοι εἰς ὄρισμένον μέρος.

Κατὰ τὴν 5 μ. μ. περίπου ὄραν ἔφθασεν ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ὠδη-

γήθη εις τὸ Ἐπαρχεῖον, ἔνθα ἦσαν συγκεντρωμένοι οἱ πρόκριτοι Ὀθωμανοὶ καὶ αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Σητεῖα Τουρκικοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, φέρων τὸν βαθμὸν ταγματάρχου καὶ ὁ βοηθὸς τοῦ Διοικητοῦ (μουτσαρίφη) Λασηθίου Καδὸρῆς Βέης ἀντιπροσωπεύων τὸν ἐγκαταλείψαντα τὴν θέσιν τοῦ ἑπαρχον *Βολάνην*.

Τὸν λόγον ἔλαβε μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν ὁ γράφων τὰς γραμμὰς αὐτάς, ἔξηγήσας τὸν σκοπὸν τῆς συναντήσεως καὶ τὰς ληφθεῖσας ἀποφάσεις. Ἡ συζήτησις διεξήχθη μετὰ πολλῆς λεπτότητος καὶ κατανοήσεως. Οἱ πρόκριτοι Ὀθωμανοὶ καὶ αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ συνεφώνησαν πλήρως πρὸς τὰς προτάσεις τῆς Χριστιανικῆς Ἐπιτροπῆς, αἱ ὁποῖαι ἦσαν: ἡ ἔξοδος τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὰ χωρία τῶν καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν Χριστιανῶν εἰς τὰς ἐν τῇ πόλει οἰκίας τῶν. Αἱ Ὀθωμανικαὶ ὅμως ἀρχαὶ παρεκάλεσαν τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ διαλύσῃ τὰς ἐν Πισκοκεφάλῳ καὶ Ρούσα Ἐκκλησιᾷ μικρὰς φρουράς, ἵνα μὴ παρουσιάζεται ἀνώμαλος ἡ κατάστασις καὶ διστάζουν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ ἐξέλθουν εἰς τὰ χωρία τῶν. Εἰς τοῦτο συνεφώνησε καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ.

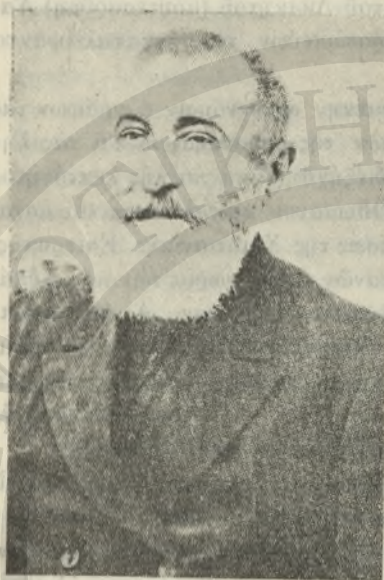
Μετὰ τὴν πλήρη αὐτὴν συνεννόησιν ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπανῆλθεν εἰς Πισκοκεφάλον, ὅπου ὁ συγκεντρωμένος λαὸς ἀνέμενε. Θέλουσα ἡ Ἐπιτροπὴ ν' ἀνακοινώσῃ εἰς αὐτὸν τὰ συζητηθέντα καὶ ἀποφασισθέντα ἐθεώρησε σκόπιμον ν' ἀναθέσῃ τοῦτο εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Ἀμβρόσιον. Ἀνελθὼν οὗτος εἰς μέρος ὑψηλὸν διὰ νὰ ἀκούεται ἤρξατο τῆς ὁμιλίας του. Μὴ περιορισθεὶς ὅμως εἰς τὸ κύριον θέμα, ὡς ἦτο ὀρθόν, ἔξετραπή τούτου ἐπικρίνας μετὰ γλώσσης αὐστηραῆς τοὺς διαφωνοῦντας εἰς τὰς ληφθεῖσας ἀποφάσεις, ἀποδίδων αὐτοῖς συμφεροντολογικὰ ἔλατήρια.

Καίτοι οὗτοι ἦσαν ἐλάχιστοι, παρετηρήθησαν αἱ κινήσεις τῶν, σκοποῦσαι ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου. Ὁ Ἐμμ. Ἀγγελάκις, εἰς ἕκ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, θελήσας ν' ἀνακόψῃ τὴν κίνησιν αὐτὴν ἔσπευσε καὶ διέκοψε τὸν λόγον τοῦ Ἐπισκόπου καὶ παρεμέρισας αὐτὸν, ἀνέλαβε νὰ διορθώσῃ τὰ κακῶς λεχθέντα καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὰ μὴ λεχθέντα. Ἀλλ' ὁ ἕκ τῶν ὀλίγων διαφωνούντων *Γεώργ. Μ. Μηλιώτης* (1) ἔκ Κατσιδωνίου εἰσήγαγε ταχύτατα φυσίγγιον εἰς τὸ ὄπλον

(1) Ὁ Γεώργιος Μάρκου Μηλιώτης ἐγεννήθη τὸ 1856 εἰς τὴν Μήλον, κατὰ δὲ τὸ 1866 ἐπανῆλθε μετὰ τῆς οικογενείας του εἰς Κατσιδώνι, ἀπ' ὅπου κατήγετο ἡ μητέρα του. Διετέλεσε κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ὄπλαρχηγὸς τοῦ δήμου Καρυδίου καὶ ἐτραυματίσθη εἰς τὸν πόδα ἐν Κάτω Πισκοπῇ Σητείας κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἀπέθανε τὸ 1925, Ἀπριλίου 27, εἰς τὸ Κατσιδώνι. (Βλ. καὶ ἐν Μύσωνι, τόμ. ΣΤ' (1937), σ. 78 - 86).

του ετοιμαζόμενος να πυροβολήση κατά τοῦ ὀμιλοῦντος, κατά τὴν ἀντίληψιν τουλάχιστον τῶν παρακολουθησάντων τὰς κινήσεις αὐτοῦ. Ὁ Ν. Ι. Ξομπλαράκις, ἱστάμενος ἐγγὺς τοῦ ἐκτρεπομένου, ἐπειτέθη,

Γεώργιος Μ. Μηλιώτης

κατ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀφήρσε τὸ ὄπλον, προλαβὼν οὕτως ἐμφύλιον αἱματοχυσίαν. Ὁ ὀμιλῶν μὴ ἀντιληφθεὶς τὸ ἐπεισόδιον ἀπηύθυνε πρὸς τὸν λαὸν συμβουλὰς καὶ προέτρπεν αὐτὸν νὰ διαλυθῇ ἐν τάξει, ἐπιδιδόμενος εἰς τὰ ἔργα του μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐντὸς ὀλίγου τὸ κρητικὸν ζήτημα λαμβάνει τὴν λύσιν του καὶ ἡ ποθητὴ εἰρήνη ἐπανερχεται εἰς τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα.

Πράγματι ὁ λαὸς εἰσακούσας εἰς τὰς διδομένας εἰς αὐτὸν συμβουλὰς διελύθη καὶ ἐπανῆλθεν ἐν πλήρει τάξει εἰς τὰ χωρία του. Συναντῶν δὲ καθ' ὁδὸν Ὀθωμανοὺς ἐξελθόντας κατὰ τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ἐκείνης εἰς τὰ χωρία των, ἵνα ἐπιθεωρήσουν τὰς περιουσίας των καὶ τὰς οἰκίας των, ἐπανερχομένους δὲ

εἰς τὴν πόλιν παρὰ ταῖς οἰκογενεῖαις των, ἐφέρετο πρὸς αὐτοὺς ἀπόγως, συμβουλεύων ἔτι αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς οἰκίας των ἄνευ διαταγῆς καὶ φόβου. Ἡ συμφωνία τῆς Σητείας ὑπῆρχεν ἡ πεποίθησις ὅτι θὰ ἐπραγματοποιεῖτο.

Δυστυχῶς ἡ κατάστασις εἰς τὰς δυτικὰς Ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰς τοῦ Ἡρακλείου ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ ἐχειροτέρευσε, ἐνεργείαις τοῦ δολοφονικοῦ κομιτάτου, παρὰ τὸν διορισμὸν καὶ τὴν κάθοδον τοῦ νέου Γεν. Διοικητοῦ Βέροβιτς Πασᾶ (¹) εἰς τὸν ὁποῖον προέβη ὁ Σουλτάνος, κατόπιν τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

(¹) Ὁ Γεώργιος Βέροβιτς ἐγεννήθη ἐν Σκόδρα τῆς Ἀλβανίας, νεώτατος προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Σουλτανικῶν Ἀνακτόρων, ὅπου ἀπέκτησε τὴν εὐνοίαν τοῦ Σουλτάν Ἀζίζ. Κατὰ τὸ 1876 διορίσθη μοντεσαρῖφης τοῦ τμήματος Λασηθίου, κατόπιν δὲ μετετέθη ὡς βοηθὸς τοῦ Γεν. Διοικητοῦ Κρήτης. Τὸ 1895 διορίσθη ἡγεμὼν τῆς Σάμου, ἔνθα ἔδειξε μεγάλην ἱκανότητα. Τὸ 1896 μετετέθη ὡς Γεν. Διοικητῆς Κρήτης ὡς γνώστης τῶν Κρητικῶν πραγμάτων. Λόγω ὅμως τῶν συμβάντων τότε ἐν τῇ νήσῳ καὶ λαβὼν γνῶσιν τῶν σκοπῶν τῆς Πύλης περὶ ἐξοντώσεως τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἐπρόδωκε τούτους εἰς τοὺς

Ὁ νέος Διοικητὴς κατελθὼν εἰς Κρήτην τὴν 19 Ἰουνίου 1896 συνεκάλεσε τὴν Συνέλευσιν καὶ μετὰ τὸν ἑναρκτήριον λόγον του ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπέσχετο πολλὰ ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου, διέκοψε τὰς συνεδριάσεις ταύτας ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ὀρίσουν καὶ διατυπώσουν οἱ πληρεξούσιοι τὰ αἰτήματά των. Ἡ ὑπόβολή ἔδει νὰ γένηται τὴν 30 Ἰουνίου, ἀλλ' ἐματαιώθη συνεπεία σοβαρᾶς μάχης συναφθείσης ἐν Ἀλμυρῷ μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ὑπεβλήθη οὕτω τὴν 3 Ἰουλίου.

Ἐνῶ συνωμολογήθη ἀνακωχὴ τῶν ὄπλων μεταξὺ τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, οἱ ἐν Χανίοις Βεγγάζιοι καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς μετὰ τῶν ἐντοπίων τούρκων ἐν Ἡρακλείῳ ἐξηκολούθησαν τὰς σφαγὰς, τὰς δηλώσεις καὶ τὰς ἀτιμώσεις.

Ἐνεκα τῆς καταστάσεως ταύτης ὁ διοικητὴς τοῦ Τμήματος Λασηθίου Κ. Ἀξελὸς μετὰ τοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ σταθμεύοντος τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐκεῖ πολιτικῶν ἀρχῶν ἐγκατέλιπον τὴν Νεάπολιν καὶ ἀπῆλθον εἰς Σητείαν, ὡς συνέβη καὶ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1889.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐματαιώσε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς γενομένης συμφωνίας ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, διότι οὗτοι φοβηθέντες ἐκ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρω βαιούσης καταστάσεως ἤρνοῦντο νὰ ἐξέλθουν εἰς τὰ χωρία τῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ἐξηκολούθουν ἐν τούτοις οἱ ἄνδρες νὰ ἐξέρχωνται, εἴτε κατὰ μικρὰς ομάδας, εἴτε καὶ μεμονωμένοι, χωρὶς νὰ συμβῇ τι ἔκτροπον εἰς βάρος των. Οἱ Χριστιανοὶ παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων παράβασιν τῆς συμφωνίας, ἐτήρησαν τὰς ὑποσχέσεις των διαλύσαντες τοὺς ἐν Πισκοκεφάλῳ συγκεντρωθέντας καὶ παύσαντες νὰ στέλλουν φρουρὰς ἐκεῖ καὶ εἰς Ρούσαν Ἐκκλησιάν, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐξόδου τῶν Τούρκων εἰς τὰ χωρία των.

Εἶναι ἀξιοθαύμαστος ἡ τηρηθεῖσα συμπεριφορὰ τῶν Χριστιανῶν ἐναντι τῶν συμπατριωτῶν των Ὀθωμανῶν. Ἄνευ τινὸς ὀργάνου διοικητικοῦ, ἢ ὀργανωμένης στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐν τῇ ὑπαίθρῳ, μὴ καταρτισθείσης ἀκόμη τοιαύτης, λόγῳ τῆς ἀναμενομένης καθ' ἡμέραν λύσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἡ τάξις ἐτηρήθη παραδειγματικῶς. Οὐδεὶς ἐκ τῶν ἐξερχομένων Ὀθωμανῶν ὑπέστη προσβολὴν τινα, καθ' οἷονδήποτε τρόπον. Αἱ ὀθωμανικαὶ οἰκίαι ἔμειναν ἀθικτοὶ τοὺς καρποὺς τῶν δένδρων των καὶ τοὺς κήπους των οὐδεμίαν ξένη χεῖρ ἔθιξε.

Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν Κρήτην ἀνεχώρησεν εἰς Εὐρώπην ἐγκατασταθεὶς εἰς Βενετίαν ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ἡ Κρητικὴ Πολιτεία πρὸ τοῦ θανάτου του ἀμείβουσα τὴν ὑπηρεσίαν του ταύτην εἰς τὴν Κρήτην ἀπένευμεν αὐτῷ Ἰσόβιον σύνταξιν ἐκ 400 δραχμῶν κὴν ὅποιαν ἀνεγνώρισεν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος μετὰ τὴν Ἐνωσιν.

Τοῦτο ἐνεποίησε μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ ἀντὶ τὰ θεωροῦν τοῦτο καλὸν οἰωνόν, τουναντίον προοιωνίζοντο ἀπαίσια. Καὶ φαίνεται ὅτι εἶχον δίκαιον, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Οἱ ἐξεληθόντες ἐκ τῆς πόλεως κάικοι Χριστιανοὶ διαμένοντες μακρὰν τῶν οἰκιῶν των ἠπείγοντο νὰ ἐπανέλθουν εἰς αὐτάς. Διὰ τοῦτο ὑπέβαλον ἀναφορὰν πρὸς τὸν Διοικητὴν Ἀξελὸν παραπονούμενοι κατὰ τῆς παραβάσεως τῆς συμφωνίας ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ παρεκάλουν αὐτὸν νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτοὺς νὰ ἐκκενώσουν τὰς οἰκίας των καὶ νὰ ἐξέλθουν εἰς τὰ χωρία των ἐγγυώμενοι οὗτοι τὴν ἀσφάλειάν των. Ὁ Διοικητὴς διεμήνυσεν αὐτοῖς ὅτι δέον νὰ ἔχουν ὀλίγην ὑπομονὴν τηροῦντες, ὡς μέχρι τοῦδε τὴν τάξιν, καὶ ὅτι, ὡς τὰ πράγματα δεικνύουν, δὲν θὰ βραδύνη ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ἐπιθυμίας των ταύτης.

Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Μεταπολιτεύσεως βλέπουσα τὰς δολιότητας τῆς Πύλης, ἦτις, παρὰ τὰς ὑποχωρήσεις, εἰς ἃς προέβαιναν, ἵνα ἐξευμενίσῃ τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ἐξηκολούθει τὸ ἔργον τῆς ἐρημώσεως, τῶν σφαγῶν καὶ τῶν βανδαλισμῶν διὰ τοῦ **Ἀβδουλάχ Πασᾶ**, προέβη εἰς τὴν σοβαρὰν ἀπόφασιν νὰ συγκαλέσῃ γενικὴν συνάθροισιν τῶν προκρίτων Χριστιανῶν, οἵτινες συνελθόντες εἰς Τζιτζιφιές Ἀποκορώνου τὴν 26 Ἰουλίου 1896 κατήρτισαν ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐδόθη ἡ ἐντολὴ νὰ ἐργασθῇ διὰ παντὸς τρόπου εἰς τὴν ἀπόσπασιν τῆς νήσου ἀπὸ παντὸς δεσμοῦ μετὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ σωματείου τούτου αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῆς Τουρκίας καὶ οἱ ἐγγύριοι Μουσουλμᾶνοι ἐπεδόθησαν εἰς νέας καταστροφάς, πυρπολήσαντες χωρία καὶ μονὰς καὶ σφάζαντες ἱκανὸν ἀριθμὸν Χριστιανῶν εἰς διάφορα τῆς νήσου μέρη.

Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις κατιδοῦσαι πλέον ὅτι οὐδεμία ἡδύνατο νὰ ἐπέλθῃ συνεννόησις διὰ συζητήσεων καὶ διαπραγματεύσεων μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῆς Πύλης ἐξουσιοδότησαν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὰς των νὰ καταρτίσουν σχέδιον πολιτεύματος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν αἰτημάτων τῶν Κρητῶν καὶ τῶν παρατηρήσεων τῆς Πύλης καὶ νὰ προτείνουν αὐτὸ εἰς τε τὸν Σουλτᾶνον καὶ τοὺς Κρητὰς.

Καταρτισθέντος τοῦ πολιτεύματος τούτου, ὁ Σουλτᾶνος τρομοκρατηθεὶς ἐκ τῆς ἐξεγερθείσης πανταχόθεν ἀγανακτήσεως διὰ τὰς φρικαλέας ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγὰς ὀκτῶ χιλιάδων Ἀρμενίων ὑπὸ τῶν ὀργάνων αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ κυρώσῃ τὸν Ὀργανισμὸν τὴν δὲ 26 Αὐγούστου ἀνεκοινώθη καὶ εἰς τοὺς Κρητὰς ὁ ὀργανισμὸς οὗτος ἀποτελούμενος ἀπὸ 14 ἄρθρα καὶ μίαν σημείωσιν.

Αἱ κυριώτεραι διατάξεις τοῦ Ὀργανισμοῦ τούτου εἶχον ὡς ἑξῆς :

«α') Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς ἔσται Χριστιανός, διοριζόμενος ἐπὶ πεν-

ταετίαν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῇ συναινέσει τῶν Μεγ. Δυνάμεων.

β') Τὰ δημόσια ἀξιώματα ἀνατίθενται κατὰ τὰ δύο τρίτα εἰς Χριστιανούς καὶ κατὰ τὸ ἓν τρίτον εἰς Μουσουλμάνους.

γ') Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας τῶν ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως ψηφιζομένων νόμων, πλὴν τῶν ἀφοροῦντων εἰς τὰς μεταβολὰς τῶν θεμελιωδῶν νόμων, οἵτινες ψηφίζονται κατὰ πλειονοψηφίαν ὑπὸ τῶν δύο τρίτων.

δ') Οὐδεὶς νόμος ἐφαρμόζεται, ἂν μὴ ψηφισθῇ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως.

ε') Ἐπιτροπὴ Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν προβήσεται εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῆς Χωροφυλακῆς.

στ') Οἱ ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς ἀποικοὶ δὲν δύνανται νὰ ἐγκαθίστανται ἐν Κρήτῃ ἄνευ ἀδείας τοῦ Γεν. Διοικητοῦ.

ζ') Αἱ Δυνάμεις θὰ βεβαιῶνται (s^o assureront) περὶ τῆς ἐκτελέσεως πασῶν τῶν διατάξεων.

Καὶ αἱ λοιπαὶ διατάξεις εἰσὶν οὐχ ἥττον οὐσιαώδεις, ἀλλ' αὐτὰ ἀναφέρονται εἰς τὸ οἰκονομικὸν μέρος καὶ εἰς τὸν τρόπον τῆς ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ψηφίσεως τῶν νόμων καὶ τῆς ἐκλογῆς ταύτης.

Μετὰ τὴν κοινοποίησιν εἰς τοὺς Χριστιανούς πληρεξουσίους τοῦ Ὄργανισμοῦ καὶ τῶν δηλώσεων, οὗτοι ἔστειλαν Ἐπιτροπὴν εἰς τὴν Ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν, ἵνα τύχουν καὶ τῆς συναινέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ἀποδοχὴν τοῦ πολιτεύματος. Ἀποδεξαμένης δὲ ταύτης μετὰ τινων παρατηρήσεων καὶ εὐχῶν τὸ νέον πολιτεῦμα οἱ ἐν Χανίοις Χριστιανοὶ πληρεξούσιοι προέβησαν εἰς τὴν ἐξῆς δήλωσιν.

— «Οἱ ὑπογεγραμμένοι πληρεξούσιοι παρὰ τῇ Γενικῇ τῶν Κρητῶν Συνελεύσει διακηρύττομεν ὅτι ἀποδεχόμεθα ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανικοῦ τῆς Κρήτης λαοῦ τὸν κοινοποιηθέντα ἡμῖν παρὰ τῶν κ. κ. Προξένων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὄργανισμὸν συνιστάμενον ἐξ ἄρθρων 14 καὶ μιᾶς σημειώσεως».

Μετὰ τὴν δήλωσιν ταύτην οἱ ἐν Χανίοις πληρεξούσιοι μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ οἱ ἐκ Σητείας *Ἐμμ. Φουνταλίδης* καὶ *Μιχ. Κομβάκης* ἐξέδωσαν προκήρυξιν πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν ἀγγέλλοντες εἰς αὐτὸν ὅτι τὰ αἰτήματα τῆς Κρήτης ἐγένοντο κατὰ τὸ πλεῖστον δεκτὰ, ἐπιτρέποντα εἰς αὐτὸν ἴδιον πολιτικὸν βίον καὶ ἀπόλυτον ἀνάπτυξιν, συνίστων δὲ εἰς τοὺς Χριστιανούς ἰδίως φιλονομίαν, μετριοπάθειαν καὶ σεβασμὸν πρὸς τ' ἄλλότρια δικαιώματα καὶ ἄλλας συγχρόνως δίδοντες συμβουλὰς προτρέποντες τὸν λαὸν ν' ἀναμείνη μεθ' ὑπομονῆς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος.

Ἡ προκήρυξις αὕτη ἦλθεν ἐπικαίρως ἐνισχύουσα οὕτω τὰς προ-

σπαθείας τῶν Χριστιανῶν Σητείας πρὸς ἔξοδον τῶν ἐν τῇ πόλει Ὀθωμανῶν εἰς τὰ χωρία των. Παρεκάλεσαν δὲ τὸν Διοικητὴν Ἀξελόν, ὅπως ἐκβιάσῃ ἐν ἀνάγκῃ τούτους, ἵνα ἐκκενώσουν τὰς οἰκίας τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως.

Πράγματι ὁ Διοικητὴς κατέβαλε προσπάθειαν, ὅπως πείσῃ τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ χωρία των, ἀποδίδοντες τὰς οἰκίας εἰς ἃς κατώκουν, εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας αὐτῶν, ἀφοῦ ἡ τάξις ἀποκατεστάθῃ τέλει. Ὁ Διοικητὴς ἐτοιμαζόμενος νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχῶν εἰς τὴν ἔδραν του, ἀκολουθούμενος καὶ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ μεθ' οὗ ἦλθεν εἰς Σητείαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ ἤρχισαν καὶ οὗτοι νὰ ἐπανέρχονται εἰς τὰ χωρία των μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των περὶ τὰς ἀρχὰς πλεόν τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἐκκενωθεισῶν τῶν οἰκιῶν τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως ἐπανῆλθον καὶ οὗτοι εἰς αὐτὴν συναποκομίζοντες καὶ ὅλα τὰ πράγματα, τὰ ὅποια εἶχον παραλάβει κατὰ τὴν ἔξοδόν των. Τὸ αὐτὸ ὅμως δὲν παρετηρήθη καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, οἵτινες παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἐξερχόμενοι τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, τὰ δὲ λοιπὰ ἀφήκαν εἰς τὰς ἐν Σητεία οἰκίας τῶν ὁμοθησκόν των. Τὸ τοιοῦτον κατ' ἀρχὰς δὲν ἔκαμεν ἐντύπωσιν, βραδύτερον ὅμως κατενοήθη ὁ σκοπὸς αὐτῶν, ὅτε παρὰ τῶν ἀφελεστέρων διέφευγε τὸ μυστικόν, λεγόντων ὅτι ἡ εἰς τὰ χωρία ἐπίνοδος των ἦτο ἓνα εἶδος λαδομουλοῦκι, ὅπερ ἐσήμαινε ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦτο μεγάλη ἐσοδεία ἐλαιολάδου, ἀπεφάσιον νὰ ἐξέλθουν εἰς τὰ χωρία ἀλλὰ μὲ τὸν σκοπὸν, ἀφοῦ συλλέξουν καὶ ἐξασφαλίσουν τὸ ἔλαιον, νὰ ἐπανέλθουν εἰς τοὺς τόπους τῶν συγκεντρώσεων. Τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἴδωμεν πραγματοποιούμενον μετ' ὀλίγον χρόνον.

Ὁ Διοικητὴς Λασηθίου ἀνεχώρησε καὶ οὗτος εἰς Νεάπολιν μεθ' ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν τῆς διοικήσεως καὶ μετὰ μέρους τοῦ ἐν Σητεία στρατοῦ, τοῦ λοιποῦ παραμειναντος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σητείας καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς λειτουργίας τοῦ νέου πολιτεύματος, παρὰ τὰς κειμένας διατάξεις αὐτοῦ, καθ' ἃς ὁ αὐτοκρατορικός στρατὸς θὰ μένη εἰς τὰς συνήθεις φρουράς του, ἐνῶ τοιαυτὴ δὲν ὑπῆρξέ ποτὲ ἢ Σητεία.

Κατὰ τῆς παραβάσεως ταύτης τοῦ κανονισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἐφαρμογὴ, ὡς εἴρηται, εἶχεν ἀρχίσει, διεμαρτυρήθη ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Σητείας πρὸς τὸν Γεν. Διοικητὴν Κρήτης διὰ τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 5 Νοεμβρίου 1896 ἐγγράφου, ἔχοντος οὕτω:

Πρὸς

τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Γεν. Διοικητὴν Κρήτης Κύριον Κον Γεώργιον Βέροβιτς.

Ἐξοχώτατε,

Κατὰ τὴν παρελθούσαν κρίσιν ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἐπαρχίας ἡμῶν λίαν ἀξιεπαίνως κατώρθωσε νὰ τηρήσῃ τὴν τάξιν σεβασθεῖς τὴν Ὀθωμανικὴν περιουσίαν, πλέον ἢ ὡς ἱερὰν, καὶ ἀποφυγῶν παντὶ σθένει νὰ προσβάλλῃ τὴν ζωὴν ἢ τὴν τιμὴν τῶν συμπολιτῶν μας Ὀθωμανῶν.

Καίτοι δ' ἦτο ἱκανῶς ἰσχυρὸς δὲν προέβη εἰς τὴν διάπραξιν ἀτοπημάτων, δυναμένων, νὰ ἐπιφέρουν ἀνυπολόγιστους καταστροφὰς εἰς τὴν Ἐπαρχίαν, οὐχὶ κωλυόμενος ὑπὸ τινος, ἢ φοβούμενος τὴν ὑπάρχουσαν ἐνταῦθα στρατιωτικὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐκ συναισθήσεως ὅτι συμμορφοῦται πρὸς τὸ καθήκον συνετῶν καὶ φιλανθρωπῶν πατριωτῶν.

Μετὰ λύπης ὅμως παρατηροῦμεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐξετίμησε δεόντως τὴν ἀρετὴν τοῦ λαοῦ τούτου, ἀλλ' ὡς νὰ διέπραξε κακουργίας κατὰ τὸ παρελθόν, εἶναι δ' ἐπικίνδυνος εἰς τὸ μέλλον, ἐστάλη ἐνταῦθα στρατός, ὅπως ἐποπτεύῃ, οὕτως εἰπεῖν, αὐτόν.

Κατὰ τῆς ἀποστολῆς τοῦ στρατοῦ τούτου ἐνταῦθα οἱ ὑπογεγραμμένοι διαμαρτυροῦμεθα ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας ἡμῶν : α') διότι ἡ κωμοπόλις ἡμῶν, ἢ ἄλλο μέρος τῆς Ἐπαρχίας οὐδέποτε ἐν καιρῷ ὁμαλῶν περιστάσεων ὑπῆρξαν σ υ ν η ῖ ε ι ς θ ἔ σ ε ι ς πρὸς διαμοιρῆν στρατοῦ κατὰ τὸ ἄρθρον 3 τοῦ νέου Ὄργανισμοῦ. β') διότι ὁ μὲν Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἐπαρχίας δὲν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ὧν φύσει εὐάγωγος, ἀφ' οὗ κατὰ τὴν ἔκρυθμον περίστασιν δυνάμενος δὲν ἔπραξε τοῦτο· ὁ δὲ Ὀθωμανικὸς καὶ ὀλιγοπληθέστερος καὶ μὴ ἔχων λόγους δὲν προτίθεται βεβαίως νὰ ἐκτραπῇ τῆς τάξεως. Φρονοῦμεν δὲ μάλιστα ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ κακοῦ μᾶλλον πρόξενος ἢ καλοῦ, διότι, μὴ ὑπάρχον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κωμοπόλει στρατῶνος καταλλήλου, ἵνα μένουσιν περιορισμένοι οἱ στρατιῶται, θὰ περιφέρονται ἀνά τὰς ὁδοὺς καὶ τοὺς ἀγρούς καὶ οὕτως αἱ γυναῖκες καὶ ὑπηρετρίαι μας δὲν θὰ δύνανται νὰ ἐξέλθουν ἀφόβως πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν των.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους ἡ ἐνταῦθα παραμονὴ στρατοῦ καὶ παράνομος τυγχάνει καὶ ἄλλως περιττὴ, ἴσως δὲ καὶ ἐπιβλαβής.

Εὐδέλπιδες ὅτι ἡ διαμαρτυρία ἡμῶν αὕτη, ἥς ἀντίγραφον διαβιβάζεται καὶ πρὸς τοὺς κ. Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων θέλει ληφθῆ ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν, διατελοῦμεν

Εὐπειθέστατοι

Ἐν Λιμένι Σητείας τῇ 5 Νοεμβρίου 1896.

Οἱ Βουλευταὶ

Ἐμμ. Α. Φουνταλίδης

Οἱ Προύχοντες

Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκις

Μιχ. Κολυβάκις	Νικ. Χλουβεράκις
Οἱ Δήμαρχοι	Ἰωσήφ Γ. Κουνδουράκις
Γεώργ. Στεφανίδης	Γεώργ. Π. Γιατζάκις
Χ. Μιχ. Παπαδάκις	Ἄναγ. Δεσποτάκις
Γεώργ. Παπαδάκις	Ἄναγ. Φουνταλίδης
Ματθ. Παπαδάκις	Νικ. Ἱερεμίας
Ἰωάν. Ἀβρονιδάκις	Ι. Σ. Σφακιωτάκις
	Ἰωάνν. Χειμωνάκις
	Χ. Γ. Κολυδάκις
	Γεώργ. Ζαχαράκις
	Γεώργ. Κατσαράκις
	Ἰωάνν. Βατσάκις
	Νικ. Ι. Ξομπλαράκις
	Κωνστ. Ἀρχατζικιάκις
	Ἰωάνν. Γιαννακωντώνης

Ἡ ἀναφορὰ αὕτη, καίτοι διεβιβάσθη καὶ πρὸς τοὺς ἐν Χανίοις Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, δὲν εἰσηκούσθη, διότι καὶ ὁ στρατὸς δὲν ἔζηροῦτο ἀπὸ τὸν Γεν. Διοικητὴν, ἢ καθ' ἣν περίπτωσιν θὰ συνέβαινον ταραχαὶ ἐν τῇ νήσῳ, ὅποτε κατὰ τὸν νέον ὄργανισμὸν θὰ ἠδύνατο νὰ διαθέτῃ αὐτὸν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως· οἱ δὲ Πρόξενοι πιθανῶς νὰ ἔκαμαν παραστάσεις, ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθησαν, διότι ἡ Πύλη δὲν ἐσκέφθη ποτὲ νὰ ἐφαρμόσῃ εἰλικρινῶς τὰς παραχωρηθείσας μεταρρυθμίσεις.

Ὁ νέος ὄργανισμὸς ἐδημοσιεύθη τὴν 30 Αὐγούστου 1896 εἰς τὴν Ἐπίσημον Ἐφημερίδα τῆς Κρήτης, ὅποτε καὶ ἤρχισεν ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ. Συγχρόνως μὲ τὴν δημοσίευσιν τοῦ Ὁργανισμοῦ ἀνέλαβε καθήκοντα ὡς Γεν. Διοικητῆς ἐπὶ μίαν πενταετίαν ὁ **Γεώργιος Βέροβιτς Πασᾶς** κατὰ τὸν ἐν λόγῳ ὄργανισμὸν καὶ ἤρξατο διοργανῶνων τὴν πολιτείαν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ νέου πολιτεύματος ἐκδίδων σχετικὰ διατάγματα τῇ ὁμοφώνῳ γνώμῃ τοῦ παρ' αὐτῷ Διοικητικοῦ Συμβουλίου.

Διὰ τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 14 Ὀκτωβρίου 1896 διατάγματος ὠρίνοντο αἱ ἐκλογαί, τῶν μὲν Χριστιανῶν τὴν 19 Φεβρουαρίου, τῶν δὲ Ὀθωμανῶν τὴν 23ην ἰδίου μηνὸς 1897. Οἱ Χριστιανοὶ ἔσπευσαν ἐγκαίρως νὰ ὑποβάλουν τὰς αἰτήσεις τῆς ὑποψηφιότητός των, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἀπέσχον ἀπὸ τούτου· ἡ σπουδαιότερα ἔνδειξις περὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀποδοκιμασίας τοῦ νέου πολιτεύματος καὶ τῆς προθέσεως αὐτῶν πρὸς ἀντίδρασιν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ, κατὰ τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑποδείξεις.

Ἐκ τῆς Ἐπαρχίας Σητείας, ἡ ὁποία ἀπετέλει μίαν ἐκλογικὴν πε-

φέρειαν και ἡ ὁποία θὰ ἐξέλεγε δύο Χριστιανούς πληρεξουσίους, ὑπέβαλον αἰτήσεις ὑποψηφιότητος οἱ δύο ἡγέται τῶν δύο πολιτικῶν παρατάξεων Ἐμμ. Φουνταλίδης και ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας.

Δυστυχῶς ἡ στάσις τῶν Τούρκων, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω, ἀνέτριψε τὰς αἰσιοδόξους ἐλπίδας μας ἐπὶ τοῦ νέου πολιτικοῦ βίου, ἀλλ' ἐπέφερε και τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τούτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ΄.

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1897 ἘΝ ΣΗΤΕΙΑ

Εἰσαγωγή

Πῶς προεκλήθη ἡ ἐπανάστασις. — Ὁ φόνος τοῦ Ἀραποχαλήλη.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1897 ἐν Σητεία ἔχει τι τὸ ἰδιαιτέρως διαφέρον, λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν γεγονότων, τὰ ὁποία συνέβησαν κατ' αὐτήν. Τῶν γεγονότων τούτων σημειώματα λεπτομερῆ και ἀκριβῆ ἐφρόντισα τότε νὰ κρατήσω και ἐκ τούτων θὰ ἀναφέρω μετ' ἀκριβείας τὰ κατωτέρω (1).

Ἡ ἐπαρχία τῆς Σητείας, ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς θέσεως κειμένη εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐσχατιὰν τῆς Κρήτης, χωριζομένη δ' ἀπ' αὐτῆς διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Παχείας Ἄμμου Ἱεροπέτρας διατελεῖ ἐν ἀπομονώσει ἀπὸ τῆς λοιπῆς νήσου. Ἡ τοιαύτη δ' αὐτῆς θέσις ἀφ' ἑνὸς ἠμποδίζει νὰ εὐρίσκηται εἰς ἐπικοινωνίαν ὅποσδήποτε μετὰ τῆς λοιπῆς Κρήτης, μεθ' ἧς, ὡς ἐπὶ πολὺ, ἐν καιρῷ πολέμου διὰ τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἐχθροῦ ἐπὶ τῶν πεδινῶν τμημάτων τῆς νήσου, δὲν εἶχεν ἐπαφήν ἀφ' ἑτέρου δὲ κειμένη ἡ Σητεία πλησίον τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν και τῶν νοτίων Σποράδων οὐσῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν: δὲν εἶχε τόπους διαφυγῆς τῶν κατοίκων ἐν καιρῷ κινδύνου, διὰ θαλάσσης, οὔτε τέλος πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας, καθ' ὅσον αὐτὴ ἐσωτερικῶς δὲν προσιατεύεται ὑπὸ δυσβάτων ὄρειων ὄγκων, ὡς ἐν τῇ δυ-

(1) Νομίζω ὅτι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἶμαι ὁ ἀρμοδιώτερος, καθ' ὅσον λόγῳ τῆς ἐνεργοῦ θέσεώς μου κατὰ τὴν ἱστορικὴν ταύτην περίοδον, εὐρισκόμην ἐγγὺς τῶν συμβαινόντων, και τρόπον τινὰ αὐτόπτης αὐτῶν μάρτυς.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐργασίας ταύτης, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλα εἰς τὸν μακαρίτην νῦν Νικόλαον Ι. Παπαδάκιν, πρῶτον διευθυντὴν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης, κατὰ παράκλησίν του, ἐδημοσιεύθη ποίημα μακρὸν ὑπὸ τὸν οὐχὶ ἐπιτυχῆ τίτλον: «Αἱ Σφαγαὶ τῆς Σητείας» ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Εἰς Σητειώτης», ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Παπαδάκις, ὁ και ἐκδότης αὐτοῦ.

τικῇ Κρήτῃ, λόγῳ δὲ τῆς ἀποκέντρου θέσεώς της δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξοπλίξεται ἢ νὰ ἐνισχύεται δι' ἀψύχου καὶ ἐμφύχου πολεμικοῦ ὕλικου. Ἄλλὰ καὶ δι' ἄλλους ἱστορικοὺς λόγους, ἀναφερομένους εἰς ἄλλα κεφάλαια τοῦ βιβλίου τούτου, δὲν ἠδυνήθη νὰ μετάρχη σύσσωμος εἰς τινὰς ἐκ τῶν ἀγώνων τῆς νήσου ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἢ, καὶ ἂν μετέσχε ποτέ, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατηθῇ ἐπὶ πολὺ ἕνεκα τῆς ἀπομονώσεώς της ταύτης. (1).

Ἡ ἕνεκα τῶν λόγων τούτων μὴ παράλληλος πάντοτε συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ τῆς Σητείας εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς ἐξεγέρσεις παρεξηγήθη καὶ ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν ἄλλων Κρητῶν ὡς ἔλλειψις ἀνεπτυγμένου πατριωτικοῦ αἰσθήματος. Τὴν κατηγορίαν ταύτην ἔφερε βαρέως ὁ Σητειακὸς λαὸς καὶ ἐπερίμενε τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν, ἵνα ἀποσιεῖσθαι τὴν μομφὴν καὶ ἀποδείξῃ ὅτι κατ' οὐδὲν ὕστερεῖ τοῦ ἄλλου κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὸ νὰ προσφέρῃ τὴν συμβολὴν του εἰς τὸν βωμὸν τῆς κοινῆς ἐλευθερίας. Τὴν εὐκαιρίαν ταύτην εὗρεν ὁ λαὸς τῆς Σητείας ἐν τῇ ἐπαναστάσει τοῦ 1897, ἣν μάλιστα ἐπροκάλεσαν αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι, καὶ προέβη κατ' αὐτῶν εἰς σκληρὰ ἴσως μέτρα, ἀλλὰ ἀναπόφευκτα ἕνεκα τῆς αὐθάδους καὶ προκλητικῆς τῶν Τούρκων στάσεως. Δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐπέζων ἔτι ἐν Σητεία ἄνδρες ἀναμνησκόμενοι τὰς κατὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἐπαρχίας κακουρίας τῶν γενιτσάρων, καὶ οἱ ὅποιοι ἠθέλον τὴν ἐκδίκησιν διὰ τὰς κακουρίας ταύτας τῶν Τούρκων κατὰ τῶν προγόνων των.

Μετὰ τὴν προκήρυξιν τοῦ νέου πολιτεύματος τοῦ 1896 ἐπίστευε τις, ὅτι ἡ Κρήτη ἐπὶ τινὰ τουλάχιστον χρόνον, ἂν τὸ πολίτευμα τοῦτο ἐφηρμοζέτο πιστῶς, θὰ διῆγεν ἐν εἰρήνῃ καὶ θὰ εὐημέρει, καθ' ὅσον οἱ εἰς τὰ φρούρια εἰσελθόντες Τοῦρκοι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1896 ἔδειξαν προθυμίαν νὰ ἐξέλθουν εἰς τὰ χωρία των, ὅλου ἐπανεῦρον τὰς περιουσίας των, κατὰ τὸ πλεῖστον τουλάχιστον μέρος, ἀθίκτους.

Ἐν Σητεία, καίτοι τότε τὰ δύο στοιχεῖα ἐχωρίσθησαν, καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ κατῆλθον καὶ συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἐπαρχίας ἐγκαταλείψαντες εἰς τὰς οἰκίας των μέρος τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας, οἱ δὲ Χριστιανοὶ τῆς κομποπόλεως Σητείας ἐξῆλθον

(1) Ἡ Σητεία ἐπὶ τῆς Ἐνετοκρατίας ὑπῆρξε κέντρον κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τῆς νήσου κατὰ τῆς Βενετίας. Ὅθεν ἠναγκάσθη αὐτὴ, ἵνα ἐπιβάλῃ τὴν ἐξουσίαν της εἰς τοὺς ἀτιθάσους κατοίκους, νὰ ἐγείρῃ πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ φρούρια εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Κατὰ δὲ τὴν κατάληψιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων διεξήχθησαν σοβαραὶ μάχαι, εἰς ἃς συμμετέσχε καὶ τὸ ἐγγώριον στοιχεῖον, τὸ ὅποιον μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν Ἐνετῶν ὑπέστη πολλὰ δεινὰ (βλ. Σητειακά τ. Α' σελ. 105 κέξ).

εις τὰ χωρία, ἐγκαταλείπόντες καὶ οὗτοι τὰς οἰκίας των, ἐν τούτοις τὰ πράγματα δὲν ἐξετραχύνθησαν ἀμέσως. Οὕτω σιωπηρῶς διετηρήθη ἡ μεταξύ των ἐπαφή, οὐδὲ προέβησαν εἰς ἐχθροπραξίας· καὶ οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ἐξήρχοντο εἰς τὰ χωρία τῶν πρὸς προμήθειαν τροφίμων, κηπικῶν καὶ φρούτων, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν πρωτεύουσαν, Λιμένα Σητείας, ἀνενόητοι, οἱ δὲ ἐξελθόντες ἐκ Σητείας εἰς τὰ χωρία Χριστιανοὶ κατήρχοντο ἐπίσης ἐλευθέρως καὶ ἐπεσκέπτοντο τὰς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ οἰκίας των.

Μετὰ τὴν ἔναρξιν ὁμοῦς τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων οἱ Ὀθωμανοὶ ἤρχισαν καθ' ὅλην τὴν Κρήτην νὰ ἐπανερχοῦνται εἰς τὰ χωρία των μετὰ τινος συγκεκαλυμμένης δυσφορίας, παρὰ τὴν πρότερον ἐπιδειχθεῖσαν προθυμίαν· καὶ τοῦτο διότι, ὡς ἔλεγον, ἠδικοῦντο μέγας ἐκ τοῦ νέου πολιτεύματος. Ποία δέ, κατ' αὐτούς, ἦτο ἡ μεγάλη ἀδικία; Ὅτι τὸ νέον πολιτεῦμα περιεῖχε διατάξεις μειούσας τὰ δικαιώματα αὐτῶν καὶ ἀξαναούσας τὰ προνόμια τῶν χριστιανῶν. Ἴδια ὁμοῦς ἐδυσφόρουν διὰ τὴν διάταξιν, καθ' ἣν τὰ δημόσια λειτουργήματα ἀπενέμοντο κατὰ τὰ δύο τρίτα εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ κατὰ τὸ ἓν τρίτον εἰς τοὺς Ὀθωμανούς.

Ἄλλ' εἶχον οὗτοι δίκαιον εἰς τοῦτο; Ἄν ἠδικεῖτο τις, οὗτος ἦτο ὁ κρητικὸς λαός, ὅστις δὲν ἐκέρδισεν ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ἀνυλόγως πρὸς τὸν ὄγκον του, ὄντι τριπλάσιον τοῦ τουρκικοῦ. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὁμοῦς τῆς Κρήτης οὐδέποτε ἠθέλησαν τὴν ἰσότητα. Εἰθισμένοι νὰ θεωροῦν ἑαυτοὺς κυριάρχους, ἐφρόνουν εἰς πᾶσαν εὐνοϊκὴν τροπὴν τῶν πραγμάτων ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν ἢτι ἠδικοῦντο, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τῶν ἀγώνων τῶν χριστιανῶν, οὓς οὗτοι κατεπολέμουν μετ' ἀγρίου φανατισμοῦ, ἀπέκτων καὶ οἱ ἴδιοι προνόμια καὶ ὀφελήματα, τὰ ὅποια οἱ ὁμόθρησκοὶ αὐτῶν ἐν τῇ λοιπῇ αὐτοκρατορίᾳ δὲν εἶχον, ὡς λ. χ. τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς στρατολογίας καὶ ἀπὸ τοῦ ἐπαχθεῖς φόρου καὶ ἄλλα πολλά.

Τὴν δυσφορίαν των οἱ Ὀθωμανοὶ, ὅσον παρήρχοντο αἱ ἡμέραι, δὲν ἀπέκρυπτον καὶ φανερὰ πλέον διεκήρυττον ὅτι ἡ ἐξοδος αὐτῶν εἰς τὰ χωρία ἦτο προσωρινή, ἦτο «*λ α δ ο μ ο υ τ ο υ λ ο ὕ κ ι σ*», ὡς ἔλεγον, διότι σημειώτεον ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἦτο μεγάλη ἐσοδεία ἐλαιοκάρπου. Παρατηρήθη πράγματι, ὅτι μόλις ἐξῆλθον οὗτοι εἰς τὰ χωρία των κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1896, ἤρχισεν ἡ ἐσπευσμένη ὑπ' αὐτῶν συλλογὴ τῶν ἐλαίων, ἢ σύνθλιψις αὐτῶν καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ ἐξαγομένου ἐλαίου εἰς τὰ φρούρια καὶ εἰς τὰ λοιπὰ κέντρα τῆς συνήθους συγκεντρώσεως αὐτῶν κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐπαναστάσεις. Ἰδίως κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1896 καὶ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1897 ἡ κίνησις ὑ-

πῆρξε τόσον ἀσυνήθης, ὥστε νὰ καταστῆ πλέον ἔκδηλος ὁ σκοπὸς καὶ τὸ πρόγραμμά των.

Ἡ τοιαύτη κατάστασις ἐνέβαλεν εἰς μεγάλην ἀνησυχίαν τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Κρήτης διαβλέποντα πλέον ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῶν Ὀθωμανῶν τὴν συνέχειαν νέου καὶ καταστρεπτικοῦ ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο, ὅτι θὰ ἦτο ἔξοντατικὸς τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἑτέρου στοιχείου. Δι' ὃ ἤρχισαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν διαβούλια καὶ συσκέψεις περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς ἀποσόβησιν παντὸς κινήματος μέλλοντος νὰ ἐπιφέρῃ ἀνυπολόγιστους καταστροφὰς καὶ ἰδίᾳ εἰς τοὺς ἐντὸς τῶν πόλεων χριστιανούς. Ἐκ τῶν συσκέψεων καὶ συζητήσεων τούτων προέκυψεν, ὅτι οὐδὲν μέτρον ὑπάρχει δυνάμενον νὰ προλάβῃ τὰς τοιαύτας καταστροφὰς, ἐφ' ὅσον οἱ Ὀθωμανοὶ ἤρροῦντο νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησίν τινα πρὸς τοὺς συμπατριώτας των χριστιανούς. Ὑπελείπετο ἓν μέτρον εἰς τοὺς Κρήτας χριστιανούς, νὰ παρεμποδίσουν τοὺς ἐν τῇ ὑπαίθρῳ μένοντας Ὀθωμανοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰς πόλεις.

Ἄλλὰ τὸ μέτρον τοῦτο ἐφαρμοζόμενον θὰ ἦτο λίαν ἐπικίνδυνον, διότι ἦτο ἀδύνατον, ἄνευ βίας καὶ συγκρούσεων, νὰ ἐπιτύχῃ ἡ τοιαύτη παρεμπόδισις, θελόντων καὶ ἐπιμενόντων τῶν Ὀθωμανῶν νὰ ἐγκυριασθῶν τὰ χωρία των καὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰς πόλεις. Ὅπου δὲ ἐφηρμόσθη πρὸς τοῦτο ἡ βία, ἐκεῖ ἐπῆλθον συγκρούσεις καὶ καταστροφαὶ ἀνυπολόγιστοι, ὡς θὰ ἀναφέρωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὅπου δ' ἐγένετο χρῆσις τῆς πειθοῦς, αὕτη δὲν ἔφερε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα, καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ εἰσῆλθον εἰς τὰς πόλεις.

Πρὸς λήψιν μέτρων διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῇ κομποπόλει Σητείας οἰκούντων συνῆλθον οἱ πρόκριτοι αὐτῆς ἐπειγόντως τὴν 23 Ἰανουαρίου, καθ' ὅσον ἡ μεταφορὰ τοῦ ἐλαίου καὶ ἄλλων πραγμάτων ἐγένετο ὑπὸ τῶν Τούρκων μετὰ μεγάλης σπουδῆς, τοῦθ' ὅπερ ἐδείκνυεν, ὅτι τὸ σχέδιον τῶν Τούρκων θὰ ἐτίθετο τὸ ταχύτερον εἰς ἐφαρμογὴν.

Οἱ πρόκριτοι μετὰ μακρὰς καὶ ἐπανελημμένας συσκέψεις κατέληξαν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ζητήσουν τὴν συνδρομὴν τῆς διοικητικῆς ἀρχῆς, ἵνα αὕτη λάβῃ μέτρα κατὰ τοιοῦτου τῶν Ὀθωμανῶν σχεδίου καὶ ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς αἰτήσεως ταύτης τὰ προβοῦν οἱ ἴδιοι οἱ πρόκριτοι μὲ ἰδίας των δυνάμεις εἰς τὸ μόνον ἐνδεικνυόμενον μέτρον, τῆς παρεμπόδισεως τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τοῦ ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὰ χωρία των.

Ἡ πρότασις ἐγένετο ὑπὸ ἐπιτροπῆς, ἣς μετεῖχον καὶ ἐγώ, πρὸς τὸν χριστιανὸν ἑπαρχον Γεωργιάδην, ἀλλ' οὗτος παρέστησεν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τὸ ἀδύνατον τῆς λήψεως μέτρων συντελεστικῶν, ἐφ' ὅσον οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν εἰσῆκουον εἰς συστάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς

αὐτούς, ἐπηρεαζόμενοι προφανῶς ἀπὸ τὰς κακοβούλους εἰσηγήσεις τοῦ ἐν Χανίοις δολοφονικοῦ κοιμητάτου. Πλήν τούτου ὁ ὑπάρχων τουρκικὸς στρατός, δὲν ἠδύνατο, οὔτε εἶχε διαταγὴν νὰ χρησιμοποιηθῆ διὰ παρόμοιον σκοπόν, ἢ δὲ ἐγγώριος χωροφυλακὴ ἀποτελουμένη κατὰ τὸ ἥμισυ ἐξ Ὀθωμανῶν, οὔτε ἐπαρκὴς ἦτο, οὔτε ἰκανὴ διὰ τὸν ἐπιδικώμενον σκοπόν, λόγῳ τῆς συνθέσεώς της.

Ἀποτυχούσης καὶ τῆς ἐνεργείας ταύτης, ἀπεφασίσθη, πρὶν ἢ τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ ἔσχατον μέτρον, νὰ περιέλθουν τὰ χωρία πρόσωπά τινα ἀσκοῖντα ἐπιρροὴν εἰς τοὺς κατοίκους καὶ νὰ συστήσουν εἰς αὐτούς νὰ φέρονται καλῶς πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς, ἐφ' ὅσον θὰ κάθηνται ἡσυχοὶ εἰς τὰς οἰκίας των. Ἡ ἀπόφασις ὅμως αὕτη δὲν ἐπραγματοποιήθη, διότι ἡ κίνησις τῶν Ὀθωμανῶν ἐπῆρξε τόσον ζοηρὰ εἰς τὴν μεταφορὰν οὐ μόνον τοῦ ἐλαίου, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πραγμάτων ὥστε νὰ μὴ ἀφίγη καιρὸν εἰς τοὺς χριστιανούς διὰ παρομοίαν ἐνεργείαν. Ἐκρίθη λοιπὸν ἀναγκαῖον ν' ἀπευθυνθοῦν ὁδηγίαι πρὸς τοὺς ἐν τοῖς χωρίοις χριστιανούς ἐξηγοῦσαι εἰς αὐτούς, πῶς δέον νὰ φέρονται πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς καὶ ποίαν στάσιν πρέπει νὰ τηρήσουν εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν οὔτοι ἀπεπειρῶντο νὰ ἀπέλθουν ἐκ τῶν χωρίων των.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἀνετέθη εἰς ἐμὲ ὑπὸ τῶν λοιπῶν προκρίτων καὶ ἀπηύθυνα τὰς κάτωθι ἐπιστολάς. ἅς παραθέτω ἐνταῦθα λόγῳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν σημασίας:

Ἐν Σητεία τῆ 23 Ἰανουαρίου 1897

Ἀγαπητοί,

Διὰ τοῦ ἀτμοπλοίου ἐμάθομεν σήμερον τὰς ἐξῆς εἰδήσεις.

Ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου οἱ Ὀθωμανοί, ἵνα εὔρουν ἀφορμὴν νὰ κάμουν σφαγὴν, παρουσίασαν ἕνα μὲ δύο ἢ τρεῖς χανούμισες εἰς τὸ διοικητήριον καὶ ἐφώναζον ὅτι ἔσφαξαν τοὺς Ὀθωμανούς εἰς τὴν Ἐμπαρον. Ἐπὶ τῇ διαδόσει ταύτῃ συνηθροίσθη ὁ τουρκικὸς ὄχλος περὶ τὰς δύο χιλιάδας φωνάζων ὅτι θέλει ἐκδίκησιν. Ὁ στρατὸς παρεμβὰς διέλυσε τὸν ὄχλον. Ἐνεργηθείσης ἀναγκάσεως ἀπεδείχθη ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐψεύδοντο καὶ ὅτι σκοπίμως διέδωσαν τὰ ἄνω διὰ νὰ γίνῃ σφαγὴ τῶν χριστιανῶν. Ἀπέτυχε λοιπὸν τὸ σχέδιον τοῦτο ὡς ἀπέτυχον καὶ ὅλα τὰ σχέδιά των. Ἐξω ἐπολιόρησαν τοὺς Ὀθωμανούς, οἵτινες δὲν ἐπρόφθασαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν πόλιν. Ἡ πολιορκία ὅμως γίνεται μὲ τὸν εὐγενέστερον τρόπον. Ὅχι μόνον δὲν κακοποιοῦνται, ἀλλὰ δίδονται εἰς αὐτούς καὶ τ' ἀπαιτούμενα τροφίμα. Ἡ πολιορκία γίνεται μόνον πρὸς σωτηρίαν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι χριστιανῶν.

νων. Φαίνεται ὅτι ἔξωθεν τοῦ Ἡρακλείου ἐγένοντο καὶ τινες ἀψιμαχίαι, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος.

Ἐν Χανίοις συνέβησαν τὰ ἑξῆς. Τὴν παρελθοῦσαν Δευτέραν ἀπεβιάζοντο 80 ἕνοι χωροφύλακες (Μαυροβούνιοι) εἰς τὴν ἀποβάθραν. Οἱ χριστιανοὶ τῆς πόλεως κατήλθον πρὸς ὑποδοχὴν αὐτῶν. Ὅτε ἀνήρχοντο πρὸς τὸ διοικητήριον, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπυροβόλησαν ἕκ τινος παρὰ θύρου καὶ ἐφόνευσαν τὸν χριστιανὸν Χαράλ. Μαρκουλάκη. Πάραυτα οἱ χριστιανοὶ ἔσπευσαν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ ἤρξαντο πυροβολοῦντες. Οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ μεταβάντες εἰς τὴν ἔξω τῶν Χανίων κομόπολιν ἐπυροπόλησαν πέντε ἕως ἕξ οἰκίας, ἐφόνευσαν δὲ καὶ δύο Ἄγγλους (;) Οἱ ἔξω χριστιανοὶ ἀκούσαντες τοὺς πυροβολισμοὺς κατέλαβον τὴν Μαλάξαν. Τί συμβαίνει ὅμως ἔκτοτε δὲν δυνάμεθα νὰ μάθωμεν, διότι καὶ τὰ τηλεγραφήματα εἶναι ἐμποδισμένα καὶ τὰ ἐμπορικὰ ἀτιμόπλοια ἐμποδίσθησαν νὰ ἔλθουν εἰς τὸ Ἡράκλειον. Ἐμάθωμεν προσέτι ὅτι τὰ Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα ἐβομβάρδισαν τὴν συνοικίαν τῶν Χαλικουτῶν καὶ τὴν κατέστρεψαν. Ἀλλὰ κατὰ πόσον τοῦτο εἶναι ἀληθές, δὲν γνωρίζομεν. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ὁ Ἄγγλικὸς στόλος διετάχθη νὰ καταλεύσῃ εἰς Κρήτην. Λέγεται δ' ὅτι οὗτος ἀνέροχεται εἰς 34 πλοῖα (δηλ. ἡ μοῖρα τῆς Μεσογείου). Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συμπεραίνεται ὅτι ἡ κατάστασις εἶναι εἴπερ ποτὲ σοβαρά. Ὁ ἄθλιος οὗτος τόπος προωρίσθη φαίνεται ὑπὸ τῆς μοίρας νὰ κυλῆται αἰωνίως εἰς τὰ αἵματα τῶν κατοίκων του.

Τώρα εἶναι ἀνάγκη νὰ σκεφθῶμεν σοβαρῶς καὶ περὶ τῆς ἰδικῆς μας τύχης. Ἐκ Χανίων καὶ ἕξ Ἡρακλείου μᾶς γράφουν καὶ μᾶς ἐξορκίζουν νὰ λάβωμεν μέτρα συνετὰ πρὸς ἀσφάλειάν μας. Ἐξορκίζουν ὅμως συγχρόνως ἡμᾶς νὰ μὴ βλάψωμεν οὐδὲ τὸ παράπαν τοὺς Ὀθωμανοὺς εἰς τὴν ζωὴν, εἰς τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν διὰ ν' ἀποδοθῇ εἰς ἡμᾶς πλήρες τὸ δίκαιον ὑπὸ τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο πράττειν παντοῦ ὅπου οἱ χριστιανοὶ ἔχουν εἰς τὴν διάθεσίν των τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ἴσως ἡ Εὐρώπη δόσῃ σήμερον τὴν ὀριστικὴν τῆς ἀπόφασιν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ μᾶς ἀπαλλάξῃ διὰ παντὸς ἀπὸ τὴν ἀθλιότητα, εἰς ἣν ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ζῶμεν.

Σήμερον συνήλθωμεν καὶ ἐλάβομεν ἀπόφασιν νὰ περιέλθωμεν τινες τὰ χωρία καὶ συστήσωμεν εἰς τοὺς χριστιανοὺς, ὅτι δὲν πρέπει νὰ κακομεταχειρισθοῦν τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἐν ὅσῳ ἤσυχάζουν εἰς τὰς οἰκίας των. Ἄν ὅμως ἄνευ αἰτίας ἀποφασίζουσιν νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτάς, πρέπει, ὅπου δύνανται οἱ χριστιανοὶ, νὰ τοὺς ἐμποδίσουν ἀπὸ τοῦ νὰ κατεβοῦν ἐδῶ, χωρὶς ὅμως νὰ βλάψουν κανένα. Ὅσοι δὲ ἔκ τῶν ὀπλιτῶν περισσεύσουν ὀφείλουν νὰ σπεύσουν εἰς τὸν Λιμένα, διότι ἡμεῖς ἀπεφασίσαμεν ἅπαντες νὰ μὴ ἐγκαταλίπωμεν τὰς οἰκίας μας,

παραδίδοντες αὐτὰς εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, ὡς ἐπράξαμεν πέρυσι. Προτιμότερον εἶναι νὰ καθήμεθα ἡμεῖς καὶ ὅσοι ἐξ ὑμῶν ἔλθητε εἰς τὰς οἰκίας μας, παρὰ ν' ἀφήσωμεν τοὺς Ὀθωμανούς νὰ καθίσουν καὶ ἡμεῖς νὰ βρεχόμεθα εἰς τοὺς Ἀνεμομύλους (¹). Τὸ Λιμάνι δὲν εἶναι τῶν Ὀθωμανῶν τὸ περισσότερον εἶναι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ τὸ κατέχωμεν (²).

Σὰς συνιστῶμεν λοιπὸν νὰ παύσητε τὰς ἐργασίας σας δι' ὀλίγας ἡμέρας, νὰ μένητε εἰς τὰ χωρία συγκεντρωμένοι καὶ νὰ ἐπιβλέπητε τὰ κινήματα τῶν Ὀθωμανῶν. Ἄμα ἴδητε ὅτι ἐτοιμάζονται πρὸς ἀναχώρησιν, πάραυτα δέον νὰ ἐνεργήσητε ὡς ἀνωτέρω· ἀλλὰ σὰς ἐξορκίζω καὶ πάλιν ἐν ὀνόματι τῆς ἱεραῆς ἡμῶν θρησκείας καὶ τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος νὰ ἐπιδείξητε πάντες ὅτι εἶσθε χριστιανοὶ γνήσιοι, ὅτι δὲν ὁμοιάζομεν μὲ τοὺς Τούρκους κατὰ τὴν βαρβαρότητα καὶ ὅτι εἴμεθα ἄξιοι καλυτέρας τύχης. Τοιαύτας συστάσεις ἔχομεν καὶ ἀπὸ τοὺς προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὅφείλομεν νὰ τοὺς ὑπακούσωμεν, διότι ἡ τύχη μας ἐξαρτᾶται ἀπὸ αὐτούς.

Σὰς κάμνομεν ἀκόμη μίαν σύστασιν. Νὰ παύσουν αὐτὰς τὰς ἡμέρας οἱ πυροβολισμοὶ διὰ νὰ μὴ λέγουν οἱ Τούρκοι ὅτι φοβοῦνται. Αὐτοὶ μᾶς ὑπόσχονται ὅτι, ἂν δὲν πειραχθοῦν, δὲν ἔχουν σκοπὸν ν' ἀφίσουν τὰς οἰκίας των. Ἡμεῖς πρέπει νὰ εἴμεθα ἄγρυπνοι.

Ἀντίγραφα τοῦ παρόντος νὰ σταλοῦν εἰς ὅλα τὰ χωρία. Ἀνάγκη ὅμως νὰ ἐννοηθῇ τὸ περιεχόμενον. Δὲν πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, ἢ μόνον ὅσα δὲν βλάπτουν. Θὰ σὰς γράφω τακτικὰ ὅ,τι σπουδαῖον μανθάνομεν.

Σὰς ἀσπάζομαι

Ἐπιμ. Σ. Ἀγγελάκης

Τὴν ἐπομένην, 24 Ἰανουαρίου 1897, ἀπηύθυνα καὶ νέαν ἐπιστολὴν εἰς τὰ χωρία τὴν ἐξῆς :

Ἄγαπητοί,

Χθὲς περὶ τὴν 10 μ. μ. (τουρκιστὶ) σὰς ἔγραψα ἐν ἐκτάσει καὶ πιστεύω ὅτι θὰ ἔχγητε λάβει τὸ γράμμα μου. Τὰ γραφόμενά μου ἐλπίζω

(¹) Τοποθεσία ἔξωθεν τῆς πρωτευούσης εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων, ὅπου οἱ χριστιανοὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐφρούρουσαν διὰ νὰ μὴ ἐξέλθουν οἱ Τούρκοι αἰφνιδίως καὶ καταλάβουν τὸ Πισκοκέφαλον.

(²) Ἡ νῦν Σητεία καλουμένη πρὸ τοῦ 1900 ἐκαλεῖτο καὶ ἐγράφετο Λιμὴν Σητείας, ἀντὶ Ἀβνιέ ὡς τὴν ὀνόμαζον οἱ Τούρκοι ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ Γεν. Διοικητοῦ Κρήτης Ἀβνὴ Πασᾶ, ἐπὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ὁποίου αὕτη συμφέσιθ ἐκ νέου.

ζω ὅτι θ' ἀκολουθήσητε κατὰ γράμμα. Ἐνάγκη νὰ εἰσθε συγκεντρωμένοι καὶ ἄγρυπνοι, διότι δὲν γνωρίζομεν τὴν ὥραν, καθ' ἣν θὰ χρειασθῆ ἡ συνδρομή σας.

Σήμερον συνέβη τὸ ἐξῆς. Εἰς τὸ χωρίον Σκοπὴν ἐκάθητο δύο Ὀθωμανικαὶ οἰκογένεια. Ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν λίαν πρῶτ' καὶ κρυφίως. Ἄμα ἐνόησαν τὴν φυγὴν τῶν οἱ ὁμοχώριοι τῶν χριστιανοὶ ἔσπευσαν εἰς καταδίωξίν των, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶχον ἀπομακρυνθῆ πολὺ καὶ ἦτο ἀδύνατος ἡ σύλληψίς των, ἐπυροβόλησαν κατ' αὐτῶν, καὶ ὡς διεδόθη, ἐπληρώθη μία γυνή. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐξηκριβώθη ἂν εἶναι ἀληθές. Ἐκ τούτου ἐπῆλθε σύγχυσις καὶ ἐκλείσθησαν καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ οἱ Χριστιανοὶ εἰς τὰς οἰκίας των. Ἄμα ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἐπεισόδιον δὲν ἦτο σπουδαῖον, συνῆλθεν ὁ κόσμος καὶ ἡ γαλήνη ἐπῆλθεν εἰς τὴν ἀγοράν.

Δυστυχῶς ἐμάθομεν ὅτι ἐν Πισκοκεφάλῳ οἱ χριστιανοὶ ὤπλισθησαν καὶ ὅτι προσκαλοῦσι καὶ ἡμᾶς νὰ κατέλθῃτε. Δὲν γνωρίζομεν ἂν τὸ μέτρον τοῦτο ὠφελήσῃ, ἢ γίνῃ ἀρχὴ κακοῦ. Ὅπωςδήποτε ἔσθε ἄγρυπνοι, ἵνα ἐν ἀνάγκῃ σπεύσητε εἰς βοήθειαν καὶ ἡμῶν καὶ ὅλης τῆς Ἐπαρχίας.

Σᾶς συνιστῶ καὶ πάλιν φρόνησιν καὶ σύντονον προσοχήν. Αἱ ἐργασίαι σας πρέπει νὰ παύσουν, ὡς ἔγραφον καὶ χθές.

Τίποτε νεώτερον ἐξωθεν δὲν ἔχομεν.

Σᾶς ἀσπάζομαι

Ε. Ε. Ἀγγελάκης

Ἡ ἐνέργεια αὕτη δὲν ἐθεωρήθη ἀπολύτως ἐπαρκὴς διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν τῇ πόλει, δι' ὃ καὶ ἐδέησε νὰ γίνῃ νέα σύσκεψις κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῆ καὶ ἄλλο μέτρον συντελεστικώτερον, ἐφ' ὅσον ἡ Ἀρχὴ ἐδείχθη ἀνίκανος κατὰ τὴν ἐπίσημον δήλωσίν της, νὰ προστατεύσῃ τὴν ἀπειλουμένην τάξιν. Τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο ἡ συγκρότησις σώματος πολιτοφυλακῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ν' ἀνατεθῆ ἡ παρεμπόδισις τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τοῦ νὰ μεταφέρουν τὸ ἐλαιόλαδον καὶ τὰ λοιπὰ πραγματὰ των εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπητοῦντο χρήματα, τὰ ὁποῖα οἱ πρόκριτοι κατέβαλον ἀφ' ἑαυτῶν ἀνευ ἀναβολῆς. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἀνῆλθεν εἰς τὰ τριάκοντα εἰκοσόφραγκα.

Τὸ μέτρον τοῦτο ἦτο βεβαίως ἔκνομον, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἡ σιωπηρὰ συναίνεσις τῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἦσαν σύμφωνοι, κατ' ἐπίφασιν τουλάχιστον, ἐφ' ὅσον ἀνεγνώριζον τὴν ἰδίαν ἀνικανότητα πρὸς λήψιν ἐτέρου μέτρου. Τὸ σῶμα τοῦτο ἔδει ν' ἀποτελεῖται ἐξ εἴκοσι κατ' ἀνώτατον ὄριον ἀνδρῶν. Ἀνετέθη δὲ ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ εἰς τὸν Ἀγα-

πητόν Περιφεράκιν, ἄνδρα συνετόν καὶ γενναῖον, εἰς τὸν ὁποῖον ἀφέθη καὶ ἡ ἐκλογή τῶν προσώπων. Τὸ δὲ εἰσπραχθὲν ποσὸν τῶν 30 εἰκοσοφράγκων παρεδόθη εἰς τὸν *Μιχαὴλ Κολυβάκιν*, ἵνα δι' αὐτῶν μισθοδοτῇ προσωρινῶς τὸ σῶμα τῆς πολιτοφυλακῆς.

Τὴν 25 Ἰανουαρίου 1897 ἐγένετο ἡ ἐκλογή τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα θὰ ἐνήργουν περιπολίαν ἐπὶ τῶν ὁδῶν, τῶν ἀγουσῶν πρὸς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς ἐπαρχίας διὰ τῶν χωρίων Πισκοκεφάλου καὶ Κάτω Πισκοπῆς. Ἡ ἑτέρα ὁμάς θὰ ἐξελέγετο διὰ τὴν περιπολίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τῆς πόλεως Σητείας πρὸς τὸ χωρίον Σκοπὴν.

Τὸ πρῶτον σῶμα ἀπαρτισθὲν ἀπὸ τοὺς κάτωθι ἐκ τοῦ χωρίου Πισκοκεφάλου, τοὺς *Ἐμμ. Θ. Ξενικάκιν, Νικ. Σ. Κολυβάκιν, Νικήταν Α. Νικήτάκιν, Γεωρ. Βουρλιδάκιν, Ἰωάνν. Διναρδάκιν, Ἐμμ. Πλακιωτάκιν, Νικ. Κ. Μ. Βασιλάκιν* καὶ *Δημ. Ν. Κολυδάκιν*, ὀπλισθὲν διετάχθη νὰ περιπολῇ κατὰ τὰς ὡς ἄνω ὁδοὺς, ἀρχομένων τῶν περιπολιῶν τοῦ ἀπὸ τῆς 27 τοῦ Ἰανουαρίου, ἡμέρας Δευτέρας, μὴ ἐφαρμοσθέντος τοῦ μέτρου ἀπὸ τῆς Κυριακῆς, διότι δὲν εἶχε γνωσθῆ εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ θὰ ἤγειραν δίκαια παράπονα καὶ θὰ προεκάλουν ἔριδας.

Τὸ ἐν λόγῳ σῶμα συγκεντρωθὲν κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ὡς ἄνω ἡμέραν κατῆλθε καὶ κατέλαβε θέσιν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ «Φαντάση» πλησίον τοῦ χωρίου Κάτω Πισκοπῆς. Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην ἐξήρχοντο πολῖται Τούρκοι ἐκ τοῦ ἐκεῖ πλησίον Ὀθωμανικοῦ νεκροταφείου, κατόπιν τῆς κηδείας ὁμοχωρίου των. Οἱ ἐν λόγῳ Τούρκοι παρετήρησαν εἰς τοὺς πολιτοφύλακας ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ χωρίον Κάτω Πισκοπὴν, διότι αἱ γυναῖκες, ὅταν ἴδουν αὐτοὺς ὀπλισμένους, θὰ ταραχθοῦν. Οἱ πολιτοφύλακες ἀπήντησαν ὅτι δὲν θὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ χωρίον, ἀλλὰ θὰ περιφέρονται εἰς τὰ πέριξ πρὸς προστασίαν τῶν περιουσιῶν. Τότε εἰς ἐκ τῶν Τούρκων ὀνομαζόμενος *Τσιμπλοχιαμπάνης* ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν μᾶλλον ἠλικιωμένον πολιτοφύλακα *Γεώργ. Βουρλιδάκιν* λέγει μετὰ θρασυτήτος : «Ποῦ τὴν ἔχεις ἐσύ, μωρὲ μπερπάντη, τὴν περιουσίαν ἐπαδά;» καὶ συγχρόνως ἐκτύπησεν αὐτὸν διὰ παλάμης, ἣν ἐκράτει ἀρπάσας δὲ τὸ ὄπλον τοῦ πολιτοφύλακος προσεπάθει νὰ τοῦ τὸ ἀφαιρέσῃ. Τὴν τόλμην τοῦ Τούρκου φαίνεται ὅτι ἐνίσχυσεν ἡ παρουσία τοῦ διαβοήτου κακούργου καὶ φανατικοῦ Τούρκου τοῦ καλουμένου «*Ἀραποχαλλήλη*»⁽¹⁾

(1) Ὁ κακούργος οὗτος ἦτο πελώριος ἀνὴρ, μελαψός, γεννηθεὶς ἐκ γυναικὸς λευκῆς καὶ ἀνδρὸς αἰθίοπος ἐν τῷ χωρίῳ Σφάκια Σητείας. Εἰς τὰς σφαγὰς τῶν Ἀρμενίων ἦτο στρατιώτης προσελθὼν ὡς ἐθελοντῆς εἰς τὸν τουρκικὸν στρατὸν (οἱ Ὀθωμανοὶ Κρητες δὲν ἐστρατεύοντο). Μόλις

ὅστις μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἰστάμενος, φέρων μάχαιραν εἰς τὴν ὄσφυν του καὶ περιστροφον, ἐθεῖτο τὴν πάλιν τῶν εἰρημένων. Αὐφνης στρεφόμενος πρὸς τοὺς πολιτοφύλακας λέγει εἰς αὐτοὺς νὰ μὴ τολμήσουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ χωρίον, διότι θὰ τύχουν παρ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοχωρίων του κακῆς ὑποδοχῆς. Οἱ πολιτοφύλακες, νέοι ζωηροὶ καὶ γενναῖοι παρετήρησαν εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν δέχονται τὰς διαταγὰς του. Ὁ κακοῦργος οὗτος θεωρήσας ἑαυτὸν προσβεβλημένον καὶ νομίζων ὅτι εὐρίσκεται πρὸ ἀόπλων Ἀρμενίων ἀνέσπασε τὴν ἦν ἔφερε μάχαιραν καὶ ἀναφωνήσας «Μ π ί σ ι - Ἀ λ λ ἄ χ (εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ) ν' ἄ ρ χ ί σ ω μ ε κ α ἰ π ἄ λ ι τ ῆ δ ο υ λ ε ι ἄ μ α ς» ἐπετέθη κατὰ τοῦ παλαίοντος πολιτοφύλακος **Βουρλιδάκι** μετὰ τοῦ **Τσιμπλοχιαμπάνη** καὶ ἀρπάσας τὸ ὄπλον του προσεπάθει νὰ τὸν φρονέυσῃ. Τότε οἱ σύντροφοι τοῦ Βουρλιδάκι βλέποντες αὐτὸν κινδυνεύοντα ὠπισθοχώρησαν καὶ πυροβολήσαντες κατὰ τοῦ κακοῦργου ἀφήκαν αὐτὸν ἄπνου, συγχρόνως ἐπυροβόλησαν καὶ κατὰ τῶν ἄλλων Ὀθωμανῶν καὶ ἐφόνευσαν τὸν υἱὸν τοῦ Τσιμπλοχιαμπάνη, ὅστις εἶχε προκαλέσει διὰ τοῦ ἰταμοῦ τρόπου του τὴν ἐν λόγῳ συμπλοκὴν, ἡ ὁποία μεταξὺ τῶν πολιτοφυλάκων καὶ τῶν ἄνω Ὀθωμανῶν, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀραπογαλήλη, ἐγενικεύθη, ἀνταλλαγέντων πολλῶν πυροβολισμῶν. Σπεύσαντες ὁμῶς πολλοὶ ἐκ Πισκοκεφάλου ἐξεδίωξαν τοὺς τούρκους ἐκ τῶν θέσεων, ἅς κατεῖχον, οἵτινες καὶ κατέφυγον εἰς τὸ χωρίον των.

Ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης ἤρχισεν ἡ πολιορκία τῶν Τούρκων τῶν κατοικούντων εἰς τὰ δύο χωρία Κάτω Πισκοπήν καὶ Πισκοκέφαλον, ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τοῦ Πισκοκεφάλου καὶ ἀπὸ ἄλλους ἐξ ἄλλων χωρίων προσελθόντας. Ἡ πολιορκία περιορίσθη εἰς ἀντιπυροβολισμούς τῶν δύο στοιχείων ἄνευ ἀποτελεσμάτων. Εἰς τὸ χωρίον Κάτω Πισκοπήν κατέφυγον καὶ ἄλλοι ἐξ ἄλλων χωρίων Ὀθωμανοί, κατορθώσαντες νὰ διαφύγουν τὸν εἰς τὰ χωρία των ἀποκλεισμόν, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἶχον κατέλθει εἰς τὴν πρωτεύουσαν Σητεῖαν πολλοὶ ἐκ τῶν χωρίων χριστιανοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιος ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐπέλθῃ συνεν-

πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχεν ἀπολυθῆ καὶ ἐπανέλθει εἰς Κρήτην. Ὡς εἶχε γνωσθῆ οὗτος διέπραξε κατὰ τῶν Ἀρμενίων φρικαλεότητα καὶ φόνους, οὐ μόνον κατ' ἀνδρῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ παίδων καὶ γυναικῶν ὧν τὰ ἐνώτια ἀποκόπτων μετὰ τῶν ὧτων ἐπεδείκνυε μετὰ θρασύτητος καὶ εἰς χριστιανούς διὰ νὰ πειράξῃ αὐτοὺς καὶ νὰ ἐξαίρῃ τὴν ἀνδρείαν του. Διό καὶ οἱ χριστιανοὶ ἔπνεον μένεα ἐναντίον του καὶ ὁ φόνος αὐτοῦ ἐπροξένησε χαρὰν μὲν μεγάλην εἰς τοὺς χριστιανούς, λύπην δὲ εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἤλπίζον πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀνδρείαν του.

νόησις περί τοῦ πότε θὰ κατήρχοντο οἱ ἔξω πρὸς κατάληψιν τῆς πόλεως, ὡς εἶχομεν γράφει πρὸς αὐτοὺς προηγουμένως (βλ. τὰς ἀνωτέρω ἐπιστολάς μου). Ὁ φόνος ὅμως τοῦ Ἀραποκαλήλη ἐδημιούργησε συγκεχυμένην κατάστασιν καὶ ἐματαιώθη ἡ συνεννόησις πρὸς ὦραν. Οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς πόλεως Σητείας πληροφορηθέντες τὸν φόνον τοῦ εἰρημένου Τούρκου, πανικόβλητοι γενόμενοι, συνηθροίσθησαν ἔξωθεν τοῦ Ἐπαρχείου καὶ ἤρξαντο συνεννοήσεων, μεθ' ἧς, καταλαβόντες τὰς ἐξόδους τῆς πόλεως, ἠμπόδιζον τοὺς ἐκ τῶν χωρίων κατελθόντας ν' ἀπέλθουν εἰς τὰ χωρία τῶν. Ἡ Ἀρχὴ εἰδοποιηθεῖσα ἐπενέβη καὶ διέλυσε τὰ συναθροίσεις τῶν Τούρκων, ἐπιτραπέισις καὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν χωρικῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΒ΄.

Αἱ συνέπειαι ἐκ τοῦ φόνου τοῦ Ἀραποκαλήλη.— Ἡ πολιορκία τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως Σητείας.— Τὰ σχέδια τῶν Τούρκων.— Αἱ πολιορκίαι τῶν χωρίων.— Ἡ ἐν τῇ πόλει τῆς Σητείας μάχη καὶ ἡ κτάπαυσις αὐτῆς.

Παρὰ τῶν ἀναχωρησάντων ἐκ τῆς πόλεως, προσερχομένων ἐκ τῶν διαφόρων χωρίων τῆς ἐπαρχίας, μετεδόθη ἡ εἶδησις τῶν εἰρημένων φόνων καὶ τῆς ἐκ τούτων δημιουργηθείσης καταστάσεως. Οὕτω καὶ οἱ ἐν τοῖς χωρίοις Ὀθωμανοὶ ἠτοιμάζοντο ἐπειγόντως ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὰ χωρία τῶν. Οἱ δὲ ἐν τῇ πόλει, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν, ἐλάμβανον μέτρα, ἵνα ἐμποδίσουν τοὺς Χριστιανοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐξέλθουν τῆς πόλεως πρὸ τῆς καθόδου τῶν ὁμοθρήσκων τῶν εἰς αὐτήν. Εἰς τὰ μέτρα ταῦτα αἱ Ἀρχαὶ ἐχρησιμοποίησαν τὴν χωροφυλακὴν καὶ τὸν εὐάριθμον στρατόν. Καὶ οἱ μὲν πολῖται Ὀθωμανοὶ κατελάμβανον καὶ ἐφρούρουν τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα, ἐξ ὧν ἠδύνατο οἱ χριστιανοί, εἴτε νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῆς πόλεως, εἴτε νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐτήν ἔξωθεν. Ἡ δὲ χωροφυλακὴ καὶ ὁ στρατὸς ἐπετήρουν τὰς κινήσεις τῶν Χριστιανῶν ἐν τῇ πόλει φροντίζοντες καὶ περὶ τῆς τάξεως. Ἐκλιπούσης πάσης ἐπικοινωνίας τῶν ἐν τῇ πόλει Χριστιανῶν μετὰ τῶν ἔξω, ἡ κατάστασις ἀπέβαινε ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν λίαν σοβαρὰ καὶ ἐπικίνδυνος διὰ τοὺς ἐν τῇ πόλει μὴ γνωρίζοντας, τί ἀκριβῶς συνέβαινε, καὶ ἂν αἱ δοθεῖσαι ὁδηγίαι ἐτέθησαν εἰς ἐφαρμογὴν.

Εὐτυχῶς δὲν ἐβράδυνε νὰ γίνῃ γνωστὸν ὅτι αἱ κινήσεις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν Τούρκων τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐκτὸς ἐν τοῖς χωρίοις, ἐπέφερον ἀποτελεσματικὴν τὴν ἐπίσπευσιν τῆς πολιορκίας τῶν ἐν τοῖς χωρίοις Ὀθωμανῶν, ὡς ὑπεδείχθη. Τὸ μέτρον τὸ ὁποῖον προσεπάθησαν οἱ χριστιανοὶ ἠγέται ν' ἀποφύγουν δὲν κατέστη δυνα-

τόν νά μὴν ἐφαρμοσθῆ, καὶ τοῦτο ἐξ ὑπαιτιότητος τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἐτύγχανεν ἐπικίνδυνον οὐδεις τὸ ἡμφεσβήτει ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος τροπος, ἀφοῦ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐφήρμοζον ὠρισμένον πρόγραμμα, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι Χριστιανῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς 27 Ἰανουαρίου 1897, ἡμέρας Δευτέρας, δηλ. ἐκείνης, καθ' ἣν ἐφρονεῦθη ὁ Ἀραποχαλήλης, οἱ ἔξω χριστιανοὶ ἔσπευσαν καὶ ἐπολιόρησαν τὰ Ὀθωμανικὰ χωρία, συμφώνως πρὸς τὰς πρὸς αὐτοὺς ὁδηγίας. Οἱ Ὀθωμανοὶ μὴ ἀναμένοντες τὴν αἰφνιδιαστικὴν καὶ ἀστραπιαίαν ταύτην κίνησιν τῶν χριστιανῶν κατεπλάγησαν καὶ ἐζήτουν τὸν λόγον τῆς παρουσίας αὐτῶν ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ εἰς τὰ χωρία των. Οἱ χριστιανοὶ διεβεβαίουν αὐτοὺς ὅτι ἡ παρουσία των δὲν εἶχε κανένα ἐχθρικὸν σκοπόν, ἀλλ' ὅτι εἶχον ὁδηγίας νὰ μὴ ἐπιτρέψουν εἰς αὐτοὺς ν' ἀπέλθουν ἐκ τῶν χωρίων των, ἔφ' ὅσον οἱ χριστιανοὶ παραμένουν εἰς τὰς πόλεις. Ἦτο ἐπόμενον καὶ κατὰ τὰς προβλέψεις μας νὰ ἐπέλθουν αἱ μοιραῖαι συγκρούσεις καὶ τὰ αἱματηρὰ γεγονότα περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἱστορίας μας.

Ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἐφθάνον αἱ ἀνησυχαστικαὶ εἰδήσεις εἰς τὴν πόλιν, εἴτε διὰ τῶν ἔξωθεν χριστιανικῶν φρουρῶν μεταδιδόμενα εἰς τὰς πέριξ τῆς πόλεως τουρκικὰς τοιαύτας, εἴτε καὶ ἐκ διαφυγόντων ἐκ τῶν χωρίων ἀτόμων, διαλαθόντων τὴν προσοχὴν τῶν χριστιανικῶν φρουρῶν. Οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως μανθάνοντες τὰς ἀπαισίας ταύτας εἰδήσεις κατελαμβάνοντο ὑπὸ πανικοῦ καὶ συνερχόμενοι συνεσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου.

Αἰφνης κατὰ τὴν 29 Ἰανουαρίου περὶ ὥραν 2 μ.μ. προσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν μου χωροφύλαξ τις, μοῦ ἀνήγγειλεν, ὅτι μὲ παρακάλει ὁ Ἐπαρχος νὰ μεταβῶ εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον διὰ σπουδαίαν ὑπόθεσιν. Ἡ πρόσκλησίς μου εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον μοῦ ἐφάνη κάπως ἀπροσδόκητος, μολοντί αἱ μετὰ τοῦ ἐπάρχου **Γεωργιάδου** σχέσεις μου ἐτύγχανον ὀμαλαί, μᾶλλον φιλικαί. Ἐνόησα ὅτι αὕτη εἶχε σχέσιν πρὸς τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας. Πρὸς στιγμὴν ἐσκέφθην νὰ μὴ μεταβῶ, ἀλλὰ κατεχόμενος ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ μάθω τι ἀκριβῶς συνέβαιναν ἔξω, διότι ἡμεῖς, διακοπέσις τῆς συγκοινωνίας μετὰ τῶν ἔξω καὶ πάσης ἐπαφῆς μετὰ τῶν Τούρκων, ἐλαχίστας καὶ ἀορίστους εἶχομεν πληροφορίας, ἀπεφάσισα νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν πρόσκλησιν.

Μεταβὰς εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον εὔρον συνηγμένους περὶ τοὺς δέκα ἐκ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι συνεσκέπτοντο μετὰ τῶν Ἀρχῶν. Ἀφοῦ ἐκάθισα, ἔλαβε τὸν λόγον ὁ Ἐπαρχος εἰπὼν εἰς ἐμὲ ὅτι, καθ' ὅς ἔχει πληροφορίας, οἱ Ὀθωμανοὶ ὄλων τῶν χωρίων, ὅπου κατοκοῦν τοιοῦτοι, ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ ὅτι ἠπειλεῖτο ἀνά πᾶσαν στιγμὴν ἡ ζωὴ των. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρχὴ δὲν

διαθέτει επαρκείς δυνάμεις πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως, ἣτις τόσον αἰφνιδίως διαταράχθη, μὲ παρεκάλει μετὰ τῶν παρόντων Ὀθωμανῶν νὰ ἐξέλθω εἰς τὰ χωρία παραλαμβάνων καὶ ὄσους ἄλλους ἠθέλον ἐγκρίνει καὶ νὰ καταβάλω ὅλην μου τὴν ἐπιρροὴν πρὸς κατευνασμόν τῶν πνευμάτων καὶ καθησύχασιν τῶν πολιτῶν.

Τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀποστολῆς ταύτης ἐθεώρησα λίαν σοβαρὰν ἔχων ὑπ' ὄψιν μου ὅτι ἡ ἀναρχία, ὅπου κυριαρχήσῃ, δὲν σέβεται, οὔτε πρόσωπα οὔτε λογικὴν. Ἐν τούτοις ἐδήλωσα ὅτι ἐδεχόμην ν' ἀναλάβω τὸ ἐγγεῖρημα τοῦτο, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ μοῦ ἐπιτραπῇ νὰ παραλάβω καὶ τὴν οἰκογένειάν μου, ἵνα ἀπερίσπαστος καὶ ἐλεύθερος πλέον προβῶ εἰς τὸ ἔργον μου.

Ὁ ὄρος οὗτος, προεξάρχοντος τοῦ Ἰμβραήμ Λεβεντάκι, τοῦ κυρίως ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Σητεῖα Ὀθωμανῶν, τέως βουλευτοῦ καὶ δικαστοῦ, συμφωνούντων καὶ τῶν λοιπῶν συμπαρακαθημένων, ἀπεκρούσθη ἐντόνως, εἰπόντων ὅτι ἡ οἰκογένειά μου θὰ μείνῃ ὡς ἐγγύησις διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἔξω Ὀθωμανῶν. Εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῶν Ὀθωμανῶν, τὴν τόσον παράλογον, ἀπήντησα ὅτι δὲν ἤμην διατεθειμένος ν' ἀναλάβω τοιοῦτον δυσχερὲς ἔργον, τοῦ ὁποίου ἡ τυχὸν ἀποτυχία θὰ βαρύνῃ ἐπὶ τῆς ἀπροστατεύτου οἰκογενείας μου ἀλλὰ θὰ προτιμήσω νὰ συγκινδυνεύσω καὶ ἐγὼ μετ' αὐτῆς.

Ἐξελθὼν τοῦ Ἐπαρχείου παρετήρησα πλῆθος Ὀθωμανῶν συνηγμένων ἔξωθεν, ἀναμενόντων ἴσως πληροφορίας, ἣ καὶ τὴν ἔκβασιν τῆς συνεννοήσεως, περὶ τῆς ὁποίας πιθανῶς θὰ εἶχον πληροφορηθῆ. Προχωρήσας διὰ μέσου τοῦ πλῆθους, ὅπερ παρεμέριζε μετὰ σεβασμοῦ, ἐφθασα εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Λαμπίρη, ὅπου εὗρισκοντο δύο ἢ τρεῖς θαμῶνες, ἐργάται Χριστιανοί, καὶ εἰσελθὼν παρήγγειλα καφέ καθ' ὃν χρόνον ἔπινον τὸν καφέ, παρετήρησα ἔξωθεν τοῦ καφενεῖου κίνησιν τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἰδίᾳ ἐκείνων, οἵτινες ἐθεωροῦντο ὡς παλληκαράδες καὶ τολμηροί· ῥίπτοντες δὲ βλέμματα ἐντὸς τοῦ καφενεῖου καὶ διαβαίνοντες πέραν αὐτοῦ ἐπανήρχοντο.

Ἡ κίνησις αὕτη μὲ ἐνέβαλεν εἰς ὑπονοίας ὅτι διατρέχω κίνδυνον αἰχμαλωσίας, ἵνα διὰ τῆς ἀπειλῆς τῆς ζωῆς μου ἐκβιάζονται οἱ ἔξωθεν ἰδικοί μας καὶ μ' ἀνταλλάξουν μ' ἄλλους ἐκ τῶν πολιορκουμένων Ὀθωμανῶν. Τοῦτο μ' ἔκαμει, μόλις ἀντελήφθην εὐκαιρον τὴν στιγμήν, νὰ ἐξέλθω διὰ τῆς βορείου θύρας τοῦ καφενεῖου καὶ δι' ἐσπευμένων βημάτων νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἀπέχουσαν τοῦ καφενεῖου περὶ τὰ τριακόσια μέτρα. Ὄταν πλέον ἀπεμακρύνθην διαδραμῶν τὸ ἥμισυ τοῦ δρόμου, στραφεὶς πρὸς τὰ ὀπίσω ἀντελήφθην δύο παλληκαράδες παρακολουθοῦντας με ἐσπευμένως. Ὄταν ὅμως ἔκαμψα πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν οἰκίαν μου

ἐπετάχυνα τὰ βήματα μου, οἱ δὲ παλληκαράδες παρητήθησαν τῆς καταδιώξεώς μου γνωρίζοντες ὅτι ἡ οἰκία μου, φρουρούμενη ὑπὸ πολλῶν ὀπλιτῶν, δὲν ἦτο τόσοσ εὐάλωτος. Ὅτι δὲ οὗτος ἦτο ὁ σκοπὸς τῆς καταδιώξεώς μου ἐβεβαιώθην κατόπιν καὶ ἐξ ἄλλων πληροφοριῶν καὶ ἐκ τῆς συστάσεως τοῦ Ἐπάρχου καὶ τοῦ λοχαγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς, οἵτινες διερχόμενοι τὴν ἰδίαν ἐσπέραν ἐκ τῆς οἰκίας μου ἐτόνισαν εἰς ἐμὲ νὰ εἶμαι προσεκτικὸς καὶ νὰ μὴ ἐκτίθεμαι ἐξερχόμενος τῆς οἰκίας μου. Ἰσως δὲ καὶ ἡ πρόσκλησίς μου νὰ ἐπεδίωκε τοιοῦτόν τινα σκοπὸν, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἔνεκεν κακῆς συνεννοήσεως τῶν συλλαβόντων ἀρχικῶς τὸ σχέδιον.

Ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν Τούρκων μοῦ ἔδωκε νὰ ἐννοήσω ὅτι ὄφειλον νὰ ὀχυρώσω τὴν οἰκίαν μου, ὡς καὶ τὰς γειτονικὰς τοιαύτας συνεννοούμενος μετὰ τῶν ἄλλων γειτόνων, οἱ ὅποιοι μετέφερον εἰς αὐτὴν τὰ πολυτιμότερα τῶν πραγμάτων των, διότι αὕτη ἔκειτο εἰς τὴν καταλληλοτέραν θέσιν, δεσπόζουσαν ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν τοῦ πλείστου μέρους τῆς πόλεως. Ἡ προσπάθεια τῶν Τούρκων διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν μου ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς σκέψεως αὐτῶν ὅτι λόγῳ τῶν συμπαθειῶν μου καὶ τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἤσκουν παρὰ τῷ Χριστιανικῷ λαῷ τῆς Ἐπαρχίας οἱ πολιορκούμενοι ὁμόθησοί των μεγάλην θὰ εἶχον ὠφέλειαν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ κατάστασις ἐν τῇ πόλει ἐπεδεινώθη, διότι οἱ μὲν Τούρκοι ἔχοντες συνεπίκουρον καὶ τὸν τουρκικὸν στρατόν, ἀποτελούμενον ἐξ 120 ἀνδρῶν περίπου, ἐσημάτισαν ζώνην πέριξ τῆς πόλεως, μὴ ἐπιτρέποντες, τὴν ἔξοδον, ἢ τὴν εἴσοδον εἰς Χριστιανούς. Οἱ δὲ Χριστιανοὶ τῆς ὑπαίθρου συνέστησαν φρουρὰς οὐχὶ μακρὰν τῆς πόλεως ἐμποδίζοντες πᾶσαν ἔξοδον τῶν ἐν τῇ πόλει καὶ πᾶσαν εἴσοδον εἰς αὐτὴν τῶν ἔξω Ὀθωμανῶν. Καὶ οὕτω παρουσιάσθη τὸ παράδοξον φαινόμενον οἱ Τούρκοι νὰ πολιορκοῦν καὶ νὰ πολιορκοῦνται. Ἐκτοτε ἔπαυσε πᾶσα ἐπαφὴ μετὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν ἐν τῇ πόλει. Ἐκλείσθησαν δὲ καὶ τὰ καταστήματα τῆς ἀγορᾶς, τῶν ὁποίων τὴν φρούρησιν ἀνέλαβεν ἡ χωροφυλακὴ καὶ αἱ περιπολῖαι τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὰς ὁδοὺς περιεφέροντο μόνον οἱ Ὀθωμανοί, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἦσαν περιορισμένοι εἰς τὰς οἰκίας των. Ἡ κατάσταση αὕτη παρέμεινε στάσιμος μέχρι τῆς 31 Ἰανουαρίου.

Κατὰ τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας ταύτης εἰδοποιήθησαν οἱ Χριστιανοὶ τῆς πόλεως διὰ τοῦ κλητῆρος τοῦ ἀγγλικῆ τηλεγραφείου **Παντελεῆ Χανιωτάκι** ὅτι εἰς τὸ Ἡράκλειον ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ ἀτμοπλοίου «Φουάτ» 400 Τούρκοι στρατιῶται καὶ 800 βασιβουζοῦκοι ἐπερχόμενοι κατὰ τῆς Σητείας. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν βασιβουζοῦκων εἶναι ἀκριβής, διότι ὑπάρχει ἕκθε-

σις τῶν ἐν Ἡρακλείῳ Προξένων τῶν Δυνάμεων, εἰς ἣν λέγεται ὅτι οἱ βασιβουζούκοι ἦσαν μόνον 200 καὶ ὅτι οὗτοι προσελαμβάνοντο ὡς προσωρινοὶ χωροφύλακες. Πιθανῶς ἡ Τουρκικὴ διοίκησις τοῦ Ἡρακλείου νὰ παρέστησεν εἰς τοὺς Προξένους οὕτω τὸ πρᾶγμα, ἵνα καλύψῃ τὴν ἐνέργειάν της διὰ ποιᾶς τινοσ νομιμότητος. Ἐν τούτοις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σταλῇ ὡς ἐπικουρία τόση μικρὰ δύναμις πρὸς διάσωσιν τῶν κινδυνευόντων Ὀθωμανῶν ἀπέναντι πολυπλήθων Χριστιανῶν ὀπλιτῶν τῶν ἀνατολικῶν τούτων ἐπαρχιῶν, διότι εἶναι βεβαίωτατον ὅτι, γινομένου γνωστοῦ ὅτι ἐξ Ἡρακλείου ἐστέλλοντο ἐπικουρίαι τουρκικαὶ εἰς Σητείαν, αἱ ἐν ἐπαναστάσει διατελοῦσαι γειτονικαὶ τῆς Σητείας Ἐπαρχίαι, μὴ κωλυόμεναι δὲ ὑπὸ ἀντιπάλων δυνάμεων, θὰ ἔσπευδον πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν ταύτην πολεμούντων Χριστιανῶν.

Ἐπομένως καὶ ἂν ὁ ἀριθμὸς τῶν 800 βασιβουζούκων θεωρηθῇ ὑπερβολικὸς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολείπεται πολὺ τούτου, ἀλλ' ἀπεκρύπτετο ἀπὸ τοὺς Προξένους ὁ ἀληθὴς ἀριθμὸς, ἀφοῦ μάλιστα ἀνεκοινώθη εἰς αὐτούς, ὅτι ἡ μεταβαίνουσα εἰς Σητείαν δύναμις, ἀποτελουμένη ἐκ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ χωροφυλάκων, σκοπὸν εἶχε τὴν ἀποκατάστασιν τῆς διαταραχθείσης τάξεως.

Ἡ εἶδησις κατέπληξεν, ὡς εἰκόσ, τὸν Χριστιανικὸν λαὸν τῆς πόλεως καὶ ἤρξατο νὰ σκέπτεται περὶ λήψεως μέτρων ἐσχάτης ἀμύνης. Αἱ διάφοροι οἰκογένειαι συνηθροίζοντο εἰς οἰκίας προστατευόμενας ἀπὸ ἄλλα μέρη ὠχυρωμένα καὶ κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον (1).

Ἐρχεται ἡ μεσημβρία, ὅτε ὅλοι εἶχομεν καταλάβει τὰς θέσεις μας ἀναμένοντες τὸν ἐπερχόμενον ἐχθρόν. Μετὰ μίαν ὥραν ἠκούσθησαν πυροβολισμοὶ εἰς τὸ βόρειον μέρος τῆς πόλεως, ἐθεάθη δὲ μία ὄμας Ὀθωμανῶν ἐκκινήσαντων ἀπὸ τοῦ στρατώνος, φέρουσα τουρκικὴν σημαίαν, πορευομένη πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν τῆς πόλεως. Ἡ κίνησις αὕτη ἐξηγήθη ὡς ἔχουσα σκοπὸν νὰ ἐξακριβώσῃ, ἂν τὸ ἀναμενόμενον πολεμικὸν ἐφαίνετο ἐκεῖ που ἐρχόμενον, ἵνα ἐτοιμασθοῦν οἱ ἐν τῇ πόλει πρὸς ὑποδοχὴν του. Ἡ εἰρημένη ὄμως ὄμας συναντηθεῖσα πρὸς χριστιανικὴν φρουράν, τοποθετημένην οὐχὶ μακρὰν τῆς

(1) Ἡ οἰκογένειά μου μετ' ἄλλων γειτονικῶν κατέφυγεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἱατροῦ Κ ρ ι ἀ κ ο υ Χ α τ ζ η δ ἄ κ ι, ἥτις καὶ εὐρύχωρος ἦτο καὶ ἀπὸ τὰς πέριξ οἰκίας, ἐν αἷς καὶ ἡ ἰδική μου, ἠδύνατο νὰ προστατευθῇ κατὰ πάσης ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως. Ἄλλαι οἰκογένειαι συνηθροίζοντο εἰς ἄλλας ἐπίσης καταλλήλους καὶ ὠχυρωμένας οἰκίας. Κατεσκευάζοντο δὲ προχείρως χειροβομβίδες, ἵνα χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων ἐχθρῶν. Καὶ ἄλλα μέτρα ἀνάλογα ἐλαμβάνοντο, ὅσα ἡ ἀπόγνωσις ἤμπορεῖ νὰ ἐπινοήσῃ.

πόλεως, ανεχαιτίσθη και δὲν ἐπροχώρησε περαιτέρω ἐπανακάμψασα εἰς τὸν στρατῶνα, ἀφοῦ ἄλλωστε και τὸ ἀναμενόμενον ἀτιμόπλιον δὲν ἐφαίνεται.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ἐν λόγῳ οὐμάδος εἰς τὸν στρατῶνα οἱ πυροβολισμοὶ ἐπανελήφθησαν ἐντὸς τῆς πόλεως και μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ μάχη ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν πόλιν, ἀντιπυροβολούντων τῶν δύο στοιχείων ἐκ τῶν οἰκιῶν των.

Οἱ ἐν Πισκοκεφάλῳ ἔνοπλοι Χριστιανοὶ οἱ πολιορκοῦντες τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ και τοὺς ἐν Κάτῳ Πισκοπῇ Ὀθωμανοὺς ἀκούσαντες τοὺς πυροβολισμοὺς και ἐννοήσαντες ὅτι ἤρχισεν ἡ συμπλοκὴ εἰς τὴν πόλιν ἔσπευσαν πολλοὶ ἐξ αὐτῶν και κατέλαβον τὸ τουρκικὸν νεκροταφεῖον, τὸ κείμενον πρὸς νότον τῆς πόλεως και εἰς τὴν εἴσοδον αὐτῆς, εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων περίπου και τὸ ὁποῖον οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχον περιβάλει διὰ τείχους μὲ πολεμιστρες, δι' ἐνδεχομένην ἴσως μελλοντικὴν ἀμυνάν των ἐκ τούτου. Δυστυχῶς ὁμως δι' αὐτοὺς συνέβη τώρα τὸ ἀντίθετον. Μετὰ τὴν γενίκευσιν τῆς μάχης και τὴν κατάληψιν τοῦ τουρκικοῦ νεκροταφείου ὁ διεσπαρμένος ἐν τῇ πόλει τουρκικὸς στρατὸς ἔσπευδε νὰ συγκεντρωθῇ εἰς τὸν στρατῶνα τὸν κείμενον πρὸς βορρᾶν τῆς πόλεως και εἰς ὑψηλὴν θέσιν, ἐξ ἧς ἐδέσποζεν ὅλης τῆς πόλεως και τῶν πέριξ αὐτῆς. Ἐπίσης ἔσπευδον και οἱ πολῖται Ὀθωμανοὶ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν ἴδιον στρατῶνα, εἰς ὃν προηγουμένως εἶχον τοποθετήσῃ τὰς οἰκογενεῖας των· οἱ δὲ περὶ τὸν στρατῶνα οἰκοῦντες, ἀφοῦ και οὗτοι ἐγκατέστησαν τὰς οἰκογενεῖας των ἐντὸς αὐτοῦ, κατέλαβον ἐπιχαίρους θέσεις ἐκτὸς και πλησίον αὐτοῦ· τινὲς δὲ κατέλαβον και τὸ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ στρατῶνος χριστιανικὸν νεκροταφεῖον, τὸ κείμενον οὐ μακρὰν τούτου, ὅπερ ὁμως ἐγκατέλιπον μετ' ὀλίγον ἴσως διότι ἡ θέσις του δὲν ἦτο κατάλληλος πρὸς ἀμυναν. Οὕτως οἱ μέγροι τοῦδε πολιορκοῦντες Ὀθωμανοὶ ἐγένοντο πολιορκούμενοι (1).

Ἡ μάχη διήρκεσεν ἄνευ διακοπῆς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ὁπότε μικρὸν κατὰ μικρὸν ἔπαυσαν οἱ πυροβολισμοί, ἀρχικῶς ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν και εἶτα ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν. Καίτοι ἡ

(1) Ἡ οἰκία μου και αἱ παρ' αὐτὴν και αἱ κατ' εὐθείαν τοῦ στρατῶνος κείμεναι ὑφίσταντο τὴν μεγαλυτέραν πίεσιν, ὡς ἀντικρίζουσαι εἰς αὐτόν. Αἱ κάτω και εἰς τὸ κέντρον κείμεναι οἰκίαι, οὔτε ἐπυροβόλουν, οὔτε ἐπυροβόλουντο μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Τούρκων εἰς τὸν στρατῶνα, λόγῳ τῆς θέσεώς των. Οἱ στρατιῶται ἔρριπτον ὁμαδὸν πυρὰ, ἀλλ' εὐτυχῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι ἡ διαταγὴ τοῦ πυροβολισμοῦ ἐδίδετο διὰ τῆς σάλπιγγος και οὕτως οἱ χριστιανοὶ ὀπλίται ἐλάμβανον καιρὸν νὰ προφυλάττωνται κρυπτόμενοι εἰς τὰ ὄχρὰ των.

μάχη διεξήγετο μετὰ πείσματος καὶ ἡ διάρκειά της δὲν ὑπῆρξε μικρά, ἐν τούτοις θύματα ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν οὔτε ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως, οὔτε ἐκ τῶν ἐκτὸς, δὲν ὑπῆρξαν. Ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν, ὡς ἐξηκριβώθη, ἐφονεύθησαν δύο πολῖται, ὁ εἷς ἐντὸς τοῦ στρατῶνος, διὰ σφαίρας διελθούσης διὰ τῆς πολεμίστρας, ὁ δ' ἕτερος, Τζεμίλης καλούμενος, ἐκ Βαβέλων, ἐκτὸς τῆς πόλεως, παρὰ τῷ ἐρειπωμένῳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου. Οὗτος σταλείς μετὰ τὴν παῦσιν τῆς μάχης ὑπὸ τῶν ἐν Κάτω Πισκοπῇ ἀποκεκλεισμένων Ὀθωμανῶν, ἵνα βεβαίως πληροφορηθῇ περὶ τῆς καταστάσεως, ἐγένετο ἀντιληπτὸς ὑπὸ τῶν παρὰ τῷ τουρκικῷ νεκροταφείῳ περιπολούντων χριστιανῶν ὀπλιτῶν καὶ πυροβοληθεὶς ἐφονεύθη. Ἐκ τῶν στρατιωτῶν λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν τρεῖς, καθ' ὃν χρόνον ἔσπευδον πρὸς τὸν στρατῶνα, χωρὶς ὁμῶς νὰ εἶναι τοῦτο ἐξηκριβωμένον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

Ἡ ἔξοδος τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς πόλεως.—Τὸ Φουάτ δὲν ἐφάνη οὐδὲ τὴν ἐπομένην.—Ἡ Δράσις τοῦ Ἑλληνικοῦ εὐδρέμου «Ναύαρχος Μισκούλης».—Ὁ Κοσμάς Ζῶτος κυβερνήτης τοῦ εὐδρέμου.—Ὁ Φρζγκίσκος Ακμπέρης.—Αἱ πρὸς τὸν ναύαρχον Ζῶτον ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ τῆς Σητείας.—Ἡ συναφθεῖσα ἀνακωχὴ καὶ ἡ ἀτόνησις αὐτῆς.

Μετὰ τὴν παῦσιν τῆς μάχης ἔλαβον εὐκαιρίαν τινὲς ἐκ τῶν ἔξω-
θι, καὶ ἰδίᾳ οἱ ἔχοντες συγγενεῖς ἐντὸς τῆς πόλεως νὰ εἰσέλθουν εἰς αὐ-
τήν. Ἐφθασαν οὗτοι πρῶτον εἰς τὴν οἰκίαν μου, ὡς κειμένην εἰς κατά-
λληλον θέσιν διὰ τὴν ἔξοδον τῶν Χριστιανῶν κατοίκων καὶ ἐκεῖθεν
διηρθύνθησαν πρὸς ἄλλας οἰκίας. Παρὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐγένετο
γνωστὸν ὅτι αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ αἱ κρατοῦσαι τὰ περίξ τῆς πόλε-
ως εἶχον ἀποσυρθῆ καὶ ἡ ἔξοδος θὰ ἐγίνετο ἄνευ τινὸς ἐμποδίου. (1)

(1) Μεταξὺ τῶν εἰσελθόντων ἀνδρῶν τελευταῖος εἰσῆλθεν ὁ ἐκ τοῦ
χωρίου Ρούσας Ἐκκλησιας Παπᾶ Ἰωάννης Καραβιτάκις, ἀνὴρ γενναῖος
καὶ πατριώτης θερμός. Ὅτε εἰσῆλθεν οὗτος, ἡ ἔξοδος τῶν χριστιανῶν
εἶχε συμπληρωθῆ. Πληροφορηθεὶς ὅτι οἱ ἐξελθόντες ἄνδρες θὰ ἐπανή-
χοντο μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐθεώρησε καλὸν νὰ
παραμείνῃ ἀναμένων τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν. Δυστυχῶς ἡ τοποθέτησις τῶν
οἰκογενειῶν ἐβράδυνε καὶ ἡ ἐπάνοδος ἐνόπλων ἀνδρῶν, ἐπελθούσης ἤδη
τῆς ἡμέρας, κατέστη ἀδύνατος, τοῦ στρατοῦ κρατοῦντος τὰς εἰσόδους
τῆς πόλεως. Ὁ Παπᾶ Ἰωάννης παρέμεινε τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπομένην
ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν μου, ὅπου παρέμεινε καὶ ὁ Γεώργιος Λιμνωιτάκις
πρὸς φύλαξιν τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ πολλῶν πραγμάτων, ἀνηκόντων, ὡς εἴρη-
ται, εἰς τὰς περίξ οἰκογενείας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι τὴν ἡμέραν ταύτην

Αἱ ἐτοιμασίαι τῆς ἐξόδου καὶ μόλις ἐπῆλθε τὸ σκότος ἤρχισαν ἐν σπουδῇ, διότι ἠλείγοντο αἱ οἰκογένειαι νὰ ἐξέλθουν ἔνεκα τοῦ φόβου ἐκ τοῦ ἀναμενομένου κατάπλου τοῦ τουρκικοῦ «Φουάτ». Ἡ ἐξοδος ἐγένετο ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἔξωθεν τῆς οἰκίας μου, ἦτις, λόγῳ τοῦ γεγονότος τούτου, ὠνομάσθη «31 Ἰανουαρίου 1897», διήρκεσε δὲ δύο περίπου ὥρας. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο πανσέληνος καὶ αἴθριος ὁ οὐρανός, ὑπῆρχε κατ' ἀρχὰς ὁ φόβος, μήπως οἱ Τούρκοι διακρίνοντες τὴν κίνησιν τῆς ἐξόδου ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν ἐξερχομένων. Ἄλλ' ὁ φόβος οὗτος δὲν ἐπραγματοποιήθη δι' οὓς λόγους θὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω.

Πάντες ἐξῆλθον ἐν σπουδῇ ἐκ τῶν οἰκιῶν των μὴ δυνηθέντες νὰ παραλάβουν οὐδ' ἐλάχιστον ἐκ τῆς κινητῆς των περιουσίας. Οἱ δυστυχεῖς εἶχον ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσουν πρῶτον τὰ γυναικόπαιδα καὶ ἔπειτα νὰ φροντίσουν καὶ περὶ τῆς περιουσίας των. Ἡ ἀθρόα ἐξοδος ἐξ ἐνός μόνον σημείου τῆς πόλεως, ἄνευ τινός προηγουμένου σχεδίου, ἐπέφερε μεγάλην σύγχυσιν καὶ ἔχασε ἡ μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴ μάνα κατὰ τὴν παροιμίαν. Οἱ ἐξερχόμενοι ἐν τῇ σπουδῇ καὶ τῇ συγχύσει ἐλάμβανον διαφόρους διευθύνσεις, ἄλλοι ἐτρέποντο πρὸς τὴν Σκοπὴν καὶ ἄλλοι πρὸς τὰ Μετόχια τοῦ Πισοκεφάλου. Οὗτω μέλη τῆς ἰδίας οἰκογενείας ἐχωρίζοντο καὶ ἐτρέποντο πρὸς τὰς διαφόρους διευθύνσεις, ὥστε νὰ μὴ κατορθώσουν νὰ συναντηθοῦν ἢ μετὰ παρέλευσιν τριῶν ἢ τεσσάρων ἡμερῶν.

Τὸ ἀναμενόμενον ἀτόμπλοιο μὲ τοὺς ἐπ' αὐτοῦ ἐπιδρομεῖς δὲν ἐφάνη οὔτε τὴν ἐπομένην ἡμέραν. Τί συνέβη; Τὴν αἰτίαν ἔμαθεν ὁ Χριστιανικὸς κόσμος μετὰ δύο ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐξόδου του. Ἐξῶθεν τοῦ λιμένος τοῦ Ἡρακλείου ἐστάθμευε τὸ ἐλληνικὸν εὐδρομον «**Ν α ὕ α ρ χ ο ς Μ ι α ο ὕ λ η ς**» (¹) ὑπὸ κυβερνήτην τὸν **Κοσμᾶν**

δὲν ἐξῆλθον ἐκ τοῦ στρατῶνος δι' οὓς λόγους ἀναφέρομεν κατωτέρω, ὁ Παπᾶ Ἰωάννης μετὰ τῶν εἰσελθόντων μετ' αὐτοῦ δύο συντρόφων καὶ τοῦ Λιμνωτάκι ἐξῆλθον τὴν νύκτα ἀθέατοι.

(¹) Τὸ εὐδρομον «**Ν α ὕ α ρ χ ο ς Μ ι α ο ὕ λ η ς**» ἦτο ἐλαφρὸν καταδρομικὸν ἐλικοκίνητον ναυπηγηθὲν ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸ 1878 καὶ παραδοθὲν κατὰ τὸ 1880. Αἱ εἰς μέτρα διαστάσεις τοῦ σκάφους του, ὅπερ ἦτο σιδηροῦν ἐπενδεδυμένον διὰ ξύλου μετ' ἐπιχαλυβδώσεως, ἦσαν 75 μ. μήκ. 11 μ. πλάτ. 4,6 βύθισμα τὸ δὲ ἐκτόπισμά του 1800 τόννων. Εἶχε ταχύτητα οἰκονομικὴν 11 μιλίων καὶ μεγίστην τοιαύτην 16 1/2 μιλίων (Βλ. Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκ. τ. ΙΖ'. ὑπὸ τὸ λῆμμα «**Ναύαρχος Μιαούλης**»).

Τὸ τουρκικὸν πολεμικὸν «**Φ ο ὕ α τ**» ἦτο παλαιὸν τροχοφόρον πλοῖον τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων μὲ τὸν Μιαούλην. Ἐλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ μεγάλου διπλωμάτου καὶ μεγάλου Βεζύρου τῆς Τουρκίας Φουάτ Πασᾶ.

Ζῶτον (1) πρὸς προστασίαν τῶν ἐξ Ἡρακλείου ἀναχωρούντων Ἑλλήνων ὑπηκόων ὡς καὶ ἄλλων Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν, ὧν ἡ παραμονὴ ἐν Ἡρακλείῳ δὲν ἐθεωροεῖτο ἀσφαλῆς.

Οἱ ἐπιδρομεῖς ἐπέβησαν τοῦ «Φουάτ» φανερά καὶ μὲ ἐπίδειξιν ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου. Ἐγνώσθη δὲ καὶ ποῦ ἐπροτίθεντο ν' ἀποβιβασθοῦν. Ὁ Φραγκῖσκος Λαμπίρης (2)

(1) Ὁ Κοσμᾶς Ζῶτος ἐγεννήθη ἐν Ὑδρᾷ τὸ 1843, καὶ κατετάχθη εἰς τὸ Π. Ν. ὡς δόκιμος τὸ 1861. Ἀπεστάλη εἰς τὴν Δανίαν ὡς ὑποπλοίαρχος πρὸς ἀριωτέραν ἐκπαίδευσιν προαχθεὶς εἰς πλωτάρχην τὸ 1883 κατὰ τὴν ἐν τῷ δανικῷ στόλῳ ὑπηρεσίαν του. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα ἀνέλαβε τὴν ὑποδιεύθυνσιν τῆς τότε ἰδρυθείσης «Σχολῆς ὑποπλοιαρχῶν» γενόμενος διευθυντῆς αὐτῆς τὸ 1886. Ὡς ἀντιπλοίαρχος ἀνέλαβε τὴν Κυβερνησιν τοῦ εὐδρόμου «Ν. Μιαούλης» καὶ ἀπεστάλη εἰς Κρήτην κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897, ὅπου προσέφερε τὰς πατριωτικὰς αὐτοῦ ὑπηρεσίας τὰς ἐνταῦθα ἀναφερομένας. Προαχθεὶς εἰς πλοίαρχον ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς θωρηκτικῆς μοίρας. Κατὰ τὸ 1905 προήχθη εἰς ὑποναύαρχον, κατὰ δὲ τὸ 1906 ἐπιβαίνων τοῦ θωρηκτοῦ «Ψαρά» μετέβη εἰς Κρήτην καὶ παρέλαβε τὸν παραιτηθέντα ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Ὑπάρχου Ἀρμοστοῦ Πρίγκιπα Γεώργιον.

(2) Νομίζω ὅτι ἐκπληρῶ καθῆκον ἐναντι ἑνὸς τόσοῦ καλοῦ πατριώτου, ἂν γράψω ὀλίγας λέξεις περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ ἀνδρός. Ὁ Φραγκῖσκος Λαμπίρης ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Πισκοκεφάλῳ τῆς Σητείας κατὰ τὸ 1845 ἐκ γονέων, πατὴρ μὲν Ἴταλὸς τὴν καταγωγὴν, ἐκ μητρὸς δὲ ἑλληνίδος κρήσιος ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Ἀναγνωστάκηδων, πατρ' ἦς ἀνετράφη ἐν χριστιανικῇ εὐσεβείᾳ καὶ ἀγάπῃ πρὸς τὴν πατρίδα μετὰ τῶν ἄλλων δύο ἀδελφῶν τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Γρηγορίου, ἐπίσης καλῶν πατριωτῶν.

Παῖς ἔτι ὧν ἐμαθήτευσεν ὁ Λαμπίρης παρὰ τῷ αἰοιδίμῳ διδασκάλῳ Νικ. Κορυλάκι, τὸ πρῶτον διδάξαντι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Σητείᾳ. Ἡ μικρὰ αὕτη παιδεύσις δὲν ἐφαίνετο ἐπαρκῆς εἰς τὸν διψῶντα νεανίαν ἀνωτέρας μορφώσεως καὶ ἔσπευσε ν' ἀποκτήσῃ αὐτὴν εἰς τὰς σχολὰς τῆς τότε πρωτεύουσος τῆς Κρήτης, εἰς Ἡράκλειον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἱκανοποιήθη, διότι καὶ εἰς τὰ μεγαλύτερα κέντρα ἡ παιδεύσις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦτο φειδωλὴ ἐλλείπει μέσων καὶ ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῆς πάντοτε καχυπόπτου Κυβερνήσεως, τῆς παρακωλυούσης πᾶσαν πρόοδον.

Ἐγκαταλιπὼν τὸ Ἡράκλειον μετέβη εἰς Αἴγυπτον, ὅπου ἤλπιζεν ὅτι θὰ εὕρῃ ὑπὸ φιλελευθέρων καὶ φιλοπρόοδον κυβερνησιν τὴν ἱκανοποιῆσιν τῆς πνευματικῆς ἀνυψώσεως καὶ τὴν ἐνίσχυσιν πάσης ἄλλης προοδευτικῆς τάσεως. Συναντηθεὶς μετὰ τῶν πρὸ πολλοῦ ἐγκατεστημένων εἰς Πόρτ - Σάιτ μεγαλυτέρων αὐτοῦ ἀδελφῶν προσελήφθη εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτῶν.

Μετὰ πάροδον ἱκανοῦ χρόνου οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ἄνδρες ἐπίσης φιλοπρόοδοι διείδον ἐν τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν πνεῦμα δραστήριον καὶ τὴν ἔφεσιν αὐτοῦ πρὸς δρᾶσιν καὶ ἐπέτρεψαν οὕτως εἰς αὐτὸν νὰ τραπῇ πρὸς

παρεπιδημῶν ἐν Ἡρακλείῳ καὶ πληροφορηθεὶς τὰ σχέδια τῶν Τούρκων κατέβαλε πολλὰς προσπάθειάς, ὅπως ἐμποδισθῆ τὸ «Φουάτ» νὰ ἐκτελεσθῆ τὸ ταξίδιον τοῦ. Αἱ ἐνέργειαι τοῦ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις ἀπέτυχον, ἐλέχθη μάλιστα ὅτι ἐγένοντο πρὸς αὐτὸν αὐστηραὶ παρατηρήσεις παρὰ τοῦ προξένου τοῦ, συνιστῶντος νὰ μὴ ἀναμυγνύεται εἰς ὑποθέσεις ξένας πρὸς τὴν κυβέρνησίν του. Ὁ ἀνὴρ ὅμως ἔχων αἰσθήματα ἑλληνικὰ καὶ πολλοὺς συγγενεῖς ἐν Σητεῖα δὲν ἔπαυσεν ἐνεργῶν, ἀλλὰ μὲ τρόπον μυστικόν, ἕως οὗ εὔρε τοὺς καταλλήλους νὰ

ἄλλο στάδιον μᾶλλον ἐπωφελές. Ἀνεπτυγμένος πλέον σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, μελετήσας τὴν δρᾶσιν τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν, συνέλαβε τὴν ἰδέαν, ἵνα προβῆ εἰς ἐπιχειρήσιν μεγάλην καὶ δύσκολον δι' αὐτόν, ἀλλὰ προβλεπομένην ἐπικερδῆ. Πρὸς τοῦτο μεταβάς εἰς Ἱερουσαλήμ καὶ ἐλθὼν εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν ἐκεῖ ἰθνηνόντων τὰ τοῦ Παναγίου Τάφου κατόρθωσε νὰ μισθώσῃ ἅπαντα τὰ ἐν Κρήτῃ κτήματα τοῦ Ἱεροῦ Κοινοῦ τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἐν τῇ ἐπιχειρήσει ταύτῃ συνήντησεν ἀμέσως πολλὰς δυσκολίας. Τὰ κτήματα ταῦτα ὄντα πολυπληθῆ καὶ διεσπαρμένα καθ' ὅλην τὴν νῆσον εἶχον διαρπαγῆ κατὰ μέγα μέρος παρὰ πολλῶν μὴ φροντιζόντων περὶ τῆς ἱερότητος τῶν πραγμάτων, συνεπεία τῆς ἀμελοῦς ἐποπτείας ὑπὸ τῶν ἐκάστοτε διοριζομένων διαχειριστῶν. Πρὸς ἐκκαθάρισιν καὶ ἐπαναφορὰν τῶν ἐν λόγῳ κτημάτων εἰς τὸν ἀληθῆ αὐτῶν κύριον ἀπητείτο ἡ φροντίς ἀνδρὸς ῥέκτου καὶ θαρραλέου ὁποῖος ἦτο ὁ Λαμπίρης.

Τὸ κατόρθωμα ὅμως τοῦτο θίξαν συμφέροντα ἰσχυρῶν προσώπων, ζημιουμένων ἐκ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, ἐπροκάλεσε μίση καὶ διωγμούς· διαβληθεὶς δὲ πρὸς τε τὸ κοινόν τοῦ Παναγίου Τάφου καὶ πρὸς τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν, ἐν τῇ αὐθαιρεσίᾳ τῆς ἐπεμβάσαν, περιεπλήχθη οὗτος εἰς δικαστικούς ἀγῶνας, διαρκέσαντας ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Τέλος δὲν ἐδικαιώθη μὲν ν' ἀποζημιωθῆ πλήρως ἐκ τοῦ πολυχρονίου καὶ δεινοῦ τούτου ἀγῶνος, ἀλλ' ὅπωςδῆποτε ἔλαβεν ἱκανοποιητικὸν ποσόν, ὅπερ τῷ ἐπέτρεψε νὰ διαθέσῃ ἱκανὰ ποσὰ εἰς φιλανθρωπικούς σκοπούς, ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύονται ὁ ἀλτρονισμὸς καὶ τὰ πατριωτικὰ τοῦ ἀνδρὸς αἰσθήματα (Βλ. τὴν διαθήκην αὐτοῦ ἐν τῷ περιοδικῷ Μύσῳ τ. Δ' σελ. 93—95).

Ἄλλ' ὁ ἀνὴρ πλὴν τῶν ἄλλων αὐτοῦ προτερημάτων ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν ἐκείνητο καὶ σωματικὰ τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα τὸν καθίστων ἐπιβλητικόν καὶ συγχρόνως ἀγαπητόν. Εἰς τὴν ἐνεργὸν πολιτικὴν τοῦ τόπου, λόγῳ τῆς ξένης ἰθαγενείας τοῦ, δὲν ἀνεμίχθη. Ὑπῆρξεν ὅμως εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας καὶ τὴν εἰς τούτους ὑποστήριξιν τῶν φίλων τοῦ σπουδαῖος παραῶν μὴ φειδόμενος κατὰ τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν κόπων καὶ δαπανῶν.

Εἰς τὰς κρίσιμους τῆς πατρίδος του περιστάσεις, παρὰ τὴν ξένην ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, ἐφάνη πάντοτε ὡς γνήσιος Ἕλληνας, ἑλληνικὰ φρονῶν καὶ ἑλληνικὰ πράττων. (Αἱ πλείσται τῶν ὡς ἄνω βιογραφικῶν σημειώσεων ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἐπικηδεῖου λόγου, ὃν ἐξεφώνησα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Πισκοκεφάλου κατὰ τὴν κηδεῖαν αὐτοῦ).

Ἄλλὰ καὶ πάλιν τὸ τουρκικὸν δὲν ἀνέστειλε τὸν πλοῦν του, ὁπότε ἐρρίφθη καὶ δευτέρα ὄβρις, ἡ ὁποία διήλθε ἀνωθεν τοῦ «Φουάτ» καὶ ἡ ὁποία, ὡς ἐλέγετο τότε, διετρύπησε τὴν καπνοδόχον αὐτοῦ προξενήσασα πολλὰς ζημίας. Πάραυτα τὸ «Φουάτ» ἀνέστειλε τὸν πλοῦν του, καὶ ἀναγκοῦσαν πύρναν ἐφθάσεν ἐνωρὶς εἰς τὸ Ἡράκλειον ἀκολουθούμενον ὑπὸ τοῦ «Ν. Μιαούλη»· καὶ τὸ μὲν τουρκικὸν εἰσῆλθεν εἰς τὸν λιμένα, ἀλλὰ δὲν ἐπετράπη ὑπὸ τῆς τοπικῆς διοικήσεως ν' ἀποβιβασθοῦν οἱ ἐν τῷ πλοίῳ, πιθανῶς ἐκ φόβου μὴ προβοῦν οὗτοι εἰς ἀντεκδικήσεις κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει Χριστιανῶν, ἢ καὶ ἄλλως, ἵνα μὴ ἐξέλθουν οἱ ἐπιβαίνοντες καὶ ὡσιν ἔτοιμοι διὰ νέαν ἐπιδρομὴν· τὸ δὲ ἑλληνικὸν ἠγκυροβόλησεν ἐκτὸς τοῦ λιμένος διατελοῦν ὑπ' ἄτρὸν καθ' ὅλην τὴν νύκτα, ἵνα εἶναι ἔτοιμον νὰ ἐμποδίσῃ καὶ πάλιν τὸ «Φουάτ», εἰς ἣν περιπτώσειν ἤθελεν ἀποτολήσει νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ταξίδιον του πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν σκοπῶν του.

Κοσμάς Ζώτος

Ἄμα τῇ εἰς Ἡράκλειον ἐπανόδῳ τοῦ «Ν. Μιαούλη» ὁ Κοσμάς Ζώτος ἔγραψε ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἄγγλον κυβερνήτην τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ «Trafalgar» ἐξηγῶν εἰς αὐτὸν ὅτι ἡ παρὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον ἐνέργειά του ἦτο παρακεκαυδνευμένη, μὴ ἔχων δ' ἄλλωστε καὶ τὴν ἔγκρισιν τῆς κυβερνήσεώς του, ἐγνώριζεν δ' ἔτι ὅτι ἡ θέσις του ἦτο ἄκρως τραγική, ἀλλὰ προέβη εἰς τοῦτο, διότι δὲν ἠνείχετο πλέον ἀναισθητῶν ν' ἀκούῃ τὰς καθ' ἡμέραν ἀγγελλομένας σφαγὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι δὲν θὰ διστάσῃ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πραξικόπημα, ἂν οἱ Τούρκοι θελήσουν καὶ πάλιν νὰ ἐκτελέσουν τὸ ταξίδιον των, ἀδιαφορῶν διὰ τὰς συνεπειάς.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὁ Ἄγγλος κυβερνήτης ἀπεῖπε πρὸς τὸν Ζώτον τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν καὶ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 1 Φεβρουαρίου 1897 :

TRAFALGAR. Πρὸς τὸν πλοίαρχον τοῦ «Μιαούλη»·
Κύριε πλοίαρχε,
Εἶμαι διατεταγμένος νὰ παρεμποδίσω πᾶσαν ἐχθροπραξίαν ὑμῶν πρὸς τουρκικὰ πλοῖα. Λυποῦμαι διὰ τὸ τελευταῖον ὑμῶν κατὰ τοῦ

«Φουάτ» διάβημα και εὐρίσκομαι εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ σᾶς ἀνακοινώσω ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν τοῦτο ἤθελεν ἐπαναληφθῆ θὰ εἶμαι ἠναγκασμένος νὰ λάβω δυσάρεστα μέτρα.

Ὁ Κυβερνήτης

Greenfield

Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ὁ Ἄγγλος Κυβερνήτης τὴν ἐπομένην ἡμέραν, 2 Φεβρουαρίου, ἐπισκεφθεὶς τὸν Ζῶτον ἐπὶ τοῦ «Μιαούλη» ἀνήγγειλεν εἰς αὐτὸν τὴν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατοχὴν τῆς Κρήτης ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'. Εἶπε δ' εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐνεργῇ, ὡς βούλεται, καὶ ὅτι δύναται νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν του ὑπὲρ τῆς μεταφορᾶς τῶν ἐν Ἡρακλείῳ Ἑλληνικῶν Προξενικῶν Ἀρχῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, μεταφεροθέντος ἐπὶ τοῦ «Μιαούλη» τοῦ τε Προξένου καὶ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τοῦ Προξενείου (1).

Μολοντί τὸ γεγονός τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ «Φουάτ» εἰς Ἡράκλειον ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἀγγλικῆς τηλεγραφείου εἰς τὸ ἐν Σητεία, πρὸς τὸν σκοπὸν βεβαίως νὰ γίνῃ τοῦτο γνωστὸν εἰς τοὺς Χριστιανούς, ἐν τούτοις ὁ Διευθυντὴς τοῦ τηλεγραφείου Σητείας ἀπιστώσῃ τὴν εἶδησιν ταύτην, μὴ δώσας καμμίαν σημασίαν εἰς αὐτήν(2).

(1) Τὰς λεπτομερεῖς ταύτας πληροφορίας ὀφείλω εἰς τὸν τότε ἀξιωματικὸν τοῦ «Μιαούλη» καὶ ὑπασπιστὴν τοῦ Ζῶτου, εἶτα δὲ γαμβρὸν ἐπὶ θυγατρὶ τούτου καὶ νῦν ναύαρχον ἐν ἀποστρατεία Μιχαὴλ Γούδαν. Ὑπῆρξεν ὁμοῦ καὶ ἄλλη ἐκδοχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ «Φουάτ» συνήλθεν ἐν τῷ εὐδρόμῳ Συμβούλιον τῶν ἀξιωματικῶν τούτου ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ κυβερνήτου Κ. Ζῶτου, τὸ ὁποῖον ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως νὰ ἐμποδισθῇ τὸ «Φουάτ» ἀπὸ τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Σητείαν, ἂν μὴ ἀπαγορευθῇ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου κυβερνήτου τοῦ Trafalgar. Ὁ Ζῶτος μετέβη παρὰ τῷ ἐν λόγῳ Κυβερνήτῃ καὶ ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ τὰ ἀποφασισθέντα. Ὁ Ἄγγλος ἠρώτησεν αὐτόν, ἂν ἔχῃ τὴν ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεώς του. Οὗτος ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔχει τοιαύτην ἔγκρισιν καὶ γνωρίζει ὅτι ἔχει τὴν κεφαλὴν του ὑπὸ μάλην, ἀλλ' εἶναι ἀποφασισμένος νὰ σώσῃ τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Σητείας καὶ ὅ,τι γίνῃ ἅς γίνῃ. Ὁ Ἄγγλος Κυβερνήτης εἶπεν αὐτῷ ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ ὡς βούλεται. Πιθανὸν νὰ εἶναι τοῦτο ἀληθές, ἀλλὰ συνειδητὸν μεταξὺ τῶν Ἀρχηγῶν νὰ τηρηθῇ ὑπὸ ἐχεμύθειαν. Ἡ ἐχεμύθεια ὁμοῦ μεταξὺ πολλῶν γνωριζόντων τὸ μυστικόν, εἶναι δυνατόν νὰ τηρηθῇ; Εἰς ἐμὲ ἐν τούτοις ὁ ναύαρχος Μιχαὴλ Γούδας δὲν ἐβεβαίωσεν τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, μολοντί ἔθεσα αὐτὴν ὑπ' ὄψιν του.

(2) Διευθυντὴς τοῦ ἀγγλ. τηλεγραφείου Σητείας ἐτύγγανε τότε ὁ Σπυριδῶν Μπανάτης, Ἀλβανὸς τὴν καταγωγὴν καὶ καθολικὸς τὸ θρησκεῦμα, νυμφευθεὶς ὁμοῦ ἑλληνίδα κρησσαν ἐκ Σητείας. Ὁ ἄνθρωπος ἤτο ἀγα-

Εἰς τοὺς παραπονουμένους ἐπὶ τούτῳ ἐδόθη ἡ ἀπάντησις ὅτι τὸ τηλεγράφημα ἐλήφθη μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν Χριστιανῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀληθές, διότι οἱ Τοῦρκοι τὸ εἶχαν μάθει καὶ ἔπαυσαν τὴν μάχην καὶ ἔσπευσαν μάλιστα νὰ ζητήσουν τὴν μεσολάβησιν τοῦ Ἄγγλου πλοιάρχου πρὸς ἀνακομὴν καὶ παραδόσιν αὐτῶν.

Τὴν εἶδῃσιν ὅτι ἔρχεται τὸ «Φουάτ» μετὰ στρατοῦ καὶ βασιβουζούκων μετέδωκεν ὁ Μπονάτης ἀδύνασιν καὶ εὐρύτατα διὰ τοῦ κλητήρος τοῦ τηλεγραφείου, διότι ὑπεδείχθη τοῦτο εἰς αὐτὸν ἐξ Ἡρακλείου, ἴσως δὲ ὑποκινήθῃ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ αὐτῷ τηλεγραφεῖῳ Ὀθωμανοῦ τηλεγραφετοῦ Ὁσμάν Δηλαβεράκι, ὁ ὁποῖος πάντως μετέδωκε τὴν εἶδῃσιν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς διὰ τε τὸν ἐρχομὸν καὶ διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ «Φουάτ». Εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἀπεκρόβη ἡ ἐπιστροφή τούτου ἐξ ἀδιαφορίας τοῦ εἰρημένου Διευθυντοῦ, ἴσως πάλιν τῇ συστάσει τοῦ ἔξυπνοτέρου Τούρκου τηλεγραφετοῦ διὰ νὰ μὴ ἐνθαρρυνθοῦν οἱ Χριστιανοί. Τοῦτο δ' εἶχε σοβαρὰς συνεπειὰς ὡς θὰ ἴδωμεν.

Διότι ἂν οἱ ἐν τῇ πόλει Χριστιανοὶ ἐλάμβανον γινῶσιν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ «Φουάτ», δὲν θὰ ἐξήρχοντο μετὰ τόσης σπουδῆς, ἢ καὶ δὲν θὰ ἐξήρχοντο ποσῶς, καθόσον, ὡς ἐπληροφορήθημεν κατόπιν οἱ ἐν τῷ στρατῶνι συγκεντρωμένοι Ὀθωμανοὶ μαθόντες τὴν εἶδῃσιν τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ «Φουάτ» κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ διὸ καὶ ἔπαυσαν τὴν μάχην, ἣν πρῶτον αὐτοὶ ἐπροκάλεσαν καὶ οὔτε ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν ἀθρόως ἔξερχομένων Χριστιανῶν, οὓς ἀναμφιβόλως διέκριναν, λόγῳ τοῦ αἰθρίου οὐρανοῦ καὶ τῆς πανσελήνου, μὴ ἀπέχοντος ἄλλωστε καὶ πολὺ ἀπὸ τοῦ στρατῶνος τοῦ τόπου, ἐξ οὗ ἐγένετο ἡ ἔξοδος. Ἐν ἀπογνώσει δ' εὐρεθέντες ἔσπευσαν νὰ στείλουν ἐπιτροπὴν ἐκ προκρίτων Ὀθωμανῶν πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ ἐν τῷ λιμένι ὀμοῦντος Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ «Νύμφη» πρὸς φρούρησιν τοῦ τηλεγραφείου. Ἡ ἐπιτροπὴ εἶχεν ἐντολὴν νὰ παρακαλέσῃ τὸν Κυβερνήτην, ὅπως μεσιτεύσῃ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς πρὸς ἀνακομὴν ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς πρὸς αὐτοὺς (Χριστιανοὺς) παραδόσεως τῶν ὀπλων, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Κυβερνήτου περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας των. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τῶν Τούρκων, καὶ προσέτι ἡ μὴ ἔξοδος αὐτῶν ἀπὸ τοῦ στρατῶνος ἐπὶ μίαν ἔτι ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἔξοδου τῶν ἐν τῇ πόλει Χριστιανῶν, παρέχει τὴν βεβαιότητα ὅτι οὗτοι (οἱ Τοῦρκοι) εἶχον πληροφορηθῆ καὶ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ

θός, ἀλλὰ οἰνοπότης καὶ φύσει μικρᾶς ἀντιλήψεως καὶ ὡς μὴ Ἑλλήν ἠδιαφόρει πρὸς πᾶσαν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν τῆς οἰκογενείας του δὲ μὴ διατρεχούσης κίνδυνον ὡς φρουρουμένης ὑπὸ Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ κατ' οὐδὲν συνενκινεῖτο ἐκ τῆς ἀφίξεως ἡ ἐπιστροφῆς τοῦ «Φουάτ».

«Φουάτ», και δια τούτου δὲν ἐξήρχοντο ἐκ τοῦ φρουρίου, ἐκ φόβου ἐπιθέσεως τῶν ἔξωθεν χριστιανῶν ὀπλιτῶν. Ἀπὸ τοῦ φόβου τούτου ἀπηλλάγησαν μετὰ τὴν ἐπομένην ἡμέραν, ὅτε εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν οἱ ἀπολυθέντες ἐκ τῆς πολιορκίας τῆς Κάτω Πισκοπῆς ὁμόθηρσοί των, οἵτινες ἐνισχύσαντες τοὺς φόβῳ καὶ τρόμῳ συνεχομένους προέβησαν ὁμοῦ εἰς τὴν διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν τῶν χριστιανικῶν περιουσιῶν.

Ἐκ τῶν ἄνω γεγονότων ἐξάγεται ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπληροφόρηθησαν ὅτι ἤρχετο εἰς αὐτοὺς ἐπικουρία καὶ δι' αὐτὸ ἐνθαρρυνθέντες ἐπροκάλεσαν τὴν μάχην. Εἰσῆλθον δ' εἰς τὸ φρούριον, ἵνα οἱ ἐπιδρομεῖς εὗρουν τοὺς Χριστιανοὺς πολιορκοῦντας αὐτοὺς, ἐπιτεθοῦν δὲ κατ' αὐτῶν καὶ ἐκτελέσουν τὸ φιλόφθονον αὐτῶν ἔργον! Κατὰ τὰς ληφθείσας κατόπιν πληροφορίας οἱ ἐπιδρομεῖς οὗτοι προήρχοντο ἀπ' ὅ,τι ἀπαίσιον σκυλόλογιον Ὀθωμανῶν παρήγαγεν ἡ Κρήτη, ὑπὸ ἀρχηγούς, οἱ ὁποῖοι κατόπιν κατὰ τὴν σφαγὴν τοῦ Ἡρακλείου, 25 Αὐγούστου 1898, ἐπρωτοστάτησαν καὶ ἔλαβον τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν των. Ἐφερον δὲ μεθ' ἑαυτῶν, πλὴν τοῦ ὀπλισμοῦ των καὶ παντὸς εἴδους ἐργαλεῖα πρὸς διάρρηξιν θυρῶν καὶ κιβωτίων καὶ σάκκους διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς λείας !!

Ἡ ἀναφερομένη ἄνωθεν ὁμάς τῶν Τούρκων, ἡ ἐκκινήσασα ἐκ τοῦ στρατῶνος καὶ φέρουσα τὴν σημαίαν, πιθανώτατα εἶχε σχέδιον νὰ πορευθῆ εἰς τὸν Τράχηλον, ἵνα προκαλέσῃ τὴν ἀποβίβασιν ἐκεῖ μέρους τῶν ἐπιδρομέων καὶ ὀδηγήσῃ εἴτα αὐτοὺς κατὰ τῆς πόλεως ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου, ὡς καταλλήλου καὶ μὴ φυλαττομένου ὑπὸ φρουρᾶς Χριστιανῶν ἴσως δὲ καὶ διότι εἶχον τὴν ὑπόνοιαν, μήπως, ἐρχόμενοι οἱ ἐπιδρομεῖς ἅπαντες εἰς τὸν λιμένα, θὰ ἠμποδίζοντο ν' ἀποβιβασθοῦν ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ὀρμούντος Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ.

Εὐτυχῶς ὅλα τὰ σχέδια αὐτῶν ἀπέτυχον, διότι ἀναγκασθεῖσα ἡ ἐν λόγῳ ὁμάς, ὡς ἐλέχθη, ἐπανῆλθε καὶ ἐκλείσθη εἰς τὸ κλωβίον τῆς. Ἡ Θεία δὲ Πρόνοια ἐξαπέστειλε τὸν γενναῖον Ἕλληνα **Κοσμᾶν Ζῶτον**, ὁ ὁποῖος ἐματαίωσε τὰ καταχθόνια σχέδια τῶν κακούργων (1).

(1) Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Σητείας, ἰδίᾳ, καὶ ὁ λαὸς τοῦ Ἡρακλείου, σωθέντος καὶ τούτου ἐκ τῆς ἰδίας ἐνεργείας, θὰ ὀφείλουσαν αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἄνδρα Κοσμᾶν Ζῶτον. Ἡ Σητεία διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐξεδήλωσε τὸ αἶσθημα τοῦτο πρὸς αὐτὸν διὰ τοῦ κατοπέτου ἐγγράφου :

Πρὸς τὸν ἀξιοτίμον κυβερνήτην τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου

Εἰς τὴν ἄνω εἰρημένην ἐπιτροπὴν τῶν Τούρκων τὴν παρουσιασθεῖσαν πρὸς τὸν κυβερνήτην τῆς «Νύμφης», οὗτος ὑπεσχέθη ὅτι θὰ

«Ναυάρχου Μιαούλη» Κύριον Κοσμάν Ζῶτον.

Ἀξιότιμε Κύριε

Ἡ γενναία προᾶξις, ἣν ἐνήργησας κατὰ τὴν 31 Ἰανουαρίου ἐν τῷ Κρητικῷ πελάγει, παρεμποδίσας τὸ τουρκικὸν πολεμικὸν πλοῖον «Φουάτ», τὸ φέρον πολυαριθμούς βασιβουζούκους Ὀθωμανούς καὶ ἰκανὸν ἀριθμὸν τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπερχομένους κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας, ἵνα καταστρέψωσι αὐτὴν πυρὶ τε καὶ σιδήρῳ, ἀνεπαρκῶς τότε ὀπλισμένης, ἐπιβάλλει τὸ καθήκον εἰς τοὺς ἐκπροσωποῦντας τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς Σητείας, ὅπως ἐκφράσωμεν σοὶ τῷ γενναίῳ τέκνῳ τῆς μητρὸς ἡμῶν Ἑλλάδος καὶ ἀγλάισμα τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, τὴν αἰδίου εὐγνωμοσύνην ἡμῶν τε καὶ τοῦ λαοῦ, οὗτινος ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ ὄμεν ἀντιπρόσωποι.

Διαβεβαίωμεν δὲ Σὲ τὸν σωτῆρα ἡμῶν, ὃν ἡ θεία πρόνοια ἐξαπέστειλεν, ἵνα προστατεύῃ πολυπληθῆ χριστιανικὸν λαὸν, στερούμενον ἐπαρκῶν μέσων πρὸς ἀπόκρουσιν βαρβάρου ἐπιδρομῆς, ὅτι δὲν θέλομεν λησμονήσῃ τὴν μετ' αὐταπαρνήσεως καὶ γενναιοῦτος γενομένην προᾶξιν σου ἐπιφυλαττόμενοι μετὰ τὴν τελείαν λύσιν τοῦ ζητήματος τῆς πολιτείας ἡμῶν πατρίδος καὶ ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο καὶ ἐμπράκτως.

Δέξασθε, Ἀξιότιμε Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξειδικιασμένης πρὸς Σὲ ὑπολήψεως ἡμῶν.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ 29 Νοεμβρίου 1897

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας

Ὁ Πρόεδρος Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκις. Τὰ μέλη Α. Φαρουδάκις, Χ. Γ. Οἰκονομάκις, Ἀναγν. Δεσποτάκις, Γεωρ. Κατσαράκις.

Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς Ἐμμ. Φουνταλίδης.

Ὁ Ὑπαρχηγὸς Μιχ. Κολυβάκις.

Οἱ Ὀπλαρχηγοὶ τῶν Δήμων, Ἰωάννης Ξομπλαράκις, Στεφ. Ξενικάκις, Ἐμμ. Ν. Οἰκονομάκις, Ἐμμ. Ρουσελάκις, Γεωρ. Φαρουδάκις.

Τὸ εὐχαριστήριον τοῦτο ἔγγραφον διεβιβάσθη διὰ τοῦ Προέδρου τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς διὰ τοῦ ἐπομένου συνοδευτικοῦ ἐγγράφου.

«Πρὸς τὸν ἔντιμον Κυβερνήτην τοῦ Ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου «Ναυάρχου Μιαούλη» Κύριον Κοσμάν Ζῶτον.

Ἐντιμε Κύριε,

Ἐγχαίριστος ὄδε διαβιβάσω ὑμῖν εὐχαριστήριον ἔγγραφον τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν τῆς Ἐπαρχίας Σητείας, δι' οὗ ἐκφράζεται ὑμῖν ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας ταύτης ἐπὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ, ἣν προσηγάκατε αὐτῇ, προλαβόντες τὸν μέγιστον κίνδυνον, ὃν διέτρεχεν οὗτος ἐκ τῶν ἐπερχομένων κατ' αὐτοῦ πολυαριθμῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ βασιβουζούκων.

Ἡ ἐκδήλωσις αὕτη τῆς εὐγνωμοσύνης, Ἐντιμε Κύριε, ἔδει νὰ ἐκ-

ἔμεσολάβει παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Δυστυχῶς πρὶν προλάβῃ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ὑπόσχεσίν του οἱ

φρασθῆ πρὸ πολλοῦ. Ἄλλ' αἱ δειναὶ περιστάσεις τῆς πατρίδος ἡμῶν παρεκώλυσαν ἡμᾶς, ἵνα ἐκτελέσωμεν ἐν καιρῷ τὸ ἐπιβαλλόμενον ἡμῖν ἱερὸν τοῦτο καθήκον, ὅπερ καὶ νῦν ἐκπληρούμενον, φρονοῦμεν ὅτι δὲν ἀπόλλυσι τὴν ἀξίαν του.

Δέξασθε, Ἐντιμε Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξόχου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μου.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 8 Φεβρουαρίου 1898.

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκης

Εἰς τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἀπήντησεν ὁ αἰοίδιμος *Κοσμάς Ζῶτος* διὰ τῆς ἀκολουθοῦσης ἐπιστολῆς του:

Πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας τῆς νήσου Κρήτης

Ἀξιότιμε Κύριε

Λαβὼν τὸ ἔγγραφο, ὅπερ μοὶ ἀπεστείλατε ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ὡς κυβερνήτου τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ πλοίου ὁ «Ναύαρχος Μιαοῦλης», κανονιοβολισμοῦ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ «Φονάτ», λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ἐκφράσω τὰς ἀπείρους εὐχαριστίας μου πρὸς τε τὴν ὑφ' ὑμᾶς Ἐπιτροπὴν καὶ δι' ὑμῶν πρὸς τὰς λοιπὰς συνυπογραψάσας τοῦτο δημοτικὰς καὶ ἀρχηγείον τῆς Ἐπαρχίας Σητείας.

Μετὰ συγκεκινημένης καρδίας παρακολουθῶν ἐξέλιξιν ἀπελευθερώσεως πολυπαθοῦς, ἀλλ' ἡρωϊκῆς ταύτης νήσου, εὐχομαι ἐκ ψυχῆς, ὅπως ὡς τάχιστα περὰ τωθῶσι δεινοπαθήματα ὑμῶν ἀπάντων, τῶν μόνων ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαόν, ἀνά τὴν ὑφήλιον δικαιουμένων ἀποκτῆσαι τὴν διὰ ποταμῶν αἱμάτων ἀπ' αἰῶνων τόσον ἡρωϊκῶς διεκδικουμένην ἐλευθερίαν ὑμῶν.

Μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπολήψεως

Ἐγώ, Ἐπιτροπὴ

Κοσμάς Ζῶτος

ἀντιπλοίαρχος πολεμικοῦ ναυτικοῦ

κυβερνήτης τοῦ «Ναυάρχου Μιαοῦλη»

Ἡ διδομένη διὰ τοῦ εὐχαριστηρίου ἐγγράφου ὑπόσχεσις ὅτι τὴν εὐγνωμοσύνην του ὁ Χριστιανικὸς λαὸς θὰ τὴν ἀποδείξῃ ἐν καιρῷ καὶ ἐμπράκτως, ἅμα τῇ ἀποκαταστάσει τῆς τάξεως ἐν τῷ τόπῳ, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς συζήτησιν παρὰ τῇ Διοικητικῇ Ἐπιτροπῇ, τίνι τρόπῳ ἔπρεπε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ὑπόσχεσις αὕτη, ἐπιστάντος τοῦ χρόνου. Κατελήξαμεν δ' εἰς τὴν ἀπόφασιν ὅτι ἡ ἐμπρακτος ἐκδήλωσις τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ λαοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ δι' ἠθικῆς τοιαύτης ἀμοιβῆς καὶ εἰδικῶς διὰ τιμητικῆς τινοῦ σπ. ἀ. θ. η. σ., ἀναλόγου πρὸς τὸ στρατιωτικὸν ἀξίωμα τοῦ γενναίου ἀνδρός, προσφερομένης αὐτῷ ὑφ' ὅλης τῆς Ἐπαρχίας διὰ κοῖνου ἐράνου ἀγοραζομένης.

Πρὸς τοῦτο συνεστήθη Ἐπιτροπὴ, ἣτις προέβη εἰς τὴν συλλογὴν

Χριστιανοὶ ἐξήρχοντο, ὡς προελέχθη, ἀθρόως ἐκ τῆς πόλεως, καὶ μέ-
λοι τῆς πρωίας οὐδεὶς ἐφαίνετο ἐν αὐτῇ.

Μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς πόλεως, οἱ ἐν Πισκοκε-

τῶν ἐράνων καὶ ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου συνελήθη πρὸν ἄρκοῦν εἰς τὸν
σκοπὸν, ἀνερχόμενον εἰς 50 χρυσὰ εἰκοσόφραγμα. "Ὅτε δ' ἐπρόκειτο νὰ
γίγη ἡ παραγγελία περιηλθεν τοῦτο εἰς τὰς ἀκοὰς τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ
Πρίγκιπος Γεωργίου, Ἀρμοστοῦ τότε ἐν Κρήτῃ, οἵτινες κατέστησαν γνω-
στὸν εἰς τὴν ἐν λόγῳ Ἐπιτροπὴν, πάντες ἐξ ἀντιζηλίας, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ
Κυβέρνησις δὲν ἐγκρίνει τὴν ἐνέργειαν ταύτην, διότι ὁ Κοσμᾶς Ζῶτος ἦτο
ὑπόδικος διὰ τὴν ἐν λόγῳ πράξιν του, ὡς παραβὰς τὴν στρατιωτικὴν
πειθαρχίαν ἐνεργήσας αὐτοβούλως ἄνευ διαταγῆς τῆς Κυβερνήσεως. Ἐγένε-
το δ' ὑπόδειξις ἀπὸ τὸ Παλάτι τῆς Χαλέπας εἰς τοὺς ἐντεταλμένους
διὰ τὴν παραγγελίαν τῆς σπάθης ν' ἀπόσχουν εἰς ἐνεργείας των. Βε-
βαίως ἡ δικαιολογία δὲν ἦτο εὔστοχος, διότι ἐν τῇ παρουσίᾳ περιπτώσει
δὲν ἐπρόκειτο νὰ βραβευθῇ ὁ Ζῶτος ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὴν πρά-
ξιν του καὶ νὰ ὑπάρξῃ φόβος παρεξηγήσεως. Ἐπρόκειτο νὰ ἐκφράσῃ ὁ
λαὸς πρὸς τὸν σωτήρα του τὴν εὐγνωμοσύνην του, καὶ οὐδεὶς εἶχε τὸ
δικαίωμα νὰ παρακωλύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην.

Ὁ λαὸς τῆς Σητείας ἐλυπήθη σφόδρα διὰ τὴν μάταιωσιν τῆς ἐκ-
πληρώσεως τῆς ἐπιθυμίας του ταύτης, περιέμενε δὲ νὰ παρουσιασθῇ πε-
ρίστασις διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ αὐθις τὰ πρὸς τὸν Ἐθνικὸν ἄνδρα αἰσθη-
ματὰ του. Καὶ τοιαύτη εὐτυχῶς παρουσιάσθη κατὰ τὸ ἔτος 1906, ὅτε ὁ
Κοσμᾶς Ζῶτος, ὁ ὑπόδικος ἄλλοτε, ἤδη κυβερνήτης τοῦ θω-
ρηκτοῦ «Ψαρά», ἤλθεν εἰς Κρήτην, ἵνα παραλάβῃ τὸν Πρίγκιπα Γεώρ-
γιον, παραιτηθέντα ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῶν Δυνάμεων.

Οἱ τότε πληρεξούσιοι τῆς Ἐπαρχίας Σητείας Ἐμμανουὴλ Σ. Ἀγ-
γελάκις, Γεώργιος Ζερβάκις, Νικόλαος Πολυχρονίδης, Στέφανος Ξενικά-
κις, Ἰωσήφ Πλαζιωτάκις καὶ Γεώργιος Γιατζάκις εὐρισκόμενοι τότε εἰς
Χανιά, συνεδριαζούσης τῆς Συνελεύσεως, παρουσιάσθησαν εἰς αὐτὸν
ἐπὶ τοῦ θωρηκτοῦ καὶ προσεφώνησαν αὐτὸν διὰ τοῦ πρώτου, ἐκφράσαν-
τος τὴν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Σητείας διὰ
τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν, ἣν παρέσχεν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ. Εἰς τὴν
προσφώνησιν ταύτην ἀπήντησεν ὁ Ναύαρχος ὅτι δὲν ἔπραξε τίποτε ἄλλο
παρὰ τὸ καθῆκόν του ὡς Χριστιανὸς καὶ ὡς Ἕλλην. Ἐστὼ ἀ ἴ δ ι ο ς
ἦ μ ν ἡ μ η α ὗ τ ο ὤ.

Ὁ ναύαρχος Κοσμᾶς Ζῶτος ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις τὴν 10 Ἰανουα-
ρίου 1916. Ὁ θάνατός του ἠκούσθη μετὰ μεγάλης λύπης ὑπὸ τῶν Κρη-
τῶν. Συλλυπητήρια δ' ἐστάλησαν εἰς τὴν χήραν καὶ τὴν οἰκογένειαν αὐ-
τοῦ ὡς ἔπεται:

1) Ἐκ μέρους τῆς ἐν Ἀθήναις Κρητικῆς Ἀδελφότητος.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 10 Ἰανουαρίου 1916

Ἐρίτιμος Κυρία.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Κρητικὴ Ἀδελφότης ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου
τοῦ Σεβαστοῦ ἡμῖν ναύαρχου Κοσμᾶ Ζώτου μνήμων τῶν ὑπηρεσιῶν, ἀς

φάτω ἰθύνοντες, χωρίς νά περιμένουν νά συνέλθουν καί ν' ἀποκατα-
ὁ ἀειμνήστος Ναύαρχος προσέφερον εἰς τήν Κρήτην

Ἐκφράζει

Τήν βαθεῖαν αὐτῆς λύπην ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Ἐθνικοῦ ἀνδρός, λυπεῖται, διότι, ἔλλειπει τοῦ ἀπαιτουμένου χρόνου, δέν δύναται ἐναργέ-
στερον νά ἐκδηλώσῃ τὰ αἰσθήματά της, μετάσχῃ τῆς κηδείας καί παρα-
καλεῖ ὑμᾶς νά δεχθῆτε τὰ ἐγκάρδια τῶν μελῶν αὐτῆς συλλυπητήρια.

Ὁ Προεδρεύων
Ν. Κανακάκις

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Κ. Περούκις

2) Ἐκ μέρους τῆς Δημοτικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας τὸ ἐξῆς ψήφισμα (τηλεγραφικῶς).

Ἐρίτιμον Κυρίαν Μαρίναν χήραν Ναυάρχου Ζώτου, ὁδὸν Γερμα-
νοῦ Πατρῶν, Ἀθήνας.

Ἡ Δημοτικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας συνελθοῦσα σήμερον εἰς ἕκτακτον
Συνεδρίασιν ἐπὶ λυπηρᾷ ἀγγελίᾳ θανάτου ἐπιτίμου δημότου Σητείας καί
γενναίου Ναυάρχου Κοσμᾶ Ζώτου, ὅστις διὰ τοῦ ἡρωϊσμοῦ του καί αὐ-
ταπαρνήσεώς του κατὰ Ἰανουάριον 1897 ἐπιβαίνων τοῦ «Μιαούλη» ἔσω-
σεν ἐκ βεβαίας σφαγῆς τήν Σητεῖαν, τρέψας εἰς φυγὴν τὸ πολεμικὸν
«Φουάτ», οὗ ἐπέβαινον βασιβουζοῦκοι ἀποστελλόμενοι εἰς Σητεῖαν.

Ψηφίζει

Νά διαβιβασθῶσι βαθύτατα συλλυπητήρια Δήμου καί λαοῦ Σητείας
πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀειμνήστου Κοσμᾶ Ζώτου. Νά ἀναρτηθῆ ἐπὶ
τριήμερον μεσίσιος ἢ σημαία ἐν τῷ Δημαρχεῖῳ. Ν' ἀργήσῃ ἐπὶ τριήμερον
τὸ γραφεῖον τοῦ Δήμου. Διαβιβασθῆ τὸ παρὸν τηλεγραφικῶς οἰκογένειαν
μεταστάτως, δημότου ἐπιτίμου.

Σητεῖα 15 Ἰανουαρίου 1916

Δημοτικὴ Ἐπιτροπὴ

Ἰερεμίας, Πλακιωτάκις, Δασκαλάκις

3) Ἐκ μέρους τοῦ Δημάρχου Ἡρακλείου

28 Ἰανουαρίου 1916 (τηλεγραφικῶς)

Οἰκογένειαν ὑποναυάρχου Κοσμᾶ Ζώτου, Ἀθήνας.

Διερμηνεύον εὐγνώμονα αἰσθήματα λαοῦ Ἡρακλείου διασωθέντος
ἀφεύκτου καταστροφῆς κατὰ Ἰανουάριον 1897 εὐγενεῖ καί ἡρωϊκῇ δράσει
μεταστάτως ὑποβάλλω θερμότερα συλλυπητήρια ἐπὶ ἀγγελίᾳ θανάτου
γενναίου τέκνου τῆς Πατρίδος εὐχόμενος σεβαστῇ οἰκογενεῖᾳ αὐτοῦ ἐξ
ὑψους παρηγορίαν.

Ὁ Δήμαρχος Ἡρακλείου
Γεωργίου

5) Ἐκ μέρους Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Σητείας (τηλεγραφικῶς)

Ἐρίτιμον Κυρίαν χήραν Ναυάρχου Ζώτου, Ἀθήνας.

Ἐμπορικὸς Σύλλογος Σητείας ὑποβάλλει βαθύτατα συλλυπητήρια
ἐπὶ θανάτῳ ἐνδόξου πατριώτου Ναυάρχου Ζώτου.

28 Ἰανουαρίου 1916

Πρόεδρος

Ἀρχατζικιάκις

στήσουν τὰς οικογενείας των καὶ ἐν τέλει νὰ συνεννοηθοῦν περὶ τῆς μελλούσης πορείας των, ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν, ἄνευ ἀπολύτου ἀνάγκης, τῶν ἐν Κάτῳ Πισκοπῇ καὶ Πισκοκεφάλῳ ἀποκεκλεισμένων Ὀθωμανῶν, οἵτινες μαθόντες τὴν ἔξοδον τῶν ἐν Σητεῖα Χριστιανῶν καὶ ἀπελπισθέντες περὶ ἀποστολῆς ἐπικουρίας ἐξεδήλωσαν διαθέσεις παραδόσεως· καλέσαντες δὲ πρὸς τοῦτο εἰς Κάτω Πισκοπὴν οἱ διευθύνοντες τὴν ἄμυναν τῶν πολιορκουμένων τὸν *Μιχαὴλ Κολυβάκιν*, ὡς ἀρχηγὸν τῶν πολιορκητῶν, ἐκανόνισαν τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως τῶν ὄπλων ὡς ἐξῆς: Οἱ Ὀθωμανοὶ ὄφειλον γὰρ παραδώσουν τὰ ὅπλα εἰς Ἐπιτροπὴν Χριστιανῶν ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ἤτοι κατὰ τὴν 1 Φεβρουαρίου, ὁπότε ἔδει ν° ἀρθῆ ὁ ἀποκλεισμός, τὴν δ' ἐπομένην 2 Φεβρουαρίου οἱ Ὀθωμανοὶ, παραλαμβάνοντες ὅσα κινητὰ πράγματα ἠδύνατο, θὰ συνωδεύοντο μέχρι τῆς πόλεως Σητείας ὑπὸ φρουρᾶς ἐκ Χριστιανῶν πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν ἀπὸ τυχόν ἀπροόπτου.

Εἰς τὰ εἰρημένα χωρία εἶχον καταφύγει οἱ Ὀθωμανοὶ τῶν χωρίων Βαβέλοι, Καλαμαύκι, Σανδάλι, Σφακιά καὶ τινες ἐκ Ζακάθου, ἀνερχόμενοι μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Κάτω Πισκοπῆς εἰς 1200 περίπου. Οἱ ἐν Πισκοκεφάλῳ ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι εἰς τὸ χωρίον των καὶ εἰς τὰς ἰδίας των οἰκίας, μὴ ἐνοχλούμενοι ὑπὸ τῶν ὁμοχωρίων τῶν Χριστιανῶν, ἀπαγορευόντων μόνον εἰς αὐτοὺς τὴν ἀναχώρησιν, πλὴν τοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου καταγομένου Σαλῆ Χαλβατζάκι ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Σητείας, χρηματίσαντος βουλευτοῦ καὶ γενικοῦ διοικητικοῦ Συμβούλου, ὅστις κατέφυγεν εἰς Κάτω Πισκοπὴν, χωρίον ἀποκλειστικῶς Ὀθωμανικόν, καὶ ὅπου, ὡς εἴρηται, πολλοὶ Ὀθωμανοὶ ἐκ τῶν ἄνω ἀναφερομένων χωρίων εἶχον καταφύγει κατορθώσαντες νὰ διαφύγουν τὰς πολιορκίας, τὰς ὁποίας ἄλλα χωρία ὀθωμανικὰ ὑπέστησαν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω. Ὁ Σαλῆς Χαλβατζάκις κατέφυγεν εἰς τὸ ἄνω χωρίον, ἀφ' ἑνὸς μὲν, ἵνα γίνῃ ὁδηγὸς τῶν ἐν αὐτῷ Ὀθωμανῶν, ἀφ' ἑτέρου δέ, ἵνα ἀποφύγῃ ἀντεκδικήσεις διὰ τὰς εἰς τὸ παρελθὸν ἐγκληματικὰς αὐτοῦ πράξεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν⁽¹⁾.

Γενομένης τῆς παραδόσεως τῶν ὄπλων κατὰ τὴν συναφθεῖσαν συνθήκην, ἤρθη ὁ ἀποκλεισμός, οἱ δὲ ἀπελευθερωθέντες ἐκινήσαν

(1) Μία ἐκ τῶν πολλῶν τοιούτων πράξεων του εἶναι ἡ κάτωθι, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει καὶ τὰς ἄλλας. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, ὅτε οἱ ἐπαναστάται εἰσέβαλον εἰς Σητεῖαν, οὗτος εὐρισκόμενος ἐν Πισκοκεφάλῳ ἐκρύβη ὑπὸ τοῦ ὁμοχωρίου του Κωνσταντίνου Ζαχαριάδου, ὅστις ὡδήγησεν αὐτὸν εἰς τὸν λιμένα Σητείας καὶ τὸν ἐπεβίβασεν εἰς Ὀθωμανικὸν πλοῖον εὐρισκόμενον ἐκεῖ· ὅτε δὲ ὁ σωτὴρ τὸν οὗτος ἐπέβη λέμβου, ἵνα ἐξέλθῃ εἰς τὴν ξηρὰν ἐπυροβολήθη ὑπ' αὐτοῦ καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐφρονεύετο. Εὐγνωμοσύνη τουρκικῆ!

τες κατά την 2 Φεβρουαρίου ἐν μέσῳ Χριστιανῶν ἐνόπλων εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν, ἐλάχιστα ἐκ τῶν ἑαυτῶν πραγμάτων παραλαβόντες. Εἶναι δ' ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἡ συνθήκη ἐτηρήθη μετ' ἄκρου σεβασμοῦ, χωρὶς νὰ κακοποιηθῇ τις ἐκ τῶν φρουρουμένων, παρὰ τὰ συμβαίνοντα εἰς παρομοίας περιστάσεις. Φόβον διέτρεχε μόνον ὁ προαναφερόμενος Σαλῆς Χαλβατζάκις, ἀλλὰ δὲν ἐθεάθη οὐδαμοῦ λέγεται ὅτι μετημφιέσθη εἰς γυναῖκα καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἐγένετο ἀντιληπτός εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας αὐτόν. Πεινασμένοι ἐκ τῆς πολυήμερου πολιορκίας, πολλοὶ δὲ καὶ γυμνητεύοντες, μόλις εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν ἐπεδόθησαν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν Χριστιανικῶν περιουσιῶν. Ἡ τουρκικὴ Ἀρχὴ ἐπεμβάσα κατώρθωσε διὰ τῆς βίας καὶ τῆς πειθοῦς νὰ περιορίσῃ προσωρινῶς τὴν λεηλασίαν σκοποῦσα ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν προκρίτων Ὀθωμανῶν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνακομήν, ἣν εἶχον ζητήσῃ οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν ἐν τῇ πόλει Χριστιανῶν.

Ἡ πολιορκία τῶν ἄνω χωρίων διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 27 Ἰανουαρίου, ἦτοι ἀπὸ τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ἐφρονεύθη ὁ Ἀραποχαλήλης μέχρι τῆς 1 Φεβρουαρίου. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο ἐξηκολούθησαν ἐκατέρωθεν οἱ πυροβολισμοί, ἐν τούτοις οὐδεὶς τῶν Χριστιανῶν ἔπαθέ τι. Φαίνεται ὅτι καὶ ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν δὲν ἔπαθέ τις, πλὴν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐφρονεύθησαν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συγκρούσεως.

Μετὰ τὴν λύσιν ὅμως τῆς πολιορκίας τῆς Κάτω Πισκοπῆς, ὁ Γεώργιος Μηλιώτης προύχων καὶ ἀρχηγὸς τοῦ χωρίου Κατσιδώνι, κατὰ τὴν διανομὴν τῶν ὄπλων, τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων παραδοθέντων, θέλων νὰ λάβῃ ἐν ἐκ τῶν καλύτερων τούτων προσεπάθει ν' ἀποσπᾷ αὐτὸ ἐκ τῶν εἰς σωρὸν κατακειμένων. Τὸ ὄπλον πεπληρωμένον ἐξεπυροκρότησε καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὸν εἰς τὸν μηρόν. Μὴ παρασχεθείσης αὐτῷ ἐγκαίρως ἰατρικῆς περιθάλψεως, ἐπῆλθεν γάγγραινα ἐκ τοῦ τραύματος καὶ ἐδέησε ν' ἀποκοπῇ ἀπὸ τοῦ μηροῦ ὁ ποῦς του.

Ὁ τραυματισμὸς οὗτος τοῦ Μηλιώτη ἐπέφερε τὸν θάνατον καὶ ἐνὸς Ὀθωμανοῦ, τοῦ Χουσεῖν Καντόγλου ἐκ Ρουκιάκας, τηλεγραφοφύλακος τοῦ ἐν Σητεῖα Ἀγγλικῆς τηλεγραφείου καὶ πενθεροῦ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος Σαλῆ Χαλβατζάκι, τὸν ὁποῖον ἐφόνευσεν εἰς ἐκ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Μηλιώτη ἕνεκεν τῆς ψευδοῦς διαδόσεως ὅτι τὸν ἀδελφόν του ἐτραυμάτισαν Τούρκοι, ἀποπειραθέντες νὰ τὸν φονεύσουν.

Κατὰ τὴν 3 Φεβρουαρίου ὁ κυβερνήτης τοῦ ἐν τῷ λιμένι Σητείας ὀρμούντος ἀγγλικῆς πολεμικοῦ, τοῦ ὁποῖου οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπεκαλέσθησαν ὡς ἐλέχθη, τὴν μεσολάβησιν πρὸς ἐπίτευξιν ἀνακομῆς μεταξὺ αὐ-

τῶν καὶ τῶν Χριστιανῶν, ἐκάλεσε πρόσωπά τινα, ἐν οἷς καὶ τὸν γράφοντα τὰς γραμμὰς ταύτας, ἵνα ὁμιλήσῃ πρὸς αὐτά. Εἰσελθόντα τὰ πρόσωπα ταῦτα εἰς τὸ πλοῖον εὐρόν τινας ἐκ τῶν προυχόντων Ὀθωμανῶν ἀναμένοντας. Ἐν τῇ συναντήσει τούτων ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου λαβὼν τὸν λόγον ὁμίλησε περὶ συνδιαλλαγῆς, προτείνας καὶ τὴν σύναψιν ἀναχωρῆς ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους: Οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ προύχοντες ν' ἀναλάβουν τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προστατεύσουν τὰς Χριστιανικὰς περιουσίας τὰς ἐγκαταλειφθεῖσας εἰς τὰς οἰκίας καὶ καταστήματα αὐτῶν, ν' ἀποδώσουν δὲ καὶ τὰς διαρπαγείσας, οἱ δὲ Χριστιανοὶ νὰ καταβῶντες πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἔξω, ἐν τοῖς χωρίοις, ἀποκεκλεισμένων ἔτι Ὀθωμανῶν.

Ἡ πρότασις τοῦ κυβερνήτου ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἐκατέρωθεν καὶ ὑπεγράφη σχετικῶν πρωτόκολλον. Μεθ' οὗ τὰ Χριστιανικὰ μέλη τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς ἐξῆλθον εἰς τὴν ἀποβάθραν παρὰ τὸ τελωνεῖον ὑπὸ τὴν φρουρῆσιν Ἄγγλων ναυτῶν τοῦ πολεμικοῦ, οἵτινες συνώδευσαν αὐτὰ μέχρι τῆς ἐξόδου τῆς πόλεως πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως.

Μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς Πισκοκέφαλον ἐγένετο σκέψις, τίνι τρόπῳ θὰ ἐφηρμόζετο ἡ ἀναληφθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς ὑποχρέωσις διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν τοῖς χωρίοις σωζομένων ἔτι καὶ ἀποκεκλεισμένων Ὀθωμανῶν. Ἐπολιορκουῖντο ἔτι τὰ χωρία Συκιὰ, Ρουζάκια, Παρασπόρι καὶ Πάνω Πισκοπή. Τὰ τελευταῖα ἦσαν μᾶλλον ἀσφαλῆ καὶ λόγῳ τοῦ ὄχρου αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ πολιορκία ἦτο μᾶλλον χαλαρὰ ἕνεκα διαφορῶν λόγων. Οἱ ἐν Συκιᾷ ὅμως πολιορκούμενοι διέτρεχον ἄμεσον κίνδυνον, διότι μεταξὺ τῶν πολιορκουμένων εὗρισκοντο καὶ οἱ φονεῖς τῶν Δουλγκεράκι καὶ Βιδάκι ἐκ Λιθινῶν, οἱ τοῦ Κανουπάκι ἐξ Ἀρμένων καὶ τοῦ Ἀνωγειανάκι ἐκ Βόιλας, περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν κατωτέρω.

Διὰ τὴν διάσωσιν τῶν τελευταίων ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ σταλῇ ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, διότι ἐπιστεύετο ὅτι λόγῳ τῆς ἐπιτροπῆς του παρὰ τοῖς ἐκεῖ πολιορκηταῖς θὰ ἔφερεν ἀποτέλεσμα. Οἱ ἐν Συκιᾷ ὅμως ἠγέτα τῶν πολιορκητῶν μαθόντες τοῦτο διεμήνυσαν νὰ μὴ μεταβῇ κανεὶς ἐκεῖ, διότι δὲν θὰ εἰσακουσθῆ. Ἰδιαιτέρως δὲ τινες ἐκ τῶν πλέον ἀφωσιωμένων φίλων μου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Θεόδωρος Ρεμούντης, εἰς ἐκ τῶν πολλῶν ἀρχηγῶν, διεμήνυσαν εἰς ἐμὲ νὰ μὴ προβῶ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ἀποστολῆς μου, διότι ἐκεῖ κυριαρχεῖ ἡ ἀναρχία καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν θὰ εἰσακουσθῶ καὶ ὅτι μόνον συνένοχος θὰ θεωρηθῶ τῶν συμβησομένων. Μετὰ τὰ μηνύματα ταῦτα, συνοδευόμενα μάλιστα καὶ ὑπὸ ἀπειλῶν, ἡ ἀποστολή μου ἐματαιώθη.

Ἡ ἀναγγελία τῶν ὄρων τῆς ἀναχωρῆς μετεδόθη εἰς τοὺς ἔξω πολίτας ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, τινὰ τῶν ὁποίων μετὰ τὴν ἔξοδον αὐτῶν εἰς τὴν προκυμαίαν παρετήρησαν τὰ πράγματά των, εὐρισκόμενα εἰς τὸ ἐκεῖ τελωνεῖον καὶ κατώρθωσαν νὰ τὰ παραλάβουν ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν συνοδῶν Ἀγγλῶν ναυτῶν. Πολλοὶ ἐκ τῶν πολιτῶν ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἄνω προσώπων εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ παρέλαβόν τινα ἐκ τῶν εἰς τὰς οἰκίας των σωζομένων πραγμάτων. Οἱ ἐλευθερωθέντες ὅμως κατὰ τὰς προηγουμένης ἡμέρας Ὄθωμανοὶ ἐκ τῆς πολιορκίας τῶν χωρίων Κάτω Πισκοπῆς καὶ Πισκοκεφάλου μὴ παραλαβόντες ἢ ἐλάχιστα ἐκ τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας ἐζήτησαν νὰ ἐμποδισθοῦν οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦ νὰ παραλάβουν τὰ πράγματά των, ἀπειλοῦντες ἐν ἐναντία περιπτώσει ὅτι θὰ ἔπραττον οἱ ἴδιοι τοῦτο. Ἐκ τῶν ἀπειλῶν τούτων καμφθεῖσα ἡ ἀνίσχυρος κυβέρνησις ἀπηγόρευσε τὴν εἴσοδον τῶν Χριστιανῶν ὀρίσασα στρατιωτικὴν ζώνην πέραξ τῆς πόλεως πρὸς πρόληψιν, ὡς ἔλεγε, συγκρούσεων (¹).

Μετὰ ταῦτα ἤρχισε ἡ γενικὴ λεηλασία τῶν Χριστιανικῶν οἰκιῶν καὶ καταστημάτων, καὶ οὕτως οἱ μὴδὲν ἔχοντες Τοῦρκοι ἐπλούτησαν, οἱ δὲ πλούσιοι Χριστιανοὶ ἀπώλεσαν τὰ πάντα, οὐδὲν παραλαβόντες ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶν. Καὶ ποῦ ὀφείλεται ἡ κατάστασις αὕτη; δυστυχῶς εἰς τὰ σφάλματα τῶν ἐν Πισκοκεφάλῳ ἡγετῶν, οἵτινες, ὡς καὶ ἄνω εἶπομεν, ἔσπευσαν, ἄνευ ἀποχωρῶντος λόγου, ν' ἀπολύσουν τοὺς ἐν Κάτω Πισκοπῇ καὶ Πισκοκεφάλῳ ἀποκεκλεισμένους Ὄθωμανοὺς, τοὺς ὁποίους ἠδυνάμεθα νὰ κρατήσωμεν μέχρι τῆς παραλαβῆς τῶν ἐν τῇ πόλει πραγμάτων τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀναχωρῆς, ἣτις ἐγένετο τὴν ἐπομένην τῆς ἀπολύσεως τῶν Πισκοπιανῶν τούρκων ἡμέραν (²).

(¹) Οἱ Τοῦρκοι, ἵνα ἐπιτύχουν τοῦ σκοποῦ των, ἐφόνευσαν ἕνα χριστιανὸν ἐκ Πισκοκεφάλου, ἀνισόρροπον ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Κωνστ. Παπαδάκι ἢ Ζαχαριάδου, ὁ ὁποῖος, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς οἰκογενείας του, μετέβη εἰς τὴν ἐν τῇ ἄνω συνοικίᾳ τῆς πόλεως οἰκίαν τῆς ἀδελφῆς του κυρίας Γιατζάκι καὶ ὅπου συναντηθεὶς μετὰ Τούρκων ἐφονεύθη. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς τοῦ φόνου τούτου ἡ κυβέρνησις ἀπηγόρευσε τὴν εἴσοδον τῶν Χριστιανῶν.

(²) Ὑπῆρξαν δυστυχῶς καὶ ἐν τῇ παρουσίᾳ περιστάσει οἱ φθονεροὶ οἱ ὁποῖοι, καίτοι ὀλίγοι, ἐπεκράτησαν καὶ κατώρθωσαν νὰ ἐπιτύχουν ὅ,τι ἢ φθονερά ψυχὴ των ἐπεθύμει. Πολλοὶ ἐκ τῶν πολιορκητῶν ἀπηύθυνον ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς ἰθύνοντας, ἵνα καταβληθῇ πᾶσα φροντίς περὶ τῆς διασώσεως τῆς ἐν τῇ πόλει κινητῆς περιουσίας τῶν Χριστιανῶν, ἀλλ' οἱ κακεντρεχεῖς ἐφονάσκουν λέγοντες ὅτι δὲν ἠμποροῦν νὰ συνεχίσουν τὴν φρούρησιν καὶ ἐκμακροῦσιν πολλῶν φανατικῶν Τούρκων ἐπὶ μισθῷ

Ἡ ἀρξαμένη λεηλασία ἔσχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀτονίαν τῆς ἰσχύος τῆς συμφωνηθείσης ἀνακομῆς.

Αἱ ἀπολεσθεῖσαι περιουσίαι τῶν ἐν τῇ πόλει Χριστιανῶν ἐπέφερον *οικονομικὸν κλονισμόν* καθ' ὅλην τὴν Ἐπαρχίαν, διότι ὁ κινήτορ πλοῦτορ τῆς Σητείας ἦτο συγκεντρωμένος εἰς χεῖρας τῶν ἐμπόρων τῆς πρωτεύουσας, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν Χριστιανοὶ ⁽¹⁾ καὶ ὁ ὁποῖορ πλοῦτορ περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ ὁποῖοι φορτώσαντες αὐτὸν εἰς πλοῖα ἀπῆλθον τῆς νήσου.

Αἱ ἐγκαταλειφθεῖσαι ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῶν χωρίων περιουσία, καὶ ἀσήμαντοὶ ἦσαν, καθόσον οἱ πλεῖστοι τούτων κατὰ τὸ ἔτορ 1896 μετεκόμισαν τὴν κινήτην των περιουσίαν εἰς τὴν πόλιν τῆς Σητείας καὶ δὲν τὴν ἐπανάφερον εἰς τὰ χωρία μετὰ τὴν ἐπάνοδόν των, παραλαμβάνοντες μόνον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, ἔχοντες βεβαίως ὑπ' ὄψιν τὰ ἐφαρμοσθησόμενα σχέδια τοῦ δολοφονικοῦ κοιματίου Χανίων, εἰς ἃ οἱ πλεῖστοι τούτων θὰ ἦσαν μεμνημένοι. Τὸ δὲ ἔλαιον, τὸ ὁποῖον δὲν προέλαβον νὰ μεταφέρουν εἰς τὴν πόλιν κατεστράφη κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν ἀνόητον πρόληψιν ὅτι τὰ τουρκικὰ πράγματα ἦσαν *κατ' ἔλαττον*. Τὴν πρόληψιν δὲ ταύτην ἐνίσχυσε καὶ ἐγκύκλιος τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεροσητείας Ἀμβροσίου, ὁ ὁποῖορ ὑπὸ ἀδικαιολογήτου φόβου κατεχόμενος, μήπως κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων τούτων ἐπέλθουν συγκρούσεις καὶ ἔριδες τῶν Χριστιανῶν, ἀπέλυσε αὐτήν, δι' ἧρ ὠνόμαζε *κατ' ἔλαττον* πᾶσαν τουρκικὴν περιουσίαν καὶ προέτρπε τοὺς Χριστιανοὺς νὰ καταστρέψουν αὐτήν. Οὕτως ἡ περιουσία τῶν Ὀθωμανῶν, ἡ ἐγκαταλειφθεῖσα εἰς τὰ χωρία, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατεστράφη, ὥστε ἡ ὑπολειφθεῖσα νὰ μὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντισταθμίση, οὔτε νὰ προσεγγίσῃ *κἂν* πρὸς τὰς ἐπελθούσας μεγίστας ζημίας εἰς τὰς Χριστιανικὰς περιουσίας.

ρησιν τῶν Τούρκων ὑπὸ τὸ κράτορ τοῦ παγεροῦ χειμῶνορ χάριν ὀλίγων Λιμανιωτῶν, οἱ ὁποῖοι πρέπει νὰ γίνονν ἴσοι μετ' ἡμᾶρ. Οὕτωρ ἐπετεύχθη ὁ πόθορ των, τῆρ καταστροφῆρ τοῦ πλοῦτορ τῶν Λιμανιωτῶν, δὲν ἐπετεύχθη ὁμορ καὶ ἡ ἰσότηρ τὴν ὁποῖαν ἤθελον.

(1) Δέον νὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἐμπορικὸρ κόσμορ τῆρ Σητείας ἐνθουσιασθεῖρ ἐκ τοῦ νέου πολιτεύματορ τοῦ 1896, ὁπερ αἱ Μεγάλαι Δυνάμειρ ἐγγυήθησαν, ἐπίστευσε ὅτι θὰ παγιωθῆ μία μακρὰ εἰρήνη ἐν τῇ νήσῳ, καὶ ἐκ τῆρ ασφαλερᾶρ ταύτηρ ἀντιλήψεωρ ἔσπευσε ὅτι ἐμποροὶ νὰ πλουτήσουν τὰ καταστήματά των διὰ πολλῶν καὶ παντοίων ἐμπορευμάτων τὰ ὁποῖα δὲν προέλαβον ν' ἀναλώσουν καὶ περιῆλθον εἰς χεῖραρ τῶν τούρκων, οἱ ὁποῖοι, ἵνα καρπωθοῦν αὐτὰ ἀνέτωρ, ἀπῆλθον εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὁπου μετέφερον καὶ τὰ λάφυρά των.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΔ΄.

Αί πολιορκίαι τῶν διαφόρων χωρίων.— Αί ἐν αὐτοῖς συγκρούσεις.
Φόνοι καὶ καταστροφὴ τῶν πολιορκουμένων τούρκων.

Μετὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν ἐν τῇ πόλει τῆς Σητείας συμβάντων, ἃς ἐξέλθωμεν εἰς τὴν ὑλαιθρον χώραν, ὅπου συνέβησαν τόσῳ τραγικὰ γεγονότα κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Σητείας.

Ἐπῆρξαν καὶ ὑπάρχουν ἔτι εἰς τὴν Σητείαν οἱ πιστεύοντες ὅτι τὰ συμβάντα ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ ταύτῃ συνετέλεσαν εἰς τὴν εὐνοϊκὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, διότι ἔνεκα τούτων καὶ πρὸς ἐκδίκησιν ἐγένοντο αἱ σφαγαὶ τῶν ἐν Ἡρακλείῳ Χριστιανῶν καὶ Ἄγγλων στρατιωτῶν κατὰ τὴν 25 Αὐγούστου 1898, αἵτινες πράγματι ἐπέφεραν τὸ εὐνοϊκὸν τοῦτο ἀποτέλεσμα. Ἄν τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἡ Κρήτη ἅπασα θὰ ὄφειλεν εὐγνωμοσύνην πρὸς ἐκείνους, οἵτινες ἐμελέτησαν καὶ ἐπενόησαν τὸν τρόπον τοῦτον, ἔστω καὶ σκληρόν, τῆς λύσεως τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος τοῦ τόσοσιν πολυπλόκου.

Τὰ ἐν Σητείᾳ ὅμως συμβάντα εἶναι τελείως ἄσχετα πρὸς τὰ ἐν Ἡρακλείῳ τοιαῦτα. Τὰ τελευταῖα θὰ συνέβαινον καὶ ἂν τὰ ἐν Σητείᾳ δὲν διεπράττοντο, ὡς ἐγένοντο καὶ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821, ὁπότε συνέβησαν ἐν Ἡρακλείῳ πολὺ σοβαρότερα κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἀπὸ τὰ τοῦ 1898, χωρὶς νὰ συμβοῦν ἄλλοῦ, ἢ ἐν Σητείᾳ, ὅπου τοῦναντίον συνέβησαν τὰ ἀπανθρωπότερα κακουργήματα, ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀρχῶν ὑποκινούμενα. Τὰ ἐν Ἡρακλείῳ συμβάντα εἶχον χαρακτῆρα πολιτικόν καὶ οἰκονομικόν.

Ἴσως κατηγορηθῶ ὅτι ἀρνούμαι μίαν τιμὴν ἀποδοδομένην εἰς τὴν Ἐπαρχίαν μου, ἀλλ' ὡς ἱστοριογράφος ὀφείλω νὰ μὴ κρίνω τὰ ἀπίθανα ὡς ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ἄλλωστε ἡ Σητεία εἶχε πολλοὺς καὶ διαφόρους ἄλλους λόγους δικαιολογούντας τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῶν τέκνων τῆς, καίτοι ὑπερέβη αὐτὴ τὰ ὅρια τῆς φιλανθρωπίας. Τοὺς λόγους τούτους θὰ καταχωρίσω ἐνταῦθα, ἵνα μάθουν τούτους καὶ οἱ τυχόν ἀγνοοῦντες αὐτοὺς καὶ οἱ ὅποιοι εἶναι: α΄.) Αἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς Σητείας σφαγαὶ κατὰ τὰ ἔτη 1821 καὶ 1829, τὰς ὁποίας οἱ ἐπιζῶντες ἔτι γεροντότεροι ἐνεθυμοῦντο ἢ εἶχον ἀκούσει οἱ ἀπόγονοι τῶν σφαιασθέντων κατὰ τοὺς ἄνω χρόνους (βλ. κεφ. Η' σελ. 43—59). β΄.) Αἱ κατηγορίαι τῶν ἄλλων Κρητῶν ἐπὶ τοῦ ὅτι οἱ Σητειακοὶ δὲν παρουσίασαν ἐνεργὸν δρᾶσιν κατὰ τοὺς ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν Κρητῶν ἀγῶνας ἢ δὲν μετέσχον εἰς τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις τῆς πατρίδος των (βλ. κεφ. ΙΕ' σελ. 110—111). γ΄.) Αἱ θρασεῖαι ἐγκανυχήσεις καὶ ἐκμυστηρεύσεις πολλῶν φανατικῶν Τούρκων ὅτι μετὰ τὸ

λαδομου του λουκιθα ἐπανεέλθουν καὶ πάλιν εἰς τὰ φρούρια καὶ δὲν θ' ἀφίσουν ζωντανὴν ψυχὴν χριστιανοῦ, ὅτι θὰ ξεφαντώσουν μὲ τις καλύτερες Χριστιανοποῦλες κόρες καὶ ὅτι θὰ μεταβάλουν ἐκκλησίας εἰς τζαμιά. δ') Αἱ προκλητικαὶ ἀπαντήσεις τῶν πολιορκουμένων εἰς τὰς προσκλήσεις τῶν πολιορκητῶν πρὸς παράδοσιν τῶν ὀπλων. ε') Ἀκόμη καὶ αἱ πρόσφατοι τῶν Ἀρμενίων σφαγαὶ θὰ συνέβαλον εἰς τὴν ἐν λόγῳ κατάστασιν. Πλὴν τῶν ἀνω λόγων, οἵτινες ἐπέδρασαν ψυχολογικῶς εἰς τὰ πνεύματα τῶν Χριστιανῶν καὶ ἀφήσαν ἀπ' αὐτῶν πᾶσαν σκέψιν φιλανθρωπίας, ὑπῆρξε καὶ ἄλλος λόγος πολὺ σπουδαῖος, ἡ ἀπουσία ἀπὸ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ἐν τῇ πόλει ὑπὸ τῶν τούρκων πολιορκουμένων προσώπων, τὰ ὅποια λόγῳ τῆς ἐπιρροῆς των ἠδύναντο νὰ προλάβουν πολλὰ κακά.

Ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀρμποχαλήη οἱ Ὀθωμανοὶ τῶν χωρίων, ὡς ἀπὸ κοινῆς συνεννόησεως, ἠτοιμάζοντο πρὸς ἀναχώρησιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἐπαρχίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ γνωρίζοντες ἤδη τὰ σχέδια αὐτῶν καὶ ἔχοντες καὶ σχετικὰς ὁδηγίας, ὡς ἤδη ἐξεθέσαμεν, ἔσπευσαν νὰ ἐμποδίσουν αὐτούς.

Ἴνα ὅμως ἐπιτύχη τοῦτο ἀκινδύνως, ἔπρεπε νὰ ἀφοπλισθοῦν οἱ Ὀθωμανοὶ, μέτρον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐφαρμογὴ θὰ συνήντα πολλὰς δυσκολίας, διότι οἱ Ὀθωμανοὶ εἰθισμένοι νὰ θεωροῦν ἑαυτοὺς φυλὴν κυρίαρχον, κατὰ τὴν παλαιάν των παραδόσιν, θὰ ἤρνοῦντο νὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην τῶν Χριστιανῶν καὶ οὕτω μοιραῖως θὰ ἐπῆρχοντο αἱ συγκρούσεις.

Κατὰ τὴν ἐσπέρην λοιπὸν τῆς 27 Ἰανουαρίου 1897, ἡμέραν Δευτέραν, τὰ πλεῖστα τῶν Ὀθωμανικῶν χωρίων εὐρέθησαν αἰφνιδίως ὑπὸ Χριστιανῶν ὀπλιτῶν ἀποκεκλεισμένα, πρὸς ἔκκληξιν τῶν Ὀθωμανῶν κατοίκων, οἵτινες δὲν ἐπερίμεναν τοιοῦτόν τι.

Πρὸ τῶν γεγονότων ὅμως τούτων συνέβη ἐπεισόδιον σοβαρὸν εἰς τὸν πλοίαρχον Ἐμμανουὴλ Τσάφον ἢ Ἐλενθεράκιν ἐκ τοῦ χωρίου Μετοχίων Τουρλωτῆς (νῦν Μυρσίνης), τὸ ὁποῖον ἐπεδείνωσε τὴν ἄλλως ἐν Σητεῖα ἔκρυθμον κατάστασιν. Ὁ ἐν λόγῳ πλοίαρχος φορτώσας ἔλαιον ἐκ τοῦ ὄρου Μόχλος ἐπὶ τοῦ πλοίου του τὴν 17 Ἰανουαρίου 1897, ἵνα μεταφέρῃ αὐτὸ εἰς Ἡράκλειον, παρέλαβεν εἰς τὸ πλοῖόν του τὸν υἱὸν του Νικόλαον, τὸν κατόπιν ἀξιωματικὸν τῆς χωροφυλακῆς καὶ νῦν συνταγματάρχην ἐν ἀποστρατεῖα, δύο ναύτας καὶ πέντε ἄλλους ἐπιβάτας, τὸν Ἐμμ. Φραγκούλην, Ἰωάνν. Τσίρακαν, Νικ. Παπαδάκιν καὶ τοὺς δύο ἀδελφοὺς Μιχαὴλ καὶ Ἀνδρ. Μαστρανδρέαν ἐκ Κάσου καὶ ἀνεχώρησεν ἀπὸ πρωΐας. Καταληφθέντες ὑπὸ σφοδρᾶς τρικυμίας ἠναγκάσθησαν νὰ

προσομοιωθῶν εἰς Σπιναλόγγαν, ὅπου ἐξήλθον, ἵνα ἐλευθεροκοινωνήσουν, ὁ υἱὸς τοῦ πλοιάρχου, ὁ Ἐμμ. Φραγκούλης καὶ ὁ Ἰωάνν. Τσίρακας. Ἀμέσως συνελήφθησαν οὗτοι καὶ ἐκρατήθησαν ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ Χουμεριάκῳ τοῦρκου εἶχον πολιορκηθῆ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν καὶ ὅτι εἶχε σταλῆ ὁ χότζας καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας δὲν εἶχεν ἐπιστρέφει.

Κατόπιν δὲ συνελήφθησαν καὶ οἱ λοιποὶ ἐπιβαίνοντες τοῦ πλοίου καὶ ἐκρατήθησαν ὡσαύτως. Ὁ ἐκ τῶν κρατηθέντων Ἄνδρ. Μαστρανδρέας κατώρθωσε νὰ δραπετεύσῃ καὶ κολυμβῶν ἐξῆλθε εἰς τὴν ξηράν, ὀπόθεν σπεύσας ἔφθασεν εἰς Τουρλωτὴν ἀναγγείλας τὸ γεγονός εἰς τοὺς οἰκείους τῶν κρατουμένων.

Ἡ ἀστυνομία τῆς Σπιναλόγγας λαβοῦσα γνῶσιν τῆς δραπετεύσεως τοῦ Ἄ. Μαστρανδρέα καὶ φοβηθεῖσα διὰ τὰς συνεπείας τῆς πράξεώς της ἀπέλυσε τοὺς κρατουμένους καὶ ἀφῆκε τὸ πλοῖον ἐλεύθερον ν' ἀποπλεύσῃ ἐκεῖθεν καὶ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν λιμένα Ἁγ. Νικολάου. Οἱ παλληκαράδες τῆς Σπιναλόγγας μαθόντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν κρατουμένων καὶ τὴν καταφυγὴν τοῦ πλοίου εἰς τὸν ἄνω λιμένα ἠγανάκτησαν σφόδρα, διότι ἀπώλεσαν τὴν λείαν των (τὸ λάδι κλπ.), καὶ ἐξοπλισθέντες ἐπέβησαν πλοιαρίων καὶ ἔφθασαν νύκτωρ εἰς Ἁγ. Νικόλαον, ὅπου ἀπεπειράθησαν νὰ συλλάβουν τὸ πλοῖον καὶ νὰ τὸ ἐπαναφέρουν εἰς Σπιναλόγγαν. Εὐτυχῶς οἱ ἐν τῷ πλοίῳ εἶχον ἄρκετὰ ὄπλα καὶ μόλις ἀντελήφθησαν τὸν σκοπὸν τῶν ἐπελθόντων ἔρριψαν ὀμαδὸν πυρὰ κατ' αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ καὶ ἐκ τῆς πόλεως Ἁγ. Νικολάου ἔσπευσαν πολλοὶ πρὸς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων καὶ πυροβολοῦντες κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν ἠγάγκασαν αὐτοὺς ν' ἀνακρούσουν πρῦμναν καὶ ν' ἀπέλθουν, ὅθεν ἦλθον, κατηχημένοι. Τὸ ἐπεισόδιον ὅμως τοῦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἔσχε σοβαρὰς συνεπείας διὰ τὴν τύχην τῶν εἰς Ἐξω Μουλιανά καὶ Σητεῖαν οἰκούντων Τούρκων.

I

Ἐκλεισμός τοῦ Παλαιπέτσιου. — Ὁ φόνος τοῦ Ἰωάννου Δουλγκεράκι καὶ Δημητρίου Καλαϊτζάκι ἢ Βιδάκι. — Καταφυγὴ τῶν Παλαιπετσιανῶν τούρκων εἰς Συλιάν.

Τὸ Παλαιπέτσι κείμενον πλησίον καὶ πρὸς βορρᾶν τῶν Λιθινῶν, κατοικούμενον δὲ ὑπ' ὀλίγων Ὄθωμανικῶν οικογενειῶν ἐπολιορκήθη κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς 28 Ἰανουαρίου 1897 ὑπὸ μικρᾶς ὀμάδος Λιθινοπῶν, ὧν ἠγεῖτο ὁ Ἰωάννης Δουλγκεράκις, ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ χωρίου. Ἄρα ἔφθασαν ἐκεῖ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ὀμάδα ἄνδρες, προσεκάλεσαν τοὺς κατοίκους νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα, ἀλλ'

εὑρέθησαν πρὸ ἀντιστάσεως μὴ ἀναμενομένης. Εἷς ἐκ τῶν ἐλθόντων ἐκ Συκιάς, ἵνα ἀναγγείλῃ τὰ ἐν Πισκοκεφάλῳ συμβάντα ὀνόματι Μεχμέτ Σομαράς, χωρὶς νὰ ὑπολογίσῃ τὰς συνεπείας, ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ομάδος Ἰωάννου Δουλιγεράκι καὶ ἐφόνευσε αὐτόν. Ἐπίσης ἐπυροβολήθη καὶ ὁ Δημήτριος Καλαϊτζίκις ἢ Βιδάκις, ἀνὴρ ἐπίσης γενναῖος καὶ μέλος πολυσχιδοῦς οἰκογενείας φονευθεὶς καὶ οὗτος (1).

Ἡ ὁμὰς αὕτη ἀποτελουμένη, ὡς προείρηται, ἐξ εὐαριθμῶν ἀνδρῶν ἀπεχώρησε παραλαβοῦσα τοὺς νεκρούς· οἱ δ' Ὀθωμανοὶ φοβηθέντες ἔνεκα τῶν φόνων τούτων ἐγκατέλιπον ἔσπευσμένως τὸ χωρίον των καὶ κατέφυγον εἰς τὸ πλησίον κείμενον χωρίον Συκίαν, κατοικοῦμενον ὑπὸ πλειοτέρων Τούρκων, εἰς ὃ, ὡς θὰ ἴδωμεν, εὗρον ὕστερον οἰκτρὸν τέλος μετὰ τῶν φιλοξενησάντων αὐτούς.

Οἱ Λιθινῶτες, ἅμα ἐφθασεν ἡ εἶδησις περὶ τοῦ φόνου τῶν ὁμοχωρίων των, συνέλαβον τὴν δεκαμελῆ οἰκογένειαν τοῦ Ρεσήτ Φαφουλαγαδάκι κατοικοῦσαν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ καὶ ἐφόνευσαν αὐτὴν πρὸς ἐκδίκησιν. Ἐσώθη μόνον ὁ Ρεσήτ δραπετεύσας μόλις ἐπιληροφορήθη τὰ ἐν Παλαιπεταίῳ συμβάντα καὶ ἀντελήφθη τὸν προκληθέντα μέγαν ἐρεθισμόν τῶν ὁμοχωρίων του Χριστιανῶν (2).

Ἡ Πολιορκία τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Βορρῆ Ὀθωμανῶν. — Ἡ αὐθάδεικ καὶ ἡ ἐκ ταύτης καταστροφή αὐτῶν.

Τὸ χωρίον Βορρῆ κεῖται ἐν μέσῳ τῶν χωρίων Παπαγιαννάδων, Συκιάς καὶ Παλαιπεταίου. Κατοκεῖτο δὲ ὑπὸ δέκα περίπου Ὀθωμανικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἄλλων τόσων Χριστιανικῶν. Κατὰ τοῦ χωρίου τούτου δὲν ἐπέδραμον ἐξ ἄλλων χωρίων Χριστιανοὶ ὀπλιταὶ πρὸς πολιορκίαν του κατὰ τὴν ἑσπέραν, καθ' ἣν ἐπολιορκήθησαν τ' ἄλλα χωρία, διότι ἐνομίζετο ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ τοῦ χωρίου τούτου, ὄντες ὀλιγάριθμοι καὶ ἐν μέσῳ ἴσου ἀριθμοῦ Χριστιανῶν δὲν θὰ ἐτόλμων νὰ ἐκκινήσουν

(1) Λέγεται ὅτι ὁ Βιδάκις δὲν ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ ὑπὸ τινος ἐκ τῶν συντρόφων του, ὁ ὁποῖος πυροβολήσας κατὰ τοῦ συμπλακέντος μετὰ τοῦ Βιδάκι τούρκου ἐφόνευσε κατὰ λάθος τὸν πρῶτον. Ἡ ἐκδοχὴ ὁμῶς αὕτη τυγχάνει ἀνεξακρίβωτος.

(2) Σημειωτέον ὅτι ὁ Ρεσήτ Φαφουλαγαδάκις ἦτο διασέγγονος τοῦ διαβοήτου Μεμέταζα τοῦ λεγομένου Σεραγιανοῦ, τοῦ ὁποίου τὰ κακουργήματα ἐπλήρωσεν ἡ ἀτυχὴς αὐτῆ οἰκογένεια, (βλ. Σητειακὰ κερ. Ζ, σελ. 35—41).

ἐκ τοῦ χωρίου των, ὅπερ καὶ συνέβη. Οὐχ ἦπτον πληροφορηθέντες οὗτοι (οἱ Ὀθωμανοὶ) τὰ ἐν Παλαιπετείῳ συμβάντα καὶ φοβηθέντες αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν, συναθροισθέντες ἐνεκλείσθησαν εἰς τὴν εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ Βαϊράμ Ἀγᾶ ὀχυρωθέντες ἐν αὐτῇ.

Οἱ ὁμοχώριοι των Χριστιανοὶ δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐνοχλήσουν αὐτούς, ἀναμένοντες ἴσως ἄλλους νὰ πράξουν τοῦτο, τὸ μὲν, διότι ἦσαν καὶ αὐτοὶ εὐάριθμοι, τὸ δέ, διότι ἔζων ἀρμονικῶς εἰς τὸ παρελθὸν καὶ συνηθάνοντο πιθανῶς συμπάθειάν τινα, λόγῳ τῆς καθημερινῆς μετ' αὐτῶν καλῆς ἐπικοινωνίας.

Οἱ φρόνοι ὅμως τῶν ἐν Παλαιπετείῳ ἐπροξένησαν μέγαν ἐρεθισμὸν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῶν διςφόρων χωρίων. Οἱ Θεόδωρος Ρεμούντης, Ἐμμανουὴλ Χριστοδουλάκις, Ἰωάννης Ν. Ἀεράκις ἔξ Ἀρμένων, ὁ Γεώργιος Πολένης ἐκ Σφακίων καὶ ἄλλοι τινὲς προερχόμενοι ἐκ Μαρωνειᾶς, ὅπου εἶχον μεταβῆ, ἴνα πληροφορηθοῦν περὶ τῶν ἐν Σητεία συμβαινόντων, διῆλθον ἐκ Συκιᾶς, ὅπου ἀπὸ τῆς προτεραίας εἶχεν ἀρχίσει ἡ πολιορκία τῶν αὐτόθι Τούρκων· ἐκεῖ ἔμαθον τὰ ἐν Παλαιπετείῳ γεγονότα, καὶ τὰ ἐν Βορροῇ συμβαίοντα. Ὅθεν σπεύσαντες ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο καὶ ἐπολιόρκησαν τὴν οἰκίαν, ὅπου ἦσαν ἐγκεκλεισμένοι καὶ ὀχυρωμένοι οἱ Ὀθωμανοί.

Ζητήσαντες δὲ παρὰ τούτων τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ἔλαβον τὴν θρασείαν ἀπάντησιν παρὰ τοῦ προορηθέντος Βαϊράμ: «Πότε ἀκούστηκεν Ὀθωμανὸς νὰ παραδώσῃ ἄρματα εἰς ραγιαδες ρωμιούς;» (1)

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ Θεόδωρος Ρεμούντης, τολμηρότερος τῶν ἄλλων, ἀπεπειράθη νὰ παραβιάσῃ τὴν κεκλεισμένην θύραν, ἀλλὰ πυροβοληθεὶς ἔσωθεν, παρ' ὀλίγον ἐφρονεύετο. Διὸ παραιτηθεὶς τοῦ τρόπου τούτου, ἀνῆλθεν εἰς τὴν στέγην προσπαθῶν ν' ἀνοίξῃ ὀπὴν καὶ νὰ θέσῃ πῦρ εἰς τὴν οἰκίαν. Τότε πλέον οἱ Ὀθωμανοὶ συνηθάνθησαν ὁποῖον κίνδυνον διέτρεχον· ἀλλ' ἀντὶ ν' ἀνοίξουν τὴν θύραν καὶ νὰ ζητήσουν τὸν οἶκτον τοῦ ἐχθροῦ των, ἐνόμισαν οἱ δυστυχεῖς ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθοῦν διὰ τῆς φυγῆς. Ἐξελθόντες ὁμαδὸν ἀπεπειράθησαν νὰ δραπετεύσουν. Ἀλλ' οἱ πολιορκηταὶ μὴ δεῖξαντες οἶκτον, λόγῳ τῆς θρασύτητός των καὶ πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ἐν Παλαι-

(1) Ὁ ἀνόητος καὶ θρασύς Ὀθωμανὸς ἐλησμόνησεν ὅτι κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1828 οἱ ἐν τῷ χωρίῳ Ἐτιᾶ, τῷ οὐ μακρὰν τοῦ χωρίου του κειμένῳ, περὶ τοὺς τρεῖς χιλιάδες ὁμόθρησκοὶ του κεκλεισμένοι καὶ ὀχυρωμένοι ἐν τῷ ἐν αὐτῷ Ἐνετικῷ μεγάρῳ παρεδόθησαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς ἀνευ ὄρων σχεδόν.

πεποίθη φονευθέντων Λιθινιωτῶν ἐφόνευσαν πάντας, πλὴν ἑνὸς διαφυγόντος ἐν τῇ συγχύσει, ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ τύχη δὲν ὑπῆρξεν καλύτερα, καθ' ὅσον συλληφθεὶς κατόπιν ἐφονεύθη. Ἐφονεύθησαν δ' ἐν ὄλῳ 36 ἄτομα.

III

Ἐκκλεισμός τῆς Ἐτιᾶς.—Ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.—Ἡ μεταφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν Μονὴν Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰ αἷτια τῆς καταστροφῆς αὐτῶν.

Τὸ χωρίον Ἐτιὰ (Ἰτέα), κείμενον πλησίον καὶ δυτικῶς εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ χωρίου Ἀρμένιοι κατοικεῖτο ὑπὸ 19 Ὀθωμανικῶν οἰκογενειῶν καὶ 2 Χριστιανικῶν. Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ χωρίου ἐγένετο ὑπὸ Ἀρμενιωτῶν καὶ ὀλίγων Χανδριανῶν.

Οἱ ἔξ Ἀρμένων ὀπλίται συνεννοηθέντες ἐχωρίσθησαν εἰς δύο ομάδας, ἔξ ὧν ἡ μία ὑπὸ τῆν ὁδηγίαν τοῦ μακαρίτου *Νικ. Ι. Παπαδάκι*, διευθυντοῦ τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχεῖου Κρήτης, ἀνέλαβε ν' ἀποκλείσῃ τὸ χωρίον τοῦτο, ἡ δ' ἑτέρα τὸ χωρίον Βαβέλους. Ἡ προσωρισμένη διὰ τὴν Ἐτιὰν ὁμάδα ἀναχωρήσασα κατὰ τὴν 8 μ. μ. τῆς 27 Ἰανουαρίου, ἡμέρας Δευτέρας, κατέλαβε τὸν ἀνατολικὸν τοῦ χωρίου λόφον «Γούβαν» καλούμενον, ὡς καὶ τὴν τοποθεσίαν «Σόπατα», τὴν δυτικῶς τοῦ Ἐνετικοῦ μεγάρου (τοῦ κοινῶς Σεράγιου) κειμένην.

Μὴ παρατηρήσαντες δὲ καμμίαν κίνησιν, ἄλλοι μὲν τούτων ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ χωρίου Παπαγιαννάδοι, ἵνα δώσουν καὶ ἐκεῖ ὁδηγίας, ἄλλοι δὲ παρέμειναν καθ' ὅλην τὴν νύκτα, φρουροῦντες τὸ χωρίον. Οἱ Τοῦρκοι μὴ λαβόντες γνῶσιν τῶν εἰς Κάτω Πισκοπήν συμβάντων καὶ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως ἔνεκα τούτων ἐφυσύχασον κοιμώμενοι· ἀφοῦ δ' ἐξημέρωσε, παρετήρησαν ὅτι ἐπολιορκοῦντο, καὶ τούτου ἔνεκα ἀπέφυγον νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς ἐργασίας των. Τότε ὁ προορηθεὶς Νικ. Παπαδάκις ἐπανελθὼν ἐκ τῆς περιουσίας του καὶ συνοδευόμενος ὑπὸ ὀλίγων ὀπλιτῶν εἰσῆλθεν εἰς τὸ χωρίον καὶ διηυθύνθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ προύχοντος Ὀθωμανοῦ Ἀχμέτ Βέη Ἀρναουτάκι. Ἐκεῖ προσεκάλεσε καὶ ἄλλους ὁμοχωρίους τούτου, πρὸς τοὺς ὁποίους ὠμίλησε καταλλήλως προσπαθίσας νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὅτι δὲν διέτρεχον κανένα κίνδυνον καὶ ὅτι ἠδύναντο νὰ συνεχίσουν τὰς ἐργασίας των, ἀρκεῖ νὰ μὴ ἐδείκνυν προθέσιν πρὸς ἐγκατάλειπν τοῦ χωρίου των.

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἀνεδιάρρησαν ἐκ τῆς ὑποσχέσεως ταύτης, ἀλλὰ κατὰ κακὴν τύχην εἰς ἓκ τῶν συνοδῶν ὁ Σταμάτιος Κτενιάδης, διδάσκαλος

εις Ἀρμένους, ἐκ προνοίας ἴσως, εἶχεν ὑψώσει τὴν σκανδάλην τοῦ ὄπλου του, ἵνα εἶναι ἕτοιμος διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον· ἔξ ἀπροσέκτου ὅμως κινήσεως τοῦ ὄπλου, ἐξεπυρσοκρότησε τοῦτο καὶ ἡ σφαῖρα διεπέρασε τὴν στέγην τῆς οἰκίας.

Ὁ πυροβολισμὸς οὗτος ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ὡς σύνθημα πρὸς τοὺς ἔξω τοῦ χωρίου Χριστιανοὺς ὀπλίτας. Καὶ φοβηθέντες ἔσπευδον πρὸς τὰς οἰκίας των, ὀπόθεν παραλαβόντες τὰ μᾶλλον ἀναγκαῖα αὐτοῖς πράγματα καὶ πολύτιμα ἀντικείμενα συνηθροίσθησαν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὸ τζαμί, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἄνωθεν τῆς στέγης ὑπῆρχε τεῖχος μὲ πολεμίστρας, κατασκευασθὲν πρὸ ἔτων ὑπὸ τῶν Τούρκων, πιθανῶς ἐπὶ τῇ προόψει παρομοίας πρὸς τὴν παρούσαν περίστασιν (1).

Τὴν ἐσπέραν, καθ' ἣν ἀπεκλείσθη τὸ χωρίον οὐδεμία ἐγένετο σύγκρουσις, διότι, ὡς προείρηται, οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν ἀντελήφθησαν τὸν ἀποκλεισμόν. Τὴν πρωΐαν ὅμως τῆς ἐπομένης, μ' ὅλας τὰς ἐξηγήσεις, αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο πρὸς αὐτοὺς ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς δὲν εἶχεν ἐχθρικὸν σκοπὸν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐσκόπει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀναχώρησιν αὐτῶν, μέχρις οὗ οἱ ἐν Σητεῖα καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι Χριστιανοὶ ἐξέλθουν ἐξ αὐτῶν, ἐν τούτοις οὗτοι ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον νὰ κλεισθοῦν εἰς τὸ τζαμί πρὸς πλείονα ἀσφάλειάν των.

Ἐπὶ πολλὰς ὥρας τῆς ἡμέρας ταύτης οἱ Ὀθωμανοὶ ἐξηκολούθουν νὰ μεταφέρουν διάφορα πράγματα εἰς τὸ τζαμί, προβλέποντες ἴσως μακροχρόνιον πολιορκίαν, χωρὶς νὰ παρενοχλοῦνται ὑπὸ οὐδενός. Καὶ ὅτε εἰσῆλθον καὶ ἐνεκλείσθησαν πάντες εἰς αὐτό, ριφθέντος πυροβολισμοῦ ἐκ τῶν ἔξωθεν ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν, ἤρξατο γενικὸς τοιοῦτος, διακοπτόμενος συχνὰ καὶ ἐπαναλαμβανόμενος μέχρι τῆς ἐσπέρας ἀνευτινὸς ἀποτελέσματος. Ἡ νύξ ἐπέρασεν ἐν ἡσυχίᾳ ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἐπανελήφθη ὁ τουφεκοβολισμὸς. Ἐπανελημμένα ἐγένοντο προτάσεις πρὸς τοὺς τούρκους περὶ παραδόσεως τῶν ὄπλων, ἀλλ' οὗτοι ἤρνούντο ἐπιμόνως μὲ τὴν συνήθη ἀνθράδειαν των λέγοντες ὅτι « οἱ Μουσουλμᾶνοι δὲν παραδίδουν ὄπλα εἰς τοὺς Ρωμιοὺς ».

(1) Τὸ ἐν λόγῳ τζαμί ἦτο πρότερον χριστιανικὴ ἐκκλησία, πιθανῶς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑνετῶν, διότι τὸ χωρίον Ἐτιὰ κατοικεῖτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὑπὸ ἀριστοκρατικῶν Ἑνετικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἦτο κατὰ τὸν πληθυσμὸν τὸ πρῶτον μετὰ τὴν πρωτεύουσαν (Βλ. τ. Α' Κεφ. Β' σελ. 11). Τὸ χωρίον εἶχε καὶ 4 ἄλλας ἐκκλησίας, ἐξ ὧν ἡ μία βυζαντινὴ, ἔρειπωμένη, ὡς καὶ αἱ δύο ἄλλαι. Τὸ τζαμί μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Τούρκων μετετράπη εἰς Ἐκκλησίαν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης. Εἶναι ἄγνωστον, ἂν καὶ πρὸ τῆς μετατροπῆς τῆς ἐκκλησίας εἰς τζαμί, ἔφερεν αὕτη τὸ ὄνομα αὐτό.

Μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἡμέρας ταύτης, ἦτοι τῆς 29 Ἰανουαρίου, περὶ ὥραν 3, ὁ Θεόδωρος Ρεμούνης, ὁ Ἐμμανουὴλ Χριστοδουλάκις ἐξ Ἀρμένων καὶ ὁ Γεώργιος Μπολένης ἐκ Σφακιῶν μετὰ τὴν ἐν Βορρῇ καταστροφὴν προσδραμόντες ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ πολιορκητῶν. Εἰσελθόντες εἰς τὸ χωρίον κατέλαβον τὸ παρὰ τὸ τζαμί ἐλαιοτριβεῖον, ὁπόθεν ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐπυροβολοῦντο ὑπ' αὐτῶν.

Καὶ μετὰ τὴν ἐνίσχυσιν αὐτῆν τῶν πολιορκητῶν οἱ τοῦρκοι ἐξηκολούθουν ν' ἀνθίστανται ἀπορρίπτοντες τὰς γενομένας πρὸς αὐτοὺς προτάσεις περὶ παραδόσεως τῶν ὄπλων. Τότε ἐγένετο σκέψις νὰ ἐξεύρουν ἄλλον τρόπον πρὸς ἐξαναγκασμὸν αὐτῶν εἰς παράδοσιν. Ὁ Σταμάτιος Κτενιάδης ἀνέλαβε νὰ ἀνοίξῃ ὀπήν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τζαμίου καὶ νὰ εἰσαγάγῃ δυναμίτιδα πρὸς ἐκπόρθησιν αὐτοῦ. Τὸ πείραμα δὲν ἐπέτυχε, μολοντί ἐγένετο ἡ ὀπή καὶ ἡ ἔκρηξις τῆς δυναμίτιδος ἐπῆλθε. Ἀποχωρήσαντος τοῦ Κτενιάδου πυροβολουμένου, ἔσπευσεν ὁ Θεόδωρος Ρεμούνης καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν, ἣν ἐγκατέλιπεν ὁ Κτενιάδης, ἀπειλῶν διὰ φωνῶν καὶ χειρονομῶν ὅτι θὰ κρημίσῃ τὴν οἰκοδομὴν καὶ θὰ ταφοῦν ὑπ' αὐτὴν ὅλοι οἱ ἐν τῷ τζαμίῳ.

Κατὰ τὴν ἰδίαν στιγμὴν εἰσελθοῦσα σφαῖρα ἐκ τινος πολεμίστρας ἐτραυμάτισε τὸν ἀρχηγὸν τῶν τούρκων Γισούφ Καραχασανάκιν. Ἐκ τῶν γεγονότων τούτων φοβηθέντες οἱ πολιορκούμενοι ἀπεφάσισαν τὴν ἄνευ ὄρων παράδοσιν τῶν ὄπλων, ζητοῦντες μόνον τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των.

Ἐπειδὴ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ἦτο πλεόν ἀργὰ καὶ δὲν ἔμενεν ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, ἵνα ὀδηγηθοῦν ἀλλαχοῦ, ὅπου ὑπῆρχε συγκέντρωσις Τούρκων, ἐκτὸς δὲ τούτου δὲν ὑπῆρχον πληροφορίαι περὶ τῆς τύχης τῶν ἐν Σητεῖᾳ ἀποκεκλεισμένων Χριστιανῶν, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ μεταχθῶσιν εἰς τὴν πλησίον κειμένην Μονὴν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἵνα διανυκτερεύσουσιν ἐκεῖ. Ἐκ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ κατοικούντων Τούρκων τινὲς εὗρέθησαν ἐν Συκιᾷ πρὸς συλλογὴν ἐλαιῶν. Ἐπίσης παρέμεινεν εἰς τὸ χωρίον, ἀσθενὴς οὖσα καὶ πολὺ γραιᾶ, ἡ χήρα τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 φονευθέντος εἰς τὴν τοποθεσίαν «Ἀχλιά», παρὰ τὴν Ἁγίαν Φωτιὰν Γιακοῦπ Ἀρναουτάκι, φονευθεῖσα τὴν ἐπομένην ὑπὸ ἀγνώστου τινός.

Μετὰ τὴν εἰς τὴν Μονὴν ἀφίξιν τῶν παραδοθέντων, συνοδευμένων ὑπὸ τῶν πολιορκούντων αὐτούς, διεδόθη ἡ φήμη ὅτι συνελήφθησαν οἱ ἐν Σητεῖᾳ πρόκριτοι Χριστιανοί, ἐν οἷς συμπεριελαμβάνοντο καὶ οἱ καταγόμενοι ἐξ Ἀρμένων Ἐμμ. Ἀγγελάκις καὶ Νικ. Σομπλαράκις καὶ ὅτι ἐφονεύθησαν. Ἡ φήμη αὕτη ἐπροκάλεσε μέγαν ἔρε-

θισμόν εἰς τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς ὁμοχωρίους τῶν ἄνω προσώπων. Ἴσως δὲ αὕτη διεδόθη παρὰ ἀνθρώπων κακὰ σκεφθέντων κατὰ τῶν αἰχμαλώτων. Συνῆλθον οἱ προύχοντες, ἵνα συσκεφθοῦν περὶ τοῦ πρακτέου, δημιουργηθείσης ἐκ τῆς ἄνω εἰδήσεως τῆς ἀνάγκης νὰ σπεύσουν πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν Σητεία πολιορκουμένων Χριστιανῶν.

Ὅτε ἐγένετο ἡ σύσκεψις, ἂν ἔπρεπε νὰ φυλάττουσαν τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τὴν μονήν, ἢ ἂν ἔπρεπε νὰ τοὺς μεταφέρουν ἄλλαχοῦ, δεδομένου ὅτι τινὲς ἀπειραράθησαν νὰ δραπετεύσουν, εἰς μάλιστα ὁ Ἄλῆς Γαζάκις εἶχε διαφύγει καὶ ἀνῆρχετο εἰς τὸ ἀντικρὺ βουνὸν Γαγκέλλες, ὁπότε κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων φευγόντων ἤρξατο πυροβολισμὸς, οὗτος μετ' ὀλίγον ἐν τῇ συγχύσει καὶ τῷ ἐρεθισμῷ ἐκ τῆς διαδοθείσης φήμης ἐγενικεύθη καθ' ὅλον τῶν κρατουμένων Τούρκων ἀνευ τινὸς διακρίσεως, φονευθέντων σχεδὸν ἀπάντων περὶ τοὺς 70, πλὴν δύο γυναικῶν, τὰς ὁποίας παραλαβὼν ὁ **Νικ. Παπαδάκις** διέσωσε καὶ μιᾶς κορασίδος κρυβείσης εἰς τὴν καπνοδόχον ἐνὸς κελλίου. Κατὰ τὰς τραγικὰς ταύτας στιγμὰς πολλὰ λυπηρὰ ἐπεισόδια ἔλαβον χώραν. Ἐν ἐκ τῶν πολλῶν, τὸ μᾶλλον δραματικόν, ἀναφέρω ἐνταῦθα, ἵνα ἀποδείξω ποίαν ἐπίδρασιν ἔχει ἡ χριστιανικὴ ἀνατροφὴ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀλλοθρήσκων. Μία γυνὴ φέρουσα αἷμα χριστιανικόν, διότι ὁ πατήρ αὐτῆς ἐγεννήθη ἀπὸ μητέρα Χριστιανήν, εἶχεν ἔφηβον υἱόν, τὸν ὁποῖον ἀπέκρυπτεν ὑπὸ τὰ σκεπάσματα τῆς κλίνης, τὰ ὁποῖα ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς. Εἷς ἐκ τῶν ὀπλιτῶν γνωρίζων τὸν παῖδα ἀνεκάλυψεν αὐτόν, ὃν συλλαβὸν ὠδήγηε πρὸς τὸν θάνατον. Ὁ παῖς ἔντρομος καὶ κρατούμενος ὑπὸ τῆς μητρὸς του ἔλαβε τὴν χεῖρα αὐτῆς καὶ τὴν ἐφίλησε λέγων «κἄμε μου, Νενέ, χαλάλι τὸ γάλα ποὺ μ' ἐβύζαξες». Ἡ μήτηρ ἀπήντησε «χαλάλι σου, παιδί μου, τὸ γάλα ποὺ σ' ἐβύζαξα κἄμε κ' ἐσὺ χαλάλι σ' αὐτοὺς τὸ αἷμα ποὺ θὰ σοῦ χύσουν». Ἴσως ἡ μήτηρ ἐγνώριζε ποία τύχη τοὺς ἀνέμενε καὶ ὠδήγησε τὸ παιδίον, τὶ νὰ εἴπη διὰ νὰ προκαλέσῃ τὸν οἶκτον τοῦ φονέως του.

Δυστυχῶς ὅμως καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις, περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν ἐν συνεχείᾳ, παρετηρήθη ἡ ἔλλειψις ἐπιβολῆς καὶ συνεπῶς πειθαρχίας, πρὸς δὲ ἠσκήσεν ἐπιρροὴν καὶ ἡ ἰταμότης τῶν Τούρκων οἵτινες καὶ κατὰ τὴν κρισιμωτάτην στιγμὴν, ἀντὶ νὰ ζητοῦν τὸν οἶκτον τῶν ἐχθρῶν των, ὕβριζον αὐτοὺς δι' ὕβρεων, δι' ὧν καὶ μόνον ἐπροκάλουν τὸν ἐρεθισμὸν καὶ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν. Μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων εὗρίσκετο καὶ ὁ τυφλὸς υἱὸς τοῦ Ἄλουχομεμέτη, προύχοντος τούρκου, ὁ ὁποῖος ἀπεκάλει τοὺς Χριστιανούς «καφιρίδες» (ἀπίστους) «ταβλόπιστους» καὶ ἐμούτζωνεν αὐτοὺς διὰ τῶν δύο χειρῶν του, καὶ ὅμως ὁ πατήρ του ἐβδομηκοντούτης βλέπων νὰ φονεύωνται τὰ παιδιὰ του καὶ οἱ ὁμοχώριοί του ἤξιον νὰ τὸν σώσουν, ὑποσχόμενος νὰ γίνῃ

καλόγερος εἰς τὴν Μονὴν καὶ ν' ἀφιερῶση ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς αὐτήν.

Ἄν ὁ Νικόλαος Παπαδάκις, ὁ ὁποῖος τῇ παρακλήσει πολλῶν προκρίτων τῶν Ἀρμένων παρέμεινεν εἰς Ἐτιάν πρὸς περισυλλογὴν τῶν ἐγκαταλειφθέντων λαφύρων καὶ παράδοσιν αὐτῶν εἰς τὸ κοινὸν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, προφυλάττων αὐτὰ ἀπὸ τὴν διαρπαγὴν, προελάβανε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Μονήν, ἴσως ν' ἀπεσοβείτο ἢ καταστροφῇ. Οὗτος ἦτο ὁ μόνος ἱκανὸς νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀσκῶν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὀπιτῶν καὶ συμβουλευῶν διὰ συνετῶν λόγων αὐτοῦς. Δυστυχῶς οἱ κακὰ βουλευόμενοι ἐξ ἀρχῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἔπεισαν ἐπιτηδείως τοὺς προκρίτους τῶν Ἀρμένων ν' ἀναθέσουν εἰς αὐτὸν τὴν ἄνω ἐργασίαν, ἵνα μὴ γίνεταί ἐμπόδιον εἰς τοὺς σκοποὺς των, ὅπερ καὶ ἐπέτυχον. (1)

IV

Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ χωρίου Βαβέλοι.— Ἡ διαφυγὴ τῶν Ὀθωμανῶν.— Ὑπόνοιαι περὶ φυγαδεύσεως αὐτῶν.— Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Βαβελιανῶν.— Ὁ Ὁμὲρ Ἐφένδης.

Τὸ χωρίον Βαβέλοι ἦτο ἀμιγῆς Ὀθωμανικὸν κατοικούμενον ὑπὸ 70 περίπου οἰκογενειῶν. Κεῖται δ' ἐπὶ τῆς ράχους καὶ τῶν δύο παρυφῶν βουνίσκου, ἐκατέρωθεν τοῦ ὁποίου σχηματίζονται δύο χεῖμαρροι ἐκβάλλοντες εἰς τὸν ποταμὸν Παντέλη. (2)

Ὡς ἀνωτέω ἐλέχθη, ἡ μία ὀμάς τῶν Ἀρμενιωτῶν, πλὴν ἐκεῖνης ἣτις μετέβη εἰς Ἐτιάν, ἐξεκίνησε κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 27 Ἰανουαρίου καὶ διελθοῦσα ἐκ Χανδρᾶ ἠνώθη μετὰ ἑτέρας ὀμάδος Χανδριανῶν, καὶ ἔφθασαν νύκτωρ εἰς τὰ πέριξ τῶν Βαβέλων. Ἐκεῖ ἐνωθεῖσαι αἱ ὀμάδες αὐταὶ μετὰ τῶν ὀπιτῶν τοῦ χωρίου Κανένε κατέλαβον θέσεις ἐπικαίρους ἀνατολικῶς, νοτίως καὶ δυτικῶς τοῦ χωρίου. Εἰς τὸ βόρειον μέρος δὲν ἐτοποθετήθησαν ὀπιταί, διότι τοῦτο ἀπετέλει ἀπότομον κρημνῶδες ἔδαφος καὶ ἡ διαφυγὴ ἐκ τοῦ μέρους τούτου δὲν ἐθεω-

(1) Ὁ ἄνω μνημονευόμενος Νικ. Παπαδάκις ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ περιοδικὸν «Μύσων» τ. Δ' σελ. 63—69 μακρὰν ἔκθεσιν ἐπὶ τῶν αὐτῶν συμβάντων, ἡ ὁποία οὐσιαστικῶς δὲν διαφέρει ἀπὸ τὴν παρούσαν, διότι τὰς πληροφορίας μου ἔλαβον καὶ ἐγὼ ἀπὸ πρόσωπα τὰ ὁποῖα ὑπῆρξαν ἀπόπται τῶν ἐν λόγῳ συμβάντων.

(2) Ἐγγὺς τοῦ χωρίου τούτου καὶ πρὸς βορρᾶν ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Πραισός, ἔδρα τῶν Ἐτεοκρήτων καὶ ἦν κατὰ Στράβωνα «κατέσκαφαν Ἰεραπύτνιοι» (Βλ. Σητειακά τ. Α' Κεφ. Γ. σελ. 22-36).

ρεῖτο εὐκόλος, ἄλλωστε καὶ ἡ προσβολὴ ἀπὸ τοῦ μέρους τούτου, λόγῳ τοῦ ἀποκρίμνου δὲν ἐκρίνετο δυνατὴ. Ἐπειδὴ δ' εἶχε προχωρήσει ἡ νῦξ οἱ Ὀθωμανοί, κοιμώμενοι, δὲν ἀντελήφθησαν τὸν ἀποκλεισμόν, μὴ ἀναμένοντες ἄλλως τε τοιαύτην αἰφνιδιαστικὴν παρουσίαν τῶν Χριστιανῶν.

Τὴν ἐπομένην ὅμως, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου, παρατήρησαν ἔκπληκτοι περὶ τοῦ χωρίου ὀπλίτας. Ἀπέστειλαν τρία πρόσωπα πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν λόγων τῆς ἐνόπλου παρουσίας αὐτῶν. Οἱ Χριστιανοὶ ἐξήγησαν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ παρουσία των οὐδένα ἐχθρικὸν σκοπὸν εἶχεν, ἀλλ' ὅτι εἶχον ἐντολὴν νὰ ἐμποδίσουν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ ν' ἀναχωρήσουν ἐκ τῶν χωρίων των μέχρι τῆς ἐξόδου τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῶν πόλεων.

Οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὴν συνήθη αὐθάδειάν των ἤρξαντο μεγαλοφωνάζοντες, ὅποτε ὁ **Γεώργιος Κουρουπάκις**, διδάσκαλος τοῦ χωρίου Κανένε, μακρὰν εὐρισκόμενος καὶ νομίσας ὅτι συνεπλάκησαν, παλληκρευόμενος δ' ἄλλως τε, ἐπυροβόλησε κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, ἐννοεῖται ἄνευ ἀποτελέσματος. Οἱ Ὀθωμανοὶ φοβηθέντες ἀπεχώρησαν ἀμέσως, ἀλλ' οἱ πυροβολισμοὶ ἐγενικεύθησαν ἐκατέρωθεν. Ἡ μάχη διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ διεκόπη τὴν νύκτα.

Τὴν ἐπομένην ἡ ἀνταλλαγὴ πυροβολισμῶν ἐπανελήφθη, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι οἱ Ὀθωμανοὶ ὠχυρωμένοι ἐντὸς τῶν οἰκιῶν των καὶ πυροβολοῦντες ἐξ αὐτῶν δὲν ὑφίσταντο ἀπωλείας, οὐδ' ἦτο δυνατὴ ἡ ἐκτόπισις των, διότι ἡ θέσις τοῦ χωρίου ἀπετέλει ὄχυρῶμα δυσάλωτον· οἱ δὲ Χριστιανοὶ κατέχοντες ἐπίσης θέσεις ὄχυρὰς περὶ τοῦ χωρίου καὶ μὴ ὑφιστάμενοι ἀπωλείας δὲν ἐξετοπίζοντο εὐκόλως. Οὕτως ἡ μάχη διήρκεσεν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, περιοριζομένη εἰς πυροβολισμοὺς καὶ ἀντεγκλήσεις.

Ἐπειδὴ ἡ νῦξ ἦτο παγερὰ καὶ ἡ παραμονὴ τῶν φρουρῶν εἰς τὸ ὑπαιθρον καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἦτο πολὺ δύσκολος, ὁ ἐκ τῶν προυχόντων τοῦ χωρίου Κανένε **Ἰωάννης Παντελάκις**, ἀνὴρ λίαν συνετός, φοβούμενος μὴ ἀποχωρήσουν οἱ ἄνδρες καὶ διαλυθῇ ἡ πολιτορκία ἐκάλεσε τοὺς εἰς τὰς διαφόρους θέσεις περὶ τοῦ χωρίου φρουροῦντας, ἵνα μετατοπισθοῦν εἰς τὰς παρὰ τὸ χωρίον Κανένε θέσεις, ἔνθα ἐφρουροῦν καὶ οἱ ὁμοχώριοί του, ἵνα ἐναλλάσσωνται, ἐκ περιτροπῆς μεταβαίνοντες εἰς Κανένε πρὸς θέρμανσιν.

Ἡ μετατόπισις αὕτη τῶν φρουρῶν ἄφινε πολλὰς θέσεις ἀφρουρήτους καὶ ἡ διαφυγὴ τῶν Τούρκων καθίστατο δυνατὴ καὶ εὐκόλος. Πράγματι, μετὰ πάροδον ὀλίγων ὥρῶν τῆς νυκτός, οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ προφυλάξεως καὶ ἀθορύβως ἐγκατέλιπον τὸ χωρίον μεθ' ὅλων τῶν οἰ-

κογενειῶν των παραλαβόντες καὶ τὰ ἀπαραίτητα καὶ μᾶλλον πολύτιμα πράγματα αὐτῶν.

Διερχόμενοι ἀπὸ τὸ μικρὸν χωρίον Σανδάλι συνηνώθησαν μετὰ τῶν ὀλίγων κατοίκων τούτου, ὡς καὶ μετὰ τῶν τοῦ Καλαμαυκίου, οὓς εἰδοποίησαν ἐγκαίρως. Κατερχόμενοι δὲ συμπεριέλαβον καὶ τοὺς ἐκ τοῦ μικροῦ τουρκικοῦ χωρίου Σφακιά, ἀλλὰ πλησιάσαντες πρὸς τὸ χωρίον Κάτω Πισκοπὴν ἔδειξαν ὅτι εἶχον τὴν πρόθεσιν νὰ συνεχίσουν τὴν πορείαν των πρὸς τὴν Σητεῖαν· γενόμενοι ὁμως ἀντιληπτοὶ ὑπὸ τῶν φρουρῶν των τοὺς ἐν τῷ ἄνω χωρίῳ Ὀθωμανοὺς ἠμποδίσθησαν ἀπὸ τὴν ἀκολουθουμένην ταύτην πορείαν των πυροβολούμενοι· τραπέντες οὕτω πρὸς τὴν Κάτω Πισκοπὴν ἀπεκλείσθησαν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ὁμοθρήσκων των.

Ἡ διαφυγὴ τῶν τούρκων τῶν Βαβέλων ἀπεδόθη εἰς σχέδιον τοῦ Ἰωάννου Παντελάκι θελήσαντος νὰ διασώσῃ αὐτούς, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ τὰς πιστώσεις, ἃς εἶχεν εἰς αὐτούς. Ἡ γνώμη αὕτη δὲν δύναται νὰ στηριχθῆ, καθ' ἡμᾶς, διότι ὁ Παντελάκις δὲν ἦτο κοινός τις ἀνθρώπος νὰ μὴ γνωρίζῃ ὅτι οἱ ὀφειλέται του, οἰαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ τύχη των, θὰ ἐγκατέλειπον ἀρκετὴν ἀκίνητον περιουσίαν ἐξασφαλίζουσαν τὰς ὀφειλάς των. Ἄν ἀπεδίδοτο εἰς αὐτὸν ἐλατήριον φιλανθρωπίας καὶ ἐν γένει ἀνθρωπιστικῶν σκέψεων, θὰ εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ δεχθῶμεν τοῦτο. Καθ' ἡμᾶς ἡ μόνη σκέψις τοῦ Παντελάκι, ἡ καθοδηγήσασα αὐτὸν εἰς τὴν μετατόπισιν τῶν φρουρῶν ἦτο ὁ φόβος του μήπως αἱ Χριστιανικαὶ φρουραὶ, λόγῳ τοῦ παγεροῦ καιροῦ, ἐγκαταλίπουν τὰς θέσεις των τὴν νύκτα καὶ λύσουν τὴν πολιορκίαν, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ τῶν Βαβέλων ἀντιληφθέντες τοῦτο, ὦν τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην ἐγνώριζεν, ἐπιπέσουν κατὰ τοῦ χωρίου του, μὴ ἀπέχοντος πλέον τῶν δύο χιλιομέτρων, καὶ οὕτως οἱ κάτοικοι καὶ ὀλιγάριθμοι ἦσαν καὶ ἀτελῶς ὀπλισμένοι (1).

Οἱ Ὀθωμανοὶ τῶν Βαβέλων ἦσαν οἱ θρασύτεροι καὶ φανατικώτεροι τῶν Ὀθωμανῶν τῆς Σητείας. Πιστεύομεν ὅτι οἱ πρόγονοὶ των ἦσαν ἐξωμόται (μπουρμάδες) Ἐνετοὶ ἢ καὶ Κρητὲς Ἕλληγες καὶ δι' αὐτὸ ἐδείκνυον τόσον φανατισμὸν, ὡς συνέβαινε πάντοτε εἰς τοὺς τοιούτους ἀποστάτας. Ὅτι δὲ τὸ χωρίον τοῦτο κατφεῖτο ὑπὸ πολλῶν Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι ἴσως ἐξώμοσαν ὁμαδικῶς, ὡς συνέβη καὶ εἰς ἄλλα

(1) Τοιαύτην τινὰ ἐξήγησιν παρέσχεν εἰς ἐμέ ἐπὶ τῇ γενομένῃ εἰς αὐτὸν παρατηρήσει μου διὰ τὴν ἀποδιδομένην εἰς αὐτὸν κατηγορίαν. Καὶ πειθόμεναι εἰς τὴν διαβεβαίωσιν του ταύτην γνωρίζων τὴν σύνεσιν, τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν εὐλιχρίνειαν τοῦ ἀνδρός. Τοῦτο ἄλλωστε ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς προσπαθείας του νὰ παρασύρῃ τοὺς φρουροὺς εἰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο χωρίων θέσεις, ἵνα οὕτως ἀσφαλισθῆ τὸ χωρίον του.

χωρία τῆς Σητείας, ἀποδεικνύουν αἱ ὑπάρχουσαι ἠρειπωμένα ἐκκλησιαί καὶ τὰ πέριξ ἐξωκκλήσια. Οἱ Τοῦρκοι τῶν Βαβέλων διέπραξαν πολλὰ εἰς τὸ παρελθὸν ἐγκλήματα κατὰ τῶν Χριστιανῶν (Βλ. ἀνωτέρω Κεφ. Η' σελ. 46, 52).

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου κατήγετο ὁ διάσημος ἐπὶ ἀνδρεία καὶ συνέσει Ὁ μ ε ρ Ἐ φ έ ν δ η ς ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἡρακλείῳ Γεωργίδων (οἱ Γεωργίδες ἦσαν σῶμα ἐγχωρίων Γενιτσάρων (δοτάδες ἐν Κρήτῃ) ἔχον τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν Ἡρακλείῳ, ὁ ὁποῖος ἐπαιρόμενος διὰ τὴν ἀνδρείαν του παρέλαβε τὸ σῶμα του κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821 καὶ ἔσπευσεν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ἄλλου ἐξ Ἡρακλείου γενιτσάρου Κασάνη τοῦ εἰσβαλόντος εἰς Σφακιά. Ἀμφότεροι ὁμως εὔρον οἰκτρὸν τέλος μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς στρατιωτῶν. (Βλ. Κ ρ ι τ ο β ο υ λ ῖ δ ο υ, Ἀπομνημονεύματα κεφ. Α' σελ. 44—45) (1).

(1) Τὸ χωρίον Βαβέλοι ἦτο φωλεὰ διαβόλων καὶ μέχρι τῆς μεταβολῆς τοῦ 1878, ὅποτε ἐδόθησαν εἰς τὸ Χριστιανικὸν στοιχεῖον ἐλευθερίας, ἢ διάβασις ἐκ τούτου παντὸς Χριστιανοῦ ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος ἂν διέφυγε τὰς ἐπιθέσεις καὶ τὰς ὕβρεις τῶν ἀνδρῶν, ἢ τῶν γυναικῶν, δὲν κατορθῶνε νὰ διαφύγῃ τοὺς λιθοβολισμοὺς τῶν παιδῶν, οὓς πάντως προώθουν οἱ μεγάλοι πρὸς τοῦτο.

Πρὸ πολλῶν ἐτῶν εὐρέθη Χριστιανός, καλούμενος Μοιράρης, φονεὺ μένος καὶ ἐρριμμένος ἀπὸ τινος ἐκ τοῦ χωρίου κρηνοῦ εἰς τὸν κάτωθεν ράακα. Διαβαίνων οὗτος ἐκεῖθεν βεβαίως ἐν καιρῷ νυκτός· χωρὶς νὰ ἐνεργηθῇ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἀνάγκη διὰ τὸ ἐγκλημα, ἐπιστεύθη ὅτι ἐκρημνίσθη μόνος του λόγῳ τοῦ σκότους τῆς νυκτός.

Εἰς τοσοῦτον δ' ἀκόμη εἶχε φθάσει ἡ μισαλλοδοξία τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου, ὥστε ὠνόμαζον τοὺς ὄνους τῶν «π α π ά δ ε ς» καὶ τὰς θήλειαις «π α π ά δ ι έ ς». Κεντῶντες αὐτούς, ἵνα ταχύνουν τὸ βῆμά των ἔλεγον «σ έ ε π α π ά» «σ έ ε π α π ά δ ι ά»!! Τόσον δὲ ἴσχυρὰ ἔλεγον τοῦτο, ὥστε κατέστη εἰς αὐτοὺς ἕξις καὶ πολλὰκις ἐκαμνον τὴν παρῶρμῃσιν ταύτην πρὸς τοὺς ὄνους των καὶ ἐνώπιον Χριστιανῶν.

Ἡμέραν τινὰ ὁ ἱμάμης τοῦ χωρίου, ἐπονομαζόμενος Διγαλῆς, συνοδοιπορῶν μετὰ πολλῶν Χριστιανῶν, μεταβαίνόντων εἰς Χανδρᾶν, καὶ ἐπιβαίνων τῆς ὄνου του, βραδυπορούσης, ἐκτύπησεν αὐτὴν διὰ τῆς ράβδου του, ἀναφωνῶν συγχρόνως ἐν ἀγανακτῆσει «σ έ ε Π α π ά δ ι ά». Ἐκπληκτοὶ οἱ συνοδοιποροῦντες Χριστιανοὶ διὰ τὸ θράσος τοῦ ἱμάμη ἐπέβησαν ἐκ τῶν ζώων των διὰ νὰ τὸν ξυλίσουν. Εὐρεθεὶς ὁ ἱμάμης πρὸ τῆς ἀπειλῆς ἤρξατο ἐκλιπαρῶν συγγνώμην καὶ δικαιολογούμενος ἔλεγεν ὅ τ ι εἶ ν α ι ὅ λ ο ι οἱ Τ ο ῦ ρ κ ο ι β ά ρ β α ρ ο ι καὶ ὅ τ ι αἱ φράσεις τοῦ διέφυγον ἐ κ κ α κ ἦ ς σ υ ν η θ ε ῖ α ς καὶ ὅ τ ι τοῦτο θά τοῦ γίνῃ μάθημα εἰς τὸ μέλλον. Οἱ Χριστιανοὶ ἱκανοποιηθέντες ἐκ τῶν ἐξηγήσεων τούτων παρητήθησαν τῆς ἀποφάσεώς των.

Καὶ ἄλλοι πολλοὶ περιέπεσαν εἰς τὸ αὐτὸ ὀλισθήμα, ἀλλ' ἀντιλαμβανόμενοι τοῦτο ἐγκαίρως ἐξήτουν συγγνώμην, κατακρίνοντας οἱ ἴδιοι τὴν βάρβαρον συνήθειάν των. Δέον ὁμως νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ μετά-

V

Ὁ Ἀποκλεισμός τοῦ χωρίου Σκλάβοι καὶ ἑφόνες τῶν ὀλίγων ὄθωμανῶν τοῦ χωρίου τούτου.

Τὸ χωρίον Σκλάβοι κεῖται εἰς τὴν βορειοανατολικὴν κατωφέρειαν χωματόδους τινὸς βουνίσκου καὶ μετὰ τῶν χωρίων Κανένη καὶ Παπαγιαννάδων καὶ παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ ποταμοῦ Παντέλη.

Τὸ χωρίον κατοικεῖτο ὑπὸ 30 περίπου Χριστιανικῶν οικογενειῶν καὶ ὑπὸ 3 μόνον Ὀθωμανικῶν, ἀπογόνων τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 ἀρχηγοῦ τῶν Τούρκων Δερβίς ἀγῶ Χατζαριφάκι. Οἱ Τοῦρκοι οὗτοι καίτοι ὀλίγοι, ἔχοντες ὅμως πολλὰς περιουσίας, ὡς ἀπόγονοι τιμαριούχου ἴσως προγόνου, ἐφιλονίκουν πάντοτε πρὸς τοὺς ὁμοχωρίους τῶν Χριστιανῶν διὰ τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας ἐπροξένουν διὰ τῶν ζώων των, μὴ δυνάμενοι πάντως ν' ἀποφύγουν λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῶν περιουσιῶν τῶν Ὀθωμανῶν καὶ διὰ τὰς ὁποίας ἐσύροντο πάντοτε εἰς τὰ δικαστήρια.

Παρὰ ταῦτα, ἐνῶ ἠδύνατο κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην νὰ ἐκδικηθοῦν αὐτοῖς, δὲν ἠθέλησαν ποσῶς νὰ τοὺς ἐνοχλήσουν ἐτοιμαζομένους νὰ ἀπέλθουν ἐκ τοῦ χωρίου, δεῖξαντες μεγάλην ἀνεξικακίαν. Μαθὼν ὅμως τοῦτο ὁ ἐκ Χανδρᾶ Ἀνδρέας Πετυχάκις ἢ Σομαράς παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ ἄνδρας τινὰς ὁμοχωρίους του καὶ μεταβάντες εἰς τὸ χωρίον τοῦτο τὴν 29 Ἰανουαρίου, περιεκύκλωσαν τοὺς ἐτόιμους πρὸς ἀναχώρησιν, δέκα τὸν ἀριθμὸν, ἐν ὄλῳ καὶ ἐφόνευσαν αὐτοὺς πάντας, οἵτινες ἀπετέλουν τὰς οικογενεῖας τῶν τριῶν ἀδελφῶν Δεμίρ, Ἀρήφ καὶ Μπιλάλ Χατζαριφάκι. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀδελφῶν ἐσώθη μόνον ὁ τελευταῖος μεθ' ἑνὸς παιδὸς ἀπουσιάζοντος ἐκ τοῦ χωρίου κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας.

Τὰ πτώματα τῶν φονευθέντων ἐρρίφθησαν εἰς μίαν βαθεῖαν χαράδραν ὀλίγον μακρὰν τοῦ χωρίου, εἰς ἣν, ὡς λέγεται, οἱ Τοῦρκοι τοῦ χωρίου τούτου κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821, ὅποτε ἐγένοντο ἐν Σητεῖα γενικαὶ σφαγαὶ τῶν Χριστιανῶν, ἔρριψαν τὰ πτώματα τῶν σφαγέντων Χριστιανῶν ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, καὶ εἰς ἣν ἐφαίνοντο ἔτι τὰ ὀστᾶ αὐτῶν. Βραδεῖα ἢ ἐκδίκησις, ἴσως καὶ ἄδικος, διότι ἐφονεύθη-

γνωσις αὐτὴ ἐξεδηλοῦτο μετὰ τὸ ἔτος 1878, οὐχὶ πρότερον, ὅποτε ὁ Χριστιανὸς εἶχε μόνον ὡς ὄνομά του τὴν λέξιν «γκιαορής».

Τοιοῦτον παθητικὸν ἔχοντες οἱ ἐκ Βαβέλων Τοῦρκοι ἐχρειάζοντο μίαν βαρεῖαν τιμωρίαν. Διὰ τοῦτο ἡ διαφυγὴ αὐτῶν ἐθεωρήθη μέγα ἀτύχημα, καθ' ὅσον οἱ ἀνοσιώτεροι τούτων ἔπρεπε νὰ τιμωρηθοῦν.

σαν ἄνθρωποι μὴ παιῖσαντες εἰς τὸ ἔγκλημα ἐκεῖνο. Ἐφηροσόθη ὁμως καὶ ἐνταῦθα ἡ λαϊκὴ παροιμία «Οἱ γονεῖς τρώγουν τὰ ξινὰ καὶ τὰ παιδιὰ μουδιοῦνε» ἢ κατὰ τὰς Γραφάς, «ἁμαρτίαι γονέων παιδεύουσι τέκνα».

VI

Ἐποκλεισμός τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου Ζύρος.— Ἡ μεταγωγή τῶν Λαμνωτιῶν.— Ἡ συγκέντρωσις τῶν Τούρκων εἰς τὸ τζαμί.— Ἡ παρεσπονδία αὐτῶν καὶ τελικῶς ἡ καταστροφή των.—

Τὸ χωρίον Ζύρος εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων χωρίων τῆς Σητείας. Κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας βουνοῦ, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ βόρειον σύμπλεγμα τῶν ὄρεων τῶν περιβαλλόντων τὸ ὄροπέδιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου κεῖται τοῦτο. Φαίνεται δ' ὅτι εἶναι πολὺ ἀρχαῖον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βυζαντινῶν ναῶν, οἱ ὁποῖοι σώζονται καὶ μέχρι σήμερον ἐν αὐτῷ μὲ βυζαντινὰς ἀγιογραφίας.

Τὸ χωρίον τοῦτο ἦτο μικτόν, κατοικούμενον ὑπὸ 100 περίπου Χριστιανικῶν οικογενειῶν καὶ ὑπὸ 50 Ὀθωμανικῶν. Τὸ χωρίον Λαμνῶν ἦτο ἀμιγῆς Ὀθωμανικόν (1) κατοικούμενον ἀπὸ 30 περίπου οικογενείας.

Οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Ζύρου μόλις ἐπληροφορήθησαν τὸν φόνον τοῦ Ἀραποχαλίη, ὄντες δὲ ἐνήμεροι τῶν τουρκικῶν σχεδίων, ἐτέθησαν εἰς κίνησιν, ἐτοιμαζόμενοι πρὸς ἀναχώρησιν ἐκ τοῦ χωρίου των· οἱ δὲ Χριστιανοὶ γνωρίζοντες καὶ οὗτοι πρὸ πολλοῦ τὰ σχέδια ταῦτα ἀπὸ ἐκμυστηρεῦσεως Ὀθωμανίδος τινός, ὀνομαζομένης Χανῆς ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ἔχοντες δὲ καὶ τὰς δοθείσας πρὸς αὐτοὺς σχετικὰς ὁδηγίας συνῆλθον τὴν ἐπομένην ἡμέραν τοῦ φόνου τοῦ ἐν λόγῳ Ὀθωμανοῦ, ἦτοι τὴν 28 Ἰανουαρίου καὶ συνεσκέφθησαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἔδει νὰ παρακωλύσουν τὴν ἀναχώρησιν τῶν ὁμοχωρίων των Ὀθωμανῶν. Οὕτως πρῶτον ἐξέλεξαν ἐπιτροπὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ τὸν **Ἰωάννην Χατζαντιωνάκιν**, ὡς Πρόεδρον, τοὺς **Ἀντώνιον Καθεκλάκιν**, **Ματθαῖον Ἀεράκιν**, **Ἀναγν. Ρουσομουστακάκιν**, **Γεώργιον Γιατζάκιν** καὶ τινὰς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἀνέλαβον τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀγῶνος.

(1) Ἡ παράδοσις διέσωσεν ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο ἦτο Χριστιανικόν, ἀλλὰ κείμενον παράμερα ἠνωχλεῖτο συνεχῶς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, διαρπαζόντων βίβ πᾶν ὅ,τι εἶχον οἱ Χριστιανοί. Τούτου ἕνεκα συνενοήθησαν ἅπαντες καὶ ἠσπασθήσαν τὸν ἰσλαμισμὸν.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπιτροπὴ διώρισε σκοποὺς πρὸς παρακολούθησιν τῶν κινήσεων τῶν Ὀθωμανῶν. Συγχρόνως δ' ἀπέστειλαν εἰς τὸ χωρίον Λαμνῶνι, τὸ περὶ τὴν μίαν ὥραν ἀπέχον τῆς Ζύρου, τὸν Ἀντωνιον Καθεκλάκιν μὲ ἐν ἀπόσπασμα ὀπλιτῶν ἐκ δέκα πέντε γενναίων ἀνδρῶν, ἵνα μεταφέρουν τοὺς Ὀθωμανοὺς τούτους εἰς Ζύρον πρὸς εὐκολωτέραν καὶ τούτων φρούρησιν.

Οἱ Λαμνωῖτες μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπέισθησαν ν' ἀκολουθήσουν τοὺς σταλέντας ὀπλίτας. Μὴ δυνάμενοι ἄλλως νὰ ἀντιστοῦν ἐναντὶ τόσων ὀπλισμένων ἀνδρῶν, ἔφθασαν οὗτοι εἰς Ζύρον περὶ τὴν 10 ὥραν τῆς νυκτός, τοποθετηθέντες εἰς τὰς παρακειμένας παρὰ τὸ τζαμί ὀθωμανικὰς οἰκίας, ὅπου μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης εἶχον συγκεντρωθῆ καὶ οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Ζύρου, ἀφοῦ εἶδον ὅτι ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ ἀπέλθουν ἐκ τοῦ χωρίου, εἰδοποιηθέντες οὗτοι ἀκόμη διὰ ποίους λόγους δὲν θὰ ἐπιτραπῆ εἰς αὐτοὺς ἡ ἀναχώρησις.

Διὰ τῆς συγκεντρώσεως ταύτης ἐφρόνουν ὅτι θὰ ἠδύναντο ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἀμυνθοῦν, ἢ νὰ ἐπιτύχουν συσσωματωμένοι τὴν ἀναχώρησιν, καθ' ἣν ὥραν οἱ Χριστιανοὶ θὰ ἐφησυχάζον κοιμώμενοι. Μόλις ὅμως εἶδον τοὺς Λαμνωῖτας καταφθάσαντας ἐνόησαν ὅτι ἦτο ἡ κατάστασις πλέον πολὺ κρίσιμος, ἢ ὅσον ἐνόμιζον αὐτὴν, καὶ ἤρξαντο ὀχυρούμενοι ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ τζαμίου.

Οἱ Χριστιανοὶ ἀντιληφθέντες τὰς κινήσεις αὐτὰς τῶν Ὀθωμανῶν ἐζήτησαν παρ' αὐτῶν ἐξηγήσεις. Οὗτοι ἀνεπιφύλακτως καὶ ἀυθιγὰς ἀπήντησαν ὅτι ἔχουν σκοπὸν ν' ἀμυνθοῦν μέχρι ἐσχάτων, εἰς ἣν περίπτωσιν ἤθελον παρακολωθῆ διὰ τῆς βίας νὰ ἀπέλθουν εἰς Σητεῖαν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των.

Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ζύρου βλέποντες τὴν ἀποφασιστικότητα τῶν Ὀθωμανῶν, ἀξήθεντων ἤδη καὶ διὰ τῶν ἐκ Λαμνωῖου ἐλθόντων καὶ κρίναντες ὅτι δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν φρούρησιν τοσούτου πλήθους εἰδοποίησαν τοὺς πέριξ ἐκ τῶν χωρίων Ἀπιδίου, Τσῶ, (Ἁγίας Τριάδος), Χαμαιτούλου καὶ Καλοῦ Χωριοῦ ἄνδρας, ἵνα προσέλθουν πρὸς ἐνίσχυσίν των.

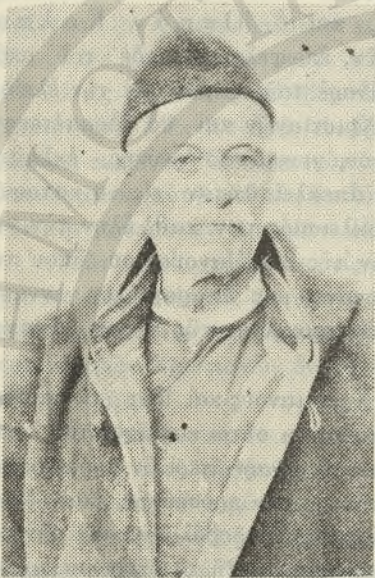
Τὴν 29 Ἰανουαρίου οἱ ἄνδρες τῶν χωρίων τούτων συνέρρουσαν εἰς Ζύρον μὲ κακὰς διαθέσεις, οἱ πρόκριτοι ὅμως τῆς Ζύρου δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ προβοῦν εἰς κικλοποιήσεις κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, οὓς ἤθελον ν' ἀφοπλίσουν δι' εἰρηνικοῦ τρόπου καὶ οὐχὶ διὰ τῆς βίας πρὸς ἀποφυγὴν φόνων καὶ ἀπωλειῶν ἐκατέρωθεν. Τοῦτο μάλιστα καὶ διεμήνυσαν ἐπανειλημμένως εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς, ἀλλ' οὗτοι ἀπήντων πάντοτε ἀρνητικῶς εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ὀπλων.

Ὅτε ὅμως εἶδον τόσους ἄνδρας προσελθόντας, ὅτι δὲ ἡ πολιορκία ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν καθίστατο στενωτέρα καὶ ἐπιμονωτέρα, ἀπεφάσι-

σαν, τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι, νὰ ζητήσουν συνεννόησιν μετὰ τῶν Χριστιανῶν περὶ παραδόσεώς των, ἀξιούντες μόνον ἀσφάλειαν ζωῆς καὶ τιμῆς, περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἐζήτησαν ἐγγύησιν παρὰ τοῦ Ἰωάννου Χαντζαντωνάκη, πρὸς ὃν εἶχον ἐμπιστοσύνην καὶ ὃν ἐθεώρουν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ χωρίου.

Ὁ Ἰωάννης Χαντζαντωνάκης, πρόεδρος τῆς συσταθείσης Ἐπιτροπῆς, ἔχων καὶ τὴν συγκατάθεσιν τῶν ἄλλων μελῶν ἐπροχώρησε πρὸς τὴν αὐτεῖον θύραν τοῦ τζαμίου συνοδευόμενος καὶ ὑπὸ τινων ὀπλιτῶν καὶ ἐδήλωσε πρὸς τοὺς πολιορκουμένους ἐπὶ λόγῳ τιμῆς ὅτι καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων οὐδένα διέτρεχον κίνδυνον.

Ἰωάννης Χαντζαντωνάκης

Ὅτε ὅμως εἰσῆλθεν εἰς τὴν θύραν τῆς αὐλῆς καὶ ἐζήτησε ν' ἀρχίσῃ ἡ συνεννόησις περὶ τῆς παραδόσεως τῶν ὄπλων, ὑπέστη ἐπίθεσιν ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ τζαμίου, πυροβολησάντων ἐπανεὶ λημμένως κατ' αὐτοῦ, χωρὶς νὰ τραυματισθῇ εὐτυχῶς καίτοι τὸ ἐπανωφόριον αὐτοῦ διετρήθη εἰς τινὰ μέρη ἀπὸ σφαίρας.

Ἡ δολία αὐτὴ πρῶξις τῶν Τούρκων ἐπροκάλεσε τοσαύτην ἀγανάκτησιν εἰς τοὺς Χριστιανούς, ὥστε μόλις ἀπεσύρθη ὁ Χαντζαντωνά-

κης καὶ οἱ συνοδευόντες αὐτόν, ἤρχισε καταιγιστικὸς πυροβολισμὸς κατὰ τῶν πολιορκουμένων ἐξ ὅλων τῶν μερῶν, καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν μέχρι ἐσπέρας, εἰς ὃν ἀπῆντων καὶ οἱ πολιορκούμενοι μετὰ πείσματος.

Δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ἀνόητος καὶ δολία αὕτη συμπεριφορὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἄλλως, ἢ ὅτι δὲν ἦσαν πάντες σύμφωνοι εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων καὶ οἱ διαφωνοῦντες, ἵνα ματαιώσουν ταύτην, ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Χριστιανῶν.

Ἡ μάχη ἐσυνεχίζετο μέχρι τῆς νυκτός. Βλέποντας οἱ πολιορκητὰὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν Τούρκων καὶ θέλοντες νὰ δώσουν πέρασ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν παρατεινομένην πάλην ἐρριψαν ἐκρηκτικὰς ὕλας κατὰ τῶν ἐντὸς τοῦ τζαμίου ὠχρωμένων, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν πλείστοι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀντιληφθέντες πλέον τὸ ἀδύνατον τῆς περαιτέρω ἀντιστάσεως ἐξῆλθον τοῦ τζαμίου καθ' ὁμάδας τρέχοντες πρὸς διαφόρους κατευ-

θύνσεις ἐντὸς τοῦ χωρίου καταδιωκόμενοι καὶ φονευόμενοι ὑπὸ τῶν πολιορκητῶν. Ἐκ τῆς φυγῆς ταύτης, γενομένης νύκτωρ, μόλις διεσώθησαν περὶ τοὺς τριάκοντα, τὸ πλεῖστον γυναῖκες, καταφυγοῦσαι εἰς Χριστιανικὰς οἰκίας καὶ τινα παιδιά. Τοὺς διασωθέντας τούτους παρέλαβε κατόπιν γαλλικὸν ναυτικὸν ἀπόσπασμα καταφθάσαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον εἰς Ζύρον.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ μάχη διεξήχθη ἐν καιρῷ νυκτὸς τρεῖς ἐκ τῶν πολιορκουμένων, ὁ διδάσκαλος τοῦ χωρίου, οὗ τὸ ὄνομα δὲν ἐξηκρίβωσα, ὁ Τζεμαλής Λαδικαλάκις καὶ ὁ Ὅσμαν Καπατζάκις, μὴ θέλοντες νὰ παραδοθῶν, ἐπωφελοῦμενοι δὲ τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἐκρύβησαν εἰς τὸν μιναρέ τοῦ τζαμίου μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ διέφευγον τὴν προσοχὴν τῶν Χριστιανῶν καὶ θὰ ἐδραπέτευσαν. Γενομένοι ὅμως ἀντιληπτοὶ μετ' ὀλίγον, γενομένης ἐρεύνης, ἐκλήθησαν νὰ παραδοθῶν, ἀλλ' ἀρνηθέντες ἀπεκλείσθησαν εἰς τὸ καταφύγιόν των. Ἐσυνεχίσθη δ' ἐκεῖ ὁ ἀποκλεισμός των καθ' ὅλην τὴν νύκτα τῆς 29 καὶ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 30 Ἰανουαρίου, ὅπου πυροβολοῦντες καὶ πυροβολούμενοι ἀνθίσταντο μετ' ἀπαραμίλλου γενναιότητος καὶ καρτερίας καὶ ἐφόνευσαν τὸν πρόκριτον τῆς Ζύρου **Ἄναγν. Ρουσομουστακάκιν.**

Ὁ φόνος οὗτος ἐξηγρώωσε τοὺς Χριστιανούς καὶ ἰδίᾳ τὰ παιδιά τοῦ φονευθέντος. Ἐπειδὴ οἱ πολιορκούμενοι οὗτοι κατεῖχον τὸν λεγόμενον «μαφελέ», ἦτοι τὸν κύκλον τοῦ μιναρέ, περὶ ὃν περιστρεφόμενος ὁ ἱμάμης προσκαλεῖ τοὺς πιστοὺς εἰς τὴν προσευχὴν, καὶ ἐκεῖθεν προστατευόμενοι ὡς ὑπὸ χαρακώματος, ἐπυροβολοῦν κατὰ τῶν πολιορκητῶν ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, ἔπρεπε νὰ κρημνισθῇ τὸ δχύρωμα τοῦτο, ἵνα συλληφθοῦν οἱ ἐκεῖθεν πυροβολοῦντες.

Διὰ νὰ γίνῃ ὅμως τοῦτο ἀπητεῖτο νὰ παρουσιασθῇ ἀνὴρ μὲ θάρρος καὶ μὲ ἐπιδεξιότητα, ἵνα καταρρίψῃ τὸ ἐν λόγῳ δχύρωμα. Τοιοῦτος ἐνεφανίσθη ὁ ἐκ Ζύρου **Γεώργιος Τσιρβελῆς ἢ Μυλωνᾶς**, ἀνὴρ ἀποφασιστικὸς καὶ ρωμαλέος, ὅστις στήσας κλίμακα ὑπὸ τὸν μαφελέ, ὅπου δὲν ἠδύναντο οἱ ἐπ' αὐτοῦ νὰ πυροβολήσουν κατ' αὐτοῦ, καὶ κτυπῶν διὰ πελέκως τὰς πλάκας τοῦ μαφελέ κατέσπασε καὶ κατεκρήμνισεν αὐτὰς (1). Τότε οἱ ὄπισθεν αὐτοῦ ὠχυρωμένοι Τούρκοι ἀποκαλυφθέντες ἐξετέθησαν εἰς τὰς σφαίρας τῶν πολιορκητῶν καὶ ἐτραυματίσθησαν θανασίμως. Ἀναβάντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ φονευθέντος Ρουσομουστακάκι κατέσφαξαν αὐτούς.

(1) Ὁ παλληκαρᾶς οὗτος μὲ τὸ γιγάντιόν του σῶμα ἀπέθανε ἐσχάτως ἄγων τὸ ἑκατοστὸν ἕκτον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Οὗτος ἐτεροματίσθη καὶ τὸ τραγικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον ὀφειλόμενον κατὰ μέγα μέρας εἰς τὴν ἔπαρσιν καὶ ἰταμότητα τῶν Τούρκων. Ἰσως ἡ θεία δίκη ἠθέλησε νὰ τιμωρήσῃ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἀπογόνων τὰς φοβερὰς ἀμαρτίας τῶν συγγερῶν προγόνων των (βλ. ἄνω Κεφ. Β' σελ. 5—12 καὶ Κεφ. Η' σελ. 46—48).

Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο καὶ ὁ Ὅσμαν Μπεχλού-λάκις, υἱὸς τοῦ αἰμοχαροῦς γενιτσάρου Μασλούμ Μπεχλούλη, μετὰ τῆς γυναικὸς του καὶ τοῦ υἱοῦ του, ὅστις ὀλίγον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, ἦν παρεσκευάζον οἱ Τούρκοι, διεκλήρυτε κομποροημονῶν ὅτι θὰ ἐξεφάντωνε μὲ τίς καλύτερες Χριστιανοποῦλες. Τοῦτον συλλαβὼν ἔξωθεν τοῦ τζαμίου, προσπαθοῦντα νὰ δραπετεύσῃ, ὁ ἐκ Χανδρᾶ Ἀνδρέας Πετυχάκις, μετέφερεν ἐκτὸς τοῦ χωρίου, παρὰ τὸ Ὄθωμανικὸν νεκροταφεῖον, καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν ὑπενθυμίσας αὐτῷ καὶ τὰς ἐν λόγῳ ἐγκουχήσεις του, δι' ἃς ὑφίστατο νῦν τὴν πρέπουσαν τιμωρίαν. (βλ. καὶ ἄνω Κεφ. ΣΤ' σελ. 32 καὶ 84).

Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ ἐτέρου γενιτσάρου ἐκ Λαμνωίου Χουσεῖν Λαγουδόγλου, ὁ ὁποῖος μὲ τοῦς ὀπαδοὺς του ἐπεχείρησε τὴν σφαγὴν κατὰ τὴν 27 Ἰουνίου 1821 πολυπληθῶν Χριστιανῶν ἐν τῷ χωρίῳ Χογλακιῆς (βλ. ἄνω Κεφ. Η' σελ. 48—51).

Οἱ φονευθέντες ἐν συνόλῳ ἕξ ἀμφοτέρων τῶν χωρίων ἀνέρχονται εἰς 272 κατὰ τὰς δοθείσας εἰς ἐμὲ πληροφορίας ὑπὸ προσώπων αὐτοπτῶν. Κατὰ τὸ σημεῖωμα τοῦ Διοικητοῦ Ἡρακλείου οὗτοι ἀνέρχονται εἰς 101, ἦτοι 52 ἐκ Ζύρου καὶ 49 ἐκ Λαμνωίου. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 οἱ Ὄθωμανοὶ τῆς Ζύρου ἀνῆρχοντο εἰς 186 καὶ οἱ τοῦ Λαμνωίου εἰς 99, τὸ ὅλον 285. Ἐσώθησαν περὶ τὰς 30 γυναῖκας καὶ παιδία. Οὕτω συμπεραίνομεν ὅτι οἱ ἀριθμοὶ τοῦ σημειώματος δὲν εἶναι ἀκριβεῖς (1).

(1) Οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Ζύρου μέχρι τοῦ 1821 ἦσαν κατ' ἀριθμὸν ἐλάσσονες τῶν Ὄθωμανῶν, οἱ πλείστοι τῶν ὁποίων ἦσαν ἐξωμόται. Ὅντες δὲ λίαν φανατικοὶ συχνότατα συνεκρούοντο μὲ τοὺς Χριστιανούς, οὗς ἐπανελημμένως ἐπροκάλουν (βλ. ἄνω σελ. 119—121). Κατὰ τὸ 1884 ἐγένετο μεγάλη συμπλοκὴ μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων, καθ' ἣν οἱ Τούρκοι ἐδάρησαν ἀνηλεῶς, καὶ ὑπέστησαν μεγάλον ἐξευτελισμὸν, ἀλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ ὑπέστησαν φυλακίσεις καὶ δαπάνας οὐ μικράς.

§ VII

Ἐκλεισμός τῆς Δάφνης.— Ἡ ἀντίστασις τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἡ ἀνδρεία αὐτῶν.— Αἱ γενόμεναι μάχαι καὶ ἡ ἥττα καὶ καταστροφή τῶν τουρκαν.— Ὁ Καραμέτης καὶ εἰ περιωθέντες.— Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Δαφνιωτῶν.

Τὸ χωρίον Δάφνη κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας καὶ πρὸς τὴν βορείαν πλευρὰν βουνοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὑψηλοῦ, σχήματος κοινικοῦ. Εἶναι ἐκ τῶν ὠραιότερων καὶ ὑγιεινότερων χωρίων τῆς Σητείας. Ἐχει παντὸς εἴδους καρποφόρα δένδρα, ἄφθονον καὶ δροσερὸν νερόν, παράγει δὲ τὸ διαυγέστερον καὶ εὐωδέστερον ἔλαιον.

Ὁ ἐκλεισμός τοῦ χωρίου τούτου ἤρχισεν ἀπὸ τῆς νυκτὸς τῆς 27 Ἰανουαρίου, ἦτοι καθ' ὃν χρόνον ἤρξατο καὶ τῶν ἄλλων τουρκικῶν χωρίων. Εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Πικρῶν ἀνετέθη ὁ ἐκλεισμός τῆς Δάφνης ὡς πλησιεστέρον. Ἐκκινήσαντες οἱ Πικριανοὶ ἐκ τοῦ χωρίου τῶν κατὰ τὴν 8ην νυκτερινὴν ὥραν ἔφθασαν μετὰ μίαν περίπου ὥραν εἰς ἀπόστασιν, οὐχὶ μεγάλην ἔξωθεν τοῦ χωρίου. Ἐπισκοπήσαντες ἐκεῖθεν τοῦτο δὲν ἀντελήφθησαν κινήσιν, προδίδουσιν πρόθεσιν πρὸς ἀναχώρησιν. Φαίνεται ὅτι οἱ Δαφνιωταὶ δὲν εἶχον ἔτι πληροφορηθῆ ὡς ἀπομακρυσμένοι περὶ τῶν συμβάντων καὶ συμβαινόντων ἀλλαγῶν. Ἐπειδὴ δ' ἦτο νύξ καὶ τὸ ψῆχος ὑπερβολικόν οἱ ἐκκινήσαντες ἐπανήλθον εἰς τὸ χωρίον τῶν, βέβαιοι ὄντες ὅτι οἱ Τούρκοι ἠσύχαζον.

Τὴν ἐπομένην ὁμως, 28 Ἰανουαρίου, μετὰ ψαλεῖσαν δοξολογίαν ἐπανήλθον εἰς Δάφνην καὶ καταλαβόντες ἐπικαίρους θέσεις ἐπολιορκήσαν τὸ χωρίον. Οἱ Δαφνιωταὶ τουρκοὶ θορυβηθέντες συνθηροῦσθησαν οἱ πλεῖστοι εἰς τὸ τζαμί, ἵνα συσκεφθοῦν περὶ τοῦ πρακτέου. Κατὰ τὴν σύσκεψιν ἐκρίθη σκόπιμον ν' ἀποστείλουν ἐπιτροπὴν ἐκ μελῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἐκ τῶν ὁμοχωρίων τῶν Χριστιανῶν, ἵνα μάθουν τὸν λόγον τῆς πολιορκίας.

Εἰς τὴν μεταβάσαν Ἐπιτροπὴν ἐδόθη ἡ ἐξήγησις ὅτι ὁ ἐκλεισμός σκοπὸν εἶχε τὴν παρεμπόδισιν τῶν Ὀθωμανῶν ἀπὸ τοῦ νὰ κατέλθουν εἰς Σητείαν μέχρι τῆς ἐξόδου τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς πόλεως. Τὰ Χριστιανικὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὰς κατ' ἰδίαν ὁμιλίαις μετὰ τοὺς πολιορκητὰς παρῶρμον αὐτοὺς νὰ μὴ φεισθοῦν τῶν πολιορκουμένων, ὑπενθυμίζοντες εἰς αὐτοὺς τὴν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς συμπεριφορὰν αὐτῶν κατὰ τὸ παρελθόν.

Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 28 τοῦ μηνὸς ἐπεκράτησε πλήρης ἡσυχία ἐκατέρωθεν. Τὴν νύκτα τῆς 28 ἔφθασαν εἰς Δάφνην καὶ οἱ τουρκοὶ τοῦ χωρίου Ἁγίου Μάμαντος πληροφορηθέντες τὰ ἀλλαγῶν συμ-

βαίνοντα, νομίσαντες ὅτι θὰ ἐσώζοντο ἐκεῖ, ὅπου ὅμως ἀπωλέσθησαν μετὰ τῶν Δαφνιωτῶν, πλὴν δύο οἰκογενειῶν τοῦ Μεχμέτ Καπνισάκι 4 ἄτομα καὶ τοῦ Μουσταφᾶ Βετζιράκι 3 ἄτομα. Τὴν ἐπομένην ὅμως ἔφθασεν ὁ **Γεώργιος Παραγιός ἢ Καρπάθιος** ἐκ Σητείας, ὅστις ἀνιγήγειλεν ὅτι αὐτὸς μὲν κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' οἱ λοιποὶ Χριστιανοί, κάτοικοι τῆς Σητείας, ἐπολιορκοῦντο στενωῶς, κινδυνεύοντες ἀπὸ ὄρας εἰς ὄραν καὶ ὅτι εἶχε γίνει πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως του μικρά τις ἀψιμαχία, ἄνευ ὅμως ἀποτελεσμάτων τινος.

Κατὰ τὴν πορείαν τούτου πρὸς συνάντησιν τῶν πολιορκητῶν συναντήσας δύο Ὄθωμανοὺς ποιμένας, οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου, μεταβαίνοντας εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον μάνδραν των, ἵνα ἀπολύσουν τὰ ποιμνιά των πρὸς βόσκησιν, ἐφόνησε τὸν ἓνα ἐξ αὐτῶν, τοῦ ἐτέρου διαφυγόντος καὶ μεταδῶσαντος τὴν εἶδησιν εἰς τοὺς ὁμοχωρίους του.

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολιορκητῶν παρετήρησαν εἰς τὸν φονέα ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ προβῇ εἰς τὸν φόνον ἀνθρώπου, μὴ δώσαντος εἰς αὐτὸν ἀφορμὴν. Ἄλλ' οὗτος δικαιολογούμενος εἶπεν ὅτι ἔπραξε τοῦτο, διότι διαβαίγων ἐκ Μαρωνειᾶς, ὅπου ὠπλίσθη δι' ὄπλου γκαῖρὰ παρὰ τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεροσητείας Ἀμβροσίου, πωλοῦντος τοιαῦτα, ἔλαβε τὴν διαταγὴν παρ' αὐτοῦ νὰ φονεύῃ πάντα τοῦρκον μὲ τὴν εὐχὴν του, ἂν δὲ τοῦναντίον δὲν ἔπραττε τοῦτο, θὰ εἶχε τὴν κατάραν του.

Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τοῦ εἰρημένου Παραγιοῦ, γνωστοῦ οἰνοπότου, μὴ τεθεῖσα ποσῶς ὑπὸ ἔλεγχον, ἀλλὰ θεωρηθεῖσα ὡς ἀκριβής, πρὸς δὲ καὶ ἡ πληροφορία του περὶ τῆς στενῆς πολιορκίας τῶν ἐν Σητεία Χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ παρορμήσεις τῶν Δαφνιωτῶν Χριστιανῶν διήγειραν τὸν φανατισμὸν τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες προχωρήσαντες κατέλαβον θέσεις πλησιέστερον τοῦ χωρίου.

Ἡ κίνησις αὕτη τῶν Χριστιανῶν κατετάραξε τοὺς πολιορκουμένους καὶ ἔστειλαν ἄτομά τινα ἐκ τῶν κατοίκων προτείναντες συνεννόησιν. Οἱ πολιορκηταὶ ἀπήτησαν πρὸ πάσης ἄλλης συνεννοήσεως τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων. Οἱ ἀπεσταλμένοι εἶπον ὅτι δὲν ἔχουν ἐντολὴν νὰ διαπραγματευθοῦν ὄρους καὶ δέον νὰ ἐπανέλθουν διὰ νὰ συνεννοηθοῦν μετὰ τῶν ἐν τῷ χωρίῳ.

Μετ' ὀλίγον διεμνήθη εἰς τοὺς πολιορκητάς ὅτι «οἱ μουσουλμᾶνοι δὲν παραδίδουν ὄπλα εἰς Ρωμιούς, διότι μειοῦται τὸ μουσουλμανικὸν γόητρον». Ἡ αὐθάδης αὕτη ἀπάντησις ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Χριστιανῶν, οἵτινες πλησιάσαντες ἐγγύτερον εἰς τὸ χωρίον ἤρξαντο πυροβολοῦντες κατὰ τῶν διεσπαρμένων ἐν αὐτῷ τούρκων, οἵτινες ἐξηναγκάσθησαν νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι εἰς τὸ τζαμί, ὅπου καὶ ἐγένετο στενωτέρα ἡ πολιορκία. Παρὰ ταῦτα ὅμως ἐξηκολούθουν οὗτοι ἀρνούμενοι νὰ παραδώ-

σουν τὰ ὄπλα, παρὰ τὰς ἐπανελημμένους προτάσεις τῶν Χριστιανῶν, φρονούντες βλακωδῶς ὅτι ἠδύνατο ἐκεῖθεν συσσωματούμενοι ν' ἀμυνθοῦν, ἀναμένοντες ἴσως ἔξωθεν ἐπικουρίαν.

Μετὰ τὴν καταφυγὴν τῶν τούρκων εἰς τὸ τζαμί τὸ χωρίον ἔμενε κενὸν καὶ οἱ πολιορκηταὶ μὴ εὐρίσκοντες ἀντίστασιν εἰσέβαλον εἰς αὐτὸ καὶ καταλαβόντες θέσεις περίξ τοῦ τζαμίου ἐπυροβόλουν ἐντὸς αὐτοῦ διὰ τῆς θύρας καὶ τῶν παραθύρων. Τινὲς δὲ τολμηρότεροι συνέλεξαντες ξύλα καὶ κλαδιά ἐπλησίασαν εἰς τοὺς τοίχους τοῦ κτηρίου καὶ ἔρριψαν αὐτὰ διὰ τῶν παραθύρων καὶ τῆς θύρας, θέσαντες πῦρ.

Οἱ πολιορκούμενοι εὐθεθέντες πρὸ τοιοῦτου ἀπροσδοκίτου κινδύνου ἔξεχύθησαν διὰ τῆς θύρας καὶ τῶν παραθύρων, φεύγοντες τῆδε κακεῖσε· καὶ ἄλλοι μὲν ἐφονεύοντο κατὰ τὴν ἐξοδὸν των, εἴτε δι' ὀπλων, εἴτε διὰ τῆς ξιφολόγης, ἄλλοι μὴ φονευθέντες κατὰ τὴν ἐξοδὸν, ἀλλὰ φεύγοντες καὶ διακόμενοι ἐφονεύθησαν, ἄλλοι δὲ διεσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς, βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ σκότους τῆς ἐπελθούσης ἤδη νυκτός.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ὀλέθριον τέλος τῶν Δαφνιωτῶν, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 150, ἐσώθησαν δὲ περὶ τοὺς 30, ἐξ ὧν τινες κατέφυγον εἰς Κρυγιά, ἄλλοι δὲ κατέφυγον τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ φανατικοῦ τούρκου Καραμέτη εἰς σπηλαίον τι ἀντικρὺ τοῦ χωρίου καὶ εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Κοπροκεφάλας, ὅπου μετὰ δέκα ἡμέρας ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς ὁμάδος τοῦ ἀρχηγοῦ *Ἰωάννου Ταβλά* ἐκ Κριτσᾶς καὶ ὠδηγήθησαν εἰς Σητεῖαν παραδοθέντες εἰς τοὺς Γάλλους τῆς κατοχῆς.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω 30 διασωθέντων μόνον ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν *Καραμέτης* δὲν ἠθέλησε νὰ ἐξέλθῃ τοῦ σπηλαίου φοβούμενος ἐκδίκησιν, λέγων «*Ἄ μέ της ἐ γ εν ν ή θ η κα κα ι Ἄ μέ της θ' ἀ πο θ ά ν ω*». Οὗτος καὶ οἱ πρόγονοί του εἶχον διαπράξει πολλὰ κακουργήματα κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε καυχηθῆ ὅτι θὰ ἔκτιζε μιναρὲ ἐπὶ τοῦ παρὰ τῷ χωρίῳ Πεύκοι καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψηλοῦ βουνίσκου ἐκτισμένου ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, διὰ ν' ἀναβῆ καὶ φωνάξῃ τὸ *ἰ ζ ά ν ι* (προσκλητήριον τῶν πιστῶν).

Μετὰ τὴν ἐπίμονον ἄρνησιν αὐτοῦ νὰ παραδοθῆ ἔρριψαν ξύλα καὶ θειάφι εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ σπηλαίου, τῶν ὁποίων ὁ καπνὸς ἐπέφερε τὸν θάνατον αὐτοῦ. Ὁ κακούργος οὗτος Τούρκος ὑπῆρξεν ὁ κυρίως αἴτιος τοῦ τραγικοῦ τούτου δράματος, διότι οὗτος ἀπέτρεψε τοὺς ὁμοχωρίους του νὰ παραδοθῶν, ὅπερ, ἂν συνέβαινε, θὰ ἐσώζετο τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων, ἐκτὸς βεβαίως αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ἄλλων τοῦ φυράματός του (1).

(1) Τὸ χωρίον Δάφνη κατοικεῖτο πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ ὀνιτό

Κατὰ τὴν φυγὴν τῶν Τούρκων ὁ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιορκη-
τῶν Πέτρος Σφακιωτάκης ἐκ τοῦ χωρίου Πεύκων συνεπλάκη μετὰ
τοῦ ἄλλοτε δικαστικοῦ κλητῆρος Μουσταφᾶ Χειλαλάκι,
ἀνδρὸς γενναίου ἐκ τῶν προυχόντων τοῦ χωρίου, καὶ κατὰ τὴν πάλην
περιπλεχθεὶς εἰς πέτρας κατέπεσε καὶ κατεπλακώθη ὑπὸ τοῦ Ὄθωμα
νοῦ, ὁ ὁποῖος προσεπάθει νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἀντιληφθέντες ὁμως τού-

περίπου Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν καὶ ὑπὸ ἐξήχοντα Τουρκικῶν. Οἱ τοῦρ-
κοὶ οὗτοι ἀνήκον εἰς τὸ δόγμα τοῦ Ἄλῃ (μπεχτασίδες), ὠνομάζοντο δὲ
Ἄλῃται ἢ Σιῃται. Ἦσαν ἐκ τῶν φανατικωτέρων καὶ οἱ διερχόμενοι
ἐκεῖθεν Χριστιανοί, καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους ἔτι χρόνους, καθ' οὓς
τὸ τουρκικὸν γόητρον εἶχε καταπέσει, εἴτε ὑβρίζοντο ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν
καὶ γυναικῶν μὲ τὰς συνήθειαις εἰς αὐτοὺς ὑβρεῖς «κιαφίρη, ταβλόπιστος»
εἴτε ἐλιθοβολοῦντο ὑπὸ τῶν παιδιῶν καθ' ὑποκίνησιν τῶν ἀνδρῶν, εἴτε
καὶ κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν σκύλων παρορρωμένων ὑπὸ τῶν κυρίων των.
Διὸ καὶ τὸ χωρίον τοῦτο ἦτο ἀπροσπέλαστον εἰς τοὺς Χριστιανούς. Οἱ
κάτοικοι ἐν τούτῳ Χριστιανοὶ ἦσαν πάντοτε ὑπὸ τὴν βάρβαρον ἀπει-
λήν τῶν ὄμοχωρίων των τούρκων ἐξευτελιζόμενοι καὶ ὑβριζόμενοι καθ'
ἐκάστην.

Ἦσαν δὲ τόσοι ἀσυνεῖδητοι εἰς τὰς συναλλαγὰς των, ὥστε κατήν-
τησε παροιμιώδης ἡ φράσις «δαφνιώτικο λάδι», σημαίνουσα τὸν ἀφε-
ρέγγυον ὀφειλέτην, διότι οἱ Δαφνιώται δανειζόμενοι ὑπέσχοντο πρὸς ἐξό-
φλησιν τοῦ δανείου των τὴν ἀπόδοσιν ἐλαίου, οὐδέποτε ἀποδιδόμενοι.
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατεχράσθησαν πολλὰ χρήματα τοῦ Κοινοφελούς
Ταμεῖου (Γεωργικῆς Τραπεζῆς Κρήτης) παραχωροῦντες ἀκίνητα κτήματα
εἰς ὑπόθηκην πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ δανείου μὴ ὑπάρχοντα. Εἰς τοσαύτην
δ' ἀναίδειαν εἶχον φθάσει, ὥστε εἰς τῶν ὀφειλετῶν παρεχώρησε κτῆμα
εἰς ὑπόθηκην εἰς τὴν τοποθεσίαν «Σκατά». Ἐννοεῖται ὅτι τοιαύτη
τοποθεσία, οὔτε ὑπῆρχεν, οὔτε κτῆμα ὑφίστατο. Λέγεται δ' ὅτι ταῦτα ἐγέν-
νοντο ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Τραπεζῆς, Ὄθωμανοῦ
ὄντος, μεθ' οὗ διενέμοντο τὰ δάνεια, ἀπερ δὲν ἐπροτίθεντο ποτὲ νὰ πλη-
ρῶσουν. (Σημ. Δικηγόρος ὢν τοῦ Κοινοφελούς Ταμεῖου κατὰ τὴν ἐκτέλε-
σιν τῶν σχετικῶν συμβολαίων ἀνεκάλυψε τὰς ἀτιμίας ταύτας, ἀλλ' οἱ
ἐγγληματῆαι ὀφειλέται δὲν ὑπῆρχον τότε ἐν τῇ ζωῇ καὶ ὁ συνεργὸς διευ-
θυντῆς εὐρίσκειτο ἐκτός τῆς Κρήτης.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Τούρκοι τῆς Λάφνης, οἵτινες, ὡς εἴρηται, ἠκο-
λούθουν τὸ δόγμα τοῦ αἰρεσιάρχου καὶ ἀρχηγέτου αὐτῶν Ἄλῃ, θετοῦ
υἱοῦ καὶ γαμβροῦ τοῦ Μωάμεθ. Φέρεται δ' ὅτι καὶ ὁ Ἄλῃς ἦτο πρόσω-
πον χυδαίου ποιοῦ ἐπιτρέπων εἰς τοὺς ὀπαδοὺς του πᾶσαν φαῦλην πρᾶ-
ξιν. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ Δαφνιώται Τούρκοι ἦσαν χυδαῖοι, φαῦλοι καὶ μέθυ-
σοι, ἐμισοῦντο δὲ θανασίμως ὑπὸ τῶν θεωρουμένων Ὀρθοδόξων μου-
σουλμάνων. Καὶ ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανούς συμπεριφορὰ των, καθ' ἣ
ἐλέχθη, ὑπῆρξεν τόσοι αἰσχρά, ὥστε, ὅτε οὗτοι ἀπροσδοκῆτως εὐρέθησαν
εἰς τὴν διάθεσιν τῶν πολλὰκις ὑβρισθέντων καὶ προπηλακισθέντων, νὰ
μὴ συναντήσουν μίαν λέξιν συμπαθείας ἢ ἐπεικειίας, ἢ τὴν προστασίαν
τῶν ὄμοχωρίων των Χριστιανῶν.

τους δύο νέοι ἐκ τῶν ὁμοχωρίων τοῦ Σφακιωτάκι ἔσπευσαν καὶ ἐφό-
νευσαν τὸν Ὀθωμανόν, διασωθέντος τοῦ Σφακιωτάκι καὶ οὕτως
οὐδεὶς ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἐφονεύθη ἢ ἐτραυματίσθη, μολονότι καὶ οἱ
Τούρκοι ἦσαν ὀπλισμένοι καὶ ἐπυροβόλουν κατ' αὐτῶν.

VIII

**Ὁ ἀποκλεισμός τῆς Συκιάς.— Αἱ ἐν τῷ χωρίῳ μάχαι.— Ἡ παράδοσις
τῶν Τούρκων.— Ἡ καταστροφή αὐτῶν.— Ἡ οἰκογένεια τῶν
Καρακουλήδων.**

Τὸ χωρίον Συκιά κεῖται ἐν μέσῳ μικρᾷς πεδιάδος μεταξὺ τῶν
χωρίων Λιθινῶν, Παλαιπετσίου, Παπαγιαννάδων καὶ τοῦ Ἑνετικοῦ
φρουρίου Καστέλλι (Monte Forte).

Τὸ χωρίον ἀπετελεῖτο ἐκ δύο συνοικισμῶν, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐκαλεῖτο
Πά ν ω Χ ω ρ ῖ ο καὶ κατοικεῖτο ὑπὸ εἴκοσι περίπου Χριστιανικῶν
οἰκογενειῶν, ὁ δ' ἕτερος ἐκαλεῖτο Κ ά τ ω Χ ω ρ ῖ ο καὶ κατοικεῖτο ὑπὸ
τριάκοντα πέντε Ὀθωμανικῶν οἰκογενειῶν (1).

Μετὰ τοὺς δύο φόνους τῶν Λιθινιωτῶν ἐν Παλαιπετσίῳ, περὶ
τῶν ὁποίων ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, οἱ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ Ὀθωμανοὶ
φοβηθέντες ἐγκατέλιπον τὸ χωρίον καὶ κατέφυγον ἐπειγόντως εἰς
Συκιάν, ἵνα μετὰ τῶν ἐκεῖ Ὀθωμανῶν, πολυπληθεστέρων ὄντων, καὶ
λόγῳ τοῦ ὀχυροῦ τῆς θέσεως, ἀμυνθοῦν τελεσφορώτερον.

Οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῶν Λιθινῶν ἐκ τῶν φόνων τῶν ὁμοχω-
ρίων των, οἵτινες ἦσαν καὶ ἐκ τῶν ἀνδρειοτέρων καὶ τῶν καλυτέρων
καὶ πολυπληθεστέρων οἰκογενειῶν τοῦ χωρίου, κατελήφθησαν ὑπὸ
σφοδρᾶς ἀγανακτήσεως. Πνέοντες δὲ μένεα πρὸς ἐκδίκησιν, ὀπλίσθη-
σαν καὶ ἔσπευσαν εἰς Συκιάν, ἵνα πολιορκήσουν καὶ συλλάβουν τοὺς
ἐκεῖ καταφυγόντας φονεῖς.

Οἱ ἐν Συκιά Ὀθωμανοί, μαθόντες τὰ συμβάντα ἐν Παλαιπετσίῳ

(1) Τὸ χωρίον ἀπαντῶμεν εἰς τι συμβόλαιον, φέρον χρονολογίαν
1637, δευτερόλι τοῖ 31, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρεται «ὁ εὐγενέστα-
τος ἄρχος ἀφέτης Νικολάκις, στρατηγός, υἱὸς
τοῦ εὐγενεστάτου ἀφέτι ἀντραία ἀπὸ τὸ χωρίο
σικεὰ τερατόριο (διαμέρισμα, τμήμα) τορεταρετᾶ (πιθα-
νῶς Torre τ' Ἀρετᾶ, ἤτοι πύργος τοῦ Ἀρετᾶ), τὴν σήμερον εὐ-
ρισκόμενος εἰς τὸ χωρίον Καινούργιον τῷ γκα-
ρὸν (τῶν Καρῶν) (Καρυδιῶν), δίδει καὶ πουλεῖ σιτᾶρι
νιβέλο (τὸ φουδαλικὸν ἔντριτον) μ. 6... (Βλ. Στεφ. Ξανθοῦ-
δίδου, Κρητικὰ συμβόλαια Ἐνετοκρατίας, Χριστ. Κρήτη 1, σελ. 196).

παρὰ τῶν ἐκεῖθεν ἀφικομένων καὶ προβλέποντες δεινὰ συνῆλθον εἰς σύσκεψιν καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ν' ἀμυνθοῦν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἦρχετο ἄλλοθεν ἐπικουρία εἰς αὐτοὺς καὶ διότι ἄλλωστε δὲν εὗρισκον ἄλλην ὁδὸν σωτηρίας, εὗρισκόμενοι, ὡς εἶπομεν ἄνωθεν, ἐν μέσῳ πολυπληθῶν Χριστιανικῶν χωρίων. Πρὸς τοῦτο συνηθροίσθησαν εἰς τὴν μεγάλην καὶ εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ Χουσεῖν Καρακουλῆ, κατάλληλον λόγῳ τῆς θέσεώς της διὰ τὴν ἀποφασισθεῖσαν ἄμυναν καὶ ὠχυρώθησαν ἐν αὐτῇ ἀναμένοντες τὴν ἀναπόφευκτον ἐπίθεσιν.

Οἱ Λιθινιωτὲς ἔφθασαν πρὸ τοῦ μεσονυκτίου τῆς 28 Ἰανουαρίου καὶ κατέλαβον θέσεις εἰς τὸν ἄνω συνοικισμὸν ὅπου κατόκουσιν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ χωρίου. Συνενοηθέντες δὲ μετὰ τούτων ἔλαβον μέτρα τοποθετησάντες φρουράς, ἵνα μὴ κατὰ τὴν νύκτα διαφύγουν οἱ Ὀθωμανοί, οἱ ὁποῖοι ἀγρυπνοῦντες ἀντελήφθησαν τὴν κίνησιν.

Κατὰ τὴν ἐπομένην, 29 Ἰανουαρίου, γνωσθέντων τῶν συμβάντων, συνέρρεον καὶ ἄλλοι ὀπλίται ἐκ τῶν πέριξ χωρίων. Ἀλλὰ μέχρι τῆς μεσημβρίας οὐδεμία πολεμικὴ ἐνέργεια ἔλαβεν ἐκατέρωθεν χώραν. Μόνον οἱ Ὀθωμανοὶ παρεσκευάζοντο διὰ τὴν ἄμυναν ἀνοίξαντες πολεμίστρας εἰς τοὺς τοίχους τῆς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένης οἰκίας· ἐφαίνοντο δὲ μεταφέροντες εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλα ἐφόδια, τροφὰς κλπ. Οἱ Χριστιανοὶ ἐφησυχάζον μὴ θέλοντες νὰ προσβάλουν τοὺς πολιορκουμένους, παρὰ τῶν ὁποίων ἤθελον νὰ ζητήσουν τὴν παράδοσιν μόνον τῶν φονέων τῶν Λιθινιωτῶν καὶ ἀκόμη νὰ μὴ ἐπιτρέψουν εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς Σητεῖαν ἀπόδοον.

Μετὰ μεσημβρίαν ὅμως ἔφθασαν εἰς τὸ χωρίον προερχόμενοι ἐκ Μαρωνειᾶς, ὅπου εἶχον μεταβῆ, ἵνα λάβουν πληροφορίας περὶ τῆς ἐν Σητεῖα καταστάσεως καὶ ζητήσουν καὶ ὁδηγίας παρὰ τοῦ ἐκεῖ διατρίβοντος Ἐπισκόπου Ἱεροσητείας **Ἀμβροσίου**, ὁ Θεόδωρος Ρεμουύντης, ὁ Ἐμανοὺ ἢ λ Χριστοδοὺλάκις, ὁ Ἰωάννης Ν. Ἀεράκις καὶ ἄλλοι οἱ ὁποῖοι μετέβαινον εἰς Βορρῆν, ὅπως ἀποκλείσουν καὶ τοὺς ἐκεῖ Ὀθωμανοὺς, τοὺς ὁποίους, ὡς ἀνεφέραμεν ἤδη, ἀπέφυγον οἱ ὁμοχώριοι των ν' ἀποκλείσουν. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των, ὁ Ἰωάννης Ἀεράκις, παρὰ τὰς προτροπὰς τῶν ἄλλων πολιορκητῶν, ἰδὼν ἕνα Ὀθωμανὸν ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας, τῆς κειμένης εἰς τὸν τουρκικὸν συνοικισμὸν καὶ ἀντικρὺ τῆς ἄνω οἰκίας, τοῦ ὁποίου ἐφαίνετο μόνον ἡ κεφαλή, καὶ θέλων νὰ δοκιμάσῃ τὴν σκοπευτικὴν του ἰκανότητα ἐπυροβόλησε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐφόνευσε. Τὸ γεγονός τοῦτο ὑπῆρξε τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξηκολούθησαν οἱ πυροβολισμοί, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ ὠχυρωμένοι ἐντὸς τῆς οἰκίας ἐπυροβόλουν ἀθέατοι καὶ ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, οἱ δὲ Χριστιανοί

κατέχοντες επίσης θέσεις καταλλήλους δὲν προσεβάλλοντο εὐκόλως.

Τὰς ἐπομένους τρεῖς ἡμέρας 30, 31 Ἰανουαρίου καὶ 1 Φεβρουαρίου ἐξηκολούθησαν οἱ πυροβολισμοί, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ μεγάλου πείσματος. Ἐπὶ ὀλοκλήρους ὥρας, κοινῇ συνεννοήσει, οἱ ἀντίπαλοι ἔκαμναν ἐκχειρίαν, εἶτα δὲ ἐπανερχόμενοι πάλιν εἰς τὰς θέσεις των ἐπανελάμβανον τὰς ἐχθροπραξίας.

Κατὰ τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς πολιορκίας οἱ Χριστιανοὶ παρέτησαν ὅτι αὕτη παρετεινέτο, οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ δὲν ἐδείκνυον πρόθεσιν πρὸς παραδόσιν, ἐλπίζοντες πάντοτε εἰς τὴν ἔξωθεν βοήθειαν. Θέλοντες δὲ νὰ θέσουν τέρας εἰς τὴν κατάστασιν ἔστειλαν τὸν προύχοντα τοῦ χωρίου Ἄδὰμ Μαλλιωτάκιν, ἄνδρα εὐυπόληπτον καὶ παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, ὅπως προτείνῃ αὐτοῖς τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει νὰ ὀδηγήσουν αὐτοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς Σητεῖαν. Συναντηθεὶς οὗτος μετὰ τῶν προυχόντων Ὀθωμανῶν ἔκαμε πρὸς αὐτοὺς τὰς σχετικὰς προτάσεις, ἀλλ' οὗτοι ἀπήντησαν ἀρνητικῶς. Ἀποχωρῶν τῆς συναντήσεως εἰσηλθεν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν, ἵνα δῆθεν προσκυνήσῃ, ἀλλὰ κυρίως ἤθελε νὰ ἴδῃ, ἂν ὁ περίβολος αὐτῆς κατείχετο ἔτι ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, ὡς συνέβαινε τὰς προηγουμένας ἡμέρας. Ἰδὼν ὅτι ὁ περίβολος εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἔκαμε, μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν, σημεῖον εἰς τοὺς πολιορκητάς, οἵτινες σπεύσαντες κατέλαβον τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸν περίβολον αὐτῆς.

Ἦδη ἡ πολιορκία κατέστη στενωτέρα διὰ τῆς προσεγγίσεως τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατεχομένην οἰκίαν, ἣτις δὲν ἀπέιχε πολὺ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ καταλαβόντες τὴν ἐκκλησίαν δὲν προσεβάλλοντο ἐκεῖθεν, οἱ Τοῦρκοι ἠνέωξαν πολεμίστρας εἰς τὸν ἀντικρῦζοντα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῖχον καὶ ἐπυροβόλουν δι' αὐτῶν κατὰ τῶν ἐν τῷ περιβόλῳ Χριστιανῶν. Οὗτω δὲ ὁ πρῶτος ριφθεὶς ἐκ τῆς πολεμίστρας πυροβολισμὸς ἐπέτυχε τὸν ἐκ Βόϊλας Ἰωάννην Ἀναγωγιανάκιν καὶ ἀφῆκεν αὐτὸν ἄπνουν. Κατόπιν τοῦ φόνου τούτου οἱ ἀπὸ τοῦ περιβόλου πυροβολοῦντες Χριστιανοὶ ἔστρεψαν τὰ πυρά των ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πολεμίστραν τοῦ τοίχου καὶ ἠγρόστευσαν αὐτήν.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ φόνου τούτου συνέβη καὶ ἄλλος κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς πολιορκίας. Ὁ ἐξ Ἀρμένων Μιχαήλ Κανουπάκις διὰ τῆς βίας προσελθὼν εἰς τὴν πολιορκίαν, περιπατῶν ἀμέριμος εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς τουρκικῆς συνοικίας, ἐπυροβολήθη ὑπὸ τοῦ Μεχμέτ Κόκκινου, ἀρίστου σκοπευτοῦ καὶ ἐφονεύθη. Γενομένης προσωρινῶς ἐκχειρίας παρελήφθη ὁ νεκρὸς καὶ εἶτα ἐξηκολούθησαν αἱ ἐχθροπραξίαι.

Ἐξυρωμένοι ἐντὸς τῆς οἰκίας οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ μὴ προσβαλλόμενοι ἐξ οὐδενὸς σημείου τοῦ χωρίου, ἔχοντες δὲ ἀφθότους τροφὰς καὶ ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ των Κόκκινου, ὁ ὁποῖος χωροφύλαξ ὢν καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν θέσιν του ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων ὁμοχωρίων του, ἐξηκολούθουν ἀμυνόμενοι.

Τότε οἱ πολιορκηταὶ ἐνεθυμήθησαν ὅτι εἰς τὴν Μονὴν Τοπλοῦ ὑπῆρχε μικρὸν τι κανόνι παλαιὸν καὶ ὅτι ἠδύναντο νὰ μεταφέρουν αὐτὸ καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιήσουν κατὰ τῶν πολιορκουμένων. Οὕτως ἀπέστειλαν τὸν ἐκ Βοσρῆ Χ. Ἀντώνιον Μαστοράκι μετὰ τινων ἄλλων καὶ μετέφεραν αὐτὸ τοποθετήσαντες ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς Ἐκκλησίας, μὴ ἀντικρούζοντας ἄλλου μέρους πρὸς τὴν πολιορκουμένην οἰκίαν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πυροβόλον ἦτο ἐγγὺς τῆς οἰκίας ἢ βολὴ του δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπτύξῃ μεγάλην φορὰν καὶ δύναμιν ἀποτελεσματικὴν. Ἀπέτυχεν ἐπομένως καὶ τὸ μέσον τοῦτο πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς οἰκίας καὶ μόνον τὴν εἰρωνείαν τῶν πολιορκουμένων ἐπροκάλει, ὅτε ἔβλεπον ὅτι αἱ σφαῖραι τύπτουσαι τὸν τοῖχον τῆς πολιορκουμένης οἰκίας ἐπέστρεφον ἐκεῖ, ὅθεν ἐστάλησαν.

Μολοντί δ' οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐλάμβανον ὕδωρ πρὸς χρῆσιν ἀπὸ τὴν κοινὴν κρήνην τοῦ χωρίου, ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν ν' ἀνθίστανται ἐπιμόνως. Ἠπόρου δ' οἱ πολιορκουῖντες, πόθεν οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον τοῦτο. Κατόπιν παρακολουθήσεως, ἀνεκαλύφθη ὅτι οἱ Τοῦρκοι ὕδρευόντο ἀπὸ τὸν παρακείμενον τῆς οἰκίας ρύακα διὰ μιᾶς γυναικός, ἣτις ἀθορύβως καὶ ἀπαρατήρητος μετέφερεν ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς τὸ ἀναγκαῖον ὕδωρ εἰς τοὺς πολιορκουμένους προσφέρουσα ἑαυτὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πολιορκουμένων, ἀψηφούσα τὸν κίνδυνον, ὃν διέτρεχεν. Ἐχόντες δ' οἱ πολιορκούμενοι καὶ ἀφθότους τροφὰς καὶ ἀφθονα πολεμοφόδια ἠδύναντο νὰ παρατείνουν ἐπὶ πολλὸν χρόνον τὴν πολιορκίαν.

Ἐπεβάλλετο λοιπὸν διὰ νὰ τερματισθῇ ἡ κατάστασις νὰ ἐξαγκάσουν αὐτοὺς διὰ τῆς δίψης εἰς παράδοσιν, ἀνευ αἱματοχυσίας, ἢν προπαντὸς ἠθέλων ν' ἀποφύγουν οἱ Χριστιανοί. Πρὸς τοῦτο ἔθεσαν φρουρὰν πλησίον τοῦ μέρους, ὅπου ὑπῆρχε τὸ νερόν, ἵνα παρεμποδίσουν τὴν ὕδρευσιν τῶν Τοῦρκων. Ἡ φρουρὰ παρετήρησε περὶ τὴν 2αν ὥραν τῆς ἡμέρας μίαν γυναῖκα, ἐρχομένην ἐκ τῆς πολιορκουμένης οἰκίας πρὸς τὸ μέρος τοῦ νεροῦ, φέρουσαν στάμνον εἰς ἐκ τῶν φρουρῶν, μόλις αὕτη ἔφθασεν εἰς τὸν ρύακα, πυροβολήσας τὴν ἐφόνευσεν.

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἰδόντες ὅτι ἀπώλεσαν τὸ μέσον τῆς ὕδρευσεως, ὅπερ θὰ ἐνίσχυεν αὐτοὺς εἰς τὴν παράτασιν τῆς ἀμύνης, δὲν ὑπεχώρησαν, ἀλλ' ἀπεφάσισαν δι' ἄλλου τρόπου νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ὕδρευσιν. Κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα, μετὰ τὸν φόνον τῆς γυναικός, περὶ

τοὺς 15 ἄνδρες ὀπλισμένοι καὶ φέροντες στάμνας μετέβησαν εἰς τὸν τόπον τοῦ νεροῦ. Γενόμενοι ὅμως ἀντιληπτοὶ ὑπὸ τῆς φρουρᾶς, ἀποτελουμένης ἀπὸ τὸν Θεόδωρον Ρεμούνην, Νικόλαον Μαλλιανοῦδαιον, Ἰωάννην Ε. Παπαδάκιν καὶ Σταῦρον Κουβάκιν ἀπεκρούοντο ὑπ' αὐτῆς πυροβολούμενοι καὶ πυροβολοῦντες, ὡς ἐν τακτικῇ μάχῃ. Ἀκούσασαι καὶ αἱ λοιπαὶ φρουραὶ, αἱ κατέχουσαι τὰ πέριξ τῆς οἰκίας, τοὺς πυροβολισμούς, ἔσπευσαν καὶ μετέσχον τῆς συμπλοκῆς ἐξαναγκάσασαι τοὺς μεταβαίνοντας πρὸς ὕδρευσιν νὰ ἐπαγέλθουν ἄπρακτοι.

Τοῦτο ἐνέβαλεν εἰς ἀνησυχίαν τοὺς πολιορκουμένους, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐλπίζουν ἐξωθεν βοήθειαν καὶ διὰ τοῦτο κατέβαλον ἰεὴν προσπάθειαν πρὸς ἐξεύρεσιν ἄλλου τρόπου ὕδρευσεως, σκάψαντες ἐντὸς τῆς αὐλῆς λάκκους πρὸς συλλογὴν ὕδατος ἐξ ἐπιζυομένης βροχῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη ἀπέτυχε, διότι δὲν ἔβρεξεν ἢ ἐλάχιστα κατὰ τὴν νύκτα τῆς τρίτης πρὸς τὴν τετάρτην Φεβρουαρίου.

Ὅτε λοιπὸν ἀπέβαλον καὶ τὴν τελευταίαν ἐλπίδα οἱ πολιορκούμενοι, πάσχοντες ἔτι δεινῶς ἐκ τῆς δίψης, ἀπεφάσισαν νὰ δεχθῶν τὴν πρότασιν περὶ τῆς παραδόσεως τῶν ὄπλων ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ὀδηγηθῶν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς τὴν Σητείαν, ὅπως συνέβη καὶ εἰς ἄλλα χωρία καὶ μάλιστα εἰς Κάτω καὶ Ἐπάνω Πισκοπὴν, ὅπου οἱ ἀποκεκλεισμένοι Ὀθωμανοὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι καὶ κατῆλθον εἰς Σητείαν, τῇ συνοδείᾳ ἐνόπλων φρουρῶν πρὸς ἀσφάλειάν των.

Ἐπειδὴ ὅμως εἶχον οἱ Ὀθωμανοὶ ἀμφιβολίας, ἂν πράγματι οἱ ἐν Ἐπάνω Πισκοπῇ παρεδόθησαν καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι, συνεφωνήθη νὰ μεταβῇ εἰς προύχων Ὀθωμανὸς τῇ συνοδείᾳ ἐνὸς Χριστιανοῦ εἰς Ἐπάνω Πισκοπὴν. Ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν ἐξελέγη ὁ Μουσταφᾶς Χατζαρίφης, ἐκ δὲ τῶν Χριστιανῶν ὁ Ἐμμανουὴλ Χριστοδουλάκις ἐξ Ἀρμενίων.

Οἱ δύο οὗτοι μεταβάντες εἰς Ἐπάνω Πισκοπὴν, δὲν εὔρον κανένα ἐκ τῶν πολιορκουμένων. Ἐκεῖθεν μετέβησαν εἰς Μαρωνειάν, ἔνθα συνήντησαν τὸν Ἐπίσκοπον Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιον, ὅστις ἐβεβαίωσεν τὸν ἀπεσταλμένον Ὀθωμανὸν ὅτι οἱ ἐν Ἐπάνω Πισκοπῇ παρεδόθησαν ἀπὸ πρωΐας καὶ ἤδη εὐρίσκονται εἰς Σητείαν, ὀδηγηθέντες ὑπὸ τῶν Μαρωνειωτῶν ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ. Ἐπανελθὼν ὁ ἀπεσταλμένος εἰς Συκιὰν μετὰ τοῦ συνοδοῦ αὐτοῦ ἐβεβαίωσε τοὺς ὁμοθρήσκους του περὶ τῆς παραδόσεως τῶν Ἐπανωσκοπιανῶν καὶ περὶ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν εἰς Σητείαν. Ἴσως δ' ἐβεβαίωσεν αὐτοὺς καὶ ὅτι δὲν ἀντελήφθη τίποτε δεικνύον ἐλπίδας βοηθείας.

Κατόπιν τούτων οἱ πολιορκούμενοι ἐδέχθησαν νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα. Ὅτε ἐπρόκειτο ὅμως νὰ ἀρχίσῃ ἡ παράδοσις τούτων, ὁ ἐκ τῶν πολιορκουμένων Χουσεῖν Ζαρωνάκις, τραγοῦ διστῆς ἢ

χαυτομύγιας ἐπονομαζόμενος, ἀγράμματος, ἀλλ' εὐφυῆς ἀνθρώπος, καὶ γεννημένος ποιητής, χωρὶς νὰ ἔγη μειωμένον τὸ σατιρικὸν πνεῦμα, ὡς ἐκ τῆς κρίσιμον περιστάσεως, εἰς ἣν διετέλει καὶ αὐτὸς καὶ οἱ ὁμόθησκοί του, ἐζήτησε νὰ μάθῃ, ποιοὶ εἶναι οἱ καπεταναῖοι πρὸς τοὺς ὀποίους θὰ ἐμπιστευθοῦν τὴν παράδοσίν των. Εὐρεθέντες ἐκεῖ ὁ Θεόδωρος Ρεμούνης, ὁ Ἐμμανουὴλ Χριστοδουλάκις καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσπραδάκης, ἅπαντες ἐξ Ἀρμένων, ἐνεφάνησαν οὗτοι ἑαυτοὺς ὡς τοιοῦτους.

Ὁ ποιητὴς τότε προσβλέψας πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Χριστοδουλάκιν μετὰ ἐρευνητικοῦ ἀλλὰ καὶ περιφόβου βλέμματος, εἶπε τὸ ἑξῆς δίστιχον :

«Ἐτοὰ τὸ φέραν οἱ καιροὶ κι' οἱ μανρισιμένες μέρες
νὰ κρεμαστῆ τόση τουρκιὰ στοὶ μαγλινὲς μασσέλες» (1).

ἐννοῶν διὰ τούτου ὅτι ὁ καπενάνιος Χριστοδουλάκις ἦτο νεανίας ἀμύστακος καὶ ἀγένειος καὶ ἐπομένως οὐχὶ πολὺ ἄξιος ἐμπιστοσύνης.

Φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ ἀτυχὴς ποιητὴς, καθ' ὅτι, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων, τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἐπροφήτευσε περὶ τῶν δεινῶν, τὰ ὁποῖα ἀνέμενον τοὺς παραδιδόμενους εἰς τοὺς παρουσιασθέντας καπεταναίους, καὶ τὰ ὁποῖα ὁ Ἐμμανουὴλ Χριστοδουλάκις καὶ οἱ σύντροφοί αὐτοῦ δὲν ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀποσοβήσουν, διότι, ναὶ μὲν οἱ ἄνδρες ἦσαν γενναῖοι καὶ τολμηροί, ἀλλ' ἔστεροῦντο κύρους καὶ γοήτρου ἔναντι τῶν συναγωνιστῶν των, τὸ ὁποῖον κύρος ἀποκτᾶται μόνον ἐν τῇ συνέσει καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις τῶν μεγάλων μαχῶν, αἵτινες δὲν εἶχον παρουσιασθῆ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις. Ἄλλως τε καὶ οἱ ἴδιοι συνεμερίζοντο τὴν ἐπικρατοῦσαν γενικὴν ἀναρχίαν καὶ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ φανοῦν ἐπεικειῖς πρὸς τοὺς πολιορκουμένους καὶ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων. Ἡ παράδοσις ἤρξατο καὶ ἐτελείωσε περὶ τὸ ἑσπέρας τῆς 4 Φεβρουαρίου. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο πλέον νύκτα ἢ ἀναχώρησις τῶν παραδοθέντων ἀνεβλήθη διὰ τὴν ἐπομένην ἀφέθησαν δ' ἐλεύθεροι καὶ ἡσύχασεν ἕκαστος ὅπου ἤθελε.

Τὴν ἐπομένην ἦν Φεβρουαρίου, ἡμέραν Τετάρτην, καλούμενοι οἱ Ὀθωμανοὶ συνηθροίζοντο καθ' ὁμίλους εἰς διάφορα τοῦ χωρίου

(1) Παρόμοιον στιχοῦργημα τοῦ ἰδίου ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν Μύσωνα τ. Ε', σελ. 66 ὑπὸ τοῦ Μιχ. Καταπότη, ἀναφερόμενον εἰς ἄλλο περιστατικόν, ὅπερ ὅμως εἶναι ὄλως ἀνακριβές, διότι οὔτε ὁ Τοῦρκος γραμματεὺς παρίστατο εἰς τὴν ἐν λόγῳ ἐν ὑπαίθρῳ δίκην (αὐτοψίαν), οὔτε ὁ παριστάμενος δικηγόρος εἶχε τὰς μασσέλας μαγλινὰς· τοῦναντίον ἐκέκτιτο πώγωνα πυκνὸν καὶ μύστακα μέγαλον. Ὁ δούς τὰς πληροφορίας ταύτας, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, ἐψεύδετο ἀσυστόλως.

μέρη πρὸς ἀναχώρησιν. Ἐπειδὴ οὗτοι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν χρήματα, ἐγεννήθη φόβος μὴ τὰ ἀτακτα στοιχεία ἐνεργήσουν ἐπιθέσεις κατ' αὐτῶν καὶ προκαλέσουν συγκρούσεις ἐπικινδύνους. Ὄθεν ἐν συνεννοήσει μετὰ τῶν προυχόντων Ὀθωμανῶν ἐσηματίσθη Ἐπιτροπὴ εἰς τὴν ὁποίαν παρέδιδον οὗτοι τὰ χρήματα καὶ κατεγράφοντο εἰς ἐπὶ τούτῳ βιβλίον, ἵνα ἀποδοθῶν εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν μετὰ τὴν εἰς Σητεῖαν ἀφίξιν των.

Κατὰ τὴν παράδοσιν ὁμως τῶν χρημάτων παρατηρήθη ἡ ἀπουσία τῆς πλουσίας οἰκογενείας τοῦ Χουσεῖν Καρακουλῆ, ἥτοι τῆς χήρας καὶ τῶν δύο υἱῶν αὐτῆς. Μετὰ ἐπισταμένην ἔρευναν δὲν κατορθώθη ἡ ἀνεύρεσις αὐτῶν. Ἐπειδὴ ἐνομίσθη ὅτι ἡ οἰκογένεια αὕτη ἀπεκρούβη ὑπὸ τινῶν πρὸς ἐκμετάλλευσιν, ἐθεωρήθη σκόπιμον μέχρι τῆς ἀνευρέσεως αὐτῆς νὰ συγκεντρωθῶν οἱ λοιποὶ εἰς ἓν μέρος πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοὺς πρὸς λαφυραγωγίαν ῥέποντας, οἱ ὅποιοι δὲν ἔλειπον ἀπὸ τὸ πολυπληθὲς στρατόπεδον, καὶ ὡς μέρος κατάλληλον ἐθεωρήθη πρὸς τοῦτο τὸ εὐρύχωρον τζαμί τοῦ χωρίου.

Μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν Ὀθωμανῶν εἰς τὸ τζαμί οἱ συγγενεῖς τῶν φονευθέντων εἰς Παλαιέτοι καὶ Σνικιὰν ἐζήτησαν διὰ φωνῶν καὶ ἀπειλῶν τὴν παράδοσιν τῶν φονεῶν τῶν ἀνθρώπων των. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὁμως ἔλεγον ὅτι ἦσαν ἀγνωστοὶ εἰς αὐτοὺς καὶ συνεπῶς δὲν ἠδύνατο νὰ τοὺς παραδώσουν.

Τότε ὁ ἀρχηγὸς τῶν τούρκων Μεχμέτ Δηλαβεράκις ἢ Κόκκινος, ὁ ὁποῖος ἦτο βεβαιομένον ὅτι εἶχε φονεύσει τοὺς δύο ἐν Σνικιᾷ πεσόντας Ἰωάννην Ἀνωγειανάκιν καὶ Μιχ. Κανουπάκιν, ὡς ὁ ἴδιος εἶχεν ὑπαινηχθῆ εἰς προσηγουμένας ὀμιλίας του μετὰ Χριστιανῶν διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀνδρείαν του καὶ τὴν σκοπευτικὴν του ἐπιδειξιότητα, νομίσας ὅτι περὶ αὐτοῦ ἐγένετο ἡ ζήτησις ἐφάνη εἰς τὴν θύραν τοῦ τζαμίου καὶ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἐκεῖ πλησίον ἱστάμενον Θεόδωρον Ρεμούνην εἶπε, δάκνων τὸν λιγανὸν δάκτυλον τῆς χειρὸς του: «*Α ζ, μ ω ρ ε σ κ υ λ ε Θ ο δ ω ρ η*».

Ὁ Ρεμούνης ὢν ἐν γνώσει τῶν φόνων τοῦ τούρκου καὶ θεωρήσας ἑαυτὸν ὑβρισθέντα καὶ ἀπειληθέντα ἐσκόπευσεν αὐτὸν καὶ τὸν ἐφόνευσε (1). Μετὰ τὸν φόνον τούτου ἠκούσθη μία φωνή, λέγουσα

(1) Δέον νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Ὀθωμανὸς ἦτο πολὺ φανατικὸς καὶ χριστιανομάχος. Οὗτος κατὰ τὸ 1889 ἐφόνευσεν ἔξω τοῦ Λιμένος Σητεῖας καὶ κατὰ τὴν τοποθεσίαν «*Β α μ β α κ ι α*» τὸν Νικόλαον Παπαδάκιν ἢ Ἀγιομυργιανάκιν ἐκ Χαμαϊζίου, μεθ' οὗ ἐκνήγουν περιστέρια, καὶ τὸν ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν ἄνευ τινὸς αἰτίας, ἀλλ' ἐξ ἀπλοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνευρέθη τὸ πτώμα του ἀποβρασθὲν ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἐγγὺς τοῦ Λιμένος. Ἐπίσης

τι τοὺς κοιτᾶτε μωρὲ τοὺς κροατᾶδες; φω-
τιά (1).

Μόλις ἠκούσθη ἡ τραγικὴ αὐτῆ φωνὴ ὄρμησαν ἀκάθεκτοι οἱ συγ-
γενεῖς τῶν φονευθέντων καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν ἄλλων ὀπλιτῶν πρὸς τὸ
μέρος τοῦ τζαμίου. Ἐκεῖ που πλησίον ὑπῆρχον ξύλα, κλαδιά, συλλε-
λέντα διὰ τὸν φοῦρνον, τὰ ὅποια σηκώσαντες ἔρριψαν ἐντὸς τοῦ τζα-
μίου θέσαντες συγχρόνως πῦρ. Οἱ ἐντὸς τούτου Ὀθωμανοί, ἄλλοι
μὲν ἀπώθουν τὰ ξύλα, ἄλλοι δὲ ἀπεπειρῶντο νὰ ἐξέλθουν ἐκ τῶν πα-
ραθύρων, ἀπὸ ὅπου ὅμως ἀπωθοῦντο ὑπὸ τῶν ἀτάκτων φονευόμε-
νοι. Τὸ δρᾶμα δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, διότι τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἡ
στέγη τοῦ τζαμίου ἀπετελοῦντο ἐκ ξύλων, διὸ καὶ ἐντὸς ὀλίγων στι-
γμῶν τὸ οἶκημα ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Ἡ ἀναρχία καὶ ἐνταῦθα εἶχε τὰ ἀποτελέσματά της. Ἡ ἔλλειψις
ἀρχηγῶν ἀνεγνωρισμένων μὲ κύρος καὶ μὲ ἠθικὴν ἐπιβολὴν ἐπήνεγ-
κον τὴν θλιβεράν ταύτην ἀπὸ πάσης ἀπόψεως δραματικὴν σκηνήν.

Πολλοί, συναισθανόμενοι τὸ ἄδικον καὶ ἄξιον πάσης κατακρίσεως
τῆς παρασπονδίας ταύτης, προσεπάθησαν νὰ ἀποτρέψουν ταύτην,
ἀλλ' ἐκινδύνευσαν οἱ ἴδιοι, διότι οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν φονευ-
θέντων Σητειακῶν, ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ φανατικοὶ δὲ καὶ οἱ ἀπο-
βλέποντες εἰς τὴν λαφυραγωγίαν δὲν ἤθελον νὰ ἀκούσουν οὐδεμίαν
παραίνεσιν πρὸς ἐπιείκειαν καὶ φιλανθρωπίαν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐντὸς τοῦ τζαμίου ἀνευρέθη ἔξω
κρυπτόμενος καὶ προσπαθῶν νὰ δραπετεύσῃ ὁ φονεὺς τῶν ἐν Παλαι-

---

ἐφόνευσε κατὰ τὸ 1896, ὦν χωροφύλαξ, τὸν Γεώργιον Δουλγκεράκιν ἐν
τῇ ἐν Σητεῖα οἰκίᾳ τοῦ ἐν Παλαιπετσίῳ φονευθέντος ἀδελφοῦ του Ἰωάν-
νου, διωκομένου τούτου παρανόμως ὑπὸ τοῦ τότε ἐπάρχου Σητείας Ἀν-
τωνίου Βολάνη. Οὗτος εὗρίσκετο ἐν διαστάσει πρὸς τὴν σύζυγόν του, ἡ
ὅποια ἐξήτει παρ' αὐτοῦ τὴν προικὰ της προτοῦ λάβῃ διαζύγιον. Πα-
ρουσιάσθη εἰς τὸν Ἐπαρχον, ὅστις συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ χωροφύλακος
Κόκκινου εἰσηλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Δουλγκεράκι, ἵνα συλλάβῃ αὐτὸν
αὐτοπροσώπως. Ἐν τῇ οἰκίᾳ εὗρίσκετο καὶ ὁ ἀδελφός του, ὁ ὁποῖος ἐπυ-
ροβόλησε τὸν Ἐπαρχον καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὸν εἰς τὴν χεῖρα. Ὁ Κόκ-
κινος, χωρὶς νὰ διαταχθῇ πρὸς τοῦτο, ἐπυροβόλησε τὸν Δουλγκεράκιν καὶ
τὸν ἐφόνευσε. Χωροφύλαξ δὲ ὦν καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ἐγμα-
τέλιπε τὴν θέσιν του καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὸ χωρίον, ἵνα ἀρχηγέυσῃ τῶν ὁμο-
χωρίων του. Εἰς τοῦτον ἴσως ὀφείλεται ἡ παράτασις τῆς πολιορκίας
καὶ ἡ ἐπιγενομένη κατόπιν καταστροφὴ.

(1) Λέγεται ὅτι ἡ φωνὴ αὐτὴ προήρχετο ἀπὸ ἀνθρώπου καταγόμε-
νον μὲν ἐκ καλῆς καὶ πατριωτικῆς οικογενείας, ἀλλὰ μέθυσον καὶ οὐχὶ
ἰσορροπημένον λογικῶς. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν δὲν ἀντελήφθησαν πόθεν
προήρχετο ἡ παρότρυνσις αὐτῆ.

πετσίω φονευθέντων Λιθινιωτών, ὁ ὁποῖος ἐσφάγη ὑπὸ τῶν συναντησάντων αὐτόν. Ἐπίσης ἀνευρέθη καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Χουσεῖν Καρακουλῆ φυλαττομένη ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μαλλιαρουδάκι ὀλίγον μακρὰν τοῦ χωρίου, προτιθεμένου ἴσως νὰ τὴν φυγαδεύσῃ ἐπὶ ὑποσχέσει πιθανῶς γενναίας ἀμοιβῆς. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Δασκαλάκις, ὁ κῆρυξ οὗτος τῆς ἀδιαλλαξίας, σπεύσας ἐφόνευσε πάντας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν οἰκογένειαν (1).

Πολλοὶ προσεπάθησαν νὰ διασώσουν καὶ τὸν Μουσταφᾶν Καρακουλῆν, ἄνδρα ἀλτρουϊστὴν καὶ εὐεργέτην πολλῶν Χριστιανῶν. Οὗτος κάτοχος κτηνιατρικῶν γνώσεων, διέσωζε τὰ ζῶα Τούρκων καὶ Χριστιανῶν, ἀπὸ τὴν προσβολὴν διαφόρων ἀσθενειῶν διὰ τῆς ἀφιλοκεροῦς αὐτοῦ ἐκάστοτε ἐπεμβάσεως· ὧν δὲ φιλόξενος καὶ καλοκάγαθος ἀπελάμβανε μεγάλης συμπαθείας παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς. Ἄλλὰ καὶ τοῖτον, ἐνῶ ἐφρουρεῖτο εἰς τι καφενεῖον τοῦ Ἐπάνω Χωρίου, ἄτακτοί τινες, ἰδόντες τοῦτον ἰστάμενον ἔξωθι τοῦ καφενεῖου, ἐπυροβόλησαν καὶ τὸν ἐφόνευσαν πρὸς μεγάλην λύπην τοῦ πλήθους τῶν Χριστιανῶν.

Εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Συκιᾶς δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων Ὀθωμανῶν· διὰ νὰ προσεγγίσωμεν δ' εἰς αὐτὸν πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν στατιστικὴν τῆς ἀπογραφῆς τοῦ 1881. Κατ' αὐτὴν τὸ χωρίον Συκιὰ εἶχε πληθυσμὸν Ὀθωμανικὸν ἀνερχόμενον εἰς 121 ἄτομα καὶ τὸ χωρίον Παλαιπέτσι εἰς 69,

(1) Ἡ οἰκογένεια τῶν Καρακουλῆδων ἦτο πλουσία, ἀρχοντικὴ καὶ φιλόξενος. Πιθανώτατα θὰ εἶχε τὴν καταγωγὴν ἐκ τινος τιμαριούχου ἐκ τῶν πρώτων κατελθόντων εἰς Κρήτην ἀρχηγῶν τῶν κατακτητῶν. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ κατήγετο οὗτος ἐκ τῆς ἐν τῇ Κεντρικῇ Ἀσίᾳ πόλεως Καρακούλ, ἐξ ἧς ἐπωνομάσθη καὶ Καρακούλης, ὡς συνήθως ὀνομάζοντο οἱ Τούρκοι ἐκ τοῦ τόπου τῆς καταγωγῆς τῶν οἶον ὁ ἐν Ἱεραπέτρᾳ κατοικῶν τιμαριούχος ἐκ Χανίων καταγόμενος Χανιάλης κλπ.

Αἱ πλούσιαι αὗται οἰκογένειαι ὑπέστησαν τὴν αὐτὴν τύχην μὲ τοὺς λοιποὺς ὀμοχωρίους τῶν. Τὸ δὲ περιέργον ὅτι δὲν διεσώθη κανεὶς ἐκ τῶν οἰκογενειῶν τούτων, ἵνα κληρονομήσῃ τὴν μεγάλην αὐτῶν περιουσίαν, ἢ ὁποία κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀπετέλει τὸ τιμᾶριον τοῦ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας Ἀρχοντορωμαίου Νικολάκι Στρατηγοῦ, καὶ τὸ ὁποῖον περιῆλθεν εἰς τὸν ἄνω πρόγονον τῶν Καρακουλῆδων (βλ. ἀνω. τέρω)· μετὰ τὸν φόνον τούτων ἡ περιουσία αὕτη περιῆλθεν εἰς τὸ Δημόσιον τῆς Κρήτης, ὅπερ παρεχώρησεν αὐτὴν εἰς δύο πολιτικὰ πρόσωπα, πρὶν ἢ ἐκκαθαρισθῇ τὸ δικαίωμα τοῦ Δημοσίου, παρουσιάσαντα συμβόλαια ψευδοκληρονομῶν. Ἔργα ταῦτα τῆς πολιτικῆς φαυλοκρατίας! Ἄλλαχού γράφομεν λεπτομερῶς περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης καὶ περὶ τῶν κατ' αὐτὴν δρασάντων προσώπων.

ἦτοι ἀμφοτέρα 190. Ἄν εἰς τούτους προσθέσωμεν τοὺς γεννηθέντας κατὰ τὰ 16 ἔτη ἀπὸ τῆς ἀπογραφῆς μέχρι τῆς καταστροφῆς, 30 περίπου, ἔχομεν ἐν συνόλῳ 220. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ὑπολογίζομεν τοὺς φονευθέντας ἐκ τῶν χωρίων τούτων. Ἡ στατιστικὴ τοῦ Πασᾶ τοῦ Ἡρακλείου τοὺς ἀναβιβάζει εἰς 216, οὕτως ἡ διαφορὰ εἶναι μικρά· πιθανὸν ὅμως νὰ ἐφονεύθησαν περισσότεροι, οἵτινες ὅμως προσέρχονται ἐκ τῶν ἄλλων χωρίων Ἐπιᾶς, Βορρῆ, Κρυῶν, ἐκ τῶν ὁποίων, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τῶν ἐκ Συκιᾶς Χριστιανῶν, ἔμενον εἰς τὸ χωρίον τοῦτο περὶ τοὺς 40 Ὀθωμανοὶ ἐργαζόμενοι εἰς τὴν συλλογὴν καὶ σύνθλιψιν τῶν ἐλαίων. Καὶ οὗτοι ἐφονεύθησαν μετὰ τῶν ἄνω, ἦτοι ἐφονεύθησαν ἐν ὄλῳ 260. Τοὺς τελευταίους τούτους δὲν τοὺς περιλαμβάνει ἡ στατιστικὴ τοῦ Πασᾶ, διότι οὗτοι περιλαμβάνονται εἰς τὰ οἰκεία χωρία.

IX

Ο ἀποκλεισμός τοῦ χωρίου Ἐπάνω Πισκοπή.— Ἡ παράδοσις τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν.

Τὸ χωρίον Ἐπάνω Πισκοπή κεῖται δυτικῶς τοῦ χωρίου Μαρωνειᾶς εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τούτου δύο περίπου χιλιομέτρων καὶ εἰς τοὺς πρόποδας ὄρους ἀποτελοῦντος συνέχειαν τῆς Κοπροκεφάλας. Τὸ χωρίον τοῦτο κατοικεῖτο ὑπὸ Ὀθωμανῶν, ἔχον κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 συνολικὸν πληθυσμὸν 108 ἄτομα. Δὲν εἶναι γνωστὸν, ἂν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐξισλαμίσθησαν ἢ συνεπεία τῶν καταδυναστεύσεων καὶ πιέσεων τῶν ἀποικισθέντων ἐκεῖ Ὀθωμανῶν μετώκησαν εἰς ἄλλα μέρη.

Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ χωρίου τούτου ἐγένετο ὑπὸ ὀπλιτῶν ἐκ διαφορῶν χωρίων τῆς Σητείας ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν, ὅτε ἤρξατο καὶ ὁ τῶν ἄλλων χωρίων. Οἱ Ὀθωμανοὶ πρὸς μεγαλυτέραν ἀσφάλειάν των συνεκεντρώθησαν εἰς ὀλίγας οἰκίας καὶ ὀχυρωθέντες ἐν αὐταῖς ἤρνοῦντο νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα. Οἱ ἐκτελοῦντες τὸν ἀποκλεισμὸν θέλοντες ν' ἀποφύγουν τὴν αἱματοχυσίαν δὲν ἐπολιόρκουν στενῶς τοὺς συγκεντρωθέντας Τούρκους. Τουναντίον ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς νὰ ἐξέρχωνται ἐπισκεπτόμενοι τὰς οἰκίας των καὶ νὰ λαμβάνουν τὰ ἀναγκαιοῦντα αὐτοῖς πράγματα· ἀλλὰ καὶ οἱ πολιορκηταὶ εἰσήρχοντο εἰς τὰς κενὰς ἰδιοκτητῶν οἰκίας λαφυραγωγοῦντες καὶ θραύοντες τοὺς πλήρεις ἐλαίου πίθους ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὴν ἀνόητον πρόληψιν ὅτι τὰ τουρκικὰ πράγματα ἦσαν κ α τ η ρ α μ έ ν α.

Ἰδίᾳ δὲ ἐπροξένησαν μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ προύχοντος καὶ πλουσίου Ἀχμέτ Γκιουζελάκι, ὅστις, ὅτε μετέβη εἰς

τὴν οἰκίαν του καὶ εἶδε τὴν καταστροφὴν, ἠῆτοκτόνησε πυροβολήσας κατὰ τῆς κεφαλῆς του.

Ἡ πολιορκία ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 4 Φεβρουαρίου. Ὅτε δὲ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Σητείας ἐξῆλθον καὶ οἱ ἐν Κάτῳ Πισκοπῆ Ὀθωμανοὶ ἀπελύθησαν, ἡ πολιορκία τῆς Ἐπάνω Πισκοπῆς ἦτο πλέον ἄσκοπος καὶ διεμηνύθη ἐκ Πισκοκεφάλου νὰ λυθῇ ἡ πολιορκία μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων συμφώνως πρὸς τὴν γενομένην ἀνακωχὴν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Ὀθωμανοὶ ἠροῦντο νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα μὴ ἐμπιστευόμενοι εἰς τοὺς πολιορκητάς, ἐδέησε νὰ μεταβῇ ὁ ἐν Μαρωνειᾷ διατρίβων Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιος καὶ νὰ πείσῃ αὐτοὺς νὰ παραδοθοῦν ἐγγυηθεῖς τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν κατὰ τὴν εἰς Σητείαν μετάβασίν των. Τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι καὶ μὴ διαβλέποντες ἄλλην ὁδὸν σωτηρίας, ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀντίστασις των ἐπὶ τόσας ἡμέρας ἠῆσαν τοὺς κινδύνους των, ἐπέισθησαν καὶ παρέδωσαν τὰ ὅπλα. Ἐνῶ ὅμως ἠτοιμάζοντο ν' ἀναχωρήσουν παραλαμβάνοντες τὰ πολυτιμότερα πράγματα αὐτῶν, παρετηρήθη ὅτι ἔλειπον ρεβόλβερ τινὰ ἐκ τῶν παραδοθέντων ὄπλων. Ὑπετέθη ὅτι ἀπεκρύβθησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν παράδοσιν. Ἐγεθέντος θορύβου, εἰς ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπυροβόλησε καθ' ἐνός Ὀθωμανοῦ, εὐτυχῶς ἀνεπιτυχῶς. Ἐπεμβάντων τινῶν ἐκ τῶν συνετωτέρων ἐματαιώθησαν αἱματηρὰ γεγονότα, ἀποδειχθέντος κατοπιν ὅτι τὰ ρεβόλβερ εἶχον ἀποκρυβῆ ὑπὸ Χριστιανῶν ὀπλιτῶν.

Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ ἐπεισοδίου τούτου οἱ Ὀθωμανοὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Μαρωνειωτῶν ὠδηγήθησαν εἰς Σητείαν χωρὶς νὰ συμβῇ εἰς αὐτοὺς σοβαρὸν τι, ἐκτὸς διαρπαγῶν τινῶν εἰς τὰ πράγματά των ὑπὸ Χριστιανῶν τῆς πόλεως Σητείας, ὧν αἱ περιουσίαι εἶχον διαρπαγῇ ὑπὸ Ὀθωμανῶν (1) τὴν ἰδίαν ἡμέραν παρὰ τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀνακωχὴν τὴν προηγουμένην ἡμέραν (3 Φεβρουαρίου), ἐνῶ οἱ Σητειακοὶ ἐπαναστάται συμφώνως τῇ ἀνακωχῇ ταύτῃ ἀπληθεύθησαν τοὺς Ἐπανωπισκοπιανοὺς Ὀθωμανοὺς (2).

(1) Ἐγὼ αὐτὸς εὐρισκόμενος ἐν Πισκοκεφάλῳ εἶδον τὴν διαρπαγὴν ἐνός ζῶου φορτωμένου ἐκ διαφόρων πραγμάτων. Παρετήρησα εἰς τὸν δρᾶστην τῆς διαρπαγῆς Ἰωάνν. Αἰβαλιώτην ὅτι διέπραττε παρασπονδίαν κατὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ, εἰς ὃν ὑπεσχέθημεν πᾶσαν ἀσφάλειαν· οὗτος δὲ μοι ἀπήντησε, λίαν εὐστόχος, ὅτι καὶ τὰ εἰς Σητείαν ἰδικὰ σου πράγματα καὶ τὰ ἰδικὰ μου διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν ὁμοθρήσκων του Ὀθωμανῶν, παρασποδησάντων.

(2) Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου κατήγετο ὁ διαβόητος Χ. Ἰμβραῖμ Γιαλιᾶς, περὶ οὗ ἐκάμαμεν μακρὸν λόγον ἀνωτέρω (βλ. σελ. 82—87).

Ἡ ἀποκλεισμὸς τοῦ χωρίου Ἐξω Μουλιανῶν. — Ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων. — Δικτὶ καὶ τοῦ ἐφρονεύθησαν εἰς παράδοθέντες. — Πόσοι διεσώθησαν. —

Τὸ χωρίον Ἐξω Μουλιανῶν κεῖται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τοῦ ἀποτελοῦντος συνέχειαν τῆς Κοπροκεφαλῆς. Ἀποτελεῖται δὲ ἐκ δύο συνοισισμῶν Ἄνω καὶ Κάτω. Εἶναι ἐκ τῶν μεγαλυτέρων χωρίων τῆς Σητείας, κατοικοῦμενον κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 ὑπὸ 133 Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν καὶ 27 Τουρκικῶν.

Κατὰ τὴν 28 Ἰανουαρίου 1897 οἱ Ὀθωμανοὶ τοῦ χωρίου πληροφροηθέντες τὰ ἐν Πισκοκεφάλῳ συμβάντα ἀνησύχησαν καὶ ἤρξαντο κινούμενοι πρὸς ἀναζώρησιν. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔφθασεν ἐκεῖ ἡ εἰδησις ὅτι τὸ πλοῖον τοῦ καπετὰν Τζάφου φέρον διάφορα ἐμπορεύματα καὶ ἐπιβάτας ἀπέπλευσεν ἐκ Μόχλου δι' Ἡράκλειον καὶ καταληφθὲν ὑπὸ τρικυμίας κατέφυγεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σπιναλόγγας, τῆς ὁποίας οἱ Ὀθωμανοὶ κάτοικοι κατέλαβον αὐτὸ καὶ ἠγματοῦσαν τότε πλήρωμα καὶ τοὺς ἐπιβάτας (βλ. ἄνω σελ. 268—69).

Ἡ εἰδησις αὕτη ἐξηρέθισε τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου, ὁ δὲ Στέφανος Καρνιαδάκις, τοῦ ὁποίου συγγενεῖς εὗρισκοντο ἐν τῷ πλοίῳ ἠπέιλησε τοὺς Ὀθωμανοὺς λέγων ὅτι, ἂν οἱ ἐπὶ τοῦ πλοίου συλληφθέντες ἐπάθαιναν κακόν τι, αὐτοὶ θὰ ἐπλήρωνον διὰ τῆς ζωῆς των τὸ κακούρηγμα.

Οἱ Ὀθωμανοὶ φοβηθέντες συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς συνεχόμενας οἰκίας τῶν προκρίτων Χουσεῖν Μουρατάκι καὶ Μουλά Μουσταφᾶ Μπεντεβάκι, ἔνθα ἐπολιορκήθησαν ὑπὸ τῶν ἐκ Τουρλωτῆς καταφθασάντων Ἡλία Κασωτάκι, Ρούσου Βογιατζῆ, Χ. Ἰωάννου Κοντογιαννάκι καὶ τοῦ ἐκ Κριτσᾶς ὀπλαρχηγοῦ Ἰωάννου Ταβλά μετὰ τῶν ὀπαδῶν του καὶ τῶν συνενοθέντων μετὰ τούτων ἐκ Μουλιανῶν Στεφ. Καρνιαδάκι, Μιχαήλ Σκανδάλη ἢ Σκαρβέλη, Ἐμμ. Λαγουδάκι, Ἐμμ. Ἀλεξάκι, Ἰωάν. Λογκάκι καὶ ἄλλων.

Οἱ Ὀθωμανοὶ εὐρεθέντες πρὸ μιᾶς τοιαύτης ἐπικινδύνου καταστάσεως ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν προυχόντων τοῦ χωρίου Χατζῆ Οἰκονομάκιδων, ἀσκούντων μεγάλην ἐπιρροὴν παρὰ τοῖς ὀμοχωρίοις των. Οὗτοι ἐδέχθησαν νὰ μεσολαβήσουν παρὰ τοῖς πολιορκηταῖς, οἱ ὅποιοι ἀπήτησαν παρ' αὐτῶν νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα μετὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ὀδηγηθοῦν κατοπιν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς Σητείαν. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ὀθωμανοὶ ἠρνοῦντο νὰ δεχθοῦν τὴν παράδοσιν τῶν

ὄπλων, ἀλλ' οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν Μουλᾶ Ἀχμέτ Ἀχμετάκις, Κουσεῖν Μουρατάκις καὶ Μουσταφᾶς Ἀρναουτάκις στηριζόμενοι εἰς τὰς φιλικὰς αὐτῶν σχέσεις πρὸς τοὺς μεσολαβοῦντας Χατζῆ Οἰκονομάκιδες, ἄσκοῦντας, ὡς εἶπομεν, μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ὁμοχωρίων τῶν, ἐδέχθησαν μετὰ μικρὰν ἀντίρρησην καὶ παρέδωσαν τὰ ὄπλα. Μετὰ τὴν παράδοσιν, ἣτις ἐγένετο τὴν 1 Φεβρουαρίου, συσσωματωθέντες οἱ Ὀθωμανοὶ, λυθείσης τῆς πολιορκίας, ἐξεκίνησαν παραλαβόντες τὰ πολυτιμότερα αὐτῶν πράγματα, συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν ἄνω μνημονομένων προσώπων. Ὅτε ἔφθασαν παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Λαχναῦ, θέσιν ἀπέχουσαν περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ χωρίου, συνήντησαν ἄνθρωπον ἐρχόμενον ἐκ τῆς πολιορκίας τοῦ χωρίου Παρασπορίου, ὁ ὁποῖος ἀνήγγειλεν ὅτι εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ εἰρημένου χωρίου ἐφρονεύθησαν ὁ ἐκ τῶν Ἐξω Μουλιανῶν Νικόλαος Γαλετάκις καὶ ὁ ἐκ Χαμαιζίου Κωνστ. Ι. Βερνγάκις.

Ἡ εἰδησις αὕτη κατὰ κακὴν μοῖραν τῶν ἐν πορείᾳ Ὀθωμανῶν ἐξηρέθισε τοὺς συνοδοὺς αὐτῶν, καθ' ὅσον μάλιστα εὐρίσκοντο μετὰ τούτων καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν συγγενῶν τῶν φονευθέντων, οἵτινες καὶ πρῶτοι ἔρριψαν πυρὰ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν, φονευθέντων πολλῶν. Ἀφοῦ ἤρχισε τὸ κακὸν ἢ προσβολὴ ἐγενικεύθη καὶ μετ' ὀλίγον εἶχον πέσει ἅπαντες ἀπὸ τὰς σφαίρας τῶν συνοδῶν (1), ἀνερχόμενοι εἰς 130 ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιὰ, κατὰ τὰς δοθείσας εἰς ἐμὲ πληροφορίας (2). Ἐσώθησαν δὲ μόνον τρεῖς οἰκογένειαί, ὧν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων δὲν μοῦ ἐγένετο γνωστός, αἵτινες κατὰ τύχην διέμενον εἰς τὰ

(1) Καὶ εἰς τὴν παρούσαν περίστασιν ἠδύνατο ὁ ὄπλαρχηγὸς Ἰωάννης Ταβλᾶς μετὰ τῆς ἰσχυρᾶς ομάδος του ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακόν, διότι ἐπὶ τέλους εἰς τί ἔπταιον οἱ ἐκ Μουλιανῶν Ὀθωμανοὶ, ἂν ὁμοχώριοι τῶν Χριστιανοὶ ἐφρονεύθησαν πολεμοῦντες ἀλλαχοῦ; Οἱ ὀπαδοὶ ὅμως τοῦ Ταβλᾶ ἔσπευσαν εἰς Σητιανᾶ ἀνευ ἀνάγκης, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ λαφυραγωγίαν, ὡς προαναφέρθη.

(2) Αἱ δοθεῖσαι εἰς ἐμὲ πληροφορίες αὐταὶ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν 130 φονευθέντων δὲν μοῦ φαίνονται ἀκριβεῖς, μᾶλλον δὲ τὸ σημεῖωμα τοῦ Διοικητοῦ Ἡρακλείου τὸ ὅποιον τοὺς ἀναβιβάζει εἰς 103 δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀκριβέστερον. Ἴσως ὁ ἀριθμὸς ὄλων τῶν Τούρκων τοῦ χωρίου νὰ ἦτο 130, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν 103 τοῦ εἰρημένου σημειώματος καὶ τῶν διασωθέντων ἀτόμων τῶν τριῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν 6 παιδιῶν μετὰ τῆς ἐκχριστιανισθείσης οἰκογενείας. Κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 οἱ Ὀθωμανοὶ τοῦ χωρίου ἀνῆρχοντο ἐν συνόλῳ εἰς 108. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐντὸς δεκαεξαετίας ἀνῆλθον εἰς 157, γνωστοῦ ὄντος ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς ὑπαίθρου χώρας ὁσημέραι ἠλαττοῦντο καταφεύγοντες εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ παράλια κέντρα ἐκ φόβου τῶν συχνῶν ἐπαναστάσεων, πλὴν δὲ τούτου κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο θὰ ἀπέθανε καὶ ἀνάλογος ἀριθμὸς τούτων.

μετόχια, μακρὰν τοῦ χωρίου, καὶ κατέφυγον εἰς Λιόπετρον, ἔνθα διέτριβεν ὁ ὁμοχώριος τῶν Ἑμμ. Γαρυφαλάκις, ὅστις ἐκ φιλάνθρωπίας ὁρμώμενος ὠδήγησε καὶ παρέδωκε αὐτοὺς εἰς τὰς ἐν Σητεΐᾳ τουρκικὰς ἀρχάς. Πλὴν τῶν ἄνω ἐσώθησαν καὶ 6 παιδιά, τὰ ὅποια κατέφυγον εἰς Χριστιανικὰς οἰκίας, καὶ εἰς ἄνδρας μετὰ τῆς γυναικὸς τοῦ καὶ τῆς κόρης του, οἱ ὅποιοι κατέφυγον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μιχαὴλ Σκανδάλη καὶ ἐσώθησαν ἀσπασθέντες κατόπιν τὸν Χριστιανισμόν· ἡ δὲ κόρη ἐνυμφεύθη τὸν υἱὸν τοῦ εἰρημένου Σκανδάλη. Τὰ λοιπὰ διασωθέντα παιδιά παρεδόθησαν εἰς τὰς ἐν Σητεΐᾳ Γαλλικὰς ἀρχάς κατὰ διαταγὴν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας.

XI

Ὁ ἀποκλεισμός τοῦ χωρίου Ἀχλαδίων.—Διατὶ ἐπεβραδύνθη ὁ ἀποκλεισμός.—Ἡ κίνησις καὶ ἡ συγκέντρωσις τῶν Ὀθωμανῶν.—Ἡ ἀντίστασις αὐτῶν περὶ παραδόσεως τῶν ὅπλων.—Ὁ φόνος τῶν παραδοθέντων καὶ ὑπὸ τινῶν ἐξετελέσθη.—Ποιοὶ ἐφονεύθησαν.

Τὸ χωρίον Ἀχλάδια κεῖται παρὰ τὰς βορραίας ὑπορείας βουνοῦ ἀνήκοντος εἰς τὸ σύμπλεγμα τῆς Κοπροκεφάλας, συνεχιζούσης τὴν Δίκτην. Κατοικεῖτο δὲ τὸ χωρίον ὑπὸ 90 περίπου οἰκογενειῶν, ἧτοι 35 Ὀθωμανικῶν καὶ 55 Χριστιανικῶν. Τὸ χωρίον εἶχε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πρῶχοντας συνετοὺς ἐξ ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων καὶ τούτου ἔνεκα αἱ σχέσεις τούτων ὑπῆρξαν πάντοτε ὁμαλαί (1).

Ὁ ἀποκλεισμός τῶν Ἀχλαδίων ἐπεβραδύνθη, τὸ μὲν διότι οἱ Ὀθωμανοὶ κάτοικοι εὐρισκόμενοι πλησίον τοῦ ἰόπου τῆς συγκεντρώσεως δὲν ἠπείγοντο ν' ἀναχωρήσουν, ἀναμένοντες τὰ πλέον ἀπομεικρυσμένα χωρία, τὸ δέ, διότι οἱ πρῶχοντες τοῦ χωρίου Χριστιανοὶ Ἀναγνώστης Δεσποτάκις, Ἀναγν. Κοζυράκις, Ἰωάν. Γαλανάκις, πρὸς οὓς οὔτοι εἶχον μεγάλην ἐμπιστοσύνην, προέτρπον αὐτοὺς νὰ ἠσυχάζουν, ὡς μὴ διατρέχοντας κανένα κίνδυνον.

Ὅτε ὁμως ἐπληροφορήθησαν οὔτοι τὰ συμβαίνοντα εἰς ἄλλα χωρία, ἤρχισαν νὰ ἀνησυχοῦν καὶ νὰ ἐτοιμάζονται πρὸς ἀναχώρησιν· τότε

(1) Φαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας τὸ χωρίον τοῦτο ὑπῆρξε κέντρον πολιτικόν. Εἰς τὴν νοτίαν πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας τῆς Μονῆς Φανερωμένης (Τράχηλα) ἀναγινώσκομεν «Nicolas Cornarios» καὶ κάτωθεν τοῦ ὀνόματος τούτου «Dim Filacia Achladia = Κύριος φυλακῆς Ἀχλαδίων». Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο εἶχε τὴν ἔδραν τοῦ καὶ ὁ διαβόητος Σεΐδάρ Ἀγᾶς (βλ. ἀνωτ. Κεφ. Ζ' σελ. 52).

οἱ ὁμοχώριοι τῶν Χριστιανοὶ τοὺς εἰδοποίησαν, ὅτι δὲν θὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπέλθουν, πρὶν ἢ γνωσθῇ ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῶν πόλεων ἔξησφαλίσθησαν. Οἱ Ὀθωμανοὶ φρονίμως σκεφθέντες ἐθεώρησαν ὅτι θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον δι' αὐτοὺς ν' ἀναχωρήσουν παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Χριστιανῶν· ἐφοβοῦντο ὅμως νὰ μένουν μεμονωμένοι εἰς τὰς οἰκίας των, διότι ἦτο πιθανὸν νὰ ὑποστοῦν ἐπιθέσεις ἐκ μέρους ἀνευθύνων προσώπων. Διὸ ἀπεφάσισαν νὰ συγκεντρωθοῦν ὅλοι εἰς τὸ τζαμί τοῦ χωρίου πρὸς ἀσφάλειάν των. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ χῶρος τοῦ τζαμίου ἦτο ἀνεπαρκῆς ἠγαγκάσθησαν νὰ μετακομισθοῦν ἐκεῖθεν εἰς τὰς εὐρυχώρους οἰκίας τῶν προυχόντων Ὀθωμανῶν Χουσεῖν καὶ Χασάν Ἀμπραμάκιδων (1) ὁπόθεν ἠδύνατο ἐν ἀνάγκῃ ν' ἀμυνθοῦν κατ' ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως.

Οἱ Χριστιανοὶ παρατηρήσαντες τὴν συγκεντρωσιν ταύτην, ἐθεώρησαν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ οἱ συγκεντρωθέντες ἀποδράσουν λάθρᾳ κατὰ μικρὰς ομάδας, νὰ κηρύξουν αὐτοὺς ἐν πολιορκίᾳ. Ἦτο ἡ 1 Φεβρουαρίου 1897, ὅτε ἤρχισεν ἡ τακτικὴ πολιορκία γενομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου καὶ τινων ἄλλων χωρίων περιξ κειμένων. Καὶ μέχρι μὲν πρὸ τινος καὶ πρὶν ἢ ἀρχισῆ ἡ λεηλασία τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν οἰκιῶν, ἐπετρέπετο εἰς τοὺς πολιορκουμένους νὰ μεταβαίνουν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ νὰ παραλαμβάνουν πράγματά τινα ἀναγκαῖα εἰς αὐτοὺς. Ὅτε ὅμως οὗτοι εἰς τὰς ἐπανειλημμένας γενομένας αὐτοῖς προτάσεις νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς Σητεῖαν, ἠρνοῦντο πεισμόνως, ἡ πολιορκία ἐγένετο στενωτέρα μετ' ἀραιῶν πυροβολισμῶν. Κατὰ τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς πολιορκίας, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐζήτησαν νὰ συνθηκολογήσουν. Ἀρξαμένων τῶν διαπραγματεύσεων, ἐπῆλθε συμφωνία νὰ παραδώσουν οὗτοι τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς Σητεῖαν παραλαμβάνοντες τὰ πολυτιμότερα καὶ πλέον εὐμετακόμιστα πράγματά των.

Ὀλίγον μετὰ τὴν παράδωσιν τῶν ὀπλων καὶ ὅτε ἠτοιμάζοντο οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ ἐκκινήσουν, κατέφθασε καὶ ἐδῶ ὁ ἐκ Κριτσῆς ὀπλαρχηγὸς Ἰωάννης Ταβλᾶς μετὰ τῶν ὀπαδῶν του, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν πεφη-

(1) Οἱ ἀδελφοὶ Ἀμπράμοι ἦσαν πλούσιοι· πιθανῶς εὐγενεοὺς Ἀρχοντορωμαίου ἀπόγονοι, ἐξομόσαντος. Τὸ ἐπώνυμον Ἀμπράμος ἦτο ὄνομα πολυαριθμῶν οἰκογενεῶν, κατοικοῦσης ἐν Κάτω Φουρνή Μεραμβέλλου ἐξ οὗ καὶ δλόκληρον τὸ χωρίον αὐτὸ ἐκαλεῖτο Ἀμπραμοχώρι (βλ' Σ τ ε φ. Ξ α ν θ ο υ δ ι δ ο υ, Κρητικὰ συμβόλαια ἐν Χριστ. Κρήτη τόμ. 1, ἴσως ὁ πρόγονος τῶν Ἀμπραμάκιδων τούτων νὰ προήρχετο ἐκ τῆς εἰρημένης οἰκογενεῶν καὶ ἐξομόσας ἦλθε καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Ἀχλάδια, ὅπου ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις παρεχώρησεν εἰς αὐτὸν κτήματα ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν.

μισμένην ἀνδρείαν του, ὑπέικων εἰς τὰς διαθέσεις τῶν ἀκολούθων του, συνετέλεσεν, ἀναμιμνήσκων εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὸ φρικτὸν δρᾶμα, ὅπερ κατὰ τὸ 1821 ἐξετέλεσεν ὁ διαβόητος γενίτσαρος Σεΐδαρ Ἀγᾶς κατὰ τῶν ὁμοχωρίων του Χριστιανῶν, νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν αὐτῶν διὰ νὰ ζητήσουν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν ὑποσπόνδων Τούρκων.

Μολονότι οἱ πρόκριτοι τοῦ χωρίου, οἱ ἐγγυηθέντες καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν Ὀθωμανῶν, ἀντετάσσοντο ἐπιμόνως κατὰ πάσης ἐπιθέσεως ὑπὸ τῶν ξένων ἐπιδρομέων, ἐν τούτοις οὗτοι κατώρθωσαν νὰ προσελκύσουν τιὰς ἐκ τῶν φανατισθέντων ἐκ τοῦ χωρίου, τῶν καὶ μάλα κακοποιῶν, ὧν προῆρχεν ὁ Εὐστράτιος Φουρνιωτάκης καὶ νὰ ἐπιτεθοῦν ὁμοῦ κατὰ τῶν ἀφοπλισθέντων Ὀθωμανῶν, ἀπειλοῦντες καὶ τοὺς ὑπερασπιζομένους αὐτοὺς προκρίτους. Ἐφρονεύθησαν δὲ ἐκ τῶν ὑποστάντων τὴν ἐπίθεσιν 57 ἄνδρες καὶ 3 γυναῖκες. Οἱ λοιποὶ, γυναικόπαιδα, 80 περίπου τὸν ἀριθμὸν, διεσκορπίσθησαν, ἄλλοι κρυβέντες εἰς οἰκίας φιλανθρωπῶν Χριστιανῶν καὶ ἄλλοι εἰς βουνὰ καὶ ρύακας, κατορθώσαντες νύκτωρ νὰ σωθοῦν εἰς Σητεῖαν (1). Ὁ Χουσεῖν καὶ Χασὰν Ἀμπραμάκηδες καὶ ὁ Μεχμέτ Ληοπίτης (2) εἰδοποιηθέντες ἴσως ὑπὸ γνωστῶν των περὶ τῶν πιθανῶς συμβησομένων ἐδραπέτευσαν τὴν προηγουμένην πρὸ τῆς καταστροφῆς νύκτα.

Οὕτως οἱ ἐκτελέσαντες τὸ δρᾶμα τοῦτο, πολλοὶ τῶν ὁποίων θὰ ἦσαν ἀναμφιβόλως ἀπόγονοι τῶν πεσόντων ἐν τῷ ἰδίῳ χωρίῳ ὑπὸ τὴν μάχαιραν ἀνάνδρων Τούρκων, ὠθουμένων καὶ τούτων ὑπὸ ἀκαταλόγιστου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ, ἐθεώρησαν ἑαυτοὺς ἱκανοποιημένους, ὡς λαβόντες ὁ π ῖ σ ω τὸ αἷμα τῶν σφαγέντων προγόνων των ἀδιάφορον ὅτι τὸ αἷμα δὲν ἀνήκεν εἰς τοὺς σφαγεῖς τούτων (3).

(1) Κατὰ τὴν στατιστικὴν τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Ἡρακλείου οἱ φονευθέντες ἀνῆρχοντο εἰς 29 ἄνδρας, 5 ἄρρενα παιδιά καὶ 3 θήλεα, ἤτοι 44 ἄτομα τὸ ὅλον. Ἄν ὁ ἀριθμὸς 80 τῶν περισωθέντων εἶναι ἀκριβής, τότε ἡ στατιστικὴ τοῦ Διοικητοῦ εἶναι ἐσφαλμένη, ὡς συμβαίνει καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις, διότι ὁ πληθυσμὸς τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 ἀνῆρχετο εἰς 137 ψυχάς. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος καὶ ἂν δὲν ἠϋξήθη πολὺ κατὰ τὸ δεκαπενταετὲς διάστημα, δὲν δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅμως ὅτι καὶ ἡλαττώθη τόσον σημαντικῶς. Αἱ ὑπὸ αὐτοπτῶν δοθεῖσαι ἡμῖν πληροφορίαι εἶναι μᾶλλον ἀκριβεῖς.

(2) Ὁ Ληοπίτης ἦτο Ὀθωμανὸς ἀσπασθεὶς τὸν Χριστιανισμὸν. Μετὰ τινα χρόνον ὅμως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρώτην του θρησκείαν. Διὰ τοῦτο φοβηθεὶς ἐδραπέτευσεν καὶ οὕτω διέφυγε τὸν βέβαιον θάνατον.

(3) Πλὴν τοῦ κατορθώματος τούτου τοῦ Ταβλά, ἐγένετο οὗτος ἥρωας καὶ ἑτέρου, τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν. Ἐκ τῶν γυναικῶν αἰτίνας διεσώθησαν ὁ εἰρημένος ὄπλαρχηγὸς παρέλαβε μίαν ὡραίαν κόρην,

XII

Ο αποκλεισμός του χωρίου Παρασπορίου. — Η επέμβασις τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀρχῶν. — Ἀποστολὴ Ἐπιτροπῆς πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ ἀποτυχία αὐτῆς. — Δευτέρα Ἐπιτροπὴ συνεδευσμένη ὑπὸ ἀποσπάσματος ἐκ Γαλλικοῦ ἀγήματος. — Παράδοσις τῶν ὅπλων καὶ ἀπελευθέρωσις τῶν πολιορκουμένων ἀναχωρησάντων εἰς Σητείαν.

Τὸ χωρίον Παρασπόρι κεῖται μεταξύ τῶν χωρίων Χαμαίζι, Ἀχλαδίων καὶ Σκορδίω εἰς θέσιν περιόπτον. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο συνοικισμῶν καὶ κατοικεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Ὀθωμανῶν, οἱ ὅποιοι κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 ἀνῆρχοντο εἰς 224 ψυχάς.

Ὁ αποκλεισμός τοῦ Παρασπορίου ἐγένετο ἐξ ἀρχῆς, καθ' ὃν χρόνον καὶ τρόπον καὶ ὁ τῶν ἄλλων χωρίων τῆς Ἐπαρχίας. Καίτοι ἐπολιορκεῖτο στενῶς καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐπαναστατῶν, ἐν τούτοις δὲν ἐπετυγχάνετο ἢ ἐκπόρθησις του καὶ λόγῳ τῆς ὀχυρᾶς θέσεώς του, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ πολιορκούμενοι ἠμύνοντο γενναίως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν γενναίου καὶ εὐφυοῦς ἀνδρός, τοῦ Μουσταφᾶ Βρουβάκι. Πολλάκις ἐγένετο πρότασις εἰς αὐτοὺς περὶ παραδόσεως τῶν ὅπλων καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ὀδηγηθοῦν ἐν ἀσφαλείᾳ εἰς Σητείαν, ἀλλ' οὗτοι συγκεντρωμένοι εἰς τινὰς οἰκίας εἰς τὸν πρὸς νότον συνοικισμόν, ἔχοντες δὲ ἀφθονα τροφίμα καὶ πολεμοφόδια καὶ ὕδωρ ῥέον πλησίον τῶν ἐν λόγῳ οἰκιῶν ἠμύνοντο μετὰ καρτερίας πυροβολοῦντες καὶ πυροβολούμενοι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, καὶ φονεύσαντες τὸν ἐκ Χαμαζίου Νικολαὸν Γαλετάκιν καὶ τὸν ἀπὸ Ἐξω Μουλιανῶν Κωνσταντῖνον Βερυγάκιν.

Κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὴν 5 Φεβρουαρίου κατέπλευσαν εἰς Σητείαν Εὐρωπαϊκὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ τὴν ἐπομένην ἀπεβίβασαν εἰς τὴν πόλιν ἀγήματα, θέσαντα τοὺς ἐν αὐτῇ Ὀθωμανοὺς ὑπὸ τὴν προστασίαν των.

Κατὰ τὴν 7 τοῦ ἄνω μηνὸς κατήλθόν τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἐν οἷς καὶ ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας, εἰς τὸ ἔξω τῆς πόλεως Σητείας κείμενον Ὀθωμανικὸν νεκροταφεῖον, ἵνα δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς καταστάσεως καὶ περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς κατοχῆς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἀντιληφθέντες τὴν παρουσίαν μας, φαίνεται ὅτι εἰδοποίησαν τοὺς Εὐρωπαίους ἀρχηγούς,

---

τὴν ὅποιαν, ἀφοῦ ἀπήγαγεν εἰς Ἀθήνας, ἀγνωστον διὰ τίνα λόγον, ἐπανάφερεν εἰς Νεάπολιν καὶ ἐβάπτισεν αὐτήν, μετὰ προηγουμένην κατήχησιν ὑπὸ τοῦ τότε Ἐπισκόπου Τίτου. Εἶτα ὑπάνδρευσεν αὐτήν μετὰ τινος ὁμοχωρίου του, ὁ ὅποιος ἐγκατασταθεὶς εἰς Ἀχλάδια ἀνέλαβε τὴν διαχείρισιν τῆς περιουσίας τῆς εἰρημένης συζύγου του.

ἵνα ἐπωφεληθοῦν τῆς εὐκαιρίας καὶ μᾶς ζητήσουν τὴν ἄρσιν τοῦ ὑπάρχοντος ἔτι ἀποκλεισμοῦ εἰς τινὰ χωρία. Ὀλίγην ὥραν μετὰ τὴν κάθοδόν μας εἶδομεν ἄνωτερον Γάλλον ἀξιωματικὸν ἐρχόμενον πρὸς ἡμᾶς. Μετὰ τὸν χαιρετισμὸν μᾶς ἠρώτησε περὶ τῆς τύχης τῶν ἐν Συκιᾷ πολιορκουμένων Ὀθωμανῶν. Ἀπηντήσαμεν ὅτι εἰς τούτους ἐπῆλθε δυστυχῶς πλήρης καταστροφή ἐξηγήσαντες καὶ τὰ αἷτια ταύτης· δὲν ἠθέλησε ὅμως νὰ ἀκούσῃ καμμίαν δικαιολογίαν εἰπὼν «δὲν ἔξετάζω τὰ αἷτια, ἀρκεῖ ὅτι ἐχύθη αἷμα τόσων ἀνθρώπων».

Ἀκολούθως ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῶν εἰς Παρασπόρι καὶ Ρουκάκαν πολιορκουμένων ἔτι Τούρκων. Τοῦ ἀπηντήσαμεν ὅτι ὑφίστανται ἔτι αἱ πολιορκίαι, διότι οἱ Τούρκοι ἀρνοῦνται νὰ παραδοθοῦν. Τότε ἀπηύθυνεν εἰς ἡμᾶς τὴν παράκλησιν νὰ μεταβοῦν τινες μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου εἰς Παρασπόρι, ἵνα ἐνεργήσουν διὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ ὀδηγήσουν τοὺς πολιορκουμένους εἰς Πισκοκέφαλον, ὅπου θὰ σταλῇ Γάλλος ἀξιωματικὸς πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν. Ἐδόθη ὑπόσχεσις ὅτι θὰ ἐκτελεσθῇ ἡ παράκλησις. Τὴν ἐπομένην λίαν πρωτὶ ἀφίχθεις ὁ **Ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος** εἰς Πισκοκέφαλον ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ **Μιχαὴλ Κολυβάκι** καὶ τινῶν ἄλλων. Οὗτοι φθάσαντες εἰς Παρασπόρι συνητητήθησαν μετὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ πολιορκουμένων, πρὸς οὓς ἀνεκοίνωσαν τὸν σκοπὸν τῆς μεταβάσεώς των. Καὶ οἱ μὲν Χριστιανοὶ ἐδέχοντο νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ ν' ἀφίσουν τοὺς Τούρκους ἐλευθέρους ν' ἀπέλθουν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ παραδώσουν πρῶτον τὰ ὄπλα.

Οἱ Τούρκοι ὅμως μαθόντες τὰ εἰς Ἐξω Μουλιανὰ καὶ Ἀχλάδια συμβάντα ἠρνοῦντο νὰ παραδοθοῦν εἰς τοὺς ἐντοπίους, μὴ ἔχοντες ἐμπιστοσύνην. Ἐδέχοντο δὲ μόνον νὰ παραδοθοῦν εἰς Εὐρωπαίους στρατιώτας. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων ἐπανελήφθησαν οἱ πυροβολισμοὶ ἐκατέρωθεν. Ἐνῶ δὲ ὁ χότζας τοῦ χωρίου ἀπειροῶτο νὰ μεταβῇ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς συνοικισμοῦ εἰς τὸν ἄλλον πυροβοληθεὶς ἐφρονεύθη. Ἀποτυχόντων τῶν ἀπεσταλμένων, ἐπανῆλθον οὗτοι εἰς Πισκοκέφαλον, ὅπου ἀνέμενε Γάλλος ἀξιωματικὸς μετὰ τοῦ ὑποπροξένου τῆς Γαλλίας ἐν Ρεθύμνῃ **Ἀ ν δ ρ ἔ ο υ Σ α ο υ ν ἄ τ σ ο υ**.

Κατόπιν τούτου ἐγένετο νέα συνεννόησις μετὰ τοῦ Διοικητοῦ τῶν ἐν Σητεία Διεθνῶν Δυνάμεων, τοῦ Ἐπισκόπου Ἀμβροσίου καὶ τῶν μελῶν τῆς ἄρτι ἐκλεγείσης **Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς**, ἵνα μεταβοῦν ἐκ νέου εἰς Παρασπόρι, συνοδευόμενοι ὅμως ὑπὸ γαλλικοῦ ναυτικοῦ ἀποσπάσματος, πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ μεταφορὰν τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου εἰς Σητείαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν γάλλων στρατιωτῶν. Κατὰ τὴν 10 Φεβρουαρίου ἐγένετο ἡ μετάβασις τούτων εἰς Παρασπόρι. Οἱ πολιορκηταὶ ὅμως ἐπέμενον καὶ πάλιν εἰς

τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Οὗτοι τέλος ἐνθαρρυνθέντες ἐκ τῆς παρουσίας τῶν Γάλλων στρατιωτῶν ἐδέχθησαν καὶ παρέδωσαν τὰ ὄπλα, μεθ' ὧ καὶ ὠδηγήθησαν εἰς Σητεῖαν ἄνευ τινὸς δυσαρέστου ἐπεισοδίου.

XIII

Ἡ κατάσταση εἰς τὸ χωρίον Κρυγιά. — Οἱ φονευθέντες καὶ σωθέντες Ὀθωμανοί.

Τὸ χωρίον Κρυγιά κεῖται βορειοδυτικῶς τοῦ Ἐνετικῆ φρουρίου Monte Forte. Ἀποτελεῖται ἐκ δύο συνοικισμῶν Ἄνω Κρυγιά καὶ Κάτω Κρυγιά. Τὸ πρῶτον κατοικεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Χριστιανῶν, τὸ δὲ δεύτερον ἦτο μικτόν. Οἱ Ὀθωμανοὶ κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1881 ἀνῆρχοντο εἰς 73 ψυχάς. Ἐκτοτε ὁ ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται ὅτι δὲν ἠϋξήθη μέχρι τοῦ 1897· διότι τινὲς τούτων μετηνάστευσαν εἰς Αἴγυπτον, ἄλλοι δ' εἰς Ἱεραπέτραν καὶ ἄλλοι εἰς τὴν κομπολίαν Σητεῖαν.

Οἱ Ὀθωμανοὶ τῶν Κρυγιῶν παρὰ τὴν παλαιάν των φήμην (1) ἦσαν φιλήσυχοι καὶ ἔζων ἁρμονικῶς μετὰ τῶν ὁμοχωρίων των Χριστιανῶν, διὰ τοῦτο καὶ ἀπέφυγον τὴν πολιορκίαν ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν τοῦ χωρίου των. Ὅτε ὅμως ἐπληροφορήθησαν τὰ ἐν Δάφνῃ καὶ ἀλλαγῶν συμβαίοντα ἐθεώρησαν φρόνιμον, φοβούμενοι ἐπίθεσιν ἐξ ἄλλων χωρίων, νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς μίαν οἰκίαν κατάλληλον δι' ἄμυναν τῆ 28 Ἰανουαρίου. Τὴν 29 τοῦ ἰδίου μηνὸς δὲν μετέβησαν μὲν εἰς τὰς ἐργασίας των, περιήρχοντο ὅμως ἔξω καὶ ἐπεσκεπτόντο τὰς οἰκίας των παραλαμβάνοντες τὰ πρὸς τροφήν ἀναγκαῖα καὶ ἐπιμελούμενοι τῶν ζώων των.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως τῆς Δάφνης τινὲς ἐκ τοῦ χωρίου τούτου κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ νὰ φθάσουν εἰς Κρυγιά ἀναγγείλαντες εἰς τοὺς Κρυγιανοὺς τὰ ἐν Δάφνῃ συμβάντα. Οἱ τελευταῖοι τρομοκρατηθέντες ἐξῆλθον τῆς οἰκίας, ὅπου εἶχον συγκεντρωθῆ, καὶ λαβόντες ὅ,τι ἕκαστος ἠδυνήθη ἐκ τῆς οἰκίας του ἐτόρπησαν περὶ τὰ ἐξημερώματα πρὸς διαφόρους διευθύνσεις, ἄλλοι μὲν

(1) Ὁ διαβόητος γενίτσαρος Κούκλης κατήγετο ἐκ Κρυγιῶν. Οὗτος ἀπετέλει μέλος τῆς συμμορίας τοῦ Πιλαβὰ καὶ ἦτο εἰς ἐκ τῶν τριῶν διασωθέντων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς συμμορίας εἰς τὸ Κουφονῆσι· οὗτος μετὰ τῶν δύο ἄλλων, τοῦ Μπεντρῆ ἐκ Βούλας καὶ τοῦ Τουσοῦνη ἐκ Ζύρου κρυφθέντες κατὰ τὴν καταδίωξιν διέφυγον τὴν καταστροφὴν. Ὁ Κούκλης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐτρομοκράτει τοὺς ὁμοχωρίους του.

πρὸς τὴν Σητεῖαν, ἄλλοι πρὸς τοὺς Τουρτούλους καὶ Συκιάν, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐκρούθησαν εἰς τὰ βουνὰ καὶ σπήλαια, μέχρι τῆς ἐπομένης νυκτός, ὅποτε ἐκινήσαντες ἔφθασαν εἰς Σητεῖαν, χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοί. Εἰς τὸ χωρίον παρέμειναν μόνον 4 γυναῖκες ἠλικιωμέναι, ἕξ ὧν αἱ δύο ἐφονεύθησαν, αἱ δ' ἄλλαι δύο ἀπέθανον ἐκ φυσικοῦ θανάτου, ἴσως ἐκ φόβου.

Οἱ καταφυγόντες εἰς Συκιάν τρεῖς Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ φονευθέντων· οἱ δὲ πρὸς Τουρτούλους τραπέντες, ἑννέα τὸν ἀριθμὸν, συναντηθέντες εἰς τὴν ἐγγὺς τῶν Τουρτούλων θέσιν «Ἀρμουδόπλακαν» πρὸς τὴν ὀμάδα ὑπὸ τὸν Τουρκοφάγον Γεώργιον Δασκαλάκιν ἐφονεύθησαν πάντες. Λέγεται ὅτι μετὰ τῶν τελευταίων ὑπῆρχε καὶ ἡ ἐκ Χανδρῶ κόρη τοῦ Ἀδάμη, ἡ ὁποία πρὸ ὀλίγου καιροῦ εἶχεν ἀπαχθῆ ὑπὸ τινος Τούρκου ἐκ Δάφνης καὶ εἶχεν ἀσπασθῆ τὸν ἰσλαμισμόν. Αὐτὴ πρώτη μετὰ τοῦ Τούρκου συζύγου της ἐθανατώθη ἀνοικτιριμῶνως ὑπὸ τοῦ ἰδίου Δασκαλάκι. Εἶχον οὗτοι διαφύγει ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς Δάφνης.

Κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐφονεύθησαν ἐκ τοῦ χωρίου Κρυγιὰ 15 ἐν ὄλῳ ἄτομα, κατὰ βεβαίωσιν ἀξιοπίστων προσώπων ἐκ τοῦ ἰδίου χωρίου. Ἐπομένως ἡ στατιστικὴ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Ἡρακλείου, ἥτις ἀναβιβάζει αὐτοὺς εἰς 52 ἄτομα, εἶνε ἐσφαλμένη, ὡς καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα αὐτῆς.

XIV

Ἡ ἀποκλεισμὸς τῆς Ρουκάκας.—Ἡ κριτικὰ τῶν τούρκων ἀντίστασις.—Ἡ λύτρωσις αὐτῶν ὑπὸ τῶν γάλλων.—Ἡ καταστροφὴ τῶν ἐγκαταλειφθέντων λαφύρων.

Τὸ χωρίον Ρουκάκα ἦτο ἐκ τῶν μεγαλυτέρων Ὀθωμανικῶν χωρίων. Κεῖται εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν μικρᾶς πεδιάδος καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Κοπροκεφάλαι, ἥτις εἶναι συνέχεια τῆς Δίκτης. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο συνοικισμοῦς, ἕξ ὧν ὁ πρὸς ἀνατολὰς κατοικεῖτο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ 40 περίπου Χριστιανικὰς οἰκογενεῖας, ὁ δὲ πρὸς δυσμὰς ἀπὸ 85 Ὀθωμανικὰς καὶ 5—6 Χριστιανικὰς.

Οἱ πλεῖστοι τῶν Ὀθωμανῶν ἦσαν πλούσιοι, ἀπόγονοι τιμαριούχων γενιτσάρων, οἵτινες κατεπίεζον παντοιοτρόπως τὰς ὀλιγωτέρας οἰκογενεῖας τῶν Χριστιανῶν, εἰς τρόπον ὥστε πολλάκις οὗτοι ἔφθασαν εἰς ἀπόγνωσιν, καίτοι ἡ πολυχρόνιος δουλεία εἶχεν ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῶν πᾶν αἴσθημα φιλοτιμίας καὶ ἀξιοπρεπείας (1).

(1) Μόνον ἄπαξ κατὰ τὸ 1882 εὐρέθη εἰς ὀνομαζόμενος *Mārkos*

Καθ' ἣν ἡμέραν ἐπολιορκήθη ἡ Δάφνη ἀπεκλείσθη καὶ ἡ Ρουκάκια κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ὑπὸ ὀλίγων ὀπλιτῶν, μᾶλλον ὡς φρουρῶν, οὔτινες ἐξηγήσαντες εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς τὸν σκοπὸν τῆς παρουσίας των, δὲν ἐπροξένησαν εἰς αὐτοὺς μεγάλην ἀνησυχίαν, μὴ ἔχοντας ἄλλως τε γνῶσιν καὶ τῶν ἀλλαχοῦ συμβαινόντων. Ὅτε ὅμως ἦλθον πληροφοροίαι εἰς αὐτοὺς περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς ἄλλα χωρία καὶ δὴ εἰς τὸ γειτονικὸν χωρίον Δάφνη, ἤρξαντο κινούμενοι καὶ ἐτοιμαζόμενοι πρὸς ἀναχώρησιν. Τοῦτο πληροφορηθέντες οἱ ἐκ τῶν πέριξ χωρίων ἐπαναστάται, ἦτοι ἐκ τῶν χωρίων Στραβοδοξάρι (Σταυροχωρὶ), Ὁρεινόν, Γράς (Ἁγίου Στεφάνου) καὶ Πεύκων ἔσπευσαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν φρουρῶν καὶ ἀπέκλεισαν στενωπῶς τὸ χωρίον. Συγχρόνως ἔσπευσαν καὶ πολλοὶ Κριτσῶται ὑπὸ τὸ ὄπλαρχηγόν Ἰωάννην Ταβλάν⁽¹⁾.

Καίτοι ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιορκητῶν ἦτο σημαντικὸς, ἐν τούτοις ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, διότι οἱ πολιορκούμενοι συναθροισθέντες καὶ ὄχρωθέντες εἰς ὀλίγας οἰκίας, κειμένας εἰς καταλλήλους θέσεις, πέριξ τοῦ τζαμίου καὶ παρὰ τὴν θέσιν «Καμάρες», καὶ ἀνοίξαντες εἰς αὐτὰς πολεμιστρὲς ἐπυροβόλουν ἐξ αὐτῶν ἀθέατοι.

Παπαδάκις, ὁ ὁποῖος ἀπετόλμησε νὰ δεῖξῃ ὅτι δὲν ἦτο πλέον ἀνεκτὴ ἡ τυραννία τῶν Τούρκων. Πτωχὸς ἐργάζετο εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον τοῦ Ρεμαντάν Χατζεμινάκι, ἀρχηγοῦ τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου. Ὁ ἀσκὼν τοιαύτην ἐργασίαν ἐλάμβανε κατὰ τὰ εἰθισμένα ὀρισμένην ποσότητα ἐλαίου ἐκ τοῦ πληροῦντος τὸ λεγόμενον β ρ α σ κ ι τοῦ ἐλαιοτριβεῖου. Κατὰ τὴν διανομὴν τοῦ ἐλαίου τοῦ ἐξαγομένου ἐκ τοῦ ρηθέντος ἀγγεῖου, ὁ ἀγὰς ἐπέμενε νὰ λαμβάνῃ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἐλαίου, ἦτοι τὸ καθαρόν· ὁ δὲ ἐργάτης τὸ κάτω μέρος, ἦτοι τὸ θολόν. Ἐπελθούσης ἐκ τούτου φιλονικίας ὁ ἀγὰς ἠπέιλησεν ὅτι θὰ ἐφόνευε τὸν δυστυχεῖ ἐργάτην· τότε οὗτος ἔσπευσε καὶ ἔλαβε τὸ ὄπλον του καὶ ἀποβαλὼν πᾶσαν ὑπομονὴν ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ Ἀγᾶ καὶ ἐτραυμάτισεν αὐτὸν σοβαρῶς εἰς τὸν μηρὸν, ἐξ οὗ τραύματος κατέστη οὗτος χωλὸς ἰσοβίως. Ἡ τόλμη αὕτη τοῦ Ρωμιοῦ νὰ πυροβολήσῃ καὶ νὰ τραυματίσῃ τὸν ἀρχηγόν τῶν Ὀθωμανῶν, ἐξήγειρε τὸ Ὀθωμανικὸν στοιχεῖον τοῦ χωρίου καὶ ἠπέιλησεν ἀντεκδικήσεις κατὰ τῶν Χριστιανῶν, προληφθεῖσας ἐγκαίρως ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ὁ πυροβολήσας ὅμως τὸν Τούρκον, ἂν δὲν ἐδραπέτευεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, θὰ ἐφονεύετο ἄνευ δίκης. Τὸ ἐπεισόδιον ἐθεωρήθη τόσο σπουδαῖον ὥστε ὁ ἦρωσ τούτου ἀπεθανατίσθη ὑπὸ τῆς λαϊκῆς μούσης εἰς τὴν ῥίμαν «ὁ Μᾶρκος ὁ Ρουκακιανός» (βλ. Μύσων, τόμ. Ζ', σελ. 148).

(1) Οἱ Κριτσῶται δυστυχῶς ἐξετράπησαν τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἦλθον εἰς Σητεῖαν, προβάντες εἰς ἀρπαγὰς ζώων καὶ ἄλλων πραγμάτων οὐχὶ μόνον Τουρκικῶν ἀλλὰ καὶ Χριστιανικῶν. Παρὰ μικρὸν δ' ἐγίνετο ἐμφύλιος πόλεμος, ἂν δὲν συνεννοοῦντο ὅλα τὰ χωρία νὰ ὑποδείξουν εἰς αὐτοὺς ὅτι δὲν θὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτοὺς νὰ καρπωθοῦν αὐτοὶ τὰ ὠφελήματα, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς Ἐπαρχίας, οἱ ὁποῖοι ἄλλως δὲν εἶχον τὴν ἀνάγκην τῆς βοηθείας των.

Σὺν τούτοις τὸ χωρίον ἔκειτο ἔτι καὶ εἰς θέσιν φύσει ὀχυρὰν μὴ προσβαλλόμενον ἢ ἐκ τῶν πρὸς νότον αὐτοῦ κειμένων λόφων.

Οἱ Χριστιανοὶ λαβόντες θέσιν πέριξ τοῦ χωρίου καὶ παραμένοντες εἰς τὸ ὑπαιθρον ἀπεσύροντο τὴν νύκτα οἱ περισσότεροι, λόγῳ τοῦ υπερβολικοῦ ψύχους, ἀφίνοντες μόνον μικρὰς φρουράς, ἵνα παρακολουθοῦν καὶ παρεμποδίζουσαν τὴν ἀναχώρησιν τῶν Τούρκων. Οὗτοι μένοντες ἀνενόγητοι τὴν νύκτα ἀνεφωδιάζοντο ἀπὸ τροφίμου ἐκ τῶν ἐγκαταλελειμμένων οἰκιῶν των. Ἐστεροῦντο ὁμως ὕδατος, διότι τὸ μόνον ὑπάρχον ἐντὸς τοῦ χωρίου φρεῖα δὲν ἐπήρκει εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτῶν καὶ τῶν ζώων των. Ἦρχισαν λοιπὸν νὰ σκέπτονται περὶ παραδόσεως βλέποντες ὅτι αἱ ἡμέραι παρήρχοντο ἄνευ τινὸς ἐλπίδος βοθηθείας καὶ ὅτι ἡ φυγὴ των καθίστατο ἀδύνατος λόγῳ τοῦ στενοῦ ἀποκλεισμοῦ.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὁ ὁποῖος περιοριζέτο εἰς ὀλοήμερον τουφεκιοβολισμὸν ἐκατέρωθεν ἐφονεύθησαν ἐκ μὲν τῶν Χριστιανῶν ὁ ἐκ Ρουκάκας Μιχαήλ Μυλωνάκις, ὁ ὁποῖος μένων ἐν τῷ χωρίῳ καὶ μεταβαίνων εἰς τὴν ἐκτὸς αὐτοῦ μάνδραν του, ἵνα ἀπολύσῃ τὰ ζῶα του πρὸς βόσκησιν ἐπυροβολήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἐφονεύθη, μολοντί ὑπῆρχε συμφωνία μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων ν' ἀπέχῃσι πάσης προσβολῆς κατ' ἀλλήλων, διότι δεόν νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ρουκάκας, ὀλιγαριθμότεροι τῶν Ὀθωμανῶν ὄντες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξέλθουν τοῦ χωρίου, ἐκρατοῦντο δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων ὡς ὄμηροι. Ἐπίσης ἐφονεύθη ὁ ἐξ Ἁγίου Στεφάνου (Γραῖς) Νικόλαος Κалаϊτζάκις, καθ' ἣν ὥραν διέβαινε τὴν πεδιάδα, ἵνα καταλάβῃ θέσιν εἰς τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ χωρίου. Ἐτραυματίσθη δὲ καὶ ὁ ἐκ Ρουκάκας Γεώργιος Μυλωνάκις. Ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν ἐφονεύθησαν ἐπίσης τινές, ἀγνώστου ὁμως ἀριθμοῦ.

Ὅτε πλέον οἱ Ὀθωμανοὶ μετὰ δεκαπενθήμερον περίπου κρατερὰν ἄμυναν εἶχον ἀποφασίσει νὰ παραδοθῶν πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος καὶ πολεμοφοδίων, ἐπεφάνη, ὡς ἀπὸ μηχανῆς Θεός, γαλλικὸν ναυτικὸν ἀποσπάσμα συνοδευόμενον ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεροσητείας Ἀμβροσίου καὶ τοῦ ἐκ Ζύρου ἐφίλπου χωροφύλακος, Ὄσμαν Λατσάνα ἐπονομαζομένου. (1)

Οἱ Χριστιανοὶ ἅμα εἶδον τούτους ἔρριψαν ὀμαδὸν πυρὰ κατὰ

(1) Ἡ ἀποστολὴ τοῦ γαλλικοῦ ἀποσπάσματος καὶ τοῦ Ἐπισκόπου ἐγένετο μετὰ προηγουμένην συνεννόησιν τοῦ Γάλλου κυβερνήτου Henique καὶ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἧς ἔφερεν ἐγγραφον ὁ Ἐπίσκοπος πρὸς τοὺς πολιορκητάς, ἵνα λύσουν τὴν πολιορκίαν, ὡς ἄσκοπον πλέον.

τῶν πολιορκουμένων Τούρκων. Οὗτοι δὲ νομίσαντες ὅτι οἱ ἐρχόμενοι ἦσαν στρατιῶται Ἕλληνας, οἱ δὲ πυροβολισμοὶ τῶν Χριστιανῶν ἐδείκνυον ἐκδηλώσεις χαρᾶς, ἐπυροβόλησαν κατὰ τῶν Γάλλων, οἵτινες ἔπесαν πρηνηδόν, μέχρις οὐ ὁ συνοδεύων αὐτοὺς Τοῦρκος χωροφύλαξ λαβὼν λευκὴν σημαίαν καὶ φέρων κάλυμμα τῆς κεφαλῆς κόκκινον φέσει, σπεύσας ἐμπρός, ἔδωκεν εἰς τοὺς Ὁθωμανοὺς νὰ ἐννοήσουν ὅτι πρόκειται περὶ τῆς βοήθειάς καὶ σωτηρίας αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἐπίσκοπος ἔσπευσεν ὡσαύτως καὶ συνήντησε τοὺς Χριστιανούς, πρὸς οὓς συνέστησε νὰ παύσουν πυροβολοῦντες, διότι οἱ Γάλλοι ἔχουν διαταγὴν καὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ παραλάβουν τοὺς Ὁθωμανοὺς καὶ νὰ τοὺς θέσουν ὑπὸ τὴν προστασίαν των, συγχρόνως δ' ἐπέδωκεν εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ σημεῖωμα τῆς ἐν Πισκοκεφάλῳ ἐδρευούσης Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.

Τινὲς ἠθέλησαν ν' ἀντιστοῦν, ἀλλ' ἐπεμβάντες οἱ συνετώτεροι κατώρθωσαν νὰ πείσουν αὐτοὺς ὅτι δὲν ἐπετρέπετο νὰ προσβάλλουν στρατιώτας προσταΐδος Δυναμείας, διότι ἄλλως τε τοῦτο θὰ εἶχε βαρυντάτας συνεπείας. Ἐπόμενον ὁμοίως νὰ παραδώσουν τὰ ὅπλα, ἀλλ' οἱ Γάλλοι δὲν ἐδέχοντο ὅρους.

Παραλαβόντες οἱ Ὁθωμανοὶ τὰ πολυτιμότερα τῶν πραγμάτων τῶν ἐξεκίνησαν συνοδευόμενοι ὑπὸ τῶν Γάλλων ναυτῶν καὶ τοῦ Ἐπισκόπου. Οἱ ζωηρότεροι τῶν Χριστιανῶν παρηκολούθουν τὴν συνοδείαν μέχρι τινὸς ἀφοπλίσαντες τοὺς πλείστους τῶν Ὁθωμανῶν, χωρὶς ποσῶς ν' ἀντιστοῦν οἱ Γάλλοι, λέγοντες ὅτι οὗτοι ἠθέλουν νὰ σώσουν ψυχὰς καὶ οὐχὶ τὸν ὄπλισμὸν τῶν ἠττημένων. Καὶ οἱ Ὁθωμανοὶ αὐτοὶ παρέδιδον τὰ ζητούμενα παρ' αὐτῶν ὅπλα ἄνευ τινὸς δυσαρεσκείας μένοντες εὐχαριστημένοι ὅτι ἐσώθησαν. Ὅτε διήρχοντο ἐκ Πισκοκεφάλου εἰς τῶν Ὁθωμανῶν ἔφερε σπάθην, τὴν ὁποίαν Χριστιανὸς τις ἀφήρσεν ἀπ' αὐτοῦ ἄνευ ἀντιστάσεως.

Οἱ ἀπελθόντες ἐκ τοῦ χωρίου τῶν Τοῦρκοι ἐγκατέλιπον πλείστα παντὸς εἴδους πράγματα, ἰδίᾳ δ' ἔλαιον καὶ καρπούς, διότι εὐρισκόμενοι οὗτοι εἰς ἀπομεμακρυσμένον μέρος δὲν προέλαβον νὰ μεταφέρουν ταῦτα εἰς Σητεῖαν ἢ Ἱεράπετραν, μέρη εἰς τὰ ὁποῖα ἐν ὁμοίαις περιστάσει κατέφευγον, ὡς εἶχον πράξει καὶ ἄλλοτε. Πλὴν τούτου ἴσως ἐγνώριζον καλύτερον τῶν ἄλλων Ὁθωμανῶν ὅτι τὸ σχεδιασθὲν κίνημα θὰ ἐξεροῖγνυτο βραδύτερον, τὸν Μάρτιον. Οἱ Ρουκακιανοὶ λόγῳ τοῦ πλούτου των καὶ τῆς εὐγενοῦς καταγωγῆς των ἐπρωτοστάτου πάντοτε εἰς πάσας τὰς πολεμικὰς ὑποθέσεις, πρόσθετες δὲ καὶ τῆς ἀνδρείας, διὰ τοῦτο καὶ ἐτηροῦντο ἐνήμεροι ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων εἰς τὰς παρομοίας ἐνεργείας. Ἀλλὰ τὸ κίνημα ἐκραγὲν προώρως, χάρις εἰς τὰ

ληφθέντα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν μέτρα, ἐματαίωσεν ὅλα τὰ σχεδιαζόμενα ὑπὸ τοῦ δολοφονικοῦ κομιτάτου τῶν Χανίων.

Δυστυχῶς οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἐπωφελήθησαν τῆς καρπώσεως τοῦ πλούτου τούτου ἐκ τῆς ἀνοήτου προλήψεως ὅτι ἡ τουρκικὴ περιουσία ἦτο ἀθέμιτος καὶ κατηραμένη καὶ εἰς τοὺς Χριστιανούς δὲν θὰ προξενήσῃ καλόν τι· οὕτω τοὺς μὲν δημητριακοὺς καρποὺς ἔκαυσαν, ἔχυσαν δὲ καὶ τὸ ἔλαιον θραύσαντες τοὺς περιέχοντας τοῦτο πίθους. Οὕτω κατεστράφησαν σπουδαιόταται περιουσίαι δυνάμεναι νὰ μειώσουν τὰς ζημίας, τὰς ὁποίας ὑπέστησαν οἱ ἐν Σητεῖα Χριστιανοί.

XV

Κρίνομεν σκόπιμον νὰ δημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα ἀντίγραφον ἐξ ἐπισήμου ἀντιγράφου, ληφθὲν ἐκ τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Κρήτης, τοῦ γαλλιστὶ καταρτισθέντος πίνακος ὑπὸ τοῦ Μουτεσσαρίφη (Διοικητοῦ) Ἡρακλείου περὶ τῶν ἐν Σητεῖα φονευθέντων Τούρκων, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου κάμνομεν πολλάκις ἀνωτέρω λόγον.

Τὸν πίνακα τοῦτον φαίνεται ὅτι ὑπέβαλεν ὁ Διοικητὴς τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὸν Σουλτᾶνον καὶ εἰς τοὺς ἐν Χανίοις Προξένους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, πιθανῶς ἵνα μετριάσῃ τὴν δυσμενῆ ἐντύπωσιν, ἣν ἐνεποίησαν αἱ διαπραχθεῖσαι κακουργίαι κατὰ τῶν ἐν Χανίοις καὶ ἀλλαγῶν τῆς Κρήτης Χριστιανῶν ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν ἢ ἀνοχὴν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν· ἴσως δὲ καὶ διὰ τὰς πρὸ ὀλίγου χρόνου σφαγὰς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαγῶν τῆς Αὐτοκρατορίας Ἀρμενίων.

Massacres de Sitia par les Chretiens

Note du Moutessarif de Candie au moi de Mai 1897

Villages	Hommes	Femmes	Enfants (Garçons)	Enfants (Filles)	Sommes
Dafni	45	55	35	21	156
Sykia	40	37	23	45	145
Mouliana	25	30	26	22	103
Etia	20	19	23	14	76
Paliopetsi	18	18	18	17	71
Krya	20	13	12	7	52
Lamnoni	15	13	15	6	49
Chandra	—	1	1	—	2
Achladia	29	7	5	2	43

Villages	Hommes	Femmes	Enfants (Garçons)	Enfants (Filles)	Somme
Stravodoxari	2	2	—	2	6
Ziro	20	13	12	7	52
Agio-Mamas	8	11	12	11	42
Vori	9	10	8	9	36
Sclavi	3	2	6	1	12
Rouccaca	7	—	—	—	7
Cato Piscopi	3	—	—	—	3
Paraspori	4	—	—	—	4
Pilalimata	2	2	—	—	4
Mina	2	3	1	—	6
Tourtouli	1	—	—	—	1
Zacathos	3	—	—	—	3
Limani	1	—	—	—	1
Lithinds	1	1	4	4	10
Total	278	237	201	168	884

XVI

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οὕτω τερατίζεται τὸ τραγικὸν δράμα τῶν ἐν Σητεία Τούρκων, ὑπὸ τῶν ἰδίων προκληθὲν τῇ ὑποδείξει κακῶν καὶ ἀνοήτων συμβούλων. Ἐγένοντο δὲ θύματα τῶν κούφων αὐτῶν ἐλπίδων ὅτι θὰ ἐπανήρχοντο οἱ σκοτεινοὶ ἐκεῖνοι χρόνοι, καθ' οὓς ὁ ραγιαῖς ἐστερεῖτο πάσης ὄντοτης.

Βεβαίως ἡ παρασπονδία ἐν τοῖς πολέμοις μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ὑπὸ τῶν ἠττημένων εἶναι τι ἀξιόμεμπτον, ἐν τούτοις δὲν εἶναι πρωτοφανὲς καὶ πρωτάκουστον εἰς τὰ χρονικά τῶν πολέμων καὶ διὰ τῶν ἐπαναστάσεων τῶν τυραννουμένων λαῶν. Ἐχομεν πλεῖστα τοιαῦτα παραδείγματα καὶ ἰδικά μας καὶ τῶν Τούρκων. Ἐκ τῶν πολλῶν τούτων ἀναφέρομεν τὰς κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως σφαιρὰς, καθ' ἣν οἱ στρατοὶ τοῦ Σουλτάνου μετὰ τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ἔθυσαν καὶ ἀπώλεσαν, μηδενὸς φεισθέντες, ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας. Ἀναφέρομεν ἐκ τῆς προσφάτου ἱστορίας τῆς Σητείας, τὴν ὑπὸ τοῦ διαβολήτου Ἰβραήμ Ἀφεντακάκι, τοπάρχου τῆς Σητείας, διαταχθεῖσαν σφαγὴν κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821 τῶν Χριστιανῶν τῆς Σητείας καθ' ἣν ἐφρονεύθησαν περὶ τοὺς χιλίους ἄνδρες, οἵτινες συνηθροίσθησαν εἰς διάφορα μέρη, ἵνα δῆθεν ἀκούσουν τὰ φηριμάνια τοῦ Σουλτά-

νου· (βλ. κεφ. Η' σελ. 43—58). Ἐπίσης τὰς κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν τοῦ 1898 γενομένας σφαγὰς τοῦ Ἡρακλείου πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, καθ' ἃς ἔπεσαν πολλαὶ ἑκατοντάδες ἀθῶων ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδῶν. Ἐχομεν τέλος τὴν παρασπονδίαν τῆς Τριπόλεως ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, καθ' ἣν ὁ μέγας στρατηλάτης τῶν Ἑλλήνων Θεόδ. Κολοκοτρώνης, μὲ ὅλην του τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὴν πολιτικὴν του περὶνοιαν, δὲν κατώρθωσε, παρὰ τὸν δοθέντα ὑπ' αὐτοῦ λόγον τιμῆς, νὰ προλάβῃ τὴν σφαγὴν τῶν παραδοθέντων τούρκων τῆς Τριπόλεως καὶ τὴν λεηλασίαν τῆς ἰδιωτικῆς περιουσίας καὶ τὴν πυρπόλησιν τοῦ παλατίου. Κατέβαλε δὲ ὑπερανθρώπους προσπάθειάς, ἵνα περισώσῃ τοὺς Ἀλβανούς, τοὺς διασήμους Τούρκους καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Χουραϊτ Πασᾶ, δι' ὧν κατόπιν ἔσωσε πλῆθος Χριστιανῶν κρατουμένων αἰχμαλώτων. Καὶ ἄλλα πλεῖστα ὅσα ἠδύνατό τις ν' ἀναφέρῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕ'

Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐπαναστάσεως.— Συνέλευσις τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας ἐν Πισκοκεφάλῳ.— Ψήφισμα περὶ ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.— Ἐκλογὴ ἐπαναστατικῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.— Ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐπαφὴ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς μετὰ τῶν Εὐρωπαίων.— Ἐν δυσάρεστον ἐπεισόδιον.

Μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς κομοπόλεως Σητείας, περὶ ἧς ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω, παρῆλθον ἡμέραι τινές, καθ' ἃς ἀποκατέστησαν οὗτοι τὰς οἰκογενείας των. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας καὶ πρὸ τούτων ἔτι εἶχον συμβῆ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἐκτεθέντων ἀνωτέρω γεγονότων, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψε πλήρης ἀναρχία ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, μὴ ὑπαρχούσης ἀρχῆς τινος, ἢ ὁποία νὰ φροντίξῃ περὶ τῆς τάξεως. Ὑπῆρξεν ἐπομένως ἐπείγουσα ἀνάγκη νὰ ληφθῇ πρόνοια περὶ τῆς ὀργανώσεως τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν, αἵτινες νὰ λάβουν τὰ προσήκοντα μέτρα πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς διαταραχθείσης τάξεως. Πρὸς τοῦτο συνῆλθον ἐν Πισκοκεφάλῳ πολλοὶ ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Ἐπαρχίας, οἱ ὁποῖοι ἀπεφάσισαν νὰ καλέσουν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ τὴν 9 Φεβρουαρίου 1897, ἵνα αὕτη προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν κεντρικῆς Διοικήσεως, ἢ ὁποία νὰ διοργανώσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἐν γένει διοίκησιν, πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν.

Πρὸ τῆς ἡμέρας ταύτης κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα Σητείας Εὐρωπαϊκὰ πολεμικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν 5 τοῦ Φεβρουαρίου καὶ τὴν ἐπομένην ἀπεβίβασαν μικτὰ ναυτικὰ ἀγῆματα ἀντιπροσωπεύοντα τὰς 4 μεγάλας Δυνάμεις, Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, Ρωσίαν καὶ Ἰταλίαν.

Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν, 9 Φεβρουαρίου, συνήλθον πολλοὶ ἐξ ὅλης τῆς Ἐπαρχίας. Γενομένης συνδριάσεως ἐν τῇ ὑπὸ ἀνοικοδόμησιν τότε μεγάλη Ἐκκλησία τοῦ χωρίου, ἤρξατο ἡ συζήτησις τῶν διαφορῶν ζητημάτων.

Πρὸ πάσης συζητήσεως ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ὀργανώσεως ἐκρίθη τότε σκόπιμον νὰ ἐξετάσωμεν τίνι τρόπῳ θὰ ἔπρεπε νὰ διαδηλώσωμεν πρὸς τοὺς καταλαβόντας τὴν πόλιν Εὐρωπαίους τὰς προθέσεις τοῦ Σητειακοῦ λαοῦ καὶ τὰς ἐλπίδας, ἃς στηρίζει οὗτος ἐπὶ τῆς ἀπροσκλήτου ταύτης κατοχῆς.

Ἐγένετο μακρὰ συζήτησις, ἂν ἔπρεπε νὰ δεχθῶμεν τὴν κατοχὴν, ἢ νὰ τὴν ἀποδοκιμάσωμεν διὰ δηλώσεώς μας, ἢ καὶ νὰ παρέλθωμεν ἐν σιγῇ τὸ πρᾶγμα. Ἐπὶ τούτων δὲν ὑπῆρχε καμμία ὁδηγία ἄλλοθεν ἐπὶ τῆς ὁποίας νὰ στηριχθῇ ἡ ἀπόφασις ἡμῶν.

Πρὸ τῶν δυσκόλων τούτων στιγμῶν ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἔλαβε τὸν λόγον καὶ ὑπεστήριξεν ὅτι ἡ συνέλευσις ὀφείλει νὰ δηλώσῃ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ὅτι ἀποδέχεται τὴν κατοχὴν ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι ὅτι αὕτη θὰ εἶναι προσωρινὴ καὶ ὅτι θὰ διευκολύνῃ τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἔνωσίν μας.

Τὴν γνώμην ταύτην ἀνέπτυξε καὶ ἐστήριξεν εἰς τὰς ἐξῆς ἀπίψεις, ὅτι ἡ συνέλευσις ἐπιδοκιμάζουσα τὴν κατοχὴν ὑπὸ τοὺς ἄνω ὄρους, ἔκτὸς τοῦ ὅτι θὰ καθιστᾷ εἰς τοὺς Εὐρωπαίους γνωστοὺς τοὺς ἀναλωτῶντες πόθους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐπὶ τοῦ Ἐθνικοῦ προγράμματος, θὰ εἶχεν ἡ Σητεία καὶ τὴν προστασίαν αὐτῶν εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι παρεσκεύαζον ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Ἐπαρχίας πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὅσων ὑπέστησαν οἱ ὁμόθητικοὶ αὐτῶν ἐν αὐτῇ. Τὴν ἄνω γνώμην εἶχε διατυπώσει προηγουμένως ἐν σχεδίῳ ψηφίσματος, ὑπερ ἀναγνωσθὲν ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῆς συνέλεύσεως ἄνευ ἀντιρρήσεώς τινος. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ὑπογραφὲν εἶχεν ὡς ἀκολούθως παρατιθεμένων μόνον ἐνταῦθα ὑπογραφῶν τινων ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ὑπογραψάντων, παραλειπομένων τῶν λοιπῶν συντομίας χάριν.

Ψ Η Φ Ι Σ Μ Α

Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας,

Συνελθὼν σήμερον ἐν τῷ χωρίῳ Πισκοκεφάλῳ καὶ λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀδύνατος πλέον ἀποβαίνει ἡ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου συμβίωσις τῶν δύο στοιχείων καὶ ὅτι ἡ Εὐρώπη, καθ' ἣν ἔχει οὗτος πεποίθησιν κατέλαβε προσωρινῶς στρατιωτικῶς τὰ κεντρι-

κώτερα μέρη τῆς νήσου πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ποθουμένης αὐτοῦ ἀποκαταστάσεως.

Ψ η φ ί ζ ε τ α ι

α') Ἀποδέχεται τὴν προσωρινὴν Εὐρωπαϊκὴν κατοχὴν τῆς νήσου ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι ὅτι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις ἀναγνωρίζουσι τὸ δίκαιον τῶν ἀγώνων τοῦ Κορητικοῦ λαοῦ καὶ τὰ ἀπαράγραπτα αὐτοῦ δικαιώματα, θέλουσιν εὐνοήσει καὶ διευκολύνει τὴν Ἔνωσιν αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

β') Ἀπέχει πάσης ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ὅσῳ δὲν προσβληθῆ ὑπὸ τούτων καὶ

γ') Παραγγέλλει πρὸς τὴν ἀρμοδίαν Ἐπιτροπὴν, ὅπως ἀνακοινώσῃ τὸ ψήφισμα ὅπου δεῖ.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 9 Φεβρουαρίου 1897

Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς Σητείας

Μ. Σκουλούδης, Ἐμμ. Οἰκονομάκις, Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκις, Γ. Γιατζάκις, Κ. Π. Θαλασσινός, Γεώρ. Κολυβάκις, Χατζῆς Στεφανῆς, Ι. Οἰκονομάκις, Δράκων Κοζυράκις, Ν. Ἱερεμίας, Ἰωάν. Παπαπλατανάκις, Ι. Μαστοράκις, Σταμ. Κτενιάδης, Ι. Γ. Σκαράκις, Χ. Γεωρ. Οἰκονομάκις, Ι. Χειμωνάκις, Σ. Φουνταλίδης, Εὐθ. Γιαπιτζάκις, Γεώρ. Μαστοράκις, Ι. Ε. Παπαδάκις, Ι. Μ. Ἀδαμάκις, Θ. Χαρχιολάκις, Ν. Τζοβενῆς, Γ. Δ. Μαυρικάκις, Ν. Ι. Παπαδάκις, Ἐμμ. Σ. Παπαδάκις, Χ. Χαρ. Συκιανάκις, Γεώρ. Γαλανάκις, Δ. Στεφανίδης, Ι. Προεστάκις, Ι. Ξομπλαράκις, Ν. Γ. Χαρχιολάκις, Ν. Ἀτζολετάκις, Ν. Ἀρχατζικάκις, Ματθ. Παπαδάκις, Χ. Ἐμμ. Παπαδάκις, Χ. Ε. Ἀναγνωστάκις, Δ. Παρασκευάκις, Ι. Γιαννακωντώνάκις, Σ. Σ. Γιαπιτζάκις, Κ. Πλακάκις, Χ. Πέτρος Πλακάκις, Ν. Ἀεράκις, Μιχ. Κουρουπάκις, Ματθ. Ἀεράκις, Χ. Ἐμμ. Κουβαράκις, Θ. Βεζυράκις, Ἐμμ. Γ. Δρακάκις, Σπυρ. Τραγουδιστάκις, Ι. Χατζαντωνάκις, Ἰωάν. Σουργιαδάκις, Ν. Σπυριδάκις, Ν. Τσιριλάκις, Ἐμμ. Καθεκλάκις, Ἐμμ. Ρουσελάκις, Ν. Παπαδογιαννάκις, Ν. Σ. Κολυβάκις, Ν. Χλουβεράκις, Ι. Γ. Κουνδουράκις, Γ. Δερμιτζάκις, Ἰωάν. Βατσάκις, Ν. Γ. Χλουβεράκις, Γ. Χατζιδάκις, Μιχ. Κοζυράκις κλπ.

Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ψηφίσματος ἐσυνεχίσθη ἡ συζήτησις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐπαρχίας. Ἡ συζήτησις κατέληξεν εἰς τὰς ἑξῆς ἀποφάσεις : 1) Νὰ συσταθῆ μία Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «*Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας*» ἀποτελουμένη ἐκ πέντε τακτικῶν μελῶν καὶ ἐκ πέντε ἀναπλη-

ροματικῶν, ἤτοι ἀνά δύο ἐξ ἐκάστου τῶν πέντε δήμων τῆς Ἐπαρχίας ἢ ἰΕπιτροπῆ αὕτη ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ συνεροχομένου ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Ἐπιτροπῆς. 2) Νὰ συσταθῇ ἀνά μία Ἐπιτροπῆ εἰς τὰς ἔδρας τῶν δήμων ὑπὸ τὸν τίτλον «Δημοτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Δήμου» ἐκλεγομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Δήμου καὶ ὑπαγομένη εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ 3) Ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ ἀνά μία Ἐπιτροπὴ ὑπαγομένη εἰς τὴν οἰκίαν Δημοτικὴν Ἐπιτροπὴν, ἐκλεγομένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου. Καὶ αὕτη μὲν ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις. Ὡς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν ἀπεφασίσθη : Νὰ ἐκλεγῇ εἰς Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαρχίας, εἰς δὲ τοὺς πέντε δήμους ἀνά εἰς ὄπλαρχηγὸς καὶ ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ ἀνά εἰς ἀστυνόμος. Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς θὰ ἐκ ἐγεται ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας, οἱ δὲ ὄπλαρχηγοὶ θὰ διορίζονται ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῇ ὑποδείξει τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ οἱ ἀστυνόμοι τῶν χωρίων θὰ διορίζονται ἐπίσης ὑπὸ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῇ ὑποδείξει τῶν ὄπλαρχηγῶν ἐκάστου δήμου. Μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τῶν προτάσεων τούτων ἡ συνέλευσις τοῦ λαοῦ προέβη ἀμέσως εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπογραφέντος τοῦ ἑξῆς πρακτικοῦ :

«Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας,

Συνελθὼν σήμερον ἐν τῷ χωρίῳ Πισκοκεφάλῳ καὶ λαβὼν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐκρυθμὸν κατάστασιν, εἰς ἣν διατελεῖ ἡ Ἐπαρχία ἔνεκα τῶν τελευταίων γεγονότων, θέλων δὲ νὰ τηρηθῇ ποιὰ τις τάξις πρὸς πρόληψιν δυσαρέστων καὶ ληφθῇ πᾶσα πρόνοια πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, Ἀνατίθησιν τὴν διακυβέρνησιν καὶ φρούρησιν αὐτῆς, πλὴν τῆς κομπολόφου Λιμένος Σητείας, εἰς ἣν τηρεῖται ἡ τάξις ὑπὸ τοῦ ἀποβιβασθέντος Εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς ἑξῆς κυρίους : Γεώργιον Στεφανίδην, Ἐμμανουὴλ Σ. Ἀγγελάκιν, Γεώργιον Κατσαράκιν, Χ. Μιχαὴλ Παπαδάκιν, Ἀριστείδην Σφακιωτάκιν, Γεώργιον Ζαχαράκιν, Ἀνδρέαν Ἀντύπαν, Γεώργιον Παπαδάκιν, Γεώργιον Καραβελάκιν, Ἀναγνώστην Παπανικολάου, τακτικὰ καὶ ἀναπληρωματικὰ μέλη, Στέφανον Ξενικάκιν, Κωνσταντῖνον Γ. Δρακάκιν, Ἰωάννην Πολυχρονίδην καὶ Νικόλαον Βογιατζῆν Γραμματεῖς : καὶ

Παρέχει αὐτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ λάβωσιν οἰαδήποτε μέτρα θεωροῦσι συντελεστικὰ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν, μέχρις οὗ λυθῇ τὸ ζήτημα ἡμῶν κατὰ τὰς εὐχὰς μας.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 9 Φεβρουαρίου 1897.

(Ἐπονται αἱ ὑπογραφαί, ὅπως καὶ ἐν τῷ ψηφίσματι τῆς αὐτῆς χρονολογίας, τῷ ἄνω ἀναφερομένῳ).

Αὐθημερόν διελύθη ἡ συνέλευσις, ἐπανελθόντων τῶν μελῶν εἰς τὰ χωρία των. Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, συντεταγμένης ἤδη εἰς Σωματεῖον, κατῆλθον, ὡς εἶχε προσυμφωνηθῆ κατὰ τὴν προηγουμένην ἡμέραν, εἰς τὴν παραλίαν, ἔξωθι τῆς Σητείας πλησίον τῶν ἐκβολῶν (στομίου) τοῦ ποταμοῦ Παντέλη. Πρὸ τῆς Ἐπιτροπῆς εἶχε καταφθάσει ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιος, τὸν ὁποῖον μόλις εἶχε παραλάβει λέμβος τοῦ πολεμικοῦ καταδρομικοῦ Suchet. Ἐτέρα λέμβος τοῦ ἰδίου πλοίου παρέλαβε τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ μετέφερον εἰς τὸ πλοῖον, ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ ὁποῖου εὕρισκετο ἤδη ὁ Ἐπίσκοπος συνομιλῶν μετ' ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ Ὑποπροξένου Σαουνάτσου.

Μετὰ τινὰς στιγμὰς προσεκλήθη ὁ Ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Hennique, συνοδευόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ Ὑποπροξένου κατῆλ-

Ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας
Ἀμβρόσιος

θεν εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ Κυβερνήτου. Ἡ Ἐπιτροπή, ἐν ἀναμονῇ παρέμενεν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, δυσφοροῦσα ἐπὶ τῇ βραδύτητι τῆς προσκλήσεώς της. Ἐπὶ τέλος κληθεῖσα εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς, ὅπου ἐκάθητο καὶ ὁ Ἐπίσκοπος συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ ὑποπροξένου Σαουνάτσου. Μετ' ὀλίγον εἰσῆλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν καὶ ὁ Κυβερνήτης. Οὗτος ἄνευ χαιρετισμοῦ, ἀπενθунθεὶς πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν, εἶπε μετὰ τόνου ἀσθηροῦ καὶ ἀποτόμου : «Κύριοι, ἀπαξῖω νὰ σᾶς χαιρετήσω καὶ νὰ ψαύσω τὰς αἰμοσταγεῖς χεῖρας σας, αἱ ὁποῖαι ἔχυσαν αἷμα ἀθῶον» καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀπεσύρθη.

Ἡ Ἐπιτροπή πρὸ τῆς συμπεριφορᾶς ταύτης τοῦ γάλλου Κυβερνήτου ἔμεινεν ἐμβρόντητος μὴ γνωρίζουσα τὸ προκαλέσαν αὐτὴν αἴτιον. Διαμαρτυρηθεῖσα πρὸς τὸν Προξένον εἶπεν εἰς αὐτὸν «τι μᾶς ἐφέρατε ἐδῶ διὰ νὰ μᾶς ὕβρισητε ;». Ὁ Προξένος ἀπήντησε «δὲν πταίομεν ἡμεῖς, ἀλλ' ἡ Θεοφιλία του» (δεικνύων τὸν παρακαθήμενον Ἐπίσκοπον), ὁ ὁποῖος ἐβεβαίωσε τὸν Κυβερνήτην ὅτι σεῖς διετάξατε τὴν καταστροφὴν τῶν ἐν Συκιᾷ πολιού-

κουμένων Τούρκων και την συνέχισιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν Παρασπορίῳ, καθ' ἣν ἐφρονεῦθη ὁ χότζας τοῦ χωρίου και ὅτι ἐκεῖνος, μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας του, δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ και ἀποσοβήσῃ τὴν καταστροφὴν». Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη τοῦ Προξένου ἐξήγειρε σφόδρα τὴν ἀγανάκτησιν τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος προσεπάθει νὰ δικαιολογηθῇ λέγων ὅτι δὲν ὠμίλησεν οὕτω και ὅτι τὸν παρεξήγησαν. Ὁ πρόξενος ὁμως ἐπέμενε λέγων ὅτι «τὰ εἶπετε γαλλιστί και ὅτι και ἐγὼ γνωρίζω τὰ γαλλικὰ ὡσάν και σᾶς». Ἐπειδὴ ὁ Πρόξενος ἀντελήφθη ὅτι τινὰ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐδείκνυον ἐπιθετικὰς κατὰ τοῦ Ἐπισκόπου διαθέσεις ἔσπευσε και εἰσῆλθεν εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Κυβερνήτου και εἶτα ἐπανελθὼν ἐκάλεσε τὸν Ἐπίσκοπον, μεθ' οὗ ἡ Ἐπιτροπὴ διεξῆγε σφοδρὰν συζήτησιν.

Ἐνῷ ἡ Ἐπιτροπὴ ἠτοιμάζετο ν' ἀπέλθῃ, ἐξῆλθεν ὁ Πρόξενος και παρεκάλεσε τὰ μέλη ν' ἀναμείνουν ὀλίγον, διότι θέλει ὁ Κυβερνήτης νὰ ὁμιλήσῃ ἐκ νέου πρὸς αὐτά. Μετ' ὀλίγον πράγματι ἐξῆλθεν οὗτος μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου και ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν λέγει «Κύριοι σᾶς ζητῶ συγγνώμην, διότι ἔνεκεν παρεξηγήσεως σᾶς μετεχειρίσθην μὲ τρόπον οὐχὶ τὸν ἐμπρόποντα». Ἐδωκε δὲ τὴν χεῖρα πρὸς χαιρετισμὸν και συγχρόνως προσέθηκε «διὰ νὰ λησμονηθῇ τελείως τὸ ἐπεισόδιον πρέπει νὰ πῶμεν μίαν σαμπάνιαν», τὴν ὁποίαν και προσέφερεν ὁ ὑπηρέτης. Κατόπιν ἐξηγήθη εἰς αὐτὸν ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ ἐν Σητεῖα καταστροφὴ τῶν Τούρκων, χωρὶς νὰ προλάβῃ ἡ Ἐπιτροπὴ τὴν ἀποσοβήσιν αὐτῆς. Εἰς τὰς ἐξηγήσεις ταύτας ὁ Κυβερνήτης ἐφαίνετο ὅτι ἔδιδε μεγάλην προσοχὴν, συμφωνήσας ὅτι εἰς τοὺς ἀτάκτους πολέμους δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προλαμβάνωνται παρόμοια ἔκτροπα και μάλιστα ὅταν πρόκειται περὶ πολέμων ἐχόντων φυλετικὸν και θρησκευτικὸν χαρακτῆρα (1).

Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη φορὰ, καθ' ἣν αἱ ἐπαναστατικαὶ ἀρχαὶ ἦλθον εἰς ἐπίσημον ἐπαφὴν πρὸς τὰς Εὐρωπαϊκὰς ἀρχάς· μεθ' ὅλην ὁμως τὴν μεταμέλειαν, τὴν ὁποίαν ἐπεδείξατο ὁ Κυβερνήτης μετὰ τὴν βάνανσον αὐτοῦ συμπεριφορὰν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν, αὕτη ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ πλοίου μὲ μικρὰν ἀνάμνησιν τοῦ ἐπεισοδίου, τὸ ὁποῖον ἀπέδωκεν αὕτη εἰς φιλότουρκα αἰσθήματα τοῦ Γάλλου Κυβερνήτου. (2)

(1) Φαίνεται ὅτι πράγματι ὑπῆρξε παρεξήγησις τις τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου και τοῦτο θὰ ὀφείλετο εἰς τὴν ἀπειρίαν αὐτοῦ περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς γαλλικῆς γλώσσης, μολονότι ὁ μακαρίτης εἰς πολλὰ ὑπέπεσε σφάλματα καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν σταδιοδρομίαν και ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897, ὀφειλόμενα κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν ἄκρατον αὐτοῦ φιλοδοξίαν και πολυπραγμοσύνην. Τὰ σφάλματά του αὐτὰ πολλάκις ἐπεσοίαζον τὰ προτερήματα, τὰ ὁποῖα ἐκέκτητο.

(2) Ὁ Ἐπίσκοπος εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΣΤ'.

Ἀνακοίνωσις τοῦ καταρτισμοῦ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τοὺς Ἑυρωπαίους.— Ὁ καταρτισμὸς τοῦ Προεδρείου.— Αἱ ἐντυπώσεις τῶν Ἑυρωπαίων ἐκ τῆς πορείας τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς.— Ὁ διορισμὸς τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἐπαρχίας καὶ ὁ καταρτισμὸς τῶν Δημοτικῶν ἐπιτροπῶν.— Δύο λυπηρὰ ἐπεισόδια κατὰ τῆς δημοσίας τῆς τάξεως.— Ὁ φόνος ἐνός Ὁθωμανοῦ καὶ ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Πισκοκεφάλου καὶ Πετρᾶ ὑπὸ τῶν Ἑυρωπαίων.

Μετὰ τὴν ὡς ἄνω συνομιλίαν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τοῦ Ἐπισκόπου μετὰ τοῦ γάλλου Κυβερνήτου Hennique συνεφωνήθη, ὅπως ἀπόσπασμα εὐρωπαϊκῶν πεζοναυτῶν μεταβῆ εἰς Παρασπόρι μετὰ τινῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἵνα λύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ ὀδηγήσουν τοὺς πολιορκουμένους Τούρκους εἰς Σητείαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο (βλ. ἄνωτ. σελ. 306 κέξ.).

Τὸ ὡς ἄνωτέρω ψήφισμα τοῦ λαοῦ καὶ τὸ πρακτικὸν τῆς ἐκλογῆς τῆς Ἐπιτροπῆς διεβιάσθησαν ἐν ἀντιγράφῳ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐν Σητείᾳ ὀρμούντος Διεθνοῦς Ἑυρωπαϊκοῦ στόλου διὰ τοῦ ἐξῆς συνοδευτικοῦ ἐγγράφου τῆς Ἐπιτροπῆς:

Πρὸς

τὸν Κύριον Ναύαρχον τοῦ ἐν τῷ ἡμετέρῳ λιμένι σταθμεύοντος Διεθνοῦς Ἑυρωπαϊκοῦ στόλου.

Κύριε Ναύαρχε,

Ἐγκλειστως ὄδε διαβιβάζομεν ὑμῖν 1) ψήφισμα τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας Σητείας, δι' οὗ κηρύττεται ἡ ἔνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ 2) πρακτικόν, δι' οὗ ἀνατίθεται εἰς τοὺς ὑπογεγραμμένους ἢ διακυβέρησις τῆς Ἐπαρχίας, πλὴν τῆς κωμοπόλεως Σητείας, ἣν τὸ ὑμέτερον ναυτικὸν φρουρεῖ, καὶ ἡ ἡ λήψις μέτρων, ὅπως ἀποκρουσθῆ ἔνδεχομένη ἐπίθεσις κατὰ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων ἐκ μέρους τῶν Ὁθωμανῶν.

Τὰς ἀποφάσεις ταύτας τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας, συμφώνους οὔσας πρὸ τὸ φρόνημα τῶν λοιπῶν πατριωτῶν ἡμῶν, ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι ἐν τῇ μερίμνῃ αὐτῶν ὑπὲρ τῶν καταδυναστευομέ-

---

ἄνω ἐπεισοδίου ὀνομάζει τὰ μέλη τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς «Προκρίτους», ἐνῶ καλῶς ἐγνώριζεν ὅτι οὗτοι εἶχον ἐκλεγῆ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως τοῦ λαοῦ ὡς μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ μάλιστα παρεπονεῖτο ὅτι δὲν ἐξελέγη καὶ ὁ ἴδιος, καὶ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ὁ γάλλος Κυβερνήτης ἐκάλεσεν εἰς τὸ πλοῖον αὐτὰ ὡς ἀποτελοῦντα τὴν Ἐπιτροπὴν (βλ. Ν. Π α π α δ ά κ η, ὁ Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιος σελ. 179—181).

νων Χριστιανῶν θέλουσιν ἐπιδοκιμάσει αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις καὶ θέλουσι συντελέσει, ἔχουσαι ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς θυσίας, ἃς ὁ ἀτυχῆς Κρητικὸς λαὸς ἔχει ὑποστῆ ἀπὸ αἰῶνων ἤδη, εἰς τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ ἀπὸ δεσποτικῆς Κυβερνήσεως καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ.

Ἐδελπιστοῦντες ὅτι καὶ ὑμεῖς κ. Ναύαρχε, ὅστις εἰσθε γόνος τῆς μᾶλλον φιλελευθέρως χώρας, θὰ συντελέσητε τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν λαοῦ ἀναξιοπαθοῦντος, ἀνακοινοῦντες ταῦτα ὅπου δεῖ.

Διατελοῦμεν μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 9 Φεβρουαρίου 1897

Οἱ ὅλως ὑμέτεροι

Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκις, Γεώργ. Στεφανίδης, Γεώργ. Κατσαράκις, Χ. Μιχ. Παπαδάκις, Ἀριστ. Σφακιωτάκις.

Τὰ ἄνω ἔγγραφα, ἐπιδοθέντα εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐν Σητεῖα Διεθνῶν Δυνάμεων, ἔκαμαν λαμπρὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, οἵτινες ὡς ἔλεγον, ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς πατρίδος των, ἐνόμιζον ὅτι μεταβαίνουν εἰς χώραν ἡμιαγρίαν, ἐνῶ σήμερον βλέπουν ὅτι εὐρίσκονται ἐν μέσῳ λαοῦ μορφωμένου καὶ πολιτισμένου. Ἐκτοτε δ' ἐφέροντο πρὸς ὅλους τοὺς ἐρχομένους εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτῶν μετὰ λεπτότητος, παρὰ τὴν προτέραν ψυχρότητά των.

Κατὰ τὴν 13 Φεβρουαρίου ἡ Ἐπιτροπὴ συνεδρίασε καὶ προέβη εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ Προεδρείου· ἀπεφάσισε νὰ προεδρεύῃ αὐτῆς καθ' ἑβδομάδα ἀνὰ ἓν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς, ὀριζόμενον δι' ἐκλογῆς, ἠδύνατο ὅμως καὶ ἅπαξ καὶ ἐπανεπιλημμένως ν' ἀνατεθῆ ἡ προεδρία εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον. Κατὰ τὴν πρώτην ἑβδομάδα ἐξελέγη Πρόεδρος ὁ πρεσβύτερος τῶν μελῶν **Χ. Μιχ. Παπαδάκις** καὶ ἀντιπρόεδρος ὁ **Ἀνδρέας Ἀντύπας** καὶ **Γεώργ. Στεφανίδης**. Μετὰ τὴν προεδρίαν τοῦ Χ. Μιχ. Παπαδάκι παρ-τηρήθη ὅτι τὸ σύστημα τῆς ἑβδομαδιαίας ἐκλογῆς παρουσίαζε δυσχερείας καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ἐκλεγῆ μόνιμος πρόεδρος. Ἡ ὁμόφωνος ψῆφος τῆς Ἐπιτροπῆς ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ γράφοντος ταῦτα.

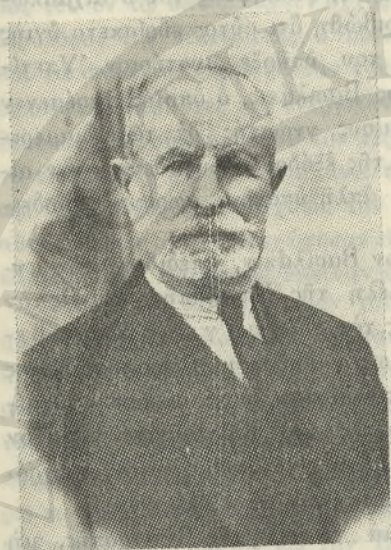
Μετὰ τὴν προᾶξιν ταύτην ἡ Ἐπιτροπὴ προέβη καὶ εἰς τὸν διορισμὸν τῶν ὀπλαρχηγῶν τῶν Δήμων· διορίσθησαν δὲ οἱ ἑξῆς : τοῦ δήμου Λιμένος Σητείας ὁ **Μιχ. Γ. Κολυβάκις**· τοῦτον διορισθέντα κατόπιν Ὑπαρχηγὸν Σητείας ἀντικατέστησεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ Ὀπλαρχηγοῦ τοῦ δήμου Λιμένος Σητείας ὁ ἐκλεγθεὶς εἰς ἐκ τῶν γραμματέων τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς **Στέφανος Θ. Ξενικάκις**. (1)

(1) Ὁ Στέφανος Ξενικάκις ἐγεννήθη ἐν Πισκοκεφάλῳ κατὰ τὸν Δε-

Τοῦ δήμου Χανδρᾶ διορίσθη ὁ *Ἰωάννης Σομπλαράκης*, τοῦ δήμου Τουρλωτῆς ὁ *Ἐμμανουὴλ Ρουσελάκης*, τοῦ δήμου Καρυδίου ὁ *Ἰωάννης Ἀβροινιάκης* (¹) καὶ τοῦ δήμου Ρουκάκας ὁ *Γεώργιος Ψαρονδάκης*. Κατόπιν διορίσθησαν καὶ οἱ ἀστυνομικοὶ τῶν χωρίων, τῇ προτάσει τῶν ὄπλαρχηγῶν, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου.

Μετὰ τὰς ἄνω ἐνεργείας διατάχθη καὶ ἡ ἐκλογή τῶν Δημοτικῶν

Στέφανος Ξενικάκης

Ἐπιτροπῶν, αἵτινες ἐμερίμνησαν καὶ δι' ὑποεπιτροπὰς εἰς τὰ χωρία. Οὕτω συνεπληρώθη ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις, ὑπολειπομένου μόνον τοῦ καταρτισμοῦ τῆς χωροφυλακῆς, διὰ τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖτο νὰ ἐξευρεθοῦν οἱ πόροι διὰ τὴν συντήρησίν της.

Κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα συνέβη ἐπεισόδιον, τὸ ὁποῖον ἐκινδύνευσε νὰ διαταράξῃ τὴν τάξιν, ἡ ὁποία ἤρχισε νὰ ἀπανέρχηται, χάρις εἰς τὰ λαμβανόμενα μέτρα. Τινὲς τῶν ἐν Πισκοκεφάλῳ διαμενοντῶν, ὧν ἀρχηγὸς ὑπῆρξεν ὁ δικαστικὸς κλητὴρ *Ἡρακλῆς Σηφογιαννάκης*, συνέλαβον ἔξωθι τῆς Σητείας τὸν υἱὸν πλουσίου τινὸς Ὀθωμανοῦ ἐκ τοῦ

χωρίου Ρουκάκας Ρεμανδὰν Καντόγλου ὀνομαζομένου καὶ τὸν μετέφερον

κέμβριον τοῦ 1862· ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ διασήμου ἱεροψάλτου Θεοδώρου Ξενικάκι, ὅστις κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς συστάσεως τῶν δικαστηρίων μετὰ τὴν λῆξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 ἐξελέγη δικαστὴς παρὰ τῷ Πρωτοδικεῖῳ Σητείας. Ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολεῖῳ Σητείας διήκουσε τὰ ἐν αὐτῷ διδασκόμενα μαθήματα. Εἶτα φοιτήσας εἰς τὸ ἐν Ἡρακλείῳ γυμνάσιον ἤκουσε τὰ μαθήματα τῆς δευτέρας τάξεως, μεθ' ὃ διορίσθη Ἑλληνοδιδάσκαλος εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον Σητείας διδάξας ἐπὶ τριετιᾶν ἐν αὐτῷ.

Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1889, κηρυχθέντος τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου συνελήφθη ὡς ἐπικρίνας τὰ ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως λαμβανόμενα μέτρα καὶ ὠδηγήθη εἰς Χανιά κρατηθεὶς ἐκεῖ ἐπὶ ἓνα περὶπου μῆνα, μεθ' ὃν ἀπελύθη, ἀποδειχθεὶς ἀβασίμου τῆς κατηγορίας. Κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ἐξελέγη πληρεξούσιος τῆς ἐν Ἀκρωτηρίῳ συνελθούσης Γενικῆς Συνελεύσεως. Ἐπίσης ἐξελέγη τοιοῦτος τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς συγκληθείσης ὑπὸ τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Συνταγματικοῦ Χάρτου τῆς Αὐτονομῆς Κρήτης.

Κατὰ τὴν Βουλευτικὴν περιόδον τῆς Κρητικῆς Βουλῆς τοῦ 1901

εις Πισκοκέφαλον, ὡς αἰχμάλωτον, διεπραγματεύοντο δὲ τὴν ἀπολύτρωσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ Ἰακώβου Βασιλάκι ἐπὶ τῇ καταβολῇ λύτρων.

Ἡ Ἐπιτροπὴ προλαμβάνουσα μὴ κακοποιηθῆ, ἢ καὶ φρονηθῆ ὁ αἰχμάλωτος, ἔπεισε τοὺς συλλαβόντας αὐτὸν νὰ τὸν παραδώσουν εἰς τὴν φύλαξιν αὐτῆς ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ὁ αἰχμάλωτος ἔμενεν εἰς δωμάτιον τῆς οἰκίας τοῦ Λαμπίρη, ὅπου διέμενον καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς. Τὴν νύκτα τῆς ἐπομένης ἡμέρας τῆς συλλήψεώς του ὁ αἰχμάλωτος ἐξηφανίσθη. Μετὰ ἔρευναν ἐξηκριβώθη ὅτι οὗτος εὕρισκετο ὑγιῆς παρὰ τῇ οἰκογενεῖα του. Ἡ διαφυγὴ του ὑπῆρξε μυστήριον. Ὑπετίθετο καὶ ἐλέγετο τότε ὅτι ὁ Ἰάκωβος Βασιλάκις, ὁ ὁποῖος παρέμενεν ἐν τῇ πόλει ἐξυπηρετῶν τοὺς Εὐρωπαίους, γνώστης δὲ τῶν διαμερισμάτων τῆς οἰκίας καὶ τῶν εὐκολιῶν τῆς ἐξόδου ἐφυγάδευσε τὸν αἰχμάλωτον. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο ἦτο ἀπλῆ ὑπόνοια, χωρὶς ν' ἀποδεικνύεται.

Ἐν τούτοις τινές, ἰδίᾳ οἱ περὶ τὸν Βασιλάκιν, ἀπέδιδον τὴν φυγάδευσιν τοῦ αἰχμαλώτου εἰς τινὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, ἦτοι εἰς τὸν Ἀ ν δ ρ έ α ν Ἀ ν τ ὕ π α ν καὶ εἰς τὸν Γ ε ώ ρ γ ι ο ν Κ α ρ α β ε λ ά κ ι ν . Οἱ συλλαβόντες τὸν αἰχμάλωτον Τοῦρκον πληροφορηθέντες τὴν ἀπόδρασιν αὐτοῦ εἰσώρησαν εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου διέμενον τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἤρχισαν ὑβρίζοντες καὶ ἀπειλοῦντες θάνατον εἰς ἣν περίπτωσιν δὲν παρέδιδον εἰς αὐτοὺς τὸν αἰχμάλωτον, συγχρόνως δ' ἠμπόδιζον τὴν ἔξοδον τῶν θελησάντων νὰ ἐξέλθουν.

Ἡ κατάστασις ἀπέβη κρίσιμος διὰ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, μὴ ὑπαρχούσης ἔτι στρατιωτικῆς δυνάμεως πρὸς προστασίαν αὐτῶν ἀπέναντι ἐξηγριωμένων ἐνόπλων, μὴ ἐχόντων τὴν δέουσαν ἀντίληψιν περὶ τοῦ κρίσιμου τῆς καταστάσεως τῆς πατρίδος. Οὕτως ἠναγκάσθησαν καὶ τὰ ἀπειλούμενα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς νὰ ὀπισθοῦν πρὸς ἄμυναν.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς θέλων νὰ δοκιμάσῃ, ἂν αἱ ἀπειλαὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων θὰ ἐπραγματοποιούντο, ἐξῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκίας καὶ ἀπηύθυνε πρὸς αὐτοὺς αὐστηρὰς παρατηρήσεις διὰ τὴν ἀντιπατριωτικὴν αὐτῶν στάσιν καὶ συνέστησεν εἰς αὐτοὺς νὰ διαλυθοῦν, διότι ἡ ἐνέργειά των αὕτη θὰ ἔχῃ κακὰς συνεπειάς. Οἷοι ὅμως

ἐξελέγη τὸ πρῶτον εἰς ἓκ τῶν Βουλευτῶν Σητείας. Ἐξελέγετο δὲ τοιοῦτος καὶ μέχρι τοῦ 1910, ἐκτὸς διαλειμμάτων τινῶν. Δραστήριος οὗτος καὶ εὐφυῆς κατώρθωσε ν' ἀποκτήσῃ μεγάλην περιουσίαν ἐκμεταλλεζόμενος τὴν πολιτικὴν του δύναμιν. Ἀπεβίωσεν εἰς ἡλικίαν 75 ἐτῶν κατὰ τὸ 1937.

(1) Ὁ Ἰ ω ά ν ν η ς Ἀ β ρ ο ν ι δ ά κ ι ς ἤσκησε τὰ καθήκοντά του μέχρι τοῦ Ἰουνίου 1897. Εἶτα παρητήθη λόγῳ ὑγείας, ὁπότε διορίσθη ὁ ἐκ Ζάκρου Ἐ μ μ α ν ο υ ἡ λ Ν . Ο ἰ ζ ο ν ο μ ά κ ι ς .

ἀφῆκαν μὲν ἐλευθερίαν εἰς τὸν Πρόεδρον νὰ ἐξέλθῃ, ἀλλὰ παρεκώλυον τὰ λοιπὰ μέλη νὰ πράξουν τὸ αὐτό· τέλος ὁ Πρόεδρος ἐξελθὼν ἐζήτησε συνδρομὴν παρὰ τῶν πολιτῶν, ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ ἐπέμβῃ. Τότε ἐν τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπενόησε τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ πολιορκοῦντες αὐτοὺς θὰ ἐπεΐθοντο νὰ ἡσυχάσουν. Κατῳρῆσε νὰ στείλῃ σημεῖωμα εἰς τὸν δῆμον Χανδρᾶ, διὰ τινος μικροῦ παιδός του ἐν τῷ ὁποίῳ ἔλεγεν οὗτος ὅτι ταραξία τινὲς πολιορκοῦν τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ ὁποῖος ἐξεπροσώπει τὸν Δῆμον ἐκεῖνον καὶ νὰ σπεύσουν εἰς βοήθειάν του. Τὸ τέχνασμα ἐπέτυχε καὶ οἱ πολιορκοῦντες μαθόντες τὴν ἐνέργειαν ταύτην τῶν πολιορκουμένων μελῶν ἔσπευσαν νὰ συναντήσουν τὸν Πρόεδρον καὶ νὰ ἐκλιπαρήσουν αὐτὸν νὰ εἰδοποιήσῃ ὅτι δὲν συμβαίνει τίποτε καὶ ν' ἀπέχουν πάσης κινήσεως. Ὁ Πρόεδρος ἀποδεχθεὶς τὴν παράκλησιν ταύτην ἐνήργησε κατ' αὐτήν, ἀφοῦ οὗτοι ἀπεχώρησαν ἀπὸ τὴν πολιορκουμένην οἰκίαν καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ἔμειναν ἐλεύθερα.

Δυστυχῶς τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶχε καὶ συνέχειαν, τῆς ὁποίας ἤρωες ὑπῆρξαν τὰ αὐτὰ πρόσωπα. Δὲν παρήλθον πολλαὶ ἡμέραι, ὅτε ὀθωμανός τις ἐκ Ρουκάκας, τολμηρὸς καὶ ριψοκίνδυνος, ἐξῆλθεν ἐν μᾶ νυκτὶ ἐκ τῆς κωμοπόλεως Σητείας πορευθεὶς ἀθέατος εἰς τὰ μέρη τοῦ χωρίου, ὅπου κρυπτόμενος κατῳρῆσε ν' ἀπομονώσῃ ἐν ὀλόκληρον ποίμνιον, ἀποτελούμενον ἐξ ἑκατὸν περίπου προβάτων, τὰ ὁποῖα, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτός, ὠδήγησεν ἐν καιρῷ νυκτός εἰς Σητείαν. Τὸ πρᾶγμα ἔγινε γνωστὸν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἀπὸ τοὺς παρουσιαζομένους ὡς ἰδιοκτίτας τῶν ζώων, παρακαλοῦντας αὐτήν νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ ταῖς γαλλικαῖς ἀρχαῖς ἐν τῇ πόλει Σητείας καὶ ἀξιώσῃ τὴν ἀπόδοσιν τῶν ζώων, ἀπειλοῦσα ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἀντίποινα κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Αἱ γαλλικαὶ ἀρχαὶ ἐπενέβησαν, ἀλλὰ μόλις κατῳρῆσαν νὰ διασώσουν περὶ τὰ 40 ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα καὶ παρέδωσαν εἰς τοὺς παρουσιαζομένους ὡς ἰδιοκτίτας. Ἐνῶ δὲ ταῦτα ὠδηγοῦντο εἰς Πισκοκέφαλον οἱ δημιουργήσαντες τὸ προηγούμενον ἐπεισόδιον, κατέσχον, ἢ μᾶλλον διήρπασαν τὰ ζῷα ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἦσαν τουρκικά (1). Διένεμαν δ' αὐτὰ μεταξὺ τῶν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἀπωλείας τῶν λύτρων τοῦ αἰχμαλωτισθέντος καὶ φυγαδευθέντος Τούρκου.

(1) Φαίνεται ὅτι τὰ ἀρπαγέντα ζῷα ἀνήκον εἰς τὸν Τούρκον, ὁ ὁποῖος τὰ ἔδωκε κ ο ι ν ἄ, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν, εἰς τοὺς παρουσιαζομένους ὡς ἰδιοκτίτας Κουκάκιδες ὁμοχωρίους του, καὶ τὰ εἶχον εἰς τὴν κατοχὴν των. Φοβούμενος ὅμως ὁ Τούρκος ὅτι τοῦτο θὰ ἐγένετο γνωστὸν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ θὰ τὰ ἀφήρουν ἀπὸ τοὺς Κουκάκιδες, ἔσπευσε καὶ τὰ παρέλαβε, συνεννοηθεὶς ἴσως μὲ τὸν βοσκόν, ὁ ὁποῖος τὰ ἐποίμαινε.

Οἱ ιδιοκτῆται διεμαρτύροντο. Ἡ δὲ ἐπιτροπὴ προσκαλέσασα τοὺς κατασχόντας τὰ ζῶα ἠξίωσε παρ' αὐτῶν νὰ παραδώσουν αὐτὰ εἰς οὓς ἀνῆκον, ἀλλ' οὗτοι, ὡς καὶ ἔνω εἴρηται, ἰσχυρίζοντο ὅτι τὰ ζῶα ἦσαν τουρκικὰ καὶ τὰ ὠκειοποιεῦντο παρανόμως οἱ διαμαρτυρούμενοι.

Γενομένης ἐρεῦνης ἀπεδείχθη ὅτι πράγματι τὰ ζῶα ἦσαν τουρκικὰ καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἔκρινεν ὅτι, ἐφ' ὅσον οὗτοι ἐφάνησαν ἀνίκανοι νὰ τὰ κρατήσουν, ἀφαιρεθέντα μετὰ τόσης τόλμης ὑπὸ τοῦ τούρκου, δικαιοτέρον ἦτο νὰ τὰ καρπωθοῦν οἱ τελευταῖοι κάτοχοι αὐτῶν.

Ἴσως ἡ κρίσις νὰ μὴ ὑπῆρξεν ἰδεώδης, ἀλλ' ἡ Ἐπιτροπὴ ἐστήριξεν αὐτὴν εἰς τὴν δημιουργηθεῖσαν πραγματικότητα, καθ' ὅσον οἱ κατασχόντες τὰ ζῶα, ὄντες πολυάριθμοι, εἶχον σφάξει αὐτὰ καὶ παλίσει τὸ κρέας, πρὶν προλάβῃ ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ἐκδώσῃ τὴν ἀπόφασίν της.

Μετὰ τὰ ἐπεισόδια ταῦτα οὐδὲν γεγονὸς ἄξιον λόγου ἐπέφερε δυσχερείας εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπανελθούσης μικρὸν κατὰ μικρὸν τῆς τόσοσν διαταραχθείσης τάξεως, οργανωθείσης ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τῆς χωροφυλακῆς.

Ἦρχισαν ὅμως νὰ κυκλοφοροῦν ἀπαίσιαι διαδόσεις, ταράττουσαι τὰ πνεύματα τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἐπαρχίας, ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Φουάτ οἱ διασωθέντες καὶ μεταβάντες εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκ Σητείας Ὀθωμανοὶ καὶ ἰδίᾳ οἱ ἐν Σμύρνῃ, ἠτοίμαζον ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Σητείας πρὸς ἐκδίκησιν διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ὁμοθρήσκων τῶν Αἰ διαδόσεις αὗται ἀνεκοινώθησαν εἰς τὰς ἐν Σητεία Εὐρωπαϊκὰς ἀρχάς, αἵτινες ὑπεσχέθησαν ὅτι θὰ λάβουν μέτρα πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ κακοῦ. Καὶ πράγματι διετάχθη πλοῖον πολεμικὸν νὰ περιπολῇ εἰς τὰ παράλια τῆς Σητείας· ὡς δὲ κατόπιν ἐγνώσθη οἱ ἐν Χανίοις ναύαρχοι ἐπληροφορήθησαν ὅτι αἱ κυκλοφοροῦσαι αὐταὶ διαδόσεις εἶχοντο ἀληθείας· ἔνεκα τούτου ὁ γάλλος Ναύαρχος Pottier μετέβη εἰς Σμύρνην καὶ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν τῶν ἐκεῖσε Τουρκικῶν ἀρχῶν ὅτι, ἂν συνέβαινε παρόμοιον γεγονὸς θ' ἀντιμετώπιζε τοὺς Εὐρωπαϊκοὺς στόλους.

Μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ Ἐπιτροπὴ ἐσκέφθη ὅτι ὄφειλε νὰ ἐξοπλίσῃ τὴν Ἐπαρχίαν, ἥτις, παρὰ τὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα παρέδωσαν οἱ Τοῦρκοι, διετέλει ἀοπλος, διότι τὰ ὄπλα, τὰ ὁποῖα κατεῖχον οἱ Χριστιανοὶ καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα παρέδωσαν οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐλάχιστα ἦσαν καὶ παμπάλαια καὶ σχεδὸν ἄχρηστα· ἐστεροῦντο δὲ καὶ ἄλλων πολεμοφοδίων ὥστε νὰ μὴ δύναται ὁ ἑλληνικὸς ἐν Σητεία πληθυσμὸς ν' ἀντιμετωπίσῃ σοβαρὰν ἐχθρικήν ἐπιδρομήν. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας ἐν τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, ἵνα προμηθευθῇ τὸν ἀναγκαῖον ὅπλισμὸν διὰ τὴν Ἐπαρχίαν. Ἡ φροντίς αὕτη ἀνετέθη εἰς τὸν Πρόεδρον, ὁ ὁποῖος μεταφέρων τὴν οἰκογένειάν του εἰς Σῦρον θὰ ἠδύνατο νὰ

μεταβῆ και εἰς τὰς Ἀθήνας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ὁ Πρόεδρος ἀνεχώρησεν ἐκ Σητείας κατὰ τὴν 18 Φεβρουαρίου ἐπιβάς ἐπὶ τοῦ Ἰταλικοῦ καταδρομικοῦ «Ἀνδρέα Δόρια» ὅπερ ἀνεχώρει διὰ Σῦρον. Ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Ἀθήνας κατὰ τὴν 22 τοῦ ἄνω μηνός, ἔνθα συνήντησε καὶ τοὺς συμπατριώτας Ἐμμ. Φουνταλίδη, Στυλιανὸν Γεωργίου καὶ Κωνσταντῖνον Φραγκοῦλην μετὰ τῶν ὁποίων συνεννοηθεῖς παρουσιάσθη εἰς τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Νικόλαον Λεβίδη πρὸς τὸν ὁποῖον ἐξέθηκαν οὗτοι τὰς ἀνάγκας τῆς Ἐπαρχίας, στερουμένης ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων, καὶ ὅτι ἔτι πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως Σητείας ἐστεροῦντο καὶ τροφίμων.

Ὁ εἰγγενὴς Ὑπουργὸς ἐφάνη λίαν πρόθυμος εἰς τὸ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀνάγκας ταύτας τοῦ τόπου μας. Οὕτω διετάχθη ἡ παράδοσις ἑνακοσίων ὄπλων συστήματος «σασεπῶ», ἑξακοσίων ὄπλων γκαῖ μὲ ἀνάλογα φυσίγγια καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα αὐτῶν, ἄρκετῶν σάκκων ἀλεύρου καὶ διπυρίτου ἄρτου. Τὰ πολεμοφόδια αὐτὰ ἐφορτώθησαν ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου «Μακεδονία», τὸ ὁποῖον εἶχε διαταχθῆ νὰ προσεγγίσῃ εἰς Ἁγίαν Πελαγίαν διὰ ν' ἀποβιβάσῃ ἐκεῖ διάφορα πράγματα διὰ τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Μαλεβιζίου. Ἐπὶ τοῦ ἀτμοπλοίου τούτου ἐπεβιβάσθησαν ὁ Ἐμμ. Φουνταλίδης, ὁ Κωνστ. Φραγκοῦλης, ὁ Φραγκίσκος Λαμπίρης καὶ ἐγὼ καὶ περὶ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐθελονταὶ καταγόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Σητείας. Τὸ πλοῖον διαφυγὸν τὸν τὸν Εὐρωπαϊκὸν ἀποκλεισμὸν ἔφθασεν εἰς Παλαικάστρον τὸ ἀπόγευμα τῆς 5 Μαρτίου, ὅπου ἀπεβίβασε τοὺς ἄνδρας, ἐξεφόρτωσε δὲ καὶ τὸ φορτίον του, τὸ προωρισμένον διὰ τὴν Σητείαν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων εἰδοποιήθησαν ἐπειγόντως καὶ τὴν ἐπομένην ἔφθασαν εἰς Παλαικάστρον πολλοὶ ἐξ ὄλων τῶν χωρίων. Γενομένης διανομῆς τῶν ὄπλων κατὰ Δήμους, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ, παρελήφθησαν ταῦτα μετὰ τῶν ἀναλόγων φυσιγγίων καὶ λοιπῶν ἐξαρτημάτων καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν Δήμων, ὅπου ἐγένετο ἡ διανομή πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν χωρίων. Οὕτως ὁπλίσθη διὰ πρώτην φορὰν ἀρκούντως ἡ Ἐπαρχία, ὥστε νὰ δύναται ν' ἀντιμετωπίσῃ οἰανδήποτε ἐχθρικήν ἐπιδρομήν.

Δυστυχῶς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς 6 Μαρτίου 1897 ἔλαβε χώραν λυπηρὸν γεγονός, διαταράξαν τὰς ἀγαθὰς σχέσεις, αἵτινες ὑφίσταντο μετὰ τῶν ἐν Σητεία Εὐρωπαϊκῶν ἀρχῶν καὶ τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας. Κατὰ τὰς προηγουμένας ἡμέρας ἦλθεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἔγγραφον τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν 12 Ἐπαρχιῶν τῶν Ἀνατολικῶν Τμημάτων Ἀριστοτέλους Κόρακα, διὰ τοῦ ὁποίου συνηστᾶτο νὰ γίνεται παρενόχλησις πρὸς τοὺς Τούρκους διὰ μικρῶν

ἀφιμαχιῶν, ὥστε νὰ καταδεικνύεται ἐκ τούτων ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἢ μετὰ τούτων συμβίωσις τῶν Χριστιανῶν.

Κατ' ἐφαρμογὴν τοῦ ἐγγράφου τούτου μία ὁμὰς χωροφυλάκων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θεοδώρου Ρεμουάντη ἐξ Ἀρμενίων περιπολοῦσα κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς κομοπόλεως Σητείας, παρατηρήσασα ἓνα Ὄθωμανὸν συλλέγοντα ξύλα, ὀλίγον ἔξω τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὀρισθείσης περιοχῆς, ἐλυροβόλησε καὶ ἐφόνευσε αὐτόν.

Αἱ κατέχουσαι τὴν πόλιν Εὐρωπαϊκαὶ Ἀρχαὶ ἐθεώρησαν τὸν φόνον τοῦ Ὄθωμανοῦ ὡς προσβολὴν καθ' ἑαυτῶν, ἀναλαβουσῶν τὴν προστασίαν τῶν ἐν τῇ πόλει Ὄθωμανῶν. Ὄθεν προέβησαν εἰς τὴν ἀπόφασιν, πρὶν ἢ ζητήσουν ἐξηγήσεις παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς, νὰ βομβαρδίσουν τὰ μέρη, ἐν οἷς διέμενον ἐπαναστατικαὶ ἀρχαί. Καὶ τοῦτο δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ἔπραττον μᾶλλον τυπικῶς καὶ πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν Τούρκων, διότι πρὸ τοῦ βομβαρδισμοῦ προειδοποίησαν τὴν ὥραν καὶ τὰ μέρη, καθ' ὧν θὰ ἐγένετο ὁ βομβαρδισμός.

Καὶ κατὰ μὲν τοῦ Πισκοκεφάλου ἐρρίφθη ἀνὰ μία βόμβα ἐξ ἐκείνου πολεμικοῦ (ἀγγλικοῦ, γαλλικοῦ καὶ ἰταλικοῦ). Ἐπίσης καὶ κατὰ τοῦ Πετρῶ (βόμβα μικρῆς διαμέτρου). Ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ οὐδεμία ἐπροξενήθη ζημία, οὔτε εἰς τὸν Πετρῶν, οὔτε εἰς τὸ Πισκοκέφαλον, διότι αἱ βόμβαι διήλθον ἄνωθεν τοῦ χωρίου, ἀπέκοψαν δὲ μόνον ὀλίγους κλάδους ἐλαιῶν τὰ τεμάχια τῶν ἐξαργεισῶν βομβῶν.

Κατὰ τῶν μέτρων ὅμως τούτων τῶν Εὐρωπαϊῶν ἢ Ἐπιτροπῆ ἀπηύθυνεν ἐντονωτάτην διαμαρτυρίαν, διὰ τῆς ὁποίας παρεπονεῖτο ὅτι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ ἀρχαὶ φέρονται μεροληπτοῦσαι ὑπὲρ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἀπὸ τῆς κατοχῆς των διέπραξαν πλεῖστα ἀδικήματα κατὰ τῶν Χριστιανῶν, χωρὶς νὰ ἐνεργήσουν τουλάχιστον ἀνακρίσεις ἀνέφερε δὲ ἐνδεικτικῶς γεγονότα, τὸν φόνον τοῦ Γεωργίου Κ. Παπαδάκι, λαβόντα χώραν ἐντὸς τῆς πόλεως, τὴν διαρπαγὴν τῶν χριστιανικῶν περιουσιῶν, τὴν βεβήλωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν Χριστιανικῶν τάφων τοῦ νεκροταφείου, τὰ ὁποῖα κατηγγέλθησαν ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων. Παρὰ τὴν διαμαρτυρίαν ὅμως ταύτην ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβε μέτρα, ἵνα μὴ ἐπαναληφθοῦν παρόμοια ἐπεισόδια, τὰ ὁποῖα ἄλλως τε ἦσαν ἀντίθετα πρὸς τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν διὰ τοῦ ψηφίσματος τῆς 9 Φεβρουαρίου 1897 (1).

(1) Τὸ κείμενον τῆς διαμαρτυρίας ταύτης δὲν δημοσιεύω ἐνταῦθα, ὡς στεροῦμενος ἐπισημοῦ ἀντιγράφου αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΑΖ'.

Νέα Συνέλευσις τοῦ λαοῦ ἐν Πισκοκεφάλῳ. — Ἐκλογὴ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Σητείας καὶ μενιμου Προέδρου τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. — Ἡ ἐπίθεσις τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου Ἀριστοτέλους Κόρακα κατὰ τῆς κωμοπόλεως Ἱεράπετρας. — Ἐκθεσις τούτου ἐπὶ τῶν συμβάντων κατὰ τὴν ἐπίθεσιν. — Μικρὰ σχόλια ἐπ' αὐτῆς. —

Μετὰ τὴν διανομὴν τῶν ὄπλων εἰς τὰ διάφορα χωρία συνῆλθεν ὁ λαὸς τῆς Ἐπαρχίας ἐν Πισκοκεφάλῳ, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν καὶ τακτοποιήσῃ τὴν πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν αὐτῆς ἄρχήν. Ἐνδεδειγμένος Γενικὸς Ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαρχίας ἦτο ὁ Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδης (1), ὡς ἡγέτης τῆς μιᾶς ἐκ τῶν δύο πολιτι-

(1) Περὶ τοῦ Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδου κρίνομεν ὀρθόν, παρὰ τὴν ὑπάρχουσαν δυσκολίαν ἣν ἀντιμετωπίζει τις νὰ βιογραφῆσῃ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ ἀντίπαλον, ἔστω καὶ ἀποθανόντα, διότι πάντοτε θὰ κριθῆ ὡς μεροληπτῶν, νὰ κάμωμεν εὐρύτερον λόγον, σχετικὸν πρὸς τὴν ἐμπορικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ δράσιν.

Οὗτος ἐγεννήθη κατὰ τὸ 1850 ἐν τῷ χωρίῳ Γραῦς (νῦν Ἅγιος Στέφανος) ἐκ γονέων πλουσίων καὶ εὐγενῶν. Τὴν στοιχειώδη αὐτοῦ παιδείου ἐλαβεν εἰς τὰ σχολεῖα τοῦ Ἡρακλείου, μεθ' ἣν ἐπανῆλθεν εἰς τὸν πατρικὸν οἶκον ἐπιδοθεὶς εἰς τὸ ἐμπορικὸν στάδιον, βοηθῶν τὸν πατέρα του εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐμπορικῶν ἐργασιῶν του.

Εὐφυὴς καὶ δραστήριος δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναδειχθῆ εἰς ἐκ τῶν πρώτων ἐμπόρων τῆς Ἐπαρχίας ἀναλαβὸν σὺν τῷ χρόνῳ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς του, ἀποχωρήσαντος ἀπὸ τῆς πολυχρονίου Ἐταιρείας, ἣν εἶχε σχηματίσει μετὰ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ μεγαλεμπόρου Στεργιάδου ἢ Σαλονικιοῦ. Ἄλλ' ἡ φιλοδοξία αὐτοῦ δὲν ἰκανοποιεῖτο μόνον ἐν τῇ ἐμπορικῇ δράσει. Ἦδη παρουσιάζετο ἐνώπιόν του νέον στάδιον δράσεως, ἡ πολιτικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ πατήρ του δὲν ἦτο ἰκανὸς νὰ δράσῃ καὶ λόγῳ τῆς ἡλικίας του καὶ δι' ἔλλειψιν μορφώσεως, παρ' ὅτι ἔφερε τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀναγνώστου.

Αἱ δοθεῖσαι πολιτικαὶ ἐλευθερίαι εἰς τὴν Κρήτην διὰ τῆς Συμβάσεως τῆς Χαλέπας παρέσχον εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδοθῆ εἰς τὴν πολιτικὴν μεθ' ὅλης τῆς νεανικῆς ὀρμῆς του. Ἐν Σητεία ὑπῆρχον τότε ὀλίγα πρόσωπα ἰκανά, ἵνα ἐπωφεληθοῦν τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς καταστάσεως. Ἐν ἐκ τῶν προσώπων τούτων ὑπῆρξε καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδης. Ἡ μόρφωσίς του ἦτο μετρία καὶ ὡς πολιτικὸς δὲν ἠδύνατο ν' ἀρθῆ εἰς ὑψηλά πολιτικὰ ἐπίπεδα. Ἄλλ' ἡ εὐφυΐα του, ἡ φιλοδοξία του καὶ ἡ δραστηριότης του συνεπλήρουν τὰ ἐλλείποντα προσόντα. Προσεῖτι δὲ εὐγενῆς τοὺς τρόπους, πλούσιος καὶ ἐπιτήδειος κομματάρχης, κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ καταστῆ ὁ σπουδαιότερος πολιτικὸς παράγων τῆς Ἐπαρχίας.

Ἡ ἀνάμιξις αὐτοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν ἤρξατο κυρίως κατὰ τὴν πε-

κῶν παρατάξεων, ἐφ' ὅσον ἡ προεδρία τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς κατέχεται ὑπὸ τοῦ ἡγέτου τῆς ἑτέρας παρατάξεως. Τὴν θέσιν ὁμως τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ διεξεδίκουν καὶ δύο ἄλλα πρόσωπα ἐπικαλούμενα τὰς οἰκογενειακὰς τῶν παραδόσεις. Πρὸς ἰκανοποίησιν ἀμφοτέρων ὁ μὲν **Μιχαὴλ Κολυβάκης** διορίσθη ὑπαρχηγὸς τῆς Ἐπαρχίας, ὁ δὲ **Κωνσταντῖνος Φραγκούλης** Γενικὸς Γραμματεὺς τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐμμαν. Ἀγγελάκης

Ἐμμαν. Φουνταλίδης

Τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ Προέδρου τῆς

ἐπιτροπῆς τοῦ 1880, ὅποτε ὑπεστήριξε τὸν γέροντα πατέρα του ἐπιτυχόντα καὶ ἐκπροσωπήσαντα τὴν Ἐπαρχίαν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν τῇ Γενικῇ τῶν Κρητῶν Συνελεύσει, τὸ πρῶτον ἤδη δημοσίᾳ συνεδριαζούση.

Ἀπὸ δὲ τὴν περίοδον τοῦ 1882 ἐξελέγη ὁ ἴδιος προσωπικῶς καὶ ἔκτοτε πολιτευόμενος ἐπέτυχεν εἰς τοὺς ἐκλογικοὺς ἀγῶνας τῶν περιόδων τοῦ 1887, 1895, 1901 καὶ 1903. Κατὰ τὸ 1897 ἐξελέγη Γενικὸς Ἀρχηγὸς Σητείας ἐλθὼν εἰς συμφωνίαν μετὰ τοῦ γράφοντος ταῦτα, ἐκλεγέντος καὶ τούτου μονίμου Προέδρου τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ λαοῦ, συνελθόντος ἐν Πισκοκεφάλῳ, ὡς φαίνεται ἐν τῷ δημοσιευμένῳ ἐνταῦθα ψηφίσματι. Ἡ ὑπηρεσία τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ μᾶλλον ἦτο ἀστυνομική, διότι κατὰ τὸν χρόνον τῶν ἐν Σητεία πολεμικῶν συμβάντων ἀπουσίαζεν οὗτος ἐν Ἀθήναις.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐπαναστάσεως διορίσθη ὑπὸ τῶν Γάλλων Νο-

Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ὠρίσθησαν διὰ τοῦ ἀκολούθου ψηφίσματος τοῦ λαοῦ :

— «Ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας συνελθὼν σήμερον ἐν τῷ χωρίῳ Πισκοκεφάλῳ καὶ λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι πρὸς μονιμοποίησιν τῆς στρατιωτικῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐπαρχίας καὶ πρὸς τακτοποίησιν τῆς πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς ἀρχῆς αὐτῆς δέον νὰ ἐκλεχθῶσι δύο πρόσωπα χαίροντα τὴν γενικὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ, τὸ μὲν ὡς στρατιωτικὸς Γεν. ἀρχηγός, τὸ δ' ἕτερον ὡς Πρόεδρος τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐκλέγει τὸν μὲν κ. **Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδην** ὡς στρατιωτικὸν Ἀρχηγόν, τὸν δὲ κ. **Ἐμμανουὴλ Σ. Ἀγγελάκιν**, ὡς Πρόεδρον τῆς Διοικ. Ἐπιτροπῆς.

Ἐγένετο τῇ 11 Μαρτίου 1897

Ἐμμ. Σπυριδάκις, Κων. Δρακάκις, Γεώργ. Καραβελάκις, Νικ. Βογιατζῆς, Ἰωάν. Κασωτάκις, Κωστής Φουνταλίδης, Α. Ε. Ἀντύπας, Γεώργ. Παπαδάκις, Ἰωάνν. Ἀδαμάκις, Πέτρος Σφακιωτάκις, Στέφ. Θ. Ξενικάκις, Ἐμμ. Περιφεράκις, Νικ. Ἱερεμίας, Ἐμμ. Σακκαδάκις, Γεώργ. Τζαοδῆς, Μιχ. Γ. Κολυβάκις, Ἰωάν. Πολυχρονίδης, Ἀναγν. Ι. Παπαδάκις, Ἰωάνν. Λιανουδάκις, Γεώργ. Πατερόπουλος, Γεώργ. Γιατζάκις, Ἐμμ. Μιχελάκις, Χ. Ἀναγν. Παπαδάκις, Ἐμμ. Χατζιδάκις, Γεώργ. Σπυριδάκις, Ἐμμ. Ἀποστολάκις, Κ. Μουλιαντάκις, Γεώργ. Μαρκάκις, Χ. Γεωρ. Κουρουπάκις, Ἰωάν. Ξομπλαράκις, Ἡγούμενος Γρηγόριος, Ἐμμ. Ν. Δασκαλάκις, Παπᾶ Ν. Μαρκάκις, Ἐμμ. Ἰωαννίδης, Ἰωάν. Μυλωνάκις, Ἰωάνν. Παπαπλατανάκις, Νικ. Ι. Παπαδάκις (ἔπονται ὑπογραφαὶ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐξ ὅλων τῶν χωρίων τῆς Σητείας).

Πρὸ τῆς συνελεύσεως ταύτης ἐγένετο ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ φρουρίου τῆς Ἱεραπέτρας ὑπὸ τοῦ Γεν. Ἀρχηγοῦ τῶν δύο τμημάτων Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου Ἀριστοτέλους Κόρυκα περὶ τῆς ὁποίας ἀναφέρονται ἐνταῦθα, διότι σμετρεῖται αὕτη πρὸς ἄλλα γεγονότα, τὰ ὁποῖα θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

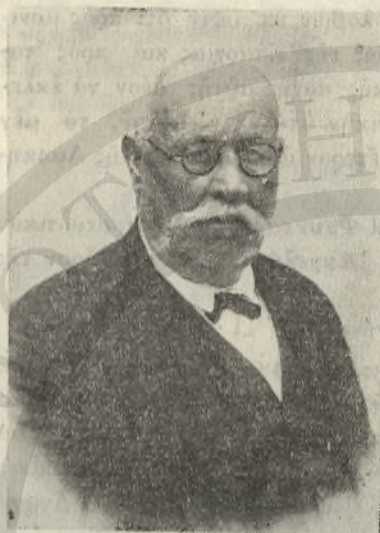
Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην δὲν ἔλαβον μέρος ἐκ Σητείας, ἢ μίαν μικρὰ ὁμάς ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ **Μιχαὴλ Κολυβάκι** (1)

μαρκεῖων Λασηθίου καὶ εἶτα ὑπὸ τῆς Κρητικῆς Κυβερνήσεως νομάρχης Σφακιῶν, ἣν θέσιν δὲν ἀπεδέχθη. Παρ' ὅλας τὰς ἐγνοωμένας τοῦ ἀνδρὸς ἀρετάς, δὲν ἐστερεῖται οὗτος καὶ ἐλαττωμάτων, μειούντων τὰς ἀρετάς του. Ἀπέθανε τὴν 30 Δεκεμβρίου 1909 ἐκ συγκοπῆς.

(1) Ὁ Μιχαὴλ Γ. Κολυβάκις ἐγγονὸς ἐκ μητρὸς τοῦ μεγάλου πατριώτου Καπετᾶν **Γιάννη Παπαδάκι ἢ Κομποῦ**, (βλ. ἀνωτ. ἐν ἐπιμέτρῳ σελ. 122), ἐκ πατρὸς δὲ τοῦ ἐπίσης πατριώτου **Μιχαὴλ Κολυβάκι**, (ἐξ οὗ καὶ τὸ

καὶ τοῦτο διότι ἐν Σητεία ὑπῆρχεν ἔτι ἀνωμαλία τις ἐκ τῶν προηγουμένων γεγονότων καὶ διότι ἄλλως τε δὲν παρουσιάζετο ἀνάγκη ἐπικουρίας, ὑπαρχούσης ἰσχυρᾶς δυνάμεως ἐκεῖ, ἔναντι ὀλιγαρίθμου ἐχθροῦ.

Μιχαὴλ Γ. Κολυβάκις

Ἔκθεσις

«Εἰς Ἱεράπετρον ἀφικόμεν τὴν ἑσπέραν τῆς 20 φθίνοντος καὶ

Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἱεραπέτρας σκοπὸν εἶχε νὰ παραστῶσιν ἅπαντα τὰ τμήματα τῆς νήσου ἐπαναστατημένα, ἔλαβε δὲ χώραν κατὰ τὴν 20 Φεβρουαρίου 1897, ὡς ἀναφέρει ἡ ἔκθεσις τοῦ ἀρχηγοῦ Κόρακα, ἦν θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ καταχωρίσωμεν ἐνταῦθα λόγῳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς σημασίας καὶ διότι ἔχει σχέσιν πρὸς τὰ ἐν Σητεία γεγονότα.

Ἐμῆμα Ἡρακλείου

«Πρὸς τὸν Συνταγματάρχην καὶ ὑπαπιστὴν τῆς Α. Μεγαλειότητος τοῦ Βασιλέως Κύριον Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον»

ὄνομα ἔλαβε) πολυειδῶς δρασάντων τούτων κατὰ τὴν μεγάλην ἐποποιίαν τοῦ 1821, ἐγεννήθη κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1863 ἐν Πισκοκεφάλῳ Σητείας. Τὴν στοιχειώδη παιδείου ἐλαβεν εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους λειτουργοῦν ἑλληνικὸν σχολεῖον Σητείας. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησιν ἐκ τοῦ σχολείου τούτου, κατὰ τὸ ἔτος 1879, προσελήφθη ὡς γραμματεὺς τοῦ νεοσυστάτου τότε δήμου Λιμένος Σητείας. Κατὰ τὸ 1887 ἀνεμίχθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν πολιτικὴν θέσας ὑποψηφιότητα πληρεξουσίου, ἀλλ' ἀπέτυχεν εἰς τὰς ἐκλογὰς τῆς περιόδου ταύτης. Κατὰ τὰς ἐκλογὰς τοῦ 1889 θέσας καὶ πάλιν ὑποψηφιότητα ἐπέτυχεν καὶ ἀνεπροσώπεσε τὸ πρῶτον τὴν Ἐπαρχίαν ἐν τῇ Γενικῇ τῶν Κρητῶν Συνελεύσει κατὰ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους τούτου, καθ' ἣ συνέβησαν τὰ γνωστὰ γεγονότα, συνέπειά τῶν ὁποίων ἡ Συνέλευσις διελύθη μὴ συνελθοῦσα εἰς δευτέραν σύνοδον. Κατὰ τὸ 1895 μετὰ τὴν νέαν τῶν πραγμάτων μεταβολὴν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Ἐμ. Φουνταλίδου ἐξελέγη καὶ πάλιν πληρεξούσιος διὰ δύο ἔτη.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897 ἀνετέθη εἰς αὐτὸν ἐν τῇ πόλει Σητεία ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν προκρίτων νὰ σχηματίσῃ πολιτοφυλακὴν ἐκ νέων τινῶν, ἵνα προλάβῃ τὴν διατάραξιν τῆς τάξεως, ἦν ἐπεδίωκον οἱ Ὀθωμανοὶ καθ' ὄρισμένον σχέδιον. Δυστυχῶς τὸ ἐγχείρημα ἀπέτυχεν καὶ

εὔρον τοὺς Ὀθωμανοὺς τῆς Ἐπαρχίας ἐγκεκλεισμένους εἰς τὸ φρούριον Ἱεραπέτρου, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς κατέχοντας ἅπασαν τὴν ὑπαίθρου χάραν. Εὐθὺς μετὰ τὰ τεῖχη καὶ ἔξωθεν αὐτῆς εὔρομεν ὄριμους τὸ ἰταλικὸν θωρηκτὸν «Lauria».

Ἡ κατάστασις αὕτη διετηρεῖτο ἀπὸ τῆς 5 Φεβρουαρίου, ὅποτε ἔληξεν ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις χωρίοις φυλαττομένων Ὀθωμανῶν μετὰ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως κρατοιμένων Χριστιανῶν, ὡς λεπτομερῶς ἐκτίθεται ἐν τοῖς ἐπισυναπτομένοις ἀντιγράφοις τῶν διαμειφθέντων ἐγγράφων.

Τὴν ἐπομένην Ἐπιτροπὴ ἐκ προκρίτων Χριστιανῶν τοῦ τμήματος Λασηθίου ἀπεστάλη πρὸς τὸν κυβερνήτην De Libere τοῦ πρὸ τῆς Ἱεραπέτρου ναυλοχοῦντος Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ «Lauria», ἐντεταλμένη νὰ παρακαλέσῃ αὐτόν, ὅπως διατάξῃ νὰ ἀνοιχθῶσιν αἱ ἐρημητικῶς κεκλεισμένοι πύλαι τῆς Ἱεραπέτρου καὶ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν πρὸς παραλαβὴν τῶν ἐν αὐτῇ περιουσιῶν των, αἵτινες ὑπὸ τῶν Τούρκων διηραζόντο, καταρισθῆ δὲ φρουρὰ ἐκ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, εἰς ἣν νὰ ἀνατεθῇ ἡ τήρησις τῆς τάξεως, ἀφοῦ ὁ ἐν αὐτῇ Τουρκικὸς στρατὸς εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ προηγήται πάσης καταστροφῆς».

Ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτὴ, ἕνεκα τούτου συνεκροτήθη αὐθημερὸν ἔξωθεν τῆς Ἱεραπέτρου ἐν «Ἁγιασμένῳ» πολεμικὸν συμβούλιον, εἰς ὃ ἔλαβον μέρος πάντες οἱ παρόντες ἀρχηγοὶ καὶ ὀπλαρχηγοὶ καὶ ἀπεφασίσθη, ὅπως ἀπευθυνθῇ αὐτῷ ἀμέσως ἔγγραφον, δι' οὗ νὰ ἐκτίθεται ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἡ δυσχερὴς θέσις, εἰς ἣν εὐρίσκετο ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τοῦ τόπου, βλέπων τὴν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ εἰρημένου διαρπαγὴν τῶν περιουσιῶν του, χωρὶς οὐδεμίαν μέριμνανὰ λαμβάνηται ὑπ' αὐτοῦ, τοῦ ἐκπροσωποῦντος μεγάλην Χριστιανικὴν Δύναμιν πρὸς προφύλαξίν των, νὰ δηλοῦται ὅτι συνεπεῖα τῆς μεροληπτικῆς ταύτης διαγωγῆς του, θ' ἀνελάμβανον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν περιουσιῶν αὐτῶν διὰ πάσης θυσίας καὶ νὰ καθιστῶσιν αὐτὸν ὑπεύ-

---

ἡ ἐπανάστασις ἐπεσπεύσθη μὲ τὰ γνωστὰ ἀποτελέσματα.

Μετὰ τὸν καταρισμὸν τῆς ἐπαναστατικῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας διωρίσθη ὀπλαρχηγὸς τοῦ δήμου Σητείας καὶ εἶτα μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ διωρίσθη, τῇ προτάσει τούτου, Ὑπαρχηγὸς Σητείας, ἀντικατασταθεὶς ἐν τῇ πρώτῃ ὑπηρεσίᾳ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Ξενικάκι. Ἐν τῇ θέσει τοῦ Ὑπαρχηγοῦ διετέλεσε μέχρι τοῦ τέλους τῆς Ἐπαναστάσεως, ὅποτε διωρίσθη Τελώνης Σητείας, ὑπηρετήσας ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ ἐπὶ τινα χρόνον, μεθ' ὃν παρατηθεὶς ἐπανήλθεν εἰς τὸ πρῶτον ἐπάγγελμά του.

θυνον διὰ τὰς θλιβεράς αὐτὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ἐπροκάλει ἡ ἀνάληγτος καὶ ἀφιλόνητος αὐτῆ διαγωγὴ του».

«Τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἐγένετο καὶ ἀπεστάλη αὐτῷ μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας τῇ ἐπομένῃ λίαν πρωῖ ἀπέστειλα πρὸς τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως Ἱεραπέτρου ἔγγραφον πρόσκλησιν, δι' ἧς προσεκάλουν αὐτάς, ὅπως ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων τοῦ κατέχοντος τὴν νῆσον Κρήτην μοι παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον ἐντὸς δύο ὥρων ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς ὑποσχόμενος νὰ προστατεύσω τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν πάντων τῶν ἐν αὐτῇ ἀνεξαρτήτως θρησκείματος, ἄλλως ἤθελον ἐκπορθῆσαι αὐτὴν διὰ τῶν ὄπλων».

Μετὰ τὴν λήψιν τοῦ ἔγγραφου τούτου, λαβοῦσαν χώραν τὴν 7 π.μ. ὁ πολιτικὸς Διοικητὴς τῆς πόλεως (ἔπαρχος) μετέβη εἰς τὸ εἰρημένον θωρηκτὸν καὶ ἐγνωστοποίησε τῷ κυβερνήτῃ αὐτοῦ ὅτι αἱ ἐν τῇ πόλει πολεμικαὶ δυνάμεις δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς ν' ἀντιταχθῶσι καθ' ἡμῶν καὶ ὅτι ἔνεκα τούτου ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραδοθῶσιν».

«Ὁ κυβερνήτης De Libere ἀπέτρεψεν αὐτὸν τοῦ τοιούτου διαβήματος, διαβεβαιώσας ὅτι ἡ πόλις εἶνε ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Μηδεμίαν ἀπαντήσεως δοθείσης μέχρι τῆς, ὡς εἴρηται, ταχθείσης ὥρας, οὔτε ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, οὔτε ὑπὸ τῶν πολιτικῶν, οὔτε ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, διέταξα τὴν ἔναρξιν τῆς πρὸ αὐτῆς πρὸς μάχην παρατάξεως τῶν διαφόρων σωμάτων, ὧν τὰς κινήσεις ἀντιληφθεῖς ὁ Κυβερνήτης τοῦ θωρηκτοῦ προσεκάλεσεν Ἐπιτροπὴν ἐκ προκρίτων Χριστιανῶν, εἰς ἣν, ἐπὶ τοῦ πλοίου μεταβάσαν, ἐγνωστοποίησεν ὅτι θέλει διὰ τῶν τηλεβόλων του ἀποκρούσει πᾶσαν κατὰ τῆς πόλεως προσβολήν. Εἰς τὴν γνωστοποίησίν του ταύτην ἡ Ἐπιτροπὴ ἀνέπτυξε καὶ προφορικῶς τὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἔγγραφῳ ἐκτιθέμενα καὶ τὸ ὁποῖον ἐγκρίτως εἶχε περιέλθει εἰς χεῖρας του, ἀλλὰ ἔμεινεν ἀνένδοτος καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπῆλθεν».

«Ἐν τῷ μεταξύ ἡ παράταξις ἐξηκολούθει καὶ ἐγένετο πρὸ τῆς Ἱεραπέτρου κατὰ κανονικὸν ἡμικύκλιον τὸ δεξιὸν κέρασ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, εἰς θέσιν «Βιγλιά», κατέλαβον ὑπὸ τοὺς οἰκείους ἀρχηγοὺς οἱ ὄπλιται τοῦ δήμου Ἀνατολῆς Ἱεραπέτρου ἐνισχυθέντες ὑπὸ τῶν τῆς Βιάννου, τῆς Μεσαράς, Μαλεβιζίου, Μονοφαταίου καὶ τῆς Πεδιάδος, καὶ τέλος, τὸ ἀριστερὸν κέρασ κατεῖχον οἱ Ἱεραπετρίται τοῦ δήμου Ἱεραπέτρου, Κάτω χωρίου, Καβουαίου. Οἱ ἵππεῖς ἐγκαταλείψαντες τοὺς ἵππους των εἰς δευτέραν γραμμὴν, ἐμάχοντο περὶ εἰς διαφόρους θέσεις καὶ μόνον ἐκλεκτοὶ τινες ἐχρησίμευον ὡς ἀγγελιοφόροι λαμβάνοντες καὶ μεταδίδοντες τὰς διαταγὰς τῶν διαφόρων Ἀρχηγῶν. Αἱ σημαῖαι τῶν διαφόρων Σωμάτων ἐνεπήχθησαν

ἐγγύτατα τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ πολλοὶ τῶν ὀπλιτῶν ἐτοποθετήθησαν εἰς ἀπόστασιν πεντήκοντα μόλις μέτρων πρὸ αὐτῶν, πάντες δ' ἐμάχοντο ἕξ ἀποστάσεως, οὐχὶ μείζονος τῶν διακοσίων μέτρων. Τὸ πυροβολικὸν ἐτάχθη πρὸς τὸ δεξιὸν κέρας καὶ ὄπισθεν τῆς θέσεως, ἦν κατεῖχον οἱ τῆς Βιάννου καὶ Μεραμβέλλου ὀπλίται εἰς ἀπόστασιν χιλίων τετρακοσίων μέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως. Τὸ χειρουργεῖον ἐτάχθη ὄπισθεν τοῦ πυροβολικοῦ εἰς μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν».

«Πάντες ἐν σιγῇ καὶ ἀπειρογράπτῳ ἀνυπομονησίᾳ, οἷαν ἐπιβάλλει ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος ἐτήρουν τὰς θέσεις των, ἀναμένοντες ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Κυβερνήτου τοῦ θωρηκτοῦ τὸ σύνθημα τῆς προσβολῆς. Ὅτε δὲ τέλος ἐπανίλθεν ἡ Ἐπιτροπὴ πολυάριθμοι ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔσπευσαν ἐπὶ τόπου, ἵνα μάθουν τὴν τελευταίαν τοῦ Κυβερνήτου ἀπάντησιν».

Σφοδρὰ καὶ δικαία ἀγανάκτησις κατέλαβε τὰς καρδίας ὅλων, μαθόντων τὴν μετὰ σκαιότητος καὶ ἀγροικίας πρωτοφανοῦς ἀπόρριψιν τῶν αἰτημάτων. Θλίψις βαθεῖα ἐζωγραφήθη ἐπὶ τῶν μετώπων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων διὰ τὴν καταπάτησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων καὶ τὴν περιύβρισιν τοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ Κυβερνήτου, μὴ ἐκπροσωποῦντος μὲν τὰ εὐγενῆ καὶ φιλελεύθερα αἰσθημάτων τοῦ ἀδελφοῦ Ἰταλικῆ Ἐθνους, συνδυάζοντος ὅμως παραδόξως τὸν ἀπηνῆ κα σκληρὸν χαρακτήρα πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἀστόργου διπλωματίας ληφθέντα ἀναχρονιστικὰ καὶ ἐκβιαστικὰ μέτρα καὶ ἐφαρμοζοντος «τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου» κατὰ λαοῦ ἀσθενοῦς μὲν τὴν δύναμιν, ἀλλὰ μεγάλου τὴν ἰδέαν, ἀπ' ἧς ἀπ' αἰῶνων ἐτράφη καὶ τρέφεται. Ἐπέπρωτο νὰ δεχθῆ ἡ Κρήτη καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν γένει ράπισμα σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον καὶ ὑπ' ἀνθρώπου ἐπιλήσιμος τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τῆς πατρίδος αὐτοῦ καὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ Γαριβάλδη καὶ λοιπῶν μεγάλων αὐτῆς πατριωτῶν.»

«Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία δὲν πτοεῖται· στιγμή ἱερά, στιγμή ἀγία καὶ συγκινητικὴ. Αἱ σάλπιγγες ἤχουσιν, ἀκούονται δύο σα πίσματα τῆς ἐνάρξεως τοῦ πυρός, αἱ ἀναπνοαὶ ἴστανται, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκ συγκινησεως δακρῶν, ὡς ἐκ συνθήματος πάντες γονυπετοῦσι καὶ σταυροκοποῦνται, ἀκούεται καὶ τρίτον σάλπισμα καὶ τὰ τηλεβόλα κροτοῦσιν. Ἀμέσως τρισχίλια στόματα ζητωκρανάζουσιν ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως, ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Ἐθνους. Οἱ μαχηταὶ ἔξαλλοι ἕξ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὡς μαινόμενοι ἐκ πατριωτισμοῦ ἐνηγκαλίζοντο ἀλλήλους, ἐνῶ ἀπ' ἐτέρου τὰ τέως ἀχαλίνωτα καὶ ἄγρια στίφη τῶν βαρβάρων Τούρκων ὑπὸ τρόμου καὶ φρίκης καταληφθέντα ἐκβάλλουσι θρήνους καὶ ἀλαλαγμούς, εἰς παντελῆ δὲ περιελθόντα σύγχυσιν καὶ ταραχὴν ἐλησιμόνησαν ὅτι τὰ ὕδατα τῆς πρὸ αὐτῶν θαλάσσης ἐφιλοξένουν σύμ-

μαχον ποτὸν κατὰ τε τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἐλησιμόνησαν ὅτι ἄγρυπνος φρουρὸς τῆς βυρβαρότητος καὶ τοῦ ἀγαλνιώτου φανατισμοῦ αὐτῶν ἐναντίον τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων νόμων ἴστα-

Ἀριστοτέλης Κόρακας

το ἐκεῖ πλησίον. Ὅποια εἰρωνεῖν, ὅποιοι ἐμπαιγμὸς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, λίγοντος τοῦ 19ου αἰῶνος, ὑπ' ἀνθρώπων ἀξιούντων τὴν προαγωγὴν καὶ τὴν εὐημερίαν καὶ τῶν πολιτισμῶν τῶν λαῶν».

Τὰ συνήγορα τῆς ἐλευθερίας τηλεβόλα ἐκρήγγυνται καὶ ἐξερευ-
γονται φλόγας κατακαιούσας τὰ βάρβαρα τῆς ἡμισελήνου στίφη,
βάλλουσιν εὐστόχος κατὰ τῆς πόλεως κατακρημνίζοντα τελεχη, οἰκίας
καὶ ιεμένη καὶ ἀπίστους βεβαίως ὑπ' αὐτὰ θάπτοντα. Κοινοστὸς οὐρα-
νομήκης ἐκ τῆς κατακρημνίσεως αὐτῶν ὑφουται. Μία τῶν ὀβίδων μὰς

κατὰ τοῦ τεμένους τοῦ Ἰσλάμ διευθυνομένη ἀποκόπτει καὶ εἰς θρούμματα καταρρίπτει τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ μιναρέ καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἡμισέληνον, τὸ σύμβολον ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἐπέεξε καὶ πιέζει τὰ στέρνα τόσων ἑκατομμυρίων ὀδελφῶν Χριστιανῶν πρὸς ὄνειδος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. *Οἰωνὸς ἄριστος.*

Ἄλλ' ἰδοὺ ὁ σύμμαχος ἀναφαίνεται ἀπροκάλυπτος καὶ θρασύς, ἔξακοντίζει τὰς δολοφόνους σφαίρας εὐθύς πρὸς τὸ ἡμέτερον πυροβολικόν, αἵτινες ὡς βροχὴ χαλάζης πίπτουσι καὶ ἐκρήγνυνται πρὸ τῶν προχωμάτων καὶ νέφος κονιοροῦ καὶ ἄπειρα τεμάχια ὀβίδων λούουσι τοὺς γενναίους ἄνδρας, ἀλλ' ἀτάραχοι εἰς τὰς θέσεις των διατηροῦνται. Πληροῦνται τὰ τηλεβόλα χώματος καὶ καθίστανται πρὸς στιγμὴν ἄχρηστα.

Αἱ δολοφονικαὶ διαθέσεις τοῦ συμμάχου τῶν βαρβάρων ἐξικνουῦνται περαιτέρω. Εἰς τοὺς κεραυνοὺς τῶν τηλεβόλων προστίθεται πῦρ καταστρεπτικόν τῶν ὄπλων καὶ τῶν μυδραλιοβόλων καὶ ἀγῆματα πεζοναυτῶν ἀποβιβάζονται πρὸς τὸ φρουρίον πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ σύμπραξιν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ Τούρκων. Ἐπὶ τοῦ φρουρίου ὑψοῦται παρὰ τὴν τουρκικὴν σημαίαν ἡ ἰταλικὴ καὶ ἐναγκαλίζονται ἀλλήλας, ἀδελφοὶ ἰταλοὶ στρατιῶται λυσσωδῶς μάχονται μετὰ τῶν τούρκων καθ' ἡμῶν, ἀδελφῶν Χριστιανῶν.

Οὕτω δὲ ἐν μέσῳ δύο πυρῶν εὐρισκόμενοι οἱ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος πολεμισταὶ ἐκβάλλουσι κραυγὴν ὀδύνης καὶ ὀρμῶσιν ἀκατάσχετοι πρὸς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ἀγανάκτησις αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἐκορυφώθη, ὥστε ἐνόμισαν ὅτι διὰ τῶν ὄπλων ἠδύναντο ν' ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν τῶν τηλεβόλων, αἵτινα τότε εἶχον σιγήσει ἐκ τοῦ σφοδροῦ καὶ συνεχοῦς πυρός τῶν τηλεβόλων τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ, διότι κατέδειχθη ὅτι ἡ πάλῃ θὰ ἦτο ἀνωφελὴς καὶ ὅτι ἐπὶ ματαίῳ θὰ ἔρρεεν αἷμα ἠρωϊκόν. Δις ἐσήμανεν ἡ σάλπιγξ τὸ πρόσταγμα τῆς παύσεως τοῦ πυρός, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μέθης τοῦ ἐνθουσιασμοῦ παραφερόμενοι οἱ γενναῖοι μαχεται ἐξηγοῦσι τὴν ὑποχώρησιν ὡς σύνθημα τῆς πρὸς τὰ πρόσω κινήσεως, ὅτε σφαῖρα προδοτικὴ, σφαῖρα καταχθόνιος, σφαῖρα ἰταλικὴ Χριστιανικὴ! διαπερῶ τὰ στήθη τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ Μεραμβέλλου Ἐμμανουὴλ Κοκκίνου, ἐκεῖνου ὅστις ἔπαιξε μὲ τοὺς τούρκους σφαίρας κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1866, 1878, 1889 καὶ 1896· πίπτει καὶ δευτέρον θῦμα οὐχὶ μακρὰν αὐτοῦ ὁ ἐκ Μονοφατισίου διακεκομμένος Ἀναγνώστης Ζουρίδης.

Ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τῶν γενναίων τούτων προμάχων τῆς ἐλευθερίας ἐπανελάβον τὴν διαταγὴν τῆς ὑποχωρήσεως καὶ ἔφιππος ἀγγελιοφόρος μετεβίβασεν αὐτὴν εἰς πάντας τοὺς σωμα-

τάρχας. Ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο μετὰ παραδειγματικῆς τάξεως ὑπὸ τὴν ἀπεχθῆ συναυλίαν τῶν πυρῶν τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ, ὅπερ διὰ μυδραλιοβόλων καὶ τουφεκίων ἐβάλλε διὰ συνεχοῦς πυρὸς τὰς φάλαγγας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ διὰ πυρῶν τοῦ τουρκικοῦ φρουρίου.

«Ἡσθάνθημεν βδελυγμίαν διὰ τὸ ἀνοσιούργημα τῶν Τούρκων καὶ τοῦ Κυβερνήτου τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ, ἀποστροφὴν καὶ μῖσος διὰ τὴν ὁποίαν προσῆψεν οὗτος κηλὶδα εἰς τὴν σημαίαν τοῦ εὐγενοῦς Ἰταλικοῦ ἔθνους. Ἄλλ' οὐδαμῶς ἀπεβάλομεν τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς καὶ ἐνῶ ἐν τάξει πλήρει διεξήχθη ἡ ὀπισθοχώρησις τῶν διαφόρων σωμάτων, ἄνδρες εὐαρίθμοι ἐπέμενον ἐγκαρτεροῦντες εἰς τὰς θέσεις των πυροβολοῦντες καὶ πυροβολούμενοι· καὶ ὅτε εἴχομεν ἀπομακρυνθῆ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας, μανθάνω ὅτι Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου περιεκύκλωσαν αὐτούς· πάραυτα Σῶμα ἐκ διακοσιῶν περίπου ἀνδρῶν ἔδραμεν ἐπὶ τοῦ τόπου, ὅπου εὗρεν αὐτοὺς οὐχὶ ἐν πολιορκίᾳ ἀλλ' ἐν ἐπιθέσει ἐξακολουθοῦντας συνεχῆ καὶ ἀδιάλειπτον πῦρ καί, ὅτε τέλος ἐξητλήθη καὶ τὸ τελευταῖον φυσίγγιον, ὑπεχώρησαν πάντες ἀβλαβεῖς».

«Υπάρχουσι βεβαίως περιστάσεις, καθ' αἷς ἡ ἥττα εἶναι ἀνωτέρα τῆς νίκης, ἀλλ' ἡμεῖς ὑπερηφανευόμεθα ἔτι μᾶλλον, διότι δὲν ἠττήθημεν, περιεφρονήσαμεν τὸν σύμμαχον τῶν Τούρκων καὶ μόνον εἰς αὐτοὺς προσείχομεν. Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπότητος ἐπεβλήθησαν ἡ δύναμις καὶ ἡ βία εἰς τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν. Ἄλλ' ἂν αὕτη ἐτάφη καὶ ἐταυρώθη ὑπὸ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς ἰσχύος, αἰετοτε ἀνέθαλε καὶ ἀνεγεννήθη ὡς φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας του, ὥστε καὶ ἡμεῖς ἀντὶ ν' ἀποθαροῦνθῶμεν ἀποκτῶμεν δύναμιν καὶ θάρρος ἐκ τῆς βδελυγῆς ἐπιθέσεως ἰσχυρᾶς δυνάμεως, παραδίδομεν εἰς τὴν περιφρόνησιν τοῦ εὐγενοῦς Ἰταλικοῦ λαοῦ τὸν ἀνάξιον ἀντιπρόσωπον τῆς σημαίας αὐτοῦ καὶ εὐχόμεθα εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦτον λαὸν νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὴν πικρίαν, ἣν ἐδοκίμασαν οἱ Κρήτες ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας ἐκ τῆς αἰσχυρᾶς καὶ ἀνάδρου διαγωγῆς τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος αὐτὸν Κυβερνήτου».

«Ἐκ τῶν ἡμετέρων πυροβόλων ἐρριφθήσαν 17 πυροβολισμοί, ἐκ δὲ τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ κατὰ μὲν τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ 24, κατὰ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν 15, ἀλλ' εὐτυχῶς οὐδεὶς οὐδεμίαν ὑπέστη βλάβην ἐξ αὐτῶν· οἱ ὑπὸ τῶν Τούρκων ριφθέντες κανονιοβολισμοί, ἦσαν μὲν πολλοί, ἀλλὰ τοὺς καγχασμοὺς μόνον τῶν μαχητῶν ἀπέσπασαν. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὡς προείρηται, ἐφονεύθησαν δύο, ἐτραυματίσθησαν δι' ἀκινδύνως τρεῖς. Αἱ τῶν Τούρκων ἀπώλειαι δὲν εἶναι γνωσταί, ὑποτίθεται ὅμως ὅτι εἶναι μεγάλαι, διότι εἰς ὅπερ μέρος τὸ

πυροβολικόν μας κατέστρεψε τὰ τεμένη και τὰς οἰκίας ἦσαν συσσωρευμένοι οἱ πλείστοι τῶν Ὀθωμανῶν Ἱεραπέτρου.

Ἄριστ. Κόρακας

Ἄρχηγός τῶν Τμημάτων Ἡρακλείου και Λασηθίου.

Ἐπὶ τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἔχομεν μίαν παρατήρησιν νὰ κάωμεν τὴν ἑξῆς :

Αἱ κατὰ τοῦ Κυβερνήτου τοῦ Ἱταλικοῦ θωρηκτοῦ μομφαὶ ἐν ταύτῃ και ἄδικοι και ἀδικαιολόγητοι ἦσαν κατὰ τὴν γνώμην μας. Αἱ μεγάλοι Δυνάμεις ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τοὺς Ὀθωμανοὺς τῶν μερῶν τῶν ὑπ' αὐτῶν καταληφθέντων. Ὁ Ἱταλὸς Κυβερνήτης τοῦ πολεμικοῦ δὲν ἐνήργει βεβαίως αὐτοβούλως ἐφήρμοζεν ὡς στρατιώτης τὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεώς του, κατὰ τὰς διαταγὰς τὰς ὁποίας εἶχεν. Ὅ,τι δηλαδή ἐπραξεν και οἱ ἐν Χανίοις ναύαρχοι κατὰ τῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἐπαναστατῶν και οἱ ἐν Σητεία κατὰ τῶν ἐν Πισκοκεφάλῳ και Πετρῶ. Οἱ Εὐρωπαῖοι ἐνήργουν ὑπὲρ τῶν Τούρκων ἐξ ὑποχρέσεως, τὴν ὁποίαν εἶχον οὗτοι ἀναλάβει ἀπέναντι τῆς Τουρκίας εἰς τὴν ὁποίαν ἀπηγόρευσαν νὰ μεταφέρῃ στρατὸν εἰς Κρήτην, και τοῦτο βεβαίως χάριν τοῦ συμφέροντος τῶν Χριστιανῶν Κρητῶν.⁽¹⁾

(1) Περὶ τοῦ φόνου τοῦ Ἐμμ. Κοκκίνη μ' ἐβεβαίωσαν πρόσωπα ἐξ Ἱεραπέτρας, ὅτε διετέλουν Ἐπαρχὸς τῆς Ἐπαρχίας ταύτης, ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ὅτι προήλθεν οὗτος οὐχὶ ἐκ σφαιρας Ἱταλικῆς, ἀλλ' ἐκ Τουρκικῆς τοιαύτης. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ γίνῃ δεκτὴ ἐκ τῆς σκέψεως ὅτι ὁ Καπετάν Κοκκίνης, ἀνὴρ γενναῖος και ριζοκίνδυνος, ἦτο πασιγνωστός εἰς τοὺς Τούρκους και ἐξ ἄλλων αὐτοῦ γενναίων πράξεων και ἐκ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ γνωριμίας μετὰ τῶν Τούρκων, ἃν ὁ ἀξιότιμος ἀρχηγὸς τότε και συντάκτης τῆς ἐκθέσεως, νῦν δὲ ἀντιστρατήγος Ἄριστοτέλης Κόρακας, ἐν ἀποστρατεία, εἰς ὃν ὑπέβαλον τὴν γνώμην ταύτην, δὲν μ' ἐβεβαίωσεν ὅτι τὰ γραφέντα περὶ τούτου προήρχοντο ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀντιλήψεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΗ΄.

Συστάσεις πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν Κόρακα καὶ πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἱεραπέτρας ὑπὸ τῶν ἐν Σητεία Κυβερνητῶν τῶν ναυτικῶν πολεμικῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.—Ὁ Ἀρχηγὸς Κόρακας ἀπευθύνει ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐν Σητεία ἀρχηγούς, μεμφόμενος τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐν τῷ ἐθνικῷ ζητήματι.—Ἡ διαμαρτυρία τῆς Ἐπιτροπῆς Σητείας πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Γαλλικοῦ πλείου καὶ τοὺς ἀνωτέρους Ἀρχηγούς τῶν ἐν Σητεία Διεθνῶν ναυτικῶν Δυνάμεων.—Ἀπάντησις τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν Κόρακα.—Ἡ κολακευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κόρακα πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν.

Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς Ἱεραπέτρας ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῶν ὁμοῦντων ἐν τῷ λιμένι Σητείας ν' ἀπευθύνουν ἔγγραφα πρὸς τὸν ἀρχηγὸν Ἀριστ. Κόρακα καὶ τοὺς Χριστιανοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἱεραπέτρας συνιστῶντες πρὸς αὐτοὺς νὰ μιμηθῶσι τοὺς κατοίκους τῆς Σητείας, οἵτινες ἐγγράφως καὶ ἐπισήμως ἐβεβαίωσαν αὐτοὺς ὅτι δέχονται τὴν μικτὴν κατοχὴν τῆς Εὐρώπης, ὑποκύπτοντες εἰς ταύτην μέχρις ὅτου αἱ Μεγ. Δυνάμεις λύσωσι τελικῶς τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἐλύπησαν πολὺ τὸν Γεν. Ἀρχηγὸν Ἀρ. Κόρακα, ὁ ὁποῖος ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ἐν Σητεία τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον :

« Πρὸς

τοὺς Ἀρχηγούς καὶ Προκρίτους τῆς Ἐπαρχίας Σητείας

« Κύριοι,

« Δι' ἔγγραφου τὸ ὁποῖον ἀπηύθυναν πρὸς ἐμὲ οἱ Κυβερνήται τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν Μ. Δυνάμεων τῶν ναυλοχούντων ἐν τῷ λιμένι Σητείας με συμβουλευοῦν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν νὰ μιμηθῶμεν ὑμᾶς τοὺς κατοίκους Σητείας, οἵτινες ἐγγράφως καὶ ἐπισήμως ἐβεβαίωσατε αὐτοὺς ὅτι δέχεσθε τὴν μικτὴν κατοχὴν τῆς Εὐρώπης, ὑποκύπτοντες εἰς ταύτην μέχρις ὅτου αἱ Μ. Δυνάμεις λύσωσι τελικῶς τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης».

« Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ὡς εἶκός, με ἐξέπληξεν, ἂν καὶ δὲν ἐπίστευσα ὅτι ὁ λαὸς τῆς Σητείας ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τὸν λοιπὸν ἀδελφὸν τῆς Κρήτης ἤθελεν ἀκολουθήσει ἄλλοιαν πορείαν ἐν τῷ μεγάλῳ ἐθνικῷ ζητήματι ἐκείνης, ἢν ἡ λοιπὴ Κρήτη ἀκολουθεῖ».

« Ἐπειδὴ ὅμως πιθανὸν εἰς τὴν ἔγγραφον ὑμῶν ἀπάντησιν πρὸς τοὺς πλοιάρχους τῶν Μ. Δυνάμεων νὰ παραιοφρήσαν φράσεις τινές, τὰς ὁποίας οὔτοι πονήρως καὶ διπλωματικῶς ἐξεμεταλλεύθησαν ὑπερ-

ἐαυτῶν καὶ κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς σήμερον ἐξυπηρετοῦμεν, εἶναι ἀνάγκη, Κύριοι, ἅμα τῇ παραλαβῇ τοῦ παρόντος νὰ διαψεύσετε παντοιοτρόπως τὰ ὅσα ἐναντίον σας ἐκτοξεύουν οἱ Κυβερνήται τῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων, διὰ νὰ μὴ εὐρεθῆτε βραδύτερον εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νὰ δοκιμάσητε πικρίας, τὰς ὁποίας δὲν εἴσθε ἄξιοι νὰ δοκιμάσητε».

«Εἶναι ἀνάγκη ἀμέσως νὰ δηλώσητε εἰς τοὺς Κυβερνήτας τῶν πολεμικῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων ὅτι εἰς εἶς εἶναι ὁ πόθος ὁ διακαίων τὰς καρδίας σας καὶ τὸν πόθον τοῦτον θέλετε ὑποστηρῆσαι μέχρις ἐσχάτων, ὅτι μίαν λύσιν μόνον τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος θέλετε δεχθῆ, τὴν ἔνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς ἐπικύρωσιν δὲ τῶν ὄσων γράφετε εἶναι ἀνάγκη καὶ ἐνώπιον αὐτῶν τῶν Κυβερνητῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων, νὰ ἐνοχλήτε τοὺς Τούρκους συνάπτοντες πρὸς αὐτοὺς μικρὰς ἀψιμαχίας καταδεικνύοντες οὕτω τὸ ἀδύνατον τῆς μετὰ τῶν Τούρκων συμβιώσεώς σας ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ πᾶσαν οἰανδήποτε λύσιν τοῦ ἐκκρεμοῦς Κρητικοῦ ζητήματος, ἐκτὸς τῆς ριζικῆς λύσεως, ἣν ἐπιδιώκομεν δηλ. τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος».

Ἐν Νεαπόλει τῇ 28 Φεβρουαρίου 1897

Α. Μ. Κόρακας»

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Ἀρχηγοῦ ἐπροξένησε κατάπληξιν καὶ ἀγανάκτησιν παρὰ ταῖς Ἐπαναστατικαῖς Ἀρχαῖς τῆς Σητείας, διότι, παρ' ὅλην τὴν λεπτότητα τοῦ περιορισμένου αὐτῆς, ἐθεωρήθη ὡς μομφὴ κατὰ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἀπέναντι τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀρχῶν. Διὸ ἐθεωρήθη σκόπιμον νὰ διαμαρτυρηθῆ ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἐπαρχίας κατὰ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν οἱ ἐν Σητεῖα Εὐρωπαῖοι ἀντελήφθησαν τὴν ἔναντι αὐτῶν στάσιν τοῦ λαοῦ τῆς Σητείας.

Τὸ ἔγγραφον τῆς διαμαρτυρίας τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τὸ ἀπευθυνθὲν πρὸς τὸν ἀνώτερον Κυβερνήτην τῶν ἐνώπιον τῆς Σητείας Διεθνῶν ναυτικῶν δυνάμεων, ἔχει ὡς ἀκολούθως:

«Πρὸς

τὸν Ἐντιμον Κυβερνήτην τοῦ Γαλλικοῦ πλοίου καὶ Ἀνώτερον Κυβερνήτην τῶν ἐνώπιον τῆς Σητείας Διεθνῶν ναυτικῶν δυνάμεων.

Ἐντιμε Κύριε,

» Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν δύο ἔγγραφα ὑμῶν ἀπευθυνόμενα τὸ μὲν ὑπὸ χρονολογίαν 8 (ν. ἡ.) Μαρτίου ἐ. ἔ. πρὸς τὸν κ. Κόρακα, Ἀρχηγὸν τοῦ Τμήματος Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου, τὸ δὲ ὑπὸ ἡμερομηνίαν 13 (ν. η.) Μαρτίου πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρου. Ἐν τοῖς ἔγγραφοῖς τούτοις πολὺς γίνεται λόγος περὶ τινος ψηφίσματος,

ὅπερ ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἑπαρχίας ἡμῶν ἐψηφίσατο καὶ ὅπερ κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐπεδώκαμεν ὑμῖν.

Καὶ ἂν μὲν ἀπεδίδοτε εἰς αὐτὸ τὴν ὀληθῆ ἔννοιαν αὐτοῦ, οὐδεμία παρατήρησις θὰ ἐγένετο παρ' ἡμῶν. Μετὰ λύτης ὁμως παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ ἐν λόγῳ ἐγγράφου ἐστρεβλώθη καθ' ὀλοκληρίαν εἴτε ἐκ παρανοήσεως, εἴτε καὶ σκοπίμως, διότι θέλετε νὰ παραστήσητε διὰ τῶν ὑμετέρων ἐγγράφων τῶν ἄνω μνημονευομένων ὅτι τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν ἀναθέτομεν εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐνῶ, ὡς θὰ ἴδητε, ἂν εὐαρεστηθῆτε νὰ ἐπαναλάβητε μετὰ προσοχῆς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος, ὁ λαὸς τῆς Ἑπαρχίας δηλοῖ σαφῶς ὅτι ἡ ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου συμβίωσις τῶν δύο συνοίκων στοιχείων ἀποβαίνει ἀδύνατος καὶ ὅτι ἐπομένως πᾶσα ἄλλη λύσις, πλὴν τῆς ἐνώσεως ἡμῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, δὲν θὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ.

Ἐπειδὴ δ' οὗτος εἶχε σχηματίσει τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη ἦτο γνωστὴ εἰς τὰς Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις καὶ ὅτι αὐταὶ ἀναγκάζουσαι πλέον τὸ δίκαιον τῶν ἀγῶνων καὶ τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματα τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ἤθελον διευκολύνει διὰ τῆς γενομένης κατοχῆς ὑπ' αὐτῶν τὴν ποθητὴν λύσιν αὐτῶ, δὲν ἀπέκρουσε τὴν κατοχὴν ταύτην.

Ἐπὶ τοιούτων ἰδεῶν ὀρμώμενος ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς Ἑπαρχίας ἡμῶν ἐψηφίσατο τὸ ἐπιδοθὲν ὑμῖν ψήφισμα. Διαμαρτύρεται δὲ δι' ἡμῶν τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ κατὰ πάσης ἄλλης ἐννεσίας ἢν Ὑμεῖς ἤθέλετε δώσει εἰς τὸ εἰρημένον ἐγγράφον (ψήφισμα) διαστρέφοντες τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ πνεῦμα κατὰ τὸ πολιτικὸν Ὑμῶν συμφέρον. Δηλοῦμεν δὲ συγχρόνως κατ' ἐντολὴν τοῦ ἐκλέξαντος ἡμᾶς λαοῦ ὅτι ἀποκρούομεν ἐντόνως τὴν Εὐρωπαϊκὴν κατοχὴν, ἐὰν ἔχη ἄλλον σκοπόν, ἢ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων ἡμῶν, τῆς ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.»

«Καίτοι, κ. Κυβερνήτα, δὲν εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἀρμόδιοι ν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Ἱεραπέτρου ἐγγράφον Ὑμῶν, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ μᾶς συνδέουσι ἅπαντας τοὺς Κρητὰς οἱ αὐτοὶ ἐθνικοὶ πόθοι, τὸ αὐτὸ πρόγραμμα, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ δηλώσωμεν τὴν ἐκπλήξιν ἡμῶν διὰ τὰς πικρὰς παρατηρήσεις τὰς ὁποίας κάμνετε ἐν τῷ ρηθέντι ἐγγράφῳ κατὰ τῆς πατριωτικῆς καὶ γενναίας πράξεως, ἢν ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν Γεώργιος καὶ ἡ Κυβέρνησις αὐτοῦ τηροῦσι κατὰ τῶν ἀδίκων ἀποφάσεων τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλιῶν.

Ἡ σύνεσις τοῦ Βασιλέως ἡμῶν καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ εἶναι πασίγνωστος καθ' ἅπασιν τὴν Εὐρώπην. Θὰ ἦτο ὁμως ἀνάξιος οὗτος νὰ ὀνομάζηται Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων, ὁ δ' Ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ὀνομά-

ζηται λαὸς πεπολιτισμένος, ἂν ἐξηκολούθουν νὰ βλέπουν μετ' ἀναλογη-
σίας σφαγιαζομένους τοὺς ὑποδοῦλους ἀδελφοὺς αὐτῶν».

«Ὁ Κρητικὸς λαὸς οὐδὲν ἄλλο ζητεῖ, ἢ τὴν ἀπελευθέρωσίν του ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τοῦ ὠμοτέρου τῶν τυράννων. Νομίζομεν δ' ὅτι δικαιοῦται εἰς τοῦτο μετὰ τοὺς ἀγῶνας, οὓς κατ' ἐπανάληψιν διεξήγαγε κατ' αὐτοῦ καὶ τὰς θύσας, ἃς ὑπέστη χάριν αὐτῆς, ὅφου ἄλλοι λαοὶ ἦττον ἀγωνισθέντες ἀλέκτησαν αὐτήν. Ἡ ἀπειλή δ' ὑμῶν, κ. Κυβερνήτα, ὅτι θὰ καταντήσῃ νὰ γίνωμεν καὶ πάλιν ὑποχείριοι τοῦ Σουλτάνου, ὡς μὴ ὑπακούοντες εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς Εὐρώπης, οὐδόλως μᾶς ἐκπλήττει, διότι ἡμεῖς ἔχομεν σταθερὰν ἀπόφασιν, ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἢ ν' ἀποθάνωμεν πάντες».

Καθ' ὅλους τοὺς ἀγῶνας ὑπεκύψαμεν εἰς τὰς ἀποφάσεις τῆς Εὐρώπης, αἵτινες δὲν ἦσαν πάντοτε δίκαιαι, ἐλπίζοντες ὅτι ἐπὶ τέλος τὸ δίκαιον ἡμῶν ἤθελεν ὑπερισχύσει καὶ ὅτι προαιώνιοι ἡμῶν πόθοι θὰ ἐξεπληροῦντο. Βλέποντες ὅμως ὅτι καὶ μετὰ τὸς δύο τελευταίας καταστροφάς, πρωτοφανεῖς εἰς τὰ χρονικὰ τῶν πολέμων καὶ ἃς ἡμεῖς δὲν προὐκαλέσαμεν, τὸ δίκαιον ἡμῶν καταπατεῖται, ἀπεφασίσαμεν ν' ἀντιστῶμεν κατὰ πάσης ἄλλης λύσεως, πλὴν τῆς ἐνώσεως ἡμῶν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ἣς ὅσον καὶ ἂν φαίνηται ὑμῖν περιφρονητέα, παρ' ἡμῖν ἔστι προσφιλές καὶ ἀγαστή, ὡς εἶναι καὶ εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ δι' εἰς τὸ εὐγενὲς καὶ γενναίόφρον Γαλλικὸν Ἔθνος ὃ ὑπὸ τὴν ἱεράν τῆς ἐλευθερίας σημαίαν ἀγωνισάμενον ἱερόν ἀγῶνα κατὰ τῆς πατρικῆς μὲν ἀλλὰ τυραννικῆς αὐτοῦ Κυβερνήσεως, κατέρριψε τὸ δεσποτικὸν αὐτῆς οὐστήμα, πανηγυρίζον ἔκτοτε τὴν νίκην ταύτην ἐν μεθυστικῷ ἐνθουσιασμῷ».

«Ταῦτα ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖα, κ. Κυβερνήτα, ν' ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν καὶ δι' ὑμῶν ταῖς λοιπαῖς Εὐρωπαϊκαῖς Δυνάμεσιν, ἵνα ἐννοηθῶσιν αἱ ὀληθεῖς ἡμῶν προθέσεις καὶ παύσῃ πᾶσα παρανόησις».

«Ἐπὶ τούτοις δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεως μεθ' ἧς διατελοῦμεν.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 11 Μαρτίου 1897»

Ἡ Ἐπιτροπὴ Σητείας

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκης

Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς

Ἐμμ. Φουνταλίδης

Τὰ μέλη

Γεώργ. Κατσαράκης

Χ. Μιχ. Παπαδάκης

Ἀριστ. Σφακιωτάκης»

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο συντεταγμένον μὲ ἀξιοσημεῖωτον διπλωματικὴν τέχνην ἐπεποίησεν βαθυτάτην αἰσθησιν εἰς τὰς ἐν Σητεῖα Διεθνεῖς Ἀρχάς, ὡς ἐγνώσθη κατόπιν. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν τὸ ἐν λόγῳ ἔγγρα-

φον ἐστάλη καὶ εἰς τὰς ἐν Χανίοις προΐσταμένας ἀρχάς, διότι ἐπ' αὐτοῦ δὲν ἐλήφθη καμία ἀπάντησις. Οὐχ' ἦττον ὁμῶς παρατηρήθη ὅτι ἡ συμπεριφορὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Ἀρχῶν ἀπέναντι τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν λοιπῶν Ἐπαναστατικῶν Ἀρχῶν ὑπῆρξε πλέον εὐμενῆς καὶ προσηκτικῆ ἢ πρότερον.

Ἦδη ἐπεβάλλετο νὰ δοθῇ ἀπάντησις καὶ εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀρ. Κόρακα, ἵνα καθησυχᾷ καὶ οὗτος καὶ βεβαιωθῇ ὅτι οἱ ἐν Σητεία ἀγωνιζόμενοι δὲν ὑπελείποντο ποσῶς τῶν λοιπῶν ἐν τῷ Ἐθνικῷ ἀγῶνι Κρητῶν. Ἀντίγραφα ὅλων τῶν ἐγγράφων τῶν διαμειφθέντων μεταξὺ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν Εὐρωπαίων ἐστάλησαν πρὸς αὐτὸν συνοδευόμενα διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐγγράφου :

« Πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ Τμήματος Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου κ. Ἀριστ. Κόρακα.

« Κύριε Ἀρχηγέ,

« Τὸ ὑπὸ χρονολογίαν 28 Φεβρουαρίου ἐ. ἔ. ἐγγράφον ὑμῶν ἐλάβομεν. Δὲν ἀπληντήσαμεν ἀμέσως, διότι τὰ πλείστα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἀπουσίαζον. Ἦδη συνελθόντες ἅπαντες καὶ τακτοποιηθέντες ἀπαντῶμεν εἰς αὐτό».

« Δικαίως, κ. Ἀρχηγέ, δὲν ἐπιστεύσατε ὅτι ὁ λαὸς τῆς Σητείας δὲν ἦτο δυνατόν ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τὸν λοιπὸν ἀδελφὸν λαὸν τῆς Κρήτης ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλοιαν πορείαν ἐν τῷ μεγάλῳ Ἐθνικῷ ζητήματι ἐκεῖνης, ἣν ἡ λοιπὴ Κρήτη ἀκολουθεῖ. Εἶναι δ' ἀληθῆς ἡ ὑπόνοιά σας ὅτι ὁ γάλλος πλοίαρχος πονήρως καὶ διπλωματικῶς διέστρεψε τὴν ἀληθῆ ἔννοιαν τοῦ ἐγγράφου, ὅπερ ἐπεδώκαμεν αὐτῷ. Διὰ τὸ ἴδητε δὲ πόσον πιστῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως ἀκολουθοῦμεν τὸ ἔθνικὸν πρόγραμμα, σὰς στέλλομεν ἀκριβῆ ἀντίγραφα πάντων τῶν ἐγγράφων, ἃ ἔχομεν μέχρι τοῦδε συντάξει, πολλὰ τῶν ὁποίων ἔχομεν ἐπιδώσει καὶ εἰς τὸν ἐνταῦθα ἀνώτερον Διοικητὴν τῶν Διεθνῶν στόλων. Τὴν ἐπισταμένην μελέτην τῶν ἐγγράφων τούτων σὰς συνιστῶμεν».

« Σήμερον ἀπεβίβασθησαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σητείας 400 πεζοναῦται Γάλλοι. Καθ' ἃ δὲ μᾶς διεβεβαίωσε πρόσωπον γνωρίζον τὰ πράγματα πρόκειται νὰ ἐλθῶσιν εἰς Κρήτην 20 χιλιάδες Εὐρωπαῖοι στρατιῶται, ἵνα μικρὸν κατὰ μικρὸν καταλάβωσι τὴν νῆσον. Ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν προχωροῦσιν οἱ Εὐρωπαῖοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἐπαρχίας τί πρέπει νὰ πράξωμεν ἡμεῖς; Ἐπιθυμοῦμεν νὰ μᾶς δώσῃτε ὁδηγίαν, διότι δὲν δυνάμεθα τὰ λάβωμεν τοιαύτας ἄλλοθεν. Μέχρι τοῦδε ὅ,τι ἐπράξαμεν, τὸ ἐπράξαμεν ἰδίᾳ πρωτοβουλία, οὐδαμῶθεν ἔχομεν ὁδηγίαν».

« Θεωροῦμεν ἀναγκαῖον νὰ σχηματίσῃτε αὐτόθι κέντρον καὶ νὰ

διαβιβάζητε καθ' ὅλας τὰς Ἐπαρχίας, τὰς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν σας, τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας, ἵνα μὴ οἱ ἐν ἐκάστη Ἐπαρχίᾳ ἀρμόδιοι ἐνεργῶσιν αὐτοβούλως (1). Τοῦτο εἶναι βεβαίως περιττὸν νὰ σᾶς τὸ ὑποδείξωμεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς μέχρι τοῦδε εἰς τὰς ἐνεργείας μας ἐβαίνομεν ἀγνοοῦντες τὴν πορείαν τοῦ ζητήματός μας ἀναγκαζόμεθα νὰ κάμωμεν τὴν σύστασιν ταύτην».

«Τὰς πρὸς ἡμᾶς ὁδηγίας σας στέλλετε εἰς Νεάπολιν καὶ ἡμεῖς θὰ στέλλωμεν ἐντεῦθεν ἀνθρωπὸν νὰ τὰς παραλαβάνῃ.

«Ἐν κιβωτίῳ σᾶς ἀποστέλλομεν τεμάχια τῶν καθ' ἡμῶν ρομφεισῶν ὀβίδων ὑπὸ τῶν ἐν τῷ λιμένι μας σταθμευόντων Εὐρωπαϊκῶν πλοίων διὰ νὰ τὰ ἀποστείλητε, ἂν τὸ θεωρήτε ἀναγκαῖον, εἰς Ἀθήνας».

Δέξασθε κ. Ἀρχηγὲ τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεως ἡμῶν.»

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 12 Μαρτίου 1897

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς

Τὰ μέλη

Ἐ.μ. Σ. Ἀγγελάκις

Γεώργ. Κατσαράκις

Ὁ Γενικὸς Ἀρχηγὸς

Ἀριστ. Σφακιωτάκις

Ἐ.μ. Φουνταλίδης

Χ. Μιχ. Παπαδάκις

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀπήντησεν ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν Σητείας διὰ τοῦ ἀκολούθου λίαν κολακευτικοῦ ἐγγράφου :

«Τὸ Τμῆμα Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου

πρὸς

τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν Σητείας

Εἰς Πισκοκέφαλον.

Μετὰ μεγάλης ἡμῶν εὐχαριστήσεως σᾶς πληροφοροῦμεν ὅτι ἐλάβομεν ἅπαντα τὰ πρὸς ἡμᾶς ἀποστελλόμενά ἔγγραφα σας, τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ ὑμῶν καὶ τῶν Ναυάρχων, ὡς καὶ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς κατοχῆς κ. Τιμ. Βάσσον, τὰ ὅποια ὅλα θὰ στείλω ἀσφαλῶς καὶ ταχέως πρὸς τὸν Συνταγματάρχην Τιμ. Βάσσον, διότι ὁ Πρόξενος Σάρορος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἡρακλείου κατ' ἀπαίτησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἐθεώρησαν τοὺς προξένους τῆς Ἑλλάδος ὑπαίτιους τῆς ἀμετατρέπτου ἐπιμονῆς τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ εἰς τὴν λύσιν τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.

(1) Δέον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶχεν ἀκόμη ὀργανωθῆ καὶ οὔτε Γενικὴ Συνέλευσις ὑπῆρχεν, οὔτε Κεντρικὴ Κυβέρνησις καὶ ἐκάστη Ἐπαρχία ἐκυβερνᾶτο δι' ἰδίων προσώπων.

Τὰ μεταξὺ ὑμῶν καὶ τοῦ Ναυάρχου διαμειφθέντα ἔγγραφα εἶναι τόσον διπλωματικῶς καὶ μετὰ τόσης χάριτος καὶ τέχνης συντεταγμένα, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ σας ἔγγραφα, ἢ πρὸς τοὺς Ναυάρχους διαγωγῆ σας καὶ τοὺς Τούρκους τοὺς ἐν Λιμένι καὶ ἐν γένει ἢ στάσις ὑμῶν τοσοῦτον σύμφωνος πρὸς τὸν ἱερὸν ἡμῶν ἀγῶνα καὶ τὸ κρητικὸν ζήτημα, ὥστε δὲν δύναμαι ἢ νὰ ἐκφράσω μυριάκις καὶ ἐκ καρδίας τὰ ἐπὶ τούτοις εἰλικρινῆ καὶ ἀπειράριθμα συγχαρητήριά μου καὶ νὰ θεωρήσω περιττὸν ὅλως νὰ συμβουλευέσω ὑμᾶς ὁμοιομόρφως νὰ ἐμμείνητε εἰς τὰ αὐτά.

«Ἐπίσης σᾶς παρακαλῶ νὰ δεχθῆτε ὡς ἐλαχίστην ἀμοιβὴν τὰς ἀπείρους μου εὐχαριστίας διὰ τὰ δύο κιβώτια τεμαχίων ὀβιδίων, τὰ ὅποια πάνυ εὐγενῶς καὶ προθύμως ἀπεστείλατε ἡμῖν καὶ τὰ ὅποια θέλουσιν ἀποσταλῆ καὶ κατατεθῆ εἰς ἰδιαιτερον μέρος τῶν αἰθουσῶν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἐθνολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν πρὸς αἴσχος καὶ ὄνειδος τῶν Εὐρωπαϊκῶν.»

Ἐξακολουθήσατε νὰ ἀρνήσθε τὴν πρὸς τοὺς Ναυάρχους παροχὴν τροφῶν καὶ λοιπῶν μέσων συντηρήσεως, ὡς καὶ πρὸς τοὺς ἐν Λιμένι ὑφ' ὑμῶν πολιορκουμένους Τούρκους.»

«Ἡ Μαλάξα ἔπρεσε μετὰ τρίωρον πολιορκίαν τὴν 11 τρέχοντος καὶ μετ' ἀπώλειαν ἑνὸς φονευθέντος καὶ ἑνὸς τραυματίου· συνέλαβον δὲ οἱ ἡμέτεροι 31 τακτικὸς στρατιώτας (νιζάμδε.), οἵτινες εὐρίσκοντο ἐν τῷ Πύργῳ, πλὴν τῶν φονευθέντων καὶ ἀποδράντων. Οἱ συλληφθέντες νιζάμδες ἀπεστάλησαν πρὸς τὸ στρατόπεδον τοῦ κ. Βάσσου, ὁπόθεν ἀποσταλήσονται εἰς Πειραιᾶ.»

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Πύργου τῆς Μαλάξης καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ὑψωσιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἤρξατο ὁ κανονιοβολισμὸς κατὰ τοῦ Πύργου ἐκ τῆς θαλάσσης ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν πλοίων. Ἐκ τούτων ἐφρονεύθησαν 21 ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐν τούτοις ὁ Πύργος κατέχεται ἤδη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ἡ τιμημένη γαλάζια σημαία μας κυματίζει ἐκεῖ.»

Δυνάμεθα δὲ νὰ καυχηθῶμεν ὅτι εἴμεθα εὐτυχεῖς νὰ ἔχωμεν τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀναγγεῖλωμεν πρῶτον ὅτι τὸ ζήτημά μας βαίνει πρὸς τὴν αἰσίαν αὐτοῦ λύσιν, τὴν πρὸ αἰῶνων προσδοκωμένην, συζητουμένης ἤδη τῆς παραχωρήσεως τῆς νήσου καὶ τοῦ ἱκανοποιητικοῦ τρόπου τῆς Ἐνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ ἀνακτιβούλια τῆς Εὐρώπης.»

Ἡ Ἀγγλία ἐδήλωσεν ἤδη ἐπισήμως, ὡς καὶ ἡ Γαλλία ὅτι δὲν θέλουσι μεταχειρισθῆ βίαια μέτρα καὶ πιεστικά κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρήτης πρὸς ἀποκλεισμόν, ὥστε ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν διασπᾶται ἢ οὐδέποτε ὑπάρξασα ὁμοφωνία τῶν Δυνάμεων.»

Ἐμποδίσατε τὴν πρὸς τὸ ἔσωτερικὸν καὶ πέραν τῆς ζώνης προχώρησιν τῶν ἀγνημάτων, ἐνόπλων καὶ μὴ, ὀλίγων ἢ πολλῶν ἐπίσης. Τὸ αὐτὸ δὲ πράξατε καὶ ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν συνοδεύουσι τουρκικὸν στρατὸν ἢ καὶ οἰκογενείας Ὁθωμανικὰς μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι θέλουσι νὰ τὰς ἐγκαταστήσουν εἰς τὰ τῆς Ἐπαρχίας σας χωρία. Ἐπιτρέψατε δὲ εἰς ἄτομα μόνον ἄοπλα ἐκ τῶν ἀγνημάτων νὰ προχωρήσωσι καὶ πέραν τῆς ζώνης.

Σὰς ἀσπάζομαι ἐγκαρδίως

Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς τῶν 12 Ἐπαρχιῶν Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου
Α. Μ. Κόρακας

Υ. Γ. Τὴν 15 τρέχοντος πρωτὶ πρωτὶ πολυαριθμοὶ Τούρκοι μὲ πυροβολικόν, μὲ ἵππικὸν καὶ μὲ τακτικὸν στρατὸν ἐτῆλθον κατὰ τῶν Ἀρχανῶν. Ἦσαν κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς 5 χιλιάδες. Τὸ πυροβολικὸν μας ἔβαλε 13 ὀβίδας κατ' αὐτῶν. Μετὰ 13ωρον μάχην διτρεκῶς ἐτράπησαν εἰς φυγὴν οἱ Τούρκοι, ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφονεύθησαν 6, ἐπληγώθησαν 9, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων κατὰ δεκάδας πολυαριθμότεροι, πόσοι ὅμως δὲν γνωρίζομεν εἰσέτι.

Α. Μ. Κ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

Οἱ Εὐρωπαϊκεὶ ἀλλάσσουν συμπεριφορὰν.— Μεγαλοπρεπὴς ἑορτασμὸς τῆς Ἐθνικῆς Ἑερίης τῆς 25 Μαρτίου 1897.— Ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων πρὸς Χριστιανούς κρατουμένους εἰς φυλακὰς τοῦ Ἡρακλείου.— Ὁ πρίγκιψ Γεώργιος Μουρούσης εἰς Σητείαν.

Ἀπὸ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ὡς ἄνω ἐγγράφων αἱ ἐγκατασταθεῖσαι Ἐπαναστατικαὶ ἀρχαὶ εἶχον ἐπὶ τέλος ἐν πρόγραμμα ἔργασίας ἢ δὲ θέσις αὐτῶν ἔναντι τῶν Εὐρωπαϊῶν ἦτο λίαν ἀξιοπρεπὴς καὶ ἐπιβλητικὴ· δὲν εἶχον πλέον ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων ψυχροὺς καὶ ἀδιαφόρους κατὰ τὰς συναντήσεις τῶν τουναντίον οὗτοι προσεπάθουν νὰ ἔρχωνται εἰς στενωτέραν ἐπαφὴν πρὸς τὰς ἡμετέρας ἀρχὰς συχνότερον, καὶ ἐνῶ πρότερον εἰς πᾶσαν συνάντησιν αὐτῶν συνίστων τὴν ἀποδοχὴν τῆς αὐτονομίας, ἤδη ὁμολόγουν τὰ δίκαια τῶν Κρητῶν καὶ ἐμέμφοντο τὴν ἄδικον διπλωματίαν τῆς Εὐρώπης. Πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἐκάλουν τοὺς προϊσταμένους τῶν ἡμετέρων ὑπηρεσιῶν εἰς τιμητικὰ γεύματα, καθ' ἃ ἐγίνοντο θερμοὶ προποσέεις ὑπὲρ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος· Καὶ οἱ ἡμέτεροι ἀνταπέδιδον τὰ γεύματα, εἰς ἃ ἐπευφήμουν τοὺς φιλελευθέρους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, παρ' ὧν ἀνέμενον οἱ Κρηῖτες τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἀγῶνων τῶν. Ἐπιδειχθείσης ἤδη

τῆς ἱκανότητος τοῦ τόπου περὶ τὴν διοίκησιν αὐτοῦ, ἐθεωρήθη ὅτι ἦτο σκοπίμον νὰ ἐπιδειχθῆ καὶ ἡ Ἐθνικὴ αὐτοῦ δύναμις.

Πρὸς τοῦτο παρουσιάσθη ἡ εὐκαιρία κατὰ τὸν ἑορτασμὸν τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν ἑορτῆς, 25 Μαρτίου. Τόπος κατάλληλος πρὸς τὸν ἄνω σκοπὸν ἐκρίθη ἡ ὑπεράνω τοῦ συνοικισμοῦ Πετρᾶ (1) ἐπικλινῆς θέσις, ἀρκετὰ εὐρεία καὶ ἀντικρῦζουσα τὴν τε κομόπολιν Σητεῖαν καὶ τὸν λιμένα αὐτῆς, ἔνθα ἐστάθμευον ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς καὶ οἱ στόλοι τῶν Εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς ἡμέρας ταύτης ἤρχισαν συρρέοντα τὰ πλήθη τῶν ἀνδρῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἀπὸ τὰ διάφορα χωρία τῆς Σητείας.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν προσελθόντων ὀπλιτῶν δὲν θὰ ἦτο κατώτερος τῶν δύο χιλιάδων, ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν σημαίων μὲ τοὺς χρωματισμοὺς τῆς Ἐθνικῆς σημαίας ἦτο ἐπίσης ἀπειράριθμος, διότι ἕκαστον χωρίον εἶχε μίαν, ἢ καὶ δύο τοιαύτας, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο θρησκευτικὴ. Τὸ θέαμα ἦτο πανοραμματικόν. Προσέδιδε δὲ μεγαλυτέραν ἔτι αἴγλην καὶ ἡ τοποθεσία, ἣτις ἀντίκρυσεν, ὡς προεῖρηται, τὴν τε κομόπολιν καὶ τὸν λιμένα τῆς Σητείας.

Κατὰ τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβριάν ὥραν τὸ πλήθος τῶν ὀπλιτῶν συνεκεντρώθη εἰς τὴν εἰρημένην θέσιν καὶ ἤρχισε νὰ ψάλλεται ἡ δοξολογία. Κατὰ τὴν ὥραν ταύτην παρατηρήθη κίνησις εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας μεταξὺ τῶν ἐν αὐτῷ ναυλοχούτων Εὐρωπαϊκῶν πλοίων, ὧν ὁ ἀριθμὸς κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπετελεῖτο ἐξ ἑννέα μεγάλων μονάδων καὶ τινων μικρῶν. Ἡ ναυαρχίς ὕψωσε πολεμικὴν σημαίαν καὶ μετ' αὐτὴν καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα, συγχρόνως δ' ἤνοιξαν αἱ θυρίδες τῶν τηλεβόλων. Ἐκ τῶν κινήσεων τούτων κατενοήθη ὅτι πρόκειται περὶ παρεξηγήσεως, μολονότι αἱ Εὐρωπαϊκαὶ ἀρχαὶ εἶχον προηγουμένως εἰδοποιηθῆ διὰ τὰ ἐωρτάζετο ἡ Ἐθνικὴ ἑορτή. Εἶχε δ' ἀπαγορευθῆ πᾶς πυροβολισμός.

Τὴν δοξολογίαν ἐπικολούθησαν ἐπανειλημμέναι ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Εἶτα ἐδόθησαν ὀδηγίαι εἰς τοὺς ὀπλίτας ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν περὶ τῆς τηρητέας πορείας, ἣτις ἔδει νὰ γίνῃ, χάριν τῆς σκοπούμενης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπιδείξεως, διὰ τῆς παραλίας πρὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν πλοίων

(1) Ὁ συνοικισμὸς Πετρᾶ ὑφίσταται ἀπὸ τῆς Ἐνετικῆς κυριαρχίας. Ἰσως ἀπετέλει στρατιωτικὸν σταθμὸν. Ἐν αὐτῷ διατηρεῖται μέχρι σήμερον πύργος Ἐνετικὸς, ὅπου κατὰ τὸ 1828 κατέφυγον οἱ Τούρκοι τῶν πλησίον χωρίων καὶ πολιορκηθέντες ὑπὸ ἐπαναστατῶν παρεδόθησαν. Πρὸς βορρᾶν τοῦ συνοικισμοῦ ὑπάρχουν κυκλώπια τείχη, τὰ ὁποῖα ἐπισκέπτονται πολλάκις περιηγηταί. Ἀνατολικῶς δὲ τούτου ἔκειτο ἡ ἀρχαία Σήταια εἰς Σητεία (βλ. Σητειακὰ τ. Α' σελ. 35—36).

καὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ἔξω τῆς πόλεως ποταμίσκου, ὀπόθεν, στρεφόμενη πρὸς νότον καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τουρκικοῦ νεκροταφείου, θὰ εἰσῆρχετο αὐτὴ εἰς τὴν δημοσίαν ὁδόν, τὴν ἄγουσαν εἰς Πισκοκέφαλον.

Ἡ προέλασις ἤρξατο κατὰ χωρία, συντεταγμένων κατὰ τετραδάς καὶ μὲ τὰς σημαίας των. Παρ' ὅλον δὲ τὸ ἀγύμναστον τῶν ἀνδρῶν ἡ πορεία παρουσίαζε γυμνασιμένον στρατόν, τὴν πρωτοπορείαν δὲ κατεῖχεν ἡ χωροφυλακὴ μὲ τοὺς ἀρχηγούς της. Ὅτε δ' ἔφθασεν ἔξω τῆς πόλεως καὶ εἰς τὸ σημεῖον, καθ' ὃ ὠρίσθη νὰ στραφῇ πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Πισκοκεφάλου, ἡ χωροφυλακὴ ἐξηκολούθει τὴν πρὸς τὴν πόλιν πορείαν της, εἴτε ἐκ παρενοήσεως πρὸς τὰς δοθείσας ὁδηγίας, εἴτε καὶ διὰ νὰ δείξουν παλληκαρισμὸν οἱ ἄνδρες αὐτῆς.

Οἱ ἀρχηγοὶ εὐρισκόμενοι μακρὰν τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς ἔσπευσαν, ἵνα ἐμποδίσουν τὴν εἴσοδον τῆς παρελάσεως εἰς τὴν πόλιν· παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως ἵστατο ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς Γάλλος ταγματάρχης Destelle, ὁ ὁποῖος ἐξώρκισεν αὐτοὺς νὰ ὀπισθοχωρήσουν πρὸς πρόληψιν συγκρούσεως πρὸς τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι φοβηθέντες κατέλαβον θέσεις ἀμυντικὰς καὶ εἰς πυροβολισμὸς ἠδύνατο νὰ προσενηύσῃ αἱματοχυσίαν. Κατεβλήθησαν προσπάθειαι, ὅπως πεισθοῦν οἱ προχωροῦντες νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν ὀρισθεῖσαν κατεύθυνσιν. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ λέμβοι, ἔφ' ὧν ἐπέβαινον ναῦται, ἀποσπασασθεῖσαι ἀπὸ τῶν πολεμικῶν κατευθύνοντο πρὸς τὴν παραλίαν φέρουσαι καὶ πολυβόλα.

Ἡ κατάστισις ἐκ παρενοήσεων παρουσίαζετο σοβαρά. Ἡ ἐν Πετρᾷ παράταξις τῶν ἀνδρῶν, κατὰ τοὺς Εὐρωπαίους, παρουσίαζε πρόθεσιν ἡμῶν πρὸς μάχην, ἐνῶ τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὴν κλιμακωτὴν διαμόρφωσιν τῆς τοποθεσίας, ὅπου ἐστάθησαν οἱ ἄνδρες διὰ ν' ἀκούσουν τὴν δοξολογίαν. Διὰ τὴν παρενόησιν ταύτην ὑψώθησαν ἐπὶ τῶν πλοίων, ὡς ἐδόθησαν κατόπιν ἐξηγήσεις, αἱ πολεμικαὶ σημαῖαι καὶ ἐπεδείχθησαν τὰ στόματα τῶν τηλεβόλων.

Ἡ προέλασις δὲ τῶν ὀπλιτῶν πρὸς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως δὲν ἀπεσκόπει εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Τούρκων, ὡς ὑπέθεσαν αὐτοὶ οὗτοι καὶ μετ' αὐτῶν οἱ Εὐρωπαῖοι, ἀλλὰ σκοπὸν εἶχε νὰ διέλθῃ ἔξωθεν τοῦ Διοικητηρίου πρὸς ἐπίδειξιν καὶ νὰ στραφῇ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ Πισκοκεφάλου διὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνον καὶ κακῶς οἱ σχόντες τὴν σκέψιν αὐτὴν ἔλαβον τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν, χωρὶς νὰ εἰδοποιηθῇ ἡ Εὐρωπαϊκὴ διοίκησις τῆς πόλεως. Ὅτε συνέβησαν τὰ ἄνωθεν γεγονότα ἡ ὀπισθοφυλακὴ εὐρισκομένη ἔτι εἰς Πετρᾷν δὲν ἀντελήφθη τὰ συμβάντα.

Μετά τὴν ὀπισθοχώρησιν ἢ παρέλασις εἰσῆλθεν εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν ὁδὸν παρὰ τὸ τουρκικὸν νεκροταφεῖον καὶ φθάσασα εἰς τὴν θέσιν Ἀνεμομύλι παρὰ τὴν λεγομένην «Φορκολιὰν» (1) ἐσταμάτησε. Συγκεντρωθέντων ὅλων τῶν ἀνδρῶν, ὁ Γεν. Γραμματεὺς τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς **Κωνστ. Φραγκούλης** ἐξεφώνησε τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας· μεθ' ὃ λόγῳ τῆς προκεχωρημένης ὥρας καὶ τῆς κοπώσεως, τοῦ λαοῦ, διατάχθη ἡ διάλυσις, ἣτις ἐγένετο ἐν πλήρει τάξει καὶ ἄνευ τινὸς ἐκτόπου, ὅπερ ἐπροξένησε καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους, οἵτινες παραδεχθέντες πλέον τὴν ἑλληνικότητα τῆς γήσου ἐξέφρασαν συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίας ἐπὶ τῇ ἀπολύτῳ τάξει, μεθ' ἧς ὁ Σητειακὸς λαὸς ἐπανηγύρισε τὴν Ἐθνικὴν αὐτοῦ ἑορτήν.

Κατὰ τὴν καταστροφὴν τῶν χωρίων Ζύρου καὶ Λαμνῶνι ὀθωμανικαὶ τινες οἰκογένειαι καὶ ἄνδρες μὴ εὖρεθεῖσαι εἰς τὰ εἰρημένα χωρία των καὶ κρυπτόμεναι ἔξω τῶν χωρίων διεσώθησαν ὑπὸ Γαλλικοῦ ἀποσπάσματος ἐξελθόντος ἐπὶ τούτῳ, καὶ ὠδηγήθησαν εἰς Σητεῖαν μετὰ προηγουμένην ἔγκρισιν τῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπίσης διεσώθησαν γυναῖκες τινες καὶ παιδία ἐκ τοῦ χωρίου Ἐτιᾶ, αἵτινες παρέμειναν εἰς τὸ χωρίον Ἀρμένους περιθαλπόμεναι παρὰ διαφόρους Χριστιανικαῖς οἰκογενεαῖς. Αἱ γυναῖκες αὗται καὶ τὰ παιδία ἐδήλωσαν ὅτι θέλουν νὰ μένουν μετὰ τοὺς Χριστιανούς. Οἱ ἐν Σητεῖα ὅμως ὁμόθυροισοὶ των ἠξίουσαν παρὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀρχῶν ν' ἀπελευθερώσουν καὶ τούτους. Ὁ Γάλλος Διοικητὴς παρεκάλεσε τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ φροντίσῃ αὐτὴ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν.

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐσκέφθη τότε ὅτι ἠδύνατο ν' ἀνταλλάξῃ τούτους μετὰ Χριστιανούς κρατούμενους εἰς τὰς τουρκικὰς φυλακὰς καὶ ἰδίᾳ μετὰ δύο τοιούτους, οἱ ὅτε κατὰ τὰς πληροφορίας τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκράτουόντο εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Ἡρακλείου καταδικασθέντες ἐπὶ φόνῳ Ὀθωμανοῦ, ἀποπειραθέντος νὰ αἰσχροσυγγῆσῃ ἐπ' αὐτῶν, ἐφήβων ὄντων.

Εἰς τὸν Γάλλον Διοικητὴν ἐγένετο ἡ σχετικὴ πρότασις καὶ οὗτος ὑπεσχέθη ὅτι θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Ἐπιτροπῆς. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Διοικητὴς ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ὅτι οἱ νέοι ἀπελευθερώθησαν καὶ ὅτι προσεχῶς μεταφέρονται δι' Εὐρωπαϊκοῦ ἀντιτορπλικοῦ εἰς Σητεῖαν· ὠρίσθη δὲ ἡ ἡμέρα, καθ' ἣν ἔπρεπε νὰ παραδοθῶν οἱ αἰχμάλωτοι, παραλαμβανόμενων τῶν ἀπελευθε-

(1) Τὸ ἐλαιόδενδρον τοῦτο, πολὺ παλαιόν, ὠνομάσθη οὕτω, διότι κατὰ τὴν παράδοσιν συλληφθέντες ἐπαναστάται ἐπὶ Ἐνετοκρατίας ἀπηγωνίσθησαν ἐξ αὐτοῦ.

ρωθέντων νέων. Κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν ἐγένετο ἡ ἀνταλλαγή. Πρέπει ν' ἀναφέρωμεν ὅτι αἱ αἰχμάλωτοι γυναῖκες ἤρνούντο ν' ἀκολουθήσουν τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς, ὁ ὁποῖος μετέβη ὁ ἴδιος εἰς τὸ χωρίον τῆς διαμονῆς των, πληροφορηθεὶς ὅτι αἱ οἰκογένειαι, παρ' αἷς διέμενον οἱ αἰχμάλωτοι θὰ ἤρνούντο τὴν παράδοσιν αὐτῶν, καὶ ἐδέησε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν ἐν τῷ χωρίῳ ἀρχηγόν, ἵνα πιέσῃ αὐτὰς νὰ τὸν ἀκολουθήσουν. Μία δὲ νεᾶνις ἐκ τῶν παροδοθεισῶν ἔφυγε δις ἐκ Σητείας καὶ μετέβη εἰς τὸ χωρίον, ὅπου διέμενον οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τέλους ἔπαυσαν νὰ τὴν ζητοῦν. Ἀφοῦ ἐνηλικιώθη ἐβαπτίσθη καὶ ἐνυμφεύθη μετὰ Χριστιανοῦ.

Πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἀπελευθερωθέντων νέων προσῆλθον πολλοὶ εἰς τὴν παρὰ τὴν Σητείαν ἀκτὴν, ὅπου ἐγένετο ἡ παράδοσις καὶ ὑπεγράφη τὸ σχετικὸν πρωτόκολλον. Συνωδευθήσαν δὲ πανηγυρικῶς εἰς Πισκοκέφαλον, ὅπου ἐφιλοξενήθησαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἐκφράζοντες τὴν εὐγνωμοσύνην των διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν των. Οὗτοι κατόπιν ἐνόμισαν ὅτι εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ περιέλθουν καὶ πολλὰ χωρία τῆς Ἐπαρχίας, ἐν οἷς εὖρον φιλοξενίαν καὶ περιποίησιν ⁽¹⁾.

Καθ' ἃς ἡμέρας ἡ Σητεία ἐφιλοξένει τοὺς δύο ἄνω νέους ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ δεχθῇ τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ γνωστοῦ εὐγενοῦς καὶ ἀρχοντικοῦ, ἀλλ' ἰδιορρύθμου νέου πρίγκιπος **Γεωργίου Μουρούζη** ⁽²⁾.

(1) Ὁ εἰς ἐκ τῶν νέων τούτων ἔφερε τὸ ἐπίθετον Ζουριδῆς. Τὸ ὄνομα τοῦτο τὸν καθίστα πλέον ἀγαπητόν, διότι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχε πέσει πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ἱερσαπέτρας γενναίως μαχόμενος πρὸς κατάληψιν τοῦ φρουρίου ὃ ἐκ Μονοφατίου Ἀναγν. Ζουριδῆς, οὐτινος ἐλέγετο ὅτι ἦτο συγγενὴς ὁ νέος οὗτος. Δυστυχῶς κατὰ τὴν εἰς τὰ χωρία περιοδείαν των ἔδειξαν τάσεις φιλοποσίας καὶ φιλονικειῶν. Ἡ συμπεριφορὰ των δ' αὕτη ἀφῆκεν οὐχὶ καλὴν ἐντύπωσιν, μεθ' ὅλην τὴν χαρὰν, ἣν ἔδοξίμασαν οἱ χωρικοὶ μας ἐπὶ τῇ ἀπελευθέρωσει αὐτῶν. Μετὰ τινα καιρὸν ἦλθεν ἡ πληροφορία ὅτι ἀνεχώρησαν οὗτοι ἐκ τοῦ χωρίου των καὶ μετέβησαν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ ἐν λόγῳ Ζουριδῆς φιλονικήσας μετὰ τινος ἐφρονεύθη ἐκεῖ ὑπὸ τούτου. Οὕτω διεψεύσθησαν αἱ προσδοκίαι τῶν ἐλευθερωτῶν ὅτι ἀπέδιδον δύο νέους εἰς τὴν κοινωνίαν, οἱ ὁποῖοι χάριν τῆς τιμῆς των εἶχον σερευθῆ τῆς ἐλευθερίας των.

(2) Ὁ Γεώργιος Μουρούζης ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις τὸ 1863. Ὑπῆρξεν ἀξιοματικὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ εἶτα τοῦ Ρωσικοῦ. Ἐσπούδασεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν τοῦ Βελγίου· διακρινόμενος δὲ ἐπ' ἀνδρείᾳ κατετάχθη εἰς τὴν ἐν Γαλλίᾳ φάλαγγα τῶν ξένων καὶ ὑπηρετήσας ἐν Ἀλγερίῳ, μετέσχε κατόπιν τῆς κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1897 καὶ εἶτα τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Ἰδιορρυθμος, ἐγένετο ἥως διαφόρων ἐπισοδίων, τὰ ὁποῖα τὸν κατέστησαν θρυλικόν. Παρατηθεὶς τῶν τάξεων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μετέβη εἰς Ρωσίαν καταταχθεὶς εἰς τὸν ρωσικὸν στρατόν. Ἀπολαύων τῆς ἀγάπης τοῦ αὐτοκράτορος Νικο-

Οὗτος ἀκολουθῶν τὸ ἀποβατικὸν σῶμα τῆς κατοχῆς τοῦ Τιμ. Βάσσου ὡς ἀξιοματικὸς τοῦ ἱππικοῦ, ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ περιέλθῃ τὴν Κρήτην, ὡς ἐβεβαίωσε τὴν Ἐπιτροπὴν. Πεζοπόρος δεινὸς ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Βάσσου ἐκ Κυδωνίας καὶ ἔφθασεν εἰς Σητεῖαν φέρων τὴν κρητικὴν στολὴν. Θέλων ν' ἀναγγεῖλῃ τὴν ἀφίξιν του εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις οἰκείους του, ἀλλὰ μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης τηλεγραφικῆς συγκοινωνίας μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς ὑπαίθρου χώρας, παρεκάλεσε τὸν Πρόεδρον τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὸν Γενικὸν Ἀρχηγὸν νὰ τὸν συνοδεύσουν εἰς Σητεῖαν, ἵνα ἐκεῖθεν διαβιβάσῃ τηλεγράφημά τι αὐτῷ εἰς Ἀθήνας. Ἡ παράκλησίς του ἐγένετο δεκτὴ καὶ αἱ συνοδεία τῶν ἀνωτέρω καὶ τινων ὀπλιτῶν κατῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ τὸ τηλεγραφεῖον ἠρνήθη νὰ δεχθῇ τὸ τηλεγράφημα, λόγῳ τοῦ ὑπάρχοντος ἀποκλιτισμοῦ, δι' ὃ ἐδέησε νὰ ζητηθῇ ἡ ἄδεια τοῦ Γάλλου Διοικητοῦ, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν μεταβίβασιν τοῦ τηλεγραφήματος, δι' οὗ ἀνηγγέλλετο πρὸς τὴν οἰκογένειάν του ὅτι ὑγίαινε καὶ εὐρίσκειται εἰς Σητεῖαν. Ὁ Διοικητὴς Destelle, ἄνθρωπος λίαν εὐγενὴς καὶ φιλέλληνα, ἐπέτρεψε τοῦτο.

Ὁ Μουρούζης εὐχαριστηθεὶς, ὡς ἔλεγεν, ἐκ τῆς ἐπιτυχίας του αὐτῆς ἐπροκάλεσεν ἀγώνισμα δρόμου ἀπὸ Σητείας μέχρι Πισκοκεφάλου μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν συνοδῶν του. Ἡ ἀπόστασις εἶναι περὶ τὰ τρία χιλιόμετρα. Περὶ τὰ μέσα τῆς διαδρομῆς οἱ πλείστοι τῶν συνοδῶν ἐτέθησαν ἐκτὸς συναγωνισμοῦ. Συνεχίσθη δὲ μεταξὺ ὀλίγων καὶ εἰς τὸ τέλος μεταξὺ τοῦ Μουρούζη καὶ τοῦ ἐξ Ἀρμενῶν Θεοδώρου Ρεμοῦντι, ἀνδρὸς γενναίου καὶ δεινοῦ ἐπίσης δρομέως, ὅστις καὶ ἐπὶ τέλος ἐνίκησε φθάσας πρῶτος εἰς Πισκοκεφαλον, δεχθεὶς τὰ συγχαρητήρια τοῦ ἀνταγωνιστοῦ του, ἀναγνωρίσαντος τὴν ἡτταν του (1).

λάου τοῦ Β' κατετάχθη εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Διακριθεὶς ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τὸν ρωσσοῦλωνικὸν πόλεμον προήχθη εἰς συνταγματάρχην. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐκείνου παρητήθη καὶ μεταβάς διέτριβεν ἐν Παρισίοις, ἔνθα ἄγνωστον ὑπὸ ποίου ἐδολοφονήθη. (Βλ. Μεγάλη Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδεία τ. ΙΖ' σελ. 425).

(1) Συγγραφῶν τοπικὴν ἱστορίαν εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ περιλαμβάνω εἰς τὴν συγγραφήν μου καὶ γεγονότα, στεροῦμενα γενικωτέρας σημασίας, ἔχοντα ὅμως τοπικὴν τοιαύτην, ὅποια εἶναι γιὰ νῦν ἰσως καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ΄.

Ἡ μετάβασις τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς εἰς Σῦρον. — Ἡ ἀφύπνι-
σις τῶν κομματικῶν πλῃθῶν. — Ἡ διάλυσις τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἡ
ἀντικατάστασις αὐτῆς καὶ τοῦ Προέδρου. — Ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ
καὶ ἡ ἐκ νέου ἀνάληψις τῶν καθηκόντων του.

Μετὰ τὴν πλήρη ὀργάνωσιν τῆς Ἐπαρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστα-
σιν τῆς τόσον διαταραχθεῖσης τάξεως αἱ ἀσχολίαι τῆς Ἐπιτροπῆς
ἐμειωρίσθησαν ἀρκετὰ. Ἐφαίνετο ὅμως ὅτι ἡ ὑπάρχουσα κατάστασις
θὰ παρετεινετο ἐπὶ μακρὸν χρόνον. Διὸ ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς
ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς Σῦρον, ὅπου παρέμενεν ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ,
ἵνα ἐπαναφέρῃ αὐτὴν εἰς Σητεῖαν διατελοῦσαν ἐκεῖ ἐν στενοχωρίᾳ.
Τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐνέκρινε καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ χορηγήσασα μηνιαίαν
ἄδειαν ἀπουσίας. Παρὰ τὸν ἀποκλεισμὸν αἱ γαλλικαὶ ἀρχαὶ τῆς κατο-
χῆς τῆς πρωτεύουσας ἐχορήγησαν τὴν ἄδειαν τῆς ἀναχωρήσεως καὶ
ἐπέτρεψαν καὶ τὴν ἐπιβίβασίν του ἐπὶ μεταγωγικοῦ πολεμικοῦ γαλ-
λικοῦ πλοίου ἀποπλέοντος εἰς Χανιά.

Φθάσας εἰς Σῦρον ἀνεζήτησε πολλάκις πλοῖον πρὸς ἀναχώρησιν
μετὰ τῆς οἰκογενείας του. Δυστυχῶς λόγῳ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς νήσου
ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων δὲν εὔρε τοιοῦτον, ἢ μετὰ δύο περίπου μῆνας,
ὅποτε ἐπιστρέψας εἰς Σητεῖαν ἐπληροφορήθη ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν
ἀναχώρησίν του ἡ πρώτη ἐκλεχθεῖσα ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ τῆς
Σητείας Ἐπιτροπὴ κατὰ τὴν 9 Φεβρουαρίου 1897 διελύθη καὶ ἀντι-
κατεστάθη ὑπὸ ἄλλων μελῶν καὶ ἄλλου Προέδρου, ἐκλεγέντος τούτου
ὑπὸ τῶν νέων μελῶν. Πῶς συνέβη τοῦτο; Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀπου-
σίας τοῦ Προέδρου ἀφύπνισθησαν δυστυχῶς τὰ κομματικὰ πάθη, τὰ
ὅποια ἐπὶ πολὺ εἶχον κατασιγασθῆ. Παρὰ τὴν εὐχάριστον ταύτην κα-
τάστασιν, ὁ ἕτερος τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιτικῆς κινήσεως ἐπω-
φελοῦμενος τῆς ἀπουσίας τοῦ Προέδρου κατώρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν
Ἐπιτροπὴν τὴν, ὡς εἴρηται, ἐκλεχθεῖσαν ὑπὸ ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ
τῆς Σητείας ἀνεξαρτήτως πολιτικῆς ἀποχωρήσεως, καὶ νὰ διατάξῃ ἐκλο-
γὰς κατὰ δήμους, πλὴν τοῦ δήμου Χανδρᾶ, πρὸς ἐκλογὴν δῆθεν τοῦ
ἀντικατασταθέντος Προέδρου, ὡς μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς ἐκ τοῦ δή-
μου τούτου καὶ τὴν ὁποίαν ἐκλογὴν διέταξεν ἅμα τῇ ἀφίξει τοῦ
Προέδρου.

Κατὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης ἀντετάχθη ὁ Πρόεδρος Ἐμμ. Ἀγγελάκις
ἰσχυρίζομενος ὅτι ἡ ἐκλογὴ του ὡς μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς ὑφίστατο, διότι
αὕτη ἐγένετο δι' εἰδικοῦ ψηφίσματος ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρ-
χίας (βλ. Κεφ. ΔΕ, σελ. 318) καὶ τὸ ὁποῖον ψήφισμα δὲν ἠκυρώθη

ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἵνα γίνῃ ἀνάγκη νέας ἐκλογῆς ὡς πρὸς τὸ ἄτομον τοῦ προέδρου, οὔτε ὑπέβαλεν οὗτος παραίτησιν διὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῶν λοιπῶν συνεκλεγέντων μετ' αὐτοῦ μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἅν ταῦτα ἀπεχώρησαν τυχὸν οἰκειοθελῶς, ἢ ἐξαναγκασθέντα πρὸς τοῦτο. Ἐπίσης ὑφίσταται ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς, διότι ἡ ἐκλογή αὐτοῦ ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ ἐγένετο δι' εἰδικοῦ ψηφίσματος ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ συνελθόντος ἐπὶ τούτῳ τὴν 11 Μαρτίου 1897 (βλ. Κεφ. ΔΖ' σελ. 331) δι' οὗ ἐξελέγη Γενικὸς Ἀρχηγὸς Σητείας καὶ ὁ Ἐμμ. Φουνταλίδης. Τὸ ψήφισμα τοῦτο δὲν ἠκυρώθη δι' ἐτέρου ψηφίσματος τοῦ λαοῦ, οὔτε ὁ Πρόεδρος ὑπέβαλε παραίτησιν ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Ἄν δὲ ἀπουσίασε πλέον τοῦ μηνός, τοῦτο προῆλθεν ἐκ κωλύματος, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ δι' οἰασδῆποτε ἐνεργείας του.

Κατὰ συνέπειαν ἡ ἐκλογή του καὶ ὡς μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὡς Πρόεδρον αὐτῆς ὑφίσταται καὶ πᾶσα ἄλλη πράξις εἶναι παράνομος καὶ ἀνυπαίρετος. Ἀντίκειται δ' ἄλλως καὶ εἰς τὴν συμφωνίαν, τὴν ὅποιαν εἶχε κάμει μετὰ τοῦ Ἐμμ. Φουνταλίδου πρὸ τῆς ἐκλογῆς, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐψηφίσθη τὸ ἄνω μνημονευθὲν ψήφισμα, τὸ ὅποιον, ἂν ἠκυρωῦτο, ἔδει νὰ ἔχῃ τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα καὶ ὡς πρὸς τὸν συνεκλεγέντα Γενικὸν Ἀρχηγόν.

Τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, τὰ ὅποια ἀνεγνώρισεν ὁ Πρόεδρος, ἐφ' ὅσον τὰ ἐξεληθόντα δὲν ἠθέλησαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν, ἀνεγνώρισαν τὴν ὀρθότητα τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ διορθώσουν τὸ πρᾶγμα ἀγνοοῦντες τὸν τρόπον, δι' οὗ θὰ ἐπῆρχετο ἡ κανονικὴ λύσις τοῦ ζητήματος. Ὁ Πρόεδρος ὑπέδειξεν αὐτοῖς ὅτι ἠδύνατο στηριζόμενοι εἰς τὰ ἐκτεθέντα ἐπιχειρήματα ν' ἀκυρώσουν τὸ πρακτικὸν τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐκλεχθέντος ὑπ' αὐτῶν **Γεωργ. Κατσαράκι** καὶ ν' ἀπαλλάξουν αὐτὸν τῶν καθηκόντων του ὡς παρανόμως ἐκλεχθέντος Προέδρου. Τὴν λύσιν ταύτην, ἂν καὶ ὀρθήν, δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐφαρμόσουν τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς θελήσαντα νὰ μὴ θίξουν τὴν φιλοτιμίαν αὐτοῦ. Ὑπεχρέωσαν ὁμοῦ αὐτὸν νὰ ὑποβάλλῃ τὴν παραίτησίν του, μεθ' ἧς ὁ νόμιμος Πρόεδρος ἀνέλαβε τὰ καθήκοντα του καὶ οὕτως ἐπῆλθεν ἡ νομικὴ σύνθεσις τοῦ σώματος (1).

(1) Το κεφάλαιον τοῦτο ἦτο δυνατόν νὰ παραλειφθῆ, διότι ἀφορᾷ εἰς τὸ ἄτομον τοῦ γράφοντος καὶ εἰς τὸ ἄτομον μακαρίτου ἤδη, καὶ προσέτι, διότι ἡ πράξις, περὶ ἧς διαλαμβάνει τοῦτο, ἀποτελεῖ μελανὴν σελίδα τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης ἐποχῆς, τῆς τόσοσ λεπτῆς, καθ' ἣν τοιαῦτα ἐνέργειαι θὰ εἶχον λυπηρὰς συνεπειάς. Ἄλλ' ἐκρίθη σκόπιμον νὰ περιληφθῆ, ἵνα δειχθῆ πόσον ἡ κομματικὴ ἐμπάθεια συσκοτίζει τὴν διάνοιαν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ΄.

Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις τῆς Κρήτης. — Ἐκλογὴ πληρεξουσίων. — Οἱ ἐκ Σητείας ἐκλεγέντες. — Ἡ ἐν Ἀρμένιοις Ἀποκορώνου συνέλευσις. — Προσωρινὴ ἔδρα αἱ Ἀρχάνες καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔκτροπα. — Ἡ ἐν Μελιδόνι συνέλευσις καὶ ἐκλογὴ προέδρου τοῦ Σφακιανάκι. — Τὸ Ἀκρωτήρι μόνιμος τῆς Συνελεύσεως ἔδρα. — Ἐκλογὴ τοῦ ἐκτελεστικοῦ. — Αἱ σφραγίδες τοῦ Ἡρακλείου καὶ αἱ συνέπειαι ἐξ αὐτῶν.

Μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχον Βάσον ἐκ στρατευτικοῦ σώματος εἰς Κρήτην, τὴν 2 Φεβρουαρίου 1897, ἡ Τουρκία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἠττήθη καὶ ἡ Ἑλλὰς πεισθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀνεκάλεσε τὸν ἐν Κρήτῃ στρατόν.

Ἡ Κρήτη μέχρι τοῦδε ἀπὸ τῆς κατοχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐκυβερνᾶτο ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων *Γεωργίου τοῦ Α΄*. Ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οἱ Κρητὲς ἀποβαλόντες τὰς περὶ ἐνώσεως ἐλπίδας τῶν ἀπεφάσισαν νὰ συγκροτήσουν Ἐπαναστατικὴν Συνέλευσιν πρὸς ἐκπροσώπησιν τῆς νήσου, ἀποτελουμένην ἐκ πληρεξουσίων ἐκλεγομένων ἐν ἐκάστῃ ἐπαρχίᾳ ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἐν Σητείᾳ ἐξελέγησαν ἀντιπρόσωποι οἱ ἐξῆς: *Μάξιμος Μαρκαντωνάκης, Νικόλαος Ι. Παπαδάκης, Ἐμμανουὴλ Ν. Οἰκονομάκης, Ἐμμανουὴλ Φουνταλίδης, Στέφανος Ξενικάκης, Ἐμμανουὴλ Σ. Ἀγγελάκης, Γεώργιος Γιατζάκης, Ματθαῖος Παπαδάκης, Γεώργιος Γαλανάκης* ἐκ Σφακίας καὶ *Κωνσταντῖνος Φραγκούλης*.

Πολλοὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσάντων τὴν Συνέλευσιν συνῆλθον τὴν 26 Ἰουνίου 1897 εἰς πρώτην συνεδρίασιν ἐν τῷ χωρίῳ Ἀρμένιοις Ἀποκορώνου, ὅπου παρέμειναν μέχρι τῆς 10 Ἰουλίου, ὁρισθείσης προσωρινῶς μετὰ ἐπανειλημμένας καὶ ζωηρὰς συζητήσεις κατὰ τὴν 8 Ἰουλίου νέας ἔδρας τῆς Συνελεύσεως τῆς κωμοπόλεως Ἀρχανῶν. Διὰ τὴν μετάβασιν τῶν πληρεξουσίων εἰς Ἀρχάνες ὁ Ἴταλὸς ναύαρχος Κανβάρο διέθεσε τὸ καταδρομικὸν «Παρθενόπη», ὅπερ ἀναχωρῆσαν ἐκ Χανίων τὴν 20 Ἰουλίου ἔφθασε τὴν ἐπομένην εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ρουγδιᾶς, ὅπου ἀπεβίβασε τοὺς ἐν αὐτῷ ἀντιπροσώπους.

τοῦ ἐμπαθοῦς, ὥστε νὰ μὴ αἰσθάνεται τὸ ὀφειλόμενον πατριωτικὸν τοῦ καθήγον εἰς τὰς δεινὰς περιστάσεις τῆς Πατρίδος.

Ὁ Πρόεδρος ἠδύνατο ἐπωφελοῦμενος τοῦ δημιουργηθέντος ἀναβρασμοῦ ν' ἀνατρέψῃ τὸ καθεστῶς καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὸ πρῶτον τοιοῦτον, ἀλλ' ἀπέφυγε νὰ πράξῃ τοῦτο ἀντιμετωπίσας τὸ ζήτημα μετὰ τῆς συνήθους εἰς αὐτὸν ψυχραῖμου στάσεως, ἣν ἐπέδειξε καὶ πρὸς ἀντιμετωπίσιν παρομοίων ἄλλων γεγονότων.

Ἐν Ἀρχάναις ἡ Συνέλευσις, καίτοι εἶχον ἀπέλθει πολλοὶ ἐκ τῶν πληρεξουσίων, εὗρισκετο ἐν ἀπαρτίᾳ, ἤτοι ἦσαν παρόντες ἐκ τῶν 138 πληρεξουσίων ὀλίγον τι ὑπὲρ τοὺς 40 (οἱ ὅποιοι ἀπετέλουν τὴν ἀπαρτίαν) τὴν 30 Ἰουλίου, ὁπότε οἱ ἀντιπρόσωποι συνήλθον ἐν τῇ αὐτόθι δημοτικῇ σχολῇ καὶ παρέτειναν τὴν διάρκειαν τοῦ ὑφισταμένου προεδρείου μέχρι τῆς 4 Αὐγούστου, ληξάσης τῆς προθεσμίας, δι' ἣν ταῦτο εἶχεν ἐκλεχθῆ. Κατὰ τὴν 5 Αὐγούστου συνήλθε καὶ πάλιν ἡ Συνέλευσις καὶ προέβη εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου προεδρείου· ἐξελέγη δὲ Πρόεδρος ὁ **Ἐλευθέριος Βενιζέλος** διὰ τὸ διάστημα ἐνὸς μηνὸς συμφώνως πρὸς τὸν ψηφισθέντα κανονισμόν.

Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των ἐξ Ἀρμένων οἱ παρόντες πληρεξούσιοι ἀψηχολήθησαν μὲ τὸ ζήτημα, ἂν ἡ Συνέλευσις ἔπρεπε νὰ δηλώσῃ ἀμέσως ὅτι ἐγκαταλείπει τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐνώσεως καὶ ἀποδέχεται τὴν ὑπὸ τῶν Ναυάρχων προκηρυχθεῖσαν αὐτονομίαν. Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπῆλθε ζωηρὰ διαφωνία μεταξὺ τῶν πληρεξουσίων, τινὲς τῶν ὁποίων ἐφρόνουν ὅτι, μετὰ τὴν ἀτυχῆ ἔκβασιν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἔπρεπε ἀμέσως νὰ γίνῃ ἡ δῆλωσις αὕτη, ἄλλοι δὲ ἐφρόνουν ὅτι ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ δῆλωσις μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν προκαταρκτικῶν ὄρων τῆς εἰρήνης. Μετὰ πεισματώδη συζήτησιν κατωρθώθη νὰ ὑπερισχύσῃ ἡ δευτέρα γνώμη.

Ἐν Ἀρχάναις οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἰδέαν τῆς ἀμέσου μεταβολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ προγράμματος καὶ τὴν ἀποδοχὴν τῆς αὐτονομίας, ἐπωφελοῦμενοι τῆς ἀπουσίας πολλῶν ἀντιφρονούντων πληρεξουσίων, ἤρχισαν καὶ πάλιν ὑποστηρίζοντες τὴν αὐτὴν ἰδέαν. Ὑπεβλήθη δὲ πρότασις κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 12 Αὐγούστου, ὅπως δηλωθῆ ἀμέσως καὶ ἄνευ ὄρων ἡ ἀποδοχὴ τῆς αὐτονομίας, τονιζομένης μόνον τῆς ἀνάγκης τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως **Ἐλευθ. Βενιζέλος** ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ τοιαύτην συζήτησιν, ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν κανονισμόν δὲν ὑπάρχει τὸ ἥμισυ πλέον ἐνὸς ἐκ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν πληρεξουσίων τῶν ἐχόντων δικαίωμα ψήφου. Ἡ διαφωνία αὕτη μικροῦ ἐδέησε νὰ γίνῃ ἀφορμὴ ἀξιοθρηνήτων σκηνῶν, ἀλλ' εὐτυχῶς ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν σωφρονεστέρων καὶ ἐπετράπη εἰς μὲν τὸν Πρόεδρον καὶ τοὺς ὁμοφρονούντας αὐτῷ πληρεξουσίους ν' ἀπέλθουν ἐξ Ἀρχανῶν σ φ ο ι, οἱ δὲ παραμείναντες πληρεξούσιοι ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ ἀντιπροέδρου **Σ. Σαββάκι** συνέταξαν καὶ ἀπέστειλαν πρὸς τοὺς Ναυάρχους ἔγγραφον περὶ ἀποδοχῆς τῆς αὐτονομίας.

Ἐνταῦθα κρίνω σκόπιμον νὰ συνεχίσω, χάριν τῶν ἀναγνωστῶν μου, τῶν μὴ γνωριζόντων τὴν λύσιν τῶν ζητημάτων, ἅτινα παρουσιάσθησαν μετὰ τὰ ἀνωτέρω γεγονότα, τὴν σύντομον ἐξιστόρησιν αὐτῶν.

Οἱ ἐξ Ἐπαρχιῶν ἀποχωρήσαντες πληρεξούσιοι μετὰ τοῦ Προέδρου Ἐλ. Βενιζέλου μετέβησαν εἰς Ἀκρωτήρι καὶ ἔσπευσαν νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις διαμένοντος Ἰωάννου Σφακιανὰκι καὶ νὰ προσκαλέσουν αὐτὸν νὰ κατέλθῃ εἰς Κρήτην, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς μελλούσης ν᾽ ἀναουσταθῆ Συνελεύσεως.

Μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ Σφακιανὰκι ὠρίσθη τόπος συναθροίσεως ὄλων τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης τὸ χωρίον Μελιδόνι τοῦ Μυλοποτάμου. Ἐκεῖ συνηθροίσθησαν κατὰ τὴν 16 Ὀκτωβρίου 1897 ὀγδοήκοντα ὀκτὼ ἀντιπρόσωποι ἐξ ὄλων τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης (¹). Τὸ πρῶτον ἔργον τῆς Συνελεύσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογή τοῦ Προεδρείου. Κατ' αὐτὴν διετρανώθη ἡ πλήρης ὁμοφροσύνη τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης, ἐκλεγέντος Προέδρου τοῦ Ἰωάνν. Σφακιανὰκι παμψηφεί καὶ διὰ φανερᾶς ψηφοφορίας παρὰ τὸν Κανονισμόν.

Μετὰ τὸν καταρισμὸν τοῦ Προεδρείου ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε τὰ σταλέντα πρὸς τοὺς Ναυάρχους ἔγγραφα ὑπὸ χρονολογίαν 17 Ὀκτωβρίου μετὰ τοῦ ψηφίσματος περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῆς αὐτονομίας. Ἡ Συνέλευσις ἐψήφισε συγχρόνως καὶ τὸν τύπον τῆς Σημαίας τῆς Κρητικῆς Πολιτείας, ὡς καὶ τὸ ὅτι ἡ Συνέλευσις θὰ φέρῃ τοῦ λοιποῦ τὸν τίτλον «*Συνέλευσις τῶν Κρητῶν*». Ὁρίσθη δὲ διαρκὴς ἔδρα τῆς Συνελεύσεως τὸ Ἀκρωτήρι τῆς Κυδωνίας, ὅπου ἔφθασαν οἱ πληρεξούσιοι, ἐγκαταστήσαντες τὸ Προεδρεῖον εἰς τὸ χωρίον Πλακοῦρες.

Εἰς Πλακοῦρες παρέμεινεν ἐπὶ 9 μῆνας μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τοῦ Προεδρείου καὶ τινα τῶν μελῶν τῆς Συνελεύσεως. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ Προεδρεῖον προέβη εἰς διαφόρους ἐνεργείας πρὸς τοὺς Ναυάρχους τῶν Μ. Δυνάμεων, τὰς ὁποίας βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ γραμματέως τοῦ Προεδρείου Σ. Α. Παπαντωνάκι βιβλίον.

Κατὰ τὴν 6 Ἰουλίου 1898 ἐκλήθη ἡ ὀλομέλεια τῆς Συνελεύσεως, ἵνα ἀνακοινωθῇ εἰς αὐτὴν τὸ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον κυφορούμενον καὶ ἐπὶ τέλος συνταχθὲν ὑπόμνημα τῶν Μ. Δυνάμεων περὶ τοῦ προσωρινοῦ Πολιτεύματος καὶ ληφθῇ ἀπόφασις περὶ τῆς ἀποδοχῆς ἢ μὴ αὐτοῦ (²). Ἡ Συνέλευσις μετὰ ἐπανελημμένας συνεδριάσεις συνεζήτησε τοὺς ὅρους τοῦ πολιτεύματος τούτου, ὅπερ ἐν τέλει ἐγένετο ἀπο-

(¹) Δυστυχῶς οἱ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σητείας ἐκλεγέντες πληρεξούσιοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσέλθουν εἰς Μελιδόνι, λόγῳ τῆς ἀποστάσεως τῆς Ἐπαρχίας καὶ ἐλλείψει μεταφορικῶν μέσων.

(²) Τοὺς πληρεξουσίους τῆς Σητείας τοὺς μὴ μετασχόντας μέχρι τοῦδε τῆς Συνελεύσεως, παρέλαβε πολεμικὸν εὐρωπαϊκὸν πλοῖον καὶ μετέφερεν εἰς Σούδαν, ἐκεῖθεν δὲ οὗτοι μετὰ τῶν πληρεξουσίων τῶν ἄλλων Ἐπαρχιῶν μετέβησαν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Συνελεύσεως Πλακοῦρες.

δεκτόν. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν συνεδρίασιν τῆς 16 Ἰουλίου 1898 ἐγένετο ἡ ἐκλογή τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὅπερ ἀπετελέσθη ἐκ τοῦ προέδρου τῆς Συνελεύσεως καὶ ἐκ πέντε μελῶν, ἀνά ἓν κατὰ τμήμα, ἦτοι ἐκ τῶν

Ἐλευθ. Κ. Βενιζέλου	ἐκ τοῦ τμήματος	Χανίων
Γ. Μ. Μυλωνογιαννάκι	»	Σφακίων
Ἐμμ. Ζαχαράκι	»	Ρεθύμνου
Ἄντων. Χατζιδάκι	»	Ἡρακλείου
Νικολαίου Γιαμαλάκι	»	Λασηθίου

Τὴν ἐκλογήν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐπηκολούθησεν ἡ διάλυσις τῆς Συνελεύσεως. Καὶ ἐνῶ τὸ Ἐκτελεστικὸν ἠσχολεῖτο ἐν συναγωγῇ μετὰ τῶν Ναυάρχων εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ προσωρινοῦ Πολιτεύματος καὶ εἶχον τελειώσει τὸ ἔργον τοῦτο, οἱ Ναύαρχοι δὲ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιληφθῶν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ, αἴφνης ὁ Τουρκικὸς ὄχλος τοῦ Ἡρακλείου, τῇ ἀνοχῇ τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, ἵνα ματαιώσῃ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐφαρμογῆς τούτου προέβη τὴν 25 Αὐγούστου 1898 εἰς σφαγὰς τῶν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ Κρητῶν Χριστιανῶν, φονεύσας καὶ τινὰς ἐκ τῶν Ἄγγλων στρατιωτῶν τῶν διαταχθέντων νὰ προστατεύσουν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν διορισθέντων ὑπαλλήλων εἰς τὰ φορολογικὰ γραφεῖα τοῦ Ἡρακλείου. Προσέτι δ' οἱ τοῦρκοι ἐφρόνευσαν καὶ τὸν ἐν Ἡρακλείῳ Ὑποπρόξενον τῆς Ἀγγλίας *Δυσίμαχον Καλοκαιρινὸν* πυροπολήσαντες καὶ τὸ Προξενεῖον. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας τὴν 25, 26 καὶ 27 διήρκεσαν αἱ σφαγαί, αἱ λεηλασίαι καὶ αἱ πυροπολήσεις τῶν Χριστιανικῶν περιουσιῶν, μέχρις οὗ καταφθάσουν Ἐθροπαϊκαὶ ναυτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ ἐπιβάλουν τὴν τάξιν διὰ τῆς συλλήψεως καὶ τιμωρίας τῶν πρωτουργῶν τῶν σφαγῶν καὶ τῶν λοιπῶν στυγερῶν κακουργημάτων.

Ἡ τραγωδία αὕτη ἐπέσει πλέον τὰς Μ. Δυνάμεις νὰ προβοῦν εἰς γενναιώτερα καὶ ριζικώτερα μέτρα, ἦτοι ἐξεδίωξαν τὸν Τουρκικὸν στρατὸν ἐξ ὅλης τῆς Κρήτης καὶ ἀπέβαλον τὰς Τουρκικὰς ἀρχάς, οὕτω δὲ συνεπληρώθη τέλος ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Κρήτης ἐκ τοῦ πολυχρονίου τουρκικοῦ ζυγοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ΄.

Ἡ ἀνανέωσις τῶν δημοτικῶν ἐπιτροπῶν. — Ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς Χωροφυλακῆς. — Ἡ ἐπιβληθεῖσα φορολογία. — Τὰ σχετικά ψηφίσματα. — Συνέλευσις τῶν Προέδρων τῶν δήμων καὶ τῶν χωρίων, τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὑπαρχηγῶν. — Τὸ χωρίον Σύρος ἀντίθετον. — Ἐπιστολή τοῦ Προέδρου πρὸς τοὺς κτεϊκοὺς αὐτοῦ. — Ἀπάντησις τῶν προυχόντων.

Μετὰ τὴν ἄνω ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης ἀναγκαίαν ἐξιτόρησιν, ἧς ἐπαίεσθαι εἰς τὴν συνέσει τῶν ἐν Σητεία συμβάντων κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Ὡς ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ μονίμου Προέδρου διελύθη ἡ ὑπὸ δλοκλήρου τοῦ Σητειακοῦ λαοῦ ἐκλεγείσα Διοικητικὴ Ἐπιτροπή, ἀντικαταστήσεισα ὑπὸ ἄλλων μελῶν ἐκλεγέντων κατὰ δήμους. Τὰ πρόσωπα ταῦτα, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ἦσαν ἀξιόλογα, ἀλλ' ἐν τῇ ἐκλογῇ των ἐπρουτάνευσε τὸ κομματικὸν πνεῦμα, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ κάμνουν ἄλλως ἢ νὰ ὑποκύπτουν εἰς κομματικὰς ὑποδείξεις.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπῆλθε διαταραχὴ τις εἰς τὴν ἐπαρχίαν καὶ ἡ πρότερον παρατηρουμένη ὁμόνοια καὶ ἀλληλεγγύη ἔπαισε νὰ ὑφίσταται. Οὕτως ἡ χωροφυλακὴ διελύθη ἐλλείψει χρημάτων, αἱ Δημοτικαὶ Ἐπιτροπαὶ εἶχον παρῆλυσι, διότι αἱ ὑπ' αὐτῶν λαμβανόμεναι ἀποφάσεις δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκτελεσθοῦν, μὴ ὑπαρχόντων ἐκτελεστικῶν ὀργάνων. Τούτου ἕνεκα τὰ πλεῖστα μέλη αὐτῶν εἶχον ἀπουρηθῆ.

Ἐπεβάλλετο λοιπὸν νὰ ληφθοῦν μέτρα σοβαρὰ πρὸς πρόληψιν πλήρους ἀναρχίας. Οὕτως ἐπεπεύδετο πρῶτον ἡ ἀνανέωσις τῶν μελῶν τῶν Δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν, αἵτινες ἀπέτελουν τὴν κατωτέραν διοικητικὴν μονάδα, αἱ ὁποῖαι ἤρχοντο εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲ τὸν λαὸν καὶ ἦσαν λίαν χρήσιμοι. Ἄλλ' εἰς τὴν ἀνασυγκρότησιν τῆς χωροφυλακῆς παρουσιαζόντο δυσκολίαι ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως χρημάτων καὶ ἔπρεπε προηγουμένως νὰ ἐξευρεθοῦν οἱ ἀναγκαῖοι χρηματικοὶ πόροι, διότι οἱ προερχόμενοι ἐκ τῆς τουρκικῆς λείας εἶχον ἤδη ἐξαντληθῆ.

Πρὸς τοῦτο ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ ὥρισε διὰ πρακτικοῦ τῆς τοὺς φόρους, οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπεβάλλοντο εἰς τὰ διάφορα εἶδη τῶν εἰσαγομένων ἐμπορευμάτων, ὡς καὶ τῶν παραγομένων ἐπὶ τόπου προϊόντων. Συγχρόνως δ' ἐξέδωκε καὶ τὸ κάτωθι ψήφισμα :

— « Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας, ἀποτελουμένη ἐκ τοῦ Προέδρου αὐτῆς Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκι καὶ τῶν μελῶν Ἰωάνν. Δεσποτάκι, Γεωργ. Κατσαράκι, Χ. Γεωργ. Οἰκονομάκι καὶ Ἀναγν. Ψαρουδάκι συνεδρίασα σήμερον τῇ 1. Δεκεμβρίου 1897 καὶ λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν ὅτι ἕνεκεν τῶν δυσχερειῶν, αἵτινες δυστυχῶς παρουσιάσθησαν εἰς τὴν

διαχειρίσιν τῶν οικονομικῶν καὶ εἰς τὴν ἐν γένει τακτοποίησιν τῶν πρὸς τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως ἀπαιτουμένων ὀργάνων καὶ αἵτινες ἴσως θὰ εἶναι δύσκολον ν' ἀρθῶσιν.

Ἀποφασίζει ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὰς κατὰ δήμους Ἐπιτροπὰς τὰ ἑξῆς μέτρα, δι' ὧν ἐλπίζει ὅτι δύναται νὰ ἐπέλθῃ ποιά τις βελτίωσις τῆς χαλαρωθείσης συνοχῆς μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν Ἐπιτροπῶν τούτων.

1) Νὰ διαχειρίζεται μὲν ἐκάστη Ἐπιτροπὴ τοὺς ἐκ τῶν οἰκείου δήμων εἰσπραττομένους φόρους, οὓς ἔχει ὀρίσει τὸ ἡμέτερον σωματεῖον διὰ τοῦ ἄνω μνημονευομένου πρακτικοῦ αὐτῆς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ρητὴν ἐπιφύλαξιν ἡμῶν, ὅπως ἀσκῶμεν πλήρη ἔλεγχον ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως ταύτης.

2) Νὰ προσδιορίσωσιν αὐταὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν χωροφυλάκων τῶν ἀπαιτουμένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ οἰκείου δήμου καὶ νὰ ὀρίσωσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν ἀναλόγως τῶν εἰσοδημάτων των.

3) Νὰ στέλλωσιν εἰς τὴν ἔδραν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐπιτροπῆς τακτικῶς καὶ ἐναλλάξ καὶ ἐπὶ ὀρισμένας ἡμέρας, καθ' ὅσας ἂν βούλωνται αὐταὶ, ἀνὰ ἓνα χωροφύλακα πρὸς διευκόλυνσιν τῶν πολλῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς αὐτὴ ἔχει ἐφ' ὅλης τῆς ἐπαρχίας,

4) Νὰ στέλλωσιν εἰς τὸ τέλος ἐκάστης τριακονθημερίας ἀπὸ τῆς λήψεως ταύτης εἰς τὸ ἡμέτερον γραφεῖον ἑκθεσίαν δηλοῦσαν τὰ εἰσπραχθέντα καὶ δαπανηθέντα ποσά.

5) Ν' ἀνακοινῶσιν ἡμῖν ἐκάστοτε τὴν ἐξάντλησιν τῶν ὀρισθέντων φόρων καὶ ὑποδεικνύωσι τίνα εἶδη φόρων κατὰ τὴν κρίσιν των εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐν τῷ ἰδίῳ δήμῳ, ἵνα ἢ καθ' ἡμᾶς Ἐπιτροπῇ ἐπιμεληθῇ τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἀπαιτουμένου ψηφίσματος.

Εἰς τὴν γραμματεῖαν ἀνατίθεται ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ παρόντος πρὸς τοὺς Προέδρους τῶν Δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν.

Ὁ Πρόεδρος

Τὰ μέλη

Ε. Σ. Ἀγγελάνης

Ἰωάν. Δεσποτάκης,

Ὁ Γεν. Ἀρχηγός

Γεώργ. Κατσαράκης,

Ἐμμ. Φουνταλίδης

Χ. Γεωργ. Οἰκονομάκης,

Ἀναγν. Ψαρουδάκης».

Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἀνεκινώθη εἰς τὰς δημοτικὰς Ἐπιτροπὰς, ἀλλ' εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ συνηντήθη εἰς τίνα χωρία σοβαρὰ ἀντίδρασις. Τούτου ἕνεκα ἀπεφασίσθη νὰ συγκροτηθῇ συνέλευσις ἐκ τῶν προϋχόντων τῆς Ἐπαρχίας, ἵνα παρασταθῇ εἰς αὐτοὺς ποίους κινδύνους δύναται νὰ προκαλέσῃ ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐπὶ τῆς δημοσίας τάξεως. Πρὸς τοῦτο ἀπηρθύνθη κατὰ τὴν 8 Φεβρουαρίου 1898 πρὸς τοὺς Προέδρους τῶν Δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν Σητείας καὶ τῶν Ἐπι-

τροπῶν τῶν χωρίων τοῦ Δήμου Λιμένος Σητείας τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον :

«Κύριοι,

Ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων καταφαίνεται ἡ παροῦσα κατάστασις μέλλει νὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι χρόνον. Τούτου ἕνεκα καὶ ἵνα ἐξακολουθήσωμεν τηροῦντες τὴν ἦν μέχρι τοῦδε ἐτηρήσαμεν τάξιν, ἀναγκαῖον ἀποβαίνει νὰ γίνῃ μία συνέλευσις τῶν προκρίτων τῆς Ἐπαρχίας, ὅπως συσκεφθῶμεν ἀπὸ κοινοῦ περὶ τῶν μέτρων, ἅτινα δεόν νὰ λάβωμεν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἐπὶ τῆς σκέψεως ταύτης ἐρειδομένης ἡ Ἐπιτροπὴ ὄρισεν ἡμέραν, ὅπως συνέλθωσιν ἐνταῦθα οἱ Πρόεδροι καὶ τὰ μέλη τῶν δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν καὶ τῶν ἰδιαιτέρων τοιούτων τῶν χωρίων μετὰ τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὑπαρχηγῶν ἀπάσης τῆς Ἐπαρχίας τὴν 22 Φεβρουαρίου ἔ. ἔ. ἡμέραν Κυριακὴν. Ὅθεν παρακαλεῖσθε ὅπως ἀνακοινώσητε τοῦτο εἰς τὰ μέλη τῆς ἡς προϊστάσθε Ἐπιτροπῆς μετὰ τὴν παραγγελίαν, ὅπως συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν πρόσκλησιν ταύτην καὶ μετὰ τὴν δήλωσιν ὅτι οἱ μὴ ὑπακούοντες θὰ φέρωσι μεγίστην εὐθύνην, ἂν τυχὸν ἕνεκεν τῆς ἀπουσίας των ἀποτύχῃ ὁ σκοπὸς τῆς συνελεύσεως.

Θεωροῦμεν, Κύριοι, ἀναγκαῖον νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὰς δεινὰς τῆς πατρίδος περιστάσεις ἐπιβάλλεται εἰς πάντα πατριώτην, οὐ μόνον τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ἐργασίαν νὰ καταβάλῃ πρὸς τὸ κοινὸν καλὸν τῆς πασχούσης πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τὸν ὀβολὸν αὐτοῦ τὸ κατὰ δύναμιν νὰ συνεισφέρει.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 8 Φεβρουαρίου 1898

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμμαν. Σ. Ἀγγελάκης

Συνεπεία τοῦ ἔγγραφου τούτου πολλοὶ ἐκ τῶν Προέδρων τῶν Ἐπιτροπῶν καὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὑπαρχηγῶν τῆς Ἐπαρχίας προσῆλθον εἰς τὴν ἔδραν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν, μετ' ὧν ἡ Ἐπιτροπὴ συνεσκέφθη καὶ ἔλαβον ἀποφάσεις τροποποιούσας τὰς διατάξεις τοῦ ἄνω ψηφίσματος.

Ὁ Πρόεδρος ἀνεκοίνωσε τὰς ἀνω ἀναφερομένας τροποποιήσεις πρὸς τοὺς Προέδρους τῶν Δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν διὰ τοῦ ἀκολούθου ἔγγραφου :

— « Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας

πρὸς

τοὺς Προέδρους τῶν Δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν Σητείας

Κύριοι,

Παρατηρηθέντος ὅτι ἡ κατὰ δήμους χωριστὴ οἰκονομικὴ διαχεί-

ρισις δὲν ἐπέφερε δυστυχῶς τὸ προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα ἀπεφασί-
σθη, ὅπως τὴν διαχείρισιν ταύτην ἀναλάβῃ καὶ αὐθις ἡ Ἐπιτροπὴ
αὕτη ἔχουσα κοινὸν ταμεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου τὰς ἀνάγκας τῶν δημο-
τικῶν Ἐπιτροπῶν καὶ τὴν συντήρησιν τῶν χωροφυλάκων νὰ οἰκονομῇ.
Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπεβλήθησαν διάφοροι κατεπίγοντες φόροι
μέχρι τῆς εἰσπράξεως τῆς ἐπὶ τῶν θερινῶν προϊόντων δεκάτης, ἣτις
θὰ εἶναι 10 ο)ο ἐπὶ τῶν τουρκικῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ 5 ο)ο ἐπὶ τῶν ἐκ
τῶν Χριστιανικῶν παραχθησομένων, μεταξύ τῶν ὁποίων (φόρων)
εἶναι καὶ ὁ τῶν ἐπαγγελματιῶν, ἥτοι τῶν μυλωθρῶν, σανδαλοποιῶν,
σιδηρουργῶν καὶ ραπτῶν. Οἱ ἐκ τούτων, οἱ μὲν μυλωθροὶ θέλουσι κα-
ταβάλλει ἐν μετζίτιον, ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες κέκτηνται χειμερινούς
μύλους, οἵτινες θέλουσι καταβάλλει μόνον τὸ ἡμῖσι μετζίτιον, ἐκ τῶν
καφεπωλῶν δέ, ἡ μὲν πρώτη τάξις ἐν μετζίτιον, ἡ δὲ δευτέρα ἡμῖσι
μετζίτιον, οἱ σιδηρουργοὶ γρόσια δέκα καὶ οἱ ράπται γρόσια δέκα.
Πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως ἀπεφασίσθη προσέτι ἡ σύστασις χωροφυλα-
κῆς ἐκ 50 προσώπων ἀποτελουμένης καὶ ἐκ προσώπων, τὰ ὁποῖα θὰ
ἐκτελῶσι πιστῶς τὸ καθήκον των. Εἰς τὸ σῶμα τῆς χωροφυλακῆς
τοῦτο καταταχθήσονται ἐκ μὲν τοῦ δήμου Λιμένος πρόσωπα 14, ἐκ
δὲ τοῦ δήμου Χανδρᾶ 11, ἐκ τοῦ δήμου Τουρλωτῆς 9, ἐκ τοῦ δή-
μου Καρυδίου 8 καὶ ἐκ τοῦ δήμου Ρουκάκας 8, θέλουσι δὲ πληρῶνε-
σθαι κατὰ μῆνα, οἱ μὲν ἅπλοῖ χωροφύλακες γρόσια 150, οἱ δὲ ὄρχηγοὶ
αὐτῶν γρόσια 175 ἐκ τοῦ Ταμείου τῆς Ἐπιτροπῆς ταύτης.

Ὅθεν παρακαλεῖσθε, ὅπως καλέσητε τὰ μέλη τῶν ἐν τῇ καθ' ἡ-
μᾶς περιφερείᾳ ἐπαγγελματιῶν καὶ ἀνακοινώσητε αὐτοῖς τὰ ἀποφα-
σισθέντα ἐπὶ τῇ ἀνωτέρᾳ βάσει, ἐκλέξητε δὲ τὰ ἐκ τῶν δήμων ὑμῶν
ἐγγραφησόμενα εἰς τὸ σῶμα τῆς χωροφυλακῆς πρόσωπα ἅτινα δεόν
νὰ εἶναι ἱκανὰ καὶ ἐγγυῶνται τὴν ἀμερόληπτον ἐκτέλεσιν τοῦ καθή-
κοντός των. Τὸ πολὺ δὲ μέχρι τῆς 1 Μαρτίου ἐ. ἔ. υποβάλητε ἡμῖν
τοὺς ὀνομαστικὸς καταλόγους τῶν ἐν τῇ ὑμετέρᾳ περιφερείᾳ διαφό-
ρων ἐπαγγελματιῶν καὶ ἀποστελέητε ἐνταῦθα τὰ ἐν τῷ δήμῳ ὑμῶν
ἐγγραφησόμενα πρόσωπα εἰς τὴν χωροφυλακὴν, ὅπως λάβωσι τὰς
ἀπαιτούμενας ὁδηγίας καὶ δώσωσι καὶ τὸν ἀπαιτούμενον ὄρκον πιστε-
ως, συνυποβάλητε δ' ἡμῖν καὶ πίνακα τῶν ὑποχρεώσεων ὑμῶν καὶ
τῶν τυχόν ἐν τοῖς ταμείοις ὑμῶν ὑπαρχόντων χρημάτων.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 24ῃ Φεβρουαρίου 1898.

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμμαν. Σ. Ἀγγελάνης

Πρὸς τὰς ἀποφάσεις ταύτας μικρὸν κατὰ μικρὸν συνεμορφώθη-
σαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων, οἵτινες κατενόησαν τὸν ἐπωφελεῖ αὐτῶν

σκοπόν. Ἐξαίρεσιν ἀπέτελεσεν τὸ χωρίον Ζύρος, ὅπερ διὰ τραχέος ἐγγράφου τῶν προϋχόντων του ἐδήλωσεν ὅτι ἀρνείται νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς ληφθείσας ἀποφάσεις, χωρὶς νὰ δικαιολογῇ τὴν ἀρνησίαν του ταύτην (1).

Ἐπειδὴ τὸ χωρίον Ζύρος ἦτο ἐκ τῶν μεγαλυτέρων τῆς Ἐπαρχίας καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοῦ ἐκ τῶν ζωηροτέρων, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Πρόεδρον αὐτῆς ν' ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτοὺς συμβουλευτικὴν ἰδιαιτέραν ἐπιστολὴν, λόγῳ τῶν μετὰ τῶν κατοίκων σχέσεών του, συγγενικῶν καὶ πολιτικῶν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς στάσεως αὐτῶν ἐπηρεασθοῦν καὶ ἄλλα χωρῖα εἰς μίμησιν.

Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην καταχωρίζομεν ἑνταῦθα λόγῳ τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς σημασίας ἔχουσαν ὡς ἑξῆς :

— Πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ χωρίου Ζύρου.

Ἄγαπητοί,

Ὡς συνδημότης σας, ὡς ἔχων πολλοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους εἰς χωρίον σας, θεωρῶ καθήκόν μου νὰ επικαλεσθῶ τὸν πατριωτισμόν σας, τὴν φρόνησίν σας καὶ ἐν γένει τὰ φιλόνομα αἰσθήματά σας καὶ νὰ σᾶς παρακαλέσω νὰ παύσητε ἐναντιούμενοι εἰς τὴν γενικὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπαρχίας. Ἡ ἐναντία στάσις σας δὲν θὰ ὠφελήσῃ ποσῶς, οὔτε τὴν πατρίδα γενικῶς, οὔτε τὸ χωρίον σας. Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ δὲν ἐργάζεται χάριν ἰδίας ὠφελείας. Τοῦτο νομίζομεν ὅτι τὸ γνωρίζετε καὶ εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς πολυλογήσω. Οἱ λογαριασμοὶ των εἶναι καθαρῶς κατεστρωμένοι καὶ ἠμπορεῖ πᾶς τις νὰ τοὺς ἐξελέγξῃ, ἐὰν ἀμφιβάλῃ περὶ τῆς τιμίας διαχειρίσεως. Ἐὰν καθήμεθα ἐδῶ καὶ κοιμᾶζομεν, τοῦτο τὸ πράττομεν διὰ λόγους ὑψηλοτέρους. Θέλομεν νὰ δεῖξωμεν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅτι εἴμεθα ἄξιοι τῆς Ἐλευθερίας τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκομεν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἔχυσαν ποταμοὺς αἱμάτων. Θέλομεν νὰ προστατεύσωμεν τὴν ζωὴν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν τιμίων ἀνθρώπων. Ταῦτα νομίζομεν ὅτι μέχρι τοῦδε τὰ ἐπιτύχομεν Ἀπόδειξις εἶναι τὰ συγχαρητήρια τῶν Ναυάρχων καὶ οἱ ἔπαινοι τοὺς ὁποίους καθ' ἡμέραν μᾶς ἀπευθύνουσιν οἱ ἀναλαβόντες τὴν προστασίαν μᾶς Γάλλοι καὶ τέλος ἡ τάξις, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς περυσινῆς ἀνωμαλίας ἐπικρατεῖ εἰς τὴν Ἐπαρχίαν. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐξακολουθήσωμεν μεθ' ὁμοίας ἐπιτυχίας τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ὁ λαὸς μᾶς ἀνέθηκεν, ἔχομεν ἀνάγκην τῆς ἠθικῆς καὶ ὕλικῆς συνδρομῆς τῶν Ἐπαρχιωτῶν μας. Μέχρι τοῦδε ἡ

(1) Ἐξῳδικῶς εἶχομεν πληροφορηθῆ ὅτι ὁ λόγος δι' ὃν προέβησαν εἰς τὸ διάβημά των τοῦτο οἱ Ζυριῶτες ἦτο ἡ διαφωνία αὐτῶν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου τοῦ δήμου Χανδρᾶ, προσώπου ὁμοχωρίου των.

Ἐπαρχία μας ἐπλήρωσεν ὀλιγίστους φόρους, ἢ καὶ πολλὰ χωρία ὅλας διόλου εἶχομεν ἄλλα μέσα καὶ συνετηρούμεθα, ἀλλὰ τὰ μέσα ταῦτα ἐξέλιπον ἐντελῶς πλέον.

Ποῖοι λοιπὸν πρέπει νὰ καταβάλωσι τὰ μέσα, τὰ ὅποια θέλομεν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως; Βεβαίως ἐκεῖνοι, οἵτινες ὠφελοῦνται ἐκ τῆς τάξεως ταύτης, καὶ τοιοῦτοι εἶναι οἱ κτηματῖαι καὶ λοιποὶ ἐπαγγελματῖαι, οἱ ὅποιοι σώζουσι τὰς περιουσίας των καὶ ἀσκοῦσιν ἀκινδύνως τὸ ἐπάγγελμά των. Ἴσως μᾶς ἐπαναλάβητε ὅτι δὲν δύναται ἡ Ἐπαρχία νὰ συνετηρηθῇ ἄνευ τοῦ χωρίου Ζύρου; σᾶς λέγομεν ὅτι δύναται, ἀλλὰ περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὸ χωρίον σας νὰ μὴ ἀκολουθῇ τὸ γενικὸν πρόγραμμα τῆς Ἐπαρχίας; Δὲν ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἐξεγείρητε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ χωρίου σας; Ἐὰν ἔχητε ἄλλους λόγους κατὰ τῶν προσώπων τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἐπιτροπὴν δηλώσατέ το φανερά. συνεννοηθῆτε μετὰ τῆς λοιπῆς Ἐπαρχίας καὶ ἐκλέξατε ἄλλα πρόσωπα, εἰς τὰ ὅποια ἡμεῖς προθύμως θὰ παραχωρήσωμεν τὴν θέσιν μας. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ἔχητε τοιούτους λόγους, ἀλλὰ τὸ πράττετε, διότι πρόκειται νὰ πληρώσητε ἐλάχιστα ποσὰ φόρων, ὑπακούοντες εἰς τοὺς ὀλίγους ἀπάτριδας τοὺς λέγοντας ὅτι ἡμεῖς ἐκάμαμεν τὰς ἐπαναστάσεις διὰ ν' ἀπαλλαγθῶμεν ἀπὸ τοὺς φόρους, μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μὴν σᾶς εἴπωμεν ὅτι ὑβρίζετε τοὺς ἀγῶνας τῆς Κρητῆς, οἵτινες εἶχον πολὺ ὑψηλότερον σκοπὸν, τὴν ἀπαλλαγὴν μας ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δουλείας.

Τὰ ἔθνη, τὰ ὅποια θέλουσι νὰ εἶναι ἐλεύθερα καὶ νὰ προσδεύωσιν εἰς τὸν πολιτισμὸν, δὲν ἀρνοῦνται νὰ πληρώνωσι φόρους, ἀλλὰ καταβάλλουσιν αὐτοὺς προθύμως καὶ μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας. Δὲν πρέπει νὰ εἴπητε ὅτι ἡμεῖς δὲν πληρώνομεν τοιούτους, διότι δὲν ἔχομεν ἀκόμη τακτικὴν κυβέρνησιν. Πρέπει νὰ ἐννοήσητε ὅτι ἡ Εὐρώπη ἀναβάλλει σκοπίμως τὴν λύσιν τοῦ ζητήματός μας διὰ νὰ μᾶς δοκιμάσῃ μέχρι τίνος σημείου εἴμεθα ἱκανοὶ ν' αὐτοδιοικηθῶμεν. Τοῦτο λάβετε τὸ ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν.

Τελειῶνων τὴν παροῦσαν μου ἐπαναλαμβάνω νὰ σᾶς συστήσω ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ χωρίου σας καὶ τοῦ γενικοῦ συμφέροντος ὀφείλετε νὰ συμμορφωθῆτε πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς, ἵνα μὴ κατόπιν μετανοήσητε ἀνωφελῶς. Ἀνάγκη δὲ νὰ δηλώσητε ἐγκαίρως τὴν πρόθεσίν σας ταύτην, πρὶν ἢ λάβῃ ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπόφασιν ἐπὶ τῆς στάσεώς σας. Ταῦτα γράφω πρὸς ὑμᾶς φιλικῶς, διότι εἰς τὸ ἔγγραφο τῆς Ἐπιτροπῆς σας δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀπαντήσωμεν, καθ'

ἄσον τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἐμπαικτικόν, καὶ δὲν ὅτι οὐδενὸν εὐεχόμενον διάθεσιν πρὸς ὑποταγὴν τοῦ χωρίου σας.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 11 Ἀπριλίου 1898

Σᾶς ἀσπαζόμεθα

Ὁ ὄλιος ὑμέτερος

Ἐμ. Σ. Ἀγγελάκης»

Τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἔφερε τὸ ἐπιδοκίμενον ἀποτέλεσμα. Οἱ πρὸντες τοῦ χωρίου Ζύρου ἀπεφάνθησαν πρὸς ἐμὲ καὶ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς εἰς ἀπάντησιν, τῆς ἐπιστολῆς μου ταύτης τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον.

— «Πρὸς τοὺς κ. κ. Ἐμ. Ἀγγελάκιν, Ἐμ. Φουνταλίδην καὶ Μιχ. Γ. Κολυβιάκιν.

Κύριοι,

Ἀπεφασίσαμεν ὁμοφώνως, ὅπως ὑποταχθῶμεν εἰς τὴν γενικὴν ἀπόφασιν τῆς Ἐπαρχίας μας καὶ διὰ τοῦτο συνειτάχθη καὶ ἀναφορὰ, εἰς ἣν δηλώνομεν τὴν πρότασίν μας ταύτην, καὶ τὴν ὅποιαν θὰ σᾶς στείλωμεν ἅμα ὑπογραφήν ἕξ ὄλων τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου μας, πλὴν ὁμως διὰ νὰ λείψουν παντελῶς τὰ σκάνδαλα ἀπὸ τοῦ χωρίου μας, σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ ἐκτελέσητε τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἐδώσατε εἰς τοὺς κ. κ. Νικ. Π. Γιατζάκιν καὶ Μιχαὴλ Σκουλούδην. Ἐπειδὴ δὲ βλέπομεν ὅτι εἶναι ὡς ἱκανοποίησις τοῦ χωρίου μας ὁ διορισμὸς τοῦ Προέδρου τῆς Δημ. Ἐπιτροπῆς ὁμοχωρίου μας, προτείνομεν ὡς τοιοῦτους τοὺς κ. κ. Γεώργ. Π. Γιατζάκιν καὶ Ἰωάνν. Χατζαντωνάκιν καὶ παρακαλοῦμεν, ἵνα διορίσητε ἕνα ἐκ τῶν δύο τούτων. Ἐλπίζομεν ὅτι ταχέως θὰ εἰσακουσθῇ ἡ δέησίς μας αὕτη (1).

Ἐν Ζύρῳ τῇ 14 Ἀπριλίου 1898

Σᾶς ἀσπαζόμεθα

Μιχ. Σκουλούδης, Ἐμ. Τακάκις, Νικ. Γιατζάκις, Νικ. Ἀρχατζικάκις, Νικ. Ψαρουδάκις, Ἐμ. Χατζαντωνάκις.

Μετὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἄνω ζητήματος καὶ τῶν ληφθέντων μέτρων ἡ κατάστασις τῆς Ἐπαρχίας ἀπὸ ἀπόψεως τάξεως ἐβελτιώθη αἰσθητῶς.

(1) Καὶ ἐν τῷ ἐπεισοδίῳ τούτῳ ἔπαιξε τὸν ρόλον τῆς ἡ πολιτικῆς ἐμπάθεια. Ὁ ἐκλεγθεὶς καὶ διορισθεὶς Πρόεδρος τῆς δημοτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ δήμου Χανδρᾶ Κωνστ. Δρακάκις, ἐτήρει διφορομένην πολιτικὴν, ἢ νὰ εἴπωμεν καλύτερον, ἀνεξάρτητον, ἴσως λόγῳ τῶν περιστασέων, καλῶς ποιῶν καθ' ἡμᾶς. Οἱ ὁμοχώριοί του ὁμως ἀνήκοντες εἰς τὰς δύο παρατάξεις, οἱ μὲν τῆς μιᾶς, εἰς ἣν πρότερον ἀντιτίθετο οὗτος, διέκειντο δυσμενῶς, οἱ δὲ τῆς ἑτέρας, μεθ' ἧς συνειργάζετο πρότερον πο-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Ἡ εἰσφορὰ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ ναυάρχου Pottier. — Ἡ ἄφιξις εἰς Σητεῖαν τοῦ ῥώσου ναυάρχου Σκρυδλόφ και ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ. — Ἡ ἔννομος τάξις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας. — Ἡ παραίτησις τοῦ Προέδρου καὶ τὰ μετ' αὐτὴν.

Ὁ Γάλλος ναύαρχος Pottier πληροφορηθεὶς παρὰ τῶν ἐν Σητεῖᾳ Γαλλικῶν Ἀρχῶν τὰς οικονομικὰς στενοχωρίας τῆς Ἐπιτροπῆς ἀπέστειλε πρὸς αὐτὴν 30 χρυσᾶ εἰκοσόφραγκα διὰ τὰς ἐπαιγούσας ἀνάγκας αὐτῆς. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐξέφρασε πρὸς τὸν Ναύαρχον τὰς θεομᾶς εὐχαριστίας της διὰ τὸ διαφέρον, τὸ ὁποῖον οὗτος ἐπεδείξατο πάντοτε ὑπὲρ τῆς Σητείας.

Μετὰ τὴν δωρεὰν ταύτην τοῦ Γάλλου ναυάρχου, κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1898 κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας ῥωσικὸν πολεμικόν, ἐφ' οὗ ἐπέβαινον ὁ ῥώσος ναύαρχος Skridloff μετὰ τοῦ ἐν Χανίοις προξένου τῆς Ρωσίας Demerik κομίζοντες 80 σάκκους ἀλεύρων πρὸς διανομὴν πρὸς τοὺς ἐν Σητεῖᾳ ἀπόρους, ὧν αἱ ἐν τῇ πόλει τῆς Σητείας περιουσίαι εἶχον διαρπαγὴν καὶ καταστραφῆν.

Κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Ναυάρχου καὶ τοῦ προξένου εἰς τὴν ἀποβάθραν τοῦ λιμένος ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ, ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τῆς πόλεως καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν πύργων χωρίων, εἰδοποιηθέντες ἐγκαίρως, ὑπεδέχθησαν ἐνθουσιωδῶς τοὺς ἐπισήμους ξένους· ὁ δὲ πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐμμ. Ἀγγελάκις προσεφώνησεν αὐτοὺς ὡς ἑξῆς, ἐρημνεύοντος τοῦ συνοδοῦ αὐτῶν Κ. Φούμη.

λιτικῶς, ἐπληροφοροῦντο ὅτι οὗτος ἀλληλογράφει πρὸς τὸν ἐκπρόσωπον τῆς πρώτης ὑποσχόμενος μελλοντικὴν πολιτικὴν συνεργασίαν. Οὕτως ἐδημιουργήθη κατ' αὐτοῦ μία γενικὴ δυσμενὴς ἀτμόσφαιρα, ὥστε νὰ ζητηθῆ ἄμφοτέρωθεν ἡ ἀπόλυσις αὐτοῦ ἀπὸ τῆς προεδρίας τῆς Δημοτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ δήμου Χανδρά, ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ ὅτι, ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, θὰ ἤρνεϊτο τὸ χωρίον τὴν πληρωμὴν φόρων.

Ἡδύνατό τις νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο εἶναι ἀνάξιον ἀναγραφῆς. Καὶ ὅμως οἱ γνωρίζοντες τὴν κατάστασιν τῆς Ἐπαρχίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην ἔχουσι ἐντίθετον ἀντίληψιν. Τὸ ἐν λόγῳ ἐπεισόδιον ὑπῆρξεν ἀρχὴ γενικωτέρας ἐκρήξεως ἔνεκεν τοῦ ὑπάρχοντος ἀναβρασμοῦ ἐν τῇ Ἐπαρχίᾳ, διὰ τὴν αὐθαίρετον ἀντικατάστασιν τῶν ὑπὸ τοῦ Σητειακοῦ λαοῦ ἐκλεχθέντων μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἐκπροσωποῦντων ὅλας τὰς πολιτικὰς ἀποχρώσεις τῆς Ἐπαρχίας, διὰ μελῶν μονοπλεύρου ἀποχρώσεως. Ἐχρειάζετο λοιπὸν πρόσωπον μὲ πατριωτισμὸν καὶ σύνεσιν διὰ νὰ προληφθῆ μία τοιαύτη ἐκρήξις μὲ ὀλεθρίας συνεπείας καὶ τὸ πρόσωπον τοῦτο εὐτυχῶς ὑπῆρξε. (Βλ. Κεφ. ΑΖ', σελ. 331).

Ἐξοχώτατοι,

Ἐξ ὀνόματος τῆς Ἐπιτροπῆς, ἧς ἔχω τὴν τιμὴν νὰ προΐσταμαι καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Ἐπαρχίας, ὃν ἀντιπροσωπεύομεν, χαριεΐζω τὴν αἰσίαν ἄφιξιν τῶν Ὑμετέρων ἐξοχοτήτων.

Οἱ Κοῆτες ἔχοντες ζῶηράν τὴν ἀνάμνησιν τῆς κραταιᾶς προστασίας, ἣν ἡ ὁμόδοξος Ρωσικὴ Αὐτοκρατορία παρέσχε πάντοτε εἰς αὐτούς, φέρουσι βαθέως ἐγκραγαυμένην εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν πρὸς τὸν κραταῖον προστάτην.

Ἐάν σήμερον ὑπάρχη Ἐλευθέρα μικρὰ γωνία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐάν καὶ ἡμεῖς σήμερον ἀναμένωμεν πεποιθότως λύσιν τοῦ ἡμετέρου ζητήματος ἱκανοποιούσαν τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν αἶσθημα, τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ κραταίου Ὁμοδόξου Μονάρχου καὶ εἰς τὴν σύμπραξιν τῶν λοιπῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὑπὸ τὴν προστασίαν μιᾶς τῶν ὁποίων διατελοῦμεν.

Ζήτω ὁ Τσάρος, Ζήτω ἡ Ρωσία, Ζήτω ὁ Φέλιξ Φώρ, Ζήτω ἡ Γαλλία.»

Ἀπὸ τῆς ἀποβάθρας ὁ λαὸς συνώδευσε τοὺς δύο ἐπισήμους μεταβάτας εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τῆς πόλεως, ὅπου ἐψάλλη δοξολογία (1) μετὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας ὁ λαὸς ἐζητωκραύγασεν ὑπὲρ τῆς Ρωσίας καὶ τῶν λοιπῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ἐκ τοῦ ναοῦ ὁ Ναύαρχος συνοδευόμενος ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ ἐπανῆλθεν ἐν ζητωκραυγαῖς εἰς τὸ πλοῖον, ὅπερ ἀνεχώρησε διὰ Χανιά. Τὰ κομισθέντα ἄλευρα παραδοθέντα εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν διενεμήθησαν πρὸς οὓς προωρίσθησαν ταῦτα.

Ἐνῶ οὕτως εἰς τὸ ἔργον τῆς ἡ Ἐπιτροπῆς ἔβριανεν ἀπροσκόπτως, ἐκυκλοφόρουσαν φημίμα ὅτι ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν οικονομικῶν τῆς παρ-ουσιάζονται σοβαραὶ ἀνωμαλίαι. Ὁ Πρόεδρος ἵνα μὴ ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπολέσῃ τὸ κύρος αὐτῆς ἐξήτησε παρὰ τῶν μελῶν νὰ ἐνεργηθῇ ἔλεγχος τοῦ ταμείου πρὸς κατάπαυσιν οὕτω τῶν διαδόσεων εἰς περίπτω-σιν ἀνυπαρξίας τῶν ἀνωμαλιῶν. Δυστυχῶς εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐπιτρο-πῆς εἶχεν εἰσχωρήσει καὶ πάλιν τὸ πνεῦμα τοῦ κομματισμοῦ καὶ ἠρ-νήθησαν νὰ δεχθοῦν τὴν αἴτησιν τοῦ Προέδρου, ὁ ὁποῖος, ἵνα διατη-ρήσῃ τὸ κύρος του καὶ ἔναντι τῶν ξένων καὶ τῶν ἐντοπίων, ἠναγκά-σθη νὰ παραιτηθῇ καὶ ἀπὸ τὴν προεδρίαν καὶ ἀπὸ μέλος τῆς Ἐπι-τροπῆς. Τὴν παραιτήσιν του ἀνεκοίνωσε δι' ἐγκυκλίου πρὸς τὸν λαὸν τῆς Ἐπαρχίας ἀναπτύσσων δι' αὐτῆς τὰ αἷτια τῆς παραιτήσεως καὶ δι-

(1) Ἐντύπωσιν ἔκαμεν εἰς τὸν λαὸν ἡ εὐλάβεια μεθ' ἧς ἠγροῶτο ὁ Ναύαρχος τῆς δοξολογίας ποιοῦμενος τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ κλί-νον τὴν κεφαλὴν σχεδὸν μέχρις ἐδάφους ἐν μετανοίαις.

καιολογῶν αὐτήν. Οὕτως ὁ δῆμος Χανδρᾶ, ἐξ οὗ προήρχετο ὁ Πρόεδρος ἔμενεν ἄνευ ἀντιπροσώπου εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν παρὰ τὰ κανονισθέντα ἐξ ἀρχῆς.

Διετάχθη τότε ἡ ἐκλογή δύο μελῶν, ἐνὸς τακτικοῦ καὶ ἐνὸς ἀναπληρωτοῦ τοῦ πρώτου. Ἀλλὰ ἐκ παρεξηγήσεως, φαίνεται, ἐξελέγη ὡς τακτικὸν ὁ **Γεώργ. Γιατζάνης** ἐκ Ζύρου καὶ δύο ὡς ἀναπληρωματικά, ὁ **Νικ. Παυλίδης** ἐκ Λιθινῶν καὶ ὁ **Ἰωάνν. Πατελάκης** ἐκ Κανένης.

Εἰς τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 2 Ἰουνίου 1898 ἠγγέρθη τὸ ζήτημα, τίς ἐκ τῶν δύο τελευταίων ἀντιπροσωπεύει νομίμως τὸν δῆμον Χανδρᾶν. Μετὰ μακρὰν συζήτησιν ἀπεφασίσθη ν' ἀκρωθῆ ἡ ἐκλογή καὶ τῶν δύο τούτων καὶ νὰ διαταχθῆ νέα ἐκλογή τὴν 14 Ἰουνίου. Γενομένης τῆς ἐκλογῆς ταύτης κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν ἡμέραν ἐξελέγη ὁ ἐκ Χανδρᾶ **Ἰωάνν. Μ. Ἀδαμάνης** ὡς ἀναπληρωτῆς τοῦ Γεωργ. Γιατζάνη. Προσελθόντος δὲ καὶ τοῦ **Γεωργ. Στεφανίδου** ἐκ Πισκοκεφάλου τοῦ ἐκλεχθέντος κατὰ τὴν πρώτην περίοδον, ἀλλ' ἀπουσιάζοντος ἔκτοτε εἰς Ἀθήνας, καθηρτίσθη ἐκ νέου ἡ σύνθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς. Κατὰ τὴν ἄνω συνεδρίασιν ἐξελέγη Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ παραιτηθέντος ὁ **Ἰωάνν. Δεσποτάνης**, ἀνὴρ μὲν ἀγαθός ἀλλ' ἀνεπαρκῆς ὑπὸ τὰς περιστάσεις ἃς διήρχετο ἡ πατρις. Ἀντιπρόεδρος ἐξελέγη ὁ **Γεώργ. Γιατζάνης** (βλ. τὸ πρακτικὸν τῆς συνεδριάσεως ταύτης ἐν Μύσωνι, τόμ. Δ' σελ. 36—39).

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπανελθούσα εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀποκεντρώσεως, τὸ ὁποῖον καὶ προηγουμένως ἐφαρμοσθὲν ἀλέτηχε, ἀνεκούφισεν ἑαυτὴν ἔνεκα τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐργασίας, ἔχουσα δὲ καὶ τὰ 30 εἰκοσόφραγκα, τὰ ὁποῖα ὁ ναύαρχος Pottier εἶχε προσφέρει εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἠλπίζεν ὅτι δὲν θὰ συνήντα δυσκολίας εἰς τὸ ἔργον τῆς. Ἐξ ἄλλου καὶ ἡμεῖς, παρὰ τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεώς μας, ἐδηλώσαμεν ὅτι δὲν θὰ παρενεβάλλομεν εἰς αὐτὴν οὐδὲν πρόσκομμα.

Εὐτυχῶς ἡ γενικὴ κατάστασις τοῦ τόπου κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐφαίνετο λαμβάνουσα εὐνοϊκὴν τροπὴν διὰ τὸ τέρμα τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου. Κατὰ τὴν 16 Ἰουλίου 1898 ἐγένετο ἡ ἐκλογή τοῦ ἐκτελεστικοῦ, ὅπερ ἠσχολήθη μετὰ τῶν Ναυάρχων εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ προσωρινοῦ πολιτεύματος, ὡς εἶδομεν (βλ. κεφ. ΜΑ' σελ. 357). Ἀλλ' ὅτε ἐπρόκειτο νὰ τεθῆ εἰς ἐφαρμογὴν τὸ νέον πολίτευμα συνέβησαν τὰ ἐν τῷ ἄνω κεφαλαίῳ ἱστορούμενα, ἤτοι τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ Ἡρακλείου, τὰ ὁποῖα ἐπέφεραν μεγάλην διαταραχὴν εἰς τὸν τόπον· ὁ πατριωτισμὸς ὅμως τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν, καθ' ἣν οὗτος ἐπέδειξεν ἀπαράμιλλον ψυχραιμίαν. Οὕτως ἔδωκε τὸν καιρὸν εἰς τὰς Προστάτιδας Δυνάμεις νὰ δώσουν τὴν προσήκουσαν λύσιν εἰς τὴν κρητικὴν ὑπόθε-

σιν. Ὁ διορισμὸς τοῦ *Πρίγκιπος Γεωργίου* ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ ἐν Κρήτῃ ἐπέφερε τὴν γαλήνην εἰς τὰ πνεύματα τῶν Κρητῶν τὰ τεταραγμένα ἐπὶ δύο περίπου ἔτη.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κλείει ἡ ἱστορία τῆς Ἐπαρχίας Σητείας, καθ' ὅσον τὰ μετὰ τοῦτο γεγονότα ἀφοροῦν πλέον εἰς κοινὰς σχεδὸν πάντοτε ἐνεργείας τοῦ κρητικῆς λαοῦ ὑπὸ τὸν ἥλιον τῆς τόσον δι' αἷματος ἀποκτηθείσης ἐλευθερίας του. Ἐν τῷ ἀκολουθοῦντι Ἐπιμέτρῳ ἐκτίθενται γεγονότα τινὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Σητείας κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ἐπαναστατικὴν περιόδον, καὶ τὰ ὅποια ἐνόμισα καλὸν γὰ ἐκθέσω ἐν ἰδιαίτρῳ κεφαλαίῳ εὐρύτερον.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Ἡ πρώτη μετὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν τῶν καταλαβόντων τὴν πόλιν Σητείας ἐπαφὴ μας.—Ἡ περὶ τῶν Γαλλῶν πρώτη ἐντύπωσις.—Ἡ προπαγάνδα αὐτῶν περὶ αὐτονομίας. — Αἱ σχέσεις τῆς Ἐπιτροπῆς μετ' αὐτῶν. — Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Διοικητῶν colonel Destelle καὶ Chevalier.—Ἡ τελετὴ τῶν Φάτων καὶ ὁ πρὸς τοὺς προσελθόντας Γάλλους χαιρετισμὸς.—Ἡ καταστροφὴ τοῦ Χριστιανικοῦ νεκροταφείου ὑπὸ τῶν Τούρκων.—Ἡ περιοδεία τοῦ Διοικητοῦ Chevalier εἰς Χανδράν.—Τὸ μνημόσυνον τῶν Γαλλῶν. Ὁ Νκύαρχος Pottier καὶ ἡ παράδοσις τῶν ὅπλων.

Εἰς τὸ εἰδικὸν τοῦτο κεφάλαιον, ὡς ἐν ἐπιμέτρῳ ἐνόμισα ὀρθὸν νὰ διαλάβω περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊῶν κατοχῆς τῆς πόλεως Σητείας καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τῶν σχέσεων τῶν Ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν πρὸς τοὺς Γάλλους τοὺς παραμείναντας ἐν Σητεία μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Ἰταλῶν εἰς Ἱεράπετραν καὶ τῶν λοιπῶν εὐρωπαϊῶν εἰς τὰς ὀρισθείσας δι' αὐτοὺς περιοχάς.

Ὡς ἐμνημόνευσα εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, πλοῖα πολεμικὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Σητείας κατὰ τὴν 5 Φεβρουαρίου 1897 καὶ ἀπεβίβασαν τὴν ἐπομένην μικρὰ ἀγγήματα τὰ ὅποια κατέλαβον τὴν πόλιν καὶ ἔθεσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τοὺς ἐν αὐτῇ συγκεντρωμένους Ὀθωμανούς.

Ὅτε συνέβαινον ταῦτα οἱ κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας Σητείας δὲν εἶχον εἰσέτι γνῶσιν τῶν σχολῶν τῆς κατοχῆς τῆς πόλεως καὶ ὅτε τυχαίως τινὲς τῶν προυχόντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ γράφων ταῦτα, συνητήθησαν ἔξω τῆς κωμοπόλεως παρὰ τὸ Ὀθωμανικὸν νεκροταφεῖον μετὰ τοῦ Γάλλου Διοικητοῦ τῶν ἐν τῷ λιμένι Σητείας διεθνῶν ναυτικῶν δυνάμεων H e n r i q u e, εὐρέθησαν ὅλως ἀπαρασκευοὶ διὰ πᾶσαν μετ' αὐτοῦ ἐπικοινωνίαν, καθ' ὅσον δὲν εἶχον εἰσέτι ὀργανωθῆ οὔτε πολιτικά, οὔτε στρατιωτικά ἀρχαί, λόγῳ τῶν αἰφνιδίως ἐπελθόντων γεγονότων.

Τὸ περιστατικὸν τοῦτο μᾶς ὑπεχρέωσε νὰ σπεύσωμεν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν Ἀρχῶν τούτων καὶ τὴν 9 Φεβρουαρίου συνεκλήθη ἐν Πισκοκεφάλῳ ὁ λαὸς τῆς Ἐπαρχίας, καθ' ἣν ἔλαβε τὰς προμνημονευθείσας ἀποφάσεις (Βλ. ἄνωτέρω, Κεφ. ΑΕ' σελ. 318).

Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἐκ τῆς μετὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀρχῶν κατο-

χῆς ἐπαρῆς ἡμῶν ὑπῆρξεν ὄχι εὐχάριστος καὶ ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἐν τῷ γαλλικῷ καταδρομικῷ Suchet συνάντησιν ἡμῶν μετὰ τοῦ Γάλλου κυβερνήτου, καθ' ἣν ἔλαβε χώραν τὸ ἄνω ἐκπιθέμενον ἐπεισόδιον μεταξὺ τούτου καὶ τῶν μελῶν τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς (Βλ. κεφ. ΛΕ' σελ. 319-320).

Οἱ Γάλλοι, ὡς ἔλεγον κατόπιν, ὅτε διατάχθησαν νὰ ἔλθουν εἰς Κρήτην, ἐνόμιζον ὅτι ἐστέλλοντο εἰς χώραν ἡμιαγρίαν. Δι' αὐτὸ κατ' ἀρχὰς ἠθέλησαν νὰ μᾶς μεταχειρισθοῦν κατὰ τρόπον μὴ προσήκοντα εἰς ἄνθρωπους πολιτισμένης χώρας.

Ὁ γάλλος ναύαρχος Henniue

Ἡμεῖς τούναντίον ἐπιστεύαμεν ὅτι οἱ Γάλλοι εἶναι ὁ μόνος φιλελεύθερος καὶ πολιτισμένος λαὸς καὶ ὅτι παρὰ τούτων καὶ μόνον εἴχομεν ἐλπίδας ὅτι θὰ εὐρίσκομεν τὸ δίκαιόν μας. Τὰς ἐλπίδας μας ταύτας ἐστηρίζαμεν ἐπὶ τοῦ φιλελληνικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον ἐπέδειξαν κατὰ τὰς μεγάλας ἐπαναστάσεις, τοῦ 1821 τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 πολλοὶ ἄνδρες σοφοὶ καὶ στρατιωτικοί, ὡς ὁ Βίκτωρ Οὐγγώ, ὁ Σατοβριάν, ὁ Λαμαρτῖνος, ὁ Φαβιέρου, ὁ Μαιζὼν καὶ ἄλλοι (1).

Δυστυχῶς κατὰ τὰς δυσκόλους στιγμὰς ὑφ' ἃς ἡ Κρήτη εὐρίσκετο, οἱ Γάλλοι παρὰ τὰς ἐλπίδας τῶν Κρητῶν δὲν ἐφαίνοντο εὐνοοῦντες αἰσίαν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Ὅσῳ οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ἐν τῇ Σητεῖᾳ σομάτων τῆς κατοχῆς ἤρχοντο εἰς ἐπικοινωνίαν μεθ' ἡμῶν καὶ τοῦτο ἐφρόντιζον νὰ τὸ πράττουν συχνά, προσεπάθουν προπαγανδίζοντες ὑπὲρ τῆς αὐτονομίας νὰ πείσουν ἡμᾶς ὅτι ἡ ἐμμονὴ μας εἰς τὴν ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἀντέκειτο εἰς τὰ συμφέροντά μας, διότι ἡ Ἑλλὰς κράτος μικρὸν καὶ πτωχὸν θὰ ἐπέρολιτε ἐφ' ἡμῶν βάση, τὰ ὁποῖα δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ φέρωμεν.

(1) Βεβαίως δὲν ἠγνοοῦμεν τότε ὅτι εἰς τὸ παρελθόν ἡ ἐπίσημος γαλλικὴ πολιτικὴ ἐν σχέσει πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα ὑπῆρξεν ἄλλοπρόσαλλος λόγῳ οικονομικῶν συμφερόντων. Ἐπιστεῦαμεν ὅμως ὅτι αὕτη

Τὴν γνώμην ταύτην τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν δὲν ἀπεκρούομεν, ἀνεγνωρίζομεν αὐτὴν ὡς ὀρθήν, ἀλλ' ἐτονίζομεν ὅτι ἡμεῖς δὲν ἀπεδίδομεν σημασίαν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι τὰ ἰδανικά ἐνὸς ἔθνους εἶναι ἀνώτερα τῶν ἐπὶ μέρους συμφερόντων.

Ὅτε οὗτοι ἀντελήφθησαν ὅτι ἡ προπαγάνδα τῶν δὲν ἔφερεν ἀποτελεσμα, ἥλλαξαν τακτικὴν καὶ ἐφαίνοντο συμμεριζόμενοι τὰς ἰδέας μας, ἀλλ' ἔλεγον ὅτι δυστυχῶς ἡ διεθνὴς κατάστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἐλπίς, ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον, νὰ ἐκπληρωθῶν οἱ πόθοι μας. Αὐτὴ ἦτο ἡ αἰωνία πρόφασις τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐκρύπτοντο αἱ διαφωνίαι αὐτῆς, τῶν ὁποίων πηγὴ ἦτο τὸ συμφέρον, καὶ μόνον τοῦτο. διὰ τὸ ὁποῖον συνηγωνίζοντο αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις, ποία νὰ φανῇ ἡ εὐνουστέρα ἔναντι τῆς κυριάρχου Τουρκίας.

Μετὰ τὰ ἀνταλλαγέντα ἔγγραφα, περὶ ὧν ἐκάμαμεν λόγον ἀνωτέρω (βλ. κεφ. ΔΗ' σελ. 341 κέξ) οἱ Γάλλοι ἀξιωματικοὶ ἐφαίνοντο πρὸς ἡμᾶς εὐνοϊκότεροι καὶ μάλιστα ἐπεδίωκον τὴν συγχὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰς ἐπαναστατικὰς ἀρχάς. Ἰδίᾳ δὲ ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων τῆς ξηρᾶς colonel Destelle ἐδείκνυε μεγάλην συμπάθειαν πρὸς τὸν ἀγῶνα μας. Ἐνθυμοῦμαι τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν οὗτος ἐλθὼν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνῆγγειλε μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν κήρυξιν τοῦ μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Τουρκίας πολέμου ἀπευθύνων θερμοτάτας εὐχὰς ὑπὲρ τῆς κατισχύσεως τῶν Ἑλληνικῶν ὅπλων. Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος καὶ ὁ πολιτικὸς διοικητὴς lieutenant de vaissau Chevallier ἐφαίνοντο εὐλακρῶντες φιλέλληνες καὶ πολλὰκις ἐξέφραζον τὴν λύπην των, ὅτι ἠναγκάζοντο νὰ ἐκτελοῦν παρὰ τὰ αἰσθήματά των διαταγὰς τῆς κυβερνήσεώς των ἀντιτιθεμένας εἰς τὰ συμφέροντα τῆς Κρήτης.

Σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἡ ἐπικοινωνία αὐτὴ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν μετὰ τῶν ἐπαναστατικῶν ἀρχῶν ἐγένετο συγχωτέρα, πολλὰκις δὲ ἀνταπεδίδοντο γεύματα ἐκατέρωθεν. Κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφα-

μετὰ τόσους ἀγῶνας τῶν Κρητῶν θὰ εἶχεν ὑποστῆ μεταβολὴν τινα ἐπὶ τὸ εὐνοϊκότερον, ἀφοῦ καὶ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ ἰταλικὴ ἐφαίνοντο ὅτι ἔλαβον εὐνοϊκὴν τινα τροπὴν. Δυστυχῶς ἠπατώμεθα. Ἡ πολιτικὴ τῆς Γαλλίας ὑπῆρξεν ἀνέκαθεν φιλότουρκος· ἐκανονίζετο δὲ καὶ ἐξεδηλοῦτο ἀναλόγως τῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων παρεχομένων ἐκαστοτε ἀνταλλαγμάτων. Τοῦτο ἀπεδείχθη καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καθ' οὓς ἐγκατέλιπε τὴν σύμμαχόν της Ἑλλάδα, ἀφοῦ ἐπέτυχε τῶν σκοπῶν της· καὶ ἦλθεν ἐπίκουρος εἰς τὸν τέως πολέμον της, παραβλέπουσα ὅλα τὰ ραπίσματα καὶ κολάφους, οὓς ὑπέστη ὑπὸ τῆς Κεμαλικῆς Τουρκίας, χωρὶς νὰ ἐρυθριάσουν αἱ παρειαὶ τοῦ περιφήμου **Μπουγιόν!**

νείων, 6 Ἰανουαρίου 1898 ἐν τῷ χωρίῳ Πισκοκεφάλῳ χοροστατοῦντος τοῦ Ἐπισκόπου Ἱεροσητείας Ἀμβροσίου, ἐκλήθησαν καὶ πολλοὶ Γάλλοι ἀξιοματικοὶ εἰς τὴν τελετὴν τοῦ ἁγιασμοῦ εἰς ἣν προσήλθον εὐχαρίστως. Μετὰ τὸ πέρας δὲ τῆς τελετῆς ὁ γράφων τὰς γραμμὰς ταύτας ἐντολῇ τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ὡς Πρόεδρος αὐτῆς προσεφώνησε τοὺς ἐν λόγῳ ἀξιοματικούς γαλλιστί, κατὰ μετάφρασιν δὲ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἐξῆς:

— «Γενναῖοι στρατιῶται τῆς φίλης ἡμῶν Γαλλίας,

Ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς, ἧς ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι Πρόεδρος ἐπεφορτίσθην νὰ σᾶς χαιρετήσω κατὰ τὴν πανηγυρίαν μας, ἣτις ἐορτάζεται σήμερον καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἔσχετε τὴν καλωσύνην νὰ προσέλθετε. Προτιμῶ νὰ σᾶς ἀπευθύνω τὸν χαιρετισμὸν εἰς τὴν γλῶσσάν σας, ἂν καὶ δὲν γνωρίζω αὐτήν, ἢ μετρίως, διότι θέλω νὰ μ' ἐννοήσητε καλύτερον.

Σᾶς χαιρετῶ λοιπόν, ἀδελφοὶ Γάλλοι, προστάται τῆς Χριστιανωσύνης καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν.

Δέχθητε εὐμενῶς τὸν χαιρετισμὸν τοῦτον, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνεται ὑμῖν παρὰ λαοῦ ἀδελφικοῦ.

Ναί! Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Γάλλοι εἴμεθα ἀδελφοί, οὐχὶ ἐκ καταγωγῆς φυλετικῆς, ἀλλ' ἐξ ἄλλων δεσμῶν εὐγενεστέρων.

Ὁ προορισμὸς τῶν δύο ἔθνῶν, αἱ φιλοπρόοδοι τάσεις, αἱ παραδόσεις καὶ οἱ ἀγῶνές των ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιοι.

Ὡς ἡ ἡμετέρα πατρις ἀντιπροσωπεύει τὸν ἀρχαῖον πολιτισμὸν, οὕτω καὶ ἡ ἡμετέρα ἀντιπροσωπεύει τὸν νέον πολιτισμὸν.

Ὡς τὸ κλασσικὸν ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος παρήγαγεν ἐξόχους νομοθέτας, φιλοσόφους, πολιτικούς, ρήτορας, ποιητάς, ιστορικούς, στρατηγοὺς καὶ θεολόγους, ὡς π.χ. τοὺς Μίνωας, τοὺς Σόλωνας, Σωκράτας, Περικλεῖς, Δημοσθένους, Ἐπαμεινώνδας, Ὀμήρους, Θεουκιδίδας, Ἡρόδοτους καὶ ἄλλους, οὕτω καὶ τὸ γόνιμον ἔδαφος τῆς Γαλλίας παρήγαγεν ἔξοχα πνεύματα, ἐφάμλλα πρὸς τὰ ἡμέτερα, ὅπως παραδείγματος χάριν les Bossuets, les Roussaux, les Fenelons, les Massillons, les Voltaires, les Mirabaus, les Lamartines, les Thiers, les Gambetes, les Racines, les Chateaubriands, les Condes, les Napoleons et beaucoup d' autres.

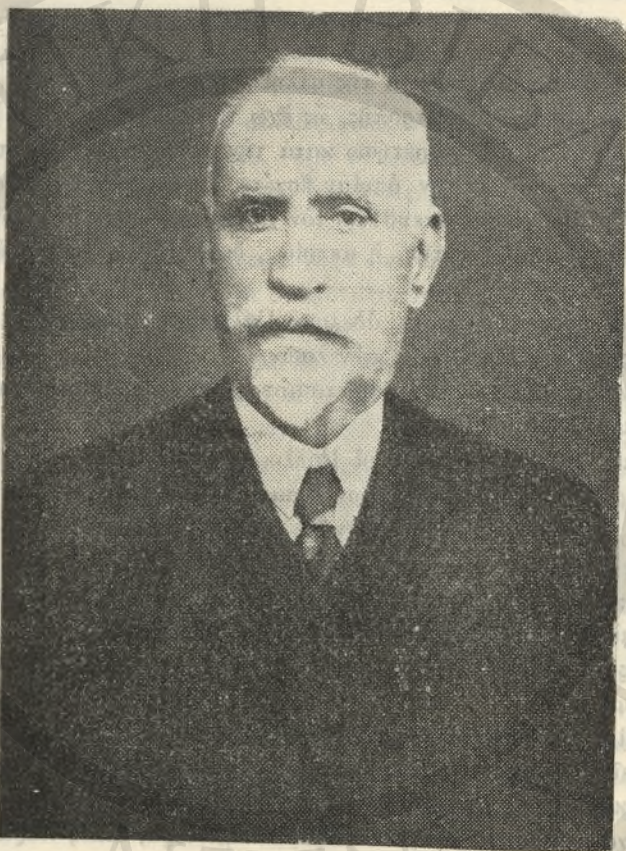
Οἱ ἔξοχοι οὗτοι ἄνδρες, ὡς ἀστέρες φωτεινοὶ εἰς τὸ στερέωμα τῶν δύο χωρῶν ἐφώτισαν τὴν οἰκουμένην, ἐκπληρώσαντες τὴν ἀποστολὴν των. Διὰ τοῦτο ἅπαντα τὰ ἔθνη σήμερον στρέφουν τὸ βλέμμα πρὸς τοὺς δύο εὐγενεῖς λαοὺς.

Ἐκτός τῶν λόγων τούτων τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἔχει καὶ ἄλλους

σπουδαιωτάτους ν' αποκαλῆ ὑμᾶς ἀδελφούς. Οἱ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀγῶνες συνεκίνησαν αἰείποτε τὸν φιλελεύθερον λαὸν τῆς ὑμετέρας πατρίδος. Μεγίστας δὲ ὑλικὰς συνδρομὰς κατέβαλεν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ ἀδελφικὴν ἐξεδήλωσε συμπάθειαν.

Ἔχοντες λοιπὸν σήμερον μεταξὺ ἡμῶν τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ

Ἐμμαν. Ἀγγελάκις (πρόσφατος φωτογραφία)

εὐγενοῦς Γαλλικοῦ Ἔθνους, ὅπερ ἀσχολεῖται νῦν μετὰ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης πρὸς βελτίωσιν τῆς τύχης τῆς πατρίδος ἡμῶν, ἥτις στεναρίζει ἐπὶ δύο καὶ ἡμισυ σχεδὸν αἰῶνας ὑπὸ τὴν σκληρὰν τοῦ Τούρκου δουλείαν, χαιρετῶμεν αὐτοὺς εὐγνωμόνως καὶ ἀναφωνοῦμεν : Ζήτω ἡ Γαλλία, Ζήτω ἡ Ἑλλάς, Ζήτω ἡ Κρήτη».

Ἡ προσφώνησις αὕτη μεγάλως ἐκολάκευσε τοὺς Γάλλους ἀξιωματικούς. Ἐκτοτε ἡ συμπεριφορὰ αὐτῶν πρὸς τε τὰς ἐπαναστατικὰς

ἀρχὰς καὶ τὸν Χριστιανικὸν ἐν γένει λαὸν ὑπῆρξε μᾶλλον εὖνους καὶ περιποιητικὴ ἢ πρότερον. Ἐγένοντο δὲ συχνότεραι αἱ ἐπισκέψεις αὐτῶν εἰς τὴν ἔδραν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ μάλιστα ὅτε εἶχον εἰδήσεις ν' ἀναγγεῖλουν ἡμῖν σχετικὰς πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα.

Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1898 αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἀποφασίσασαι νὰ ἐπεκτείνουν τὴν κατοχὴν των καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς νήσου, πλὴν τῶν κατεχομένων μέχρι τοῦδε πόλεων, διήρσαν τὴν Κρήτην εἰς τέσσαρα διαμερίσματα, ἕκαστον δ' ἐκ τούτων ἀνέλαβεν ἀνά μία ἐκ τῶν τεσσάρων Δυνάμεων, πλὴν τῆς πόλεως Χανίων, ἣν κατεῖχον ἀπὸ κοινοῦ. Οὕτως ἡ Γαλλία ἀνέλαβε τὴν κατοχὴν τοῦ Νομοῦ Λασηθίου, ἡ Ἀγγλία τὴν τοῦ Ἡρακλείου, ἡ Ρωσία τὴν τῆς Ρεθύμνης καὶ ἡ Ἰταλία τὴν τῶν Χανίων καὶ Σφακίων.

Emile Destelle

Καὶ ἡ μὲν διοίκησις τοῦ Νομοῦ Λασηθίου ἀνετέθη εἰς τὸν μέχρι τότε στρατιωτικὸν διοικητὴν τῆς Σητείας: Ἀντισυνταγματάρχην Em. Destelle, ὁ ὁποῖος ὤρτισεν ὡς ἔδραν του τὸν Ἅγιον Νικόλαον Μεραμβέλλου, ὅπου μετέφερε καὶ μέρος τοῦ ἐν Σητεία στρατοῦ. Ἐπίσης οἱ ἀναχωρήσαντες ἐξ Ἰσραπέτρας Ἰταλοὶ ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ Γάλλων.

Τὴν ἀναχώρησίν του ἐκ Σητείας ἀνεκοίνωσεν ὁ Destelle εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία ἐθεώρησε ὑποχρέωσίν της νὰ ἐκφράσῃ πρὸς αὐτὸν τὴς εὐχαριστίας τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Σητείας διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἐπεδείξατο κατὰ τὴν διοίκησίν του ἐν Σητεία.

Πρὸς τοῦτο ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὸν τὸ κάτωθι εὐχαριστήριον ἔγγραφον :

Πρὸς τὸν Ἀντισυνταγματάρχην Κύριον Destelle, Διοικητὴν τοῦ ἐν Σητεία Γαλλικοῦ Στρατοῦ.

Κύριε,

Μετὰ λύτης πληροφοροῦμεθα ὅτι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέρχεσθε ἐντευθὲν μετὰ τοῦ ὑφ' ἡμᾶς στρατοῦ μεταβαίνοντες ἀλλαχοῦ. Ἡ εὐγένεια τῶν αἰσθημάτων σας, ἡ ἀγάπη ἣν ἐπεδείξατε πρὸς τὸν χριστιανικὸν λαὸν τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν, ἡ δικαιοσύνη ἣν ἐφηρημόσατε πάντοτε καὶ ἐπὶ πίσεως ὑποθέσεως παρουσιαζομένης μεταξὺ ἡμῶν κατὰ

κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς ἐνταῦθα παραμονῆς σας ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὸ καθῆκον νὰ σᾶς ἐκφράσωμεν ἐπὶ τούτοις τὰς ἀπείρους ἡμῶν εὐχαριστίας.

Διαβεβαιοῦμεν ὑμᾶς, Ὁντιμε Κύριε, ὅτι οὐδέποτε θέλομεν λησμονήσει τὰς στιγμὰς, καθ' ἃς μετὰ συγκινήσεως ἢ συντετριμμένης καρδίας ἀνηγγείλατε ἡμῖν τὰς χαροποιὰς ἢ λυπηρὰς εἰδήσεις τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους.

Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ἡμῶν ὑπολήψεως.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 4 Μαρτίου 1898.

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμ. Σ. Ἀγγελιάκις

Ὁ Γεν. Ἀρχηγός

Ἐμ. Φουνταλίδης

Ὁ Ὑπαρχηγός

Μιχ. Γ. Κολυβάκις

Τὰ Μέλη

Ἀναγν. Δεσποτάκις

Γεώργ. Κατσαράκις

Χ. Γεώργ. Οἰκονομάκις

Ἀναγν. Ψαρουδάκις

Τὴν πολιτικὴν διοίκησιν τῆς πόλεως Σητείας εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἕτερος ἀξιωματικὸς τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ ὁ ὑποπλοίαρχος Chevarier, ἀνὴρ εὐγενέστατος καὶ μεγάλης μορφώσεως. Οὗτος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Destelle ἤρξατο εἰς συνεννοήσεις μετὰ τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ πάσης φύσεως ὑποθέσεων, εἴτε ἐγγράφως, εἴτε καὶ προφορικῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω.

Κατὰ τὴν 27 Μαρτίου 1898 ἀνηγγέλθη δι' ἐπιστολῆς τοῦ Διοικητοῦ Σητείας Chevalier πρὸς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν Σητείας, ὅτι ὁ Ναύαρχος Pottier (1), τοῦ ὁμοίου ἢ θητεία ἔληξε καὶ ἐπρόκειτο ν' ἀναχωρήσῃ ἐκ Κρήτης, παρέμεινε καὶ πάλιν μετ' ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεώς του.

Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Διοικητὴν τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον :

(1) Ὁ Ναύαρχος Pottier ἦτο πολὺ συμπαθὴς παρὰ τῷ χριστιανικῷ λαῷ τῆς Σητείας διὰ πολλοὺς μὲν ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι ὅτε εἶχε γνωσθῆ ὅτι οἱ Τούρκοι παρεσχεύαζον ἐν Σμύρνῃ ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Σητείας, οὗτος μεταβὰς ἐκεῖ διὰ τῆς ναυαρχίδος του παρουσιάσθη εἰς τὸν Βαλὴν καὶ ἐδήλωσεν εἰς αὐτόν ὅτι, ἂν ἐπιτρέψῃ μίαν τοιαύτην ἐνέργειαν θὰ φέρῃ οὗτος τὴν εὐθύνην καὶ ὅτι οἱ ἐπιδρομεῖς θὰ ἀντικρῶσιν τοὺς εὐρωπαϊκοὺς στόλους. Οὕτως ἐματαιώθη τὸ πραξικόπημα τῶν Τούρκων.

«Πρὸς τὸν ἔντιμον Κύριον Chevalier. ἀντιπλοίαρχον καὶ ἐπιτετρα-
μένον τὰς ἐν Σητεία πολιτικὰς ὑποθέσεις.

Ἐντιμὲ Κύριε,

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν γὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν τὴν λήψιν τῆς ὑπὸ
χρονολογίαν 27]8 3]4 1898 ἐπιστολῆς σας. Ἡ ἀναγγελία ὅτι ὁ Κύριος
Pottier, οὗ ἡ διοίκησις εἶχε λήξει ἤδη, κρατεῖται καὶ πάλιν ἐν τῇ ἐν
Κρήτῃ ὑπηρεσίᾳ, ἐχαροποίησεν ἡμᾶς λίαν καὶ ἅπαντα τὸν χριστιανι-
κὸν λαὸν τῆς ἐπαρχίας, οὕτινος ἔχομεν τὴν τιμὴν γὰ ὄμεν ἀντιπρόσωποι.

Γνωρίζοντες καλῶς ὅτι ἡ δράσις τῆς Α.Ε. τοῦ κ. Ναυάρχου ὑπῆρ-
ξεν ἐποφελῆς καὶ εὐεργετικὴ διὰ τὴν Κρήτην καθ' ἅπασαν τὴν διάρ-
κειαν τῆς διαμονῆς του καὶ ὅτι πάντοτε ἐπεδείξατο ζωηρότατον ἐνδια-
φέρον ὑπὲρ τῆς ἐπαρχίας ἡμῶν, ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι καὶ εἰς τὸ μέλ-
λον θέλει δράσει κατὰ παρόμοιον τρόπον ὑπὲρ τοῦ πολυπαθοῦς τού-
του τόπου καὶ ὅτι δὲν θέλει παύσει δεικνύων τὴν αὐτὴν ἀγάπην καὶ
στοργὴν ὑπὲρ τῆς ἐπαρχίας Σητείας.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ παρακαλοῦμεν νὰ δηλώσητε τῇ Α.Ε. τῷ
κ. Ἀντιναύαρχῳ ὅτι ἡ ἡμετέρα ἐπαρχία θὰ διάκειται ἀεὶ εὐγνωμόνως
πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν, ἀνθ' ὧσων εἰργάσαντο
ὑπὲρ τὴν πατριδος ἡμῶν καὶ ἐν γένει ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου Ἐθνους
καὶ ὅτι θὰ εὐχεται ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ εὐγε-
νοῦς Γαλλικοῦ Ἐθνους.

Δέξασθε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ἡμῶν ὑπο-
λήψεως.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 8]9 3]4 1898

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμμ. Σ. Ἀγγελίδης

Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς

Ἐμμ. Φουνταλίδης

Ὁ Ὑπαρχηγὸς

Μιχ. Γ. Κολυβάκης

Τὰ μέλη

Ἀναγν. Δεσποτιάδης

Γεώργ. Κατσαράδης

Χ. Γεώργ. Οἰκονομάδης

Ἀναγν. Ψαρουδάδης

Κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἐγνώσθη εἰς τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτρο-
πὴν ὅτι Ὁθωμανοὶ τινες ἐν τῇ πόλει Σητείας μετέβησαν εἰς τὸ ἐν
αὐτῇ χριστιανικὸν νεκροταφεῖον καὶ ἐνήργησαν βεβήλους πράξεις
ἐν τῷ ναῷ καὶ εἰς τοὺς τάφους. Τὰς πράξεις ταύτας ἡ Ἐπιτροπὴ
κατήγγειλεν εἰς τὸν Διοικητὴν διὰ τοῦ ἐξῆς ἐγγράφου :

— Ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ Σητείας

Πρὸς τὸν ἐντιμότατον Κύριον Chevalier ἀντιπλοίαρχον καὶ Δι-
οικητὴν τῆς πόλεως Σητείας.

Ἐντιμε Κύριε,

Μετὰ λύτης πληροφορούμεθα ὅτι Ὁθωμανοὶ τινες μεταβάντες κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς τὸ Χριστιανικὸν Νεκροταφεῖον ἀνέωξαν τὴν θύραν τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ ναοῦ καὶ εἰσήγαγον ἐν αὐτῷ αἰλιγορόβατα, κατεκρήμνισαν τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ἔθραυσαν τὰ μανουόλια καὶ τὰς κανδήλας καὶ ἀφήρσαν τὰ παραθυρόφυλλα αὐτοῦ, κατέστρεψαν δὲ καὶ τάφους (1). Τοιαῦται πράξεις βέβηλοι, κ. Διοικητά, ἐκτὸς τοῦ ὅτι φέρουσι χαρακτῆρα ἀνῆθικον καὶ δαικνύουσι ἀνευλάβειαν πρὸς τὰς διοικουσας ἰσχύας ἐν τῇ πόλει, προκαλοῦσιν εἰς τὰ πνεύματα τῶν χριστιανῶν ἔρεθισμὸν καὶ οὕτω καταστρέφουσι τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τῆς συνδιαλλαγῆς τῶν δύο στοιχείων.

Ὅθεν λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς, ὅπως ἐνεργήσητε ἀνακρίσεις ἀσθηρᾶς καὶ ἀνακαλύψητε τοὺς δραστὰς τῆς τοιαύτης βεβήλου πράξεως καὶ τιμωρήσητε αὐτοὺς πραγματικῶς. Εἶναι δὲ εὐκόλος ἡ ἀνακάλυψις αὐτῶν, διότι οἱ ἔχοντες ζῶα ἐν τῇ πόλει κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας εἶναι γνωστοί.

Εὐάρεστηθῆτε κ. Διοικητά, νὰ δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξειδικιασμένης πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως ἡμῶν.

Ἐν Πισκοκεφάλῳ τῇ 22 Ἀπριλίου 1898.

Ὁ Πρόεδρος

Ἐμμ. Σ. Ἀγγελάκης

Ὁ Γεν. Ἀρχηγὸς

Ἐμμ. Φουνταλίδης

Ὁ Ὑπαρχηγὸς

Μιχ. Γ. Κολυβάκης

Τὰ μέλη

Ἀναγν. Δεσποτάκης

Γεώργ. Κατσαράκης

Χ. Γ. Οἰκονομάκης

Ἀναγν. Ψαρουδάκης

*Μία ἱστορικὴ ἐκδρομὴ τοῦ Διοικητοῦ τῆς πόλεως Σητείας
Chevalier εἰς τὸν Δῆμον Χανδρᾶ Σητείας.*

Ἐπειδὴ ἐπλήσιαζεν ὁ χρόνος καθ' ὃν αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις θ' ἀγελάμβανον τὴν ὀργάνωσιν τῆς Κρήτης ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἐκλεγθησομένης Κρητικῆς Κυβερνήσεως, ὁ Chevalier ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἐξέλθῃ εἰς περιουσίαν εἰς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς

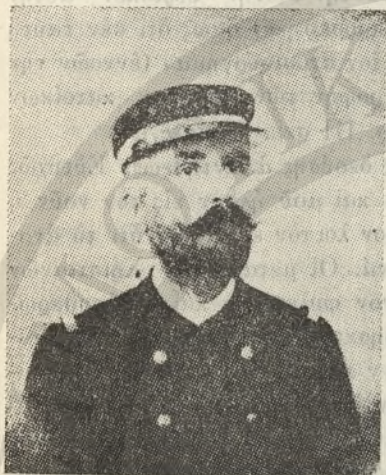
(1) Εἰς ἐκ τῶν καταστραφέντων τάφων ἐτόγγανε καὶ ὁ τάφος τῆς μακαρίτιδος πενθερᾶς μου Ἀννης Βουρδουμπάκη κεκαλυμμένος ὑπὸ κουβουκλίου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποῖου ἴσαιο σταυρός, ἐπὶ δὲ τῆς μαρμαρίνης πλακῶς εἶχε χαραχθῆ τὸ ἐπίγραμμα :

Κλαίωμεν οἱ τάλανες ποθινὴν ὀλέσαντες ἀέλπτως

Ἄνναν Βουρδουμπᾶ, σύζυγος ἡδὲ γόνου.

ἐπαρχίας, ἵνα καὶ προσωπικῶς ἀντιληφθῇ τὴν κατάστασιν. Κατὰ τὴν 22 Ἰουνίου 1898 ἤρξατο τῆς περιουσίας του ταύτης ἀπὸ τοῦ δήμου Χανδρᾶ (εἶτα Πραισοῦ). Ἐνόμισα ὅτι μοι ἦτο ἐπιβεβλημένον καὶ λόγῳ τῆς πολιτικῆς μου θέσεως καὶ λόγῳ τῆς ἐκ τοῦ Δήμου τούτου καταγωγῆς μου νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς τὴν περιουσίαν του. Μετέβην προηγουμένως εἰς Χανδρᾶν, ἵνα προετοιμάσω τὰ τῆς ὑποδοχῆς καὶ συντελέσω εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι θερμοτέραν δεξίωσιν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπισκεπτόμενα χωρία.

Auguste Chevalier

Κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ χωρίου οἱ κάτοικοι αὐτοῦ ὑπεδέχθησαν ἐνθουσιωδῶς τὸν Γάλλον Διοικητὴν. Ἐγὼ δὲ προσεφώνησα αὐτὸν γαλλιστὶ διὰ τῶν ἐξῆς ὀλίγων λέξεων κατὰ μετάφρασιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν:

— «Κύριε Διοικητά,

Οἱ κάτοικοι τοῦ ἡμετέρου Δήμου εὐχαρίστως ὑποδέχονται τὸ πρῶτον ἤδη τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ θανασιῶν Γαλλικοῦ Ἔθνους. Εἰς τὰς οἰκίας αἱ ὁποῖαι θὰ σᾶς παράσχουν τὴν φιλοξενίαν, δὲν θὰ εὔρητε τὴν δαφίλειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἣ ὁποία ἀπαντᾶται εἰς τὴν χώραν σας ἀλλὰ θὰ εὔρητε τὰς καρδίας τῶν κατοικούντων ἐν αὐταῖς ἀρκετὰ εὐρείας, ὥστε νὰ χωρέσουν καὶ ὑμᾶς καὶ τὸ ἡμέτερον Ἔθνος, ὅτε κατ' ἐξοχὴν ἀγαπᾶται παρ' ἡμῶν ἕνεκεν τῶν ἀγῶνων του κατὰ τῆς τυραννίας καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας.

Ζήτω ἡ Γαλλία, Ζήτω ἡ Κρήτη, Ζήτω ἡ Ἑλλάς».

Ἐν Χανδρᾶ ἐφιλοξενήθη ὑπὸ τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου, ἣ ὁποία παρέθεσεν εἰς αὐτὸν πλούσιον γεῦμα εἰς τὸ ὁποῖον παρεκάθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν προκρίτων, ἠγέρθησαν δὲ καὶ προπόσεις ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Κρήτης καὶ ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας τοῦ Γαλλικοῦ Ἔθνους. Τὸ ἀπόγευμα ὁ Διοικητὴς ἐξέδραμε τῇ συνοδείᾳ πολλῶν εἰς τὸ χωρίον Ζύρον, ὅπου οἱ κάτοικοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετὰ ἐνθουσιωδῶν ζητωκραυγῶν ὑπὲρ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ προσεφέρθησαν ἀναψυκτικά. Τὸ ἑσπέρας ἐπανῆλθε μετὰ τῶν συνοδῶν του εἰς Χανδρᾶν ἐνθα διενευκτέρευσε καὶ τὴν ἐπομένην μετέβη εἰς Ἀρμένους, ὅπου τῷ παρετέθη πρόγευμα ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ μακαρίτου **Νικολάου Καρκα-**

βάτσου. Ἐκεῖθεν ὁ Ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἁγ. Σοφίας Ἰωαννίκιος παρεκάλει τὸν Διοικητὴν νὰ διέλθῃ ἐκ τῆς Μονῆς του πρὸ τῆς μεταβάσεώς του εἰς Λιθίνες. Ὁ Διοικητὴς ἐδέχθη εὐχαρίστως. Ὁ δὲ Ἡγούμενος ἐπεδαμύλευσεν εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς συνοδοὺς του πολλὰς περιποιήσεις.

Ἐξετάζων ὁ Chevalier τὰ κατὰ τὴν Μονὴν εὗρισκεν αὐτὴν θαυμασίαν ἀπὸ ἀπόψεως τοποθεσίας, προσέθηκεν ὅμως ὅτι «ἐν ταύτῃ πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐξετελέσθη φορικαλέον ἀνοσιούργημα» (ἐννοῶν τὴν πρὸ ἔτους γενομένην ἐνταῦθα καταστροφὴν τῶν Τούρκων κατοίκων τοῦ χωρίου Ἐτιᾶς), (βλ. κεφ. ΛΔ' παρ. ΙΙΙ σελ. 272 κέξ.).

Ἡ παρατήρησις αὕτη ἔχρηξε τῆς δεούσης ἀπαντήσεως. Εὐτυχῶς ἤμην καὶ ἐγὼ εἰς ἐκ τῶν συνοδῶν του καὶ μοῦ ἤλθεν εἰς τὸν νοῦν ἡ «νύξ τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου». Εἶπον λοιτὸν εἰς αὐτὸν ὅτι τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ἔχει δικαιολογίαν τινά. Οἱ μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν καὶ Ὁθωμανῶν πόλεμοι δὲν ἦσαν μόνον φυλετικοὶ καὶ ἀπελευθερωτικοὶ ἀλλὰ καὶ θρησκευτικοί. Ὁ δὲ θρησκευτικὸς φανατισμὸς δὲν ὑποχωρεῖ πρὸ οὐδενὸς ἐγκλήματος. Ἔχομεν παράδειγμα τούτου «τὴν νύκτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου καθ' ἣν ἐκτὸς τῶν Παρισίων ὑπὸ νομίμους ἀρχὰς ἐφόνεον Γάλλοι χριστιανοὶ Γάλλους χριστιανούς μετὸν πλέον σκληρὸν τρόπον, ἐνῶ οὔτε ἀλλόφυλοι ἦσαν, οὔτε ἀλλόθρησκοι, διέφερον μόνον κατὰ τὸ δόγμα».

Ἡ ἀπάντησις ὑπῆρξε λίαν εὐστοχος, ὁ δὲ Γάλλος Διοικητὴς ἀναγνωρίσας τὸ ἄτοπον τῆς παρατηρήσεώς του εἶπεν: «ἔχετε πλῆρες δίκαιον, ἡ δὲ παρατήρησις δὲν εἶχε σκοπὸν νὰ θίξῃ τὸν χριστιανικὸν λαόν, ἀλλ' ἤθελον νὰ εἶπω ὅτι εἶχον γνῶσιν τοῦ συμβάντος εἰς τὴν Μονήν».

Ἐκ τῆς Μονῆς ἀνεχώρησεν ἡ συνοδεία καὶ διῆλθεν ἐκ τοῦ χωρίου Ἐτιᾶς, Ὁθωμανικοῦ ἄλλοτε χωρίου. Εἰς τὸν Διοικητὴν ἔκαιεν ἐντύπωσιν τὸ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ὑπάρχον Ἐνετικὸν μέγαρον (σεράγιο) περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ὁποίου ἐδόθησαν εἰς αὐτὸν σχετικαὶ πληροφορίες. Εἰς τὸ χωρίον Λιθίνες ἐφθασεν ἡ συνοδεία μετὰ τοῦ Διοικητοῦ, οἱ κάτοικοι δὲ προειδοποιημένοι ὑπεδέχθησαν αὐτὸν μετ' ἐνθουσιώδεις ζητωκραυγὰς, παρετέθη δὲ καὶ ἐκεῖ εἰς αὐτὸν πλούσιον γεῦμα. Ἐκεῖθεν συνώδευσαν τὸν Διοικητὴν πολλοὶ μέχρι τοῦ χωρίου Σκλάβοι ὁποῦθεν ἀνεχώρησεν οὗτος εἰς Σητείαν, ἀφοῦ ἐξέφρασεν εἰς ἡμᾶς τὰς εὐχαριστίας του διὰ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὑποδοχὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Διοικητοῦ ὑπὲρ τῆς τάξεως εἰς τὴν ἐπαρχίαν ὑπῆρξε λίαν ζωηρόν. Γνωρίζων δὲ τὰς οικονομικὰς δυσχερείας τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπέδειξεν εἰς τὸν Ἀντιναύαρχον Pottier τὴν ἀνάγκην τῆς χρηματικῆς ἐπικουρήσεως τῆς Ἐπιτροπῆς. Ὁ εὐγενὴς Ναύαρχος ἐγκρίνας

τὴν εἰσῆγησιν αὐτὴν τοῦ Διοικητοῦ παρέδωσε 30 εἰκοσόφραγκα εἰς αὐτόν, τὰ ὅποια κατατεθέντα εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνεκούφισαν μεγάλως τὸ ἔργον αὐτῆς.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν πολλῶν Ὀθωμανῶν ἐκ τῆς πόλεως καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ τουρκικοῦ ἀποσπάσματος ἐξεκενώθησαν πολλαὶ χριστιανικαὶ οἰκίαι κατεχόμεναι ὑπὸ τούτων. Τοῦτο ἔδωκε τὴν εὐκαιρίαν εἰς πολλοὺς χριστιανοὺς ἐμπόρους, τῇ ἀδείᾳ καὶ τῶν Γαλλικῶν Ἀρχῶν κατοχῆς, νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ νὰ ἐπαναλάβουν τὰς ἐμπορικὰς αὐτῶν ἐργασίας διὰ τῶν ἐλαχίστων, ἐννοεῖται, κεφαλαίων, τὰ ὅποια κατώρθωσαν οὗτοι νὰ διασώσουν ἐκ τῆς μεγάλης καταστροφῆς, ἣν ὑπέστη ἡ πόλις καὶ αἱ χριστιανικαὶ περιουσίαι κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς Ἐπαναστάσεως ὡς προεμνημονεύσαμεν (βλ. κεφάλ. ΔΓ' σελ. 265-66)

Κατὰ τὸ μέτρο τῆς ἐποχῆς ταύτης διάστημα παρουσιάσθησαν διαφοροὶ ἀσθένειαι μεταξὺ τῶν Γάλλων στρατιωτῶν καὶ ἰδίᾳ κοιλιακὸς τύφος, ἐξ οὗ ἀρκετοὶ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀπέθανον. Αἱ ἀσθένειαι αὗται, ὡς ἐλέγετο τότε, προῆλθον ἐκ τῆς ἀτίκτου διαίτης τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἀλιεύοντες χέλια καὶ βατράχους ἐκ τῶν ἐκτὸς τῆς πόλεως ὑδραγωγῶν δι' ὧν ἔρρεον καὶ ἀκάθαρτα ὕδατα ἔτρωγον αὐτὰ ὅμα, κατὰ βεβαίωσιν αὐτοπτῶν μαρτύρων.

Τοὺς ἀποθανόντας ἔθαψαν εἰς χώρον ἔξωθεν καὶ δυτικῶς τῆς πόλεως, τὸν ὁποῖον κατόπιν ἡ Κοινότης Σητείας παρεχώρησεν εἰς τὴν Γαλλικὴν Διοίκησιν. Ἐξαγοράσασα τὸν χώρον τοῦτον ἡ Γαλλικὴ Διοίκησις τὸν περιτείχισε, φυτεύσασα δενδρύλια καὶ ἄνθη, ἀνήγειρε δὲ καὶ μαρμάρινον κενοτάφιον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐχαράχθησαν τὰ ὀνόματα τῶν ἀποθανόντων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν τῶν ταφέντων ἐκεῖ. Ἡδὴ ὁ χώρος οὗτος ὀνομάζεται Γαλλικὸν Νεκροταφεῖον, τὸ ὁποῖον ἡ κοινότης Σητείας διατηρεῖ μέχρι σήμερον ἐν καλῇ καταστάσει.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1898 ὁ Γάλλος ἀντιναύαρχος Pottier ἐλθὼν εἰς Σητείαν, ἐτέλεσε μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν θανόντων, εἰς τὸ ὁποῖον παρέστη ὅλος ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς, οἱ ἐν τῇ πόλει ἔμποροι Χριστιανοὶ τε καὶ Ὀθωμανοὶ καὶ πολλοὶ κάτοικοι ἐκ τῶν πέριξ χωρίων μετὰ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ὁ Ναύαρχος ἐξεφώνησε συγκινητικώτατον ἐπιμνημόσυνον λόγον, εἰς ἐμὲ δὲ ἀνετέθη νὰ καταθέσω στέφανον ἐκ μέρους τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας προσφωνῶν καταλλήλως.

Τὴν προσφώνησιν ταύτην λσχθεῖσαν γαλλιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ

καταχωρίζω ἑνταῦθα εἰς τὴν ἐλληνικὴν ὡς ἐξεφωνήθη, ἥτις ἐδημοσιεύθη
καὶ εἰς τὸν μικρὸν Μασαλιώτην γαλλιστί :

« Ἐνδοξοὶ Νεκροί,

Ἐπεφορτίσθη ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἐμ τὸρων τῆς Σητείας καὶ

Τὸ μνημόσυνον εἰς τὸ γαλλικὸν νεκροτάφειον

τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας, ἵνα καταθέσω ἐπὶ τοῦ τάφου σας τὸν στέφανον τοῦτον εἰς ἔνδειξιν τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης εἰς τὴν ἱερὰν μνήμην σας. Τὸ δαῖγμα τοῦτο τοῦ πρὸς ὑμᾶς σεβασμοῦ ἡμῶν ἔστω ἡ παρηγορία σας, διότι κεῖσθε ἐν ξένη γῆ, Ἐλλὰ τί λέγω ; Ἡ Κρήτη

δὲν ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἢ ἐστία τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς σήμερον ἢ ὑμετέρα πα-
τρὶς ; Ἡ Κρήτη δὲν παρήγαγε καὶ δὲν ἀνέθρεψε ἡρώας, οἱ ὁποῖοι
ἐπότισαν ἀφθόνως τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἢ ὑμετέρα πατρὶς
ἐκαλλιέργησε καὶ καλλιεργεῖ ἔτι αὐτό ; Ἐπομένως τοιαύτη γῆ εἶναι
ἄξια νὰ καλύπτη σώματα γενναίων στρατιωτῶν. Ἠλθατε ἐδῶ διὰ νὰ
μας μεταδώσητε ἐν μέρος τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, τὰ ὁποῖα
ἡμεῖς, φεῦ ! ἀπολέσαμεν, συνεπεῖα μακρᾶς δουλείας !

Λοιπὸν μὴ λυπῆσθε, ὃ ἐνδοξοὶ νεκροί, διότι κεῖσθε ἐν τῇ περιο-
νύμφῃ ταύτῃ χώρᾳ. Δὲν πρέπει νὰ λυπῆσθε, διότι ἢ ἀδυσώπητος εἰμαρ-
μένη ἔκοψε τὸ νῆμα τῆς ὑπάρξεώς σας προῶως καὶ σᾶς ἀφῆρεσε τὴν
ικανοποίησιν νὰ ἴδητε ἡμᾶς ἐλευθέρους ἐκ τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας
τῇ συνδρομῇ τοῦ ὑμετέρου εὐγενοῦς ἔθνους καὶ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης.

Λοιπὸν ἀναπαυθῆτε ἡσύχως καὶ μὲ τὴν ἱερὰν ἀνάμνησιν ὅτι εὐ-
ρήκατε τὸν θάνατον διὰ μίαν δικαίαν ὑπόθεσιν. Σεῖς δέ, ὦ ψυχαὶ τῶν
κοιμωμένων ἐδῶ, αἱ περιπλάτμεναι ὑπεράνω ἡμῶν, ζητήσατε τοὺς ἡρώας
μας καὶ εἰπέτε αὐτοῖς ὅτι τὸ αἷμα τὸ ὁποῖον ἔχυσαν διὰ τὴν ἐλευθε-
ρίαν τῆς πατρίδος κατηύνασε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ἢ ἀπελευ-
θέρωσις ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀνυποφόρου δουλείας εἶναι ἀποφασισμένη καὶ
ἡγγυημένη ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

Κοιμήθητε ἐν εἰρήνῃ. Ὁ Θεὸς ἄς ἀναπαύσῃ τὰς ψυχὰς σας*.

Ἐπιτραπέσις τῆς ἐλευθέρως εἰσόδου εἰς τὴν πόλιν, αἱ σχέσεις
τῶν Χριστιανῶν μετὰ τῶν Γάλλων ὑπῆρξαν στενώτεραι, ἰδίως τῶν ἐμ-
πόρων, οἵτινες συνηλλάσσοντο μετὰ τῶν στρατιωτῶν, ἐκ τῶν ὁποίων,
ὡς ἔλεγον, δὲν ἦσαν καὶ πολὺ εὐχαριστημένοι, διότι τινὲς ἐκ τῶν στρα-
τιωτῶν τούτων προέβανον εἰς μικροζλοπὰς ἐπὶ τῶν ὀλίγων ἐμπορευ-
μάτων, τὰ ὁποῖα οἱ ἄλλοτε μεγαλέμποροι κατώρθωσαν νὰ εἰσκομίσουν
εἰς τὰ καταστήματά των. Φαίνεται ὅτι τὰ γενόμενα δυσμενῆ σχόλια
κατὰ τῶν ἐν λόγῳ στρατιωτῶν περιῆλθον εἰς τὰς ἀκοὰς τοῦ Διοικητοῦ
Destelle, ὁ ὁποῖος συναντηθεὶς ποτε μὲ ἡμᾶς καὶ θέλων νὰ δικαιολο-
γήσῃ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ στρατοῦ, ἔλεγεν ὅτι οἱ στρατιῶται τῆς
κατοχῆς προσεχόμενοι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τοῦ παντοσυλλέκτου ἀποικια-
κοῦ στρατοῦ, δὲν ὁμοιάζουν ποσῶς πρὸς τὸν τακτικὸν στρατὸν τῆς
μητροπόλεως. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἐπέτρεπον εἰς τοὺς στρατιώτας τούτους
νὰ ἐξέρχονται εἰς τὰ χωρία.

Μετὰ τὸ τραγικὸν δράμα τοῦ Ἡρακλείου, τὴν 25 Αὐγούστου 1898,
καὶ τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν τουρκικῶν ἀρ-
χῶν ἐκ τῆς νήσου, οἱ Ναύαρχοι τῶν τεσσάρων Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων
ἀνέλαβον, τὴν 23 Ὀκτωβρίου 1898, τὴν προσωρινὴν διοίκησιν τῆς
Κρήτης μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ πρίγκιπος Γεωργίου τῆς Ἑλλάδος εἰς

Ἡράκλειον, καὶ μετὰ τὸν καταρισμὸν τῆς Κρητικῆς κυβέρνησεως.

τὸν διορισμὸν τοῦ ὁποίου συνεφώνησαν αἱ Μεγ. Δυνάμεις ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ αὐτῶν.

Τὴν 11 Νοεμβρίου λίαν πρωΐ ὁ Γάλλος ναύαρχος Pottier προϊστάμενος τοῦ Συμβουλίου τῶν Ναυάρχων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων ἀφίκετο εἰς Σητεῖαν ἐπιβαίνων τοῦ γαλλικοῦ θωρηκτοῦ «Buzeayd», ἵνα παραστή εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς ἑπαρχίας, οἵτινες εἶχον προειδοποιηθῆ πρὸς τοῦτο. Εἰς τὸν Ναύαρχον ἐγένετο ἐνθουσιώδης ὑποδοχὴ κατὰ τὴν ἀποβίβασίν του εἰς τὴν πόλιν, μεθ' ἣν ἐπορεύθη εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον, ἔνθα προσήρχοντο οἱ ὀπλίται καὶ παρέδιδον τὰ ὄπλα των. Ἐκ τῶν πρώτων προσήλθον οἱ ἐπίσημοι καὶ παρέδωσαν τὰ ὄπλα. Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην παρεδόθη μικρὸς ἀριθμὸς ὄπλων, περὶ τὰ 150, ἕνεκα τῆς κακοκαιρίας. Βραδύτερον παρεδόθησαν καὶ τὰ λοιπὰ φυλαχθέντα εἰς τι δωμάτιον τοῦ Ἐπαρχείου, ὁπόθεν παρελήφθησαν μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς αὐτονόμου κυβερνήσεως μεταφερθέντα εἰς Χανιά, ὅπου ὑπέστησαν φθορὰν ἐκ τῆς σκωριάσεως καὶ τῆς ἀρπαγῆς.

Τὴν ἰδίαν ἑσπέραν ὁ ναύαρχος Pottier παρέθεσε γεῦμα ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος, εἰς ἃ παρεκάθησαν, πλὴν τῶν ἀνωτέρων Γάλλων ἀξιωματικῶν καὶ ὁ Ἐπίσκοπος Ἱεροσητείας Ἀμβρόσιος, ὁ Ἐμμ. Φουνταλίδης καὶ ἐγὼ προσκληθέντες. Κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ γεύματος ἀνηγγέλθη ἡμῖν ἐπισήμως ὁ διορισμὸς τοῦ *Πρίγκιπος Γεωργίου* ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῶν Μ. Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ. Ἠγέρθησαν δὲ προπώσεις ὑπὲρ τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πρίγκιπος Γεωργίου. Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἐχώρευσαν διαφόρους χοροὺς ἐπὶ τοῦ καταστρώματος καὶ αἰωνιζούσης τῆς μουσικῆς τῆς ναυαρχίδος.

Τὴν ἐπομένην 12|24 Νοεμβρίου ὁ Γάλλος Διοικητὴς τῶν πολιτικῶν ὑποθέσεων Σητείας μοὶ ἀπηύθυνε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν, ἣν καταχωρίζω ἐνταῦθα εἰς ἑλληνικὴν μετάφρασιν :

Ἐν Σητεῖα τῇ 12|24 Νοεμβρίου 1898.

Πρὸς τὸν κ. Ἀγγελάκη—εἰς Σητεῖαν

Κύριε,

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ πληροφορήσω ὑμᾶς ὅτι ἐπὶ τῇ προτάσει μου ὁ κ. Ἀντιναύαρχος Pottier ἐνέκρινε τὸν διορισμὸν σας ὡς Διοικητοῦ Παρέδρου (*). Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι κάθε ἀπόφασιν σας δεφείλετε νὰ μοὶ ὑποβάλλητε.

(*) Πρὸ τοῦ διορισμοῦ μου κατόπιν συνεννοήσεώς μου μετὰ τοῦ Ἐμμ. Φουνταλίδη ὑπεδείχθησαν καὶ διωρίσθησαν Δήμαρχοι, τοῦ δήμου Χανδρᾶ ὁ Ἰωάνν. Χατζαντωνάκης, τοῦ δήμου Τουρλωτῆς ὁ Ἐμμ. Ρουσελάκης,

Διὰ τῆς ἐπικοινωνίας μας ταύτης, Κύριε, προπαρασκευάζετε τὴν πρόσεχῃ διοίκησιν τῆς χώρας σας καὶ προσφέρετε μεγάλην ὑπηρεσίαν, τῆς ὁποίας ἡ χώρα σας δὲν θὰ παραλείψῃ νὰ σᾶς ἀποδείξῃ τὴν εὐγνωμοσύνην της.

Σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ γνωρίσητε τὸ ταχύτερον τὴν ἀποδοχὴν σας. Εὐθύς ὡς μὲ πληροφορήσητε περὶ αὐτῆς θὰ λάβω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἐγκαταστήσω εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Ἐπαρχίας Σητείας μὲ τὸν βαθμὸν Παρέδρου Διοικητοῦ (1).

Δέξασθε, Κύριε, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου μου τιμῆς.

Ὁ Προσωρινὸς Διοικητῆς

A. Chevalier

Ἄμα τῇ λήψει τοῦ ἐγγράφου τούτου ἀπῆντησα εἰς τὸν Γάλλον Διοικητὴν περὶ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ διορισμοῦ μου ὑπὸ τοὺς προτεινομένους ὄρους· αὐτὸς δὲ αὐθημερὸν μὲ ἐνεκατέστησεν εἰς τὸ Ἐπαρχεῖον. Τῇ προτάσει μου διώρισε γραμματέα μου τὸν κ. Νικόλαον Βογιατζῆν, ὃν ἐχρησιμοποιοῦν ὡς διερμηνέα του καὶ τὸν Ἰωάννην Γιατζάιν κλητῆρα, κατόπιν ταχυδρομικὸν ὑπάλληλον.

Κατόπιν τοῦ διορισμοῦ τούτου προσέβημεν εἰς τὴν τακτοποίησιν τῶν ἀστυνομικῶν σταθμῶν πρὸς ἐγκατάστασιν Γάλλον στρατιωτῶν διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως μέχρι τῆς ὀργανώσεως τῆς ἐγχωρίου χωροφυλακῆς. Τοιοῦτους σταθμοὺς δὲ ὄρισάμεν εἰς τὰς ἑδρας τῶν Δήμων.

Τὴν 9 Δεκεμβρίου 1898 ὁ πρίγκιψ Γεώργιος ἀφίκετο εἰς Χανιά διὰ Σούδας, ὅπου ἐγένετο εἰς αὐτὸν ἀποθεωτικὴ ὑποδοχὴ ὑπὸ τοῦ κρητικῦ λαοῦ.

Ὁ Ἐμμ. Φουνταλίδης εὐρισκόμενος τότε ἐν Χανίοις μοὶ ἀπηθύνησε τὸ κάτωθι τηλεγράφημα :

Ἄ γ γ ε λ α κ ι ν

Σητεία

Πρίγκιψ Γεώργιος ἀφίκετο σήμερον. Λαὸς ἔκαμεν αὐτῷ μεγαλειώδη ὑποδοχὴν. Ἀνακοινώσατε τοῦτο λαὸν Ἐπαρχίας.

Φουνταλίδης

Οὕτως ἔληξε μὲ αἴσιον τέλος ἡ τελευταία αὐτῆ Κρητικῆ ἐπανάστασις, ἡ ὁποία ἐσήμανεν οὐσιαστικῶς καὶ τὸ τέλος τῆς τουρκοκρατίας ἐν Κρήτῃ, ἡ ὁποία ἐπὶ δυσόμισυ περίπου αἰῶνας συνέθλιβε τὴν ψυχὴν καὶ τὸ φρόνημα καὶ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Ἦδη δὲ μὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἡ χώρα εἰσήρχετο ὑπὸ τὴν αὐραν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὸν εἰρηνικὸν της πλέον βίον.

τοῦ δήμου Ρουκάκας ὁ Γεώργ. Παπαδόπουλος καὶ τοῦ δήμου Καρυδίου ὁ Ἰωάνν. Οἰκονομάκις.

(1) Ὁ βαθμὸς οὗτος ἰσοδυνάμει πρὸς τὸν βαθμὸν Ἐπάρχου, ὃν διετήρησα καὶ μετὰ τὸν καταρτισμὸν τῆς Κρητικῆς κυβερνήσεως.

142

17-18

28-31

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Τομ. Β' (Τεύχη Α'—Β')

Σελ.

- Κεφάλαιον Α'.**— Γενικά 1—5
- Κεφάλαιον Β'.**— Ἡ διανομή τῆς γῆς.— Τὰ ζιαιμέτια καὶ τὰ τιμάρια ἐν Σητεία.— Οἱ πιθάνοι κύριοι τῶν ζιαιμετίων.— Αἱ ἐν αὐτῇ ἐξωμοσίαι.— Ἡ ἀνταρσία τῶν Σκαλιωτῶν καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτῶν 5—13
- Κεφάλαιον Γ'.**— Σκοτεινοὶ χρόνοι.— Συνέχεια ἐξωμοσιῶν ἐν Σητεία.— Αἱ ὀμαδικαὶ ἐξωμοσίαι ἐν Σητεία.— Ἡ ὀργάνωσις τῶν γενιτσάρων ἐν Κρήτῃ.— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Δασκαλογιάννη καὶ ἡ καταστρεπτικὴ πτώσις αὐτοῦ 13—15
- Κεφάλαιον Δ'.**— Ὁ Γενιτσαρισμὸς ἐν Κρήτῃ.— Ἡ συγκρότησις τῶν γενιτσαρικῶν ταγμάτων. Ἡ δρᾶσις αὐτῶν. Ὁ Ὀσμὰν Πασᾶς καὶ ἡ καταπολέμησις αὐτῶν ἐν Κρήτῃ.— Ἡ τελικὴ ἐξόντωσις αὐτῶν ἐπὶ Σουλτάνου Μαχμουτ τοῦ Β' 15—22
- Κεφάλαιον Ε'.**— Ἡ δρᾶσις τῶν γενιτσάρων ἐν Σητεία.— Ὁ Ἰμβραϊμ Ἐφεντάκις καὶ Ἡφεντακάκις.— Ἡ καταγωγὴ αὐτοῦ καὶ τὸ ἐπώνυμόν του.— Ἡ διοίκησις αὐτοῦ καὶ αἱ ἀγγαρεῖαι τῶν Χριστιανῶν 22—29
- Κεφάλαιον ΣΤ'.**— Οἱ ὀρτάκηδες τοῦ Ἀφεντακάκι.— Ὁ Κρανιὸς καὶ ὁ Πέτρος Πορταράκις.— Ὁ Μπεγλούλης καὶ ὁ Ἀλῆκος 29—35
- Κεφάλαιον Ζ'.** Ἐτεροὶ ὀρτάκηδες τοῦ Ἀφεντακάκι.— Οἱ γενιτσαροὶ Μεμέτακας ἢ Σεραγιανός.— Ὁ Σεϊδάρ Ἀγᾶς.— Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Σουλτάνου.— Ἡ τιμωρία τῶν 35—43
- Κεφάλαιον Η'.**— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1821.— Ὀμαδικαὶ σφαγαὶ ἐν Σητεία.— Ἡ σφαγὴ τῶν Τουρτούλων, τῆς Ζύρου, τῶν Χοχλακίων, τῶν Ἀχλαδίων, τοῦ Τοπλοῦ. Ὁ Ὀμερ Ἐφένδης καὶ οἱ σακουλιέρηδες.— Αἱ ἐπιστολαὶ τῶν Ἀφεντακάκιδων 43—59
- Κεφάλαιον Θ'.**— Τὰ μετὰ τὰς ὀμαδικὰς σφαγὰς.— Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Σητείας.— Ὁ Τζιναλῆς καὶ οἱ πρόγονοι αὐτοῦ.— Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἱερραπέτρου καὶ ἡ ἀποτυχία αὐτῆς.— Ὁ θάνατος τοῦ Ζερβονικόλα 59—71

- Κεφάλαιον Γ'**— 'Ο ληστοπειρατής Μεχμέτ Πιλαβάς.— 'Η έξοδος αὐτοῦ ἐκ τῆς Ἱεραπέτρου καὶ ἡ μετάβασις αὐτοῦ εἰς τὴν γυναικειάν Μονὴν Παπλινού.— Αἱ ἀτιμώσεις τῶν πάρθενων καὶ ἡ διαρπαγὴ τῆς Μονῆς.— 'Η ἐπιδρομὴ αὐτοῦ κατὰ τῶν Κουφονησιῶν καὶ ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ καὶ τῶν συμμοριτῶν του 72—78
- Κεφάλαιον ΙΑ'**— 'Η νῆσος Κάσος.— Τὸ ναυτικὸν αὐτῆς.— Οἱ πρόσφυγες εἰς αὐτὴν Κρήτες.— 'Η κατάληψις καὶ καταστροφὴ αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τουρκοαιγυπτίων 78—82
- Κεφάλαιον ΙΒ' [α]**— 'Η κατάστασις τῆς Σητείας μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πιλαβά.— 'Ο γενίτσαρος Χ. Ἰμβραϊμ Γαλιὰς.— 'Ο Στέφανος Στεφανίδης.— 'Ο Παπᾶ Ἰωάννης Οἰκονόμου 82—87
- Κεφάλαιον ΙΒ' [β]**— Γενικὴ ἰσύντομος ἀνασκόπησις ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς νήσου.— 'Η πιῶσις τῆς Ἐπαναστάσεως.— 'Ο κλεφτοπόλεμος.— Οἱ Καλησπέρηδες καὶ Παταξήδες.— Ἀναξωογόνησις τῆς Ἐπαναστάσεως.— 'Η κατάληψις τῆς Γραμβούσης.— Ἀποβίβασις ἐπαναστατῶν εἰς Ἅγιον Νικόλαον Μεραμπέλλου.— Πολιορκία καὶ καταστροφὴ Τούρκων εἰς τὸ Καινούργιον (νῦν Νεάπολις Μεραμπέλλου.— Ἐριδες καὶ ἥττα τῶν ἐπαναστατῶν εἰς Μοχόν. 87—93
- Κεφάλαιον ΙΓ'**— 'Ο Ραϊνέκ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.— Νέα πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργανωσις.— 'Ο Μανόλης Λαδάς ἀντιπρόσωπος τῆς Σητείας τῆς Σητείας εἰς τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον.— 'Η πρόοδος τῆς νέας ἐπαναστάσεως.— 'Ο φόνος τοῦ Ἀγριολίδη καὶ αἱ σφαγαὶ τοῦ Ἡρακλείου.— Προτάσεις ἀναζωχῆς.— 'Η ἀποτυχία αὐτῆς 93—97
- Κεφάλαιον ΙΔ'**— 'Η ἐκστρατεία κατὰ τῆς Σητείας.— Εἰσβολὴ τῶν ἐπαναστατῶν.— Καταστροφὴ τῶν τούρκων ἐν τῷ Πύργῳ τῶν Λιθινῶν.— Παράδοσις τῶν ἐν τῷ Σεραγίῳ τῆς Ἐτιᾶς.— Παρασπονδίαί.— Παράδοσις τῶν ἐν τῇ Μονῇ Τοπλοῦ.— Ἀποχώρησις τῶν Ἐπαναστατῶν 97—106
- Κεφάλαιον ΙΕ'**— Ἐπιδρομὴ τῶν Τούρκων εἰς Σητεϊαν.— Φόνοι, αἰχμαλωσίαι τῶν Χριστιανῶν.— Ἐρήμωσις τῆς Ἐπαρχίας.— Ἀποχώρησις τῶν Τούρκων.— Ἀνασκευὴ ἀκρισιῶν τοῦ ἱστορικοῦ Παπαδοπετρακι 106—111
- Κεφάλαιον ΙΣΤ'**— 'Η πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ὀργανωσις τῆς Σητείας.— Ἐπίσημος ἀναγγελία πρὸς τὸ Κρητικὸν Συμβούλιον περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας.— Αἱ διπλωματικαὶ ἐνέργειαι τοῦ Συμβουλίου καὶ αἱ συνηγορίαι τῶν φιλελλήνων.— Ἡ ἐπέμβασις τῶν Μεγ. Δυνάμεων πρὸς ἀναζωχὴν.— Οἱ Τούρκοι παραβιάζουσι τὴν ἀναζωχὴν.— Ἡ διαμαρτυρία 111—117

τῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης καὶ ἡ διάλυσις τοῦ Συμβουλίου.— Ἡ ὑποταγὴ τῶν Κρητῶν καὶ ὁ ὁμαδικὸς ἐκπατρισμὸς αὐτῶν. 112—120

[ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ]

Ἰωάννης Παπαδάκης ἢ Καντὸς 122—124
 Ἰωάννης Ρωμανάκης ἢ Μαζοῆς 124—126
 Καπετὰν Σήφης Δερμιτζάκης 126—127
 Θεόδωρος Μαρκάκης ἢ Σπανός 128
 Καπετὰν Χατζῆ Καραντώνης 128—130

Κεφάλαιον ΙΗ'.— Ἡ Κρήτη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῆς Αἰγύπτου.— Γενικά.— Ἡ Κρήτη παραδίδεται εἰς τὸν Μεχμέτ Ἀλῆν.— Ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Δυνάμεων καὶ τοῦ Σουλτάνου.— Ὁ Μουσταφᾶς Πασᾶς Γενικός Διοικητής.— Ἡ ὁργάνωσις τῆς Κρήτης.— Ἡ ἐπαχθὴ φορολογία.— Ἡ συνάθροισις τῶν Μουρσιῶν καὶ τὰ σκληρὰ μέτρα τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ κατὰ τῶν συναθροισθέντων 131—136

Κεφάλαιον ΙΘ'.— Τὰ κατὰ τὴν Σητεϊάν.— Ὁ Σαλλῆ Ἀγᾶς καὶ ἡ διοίκησις του.— Ὁ Παναγιώτης Γαλανάκης καπετάνιος.— Ἡ δίκη τοῦ Σουπλάρου καὶ τοῦ Γκεγκαλῆ.— Ἡ ἀλβανικὴ χωροφυλακίη 136—141

Κεφάλαιον Κ'.— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Χαιρέτη καὶ Βασιλακογεώργη.— Ἡ καταστολὴ αὐτῆς.— 141—144

Κεφάλαιον ΚΑ'.— Τὸ κίνημα τοῦ Μαυρογένη καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ 144—147

Κεφάλαιον ΚΒ'.— Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις τοῦ 1866.— Ποῖα τὰ αἷτια τῆς ἐπανάστασεως ταύτης.— Αἱ προσπάθειαι τῆς Πύλης πρὸς κατάργησιν τῶν χορηγηθέντων προνομίων τοῦ 1858.— Οἱ διορισθέντες Βαλῆδες.— Ἡ ἐναρξίς τῆς Ἐπαναστάσεως.— Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ.— Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἀρκαδίου καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἐντύπωσις.— Αἱ πιέσεις τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων κατὰ τῆς Πύλης καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Σεβέρ Ἐφένδη.— Ἡ πρόσκλησις καὶ μετάβασις πληρεξουσίων εἰς Κωνσταντινούπολιν.— Οἱ ἐκ τοῦ Νομοῦ Λασηθίου πληρεξούσιοι 148—155

Κεφάλαιον ΚΓ'.— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1866 ἐν Σητείᾳ καὶ ἐν τῷ τμήματι Λασηθίου.— Ἡ ἐπιστράτευσις τῶν ἀνδρῶν καὶ ὁ ὄπλισμός αὐτῶν.— Τὸ στρατόπεδον τῆς Βαϊνιαῆς.— Αἱ πρῶται ἀψιμαχίαι 155—161

Κεφάλαιον ΚΔ'.— Ἡ ἀνάκλησις τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Πασᾶ.— Ἡ κατὰ

του Λασηθίου ἐποικρατία.— Αἱ ἐν αὐτῷ μάχαι.— Ἡ κατάληψις τοῦ ὄροπεδίου καὶ αἱ καταστροφαὶ αὐτοῦ 161—165

Κεφάλαιον ΚΕ'.— Ὁ Ὀμὲρ εἰς Σφακιά.— Ἀποτυχία καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν.— Ὁ Ἀαλῆ Πασᾶς ἐν Κρήτῃ.— Ἐκλογή πληρεξουσίων.— Ὄνόματα τῶν ἐξ Ἡρακλείου καὶ Λασηθίου.— Ὑποσχέσεις τοῦ Ἀαλῆ Πασᾶ.— Μάχαι ἐν τῷ τμήματι Λασηθίου.— Εἰσβολὴ ἐπαναστατῶν εἰς Σητεΐαν.— Ὑποταγὴ τῆς Σητεΐας.— Ὁ Διακογιώργης.— Εἰσβολὴ Τούρκων εἰς Σητεΐαν.— Ἐκθεσις περὶ Σητεΐας τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Σφακιανᾶκι.— Κάθοδος τοῦ Χουσεῖν Ἀβνῆ Πασᾶ.— Ἡ πυργοποιία αὐτοῦ.— Αἱ ἐνέργειαι τοῦ μουτσαρίφη Κωστῆ Πασᾶ ἐν Σητεΐᾳ.— Ἡ λῆξις τῆς Ἐπαναστάσεως 165—187

Κεφάλαιον ΚΣΤ'.— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1878.— Τὰ αἷτια αὐτῆς.— Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Πύλης Κωστῆς Ἀδοσίδης καὶ Σελῆμ Ἐφένδης.— Ναυάγιον συνεννοήσεων.— Ἀλλαγὴ προγράμματος.— Τὸ συνέδριον Βερολίνου.— Ἐπανάστασις τοῦ Τμήματος Λασηθίου.— Τουρκικὸς στρατὸς εἰς Σητεΐαν καὶ κατάληψις Πύργου Παχεΐας Ἀμμου Ἱεραπέτρας.— Ἀπομόνωσις τῆς Σητεΐας.— Μάχη Ἱεραπέτρας.— Κάθοδος Ἀχμέτ Μουκτάρ Πασᾶ.— Σύμβασις τῆς Χαλέπας 187—195

Κεφάλαιον ΚΖ'.— Ἡ διοίκησις τοῦ Φωτιάδου Πασᾶ.— Ἡ κατ' αὐτοῦ ἀντιπολιτευσις.— Αἱ ἐκλογαὶ τοῦ 1885 καὶ ἡ ἐπιζήτησις κατ' αὐτὰς τῆς ἀντιπολιτεύσεως.— Αἱ ἐν Σητεΐᾳ ἐκλογαὶ.— Ἡ ἀπόλυσις τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Διοικήσεως Νικολάου Σταυράκι.— Ἡ ἀποδοκιμασία τοῦ Φωτιάδου ὑπὸ τῆς Γεν. Συνελεύσεως καὶ ἡ παραίτησις αὐτοῦ.— Ὁ Σάββας Πασᾶς ἀντικαταστάτης τοῦ Φωτιάδου.— Ἡ ὀξύτης τῶν κομμάτων.— Οἱ καραβανᾶδες καὶ οἱ ξυπόλυτοι.— Ἡ πολιτικὴ τοῦ Σάββα Πασᾶ καὶ ἡ παραίτησις του.— Ὁ Σαρτίνσκης Πασᾶς.— Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1889 195—209

Κεφάλαιον ΚΗ'.— Ἡ Ἐπανάστασις ἐν Σητεΐᾳ 209—213

Κεφάλαιον ΚΘ'.— Ἡ ἐν Κρήτῃ Ἐπανάστασις τοῦ 1895.— Ὁ πρὸ ταύτης διορισμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Καραθεοδωρῆ Πασᾶ ὡς Γεν. Διοικητοῦ Κρήτης.— Αἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν δολοφονίαι.— Ἡ συνελθούσα Βουλὴ.— Ἡ ὑπὸ τὸν Μαγοῦσον Κούνδουρον μεγάλη συγκέντρωσις εἰς Κλίμα Ἀποκορώνου καὶ ἡ ἐν Ἀσκύφου Κεντρικῇ Ἐπιτροπῇ τῆς Μεταπολιτεύσεως.— Ἡ ἀντικατάστασις τοῦ Καραθεοδωρῆ Πασᾶ.— Αἱ ἐν Χανίοις σφαγαὶ κατὰ τῶν Χριστιανῶν.— Ἡ ἔκρηξις τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τ' ἀποτελέσματα αὐτῆς 214—218

Κεφάλαιον Δ'.— Ἡ ἐν Σητεία Ἐπανάστασις τοῦ 1896.— Οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Σητείας συνετεία τῆς ἀνωμόλου καταστάσεως ἤρξαντο κινούμενοι.— Συνενηοήσεις μεταξύ τῶν προορίτων Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν.— Δολοφόνος τῶν τελευταίων.— Ἡ στάσις τοῦ Ἐπάρχου Ἀντωνίου Βολάνη.— Ἡ κάθοδος τῶν Τούρκων εἰς τὴν πρωτεύουσαν Σητείαν καὶ ἡ ἔξοδος τῶν Χριστιανῶν ἐκ ταύτης.— Ἡ διχογνωμία τῶν Χριστιανῶν ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν στάσιν τῶν ἔναντι τῶν Ὀθωμανῶν.— Ἡ ἐπελθοῦσα συμφωνία.— Αἱ ἐπανειλημμένοι κάθοδοι τῶν Χριστιανῶν εἰς Πισκοκέφαλον ἐκ παρεξηγήσεων.— Αἱ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν συνενηοήσεις.— Ἡ ματαίωσις τῆς συμφωνίας καὶ τὰ μετ' αὐτὴν 218—233

Κεφάλαιον ΔΔ'.— Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1897 ἐν Σητεία.— Εἰσαγωγή.— Πῶς προεκλήθη ἡ Ἐπανάστασις.— Ὁ φόνος τοῦ Ἀραποχαλλή 233—248

Κεφάλαιον ΔΒ'.— Αἱ συνέπειαι ἐκ τοῦ φόνου τοῦ Ἀραποχαλλή.— Ἡ πολιορκία τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως Σητείας.— Τὰ σχέδια τῶν Τούρκων.— Αἱ πολιορκίαι τῶν χωρίων.— Ἡ ἐν τῇ πόλει τῆς Σητείας μάχη καὶ ἡ κατάπανσις αὐτῆς 243—249

Κεφάλαιον ΔΓ'.— Ἡ ἔξοδος τῶν Χριστιανῶν ἐκ τῆς πόλεως.— Τὸ Φονάτ δὲν ἐφάνη οὔτε τὴν ἐπομένην.— Ἡ δρασὶς τοῦ Ἑλληνικοῦ εὐδρόμου «Ναύαρχος Μιαούλης».— Ὁ Κοσμάς Ζῶτος κυβερνήτης τοῦ εὐδρόμου.— Ὁ Φραγκίσκος Λαμπίρης.— Αἱ πρὸς τὸν ναύαρχον Ζῶτον ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ τῆς Σητείας.— Ἡ συναφθεῖσα ἀνακαχὴ καὶ ἡ ἀτόνησις αὐτῆς 249—266

Κεφάλαιον ΔΔ'.— Αἱ πολιορκίαι τῶν διαφόρων χωρίων.— Αἱ ἐν αὐτοῖς συγκρούσεις.— Φόνοι καὶ καταστροφαι τῶν πολιορκουμένων Τούρκων 267—315

Ἄποκλεισμός τοῦ Παλαιπεταίου.— Ὁ φόνος τοῦ Ἰωάννου Δουλιγκεράκι καὶ Δημητρίου Καλαϊτζάκι, ἡ Βιδακι.— Καταφυγὴ τῶν Παλαιπεταϊανῶν τούρκων εἰς Συκιάν 269—270

Ἡ πολιορκία τῶν ἐν τῷ χωρίῳ Βορρῇ Ὀθωμανῶν.— Ἡ αὐθάδεια καὶ ἡ ἐκ ταύτης καταστροφή αὐτῶν 270—272

III

Ἄποκλεισμός τῆς Ἐτιᾶς.— Ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν.— Ἡ μεταφορὰ αὐτῶν εἰς τὴν Μονὴν Ἁγίας Σοφίας καὶ τὰ αἷτια τῆς καταστροφῆς αὐτῶν 272—276

IV

Ἐποικλισμὸς τοῦ χωρίου Βαβέλου.— Ἡ διαφυγὴ τῶν Ὀθωμανῶν.— Ἰπὸνοιαι περὶ φυγαδεύσεως αὐτῶν.— Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Βαβελιανῶν.— Ὁ Ὁμερ Ἐφένδης. 276—279

V

Ἐποικλισμὸς τοῦ χωρίου Σκλάβοι καὶ ὁ φόνος τῶν ὀλίγων Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου τούτου. 280—281

VI

Ἐποικλισμὸς τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ χωρίου Ζύρος.— Ἡ μεταγωγὴ τῶν Λαμνωϊτικῶν.— Ἡ συγκέντρωσις τῶν Τούρκων εἰς τὸ τζαμί.— Ἡ παράσπονδία αὐτῶν καὶ τελικῶς ἡ καταστροφὴ τῶν. 281—285

VII

Ἐποικλισμὸς τῆς Δάφνης.— Ἡ ἀντίστασις τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἡ αὐθάδεια αὐτῶν. Αἱ γινόμεναι μάχαι καὶ ἡ ἥττα καὶ καταστροφὴ τῶν Τούρκων.— Ὁ Καραμέτης καὶ οἱ περὶ σωθέντες.— Ὁ χαρακτηρισμὸς τῶν Δαφνιωτῶν. 286—290

VIII

Ἐποικλισμὸς τῆς Συκιάς.— Αἱ ἐν τῷ χωρίῳ μάχαι.— Ἡ παράδοσις τῶν Τούρκων.— Ἡ καταστροφὴ αὐτῶν.— Ἡ οἰκογένεια Καρακουλήδων. 290—299

IX

Ἐποικλισμὸς τοῦ χωρίου Ἐπάνω Πισκοπή.— Ἡ παράδοσις τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν. 299—300

X

Ἐποικλισμὸς τοῦ χωρίου Ἐξω Μουλιάνα.— Ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων.— Διατί καὶ ποῦ ἐφονεύθησαν οἱ παραδοθέντες.— Πόσοι διεσώθησαν. 301—303

XI

Ἐποικλισμὸς τοῦ χωρίου Ἀχλαδιῶν.— Διατί ἐπεβράδυνθη ὁ ἀποικλισμὸς.— Ἡ κίνησις καὶ ἡ συγκέντρωσις τῶν Ὀθωμανῶν.— Ἡ ἀντίστασις αὐτῶν περὶ παραδόσεως τῶν ὄπλων.— Ὁ φόνος τῶν παραδοθέντων καὶ ὑπὸ τίνων ἐξετελέσθη.— Πόσοι ἐφονεύθησαν. 303—305

XII

Ἐποικλισμὸς τοῦ χωρίου Παρασπορίου.— Ἡ ἐπέμβασις τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀρχῶν.— Ἀποστολὴ Ἐπιτροπῆς πρὸς

λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ ἀποτυχία αὐτῆς.— Δευτέρα Ἐπι-
τροπὴ συνοδευομένη ὑπὸ ἀποσπάσματος ἐκ γαλλικοῦ ἀγῆμα-
ματος.— Παράδοσις τῶν ὄπλων καὶ ἀπελευθέρωσις τῶν πο-
λιορκουμένων ἀναχωρησάντων εἰς Σητείαν 306—308

XIII

Ἡ κατάστασις εἰς τὸ χωρίον Κρυγιά.— Οἱ φονευθέντες
καὶ σωθέντες Ὄθωμανοὶ 308—309

XIV

Ὁ ἀποκλεισμός τῆς Ρουκάκας.— Ἡ κρατερὰ τῶν Τούρ-
κων ἀντίστασις.— Ἡ λύτρωσις ὑπὸ τῶν Γάλλων.— Ἡ κατα-
στροφὴ τῶν ἐγκαταλειφθέντων λαφύρων 309—319

XV

[Στατιστικὴ ὑπὸ τοῦ Μοντεσαρίφη Ἡρακλείου περὶ τῶν
ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας φονευθέντων Ὄθωμανῶν] 313—314

XVI

Ἐπίλογος 314—315

Κεφάλαιον ΔΕ'.— Ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἐπαναστάσεως.— Συνέ-
λευσις τῶν κατοίκων τῆς Ἐπαρχίας ἐν Πισκοκεφά-
λῳ.— Ψήφισμα περὶ ἐνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς
Ἑλλάδος.— Ἐκλογὴ Ἐπαναστατικῆς Διοικητικῆς Ἐπι-
τροπῆς.— Ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐπαφὴ τῆς Διοικητικῆς
Ἐπιτροπῆς μετὰ τῶν Εὐρωπαίων.— Ἐν δυοῦραστον
ἐπεισόδιον. 315—320

Κεφάλαιον ΔΣΤ'.— Ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ καταρτισμοῦ τῆς Δι-
οικητικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους.— Ὁ κατα-
ρτισμὸς τοῦ προεδρείου.— Αἱ ἐντυπώσεις τῶν Εὐρω-
παίων ἐκ τῆς πορείας τῶν Ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτρο-
πῆς.— Ὁ διορισμὸς τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Ἐπαρχίας καὶ
ὁ καταρτισμὸς τῶν Δημοτικῶν Ἐπιτροπῶν.— Δύο λυπη-
ρὰ ἐπεισόδια κατὰ τῆς δημοσίας τάξεως.— Ὁ φόνος ἐνός
Ὄθωμανοῦ καὶ ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Πισκοκεφάλου καὶ
Πετρᾶ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων 321—328

Κεφάλαιον ΔΖ'.— Νέα συνέλευσις τοῦ λαοῦ ἐν Πισκοκεφά-
λῳ.— Ἐκλογὴ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Σητείας καὶ μονίμου
Προέδρου τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ.— Ἡ
Ἐπίθεσις τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Ἡρακλείου καὶ Λαση-
θίου Ἀριστοτέλους Κόρακα κατὰ τῆς κωμοπόλεως Ἱε-
ραπέτρας.— Ἐκθεσις τούτου ἐπὶ τῶν συμβάντων κατὰ
τὴν ἐπίθεσιν.— Μικρὰ σχόλια ἐπ' αὐτῆς 329—339

Κεφάλαιον ΔΗ'.— Συστάσεις πρὸς τὸν ἀρχηγὸν Κόρακα καὶ
πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἱεραπέτρας ὑπὸ τῶν ἐν Σητεία

κυβερνητῶν τῶν ναυτικῶν πολεμικῶν τῶν Μεγ. Δυνάμεων.
— Ὁ ἀρχηγὸς Κόρακας ἀπευθύνει ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἐν
Σητεῖα ἀρχηγούς μεμφόμενος τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐν τῷ
ἐθνικῷ ζητήματι.— Ἡ διαμαρτυρία τῆς Ἐπιτροπῆς Ση-
τείας πρὸς τὸν Κυβερνήτην τοῦ Γαλλικοῦ πλοίου καί
τοὺς ἀνωτέρους ἀρχηγούς τῶν ἐν Σητεῖα Διεθνῶν ναυτι-
κῶν Δυνάμεων.— Ἀπάντησις τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς
πρὸς τὸν Κόρακαν. Ἡ κολακευτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κόρακα
πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν

340—347

Κεφάλαιον ΔΘ'.—Οἱ Εὐρωπαῖοι ἀλλάσσουν συμπεριφορὰν.—
Μεγαλοπρεπὴς ἑορτασμός τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς 25
Μαρτίου 1897.— Ἀνταλλαγὴ αἰχμαλώτων πρὸς χριστιαν-
οὺς κρατουμένους εἰς τὰς φυλακὰς Ἡρακλείου.— Ὁ
πρίγκιψ Γεώργιος Μουρούζης εἰς Σητεῖαν.

347—352

Κεφάλαιον Μ'.—Ἡ μετάβασις τοῦ Προέδρου τῆς Ἐπιτροπῆς
εἰς Σῦρον.— Ἡ ἀφύπνισις τῶν κομματικῶν παθῶν.— Ἡ
διάλυσις τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς καὶ
τοῦ προέδρου.— Ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ καὶ ἡ ἐκ νέου ἀνά-
ληψις τῶν καθηκόντων του.

353—354

Κεφάλαιον ΜΑ'.—Ἐπαναστατικὴ ὀργάνωσις τῆς Κρήτης.—
Ἐκλογή πληρεξουσίων.— Οἱ ἐκ Σητείας ἐκλεγέντες.— Ἡ
ἐν Ἀρμένιοις Ἀποκορῶνον συνέλευσις.— Προσωρινὴ ἔδρα
αἱ Ἀρχάνες καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἐκτροπα.— Ἡ ἐν Μελιδόνη
συνέλευσις καὶ ἐκλογή προέδρου τοῦ Σφακιανάκι.— Τὸ
Ἀκρωτήρι μόνιμος τῆς Συνελεύσεως ἔδρα.— Ἐκλογή τοῦ
Ἐκτελεστικοῦ.— Αἱ σφαγαὶ τοῦ Ἡρακλείου καὶ αἱ συνέ-
πειαι ἐξ αὐτῶν.

355—358

Κεφάλαιον ΜΒ'.—Ἡ ἀνανέωσις τῶν δημοτικῶν ἐπιτροπῶν.
— Ἡ ἀνασυγκρότησις τῆς χωροφυλακῆς.— Ἡ ἐπιβληθεῖσα
φορολογία.— Τὰ σχετικὰ ψηφίσματα.— Συνέλευσις τῶν
Προέδρων τῶν δήμων καὶ τῶν χωρίων, τῶν ἀρχηγῶν καὶ
ὑπαρχηγῶν.— Τὸ χωρίον Ζύρος ἀντίθετον.— Ἐπιστολὴ
τοῦ Προέδρου πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ.— Ἀπάντησις
τῶν προυχόντων.

359—365

Κεφάλαιον ΜΓ'.—Ἡ εἰσφορὰ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ ναυάρ-
χου Pottier.— Ἡ ἀφίξις εἰς Σητεῖαν τοῦ ῥώσου ναυάρ-
χου Σκρινδλῶφ καὶ ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ.— Ἡ ἔννομος τάξις
ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Σητείας.— Ἡ παραίτησις τοῦ Προέδρου
καὶ τὰ μετ' αὐτήν.

366—369

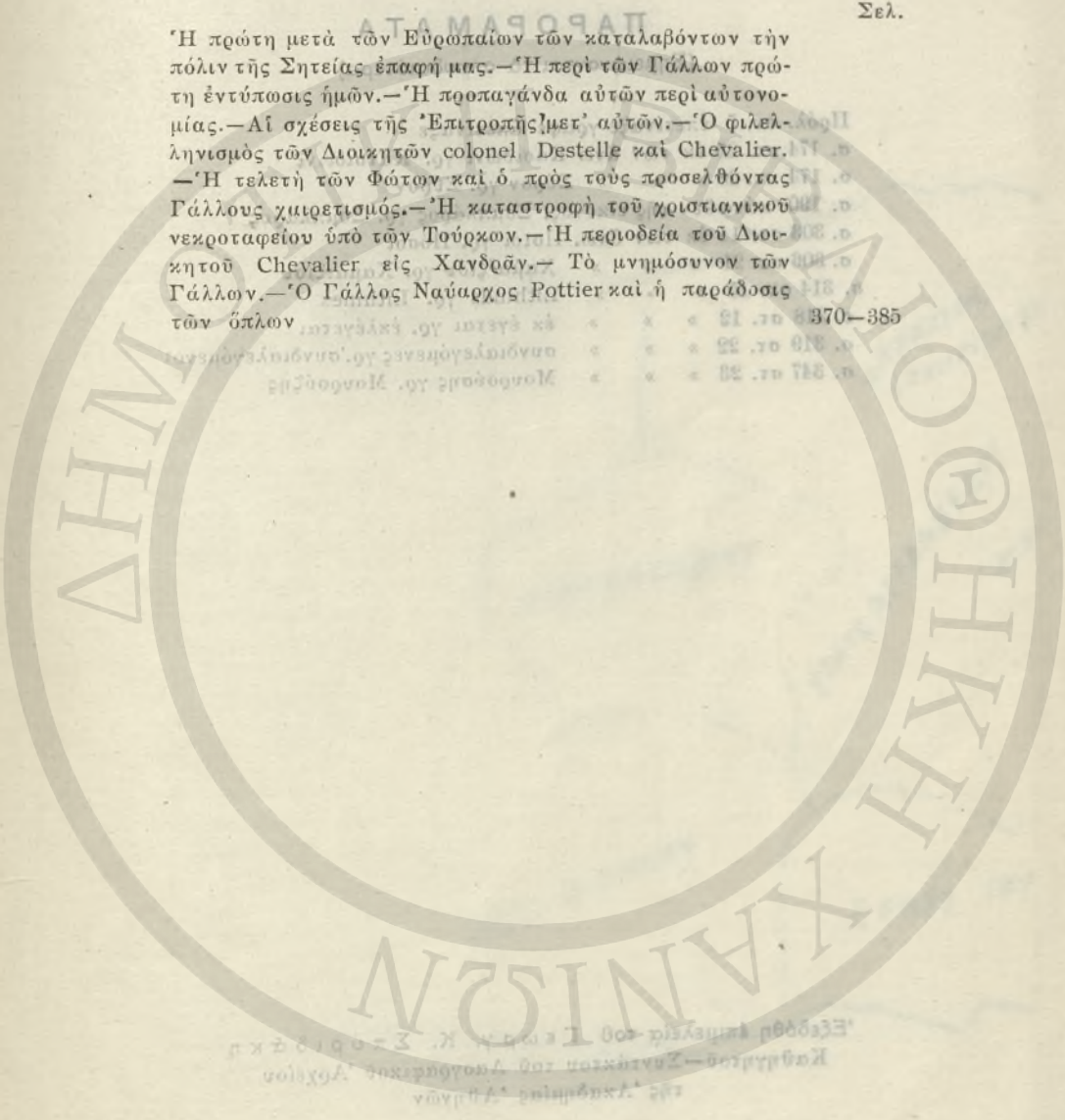

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

Σελ.

Ἡ πρώτη μετὰ τῶν Εὐρωπαϊῶν τῶν καταλαβόντων τὴν πόλιν τῆς Σητείας ἐπαφὴ μας.— Ἡ περὶ τῶν Γάλλων πρώτη ἐντύπωσις ἡμῶν.— Ἡ προπαγάνδα αὐτῶν περὶ αὐτονομίας.— Αἱ σχέσεις τῆς Ἐπιτροπῆς μετ' αὐτῶν.— Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν Διοικητῶν colonel Destelle καὶ Chevalier.— Ἡ τελετὴ τῶν Φώτων καὶ ὁ πρὸς τοὺς προσελθόντας Γάλλους χαιρετισμὸς.— Ἡ καταστροφὴ τοῦ χριστιανικοῦ νεκροταφείου ὑπὸ τῶν Τούρκων.— Ἡ περιοδεία τοῦ Διοικητοῦ Chevalier εἰς Χανδράν.— Τὸ μνημόσυνον τῶν Γάλλων.— Ὁ Γάλλος Ναύαρχος Pottier καὶ ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων

370—385

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

(Σημειώνονται τὰ σπουδαιότερα)

- Πρόλ. στ. 5 ἐπετίναξε γράφε· ἀπετίναξε
 σ. 174 στ. 25 ἐκ τῶν ἄνω Κασιδιώνι γρ. Κασιδώνι
 σ. 174 στ. 28 » » » Σύρον γρ. Σύρον
 σ. 190 κάτωθεν τῆς εἰκόνης. Σομπλάρος γρ. Σομπλάρος
 σ. 303 στ. 14 ἐκ τῶν ἄνω. Ποιοι γρ. Πόσοι
 σ. 306 στ. 21 » » » Χαμα³ξίου γρ. Χαμαιξίου
 σ. 314 στ. 15 » » » Lithinds γρ. Lithines
 σ. 318 στ. 12 » » » ἐκ ἐγεται γρ. ἐκλέγεται
 σ. 319 στ. 22 » » » συνδιαλεγόμενες γρ. συνδιαλεγόμενοι
 σ. 347 στ. 23 » » » Μουρούσης γρ. Μουρούξης

Ἐξεδόθη ἐπιμελεία τοῦ Γεωργ. Κ. Σπυριδάκη
 Καθηγητοῦ—Συντάκτου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου
 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ

ՀԱՅԿԱՆ ԿՆՏԱՆ

ԵՐԱՅԱԿԱՆ

ԵՐԱՅԱԿԱՆ

ԵՐԱՅԱԿԱՆ

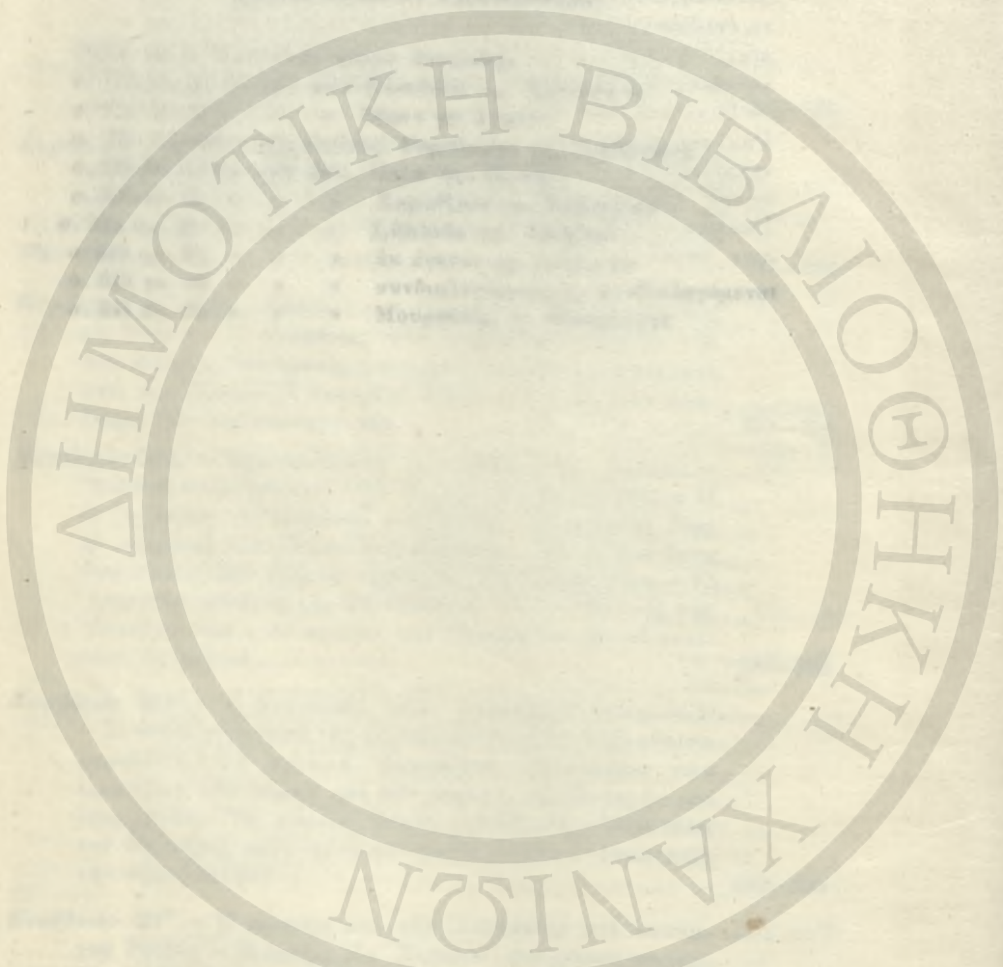
ԵՐԱՅԱԿԱՆ

ԵՐԱՅԱԿԱՆ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ

ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑΣ

Έκδοσις ἀμελείας τοῦ Γεωργίου Κ. Σκουρδάρου
 Καθηγητοῦ-Βιβλιοφιλῶτος τοῦ Ἀποστολικοῦ Ἀρχείου
 τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΧ. 20.000